University of Groningen

Staatsbelang boven regentengezang

van Essen, Arend

DOI:
[10.33612/diss.178636338](https://doi.org/10.33612/diss.178636338)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
van Essen, A. (2021). *Staatsbelang boven regentengezang: de politieke traktaten van Simon van Slingelandt (1664-1736) en het functioneren van de Republiek*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.178636338>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

STAATSBELANG BOVEN REGENTENGEZANG

DE POLITIEKE TRAKTATEN VAN
SIMON VAN SLINGELANDT (1664-1736)
EN HET FUNCTIONEREN VAN DE REPUBLIEK

Arend van Essen

Copyright © 2021 Arend van Essen

Omslagillustratie: Philip van Dijk, *Portret van Simon van Slingelandt (1664-1736)*, ca. 1728.

RKD, <https://rkd.nl/explore/images/123875>

Omslagontwerp: Walter van der Zwaan

Drukwerk: RCG

rijksuniversiteit
 groningen

Staatsbelang boven regentengezang

De politieke traktaten van Simon van Slingelandt (1664-1736) en
het functioneren van de Republiek

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
rector magnificus prof. dr. C. Wijmenga
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op
donderdag 30 september 2021 om 14.30 uur

door

Arend Albert van Essen

geboren op 11 mei 1954
te Groningen

Promotores

Dr. J.W. Koopmans

Prof. dr. R.M. Esser

Beoordelingscommissie

Prof. dr. M.C. 't Hart

Prof. dr. J.S.A.M. van Koningsbrugge

Prof. dr. D.J. Wolffram

Inhoud

Woord vooraf	9
Inleiding	13
1. Historiografie	22
1.1 Inleiding	22
1.2 <i>Staatkundige Geschriften</i>	22
1.3 Achttiende eeuw	26
1.4 Negentiende eeuw	30
1.5 Twintigste en eenentwintigste eeuw	38
1.6 Conclusie	46
2. Levensloop en carrièrepad	47
2.1 Proloog	47
2.2 Het gezin Van Slingelandt	50
2.3 Simons jeugd- en studiejaren	56
2.4 Simon en Susanna	60
2.5 Achter de voordeur	63
2.6 Simon en Johanna	68
2.7 Simons testament	71
2.8 Simons nazaten	74
2.9 Simons ambten	74
2.10 Epiloog	80
3. Kritische noten gekraakt	83
3.1 Inleiding	83
3.2 De aanloop naar de Tweede Grote Vergadering	86
3.3 Staatsbestuur	89
3.4 Defensie	94
3.5 Financiën	101
3.6 Conclusie	105

4. Verbetervoorstellen	107
4.1 Inleiding	107
4.2 De adviezen van de Raad van State van 7 oktober en 14 december 1716	109
4.3 De adviezen van de Raad van State van 18 en 27 januari 1717	121
4.4 Conclusie	133
5. Het stadhouderschap	136
5.1 Inleiding	136
5.2 De stadhouder in persoon en positie	139
5.3 De stadhouder in de Raad van State	151
5.4 De stadhouder en zijn instructie	162
5.5 De raadpensionaris en zijn belofte	172
5.6 Conclusie	181
6. De Raad van State	185
6.1 Inleiding	185
6.2 De Raad en zijn instructies	188
6.3 De Raad en de militie	197
6.4 De Raad en de staatsinkomsten	202
6.5 De Raad en de staatsuitgaven	222
6.6 De Raad en de admiraliteitsfinanciën	226
6.7 De Raad en de rechtspraak	228
6.8 De Raad en de Staten-Generaal	231
6.9 De Raad en zijn samenstelling	234
6.10 Conclusie	237
7. De Staten-Generaal	241
7.1 Inleiding	241
7.2 De ontwikkelingsgang van de Staten-Generaal	245
7.3 De ‘agenda’ van de Staten-Generaal	252
7.4 De macht en het gezag van de Staten-Generaal	267
7.5 De soevereiniteit van de Staten-Generaal	281
7.6 Conclusie	285

Slotbeschouwing	288
Summary	295
Bijlage:	
Volledige titels van Simon van Slingelandts traktaten in de <i>Staatkundige Geschriften</i>	301
Gebruikte afkortingen	303
Gebruikte termen	304
Ongedrukte bronnen en handschriften	307
Gedrukte bronnen en literatuur	311
Index op persoonsnamen	327
Over de auteur	337

Woord vooraf

Toen ik een aantal jaren geleden vanwege mijn onderzoek voor dit proefschrift een eerste bezoek bracht aan het Nationaal Archief in Den Haag, ben ik na aankomst eerst aan de rand van het Malieveld op een bankje gaan zitten. Ik had daar het uitzicht op het gebouw van het ministerie van Financiën, dat op de hoek van de Prinsessegracht en het Korte Voorhout staat. Daar stond voorheen het ‘Huis aan de Boschkant’ waar Simon van Slingelandt woonde van 1700 tot aan zijn dood in 1736. Ik probeerde me voor te stellen hoe destijds het leven aan deze kant van de Hofstad tegenover de Koekamp reilde en zeilde, zag voor mijn geestesoog de paarden de koetsen voorttrekken en mijmerde over wat zich achter de voordeur van huize Van Slingelandt zou kunnen hebben afgespeeld. Er viel toen ook al wat te mijmeren, want aan het nieuw te beginnen project waren in 2008 en 2009 al een bachelor- en masterscriptie voorafgegaan die handelden over ‘onderdelen’ uit Van Slingelandts ambtelijke leven. Een integrale studie over het werk van deze staatsman ontbrak echter. Tijdens het onderzoek voor beide scripties ontstond langzamerhand het plan een dissertatie aan de politieke geschriften van Van Slingelandt te wijden.

Op gehoorafstand van het bankje waarop ik zat stond een man viool te spelen. De melodie kwam me bekend voor, van de tekst kende ik slechts de woorden ‘it’s a long way to Tipperary’. Het zou een terugkerend refrein in mijn brein worden. Ik gooide een muntstuk in de kist van de violist, een Oekraïner, knoopte een praatje met hem aan en probeerde hem duidelijk te maken op welke historische plek hij zich bevond. Of hij het begrepen heeft weet ik niet. Voor mij was een reis begonnen waarvan ik lengte noch duur ook maar bij benadering kon vermoeden.

Het eindpunt is nu bereikt en dat bepaald niet in rechte lijn van A naar B. Het reisdoel moest van tijd worden bijgesteld en de route opnieuw worden uitgestippeld. Historiografische bergen heb ik beklommen en in archieven talloze paden bewandeld. Ook veel doodlopende. Het was van tijd tot tijd een eenzaam traject, maar ik was niet alleen. En over dit laatste moet het woord vooraf vooral gaan.

Heel veel dank komt Joop Koopmans toe. Al in mijn eerste studiejaar aan de Rijksuniversiteit Groningen doceerde hij het vak Vroegmoderne Geschiedenis en begeleidde hij mij bij het schrijven van een beginnersessay over Erasmus’ *Lof der zotheid*. In latere jaren volgde ik bij hem de vakken Nederlandse Geschiedenis, Archivistiek en een onderzoekscollege, en was hij mijn begeleider bij de genoemde scripties. Accuratesse, punctualiteit en zonder uitstel met inhoudelijk commentaar reageren op ingezonden werk is

zijn handelsmerk. Dat gold niet minder tijdens het promotietraject, waarbij hij bovendien een grote dosis geduld aan de dag legde. Dat hij in de loop van dit traject de eerste promotor kon worden, omdat hij het ius promovendi verkreeg, was ook voor mij een geschenk.

Dank komt ook toe aan mijn tweede promotor Raingard Esser. Als leerstoelgroephouder Vroegmoderne Geschiedenis en als directeur van de Graduate School for the Humanities heeft zij niet alleen mijn Van Slingelandtreis met belangstelling gevolgd, maar ook nauwgezet het manuscript gelezen en van commentaar voorzien. Het was dan ook een buitengewoon mooi moment dat beide promotores eind april van dit jaar hun fiat aan deze studie gaven. Toen enkele weken later de beoordelingscommissie hetzelfde deed besepte ik langzamerhand in ‘Tipperary’ te zijn aangekomen. Ik dank Marjolein ’t Hart, Hans van Koningsbrugge en Dirk Jan Wolffram voor hun bereidheid om het manuscript te lezen en te beoordelen. Die dank gaat ook uit naar Bart Ramakers en Wyger Velema, die samen met de beoordelingscommissie in de promotiecommissie zitting wilden nemen.

Verder is bijzonder veel dank hier op zijn plaats voor de historica Annie Weusthuis en de rechtshistorica Dienneke Hempenius-van Dijk. Ik heb hen leren kennen in 2004. De eerste toen we samen geschiedenis studeerden aan de RUG. De tweede toen we samen deelnamen aan een gespreksgroep in het gebouw van de Remonstrantse kerk in Groningen. In de loop van de jaren werden de banden verstevigd en beide vriendinnen hebben mijn schrijfwerk zeer kritisch meegelezen. Vele uren hebben zij eraan besteed. Hun opmerkingen, mondeling en in tekst en kantlijn, over inhoud, taal en stijl hebben er mee voor gezorgd dat het boek er nu ligt zoals het er ligt. Mijn dank voor deze belangeloze begeleiding is niet in woorden uit te drukken.

Ik dank Henk Boels en Jacob van Sluis voor hun hulp om de soms weerbarstige teksten van Van Slingelandt begrijpend te leren lezen. Ik dank Wim Dral, die in 2016 zijn dissertatie over Anthonie van der Heim verdedigde, voor de vele uren dat we samen gebogen zaten over de betekenis en de reikwijdte van onze ‘hoofdrolspelers’ in het staatsapparaat van de Republiek in de eerste helft van de achttiende eeuw. Het contact dat in de loop van de jaren ontstond met Micky Groen-van Slingelandt en in een later stadium met Barthout van Slingelandt, nazaten van Simons jongere broer Govert Johan, heeft mijn onderzoek naar al die dode Van Slingelandts aanzienlijk verlevendigd.

Werd ik in 2004 door de toenmalige deeltijdcoördinator Remi van Schaik buitengewoon enthousiast benaderd toen ik te kennen gaf geschiedenis te willen gaan studeren, na mijn afstuderen in 2009 mocht ik zelfs blijven. Student af, docent geworden. Leermeesters (m/v) werden collega’s. Op 1 april van dit jaar – bepaald geen grap – moest ik met pensioen. Het waren voor mij mooie jaren en daarom ook op deze plaats mijn dank voor het genoten onderwijs

aan het adres van al mijn leermeesters en voor de goede samenwerking met de collega's door de jaren heen.

Ten slotte: onlangs vroeg een van mijn twee kleinzonen of ik een keer bij hem in de klas op de basisschool 'over geschiedenis' wilde komen vertellen; 'maar opa', zo voegde hij er onmiddellijk aan toe, 'niet wéér over die Van Slingelandt'. Hij hield me een spiegel voor en ik realiseerde me weer eens dat ik veel van mijn directe omgeving heb gevraagd in de afgelopen jaren. Dit proefschrift werd bovendien thuis geschreven... en daarom (en om nog zo heel veel meer) draag ik het op aan Irene.

Groningen, 21 juni 2021

Inleiding

‘Maar wie sal die gelukkige tydt beleeven?’ Met deze woorden besloot Simon van Slingelandt (1664-1736) het ‘Concept van een voorreden’ (inleiding) op zijn *Staatkundige Geschriften*, die in 1784 en 1785, een halve eeuw na zijn dood, in druk verschenen.¹ Waar doelde hij op met zijn vraag en wie was deze man, die 46 jaar lang hoge ambten bekleedde in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden? In 1690 secretaris van de Raad van State geworden, verruilde hij na 35 jaar, in 1725, dit ambt voor dat van thesaurier-generaal. In 1727 volgde de benoeming tot raadpensionaris van Holland en West-Friesland.² Met deze laatste benoeming werd hij, zoals de Fransen zeggen, ‘le premier homme de la République’, in een oligarchie waarin vijf van de zeven stemhebbende gewesten sinds 1702 stadhouderloos waren.

De rode draad in zijn werkzame leven is zijn poging tot herziening van de politiek-bestuurlijke structuur van de Republiek van zijn dagen, van de in zijn ogen gebrekkige werking van de staatsinrichting en het gemis aan ‘klem’ in het algemeen bestuur. Die poging kreeg gestalte in de wijze waarop hij zijn ambten uitoefende en vond zijn neerslag in zijn politieke traktaten. Zijn uitgangspunt nam hij daarbij veelal in de ‘grondwet’ van de Republiek, de Unie van Utrecht, die een aantal opstandige gewesten in 1579 hadden gesloten in hun strijd tegen Filips II van Spanje.

Aan Van Slingelandts politieke leven is in diverse publicaties de nodige aandacht besteed, maar een samenhangend beeld is daaruit niet te vormen. Wie zich verdiept in de historiografie over deze staatsman zal een drietal zaken opvallen. Allereerst de constatering dat het ontbreken van een moderne biografische studie over hem nog steeds een voelbaar tekort is.³ In de tweede plaats de grote lof die Van Slingelandt wordt toegezwaaid voor zijn scherpzinnigheid, door zowel tijdgenoten als latere auteurs. Met deze lof ging echter ook kritiek

¹ *Staatkundige Geschriften, opgesteld en nagelaaten door Mr. Simon van Slingelandt, gebooren den 14 January 1664, aangesteld tot Secretaris van den Raad van Staaten den 4 Augustus 1690, Raad en Thesaurier Generaal der Vereenigde Nederlanden den 27 October 1725, Raadpensionaris van Holland den 17 July 1727, overleeden den 1 December 1736* I-II (Amsterdam 1784), III-IV (Amsterdam 1785).

² In de rest van dit boek wordt ‘West-Friesland’ korthedshalve weggelaten.

³ I. Leonard Leeb, *The ideological origins of the Batavian revolution. History and politics in the Dutch Republic 1747-1800* (Den Haag 1973) 42; J. A. F. de Jongste, ‘Een bewind op zijn smalst. Het politiek bedrijf in de jaren 1727-1747’ in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden (AGN)* IX (Haarlem 1980) 511; A.Th. van Deursen, ‘De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1579-1780)’ in: J. C. H. Blom en E. Lamberts ed., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amsterdam 2014) 145-220, aldaar 205-206.

gepaard.⁴ Ten derde de tragiek dat Van Slingelandt tijdens zijn leven weinig van zijn inspanningen in woord en geschrift beloond zag om het binnenlandse politiek-bestuurlijke systeem bespreekbaar te maken en te verbeteren. Van Deursen heeft dat treffend verwoord toen hij schreef: ‘Hij zou energiek leiding hebben kunnen geven, en hij had een goed ontwerp kunnen maken tot verbetering van de bestuursstructuur van de Republiek. Zijn tijd had aan geen van beide behoefte.’⁵ Bovendien is de setting waarbinnen Van Slingelandt voornamelijk figureerde, de Republiek in de eerste helft van de achttiende eeuw, een nog altijd ‘betrekkelijk weinig beschreven tijdvak van de Nederlandse geschiedenis. Zeker geldt dit voor de tijd na de Vrede van Utrecht’ (1713), zoals Veenendaal al weer enige tijd geleden opmerkte.⁶ Er zijn sindsdien weliswaar diverse publicaties over de politieke ontwikkelingen in dit tijdvak verschenen, maar hun aantal staat in schril contrast met de vele historische boeken en artikelen over de Gouden Eeuw.⁷ In die leemte wil deze studie over Van Slingelandt voorzien.

Wat kan de lezer verwachten in dit boek? Deze studie beschrijft Van Slingelandts levensloop en analyseert zijn visie op de binnenlandse politiek van de Republiek. Onderzoek naar deze visie is relevant gezien de politieke en economische situatie in de Republiek na afloop van de Spaanse Successieoorlog waarmee een periode van veertig jaar oorlog met aartsvijand Frankrijk werd afgesloten. Enerzijds erkende Van Slingelandt dat geen regeringsvorm, hoe perfect ook, zonder tekortkomingen was en dat daarmee te leven viel zolang de zaken voor de wind gingen en het volk tevreden was. Anderzijds constateerde hij dat na 1713 een andere wind was gaan waaien in de Republiek. Uit tegengestelde richting. En deze tegenwind had het stof van de sluimerende regeringsgebreken geblazen en de roest in het bestuurlijke raderwerk duidelijk aan het licht gebracht. Duidelijker dan voorheen, zo stelde Van Slingelandt, ontbrak het in de Republiek aan financiële slagkracht en politieke wil om verbeteringen door te voeren. Om uit de impasse te komen schreef Van Slingelandt zijn traktaten waarin hij zijn ideeën over een beter functioneren van de staat heeft ontvouwd. Deze traktaten staan centraal in dit boek. Voor deze invalshoek is gekozen omdat een integrale behandeling van de *Staatkundige*

⁴ J. Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. I Achtergronden en algemene aspecten* (Groningen 1980) 189; A. Th. van Deursen, ‘Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780’ in: *AGN V* (Haarlem 1980) 364.

⁵ Van Deursen, ‘De Republiek’, 206.

⁶ A. J. Veenendaal jr., ‘De Republiek voor het laatst als grote mogendheid, 1702-1727’ in: *AGN IX* (Haarlem 1980) 509.

⁷ Zie verder hoofdstuk 1.

Geschriften ontbreekt in de historiografie. De oorzaak van dit laatste is onduidelijk. Een mogelijke oorzaak is wellicht te ontleen aan een tweetal publicaties uit de dertiger jaren van de twintigste eeuw. Johan Huizinga schreef over Van Slingelandt als ‘de man (...) die zijn klare en overtuigende Cassandra-wijsheid wegborg, om eerst openbaar te worden, toen het te laat was’.⁸ Weggeborgen en te laat dus, want toen de *Staatkundige Geschriften* aan het eind van de achttiende eeuw in druk verschenen, stonden in de Republiek de politieke bakens op het punt te worden verzet. Gebruik en bestudering van dit werk van Van Slingelandt had toen geen zin meer.

Van de rechtsgeleerde Frederik Huart verscheen postuum in 1937 een artikel over de geschiedenis van de staatsleer. Hierin merkt hij op dat Van Slingelandt weliswaar zeer kritisch stond tegenover de staatsrechtelijke praktijk van zijn tijd, maar dat hij zich in zijn ‘memoriën’ (*Staatkundige Geschriften*) beperkt had tot het beschrijven van louter praktische hervormingen in het regeringsbestel van de Republiek. Van ‘staatsphilosophie, van algemeen-theoretische opvattingen over het wezen van den Staat, van het staatsrecht’ zou er bij hem geen spoor te vinden zijn.⁹ Huart veroordeelde dit gebrek aan onderbouwing niet en achtte het denkbaar dat – zoals Van Slingelandt gedaan had – staatshervormingen worden aangeprezen ‘zonder zich aan eenigerlei beschouwing van algemeen-theoretischen aard over den staat over te geven’. Maar hij constateerde ook dat dit voor velen een ‘ondraaglijke zelfbeperking’ was.

Voegen we nu de constatering van Huizinga en Huart samen, dan is het niet zo moeilijk om toch een antwoord te formuleren op de vraag naar de oorzaak van de lacune in de behandeling van de *Staatkundige Geschriften*. De inhoud was ingehaald door de tijd en was niet gestoeld op een theoretisch concept voor een verder te ontwikkelen staatsleer voor de Republiek, zoals die in de zeventiende eeuw was gepresenteerd door de Friese rechtsgeleerde Ulrik Huber (1636-1694).¹⁰ Wat overbleef was een vorm van ‘cherry-picking’, met als gevolg fragmentarisering van Van Slingelandts gedachtegoed. En zo werd hij voor geheel van elkaar verschillende karretjes gespannen en joegen de ‘Oranjevoetsiers’ en de ‘Staatsgezinde

⁸ Johan Huizinga, ‘Nederland’s beschaving in de zeventiende eeuw’ in: Idem, *Verzamelde Geschriften* II (Haarlem 1948) 412-507, aldaar 506.

⁹ F. J. A. Huart, ‘Geschiedenis der Staatsleer I. 1932-1933’, *Rechtsgeleerd Magazijn* 56 (1937) 87-158, aldaar 88.

¹⁰ Ulrik Huber, *De iure libertatis libri tres* (Franeker 1672). Dit werk werd in 1684 herdrukt en kreeg zijn definitieve vorm in 1694; zie ook E. H. Kossmann, *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland* (Amsterdam 1960) 82-103 en T. J. Veen, *Recht en nut. Studiën over en naar aanleiding van Ulrik Huber (1636-1694)* (Zwolle z.j. [1976]) 202-213.

koeriers’, onder de zweepslagen van Van Slingelandts woorden, hun (stok)paarden richting de negentiende eeuw en raakte de achttiende langzamerhand uit zicht.

Het was echter een opmerking van Van Deursen die mij aanzette tot de bestudering van de persoon Simon van Slingelandt en zijn geschriften. Hij schreef: ‘De historicus die ooit besluit hem [Van Slingelandt] tot held van een biografie te kiezen, zal rijk loon ontvangen door het diepe inzicht dat hij verwerft in de staatsinstellingen van de Republiek, in de omgang met deze ongemeen scherpzinnige commentator’.¹¹ En zo is het. Niet minder waar gebleken is Van Deursens opmerking dat ‘er (...) geen autobanen [lopen] naar Luilekkerland, ook niet in het historisch onderzoek’.¹² Het is een lastig karwei om de weerbarstige materie te ontrafelen en ondertussen Van Slingelandt recht te doen. Meer recht dan te blijven steken in de gemeengoed geworden loftuitingen of (te) algemeen aanvaardde kritiek op zijn visie, houding en handelwijze. Over zijn karakter is ‘van links tot rechts’ geschreven. Samengevat door Japikse – waarbij hij voornamelijk doelde op Van Slingelandt als raadpensionaris – komt het erop neer dat hij meer geschikt zou zijn geweest als minister van een absolute vorst dan als eerste minister van een republiek, waar alles op overreding aankwam.¹³

De bestudering van Van Slingelandts politieke geschriften en de aandacht voor de context waarbinnen deze ontstonden passen in de historiografische tendens van de afgelopen decennia waarin politieke geschiedenis veel ruimer wordt geïnterpreteerd dan louter het beschrijven van de politieke gebeurtenissen. De aandacht verschoof naar de ‘cultuur’ achter deze gebeurtenissen en dus van de politiek als zodanig naar de politici evenals hun achterban en de opvattingen die daar leefden. Deze verschuiving op het historiografische speelveld is ingezet in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Sociale en economische processen bepaalden de politieke, zo werd de gedachte. Politieke geschiedenis werd geschiedenis van de politieke cultuur. Daarbij ging het volgens Piet de Rooy niet om ‘opvattingen over specifieke kwesties, maar om de basale opvattingen daarachter die onderdeel zijn van een socialisatiepatroon en daarmee verankerd in gedrag.’¹⁴ Hij constateerde ook dat de idee van de politieke cultuur aan verandering onderhevig was en dat historici het begrip vanaf de jaren tachtig van de vorige

¹¹ Van Deursen, ‘De Republiek’, 205-206.

¹² Idem, ‘De Raad van State onder de Republiek 1588-1795’ in: *Raad van State 450 jaar* (’s-Gravenhage 1981) 47-91, aldaar 49.

¹³ N. M. Japikse, ‘De Staten-Generaal in de achttiende eeuw (1717-1795)’ in: S. J. Fockema Andreae en H. Hardenberg ed., *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen 1964) 99-141, aldaar 106.

¹⁴ Piet de Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland* (Amsterdam 2014) 14.

eeuw zijn gaan gebruiken om niet uitsluitend met een historische maar ook met een antropologische blik de politiek te bestuderen. Ook deze fase ging voorbij en transformeerde geleidelijk in de huidige benadering, waarbij het vooral gaat om het begrijpelijk maken van politieke opvattingen en gedrag ‘door na te gaan hoe in het publieke debat waarden, opvattingen, overtuigingen en verwachtingen betekenis kregen.’¹⁵ Achtergronden kregen de overhand op de politieke gebeurtenissen als zodanig.

Al eerder dan Piet de Rooy schreef Henk te Velde dat politieke cultuur gevoed wordt vanuit de cultuurgeschiedenis en de culturele antropologie en hij wees daarbij op een artikel van Peter Burke.¹⁶ Het draaide veel meer dan voorheen om de politieke rituelen en het politieke taalgebruik, de zogenoemde ‘linguistic turn’. Dit laatste is, aldus Te Velde, ‘het toenemend besef dat taal niet alleen de werkelijkheid weerspiegelt maar die ook vormt’, de representatie pur sang. Te Velde waarschuwt er echter voor dat de politiek – in de zin van politieke gebeurtenissen – onder druk van de aandacht voor de onderliggende processen al te gemakkelijk overwoekerd dreigt te worden door de cultuur. Aan de hand van een paar voorbeelden wijst hij erop dat politiek zo gemakkelijk gereduceerd wordt tot een uitdrukking van een cultuurstijl en daardoor aan scherpte verliest.¹⁷

Er doet zich echter nog een probleem voor, namelijk dat in de literatuur de eerste uitingen van een culturele benadering van politieke geschiedenis ‘gelokaliseerd’ worden aan het eind van de achttiende eeuw in de aanloop naar de Franse revolutie. Toen ontstond er als gevolg van democratiseringstendensen een andere politieke werkelijkheid waarbij nieuwkomers hun intrede deden in het politieke domein. Dit gold niet alleen voor Frankrijk, maar ook voor de Republiek en meer landen. Het ancien régime ging voorbij. Maar hoe zit het met de ideeën van een politieke cultuur tijdens het ancien régime en daarvoor? In de concrete setting van dit boek zou het bijvoorbeeld betekenen dat Van Slingelandts traktaten, aan de hand van de status questionis in de politieke cultuur, onderzocht zouden moeten worden op de vraag in hoeverre deze geschriften elementen bevatten – een vorm van decoding – die pas echt betekenis kregen na de politieke omwenteling van 1795 en volgende jaren. En dat Van

¹⁵ De Rooy, *Ons stipje*, 14.

¹⁶ Henk te Velde, ‘Politieke cultuur en politieke geschiedenis’, *Groniek* 137 (1997) 391-402; idem, ‘The opening up of political history’ in: Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holtey en Heinz-Gerhard Haupt ed., *Writing political history today* (Frankfurt a/d Main en New York 2013) 383-395; Peter Burke, ‘Cultural history: past, present and future’, *Theoretische Geschichte* 13 (1986) 187-196.

¹⁷ Te Velde, ‘Politieke cultuur’, 395.

Slingelandts *Staatkundige Geschriften* zo gereduceerd worden tot een werk dat men vervolgens uitsluitend kan lezen door de ‘zachte glans’ van de cultuurbril.¹⁸

Gelukkig biedt Te Velde een uitweg met zijn uitspraak dat ‘de politieke vormen echter niet zonder meer een uiting van “cultuur” zijn en dat ze een eigen betekenis hebben omdat ze betrekking hebben op conflict, op machtsvorming en politieke beslissingen’ in de eigen tijd.¹⁹ Hij wijst hierbij op drie mogelijkheden waarmee een reductie van politiek tot cultuur vermeden kan worden. De eerste mogelijkheid is om als uitgangspunt van analyse het terrein te kiezen dat de tijdgenoot als het centrum van ‘politiek’ beschouwde. Vervolgens om die analyse dan niet op langdurige culturele ontwikkelingen, maar op concrete gebeurtenissen, personen en omslagen in de politiek te richten. De derde mogelijkheid is het zich voortdurend realiseren dat politiek over conflicten gaat.²⁰ Op deze wijze kan de tijdgenoot – in dit geval Van Slingelandt – vanuit zijn eigen politieke-culturele leefwereld worden beoordeeld op zijn merites. Het gaat in dit onderzoek namelijk over conflicten, machtsvorming en politieke beslissingen in de late zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw.

Met deze studie wordt Van Slingelandt teruggeplaatst in zijn eigen tijd en wel in het bijzonder de periode waarin hij zijn traktaten schreef, grofweg tussen 1715 en 1725. Het waren, zoals hierboven al geschreven, de voor de Republiek zo moeilijke jaren na de Spaanse Successieoorlog in het – voor de meeste gewesten – Tweede Stadhoudersloze Tijdperk. Guido de Bruin schreef de metamorfose van de Republiek aan het begin van de achttiende eeuw toe aan de financiële uitputting van de staatskas.²¹ Dit betekende echter niet dat de Republiek toen al ten dode was opgeschreven. Er was zeker sprake van economische stagnatie en achteruitgang, maar deze was al ingezet in het derde kwart van de zeventiende eeuw, zo hebben Jan de Vries en Ad van der Woude aangetoond.²² Het veronderstelde politieke en militaire machtsverval direct na 1713 werd ter discussie gesteld door Olaf van Nimwegen. Hij heeft overtuigend uiteengezet dat de Republiek eerst een mogendheid van de tweede rang werd na

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, 396.

²¹ G. de Bruin, ‘Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* 114 (1999) 16-38, aldaar 20.

²² Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 2005) 763-785; zie ook E. H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België I: 1780-1914* (8e druk; Amsterdam 2006), 35-37.

de beëindiging van de Oostenrijkse Successieoorlog in 1748.²³ In de jaren die volgden kon het land geen rol van betekenis meer spelen in de internationale ‘grote politiek’. In 1796 zou de patriot Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825) Nederland dan ook ‘ons stipje op de waereldkaart’ noemen.²⁴

Van Slingelandts traktaten mogen dan vooral praktisch van aard zijn, dit betekent niet dat hij niet verder heeft gekeken dan zijn neus lang was. De inhoud van zijn bibliotheek (zie hoofdstuk 2.5) spreekt boekdelen, al zal het degenen die wel eens de *Staatkundige Geschriften* ter hand genomen hebben, zijn opgevallen dat Van Slingelandt zuinig is met het noemen van zijn bronnen. Dit constateerde ook Hans Blom in zijn proefschrift toen hij zich afvroeg ‘did [Van] Slingelandt read Spinoza’ en een vergelijking trok tussen beider kritiek op het bestuurlijke functioneren van de Republiek zoals dat pijnlijk aan het licht was gekomen tijdens de (stadhouderloze) periode van de Ware Vrijheid van 1650-1672.²⁵ Toen had men gemeend de gebreken te kunnen tegengaan door een nieuwe stadhouder te benoemen, maar na diens dood in 1702 was gebleken dat dit ‘middel’ niets had geholpen. Integendeel zelfs, de kwalen staken sterker dan voorheen de kop weer op. Aan het herstel ervan heeft Van Slingelandt meer willen doen dan uitsluitend pleisters plakken zoals uit zijn traktaten zal blijken. Hoewel Blom concludeert dat Van Slingelandts kritiek een echo is van passages uit Spinoza’s *Tractatus Politicus* wordt noch dit werk, noch de auteur ook maar ergens aangehaald in de *Staatkundige Geschriften*.²⁶ Voorzover er al sprake is van inspiratiebronnen beriep Van Slingelandt zich voornamelijk op Hugo de Groot (1583-1645) en een enkele maal op andere juristen als zijn Leidse leermeester Anthonius Matthaeus III (1635-1710) en Simon van Leeuwen (1626-1682).²⁷ Vaker nam hij zijn toevlucht tot de werken van met name de geschiedschrijvers Emanuel van Meteren (1535-1612), Paulus Merula (1558-1607), Pieter Bor Christiaensz (1559-

²³ Olaf van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid. Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* (Amsterdam 2002) 9, 11-13.

²⁴ De Rooy, *Ons stipje*, 9.

²⁵ Hans W. Blom, *Causality and morality in politics. The rise of naturalism in Dutch seventeenth-century political thought* (Ridderkerk z.j. [1995]) 266; zie ook F. R. Ankersmits recensie van dit werk in *BMGN* 112 (1997) 119-121.

²⁶ Blom, *Causality*, 262.

²⁷ Van Slingelandt, verwijst in zijn traktaten ruim 30 keer naar de Groot (Grotius) en maakt, zonder het voortdurend met De Groot eens te zijn, voornamelijk gebruik van diens Apologie en van delen van de Annales. Ter zake komen deze verwijzingen naar De Groot in dit boek aan de orde.

1635) en Lieuwe van Aitzema (1600-1669). Waar de landsarchieven lacunes vertoonden verwees Van Slingelandt naar de door deze auteurs in hun werken opgenomen historische documenten. Hij ontleende zijn ideeën dus vooral aan wat op schrift gesteld was over het landsbestuur. Zelf schrijft Van Slingelandt hierover:

‘Gedurende de tyt van over de dertig jaaren, welke ik den Staat der Vereenigde Nederlanden gediend heb, veel Registers hebbende moeten nasien, en in het nasien der Registers gelet hebbende op het geen dat daar in gevonden word van de oude en ware constitutie der Regeering, en van de veranderinge daar in gevallen, heb ik gemeend niet nuttiger te kunnen besteeden de leedige tyt (...) als met in ordre brengen, het geen dat ik uit de Registers aangetekent hadt (...).²⁸

Dit impliceert een naar binnen gerichte blik op de ontwikkeling van de geschiedenis van de staatsregering en haar instituties. Van Slingelandt pretendeert bovendien allermindst dat zijn traktaten een ‘methodique en compleete’ verhandeling van het staatsbestel bieden. Nog minder spiegelt hij de staatsvorm van de Republiek aan die van omringende landen en steden op het continent.

Bij de man en zijn werk zijn naast de twee hierboven al gestelde vragen ook nog andere te stellen. Waarom zette hij zijn gedachten op papier en wat wilde hij ermee te bereiken? Werd hij daarbij gedreven door dromen en had hij visioenen over – herstel van – het verleden of ontwikkelde hij realistische plannen voor de toekomst van de Republiek? Was hij de notoire ‘mopperaar’ waarvoor hij werd uitgemaakt of was hij de leider die nationaal en internationaal boven de middelmaat uitsteeg?²⁹ Of beide? Was hij staats- of Oranjegezind, voor of tegen een stadhouder of zat hij tussen beide kampen in? Was hij de homo tragicus die, ondanks zijn inspanning om het schip van staat politiek-bestuurlijk in de vaart te houden, niets heeft bereikt of heeft hij iets van de gelukkige tijd beleefd waar hij op hoopte? Kortom, is hij het beeld van de man zoals dat in de voorbije drie eeuwen is geboetseerd of moet dat beeld worden bijgesteld? Na al deze specifieke vragen luidt de sturende hoofdvraag: Wat schortte er volgens Van Slingelandt aan het politiek-staatkundig reilen en zeilen van de Republiek en hoe zag hij deze staat het liefst functioneren?

Om de vragen over de stand van zaken in de geschiedschrijving ten aanzien van Simon van Slingelandt te beantwoorden wordt in de eerste twee hoofdstukken – historiografie en biografie – een reis door de tijd gemaakt. De historiografie begint met een introductie op de

²⁸ ‘Concept van een voorreden’, v.

²⁹ Van Deursen, ‘De Republiek’, 206.

ontstaansgeschiedenis en de inhoud van de *Staatkundige Geschriften*. Vervolgens worden de reacties op deze politieke traktaten geïnventariseerd uit zowel de periode voor als na de publicatie ervan aan het eind van de achttiende eeuw. In het biografische hoofdstuk wordt Van Slingelandts levensloop en carrièrepad onder het vergrootglas gelegd. Hoofdstuk 3 behandelt Van Slingelandts kritiek op het politiek-bestuurlijk functioneren van de Republiek. Het draaide voor hem om drie knelpunten die in elkaars verlengde lagen, namelijk dat besluiten veelal niet bij meerderheid van stemmen genomen konden worden, dat de uitvoering van wel genomen besluiten stagneerde en dat de Staten-Generaal niet voldoende gezag hadden om door te pakken. De Tweede Grote Vergadering van 1716-1717 had hierin verandering moeten kunnen brengen, maar resultaat bleef uit.

In het vierde hoofdstuk worden de vier voorstellen van de Raad van State voor het herstel van de regeringsgebreken behandeld. Deze voorstellen schreef secretaris Van Slingelandt ten behoeve van de genoemde buitengewone vergadering van de Staten-Generaal. In de laatste drie hoofdstukken staan de voor Van Slingelandt zo belangrijke thema's stadhouderschap, Raad van State en Staten-Generaal centraal. Deze vormen een verdieping van de voorgaande hoofdstukken 3 en 4. Hoewel Van Slingelandt nooit heeft ontkend dat het stadhouderschap nuttig zou kunnen zijn – en ook was geweest – voor het bestuurlijk welvaren van de Republiek, had hij een ambivalente houding ten opzichte van dit instituut. In het vijfde hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe hij dacht over de stadhouder en zijn ambt. In het zesde hoofdstuk wordt Van Slingelandts visie op de plaats en de taak van de Raad van State uiteengezet en in het zevende hoofdstuk op die van de Staten-Generaal. De onderlinge verhouding tussen beide colleges krijgt ruimschoots aandacht, juist omdat Van Slingelandt niet ophoudt zijn frustratie te uiten over de ongelimiteerde uitbreiding van het gezag van de Staten-Generaal ten koste van die van de Raad van State. Nagegaan wordt of en in hoeverre Van Slingelandts analyse van de ontwikkeling van beide regeringscolleges juist is. In de slotbeschouwing wordt teruggekomen op de mens achter de politicus Van Slingelandt.

1. Historiografie

1.1 Inleiding

In de tweede helft van de achttiende eeuw kwamen orangisten en patriotten scherp tegenover elkaar te staan in de Republiek. Beide partijen grepen Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften* aan om hun eigen opvattingen kracht bij te zetten en hun doelen na te streven.¹ De orangisten meenden in Van Slingelandt een bondgenoot te hebben voor wat betreft de wenselijkheid van een centraal stadhoudelijk bewind. De patriotten veronderstelden op grond van Van Slingelandts traktaten het tegendeel. In de eerste helft van de negentiende eeuw kanteelde het beeld in zoverre dat Van Slingelandt enerzijds werd gezien als handhaver van het oude bestuurssysteem ten tijde van de Republiek en anderzijds als een profeet van wat stond te gebeuren op politiek-bestuurlijk niveau na 1848. Ook in de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er een aantal publicaties op de markt waarin Van Slingelandts politiek-staatkundige werk aan de orde werd gesteld.

In de twintigste en eenentwintigste eeuw passeerde hij eveneens de revue in de literatuur. Het beeld dat van hem bestond werd niet zozeer gewijzigd als wel verdiept. Met regelmaat – voornamelijk na 1950 – zagen studies het licht over de geschiedenis en de staatsinstellingen van de Republiek, met het standaardwerk van Fruin en Colenbrander als eerste.² Van Slingelandt speelt weliswaar in lang niet al deze publicaties een hoofdrol, maar aan zijn optreden wordt vrijwel nergens voorbijgegaan. Een historiografische reis door de tijd, met als vertrekpunt de *Staatkundige Geschriften*, toont dat ook aan.

1.2 *Staatkundige Geschriften*

Het zou na de dood van Van Slingelandt in 1736 zoals vermeld nog bijna een halve eeuw duren voordat zijn nagelaten werk in 1784 en 1785 in druk verscheen. De vier delen, die exclusief Van Slingelandts ‘voorreden’ en het woord vooraf van de uitgever 1287 pagina’s beslaan en zonder afbeeldingen in octavo van de drukpers rolden, bevatten tien traktaten, maar vormen

¹ Brandon, *War, capital*, 268.

² R. Fruin en H. T. Colenbrander, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* ([1e druk 1901] 2e bijgewerkte druk; 's-Gravenhage 1922).

niet zijn complete oeuvre.³ Uit inventarislijsten blijkt namelijk dat een aantal traktaten niet is opgenomen in deze verzamelde uitgave.⁴ De stukken die gerelateerd zijn aan kerkelijke en andere religieuze zaken, bleven achterwege en een daarvan is bovendien niet meer te traceren.⁵ Dit laatste geldt ook twee andere geschriften.⁶ Hier past enige uitleg bij. Na Van Slingelandts overlijden erfde zijn zoon Govert het privéarchief en de bibliotheek van zijn vader. Pas nadat in 1767 ook Govert was overleden werd in 1769 door diens achterneef Aelbrecht van Slingelandt een inventarisatie gemaakt van Simons privéarchief.⁷ De nagelaten bibliotheek zal zijn samengevoegd met die van zijn zoon en werd geveild in 1768 (zie hoofdstuk 2.5).

Dit alles betekent evenwel niet dat Van Slingelandts werk tot aan de inventarisatie en verschijning in druk onbekend was gebleven. Zelf maakte hij dat ook duidelijk in de inleiding bij zijn werk toen hij schreef over ‘de genen, waar aan het te dier tyt gecommuniceerd wierd’. Van Slingelandt doelde hiermee op zijn mederegenten die niet of veel minder zoals hij in de gelegenheid waren om oude regeringsstukken grondig te raadplegen en zich zo de inhoud van in het verleden genomen resoluties eigen te maken. Hen wilde hij van dienst met zijn ‘Tractaatjes’, waarvan de inhoud zou moeten aanzetten om met succes te werken aan het herstel

³ Zie bijlage 1 voor de inhoud van de *Staatkundige Geschriften*.

⁴ Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA), toegangsnr 3.20.52, Inventaris van het archief van de familie Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 414, Lijst van de stukken van mr Simon van Slingelandt, die op 24 maart 1785 aan de heer Bisdorff ter inzage zijn gegeven; ibidem, inv.nr 415, Lijsten van nagelaten papieren van mr Simon van Slingelandt.

⁵ Over religie betreft het een drietal opstellen, namelijk ‘Korte aanwijzing van ’t regt der onderdaanen en van de magt en plicht der Hoge Overigheijd omtrend ’t stuk van de godsdienst, of gelijk men gemeenlijk zegt, omtrend kerkelijke zaaken’, ‘Nasporing van den weg ter Zaligheid, zoo als God die aan den mensch heeft voorgeschreeven voor en na den val’ en ‘Beantwoording van de vraag, of er gevallen zijn, waar in ’t geoorlofd is te liegen’. Het eerste opstel heeft W. A. van Rappard nader belicht in ‘Een tolerant opstel van de raadpensionaris Van Slingelandt uit 1727’, *Nederlandse Historische Bronnen* II (’s-Gravenhage 1980) 176–202. Het tweede opstel is niet te traceren. Het derde opstel bevindt zich in NL-HaNA, toegangsnr 3.01.22, Inventaris van het archief van Anthonie van der Heim, (1710) 1737-1746, inv.nr 874, Manuscripten of afschriften van delen van de “Staatkundige Geschriften” van Simon van Slingelandt en andere stukken ca. 1700-1742.

⁶ Het betreft de ‘Korte schets van het regt der volkeren dienende om aan te wijzen de natuur en eigenschappen van ’t zelve, en hoe ver daar uit kan geargumenteerd worden over de quaestiën tusschen volk en volk’ en ‘Staat van ’t geen de Provinciën hebben te draagen tot steun van den oorlog beginnende met den ingang van den jaare 1586, tot ’t jaar 1648 inclus’.

⁷ NL-HaNA, toegangsnr 3.20.52, Archief Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 415a “Notitie van de nagelatene papieren van de heer Raadpensionaris van Slingelandt”, geschreven door A. van Slingelandt, 1769. Aelbrecht (1732-1801) was een kleinzoon van Simons broer Govert Johan (1665-1703).

‘der vervalle zaken, en om te kunnen oordeelen van de middelen, die daar toe voorgeslagen worden’.⁸ Wie die stukken lazen en hoe zij er de beschikking over kregen blijft gissen, maar uit archiefonderzoek is gebleken dat her en der afschriften van de traktaten worden bewaard. De meeste van deze handschriften kwamen tevoorschijn uit de nalatenschap van François Fagel en Anthonie van der Heim en zij behoorden tot de inner circle van Van Slingelandt.⁹ Het blijft echter een raadsel hoe de kring rond Van Slingelandt gereageerd heeft op de traktaten en evenmin is duidelijk geworden waarom de traktaten niet tijdens Van Slingelandts leven werden uitgegeven. In de genoemde inleiding suggereert hij met de woorden ‘doordien se te gelyk gedrukt worden’ dat dit wel de bedoeling was.¹⁰

Uitgever Pieter Schouten liet er in zijn woord vooraf evenmin misverstand over bestaan. Van Slingelandts pennenvruchten werden ‘sedert langen tyd door veelen in ons Land, Regenten en Burgers, met een ongemeene greetigheid gezocht’ en waren ‘door den eenen van den anderen steeds in menigte afgeschreeven’.¹¹ Daar was het niet bij gebleven. Er werd door auteurs ook actief gebruik gemaakt van deze afschriften. Zo verwees bijvoorbeeld de jurist Van Idsinga reeds in 1765 naar Van Slingelandts traktaat ‘Verhandeling van de Oude Regeering’.¹² Ook werden de vertogen over de Raad van State en de Staten-Generaal separaat en anoniem en voorzien van inleidingen van onbekende hand in druk uitgebracht door Elie Luzac voordat bij Schouten de *Staatkundige Geschriften* verschenen.¹³ Aan deze publicaties wordt nader aandacht besteed in de hoofdstuk 6.1.

Het gevaar van tekstverminking, fraude en plagiaat lag echter op de loer. Zo werd de patriotse voorman Pieter Paulus ervan beschuldigd dat hij bij het schrijven van zijn studie over

⁸ ‘Concept van een voorreden’, v-vii.

⁹ NL-HaNA, toegangsnr 1.10.29, Inventaris van het archief van de familie Fagel, 1513-1927, inv.nrs 127-131; toegangsnr 3.01.22, Archief Anthonie van der Heim, inv.nr 874.

¹⁰ ‘Concept van een voorreden’, vi.

¹¹ ‘Aan den lezer’, i.

¹² S. H. van Idsinga, *Het staatsrecht der Vereenigde Nederlanden* II (Leeuwarden 1765) 115; de volledige titel luidt: ‘Verhandeling van de Oude Regeering van Holland onder de Graaven, en van de verandering daar in gevallen sedert de troublen. Opgesteld in ’t Jaar 1716.’ in: *Staatkundige Geschriften* I, 1-150.

¹³ De volledige titels luiden: ‘Verhandeling van de Instelling, Instructien, en Ampt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden’ (z.j.) in: *Staatkundige Geschriften* III, 1-289 en ‘Discours over de constitutie der vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en over de materie, en forme, van haare deliberationen. Opgesteld in het Jaar 1719.’ in: *Staatkundige Geschriften* II, 125-282; Rietje van Vliet, *Elie Luzac (1721-1796). Boekverkoper van de Verlichting* (Nijmegen 2005) 398-399 en 584-585.

de Unie van Utrecht Van Slingelandt, zij het niet geheel kritiekloos, geplagieerd had.¹⁴ Hoewel hij zich in het vierde deel van zijn werk verdedigde tegen de verdachtmaking door op zijn beurt Van Slingelandt in een kwaad daglicht te zetten, bleef de smet aan hem kleven.¹⁵ Suringar heeft in het vierde kwart van de negentiende eeuw aangetoond dat Paulus meer aan Van Slingelandt heeft ontleend dan hij een eeuw eerder in zijn verweer had willen toegeven.¹⁶ Hoe dit ook zij, boekverkoper Schouten had zelf ook de beschikking over een aantal van de in omloop zijnde traktaten. In de *Amsterdamsche Courant* van 27 november 1783 plaatste hij een ‘advertentie’ waarin hij de publicatie van zes ‘Echte en zeer Intressante Manuscripten’ van wijlen Van Slingelandt aankondigde.¹⁷

Deze mededeling had bij meerdere lezers iets losgemaakt. In het voorwoord bij het eerste deel van de *Staatkundige Geschriften* verklaart de uitgever namelijk dat na het verschijnen van de aankondiging in de krant de familie Van Slingelandt van alle kanten werd verzocht om de nagelaten geschriften van de staatsman zelf uit te geven. De originele manuscripten bevonden zich toentertijd in het bezit van Philip Jacob van der Goes, regent te Rotterdam, die gehuwd geweest was met een kleindochter van Simon van Slingelandt. Van der Goes stemde toe en stelde Schouten in de gelegenheid zijn plan uit te voeren, mits hij de publicatie uitsluitend zou baseren op de stukken die zich in het familiearchief bevonden. Zo gebeurde en de genoemde Aelbrecht van Slingelandt signeerde eigenhandig alle gedrukte exemplaren van de *Staatkundige Geschriften* als garantiebewijs voor de echtheid van auteur en inhoud.

Het zou vervolgens nog ruim 70 jaar duren voordat het archief van de familie Van Slingelandt in 1857 in handen kwam van het Algemeen Rijksarchief – nu Nationaal Archief – in Den Haag. Onderzoek van de stukken door de toenmalige rijksarchivaris Bakhuizen van den Brink deed hem naar aanleiding van Van Slingelandts correspondentie verzuchten ‘doch hier heeft de tijd of liever de al te angstvallige wegsluiting dier belangrijke gedenkstukken hare verwoesting aangerigt, (...)’.¹⁸ Hiermee doelde Bakhuizen op de slechte conservering van dit

¹⁴ Pieter Paulus, *Verklaring der Unie van Utrecht*. IV dln (Utrecht 1775-1777 [1779]).

¹⁵ Paulus, *Verklaring* IV, 97-106.

¹⁶ P. H. Suringar, *Biographische aantekeningen betreffende Mr. Pieter Paulus. Eerste gedeelte (1753-1784)* (Leiden 1879) 36-43.

¹⁷ *Amsterdamsche Courant*, 25 november 1783. De zes titels, waaronder de twee separaat gepubliceerde, die de uitgever aankondigde te zullen uitgeven, zijn alle in de *Staatkundige Geschriften* opgenomen.

¹⁸ R. Fruin, *De gestie van Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink als archivaris des Rijks 1854-1865 hoofdzakelijk uit zijne ambtelijke correspondentie toegelicht* ('s-Gravenhage 1926) 98-99.

archief. Het gevolg hiervan is onder meer dat het Nationaal Archief een groot deel van Van Slingelandts correspondentie achter slot en grendel houdt en niet ter inzage geeft. Het zou ook niet zoveel zin hebben, want toen tijdens archiefonderzoek aldaar per ongeluk toch een map ‘met rode stip’ voor mij op de onderzoekstafel belandde kon de conclusie niet anders zijn dan dat de fragmenten van de ‘Dode Zeerollen’ beter te lezen zijn dan de restanten van Van Slingelandts brieven. En dat niet bepaald alleen als gevolg van diens nogal onleesbare handschrift.

1.3 Achttiende eeuw

Hoe werd er nu in de achttiende eeuw op Van Slingelandt gereageerd en over hem geschreven? Nog voor de verschijning van de *Staatkundige Geschriften* vestigde Jan Wagenaar de aandacht op Van Slingelandt in de delen XVIII en XIX van zijn geschiedkundig werk. Aanvankelijk, in de eerste en tweede druk, bleef het bij mededelingen omtrent de benoeming tot raadpensionaris in 1727 en diens overlijden in 1736.¹⁹

Na Wagenaars dood in 1773 verschenen opeenvolgende drukken met ‘bijvoegsels en aanmerkingen’. Zo werden na de publicatie van de *Staatkundige Geschriften* de edities van 1795 en 1796 door onder anderen Van Wyn aangevuld met – meer algemene dan inhoudelijke – verwijzingen naar optreden en geschriften van Van Slingelandt.²⁰ Een uitzondering hierop betreft het traktaat ‘Discours over de defecten’.²¹ Uit deze verhandeling werden gedeelten geciteerd ter aanvulling op Wagenaars beschrijving van het jaar 1716, het jaar waarin de Tweede Grote Vergadering begon. Ook is er sprake van een zekere conclusie: ‘Eindelyk, gaf Slingelandt verstandige redenen op, om de goede orde, naar de toenmaalige gesteldheid der Republiek, te doen herleeven. Dan dit alles hadt geen genoegzaam gevolg’.²²

¹⁹ Jan Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XVIII (Amsterdam 1758) 453; ibidem, XIX (Amsterdam 1758) 223-224.

²⁰ H. van Wyn e.a., *Byvoegsels en aanmerkingen voor het agttiende deel der Vaderlandsche historie van Jan Wagenaar* (Amsterdam 1795) 45-47; ibidem, *negentiende deel* (Amsterdam 1796) 83-84 (zie ook 18-19).

²¹ De volledige titel luidt: ‘Discours over de defecten in de jeegenwoordige constitutie der Regeering van den staat der Vereenigde Nederlanden, en over de middelen van redres. Opgesteld in Januarius 1716, uitgesondert de Voorreeden, en eenige veranderingen, en byvoegsels, in het Discours selfs.’ in: *Staatkundige Geschriften* I, 171-314.

²² Van Wyn e.a., *Byvoegsels agttiende deel*, 47.

Het verlichte tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen* besteedde na verschijning van de *Staatkundige Geschriften* aandacht aan dit werk, zonder een echt inhoudelijke beoordeling, maar wel met een paar kritische noten richting Van Slingelandt. In de bespreking van het eerste deel werd weliswaar opgemerkt dat Van Slingelandts geschriften ‘ook in onze tegenwoordige omstandigheden te stade kunnen komen’, maar dat Van Slingelandts gedachten over het algemeen te uitvoerig of ‘te veel aan anderen verknogt waren, om er hier eenige byzonderheid uit mede te deelen’. De recensent spoort zijn lezers aan om het boek toch vooral zelf te lezen zonder overigens duidelijk te maken wat hij bedoelde met dat ‘verknogt’ zijn.²³ Een andere kritische noot klonk door in de bespreking van de volgende delen van de *Staatkundige Geschriften*. Van Slingelandt zou te weinig kennis van zaken hebben gehad omtrent ‘de waare bronnen (...), waardoor de geregelde loop van het werktuig van Staat in de Vereenigde Nederlanden gestremd wierd’.²⁴ De recensent baseerde zich voor deze kritiek op een pamflet dat wordt toegeschreven aan Johan Hendrik Swildens.

Dit patriotse pamflet verscheen in 1785 en werd in datzelfde jaar ook in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* besproken.²⁵ De kern van de kritiek op Van Slingelandt zou diens opvatting zijn dat het herstel van het stadhouderschap wel het ‘eenigst geschikt middel’ was ‘zoo de onderscheiden Leden van het Bondgenootschap het algemeen bestek der Regeering niet volgens de oorspronkelijke Constitutie verbeterden’. Welnu, zo concludeerde de auteur, ‘de Stadhouder is gekomen: (...); men heeft hem zelfs een veel uitgestrekter vermoogen opgedraagen dan in het plan van *Slingeland[t]* begreepen was; (...). En wat is er gebeurd? in stede van te verbeteren, is men tot erger vervallen’.²⁶ Hoe Van Slingelandts nu precies dacht over het stadhouderschap in de Republiek komt breder aan de orde in hoofdstuk 5 van dit boek.

Het Engelse tijdschrift *The Monthly Review* publiceerde in het tweede halfjaar van 1784 een lovend artikel over de beide eerste delen van de *Staatkundige Geschriften*.²⁷ Van Slingelandt wordt daarin buitengewoon geprezen vanwege zijn scherpzinnigheid en zijn inzet voor de Republiek. ‘It is certain’, aldus de auteur, ‘the reader will see this great man pointing

²³ *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (AVL) 6-1 (1784) 546-548.

²⁴ AVL 7-1 (1785) 557-561.

²⁵ Ibidem, 601-608. [Johan Hendrik Swildens], *Ontwerp, om de Republiek door eene heilzaame vereeniging der belangen van Regent en Burger, van binnen gelukkig, en van buiten gedugt te maaken. Volgens besluit der Provinciaale Vergadering van de Gewapende Corpsen in Holland, den 4 October 1785, binnen Leyden geöpend, ter kennisse der gezamenlyke Leden en verdere Ingezetenen der Provincie gebragt* (Leiden 1785).

²⁶ [Swildens], *Ontwerp*, 11-12.

²⁷ *The Monthly Review or literary journal* 71 (1784 [juli-december]) 481-484.

out, (...) the inconveniences of a confederation of independent provinces, combined without any internal principle of cohesion, and acting together without any common source of energy'.²⁸ Tegelijk wordt geconstateerd dat Van Slingelandts binnenlandse centralisatiepolitiek was mislukt. De schrijver laat een kritisch geluid horen over het voorwoord van de uitgever, waarin gezwezen wordt over Van Slingelandts buitenlandse politiek. De onderhandelingen die hij op Europees niveau voerde, de correspondentie die hij onderhield met belangrijke ministers en het ontzag dat hij genoot in de kabinetten van Wenen, Londen en Versailles waren toch zeker het vermelden waard geweest. Na een korte samenvatting van de zes gepubliceerde politieke traktaten te hebben gegeven belooft de auteur een vervolgartikel bij verschijning van de volgende delen. Het is bij een belofte gebleven. In het Franse tijdschrift *L'Esprit des Journaux* verscheen in maart 1785 een letterlijke vertaling van dit artikel.²⁹

Van een heel ander kaliber is het werk van Elie Luzac, dat onder pseudoniem en titel *Reinier Vryaarts openhartige brieven* op de markt kwam.³⁰ De 'een-en-tagstigste brief' laat een krachtig geluid horen ter ondersteuning van Van Slingelandts inleiding bij het eerste deel van de *Staatkundige Geschriften*: 'zie hier nu, mijn [anonieme] Vriend! een gebrâân peertje'. Voor de orangist Luzac, die de inleiding geheel in de brief opnam, was het duidelijk: had Van Slingelandt langer geleefd, dan was hij ongetwijfeld overtuigd geraakt van de noodzaak van een 'eminent hoofd' aan het roer van het schip van staat, oftewel een stadhouder.³¹

Waelwijk schreef in 1787 een kritiek op de eerste verhandeling in Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften* over de 'oude regeering van Holland onder de Graaven, en van de verandering daar in gevallen sedert de troublen'.³² Hij was namelijk van mening dat Van Slingelandt 'zig in verscheide opzigten, en ten aanzien van een en andere essentiele punten, merkelyk' had vergist, en, 'zo al niet andere, immers zig zelfs, geabuseert of misleid (...)'.³³

²⁸ *The Monthly Review*, 482.

²⁹ *L'Esprit des Journaux, françois et étrangers. Par une société de gens-de-lettres* 3 (14) (1785) 81-84.

³⁰ [Elie Luzac] *Reinier Vryaarts openhartige brieven, om te dienen tot opheldering en regte kennis van de vaderlandsche historie; en teffens ter aanwyzinge van de waare en wezendlyke oorzaaken van 's lands vervallen en kwynenden staat, mitsgaders van de middelen om tot beteren toestand te komen*. XII dln (z.p. [Leiden] z.j. [1781-1784]). Zie voor een typering van dit werk Van Vliet, *Elie Luzac*, 393-394.

³¹ [Luzac], *Vryaarts brieven* X, 84-99.

³² Alb. G. Waelwijk, *Vaderlandsche remarques volgens en op de Staatkundige Geschriften van Mr. Simon van Slingelandt, over de oude regering van Holland, onder de Graaven, en de verandering daarin gevallen zeedert de troublen* ('s-Gravenhage 1787); *Staatkundige Geschriften* I, 1-150; zie ook Laurien Hansma, *Oranje drijven. Orangisme in de Nederlandse politieke cultuur 1780-1813* (Hilversum 2019) 75-76.

³³ Waelwijk, *Vaderlandsche remarques*, 126.

Waelwijks kritiek op Van Slingelandt laat zich niet eenvoudig samenvatten, maar richt zich voornamelijk op diens opvatting over de bevoegdheid van de Staten van Holland na de dood van Willem van Oranje in 1584. De gedachte zou hebben postgevat, aldus Van Slingelandt, om ‘geen eminent hoofd weder aan te neemen in plaats van de Prins’ en een college in het leven te roepen ‘dat in plaats van de Prins de Regeering onder de Staaten bestieren soude’.³⁴ Het verschil in visie tussen Waelwijk en Van Slingelandt concentreert zich op de positie van de stadhouder. Was hij – Willem van Oranje – wel stadhouder? En had hij absolute regeermacht of stond hij onder gezag en verantwoordelijkheid van de Staten van Holland? Waelwijk beweert het eerste, Van Slingelandt het tweede.

In het laatste decennium van de achttiende eeuw werden er in Leiden twee dissertaties verdedigd, handelend over passages uit Van Slingelandts opstel aangaande de macht en soevereiniteit van de graven van Holland.³⁵ Kien van Citters schreef over het recht van de graven tot aanstelling en afzetting van magistraten. Hij betoont zich in zijn proefschrift een krachtig verdediger van Van Slingelandts visie op de uitvoerende macht van de graven. Van Pleuren ging in op hun wetgevende macht en toont – ook geheel in de lijn van Van Slingelandt en feitelijk tegen Waelwijk – aan, dat noch de Staten, noch de stadhouder, noch de stedelijke overheden ten tijde van de graven invloed hadden op de wetgeving.

Enige jaren later, aan het begin van de negentiende eeuw, zou ook de geschiedschrijver Adriaan Kluit (1735-1807), leermeester van beide promovendi, Waelwijk bestrijden (zie hoofdstuk 5.4). Voordat het echter zover was, schreef de orangist Kluit *De souvereiniteit der Staaten van Holland*.³⁶ Het is een vlammend protest tegen de tweedelige patriotse publicatie *Grondwettige herstelling van Nederlands staatswezen* van 1784-1786. Al maakt Kluit in zijn stuk nog geen uitputtend gebruik van Van Slingelandt, toch wordt uit de inleiding duidelijk hoe

³⁴ *Staatkundige Geschriften* I, 105-106.

³⁵ Johannes Kien van Citters, *Specimen juris publici Belgici diplomaticum inaugurale, ad locum ill. Van Slingeland, Staatkundige Geschriften T. I. p. 20. de jure comitum Hollandiae in magistratus* (Leiden 1792); Hermanus Willem van Pleuren, *Specimen juris publici Belgici diplomaticum inaugurale ad insignem locum ill. Van Slingeland, Staatkundige Geschriften T. I. p. 12. de potestate legislativa comiti olim Hollandiae, qua summo imperanti, unice propria* (Leiden 1794).

³⁶ A. Kluit, *De souvereiniteit der Staaten van Holland verdedigd tegen de hedendaagsche leere der volks-regering: Zoo als dezelve, onder anderen, ook voorgedraagen word in een Geschrift, ten Tytel voerende: Grondwettige herstelling van Nederlands staatswezen, Zo voor het algemeen Bontgenootschap als voor het bestuur van elke byzondere Provincie* (z.p. z.j. [1e druk anoniem 1785; 2e druk 1788]).

belangrijk hij diens werk acht. Want, aldus Kluit, wie zich laat meevoeren door de schrijvers van de *Grondwettige herstelling*, zal eerst ‘met eenen veeg’ de pen moeten halen

door alles, wat de Raadpensionaris Van Slingeland[t] met zoo veel arbeids heeft by een gezameld en geschreven over de Unie der Bondgenooten, over de Generaliteits Collegl[i]en, over den Raad van Staten, over de Staten van Holland, over zoo vele importante pointen van redres van abuisen, over de Submissien, over de Constitutie en Regeringsvorm dezer Landen; dewyl dat alles door hem gebouwd is op de vooronderstelling eener vrye Staatsregeering met of zonder Stadhouder aan het hoofd; maar niet van eene Volksregeering.³⁷

De kwestie was namelijk dat in de *Grondwettige herstelling* geconcludeerd werd dat Van Slingelandt beweerde zou hebben dat in een vrije regering de Staten de representanten van het volk waren. Daarmee – aldus de schrijvers van het patriotse geschrift – zette Van Slingelandt ‘een uitdrukkelijk zegel’ op wat zij nastreefden, namelijk een representerende volksregering als staatsbestuur.³⁸ Historisch onderzoek en geschiedschrijving waren in de late achttiende eeuw sterk verbonden met politieke twist en kennis van het verleden werd gebruikt om politieke ideologieën in het toenmalige heden te rechtvaardigen. Dit gold voor zowel orangisten als staatsgezinden en zou zich ook nog doorzetten in voornamelijk de eerste helft van de negentiende eeuw.

1.4 Negentiende eeuw

Kort na de eeuwwisseling, in de Bataafs-Franse tijd, begon Kluit met de publicatie van zijn *Historie der Hollandsche staatsregering*.³⁹ In de eerste drie delen behandelt hij de bevoegdheid van de Staten van Holland ten tijde van de Republiek als ‘de wettige soevereine Vertegenwoordigers van ’t gansche Volk van Holland, of der geheele Natie’. In zijn benadering stelt hij zich finaal op achter Van Slingelandt en onderstreept keer op keer de waarde van diens opstel over *Holland onder de Graaven*, met name waar het gaat om de positie van de

³⁷ Kluit, *De souvereiniteit*, 10-11.

³⁸ *Grondwettige herstelling van Nederlands staatswezen zo voor het algemeen bondgenootschap, als voor het bestuur van elke byzondere provincie. Geschikt om het voornaam doelwit aan te toonen, waar toe de poogingen van goede regenten en de requesten van Vaderlandlievende burgers moeten strekken* II (2e druk; Amsterdam 1786) 206.

³⁹ A. Kluit, *Historie der Hollandsche staatsregering tot aan het jaar 1795*. V dln (Amsterdam 1802-1805).

stadhouder.⁴⁰ Op grond van de oude instructie voor de stadhouder, waarop Willem van Oranje de eed gezworen had in 1559 ten overstaan van Margaretha van Parma, betoogt Kluit:

het is de grote en hoofddwaling van den Hr. Van Waalwijk, waarmede zijn geheel Stelsel vervalst, dat hij den Stadhouder niet aanmerkte als een Officier of Ambtenaar van den Graaf, maar als eene macht op zich zelve, oefenende die macht uit eigen naam, en als een afzonderlijk Deel der algemeene Souvereiniteit uitmakende. De Historie wederspreekt dit zamenstel geheel.⁴¹

De loftuiting op Van Slingelandt betekent overigens niet dat Kluit het in alles met hem eens was.⁴² In het vierde deel van zijn *Historie* geeft Kluit de lezer ‘wie meerder inlichting zoude begeren’ nog een opsomming van de inhoud van de *Staatkundige Geschriften* mee.⁴³

In 1819 verscheen in de *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde* een lofrede op Simon van Slingelandt van de hand van de literator en voormalig doopsgezind predikant Matthijs Siegenbeek, die in 1797 was benoemd als de eerste hoogleraar ‘Nederduitsche welsprekendheid’ en later ook Vaderlandse Geschiedenis doceerde in Leiden.⁴⁴ Dit stuk was in 1817 door dezelfde instantie met een prijs bekroond. Jaren later zou Bakhuizen van den Brink er geen spaan van heel laten: ‘Immers toen het magere stuk in het licht kwam bleek het dat en de bouwstoffen den schrijver en de middelen van toetsing der maatschappij hadden ontbroken’.⁴⁵

Voordat echter Bakhuizen zijn kritiek op de lofrede spuide had Thorbecke in 1841 bij de beëindiging van het rectoraat aan de Leidse universiteit een rede gehouden over Simon van Slingelandt als staatshervormer.⁴⁶ In deze oratie gebruikte Thorbecke het hervormingsstreven van Van Slingelandt als voorbeeld voor zijn eigen plannen om het staatsbestel van het nog

⁴⁰ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* I, 11, 14 en passim.

⁴¹ Ibidem, 66.

⁴² Ibidem, II, 38; III, 63.

⁴³ Ibidem IV, 602.

⁴⁴ Matthijs Siegenbeek, ‘Lofrede op den raadpensionaris Simon van Slingelandt’, *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leyden*. Derde deel, eerste stuk (Leiden 1819) 1-116. Zie ook Henk te Velde, “De eeuw van Van der Palm”. Publieke welsprekendheid en de politieke cultuur van de Restauratie in Nederland’, *BMGN* 135 (2020) 3-30.

⁴⁵ R. C. Bakhuizen van den Brink, *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren* IV (Den Haag 1877 [oorspr. gepubliceerd in *Algemeene Konst- en letterbode* 1857]) 304-306.

⁴⁶ J. R. Thorbecke, ‘Simon van Slingelandt’s toelag om den staat te hervormen’ in: Idem, *Historische schetsen* (’s-Gravenhage 1860) 66-83; Jan Drentje, *Thorbecke. Een filosoof in de politiek* (Amsterdam 2004) 340.

jonge koninkrijk te democratiseren. Door Remieg Aerts is dit treffend getypeerd als ‘een mooi staaltje exemplarische geschiedenis’.⁴⁷ Siegenbeek hield in 1842 in Leiden opnieuw een lezing over Van Slingelandt voor de Maatschappij. Een zogenoemde voorlezing die heel anders van opzet was dan de in 1817 bekroonde lofrede.⁴⁸ Interessant is wat Van Berkel opmerkt over deze lezing, die Siegenbeek een jaar eerder – in 1841 – ook al had gehouden voor de Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen.⁴⁹ Siegenbeek zou zich, aldus Van Berkel, contra Thorbecke hebben opgesteld inzake de waardering van Van Slingelandt: ‘Siegenbeek had betoogd, (...), dat deze [Van Slingelandt] niet had behoord tot de “mannen van vooruitgang, of [de] voorstanders van algeheele hervorming, door velen, in onze dagen, grootelijks geprezen”, maar eerder moest worden gerekend tot de “behoudende partij”, zoals in zijn eigen tijd Peel en Guizot’.⁵⁰

Nu werkte Siegenbeek het gedachtegoed van de politici Robert Peel (1788-1850) en François Guizot (1787-1874) niet uit, maar tegelijk rijst de vraag of hij zich in zijn lezing wel zo contra Thorbecke opstelt als Van Berkel doet voorkomen. In de inleiding van zijn lezing keert Siegenbeek zich niet zozeer tegen Thorbecke, maar juist tegen diegenen die met Thorbecke aan de haal gingen. Hij schrijft: ‘Het is intusschen mij (...) niet onduidelijk gebleken, dat sommige lofredenaars van den Heer Thorbecke, (...), tegen zijne bedoeling, uit het bijzonder oogpunt, waaruit hij verkozen heeft dien Staatsman voor te stellen, geheel verkeerde denkbeelden omtrent Slingelandt, als Staatshervormer, hebben opgevat’.⁵¹ Hoewel Siegenbeek naliel man en paard te noemen, kan worden geconstateerd dat na de publicaties van Waelwijk en Kluit cum suis, een eeuw na Van Slingelandts dood er opnieuw sprake was van een vorm van publiek debat over zijn werk.

De rechtshistoricus George Willem Vreede publiceerde in 1845 *De Regering en de Natie* waarin hij in vier tijdvakken de ontwikkeling van staatsrechtelijke theorieën gedurende

⁴⁷ Remieg Aerts, *Thorbecke wil het. Biografie van een staatsman* (Amsterdam 2018) 289.

⁴⁸ M. Siegenbeek, ‘Over Simon van Slingelandt, als Staatshervormer’, *Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden* VI (Dordrecht 1844) 103-121. Siegenbeek noemt deze voordracht – die hij wegens ziekte door een ander liet voorlezen – een ‘aanvulling’ op de lofrede uit 1817.

⁴⁹ Klaas van Berkel, *De stem van de wetenschap. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen I: 1808-1914* (Amsterdam 2008) 229-230.

⁵⁰ Van Berkel, *De stem der wetenschap*, 229.

⁵¹ Siegenbeek, ‘Over Simon van Slingelandt’, 105-106.

de periode 1672-1795 schetst.⁵² In zowel het eerste door hem behandelde tijdvak, 1672-1702, als het tweede, 1702-1747, wijst hij met nadruk op Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften* als bron voor het aanwijzen van de gebreken in de staatsvorm van de Republiek. Het eerste tijdvak sluit Vreede af met Van Slingelandts grote verwijt aan het adres van stadhouder-koning Willem III dat hij verzuimde de staat te hervormen door regering en regenten te brengen ‘in een soort van dependentie (...) die naa veeler oordeel niet seer overeenquamen met de vryheid van de Republicq’.⁵³ Bij de behandeling van het tweede tijdvak, waarbij hij terloops de aandacht vestigt op de Tweede Grote Vergadering van 1716-1717, gaat Vreede dieper in op Van Slingelandts visie, door met nadruk tal van diens geschriften ter zake aan te halen en af te sluiten met Van Slingelandts betoog over een vrij volk en een vrije regering. Vreede betoont zich een groot bewonderaar van Van Slingelandt en zou dat in latere publicaties bevestigen. Een vraagteken moet overigens worden geplaatst bij diens opvatting dat Van Slingelandt eerder voor dan tegen het stadhouderschap zou zijn geweest.⁵⁴

In de tweede helft van de negentiende eeuw betoogde de jurist Campegius Lambertus Vitringa, in zijn *Schets van de staatsgesteldheid van het vaderland* dat Willem III de gebreken in het staatsbestel niet alleen had laten voortbestaan, zoals Van Slingelandt al had geschreven, maar dat die gebreken ook waren toegenomen.⁵⁵ Hoewel Van Slingelandt ‘de gebreken in de gesteldheid der regering op het overtuigendst openlegde, en met ernst en nadruk op herstelling aandrong’, werd men het ook tijdens de Tweede Grote Vergadering niet eens over zijn voorstellen tot verbetering: ‘de verkeerdheden waren te diep geworteld, en de tegenwerkingen, die hij ondervond, te groot, om op de uitroeijing te kunnen hopen’.⁵⁶

Van de hand van Vreede verscheen in 1872 *Voorouderlijke wijsheid in hagchelijke tijden*, waarin hij de thematiek rond Van Slingelandt, zoals beschreven in *De Regering en de*

⁵² G. W. Vreede, *De Regering en de Natie sedert 1672 tot 1795 (ontwikkeling van staatsregtelijke theorieën)* (Amsterdam 1845).

⁵³ Vreede, *De Regering*, 17. Zie hiervoor *Staatkundige Geschriften* I, 222-223. Deze zelfde klacht van Van Slingelandt beschreef Vreede ook al in zijn *Geschied- en letterkundige herinneringen* I (Gorinchem 1836) 64-67.

⁵⁴ Vreede, *De Regering*, 22-26. Zie voor Van Slingelandts betoog ‘Concept van een voorreden’, xiv-xv. In een voetnoot op pagina 26 merkt Vreede op: ‘Slingelandt, ofschoon eerste Ambtenaar der Republiek gedurende de Staatsregering, was eer voor dan tegen het Stadhouderschap’.

⁵⁵ C. L. Vitringa, ‘Schets der staatkundige gesteldheid van het vaderland inzonderheid met betrekking tot Gelderland, van het bewind van Willem III, tot op de omwenteling van 1787’ in: Idem, *Gedenkschrift* (Arnhem 1857) 37-146, aldaar 46.

⁵⁶ Vitringa, ‘Schets der staatkundige gesteldheid’, 74-77.

Natie, verder uitwerkt.⁵⁷ Saillant is, dat hij met enige nadruk wijst op een tweetal redes van Van Slingelandt, waarin deze fors uithaalde naar zijn toehoorders.⁵⁸ In beide gevallen zijn dat de Hollandse statenleden. Hen werd grote laksheid verweten in de aanpak van de door Van Slingelandt gesignaleerde problematiek: ‘Ik weet zeer wel’, zo sprak laatstgenoemde een jaar na zijn aantreden als raadpensionaris, ‘dat groote zaken tijd vereischen, en dat deliberatiën van een vergadering als deze, uit haar natuur langzaam voortgaan; maar dit belet niet, dat er onderscheid te maken is tusschen *alles in een jaar*, en in een geheel jaar *niets te doen*.’⁵⁹

Brants promoveerde in 1874 op de geschiedenis van de Geldersche Plooierijen en laat in zijn proefschrift een kritisch geluid horen over Van Slingelandts beoordeling van het stadhouderschap van Willem III.⁶⁰ Deze mag dan regering en regenten ‘in een soort van dependentie’ hebben gebracht, zoals Van Slingelandt veronderstelde, maar, aldus Brants, ‘nergens immers was aan den Prins van Oranje uitgebreider gezag opgedragen dan in Gelderland, door het Regeerings-Reglement van 20 Februari 1675; want dit maakte de aanstelling der Regenten en dus ook de Regenten zelf, geheel afhankelijk van den Erfstadhouder’.⁶¹ Het oordeel van Van Slingelandt mocht dan gelden voor de vier overige gewesten waar Willem III de stadhoudersscepter zwaaide, voor Gelderland lag dat in de ogen van Brants toch anders.

In 1885 promoveerde Slothouwer op *De staatsman Sicco van Goslinga*. De Fries Van Goslinga, gedeputeerde te velde tijdens de Spaanse Successieoorlog, was in de loop van de jaren bevriend geraakt met Van Slingelandt. De briefwisseling tussen hem en Van Slingelandt zou – met hiaten – in 1978 ter perse gaan.⁶² Slothouwer maakt heel duidelijk dat beide vrienden overtuigd waren van de noodzaak om de Republiek politiek-bestuurlijk en financieel te

⁵⁷ G. W. Vreede, *Voorouderlijke wijsheid in hagchelijke tijden. Het ministerie der raadpensionarissen Simon van Slingelandt, Pieter Steyn en Laurens Pieter van de Spiegel herdacht* (Utrecht 1872).

⁵⁸ Vreede, *Voorouderlijke wijsheid*, 11-13. De eerste toespraak, over de ernstige financiële situatie binnen de Staten van Holland, hield Van Slingelandt gehouden op 11 september 1727; de tweede op 20 juli 1728, een jaar na zijn aantreden als raadpensionaris. Van Slingelandt moest constateren dat de steun voor zijn plannen die hem bij zijn aantreden in 1727 was toegezegd, vrijwel geheel had ontbroken.

⁵⁹ Vreede, *Voorouderlijke wijsheid*, 13.

⁶⁰ A. Brants, *Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche Plooierijen* (Leiden 1874) 34-36.

⁶¹ Brants, *Bijdrage*, 35.

⁶² W. A. van Rappard ed., *Briefwisseling tussen Simon van Slingelandt en Sicco van Goslinga 1697-1731* ('s-Gravenhage 1978).

hervormen. Het zou ook de voorwaarde zijn voor het aanzien en de versterking van de buitenlandse politiek.⁶³

In 1893 verscheen postuum de laatste bundel *Historische Studiën* van de hand van Jorissen onder redactie van J. C. Matthes.⁶⁴ Dit deel bevat artikelen over Lord Chesterfield en de Republiek der Verenigde Nederlanden die in 1885 al in vier afleveringen gepubliceerd waren in *De Gids*.⁶⁵ Chesterfield had vanaf 1728, toen hij als Engels gezant in de Republiek aankwam, intensief contact met Van Slingelandt. Zeer interessant zijn de ontboezemingen die Van Slingelandt Chesterfield deed over het stadhouderschap in de Republiek: ‘Mijn vriend, de griffier [François Fagel], acht een stadhouder volstrekt nodig, om de Republiek te redden. Zoo denk ik er ook over, wanneer zij het redmiddel, dat ik aan de hand doe, niet willen toepassen. Maar wij zijn in zeer verschillende positie: hij is door geen beloften gehouden, ik wel’.⁶⁶

De Vos schreef in 1896 een artikel over de Tweede Grote Vergadering van 1716-1717 waarbij Van Slingelandt tijdens de voorbereiding een belangrijke rol had gespeeld (zie hoofdstuk 3.2).⁶⁷ De Vos baseerde zijn artikel voornamelijk op de notulen van deze vergadering die zich in manuscript in het Nationaal Archief bevinden.⁶⁸ Aangenomen wordt dat Van Slingelandt zijn ‘Discours over de defecten’ schreef met het oog op deze vergadering, maar zelf liet hij zich daar voorzichtiger over uit.

Bussemaker besteedde in 1899 aandacht aan het tijdvak 1713-1721 in een artikel in *De Gids*. Hierin merkt hij over Van Slingelandt op: ‘die aan een scherp verstand en veelzijdige bekwaamheid een groote arbeidskracht en een beslist, doortastenden aard paarde, en wien het dan ook aan zelfvertrouwen niet ontbrak’.⁶⁹ Bussemaker verwijst hierbij naar een memorie

⁶³ G. M. Slothouwer, *De staatsman Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel* ('s-Gravenhage 1885) 129-130.

⁶⁴ Theod. Jorissen, *Historische Studiën* (Haarlem 1893).

⁶⁵ *De Gids* 49 (1885) [1886].

⁶⁶ Jorissen, *Studiën*, 31; John Bradshaw, *The letters of Philip Dormer Stanhope Earl of Chesterfield with the characters* II (Londen 1893) 622-623.

⁶⁷ J. G. de Vos, ‘De Tweede Groote Vergadering (1716-1717)’, *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde (BVGO)*, 3e reeks 9 (1896) 276-351.

⁶⁸ NL-HaNA, toegangsnr 1.01.02, Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv.nr 4813, Minuten van resoluties van de tweede Grote Vergadering 1716-1717; met bijlagen.

⁶⁹ C. H.Th. Bussemaker, ‘De Republiek der Vereenigde Nederlanden in hare staatkundige betrekkingen gedurende de eerste jaren na den vrede van Utrecht (1713-1721)’, *De Gids* 63 (1899) 32-84, aldaar 52.

uit 1728 van de Franse gezant Gabriel Jacques de Salignac, marquis de la Mothe-Fénelon (1688-1746). Over deze memorie zou Bussemaker in 1909 nader publiceren.

Aparte aandacht verdient een drietal publicaties uit de negentiende eeuw die betrekking hebben op de financiën van de Republiek, een terrein waar Van Slingelandt zijn sporen heeft nagelaten. In 1816 publiceerde de jurist en geschiedschrijver Jacobus Scheltema anoniem over het plakkaat van 31 juli 1725 met betrekking tot konvooien en licenten alsook de handelingsbevoegdheid van de admiraliteitscolleges ten aanzien van de ‘middelen te water’.⁷⁰ De beraadslagingen over de nieuwe regeling waren al ruim voor het einde van de zeventiende eeuw begonnen en Van Slingelandt was samen met zijn schoonvader Hiob de Wildt, de (latere) thesaurier-generaal Jacob Hop en de Haarlemse pensionaris Adolph Visscher tal van jaren bij de voorbereiding betrokken geweest.⁷¹ Van Slingelandt was het ook, die vooral tegenover Visscher bewerkstelligde dat de nieuwe maatregelen ruimte lieten voor vrijemarktwerking. Het moest de buitenlandse handelaren niet te moeilijk worden gemaakt hun koopwaar in de Republiek aan land te brengen en vervolgens goederen in te kopen en uit te voeren.⁷²

In 1837 verscheen van de hand van Jhr. De Rovère van Breugel, inspecteur-generaal van het ministerie van financiën, een studie naar belastingen, geldmiddelen, staatsonkosten en bezoldiging van ambtenaren.⁷³ Een en andermaal wijst de auteur op het gebrek aan evenredigheid in de lastenverdeling en het vaker niet dan wel nakomen van de betalingsplicht van de afzonderlijke gewesten tijdens het bestaan van de Republiek en wat hiervan de gevolgen waren. Hij citeert hierbij Van Slingelandt die had geschreven:

Ho[og] Mo[gende] Heeren, die maar oogen in het hoofd heeft, kan niet naalaten het aantemerkten als een wonderwerk van de Goddelyke Voorsienigheid, dat een Republicq, welke geen vaster fondamenten heeft als die van deese Vereenighde Nederlanden, een Republicq, welckers fondamenten van binnen

⁷⁰ [Jacobus Scheltema], *Verhandeling over den geest van het plakkaat van 31 Julij 1725, op den ophef der convooijen en licenten; met toetsing van het nieuwe concept-plakkaat aan denzelven en opgave van eenige bedenkingen door een oud-ambtenaar in dat vak* (Amsterdam 1816). Met de ‘middelen te water’ worden de inkomsten van de admiraliteitscolleges bedoeld.

⁷¹ [Scheltema], *Verhandeling*, 15-16.

⁷² *Ibidem*, 19-20.

⁷³ [J. J. de Rovère van Breugel], *Over de belastingen, het beheer der geldmiddelen, de staatsonkosten en de bezoldiging der ambtenaren, staande de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Door Mr. D...* (Amsterdam 1837).

ondermeint worden door het luxeeren [ontwrichten] van de Unie, en welke van buiten reis op reis swaaren aanstoot lyd, nog bestaat.⁷⁴

En omdat ook na het in werking treden van het plakkaat van 1725 binnen de admiraliteitscolleges de corruptie nog welig tierde, roept de auteur nogmaals woorden van Van Slingelandt in herinnering over de plicht tot tegengaan van uitwassen zoals het vergeven van ambten ‘van de Admiraliteit dependerende, groot, nog klein, aan kinderen, of aan andere personen, welke in geen staat zyn om deselve ampten, (...), in eigener persoon waar te neemen’.⁷⁵ Zo ging het dus kennelijk ook na 1725 nog. Aan het eind van zijn studie haalt de auteur de woorden van Van Slingelandt aan over een vrij volk en een vrije regering uit diens inleiding bij de *Staatkundige Geschriften*. De auteur wil hiermee zijn eigen voorkeur voor het eenhoofdig monarchaal leiderschap kracht bijzetten, maar of Van Slingelandt dat ook zo bedoelde is nog maar de vraag.⁷⁶ Engels bevestigde ten aanzien van de ontduiking van de plakkaatverplichtingen nog eens wat Scheltema en De Rovère van Breugel feitelijk ook al hadden geschreven:

Het verval en de gelijkheid van de Middelen te water werd eindelijk zo groot, dat, (...) in 1725 een nieuw placcaat werd vastgesteld, ontworpen door Slingelandt, Hop en Visscher. Dit placcaat schonk aan handel en nijverheid groote voordeelen en indien het personeel der Admiraliteitscollegien een goed toezigt had mogelijk gemaakt, zou het zulks nog meer gedaan hebben, maar de belangrijkste bedieningen in het vak werden aan onbekwame Regenten en hunne zonen en neven gegeven; er kwamen dan ook onophoudelijk klagten over corruptien. sluikerij, vexatie en onbekwaamheden, zodat in 1795 er nog Commiezen-generaal werden gevonden, die tot f 96,000 's jaars wisten te maken uit hunne emolumenten.⁷⁷

Van Slingelandt zou zich bij het vernemen van deze woorden hebben omgedraaid in zijn graf.

Samenvattend kan worden geconstateerd dat gedurende een groot deel van de negentiende eeuw Van Slingelandts ‘binnenlandse politiek’ in publicaties de aandacht kreeg en dat valt te verklaren. De Nederlandse eenheidsstaat moest zich na de turbulente jaren van eind achttiende eeuw en begin negentiende eeuw als het ware opnieuw uitvinden en de voorzetten die Van Slingelandt gedaan had in zijn traktaten vormden hiervoor de bielzen en de rails

⁷⁴ [De Rovère van Breugel], *Over de belastingen*, 17; ‘Discours over de defecten’, 266.

⁷⁵ [De Rovère van Breugel], 80; ‘Discours over de constitutie’, 270.

⁷⁶ [De Rovère van Breugel] 213-214; ‘Concept van een voorreden’, xiv-xv.

⁷⁷ P. H. Engels, *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden* (Utrecht 1862) 41.

waarover de politiek-bestuurlijke trein zou kunnen gaan rijden. Het was dan ook niet voor niets dat de jurist Herman Tollius (1742-1822) als leermeester van Willem Frederik, de toekomstige koning Willem I, zijn pupil zich driemaal per week liet buigen over Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften*.⁷⁸ Pas tegen het eind van de negentiende eeuw kwam er meer aandacht voor de ‘buitenlandse politiek’ van Van Slingelandt. Dit was niet toevallig tegelijk de periode waarin het neutrale Nederland zich in toenemende mate manifesteerde in de internationale politieke arena.

1.5 Twintigste en eenentwintigste eeuw

Voor de negentiende eeuw geldt dat onderzoekers zich konden baseren op een groeiend aantal ontsloten bronnen uit de tijd van de Republiek. Deze tendens zette zich voort in de twintigste en eenentwintigste eeuw en leidde ook in het onderzoek naar Van Slingelandt tot enerzijds verdieping op tal van vlakken, maar anderzijds fragmentatie.

Bij publicaties uit deze periode is het belangrijk een onderscheid te maken tussen studies waarin Van Slingelandt centraal staat en werken waarin zijn optreden zijdelings aan de orde komt. Bij deze laatste categorie, voornamelijk verschenen na 1950, moet weer onderscheid worden gemaakt tussen publicaties waarin Van Slingelandt substantieel aandacht krijgt en studies waarin hij een marginale(re) rol speelt.

In 1901 verscheen zoals eerder vermeld de *Geschiedenis der staatsinstellingen* van Fruin en Colenbrander. Dit werk bevat naast een hoofdstuk over de Tweede Stadhouderloze periode (1702-1747) passim een aantal verwijzingen naar Van Slingelandt en vormt de basis voor deelstudies naar staatsinstellingen die in de twintigste eeuw zouden verschijnen.⁷⁹

Bussemaker publiceerde in 1909 zijn hierboven al geïntroduceerde ‘Een memorie over de Republiek’.⁸⁰ Hij behandelt hierin een ‘memoire instructif’ van de Franse gezant De Fénelon ten behoeve van zijn tijdelijke opvolger De la Baune. De Fénelon beschrijft uitvoerig de toestand van de Republiek en karakteriseert de personen, onder wie Van Slingelandt, die er de dienst uitmaken.

⁷⁸ Jeroen Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) 57.

⁷⁹ Fruin en Colenbrander, *Geschiedenis der staatsinstellingen*.

⁸⁰ C. H. Th. Bussemaker, ‘Een memorie over de Republiek uit 1728’, *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap (BMHG)* 30 (1909) 96-197.

In 1915, tijdens de Eerste Wereldoorlog toen Nederland neutraal bleef, promoveerde Goslinga op *Slingelandt's efforts towards European peace*.⁸¹ Goslinga beschrijft Van Slingelandts buitenlandse politiek in de periode 1727-1729. Na een biografisch hoofdstuk volgt een hoofdstuk over de Republiek en de Europese politiek na de Vrede van Utrecht tot 1727.⁸² In hoofdstuk 3 komt Goslinga tot zijn eigenlijke onderwerp en beschrijft hij de periode van het behoud van de Europese vrede, na beëindiging van het Weens-Hannoveriaanse conflict (1725-1727), gedurende de periode juni 1727 tot maart 1728. In hoofdstuk 4 volgt de behandeling van het congres van Soissons, dat begon in juni 1728, tot aan het Verdrag van Sevilla in november 1729.

Goslinga's uitgangspunt is de stelling dat Van Slingelandt er in zijn buitenlandse politiek op uit was een stevige basis onder de vrede van Europa te leggen en dat hij niet streefde naar herstel van het oude systeem.⁸³ In een recensie van dit boek merkt Japikse op: 'De beide punten, die hij [Goslinga] terecht naar voren brengt, zijn: de val van de Republiek als groote mogendheid was na 1713 niet zóó diep en plotseling als vroeger algemeen en nu nog dikwijls wordt verondersteld; de politiek van Slingelandt was meer zelfstandig, bepaaldelijk ten opzichte van Engeland, dan gewoonlijk wordt aangenomen'.⁸⁴ Japikse is overigens van mening dat Goslinga beter een Nederlandstalig boek had kunnen schrijven 'over een zuiver Nederlandsch staatsman'. Hij is dan ook benieuwd naar de redenen waarom Goslinga in het Engels schreef en hoopte die in de toegezegde inleiding na afronding van het tweede deel van het proefschrift te kunnen lezen. Het werk bleef echter een torso zonder inleiding, bronnen- en literatuurlijst. Dit ontlokte Van Deursen 70 jaar later de opmerking 'het was niet de laatste maal dat Goslinga in grotere concepties dacht dan zijn liefde voor het detail hem toestond te verwezenlijken'.⁸⁵ Het betekent overigens niet dat Van Slingelandt door middel van deze

⁸¹ A. Goslinga, *Slingelandt's efforts towards European peace* I (Den Haag 1915). Deel I behandelt de periode 1727-1729. Deel II is nooit verschenen. Voorbereidende aantekeningen voor dit proefschrift zijn in 1961 door de weduwe van Goslinga geschonken aan de Koninklijke Bibliotheek (KB): Adriaan Goslinga, Aantekeningen ten behoeve van 'Slingelandt's efforts towards European peace'. II dln (Den Haag, KB: 135C13).

⁸² Zie hiervoor ook: Tim de Backer, 'Het uitvoeren van verdragen. De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1731)'. Licentiaatsverhandeling KUL (Leuven 2007).

⁸³ Stelling 1 bij *Slingelandt's efforts*.

⁸⁴ N. Japikse, 'Nederlandsche historische literatuur (april-november 1915), *BVGO*, 5e reeks 3 (1916) 190-208, aldaar 196-198.

⁸⁵ A. Th. van Deursen, 'Goslinga, Adriaan' in: J. Charité ed., *Biografisch Woordenboek van Nederland (BWN)* II (Amsterdam 1985) 187.

Engelstalige publicatie voor het eerst de grens over ging. Er was immers in 1784 ook al aandacht aan zijn traktaten besteed in *The Monthly Review*.

Geyls *Willem IV en Engeland* verscheen in 1924 en behandelt de buitenlandse politiek van de Republiek, voornamelijk in de verhouding met Engeland, gedurende de periode 1730-1748.⁸⁶ De positie van Willem IV en diens huwelijk met Anna van Hannover vormen de kern van het betoog. Van Slingelandt heeft hierbij – als raadpensionaris – in de jaren tot aan zijn overlijden in 1736 een sleutelrol gespeeld. Geyl laat dat ook duidelijk zien, zowel wanneer het gaat over de discussie inzake de wenselijkheid van dat huwelijk, als over de mogelijkheid van een stadhouderlijke restauratie.⁸⁷

In 1925 promoveerde J. A. van Arkel op *De houding van den raadpensionaris Simon van Slingelandt tegenover het Huis van Oranje*.⁸⁸ Een zeer matig gedocumenteerd werk zonder inhoudsopgave en inleiding, waarin de aandacht vooral gericht is op de latere erfstadhouder Willem IV. De inhoud voegt niets toe aan de stand van zaken tot dan toe in het debat over Van Slingelandt. De vernietigende recensie die Goslinga in 1927 wijdde aan dit boek, biedt als zodanig meer aanknopingspunten voor een goed begrip van Van Slingelandts houding ten opzichte van het Huis van Oranje dan de dissertatie zelf.⁸⁹ Het verwijt van Goslinga aan het adres van Van Arkel betreft het gebrek aan gebruik van bestaande bronnen met als gevolg diens misinterpretatie van Van Slingelandts houding in de discussie over de benoeming van de prins tot generaal, zijn huwelijk met Anna van Hannover en de markiezaatskwestie. De belangrijkste kritiek van Goslinga richt zich op Van Arkels onderbelichting van de belofte die Van Slingelandt in 1727, voorafgaand aan zijn benoeming tot raadpensionaris, gedaan zou hebben om niets aan de bestaande regeringsvorm te veranderen. Deze belofte zou – naar veler mening – inhouden dat Van Slingelandt niet actief zou meewerken aan het herstel van het stadhouderschap in de toen vacante gewesten. Van Slingelandts visie op het stadhouderschap komt nader aan de orde in hoofdstuk 5 van dit boek.

Dagblad *Het Vaderland* – in de oorlogsjaren pro-Duits – besteedde op 20 juli 1941 aandacht aan Van Slingelandt.⁹⁰ Hallema schreef over hem als ‘een werker aan den opbouw van Nederland in de achttiende eeuw’ en een ‘vaderlander van den goeden stempel’ en

⁸⁶ P. Geyl, *Willem IV en Engeland tot 1748 (Vrede van Aken)* ('s-Gravenhage 1924).

⁸⁷ Geyl, *Willem IV*, 13.

⁸⁸ J. A. van Arkel, *De houding van den raadpensionaris Simon van Slingelandt tegen over het Huis van Oranje* (Amsterdam 1925).

⁸⁹ A. Goslinga, ‘Slingelandt en het Huis van Oranje’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 42 (1927) 354-361.

⁹⁰ A. Hallema, ‘Simon van Slingelandt’, *Het Vaderland* 73 (20 juli 1941).

vergeleek Van Slingelandt met de staatsmannen Johan van Oldenbarnevelt en Johan de Witt. Een van de passages die de moeite van het ‘overdenken’ waard is, luidt:

En hoe roeide Van Slingelandt, die meestal zijn hervormingspogingen in de Groote Vergadering van 1716 zag stranden, nu tegen dezen stroom [de almacht van de regenten] in? Hij richtte zijn streven in de eerste plaats op de bevordering van 's lands welvaart, het herstel der financiën, de versterking van den band der gewesten onderling en de verbetering van het zeewezen.

Hallema slaat met de laatste zin de spijker op zijn kop. Het ging Van Slingelandt om het welvaren van de Republiek in al haar facetten. Dit doel streefde hij na als een consequente non-conformist en dat zal ook blijken bij de behandeling van zijn traktaten in het vervolg van dit boek.

Het Vaderland was niet het enige Duitsvriendelijke medium dat tijdens de Tweede Wereldoorlog Van Slingelandt ten tonele voerde. Het politiek en economisch tijdschrift *De Waag* en het orgaan van het Nationaal Front, *De Weg*, deden dit al in augustus 1940 naar aanleiding van een brochure van Johannes Linthorst Homan, een van de leden van het driemanschap van de Nederlandsche Unie.⁹¹ Linthorst Homan rept in zijn schrijven overigens met geen woord over Van Slingelandt. De critici meenden in hem echter een ‘Van Slingelandt Redivivus’ te herkennen als degene die – bijna verontschuldigend – aangewezen had waar het aan schortte in het land, maar niet daadkrachtig genoeg daartegen was opgetreden. In diezelfde augustusmaand lieten ook het *Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf* zich, doordrenkt van nationalisme, niet onbetuigd voor wat betreft Van Slingelandt.⁹² Een van de auteurs, Tobie Goedewaagen, was eveneens betrokken bij *De Waag* en een fel nationaal-socialist.

In 1939 was er ook al een artikel in *De Waag* verschenen dat begon met een breed citaat uit Van Slingelandts traktaat ‘Discours over de defecten’.⁹³ In dit artikel houdt Zwaardemaker Van Slingelandt de lezer voor als profeet van een naderende ondergang. Deze ondergang zou niet van de kant van Hitler of van Roosevelt en de Engelse antifascisten komen, maar van

⁹¹ A. F. Zwaardemaker, ‘De Tweede Brochure van Mr. J. Linthorst Homan: Simon van Slingelandt Redivivus!’, *De Waag* (1 augustus 1940); ‘Wat anderen schrijven. Meeningen en commentaren’, *De Weg* (10 augustus 1940); J. Linthorst Homan, *In vaderlandschen zin. Een antwoord op veel critiek* (Haarlem z.j. [1940]).

⁹² F. H. Fischer, ‘Een Nederlandsch diplomaat uit de achttiende eeuw. Simon van Slingelandt en het machtsmoment in de Republiek der Vereenigde Nederlanden’, *Algemeen Handelsblad* (7 augustus 1940); T. Goedewaagen, ‘Thorbecke’s toeleg om den Staat te hervormen’, *De Telegraaf* (11 augustus 1940).

⁹³ A. F. Zwaardemaker, ‘Partijschappen 200 jaar geleden...en thans. De nationale les der geschiedenis’, *De Waag* (4 mei 1939).

binnenuit ‘indien ons volk in zich zelf [niet] de kracht vindt om zich een eigen nationaal bestaan te scheppen’. Hoewel Zwaardemaker in dit artikel Van Slingelandt nog als lichtend voorbeeld op het schild hees, kreeg hij er in het verwijt aan het adres van Linthorst Homan in 1940 van langs. Nogal ambivalent dus.

Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw zijn de publicaties waarin Van Slingelandt aan de orde komt beter dan bij eerdere periodes globaal te rangschikken naar categorie. Het betreft dan algemene werken, institutionele geschiedenis, zaken van oorlog en vrede en de daarmee samenhangende buitenlandse politiek, binnenlandse aangelegenheden en biografische notities.

Ten eerste de algemene werken. Naast de al in de inleiding aangehaalde artikelen van Van Deursen, Veenendaal en De Jongste in de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* vormen *De Nederlandse staat onder de Republiek* van Fockema Andreae, *De Republiek* van Israel en *De last van veel geluk* van Van Deursen de basis voor de kennis van het tijdvak waarin het professionele leven van Van Slingelandt zich afspeelde.⁹⁴ De sociaal-economische achtergrond waartegen hij figureerde is beschreven door Van Dillen, De Vries en Van der Woude, Prak en Luiten van Zanden.⁹⁵ De culturele aspecten zijn belicht door Schama, Beliën en anderen, Frijhoff en Spies, Kloek en Mijnhardt.⁹⁶

De institutionele aspecten van de Republiek zijn breed onder de aandacht gebracht. Van Deursen schreef in 1964 een artikel over de Raad van State en de Generaliteit gedurende de jaren 1590-1606. Hij levert daarin onder meer kritiek op Van Slingelandts visie op het inperken van de bevoegdheid van de Raad door de Staten-Generaal (zie verder de hoofdstukken 3.3 en

⁹⁴ Van Deursen, ‘Staatsinstellingen’, 350-387, 542-543; Veenendaal, ‘De Republiek’, 16-30, 509-510; De Jongste, ‘Een bewind op zijn smalst’, 44-59, 511-512; S. J. Fockema Andreae, *De Nederlandse staat onder de Republiek* (5e druk, Amsterdam 1973); Jonathan I. Israel, *De Republiek 1477-1806* (5e druk; Franeker 2001); A. Th. van Deursen, *De last van veel geluk. De Geschiedenis van Nederland 1555-1702* (3e druk; Amsterdam 2005); zie ook Sytze van der Veen, *Een Spaanse Groninger in Marokko. De levens van Johan Willem Ripperda (1682-1737)* (Amsterdam 2007).

⁹⁵ J. G. van Dillen, *Van Rijkdom en Regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* (’s-Gravenhage 1970); Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815*; Maarten Prak en Jan Luiten van Zanden, *Nederland en het poldermodel. Sociaal-economische geschiedenis van Nederland, 1000-2000* (Amsterdam 2013).

⁹⁶ Simon Schama, *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1988); H. M. Beliën, A.Th. van Deursen en G. J. van Setten ed., *Gestalten van de Gouden Eeuw* (2e druk; Amsterdam 1995); Willem Frijhoff en Marijke Spies, *1650. Bevochten eendracht* (Den Haag 1999); Joost Kloek en Wijnand Mijnhardt, *1800. Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag 2001).

7.1).⁹⁷ Van Rappard publiceerde in 1969 een artikel onder de titel ‘Welke generale petities schreef Simon van Slingelandt?’⁹⁸ Hij betoogt hierin dat het schrijven van de generale petitie voorbehouden was aan de thesaurier-generaal, maar dat Van Slingelandt, toen secretaris van de Raad van State, de auteur moet zijn geweest van de petities in de jaren 1700 en 1701. Het was de periode tussen het overlijden van de thesaurier-generaal Coenraad Burgh in november 1699 en het aantreden van diens opvolger Jacob Hop in november 1700. Hoewel Van Slingelandt ook een gooi deed naar dit ambt, werd hij gepasseerd en pas na de dood van Hop in 1725 in deze functie benoemd. In 1976 schreef Van Deursen een artikel over de generale petitie en enkele jaren later volgde zijn bijdrage aan een bredere bundel over de Raad van State.⁹⁹ Over zowel de bevoegdheid van de Raad van State als de materie van de generale petities heeft Van Slingelandt zelf zich uitgebreid uitgelaten in twee stukken die zijn opgenomen in de *Staatkundige Geschriften*.¹⁰⁰ Deze traktaten komen inhoudelijk aan de orde in de hoofdstukken 4 en 6 van dit boek.

Een belangrijke bron voor het ambt en de taak van de thesaurier-generaal door de eeuwen heen is de bundel *Van tresorier tot thesaurier-generaal*.¹⁰¹ Voornamelijk Sprenger besteedt hierin aandacht aan Van Slingelandt. Belangwekkend is wat zij opmerkt over de groeiende invloed die de secretaris van de Raad van State krijgt ten opzichte van de thesaurier-generaal.¹⁰² Het ligt voor de hand om hier de lijn door te trekken naar een aantal auteurs die schreven over de financiën ten tijde van de Republiek. Te noemen zijn in chronologische volgorde: Dormans, Meijer, Polak, Liesker en Fritschy en Wagenaar.¹⁰³

⁹⁷ A. Th. van Deursen, ‘De Raad van State en de Generaliteit (1590-1606)’, *BGN* 19 (1964) 1-48, aldaar 21.

⁹⁸ W. A. van Rappard, ‘Welke generale petities schreef Simon van Slingelandt?’, *Nederlands Archievenblad. Tijdschrift van de vereniging van archivariissen in Nederland* 73 (1969) 30-40.

⁹⁹ A. Th. van Deursen, ‘Staat van oorlog en generale petitie in de jonge Republiek’, *BMGN* 91 (1976) 45-55; idem, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 77-85.

¹⁰⁰ *Staatkundige Geschriften* II, ‘Aanwysing van de waare oorsaaken van het jeegenwoordig groot verval in de Generale Regeering van den staat der Vereenigde Nederlanden en van de noodige middelen van redres’, 1-90; Ibidem III, ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 1-289.

¹⁰¹ J. Th. de Smidt ea. ed., *Van tresorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum 1996).

¹⁰² R. M. Sprenger, ‘De thesaurier-generaal aan zijn bureau en op dienstreis’ in: De Smidt e.a., *Van tresorier*, 137-222, aldaar 139.

¹⁰³ E. H. M. Dormans, *Het tekort. Staatsschuld in de tijd der Republiek* (Amsterdam 1991); J. F. Meijer, ‘Voorstellen tot herziening van de heffing van de convooien en licenten in de jaren 1714-1720’ in: W. Fritschy, J. K. T. Postma en J. Roelevink ed., *Doel en middel. Aspecten van financieel overheidsbeleid in de Nederlanden van*

Voor de organisatie en (ontwikkeling van) de functies van de Staten van Holland en van de Staten-Generaal zijn de publicaties van Gabriëls, De Bruin, Koopmans, Van Bockel en vooral Thomassen van belang voor een goed begrip van het functioneren van dit college.¹⁰⁴ In combinatie hiermee kan ook gewezen worden op een artikel van Wagenaar en de afscheidsoratie van Groenveld.¹⁰⁵ Het traktaat dat Van Slingelandt schreef over de Staten-Generaal wordt behandeld in hoofdstuk 7 van dit boek.¹⁰⁶

Over leger, oorlog en vrede en de daarmee samenhangende binnen- en buitenlandse politiek tijdens Van Slingelandts loopbaan hebben Stork-Penning, Aalbers, Zwitter, Van Nimwegen, Haks en Brandon geschreven.¹⁰⁷ Binnenlandse politieke aangelegenheden van uiteenlopende aard zijn beschreven door Porta, Bruggeman en Dral.¹⁰⁸ Vanuit

de zestiende eeuw tot heden (Amsterdam 1995) 97-113; M. S. Polak, *Historiografie en economie van de 'muntchaos'. De muntproductie van de Republiek (1606-1795)* (Amsterdam 1998); R. Liesker en W. Fritschy, *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden IV. Holland (1572-1795)* (Den Haag 2004); Pieter Wagenaar, 'Achttiende-eeuwse overheidsfinanciën' in: Henk Boels ed., *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk, 1600-1850* (Hilversum 2012) 119-135.

¹⁰⁴ A. J. C. M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhoudelijk stelsel in de tweede ten helft van de achttiende eeuw* ('s-Gravenhage 1990); G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken tijde van de Republiek (1600-1750)* ('s-Gravenhage 1991); J. W. Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage 1990); idem, 'De vergadering van de Staten-Generaal in de Republiek voor 1795 en de publiciteit', *BMGN* 120 (2005) 379-396; Jeroen van Bockel, *Gevormde kaders. Bureaucratische en professionele regulering van het werk van ambtenaren in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden* (Delft 2009); Theo Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten van de macht. De Staten-Generaal en hun archieven 1576-1796*. II dln (2^e druk; Leiden 2019).

¹⁰⁵ F. Pieter Wagenaar, 'Excises, postal services, oaths of office and property taxes. How small administrative adjustments led to large changes in intergovernmental relations', *Administrative Theory & Praxis* 26 (2004) 545-565; S. Groenveld, *Regeren in de Republiek. Bestuurspraktijken in de 17e-eeuwse Noordelijke Nederlanden: terugglimp en perspectief* (Leiden 2006).

¹⁰⁶ 'Discours over de constitutie', *Staatkundige Geschriften* II, 125-282.

¹⁰⁷ J. G. Stork-Penning, *Het grote werk. Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710* (Groningen 1958); Aalbers, *De Republiek*; H. L. Zwitter, 'De militie van den Staat'. *Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Amsterdam 1991); Olaf van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid*; Donald Haks, *Vaderland en vrede 1672-1713. Publiciteit over de Nederlandse Republiek in oorlog* (Hilversum 2013); Pepijn Brandon, *War, capital and the Dutch state (1588-1795)* (Leiden en Boston 2015).

¹⁰⁸ A. Porta, *Joan en Gerrit Corver. De politieke macht van Amsterdam 1702-1748* (Assen z.j. [1975]); Marijke Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje. De strijd van de Friese Nassaus voor erkenning van hun rechten,*

geschiedtheoretisch oogpunt is de politiek-bestuurlijke structuur van de Republiek beschouwd – passim met aandacht voor Van Slingelandt – door Kossmann, Veen, Leeb, Jacob en Mijnhardt, Blom, Haitsma Mulier, Velema, Van Eijnatten en recentelijk door Drejer.¹⁰⁹

Artikelen van biografische aard werden in respectievelijk 1980 en 1987 gepubliceerd door Van Ditzhuyzen en Stork-Penning. Beide artikelen zijn gebaseerd op bestaande literatuur en werpen als zodanig geen nieuw licht op Van Slingelandt.¹¹⁰ Van Rappard bezorgde kort tevoren, in 1978, de al genoemde briefwisseling tussen Van Slingelandt en Van Goslinga. Het is een correspondentie met hiaten tussen 1697 en 1731. Deze bevat voornamelijk staatszaken, maar biografische aspecten ontbreken niet. De Poolse historicus Napierala publiceerde in 2012 een politieke biografie over Simon van Slingelandt. Deze studie is gebaseerd op bestaande, veelal verouderde literatuur uit het Engelse taalgebied. Intensief heeft de auteur gebruik gemaakt van de dissertatie van Goslinga en de bovengenoemde briefwisseling tussen Van Slingelandt en Van Goslinga. Het boek is een tamelijk wijdlopige behandeling van de Europese politiek in de achttiende eeuw en werpt als zodanig ook geen nieuw licht op Simon van Slingelandt.¹¹¹

1702-1747 (Hilversum 2007); Wim Dral, *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)* (Hilversum 2016).

¹⁰⁹ Kossmann, *Politieke theorie*; Veen, *Recht en nut*; Leeb, *The ideological origins*; Margaret C. Jacob en Wijnand W. Mijnhardt, *The Dutch Republic in the eighteenth century. Decline, enlightenment, and revolution* (Ithaca en Londen 1992); Blom, *Causality and morality*; E. O. G. Haitsma Mulier en W. R. E. Velema ed., *Vrijheid. Een geschiedenis van de vijftiende tot de twintigste eeuw* (Amsterdam 1999); W. R. E. Velema, *Republicans. Essays on eighteenth-century Dutch political thought* (Leiden en Boston 2007); Joris van Eijnatten, *Liberty and concord in the United Provinces. Religious toleration and the public in the eighteenth-century Netherlands* (Leiden 2003); idem, 'Simon van Slingelandt (1664-1736) and the Dutch toleration debate', *Lias* 34 (2007) 249-273; Bert Drejer, 'Representative Government in the Dutch Provinces. The controversy over the Stadholderate (1705-1707) and Simon van Slingelandt', *Contribution to the history of concepts* 15 (2020) 76-96.

¹¹⁰ R. E. van Ditzhuyzen, 'Simon van Slingelandt. Secretaris van de Raad van State 1690-1725' in: *Raad van State 450 jaar* ('s-Gravenhage 1981) 93-102. J. G. Stork-Penning, 'Simon van Slingelandt (1664-1736)' in: T. J. Veen, P. C. Kop en C. H. N. Kwanten ed., *Zestig juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap* (Zwolle 1987) 155-159.

¹¹¹ Van Rappard, *Briefwisseling*; Piotr Napierala, *Simon van Slingelandt (1664-1736). Last chance of the Dutch Republic* (Krakau 2013) [Vertaling van *Simon van Slingelandt (1664-1736). Ostatnia szansa Holandii* (Krakau 2012)].

1.6 Conclusie

Gekomen aan het eind van dit historiografische traject kan de conclusie worden getrokken dat het Van Slingelandt niet aan aandacht heeft ontbroken in de voorbije eeuwen. Zijn traktaten werden gelezen, aanvankelijk door tijdgenoten die de beschikking hadden gekregen over de manuscripten ervan. In de periode na Van Slingelandts overlijden in 1736 en nog voor de verschijning van de *Staatkundige Geschriften* in 1784/1785 werd ook reeds, zij het sporadisch, in publicaties naar de voorhanden geschriften verwezen. Dit nam een zekere vlucht nadat het verzameld werk in druk was uitgebracht. Van Slingelandt werd in binnen- en buitenland geprezen om zijn scherpzinnigheid en standvastigheid. Met de lof kwam echter ook de kritiek en wat meer opvalt, de multi-interpretatie. Juist in de periode – aan het eind van de achttiende eeuw – dat Van Slingelandts werk op de markt kwam, stonden orangisten en patriotten scherp tegenover elkaar. Toch grepen beide partijen de politieke traktaten aan om hun eigen gelijk te halen. De kern van de discussie draaide om de vraag of Van Slingelandt nu voor of tegen een stadhouderlijk bewind was (geweest) en of hij zich bij de ontwikkeling van zijn gedachten hierover wel had gebaseerd op de ‘waare’ bronnen. Luzac, Swildens, Waelwijk en Kluit zijn te beschouwen als representanten van deze discussie.

In de eerste helft van de negentiende eeuw, toen het stof van de ‘revolutie’ langzamerhand was neergedaald, waren het Siegenbeek, Thorbecke en Vreede die Van Slingelandt over het voetlicht haalden. De eerste deed dat voornamelijk biografisch, de beide anderen plaatsten hem in het licht van de staatkundige ontwikkelingen. Scheltema en De Rovère van Breugel belichtten financiële aspecten uit Van Slingelandts werk. In de tweede helft van die eeuw werd ook op de staatkundige ontwikkelingen voortgeborduurd door geleerden als – in tijdsvolgorde – Vitringa, Engels en Brants. Dat deden verder De la Bassecour Caan en De Bosch Kemper (zie hoofdstuk 6.1). Bij al deze auteurs – en zij zijn niet de enigen – komen de *Staatkundige Geschriften* aan de orde, zonder dat er evenwel sprake is van een integrale behandeling.

Deze trend heeft zich voortgezet in de twintigste en eenentwintigste eeuw. Naast enkele biografische artikelen werd Van Slingelandt als het ware opgesplitst in onderdelen. Zo werd hij met wisselend succes onder meer belicht in zijn buitenlandse politiek (Goslinga), zijn houding ten opzichte van de Oranjes (Van Arkel) en zijn optreden als secretaris van de Raad van State (Van Deursen en Van Rappard).

2. Levensloop en carrièrepad

2.1 Proloog

Op zaterdag 1 december 1736 stierf Simon van Slingelandt in zijn *Huis aan den Boschkant*, op de hoek van de Prinsessegracht en het Korte Voorhout te Den Haag.¹ Zijn weduwe Johanna van Coesveldt liet diezelfde dag een rouwbrief rondgaan:

Alzoo het God Almagtig behaagt heeft myn seer waarde Man den Heer *Simon van Slingelandt*, in zijn leeven Raadpensionaris van Holland en Westvriesland, in zijn drie en seeventigste jaar, seer subit, deesen morgen om vyf uren, uit dit Traanendal in zijn eeuwige Vreugt over te haalen; heb ik van mijn pligt geagt (...) daar van kennis te geeven, niet twyffelende of *U* (...) sal wel willen deel neemen in myn groot verlies.²

Enkele dagen later vond de begrafenis plaats in de Haagse Kloosterkerk aan het Lange Voorhout.³ Tegen betaling van f 30 op 6 december werd hij de volgende dag bijgezet in het familiegraf ‘in den XIIe Regel’.⁴ Dit graf was in 1689 aangekocht door zijn vader Govert van

¹ Zie voor de bouw- en bewonersgeschiedenis: H. Hijmans, *Het Huis aan den Boschkant. Op den hoek van het Korte Voorhout te 's-Gravenhage* ('s-Gravenhage 1922). In 1975 werd op deze plek het gebouw van het Ministerie van Financiën opgeleverd.

² Het Utrechts Archief (HUA), toegangsnr 1001, Huis Amerongen, inv.nr 3490, Slingelandt, Simon van, raadpensionaris, 1733-1736. Geciteerde rouwbrief was gericht aan R. van Reede tot Ginkel, ‘Minister van wegen den Staat der Vereenigde Nederlanden aen het Hof van den koning van Pruissen te Middagten’. De achternaam Van Coesveldt wordt in de bronnen op verschillende manieren geschreven. De in dit hoofdstuk gehanteerde spelling is, met uitzondering van citatie, gebaseerd op eigenhandige ondertekening door Johanna van brieven en officiële stukken zoals notariële akten.

³ Hoge Raad van Adel [Den Haag] (HRvA), Het archief van de familie Van Slingelandt, inv.nr 215, Autobiografie over 1702-1740. Zie ook J. C. Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt (420) 1438-1868* ('s-Gravenhage 2004).

⁴ Haags Gemeentearchief (NL-HaHGA), toegangsnr 321-01 Secretaris als ontvanger van impost op trouwen en begraven, inv.nrs 1-4, Registers van ontvangen impost op het trouwen [en begraven] 1e t/m 4e klasse, 1695-1746, inv.nr 4 (1735 okt-1746 sep) f. 9r.; ibidem, inv.nrs 23-27, Registers van ontvangen impost op het begraven 1e-4e klasse, met vermelding van ontvangen leges, 1696-1805, inv.nr 24 (1722 nov 20-1746 sep) f. 92r.; toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage 1598-1823, inv.nrs 219-236, Rekeningen van de

Slingelandt (1623-1690), toenmalig secretaris van de Raad van State. In 1741 zouden de grafrechten overgaan op diens kleinzoon Govert, de zoon van Simon.⁵

Het bericht van overlijden haalde ook de pers. Ten minste vier Hollandse kranten wijdden er enkele regels aan met vermelding van dag en plaats van de begrafenis, maar zonder in detail te treden over de gang van zaken tijdens de uitvaart.⁶ Een aantal Engelse kranten berichtte eveneens hierover en een daarvan, *The Derby Mercury*, voegde eraan toe dat Van Slingelandt begraven was met groot ceremonieel.⁷ Nadere gegevens hierover ontbreken in de bronnen. Wel zijn er twee grafschriften bekend. In de aanhef van beide – ronkende – teksten wordt de Kloosterkerk als begraafplaats vermeld. Het ene gedicht komt uit de pen van de gelegenheidsdichter Hermanus van den Burg, het andere werd ondertekend met de initialen H. V. O.⁸ Deze schreef:

Hier rust het PRONKJUWHEEL van Neerlants vrijen staat
De mond, de hand, de ziel, het steunsel, en 't sieraat
Van Hollants Ridderschap, en saem verbonde steeden
Een voorbeeld van de deugt, eer, trouw, en goede seeden
Een baak van wijsheijt, inde staatkunde uijtgeleert
Bij al de vorsten van Europa gewaardeert
Vertrouwt, geaght, beroemt. Een wagter op de muuren
Van 't vrije vaderlandt, die 't schip van staat hielp sturen
Ruijm ses en veertig jaar, in oorlog en in vrée
En 't vejiligh heeft bewaart op een geruste rée
Een man die spreken dorst, als 't regt of vrijheijt raakte

rentmeester aan Gecommitteerde Raden vanwege ontvangsten uit begrafenissen en zitplaatsenverhuur en diverse uitgaven, 1714-1774, inv.nr 226 (1736-1738) f. 25v.

⁵ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 212-214, Grafboeken, 1636-1808, inv.nr 214 (1674-1808 aug 15) f. 265r.; J. C. van der Muelen, 'Registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage', *Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Zegelkunde, enz.* 3 (1886) 314-315. Deze artikelen zijn ook in boekvorm uitgebracht: J. C. van der Muelen, *De registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage* ('s-Gravenhage 1887).

⁶ *Amsterdamse Courant* (4, 8 en 11 december 1736), *'s Gravenhaegse Courant* (3 en 10 december 1736), *Leydse Courant* (3 en 7 december 1736) en *Oprechte Haerlemsche Courant* (4 en 11 december 1736).

⁷ *The Caledonian Mercury* (2 december 1736), *The Newcastle Courant* (11 december 1736) en *The Derby Mercury* (9 december 1736): 'This Evening the deceased Pensionary Slingelandt was buried with great Funeral Pomp'. Geraadpleegd via www.britishnewspaperarchive.co.uk.

⁸ [H. van den Burg], *H. van den Burg's aanhangsel van gedigten, of derde deel zyner mengelpóëzy* (Amsterdam 1741), 326 [betreffende pagina foutief genummerd als 226].

En nimmer 't eedel bloet der Bataviers versaakte
Die 't afgemarteld lijff, met een verheeven ziel
Opofferde aan 's lands dienst, tot dat het hem ontviel
Betreur hem Nederlandt, want zoek gij moogt vrij zoeken
Gij vind zijn weerga niet in al des weerelds hoeken
De groote SLINGELANDT, die phoenix van zijn tijd
Die paarle uijt uwe kroon, zijt gij voor eeuwich quijt
Hier legt dat helder light, gedoken in het duijster
Zijn ziel geniete om Hoogh volmaakten hemelluijster⁹

Simons bijzetting in Den Haag betekende dat hij niet terugkeerde naar zijn geboortegrond in Dordrecht om in de 'voorvaderlijke' kapel in de Grote Kerk begraven te worden.¹⁰ De vraag is of zo'n 'voorvaderlijke' kapel wel bestond. Sinds 1646 hadden achtereenvolgende leden van de familie Van Slingelandt weliswaar het financieel beheer van de Sint-Odulphuskapel of Sint-Olofskapel met de mogelijkheid hun naasten daar te begraven, maar deze ruimte was niet hun eigendom.¹¹ De Sint-Anna of Van Slingelandtkapel kwam pas eind zeventiende eeuw in het bezit van Barthout van Slingelandt (1654-1711), de enige halfbroer van Simon, geboren uit het eerste huwelijk van zijn vader Govert met Christina van Beveren.¹² Christina, huwde op 24 februari 1654 met Govert en stierf reeds op 17 oktober 1656 bij de geboorte van hun tweede kind Kristina.¹³ De schilder Jan Mijtens (1614-1670)

⁹ Regionaal Archief Dordrecht (NL-DdtRAD), toegangsnr 150, Collectie van Handschriften, inv.nr 455, Graftschrift op Simon van Slingelandt, raadpensionaris van Holland en West-Vriesland, door H. V. O.

¹⁰ Tegen o.a. A. J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* 17-2 (Haarlem 1874) 727 en Marja Volbeda, 'Johanna Margaretha van Coesvelt, huishoudster (1684-1768)' in: Els Kloek ed., *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (3e druk; Nijmegen 2013) 608-609.

¹¹ NL-DdtRAD, toegangsnr 142, Beheerders van de Sint-Odulphuskapel, alsmede van het Burgemeesterspoortje, inleiding en inv.nr 14, Aantekening betreffende de graven van de familie Van Slingelandt deels gelegen in de Sint-Odulphuskapel.

¹² NL-DdtRAD, toegangsnr 190, Archief Sint-Anna- of Van Slingelandtkapel ter Grote Kerk, inleiding en inv.nr 11, Aantekening betreffende de ruil [7 september 1689] met Barthout Govertsz van Slingelandt van de Sint-Annakapel. Niet pas in 1722 zoals gesteld door Fred Van Lieburg, 'Voor edeler staat geschapen. Herbert van Slingelandt (1662-1674)' in: Jan W. Steutel, Doret J. de Ruyter en Siebren Miedema ed., *De gereformeerden en hun vormingsoffensief door de eeuwen heen* (Zoetermeer 2009) 66-85, aldaar 84 noot 13.

¹³ NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop- trouw- en begraafboeken van Dordrecht 1573-1817, inv.nrs 16-28, Trouwboeken, inv.nr 20 (1642-1655) f. 200v. De ondertrouw werd ingeschreven op 8 februari, het huwelijk werd voltrokken op 24 februari; ibidem, inv.nrs 38-42, Registers houdende aantekening van de overledenen, inv.nr 39 (1650-1660) f. 173v. [betreft begrafenis Christina op 21 oktober 1656]; HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5

vereeuwigde in 1657 het dan voor de helft reeds gestorven jonge gezin.¹⁴ Enkele jaren later, in 1661, hertrouwde Govert met Arnoudina van Beaumont (1635-1701).¹⁵ Zij was de weduwe van Mr. Roeland Schouw. Het uit dit huwelijk geboren zoontje Kornelis overleed op jonge leeftijd.¹⁶

2.2 Het gezin Van Slingelandt

Govert en Arnoudina kregen zeven kinderen: Herbert (1662), Simon (1664), Govert Johan (1665), Geertruyd Herbertina [1] (1667), Johan (1669), Geertruyd Herbertina [2] (1670) en Elisabeth (1671).¹⁷ Voordat vader Govert, moeder Arnoudina en zoon Simon in de schijnwerpers worden gezet, eerst een enkel woord over het reilen en zeilen van de rest van het gezin.

Barthout, de halfbroer van Simon, rondde zijn rechtenstudie in Leiden af in 1677 en werd in datzelfde jaar ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland.¹⁸ Hij bekleedde een groot aantal belangrijke functies. Barthout werd in 1680 ontvanger van de gemene middelen van Breda en in 1682 lid van het grootkoopmansgilde. Hij was van 1697-1699 gecommiteerde van de admiraliteit op de Maas. Namens het gewest Holland was hij afgevaardigde naar de Staten-Generaal gedurende de jaren 1700-1703 en lid van de Raad van State in 1710-1711. Van 1701-1706 was hij bewindhebber van de West-Indische Compagnie en vanaf 1709 raad en generaal-rentmeester der Verenigde Nederlanden. Ook was hij oudraad, schepen, veertigraad en meerdere malen burgemeester van Dordrecht (1696, 1703-1704 en 1707-1708).¹⁹ Hij werd, tegelijk met zijn halfbroer Govert Johan, op 18 december 1702, bij besluit van keizer Leopold

(bijlage A, 66), Staat van bewijsstukken bij de genealogie Van Slingelandt over 1643-1725, z.j.; Matthys Balen, *Beschryvinge Der Stad Dordrecht* II (Dordrecht 1677) 968.

¹⁴ R. van Luttervelt, 'Drie portretten', *Bulletin van het Rijksmuseum* 5 (1957) 108-113, aldaar 112-113.

¹⁵ NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nrs 16-28, Trouwboeken, inv.nr 21 (1655-1664) f. 150r. De ondertrouw werd ingeschreven op 4 september, het huwelijk werd voltrokken op 29 september in 's-Gravenhage.

¹⁶ Balen, *Beschryvinge* II, 935.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ R. Huijbrecht, S. Scheffers en J. Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum. De advocaten van het Hof van Holland 1560-1811* (Den Haag z.j.) 289.

¹⁹ De veertigraad was een gezelschap van de veertig rijkste burgers van een stad die voordrachten konden doen voor de benoeming van burgemeesters en schepenen.

I, verheven tot ‘baron des Heiligen Rooms Rijks’ (Rijksbaron). Barthout trouwde in 1684 met Elisabeth van Bleiswijck, die hem overleefde.²⁰

Een van hun zonen was Hendrik van Slingelandt (1702-1759). Hij was niet alleen meerdere termijnen schepen en burgemeester van Den Haag, maar ook kunstverzamelaar en genealoog.²¹ Voornamelijk aan hem en aan zijn vrouw Maria Katharina van der Burch is het te danken dat genealogische gegevens van het geslacht Van Slingelandt tot het midden van de achttiende eeuw werden geconserveerd en gecombineerd.²² In 1878 stierf met het heengaan van mr. Jacob baron van Slingelandt (*1822), heer van Neder-Slingelandt en Goidschalxoord, deze tak van de familie uit.²³

Van de kinderen die Govert en Arnoudina samen hadden, werd Simons oudere broer Herbert geboren in Dordrecht en aldaar gedoopt op 4 juli 1662. Hij overleed op twaalfjarige leeftijd in 1674 en werd op 20 augustus begraven in de Grote Kerk te Dordrecht.²⁴ Zijn vroege dood vormde het sluitstuk van een leven vol kwalen en ziekten, aldus Van Lieburg.²⁵ Van de hand van zijn moeder is een ‘Ter geheuchnisse van mijn lief Herbertie’ bewaard gebleven. In deze kinderbiografie doet Arnoudina in vrome taal verslag van het leven, de ziekte en het sterven van haar kind. Van dit verhaal bestaan drie versies, een manuscript dat aan de moeder is toe te schrijven, een gedrukt exemplaar waarin een bewerker de hand heeft gehad en een

²⁰ *Nederland's Adelsboek* 93 ('s-Gravenhage 2008) 200, 202-203; HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5 (bijlage A, 66); zie ook Guido Jansen, ‘Portrait of Barthout van Slingelandt’ (2017) in: Arthur K. Wheelock jr en Lara Yeager-Crasselt ed., *The Leiden Collection Catalogue* (3e ed.; New York 2020-), <https://theleidencollection.com/artwork/portrait-of-barthout-van-slingelandt/> (geraadpleegd 25 maart 2021).

²¹ C. Sigmond, ‘De geslachten Van Slingeland(t) in Dordrecht en het baljuwschap Zuid-Holland in de 14e en 15e eeuw’, *De Nederlandsche Leeuw* 118 (2001) 521-559, aldaar 521-523; Martin van den Broeke, ‘Kunst verzamelen, mecenaat en statusvertoon. De verzamelingen van Hendrik van Slingelandt (1702-1759) als distinctiemiddel’, *Virtus* 19 (2012) 125-146; zie ook de lemmata ‘Familie van Slingelandt’ en ‘Simon van Slingelandt’ in het digitale biografische woordenboek onder redactie van Willem Frijhoff e.a., www.regionaalarchiefdordrecht/biografisch-woordenboek/ (geraadpleegd 7 maart 2021).

²² Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt*, i-vi, 15-18.

²³ *Nederland's Adelsboek*, 202, 209.

²⁴ NL-DdtRAD, toegangsnummer 11, Doop-, trouw en begraafboeken, inv.nrs 1-10, Doopboeken, inv.nr 5 (1642-1662) f. 4r.; ibidem, inv.nrs 38-42, Registers houdende aantekening van de overledenen, inv.nr 41 (1671-1682) f. 68r: ‘den 20^e een soontie vande Ed: heer Govert van Slingelant Secretaris vande Ed: mo: heeren Raden van Staten gesoncke 30 gulden’.

²⁵ Van Lieburg, ‘Voor edeler staat geschapen’, 68.

achttiende-eeuws afschrift van het manuscript.²⁶ De gedrukte versie bevat een tweetal briefjes van de negenjarige Simon aan zijn oudere broer, die toen voor medische behandeling in Amsterdam verbleef.²⁷ Daarin wenst hij zijn broer beterschap en maant hem toch vooral op God te vertrouwen. In het eerste briefje schreef Simon onder meer:

(...) de Heere maake u lijdzaam onder zijne handt; Hij wil u geneezen; De H[e]ere zal tot zijner tijd komen / en hy zal u genadig weesen / en of het hem nu niet en geliefde / dan moet men noch wachten op den Heere / en zeggen / ik zal de handt op de mondt leggen / want de Heere heeft het gedaan; weest stille op het heyl des Heeren; hij heylige de bezoeken aan uwe ziel / en leere u / 't hert altydt dicht by den Heere te houden (...).

Het tweede briefje is zo ongeveer van hetzelfde kaliber en Simon besluit dit schrijven met de wens dat ‘wij malkanderen haast eens in gezondheid zullen zien, opdat wij den Heere mochten verheerlijken en zijne Naam prijzen’. Die wens ging niet in vervulling.

Govert Johan, Simons jongere broer, kwam in Den Haag ter wereld en werd op 20 maart 1665 gedoopt in de Kloosterkerk.²⁸ Hij werd in 1682 ingeschreven als rechtenstudent bij de universiteit van Leiden en voltooide zijn studie, evenals Simon, op 28 september 1684 aan de universiteit van Orléans.²⁹ Op 17 juli 1685 werd hij ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland.³⁰ Het *Nederland's Adelsboek* vermeldt zijn functies als: ‘Extra-ordinaris raadsheer 1698-1702 en raadsheer 1702 [van de] souvereine raad en leenhof van Brabant, raadsheer Hof van Holland 1702-†[1703]’.³¹ Hij huwde in 1700 met Maria van der Meer. Uit dit huwelijk werden twee zoons geboren: Govert en Johan Diederik.

Hun nazaten in mannelijke en vrouwelijke lijn werden op grond van het adelsdiploma van vader Govert Johan via opeenvolgende Koninklijke Besluiten in de negentiende eeuw

²⁶ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 118, Memories van haar [Arnoudina van Beaumont] betreffende leven en sterven van Herbert van Slingelandt, haar zoon, over 1662-1674, z.j.; Van Lieburg, ‘Voor edeler staat geschapen’, 67, 69-72.

²⁷ De briefjes zijn gedateerd 23 mei en 5 juni 1673.

²⁸ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nr 172, Doopboeken Kloosterkerk (1649-1666) f. 258. Getuigen waren Johan van Beaumont, oom van de doopmoeder en ene Pieterella van der Mijl, echtgenote van Gerrit Huijning.

²⁹ [Guilielmus du Rieu], *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV* ('s-Gravenhage 1875) 657: '[1682 Oct.] 20. Godofredus van Slingeland Dordraco-Batavus. 18, J[ur.]'

³⁰ Huijbrecht, Scheffers en Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum*, 289.

³¹ *Nederland's Adelsboek*, 209.

ingelijfd in de Nederlandse adel met het predikaat baron/barones.³² De huidige baronnen en baronessen Van Slingelandt stammen allen af van Govert. De tak Johan Diederik hield in 1895 op te bestaan.³³ Simon had zich overigens niet laten verheffen in de adelstand. Robert Feenstra schreef hierover: ‘Simon heeft, om begrijpelijke redenen, aan deze titeljagerij niet meegedaan’, maar verzuimde om dat inzichtelijk te maken.³⁴ Naar het waarom zullen we dus moeten gissen.

Zus Geertruyd Herbertina [1], gedoopt in de Kloosterkerk op 6 april 1667, en broer Johan, gedoopt in de kerk van de Hoogduitse gemeente op 7 februari 1669, stierven zeer jong.³⁵ Geertruyd overleed in september 1668 en Johan in mei 1669. Beiden werden naar Dordrecht gebracht om daar in de Grote Kerk te worden begraven.³⁶ Zus Geertruyd Herbertina [2] werd kort na haar geboorte op 23 maart 1670 gedoopt in de Kloosterkerk.³⁷ Zij overleed op 11 april 1689 en werd ook in de Kloosterkerk begraven.³⁸ Simons jongste zus, Elisabeth, zag het

³² Ibidem, 200.

³³ Mw D. M. Groen-baronesse van Slingelandt te Leiden en mr S. B. D. baron van Slingelandt te Londen waren zo vriendelijk om het biografisch onderzoek aan te vullen met gegevens uit hun persoonlijke archieven. Waarvoor dank!

³⁴ R. Feenstra, ‘Man van bovengemiddeld formaat. Simon van Slingelandt (1664-1736)’. Dit artikel werd gepubliceerd op de website van *De [Leidse] Raadsherenbuurt online*, nu: www.raadsherenbuurt.com (laatst geraadpleegd 17 april 2016). Deze website is in 2017 gehackt en in de vernieuwde vorm is het artikel van Feenstra niet langer raadpleegbaar.

³⁵ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nr 173, Doopboeken Kloosterkerk (1667-1680) f. 2v.; ibidem, inv.nr 294, Doop- en trouwboek Hoogduitse gemeente (1668-1695) f. 10. De getuigen bij de doop van Geertruyd Herbertina [1] waren Herbert van Beaumont, de vader van de doopmoeder, Magdalena Briels vrouwe van Ellemeet en Cornelia van Strijen, echtgenote van Simon van Beaumont, broer van de doopmoeder. Bij de doop van Johan zijn geen getuigen vermeld.

³⁶ NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nrs 38-42, Registers houdende aantekening van de overledenen, inv.nr 40 (1661-1670) f. 212v.: ‘den 25e [september 1668] een kint onder den arm vande heer Govert van Slingelant Secretaris vande Ed: mo: heeren Rade van Staten bij avont gesoncken acht gulden’; ibidem, f. 224v.: ‘den 22e [mei 1669] een kint vande Ed: heer Govert van Slingelant Secretaris van de Ed: mo: heeren Raden van Staten bij avont gesoncken acht gulden’.

³⁷ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nr 173, Doopboeken Kloosterkerk (1667-1680) f. 26r. Geen getuigen vermeld.

³⁸ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 7, Memorie betreffende de familie Van Slingelandt over 1277-1730 van de hand van Maria Katharina van der Burch, z.j.; NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 84-136, Kasboeken van ontvangsten voor het luiden van de klok bij begrafenissen, het openen van graven en het ophangen van wapenschilden in de kerk; met hiaten, 1670-1736, inv.nr 101 (1689) f. 3v.: ‘Den 15e [april]: thien poosen over Juffrouw geertruijt van Slingerlandt, int’ Noorteijnde, .- 32,,10,,-’.

levenslicht in 1671 en werd op 21 juni in de Kloosterkerk gedoopt.³⁹ Zij trouwde in 1693 met de griffier van de Staten-Generaal, François Fagel en overleed in februari 1695 kort na de geboorte van hun dochter Margareta.⁴⁰ Na de dood van zijn broer Govert Johan in 1703 had Simon geen volle broers en zussen meer; zijn halfbroer stierf in 1711.

Wie waren nu de ouders van al deze kinderen? Vader Govert, zoon van Barthout van Slingelandt – ‘Schepen en Acht in Dordrecht’ – en Geertruyd van Beaumont, werd op 12 januari 1623 geboren in Dordrecht en later die maand gedoopt in de Grote Kerk aldaar.⁴¹ Hij promoveerde te Leiden in 1643 tot doctor in de rechten, waar hij sinds 1639 studeerde.⁴² In 1644 liet hij zich inzweren als advocaat bij het Hof van Holland.⁴³ In 1653 werd hij raad en pensionaris van Dordrecht als opvolger van Johan de Witt en in 1656 curator van de Illustre school in die stad.⁴⁴ Na in 1655 extraordinaris gedeputeerde van het gewest Holland bij de Staten-Generaal te zijn geweest, was hij in 1655 en 1656 ook extraordinaris ambassadeur ‘aan

³⁹ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nr 173, Doopboeken Kloosterkerk (1667-1680) f. 35v. Geen getuigen vermeld.

⁴⁰ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 252-275, Ondertrouwboeken, tot 1728 met vermelding van trouwdata, 1656-1795, inv.nr 260 (1693-1699) f. 25; HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 7. Een merkwaardige opmerking over de dood van Elisabeth is te vinden in: Constantijn Huygens jr., *Journal van 21 oktober 1688 tot 2 september 1696* II (Utrecht 1877) 456: ‘19 Saterd. [februari 1695] Kreegh twee brieven uyt Hollandt. Daeronder een rouwbrieff van doot van n. David van Baerle. Schreven, dat de *voordochter* van Mevrouw Slingelandt, vrouw van Griff' Fagel, doot was’. De dochter van François en Elisabeth, Margareta, werd in de Kloosterkerk gedoopt op 23 januari 1695 en op 23 januari 1715 begraven in het familiegraf Van Slingelandt in de Kloosterkerk. Bij haar doop traden als getuigen op Simon van Slingelandt en Margareta Rosa, de weduwe van Hendrik Fagel (1617-1690); NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nr 175, Doopboeken Kloosterkerk (1693-1716) f. 27r.; ibidem, inv.nrs 219-236, Rekeningen van de rentmeester aan Gecommitteerde Raden vanwege ontvangsten uit begrafenissen en zitplaatsenverhuur en diverse uitgaven, 1714-1774, inv.nr 219 (1714-1716) f. 30r.

⁴¹ Balen, *Beschryvinge* II, 932. Balen verwijst voor verdere gegevens over Barthout, de vader van Govert naar ‘den Boom van Slingelandt’, maar deze ontbreekt. Zie ook Sigmond, ‘De geslachten Van Slingeland(t)’, 521. HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5 (bijlage A, 66); NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nrs 1-10, Doopboeken, inv.nr 4 (1619-1641) f. 37r. Dit boek vermeldt niet de exacte doopdatum, maar registreert de dopelingen per maand. Geen getuigen vermeld.

⁴² [Du Rieu], *Album Studiosorum*, 302. P. C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit* II (’s-Gravenhage 1916) 273; HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 100, Bul van de universiteit van Leiden voor hem wegens het doctoraat in de rechten, 1643; met bijlage, 1644.

⁴³ Huijbrecht, Scheffers en Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum*, 289.

⁴⁴ Matthys Balen, *Beschryvinge Der Stad Dordrecht* I (Dordrecht 1677) 356, 676; G. D. J. Schotel, *De Illustre school te Dordrecht. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen in ons vaderland* (Utrecht 1857) 240.

de koningen van Sweeden en Poolen'.⁴⁵ Als zodanig was hij medeondertekenaar van het Verdrag van Elbing in 1656.⁴⁶ In 1659 en 1660 was Govert extraordinaris ambassadeur en plenipotentiaris voor Zweden en Denemarken.⁴⁷ De Witt, met wie hij via zijn eerste vrouw, Christina van Beveren, in familiebetrekking stond, haalde hem in 1664 naar Den Haag.⁴⁸ Hij werd op 7 mei benoemd en op 14 juni beëdigd tot secretaris van de Raad van State.⁴⁹ Die benoeming ging overigens niet zonder slag of stoot. De Witt moest diplomatiek manoeuvreren om zich onder het doen van een belofte aan stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz te verzekeren van de steun van diens gewesten voor de aanstelling van Govert. Die steun kwam er, maar De Witt kwam de belofte niet na.⁵⁰

Moeder Arnoudina kwam op 16 april 1635 in Dordrecht ter wereld als dochter van Herbert van Beaumont en Elisabeth de Jonge en werd gedoopt in de Grote Kerk.⁵¹ Zij stamde – evenals haar tweede echtgenoot Govert – uit een oud Dordts regentengeslacht.⁵² Beide families waren aan elkaar verzwagerd. Herbert van Beaumont begon zijn carrière als stadsadvocaat en werd vervolgens in 1634 derde pensionaris van Dordrecht. Toen Jacob Cats in 1636 voor de tweede maal raadpensionaris van Holland werd, volgde hij hem op als tweede pensionaris van de stad. In 1640 vervolgde hij zijn loopbaan als secretaris en chartermeester van de Staten van Holland. Hij zou dit ambt tot zijn dood in 1679 blijven vervullen. Zijn zoon, Simon van Beaumont, assisteerde hem sinds 1666 en werd in 1673 onbezoldigd medegriffier.⁵³

⁴⁵ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5 (bijlage A, 66).

⁴⁶ Dit verdrag regelde de verhouding tussen Zweden en de Republiek na het uitbreken van de Noordse oorlog van 1655-1660. N. F. Noordam, *De Republiek en de Noordse oorlog 1655-1660* (Assen 1940) 38-40.

⁴⁷ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5, (bijlage A, 66).

⁴⁸ Luc Panhuysen, *De ware vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (7e druk; z.p. [Amsterdam] 2009) 192.

⁴⁹ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 104, Akte van aanstelling door de Staten-Generaal van hem tot secretaris van de Raad van State, 1664; met bijlage, 1664.

⁵⁰ J. W. van Sypestein, *Geschiedkundige bijdragen. Willem Frederik, prins van Nassau en Johan de Witt. Eene bijdrage tot de geschiedenis van de eerste stadhouderloze regering, gedurende de jaren 1650-1664* I ('s-Gravenhage 1864) 149-154, 183-184. De belofte betrof het verlenen van steun aan de jonge prins van Oranje inzake een verevening van de vorderingen die hij op de koning van Spanje had.

⁵¹ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 5, (bijlage A, 66); NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop-, trouw- en begraafboeken, inv.nrs 1-10, Doopboeken, inv.nr 4 (1619-1641) f. 160r. Dit boek vermeldt niet de exacte doopdatum, maar registreert de dopelingen per maand. Geen getuigen vermeld.

⁵² Balen, *Beschryvinge* II, 934-935.

⁵³ P. C. Molhuysen en Fr. K. H. Kossmann ed., *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)* IX (Leiden 1933) 43.

Deze oom van onze Simon en naar wie hij ongetwijfeld ook vernoemd is, was griffier van de Staten van Holland tot aan zijn dood in 1726 en zou belangrijke invloed uitoefenen op zijn neef.⁵⁴

Vader Govert stierf op 3 juli 1690 en werd begraven in de Kloosterkerk te Den Haag.⁵⁵ Het in 1686, ten overstaan van notaris Reinier Berckelbach, opgemaakte wederzijdse testament van Govert en Arnoudina werd in december 1690 afgewikkeld met inachtneming van de tussen hen in 1661 overeengekomen huwelijksvoorwaarden. De in de boedel aanwezige onroerende goederen – voornamelijk landerijen – bleven vooralsnog onverdeeld. Bij de verdeling van zijn vaders nagelaten kapitaal, inclusief goud, ontving Simon een vijfde gedeelte ter waarde van *f* 13.646. Na het overlijden van moeder Arnoudina op 13 november 1701 werden ook de onroerende goederen getaxeerd en erfde Simon bij de boedelscheiding in 1704 voor een bedrag van *f* 78.444.⁵⁶

2.3 Simons jeugd- en studiejaren

Simon van Slingelandt werd geboren in Dordrecht aan de Voorstraat – nu nummer 54 – op 14 januari 1664 en gedoopt in de Grote Kerk op 21 januari.⁵⁷ Enkele maanden later verhuisde het gezin naar Den Haag. Waar het ging wonen in de Hofstad is onduidelijk. Volgens het Haags

⁵⁴ P. C. Molhuysen en P. J. Blok ed., *NNBW I* (Leiden 1911) 265-266.

⁵⁵ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 84-136, Kasboeken van ontvangsten voor het luiden van de klok bij begrafenissen, het openen van graven en het ophangen van wapenschilden in de kerk; met hiaten, 1670-1736, inv.nr 102 (1690) f. 5v.

⁵⁶ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 84-136, Kasboeken van ontvangsten voor het luiden van de klok bij begrafenissen, het openen van graven en het ophangen van wapenschilden in de kerk; met hiaten, 1670-1736, inv.nr 112 (1701) f14v.; HRvA. Archief Van Slingelandt, inv.nr 111, Testament van hem [Govert van Slingelandt] en Arnoudina van Beaumont, 1690 [1686]; ibidem, inv.nr 112, Stukken betreffende zijn nalatenschap, 1690-1703; ibidem, inv.nr 102, Akte van huwelijksvoorwaarden van hem met Arnoudina van Beaumont, 1661; ibidem, inv.nr 119, Staat van haar nalatenschap, 1704.

⁵⁷ NL-DdtRAD, toegangsnr 11, Doop-, trouw en begraafboeken, inv.nrs 1-10, Doopboeken, inv.nr 6 (1662-1680) f. 22v. Geen getuigen vermeld; H. P. Fölting, 'De landsadvocaten en raadpensionarissen der Staten van Holland en West-Friesland, 1480-1795. Een genealogische benadering', *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 29 (1975) 231-238, aldaar 231.

belastingkohier van 1674 zou het in dat jaar aan ‘den Dennewech Noordt’ zijn geweest.⁵⁸ Wijsenbeek en Fölting schrijven – zonder nadere bronvermelding – dat de familie van 1674 tot 1689 aan het Lange Voorhout woonde op nummer 24.⁵⁹ Daarna vestigde de familie zich aan het Noordeinde.⁶⁰

Behalve de twee kinderbriefjes aan zijn zieke broer Herbert is er niets bekend over de jonge jaren van Simon. Vanaf welke leeftijd bezocht hij een school en waar ging hij naar school? Was het de Latijnse school in Den Haag of werd hij naar de Latijnse of Illustre in Dordrecht gestuurd? Schotel schreef : ‘ook Govert [sr.] en Simon van Slingelandt studeerden te Dort’, maar voerde hiervoor geen bronbewijs aan.⁶¹

Iets meer duidelijkheid over Simon ontstaat er in 1681. Op 21 april van dat jaar werd hij onder rector Johannes Voet ingeschreven als student in de filosofie bij de universiteit van Leiden.⁶² Aan de *Facultas philosophiae et artium liberalium* doceerden toen onder meer de classici Jacobus Gronovius en Carolus Schaaf, de theoloog Antonius Hulsius en de historicus Theodorus Ryckius.⁶³ Ruim een jaar later, op 19 september 1682, werd Simon onder rector Ryckius ingeschreven als student in de rechten. In de jaren daarna onderwezen hem Anthonius Matthaeus (III), Philippus Reinhardus Vitriarius en Johannes Voet.⁶⁴ Met de leeftijd werd het bij de tweede inschrijving waarschijnlijk niet zo nauw genomen. Simon was toen achttien jaar oud en nog geen twintig jaar zoals het register aangeeft.⁶⁵ Overigens was de overstap naar een andere faculteit, na een voorbereidende fase bij de facultas philosophiae, niet ongebruikelijk.

Twee jaar later, in 1684, reisde Simon samen met zijn broer Govert Johan, die ook sinds 1682 als student in de rechten te Leiden stond ingeschreven, naar Orléans. Daar, aan de gerenommeerde universiteit met een sterke rechtenfaculteit, werden beide broers onder procurator Carolus Fredericus Vedders in augustus of september van dat jaar ingeschreven als

⁵⁸ H. E. van Gelder, ‘Haagsche Cohieren II (1674)’ in: *Die Haghe jaarboek 1914/15* (’s-Gravenhage 1915) 1-118, aldaar 44. Govert van Slingelandt werd in dat jaar al aangeslagen voor f 650 op grond van een geschat vermogen van f 130.000.

⁵⁹ Thera Wijsenbeek-Olthuis en Hans Fölting, ‘Eigenaren en bewoners van de panden op het Voorhout. Middeleeuwen tot ca. 1900’ in: Thera Wijsenbeek-Olthuis ed., *Het Lange Voorhout: monumenten, mensen en macht* (Zwolle 1998) 241-280, aldaar 260.

⁶⁰ In april 1689 overleed hier dochter Geertruyd Herbertina (2) en in juli 1690 vader Govert.

⁶¹ Schotel, *De Illustre school*, 228.

⁶² [Du Rieu], *Album Studiosorum*, 644: ‘[1681 Apr.] 21. Simon van Sling[e]lan[d]t Haga-Batavus. 17, P.’

⁶³ Ibidem, xlvii.

⁶⁴ Ibidem, xxi.

⁶⁵ Ibidem, 655: ‘[1682 Sept.] 19. Simon van Slingeland[t] Dordraco-Batavus. 20, J.’

studenten bij de Duitse of Germaanse natie.⁶⁶ Dit was een van de tien verbanden waarbinnen studenten die afkomstig waren uit min of meer dezelfde landstreken zich groepeerden.⁶⁷ Waarom voor of door Simon en Govert Johan gekozen werd voor Orléans is niet met zekerheid te beantwoorden. Aangenomen mag worden dat hun verblijf aldaar onderdeel uitmaakte van een Grand Tour die door veel leden van adel en patriciaat werd gemaakt door Frankrijk en Italië en gewoonlijk aanleiding was om ‘onderweg’ een graad te behalen aan een prestigieuze universiteit. Behalve die te Orléans worden ook de universiteiten van Caen, Angers, Poitiers en Padua genoemd.⁶⁸

Naast de gebroeders Van Slingelandt werden nog vierentwintig studenten ingeschreven.⁶⁹ Van deze heren hebben, inclusief de Van Slingelandts, veertien al spoedig na aankomst een graad behaald. Op 28 september 1684 was het de beurt aan Simon en Govert Johan om het afrondende examen af te leggen. Het *Registre des thèses* vermeldt dat zij op die dag hun stellingen verdedigden ter verkrijging van de licentiaatsgraad – ‘propugnavit pro licentiâ’ – in de beide rechten. Het protocol werd ondertekend door rector Prousteau en enkele anderen.⁷⁰ Over de gang van zaken tijdens het examen en de inhoud van de thesen is niets bekend.

⁶⁶ Archives départementales du Loiret (AdL) [Orléans], Dixième livre des Procureurs de la nation Germanique, 1672-1689, toegang Série D, inv.nr [D] 222 (2 Mi[crofilm]39). Vedders was procurator van 25 augustus tot 16 november 1684. Hij werd geassisteerd door de quaestor Johannes (van) Alefeld, de assessor Fredericus Holste en de bibliothecarissen Philippus de Beauregard en Albertus Angel. Op 2 september van dat jaar werd Guillaume Prousteau (1628-1715) verkozen tot rector van de universiteit. Zie voor een beschrijving van het archief: Camille Bloch en Jacques Soyer, *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Archives civiles série D. Instruction publique, sciences et arts* (Orléans 1917).

⁶⁷ Voor een nadere typering van deze universiteit, de rechtenfaculteit, de Germaanse natie en het procuratorschap zij verwezen naar: Cornelia M. Ridderikhoff en Hilde de Ridder-Symoens ed., *Les livres des procureurs de la nation Germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1602 I. Premier livre des procureurs 1444-1546* (Leiden 1971) xi-xxix; W. Th. M. Frijhoff, *La société néerlandaise et ses gradués, 1575-1814. Une recherche sérielle sur le statut des intellectuels* (Amsterdam 1981) 84-87.

⁶⁸ Frijhoff en Spies, 1650, 253.

⁶⁹ AdL, Dixième livre des Procureurs, toegang Série D, inv.nr [D] 222 (2 Mi 39).

⁷⁰ AdL, Registres des thèses de l'Université d'Orléans, toegang Série D, inv.nr [D] 185 (1 Mi 43), 1587-1792: ‘die vigesimâ octavâ Septembris Godefridus van Slingelandt Dordraco-Batavus Theses juridicas publice propugnavit[t] pro licentiâ in utroque jure, atque idoneus repertus est qui ad eum gradum promoveatur. Eadem die Simon Vanslingelandt Dordraco-Batavus Theses juridicas publice propugnavit pro licentiâ in utroque jure, atque idoneus repertus est qui ad eum gradum promoveatur’.

De vraag die hier evenwel rijst is of de licentiaatsgraad opgevat mag worden als gelijk aan of lager dan het doctoraat. Het laatste is mijns inziens het geval.⁷¹ Sinds april 1679 was namelijk het *Edit touchant l'étude du droit civil et canonique et du droit français* van kracht ter regeling van eenheid van opleiding binnen de juridische faculteiten in Frankrijk.⁷² Hierin werd onder meer bepaald dat een tweejarige rechtenstudie toegang gaf tot het baccalaureaatsexamen en een driejarige studie tot het licentiaatsexamen. Aan het behalen van de graad van doctor werden zwaardere eisen gesteld. Op grond van de inschrijfgegevens bij de universiteit van Leiden kan worden geconcludeerd dat zowel Simon als Govert twee jaar rechten had gestudeerd en dus formeel in aanmerking kon komen voor het baccalaureaatsexamen. Zij werden evenwel toch tot het licentiaatsexamen toegelaten. Was dat op grond van een getuigenis van de kant van de Leidse universiteit? Speelden factoren als afkomst, status of zelfstudie een rol? Of was het een ordinaire centenkwesitie? Het blijft gissen.

Uit het *Livre des receveurs* blijkt dat de heren Van Slingelandt tweemaal een bedrag hebben betaald aan de quaestor van de natie, (Van) Alefeld, 9 livres per persoon als inschrijfgeld voor het lidmaatschap van de natie en 2 livres per persoon als zegel- en diplomavergoeding.⁷³ Of er daarnaast nog andere bedragen werden betaald, daarover zwijgen de archieven van de universiteit. De officiële tarieven, zoals vastgesteld bij de uitvaardiging van het edict van april 1679, bedroegen voor een licentiaatsexamen bij elkaar opgeteld 70 livres. Een doctoraat stond voor 100 livres op de prijslijst.⁷⁴

Het is niet aannemelijk dat de broers na het examen doorstudeerden aan de universiteit van Orléans, want in juli 1685 – Govert de 17e en Simon de 23e – werden zij ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland onder vermelding van 28 september 1684 als

⁷¹ Hier is debat over (mogelijk) en ik dank Klaas van Berkel ('licentiaat minder eervol dan het doctoraat') en Willem Frijhoff ('geen onderscheid tussen beide graden') voor hun meedenken over de waardering van de licentiaatsgraad. Zie ook Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen I. De oude universiteit 1614-1876* (Hilversum 2014) 159-160.

⁷² Helmut Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte II/1* (München 1977) 56-57. Isambert, Decrusy en Taillandier ed., *Recueil général des anciennes lois françaises, depuis l'an 420, jusqu'à la révolution de 1789* XIX (Parijs 1829) 195-202.

⁷³ AdL, Livre des receveurs de la nation Germanique à l'Université d'Orléans, 1508-1733, toegang Série D, inv.nr [D] 230 (1 Mi 63). Met dank aan mw dr C. M. Ridderikhoff te Diemen voor gedetailleerde mondelinge informatie over deze bedragen.

⁷⁴ *Declaration du Roi, Sur l'exécution de l'Edit du mois d'Avril 1679. pour le rétablissement des Etudes de Droit. Registrée en Parlement le 31. Aoust 1682* (Parijs 1682) [223-225].

afstudeerdatum.⁷⁵ De Grand Tour zal na afronding van de studie ongetwijfeld zijn voortgezet, maar over de buitenlandse reis en het verblijf van de gebroeders in Orléans doen geen verhalen de ronde. Ook lijkt dit verblijf niet te hebben bijgedragen aan de opbouw van een netwerk van vrienden.

Na grofweg halverwege 1685 is Simon ‘spoorloos’. Pas in de aanloop naar zijn huwelijk in juli 1690 ‘duikt’ hij weer in de bronnen op. Kort daarna volgt hij zijn overleden vader op als secretaris van de Raad van State. Van een actieve loopbaan in de advocatuur blijkt niets, maar dit ambt bood wel kansen. Het was een belangrijke opstap naar een politieke carrière. Raadpensionarissen van Holland en vele burgemeesters en magistraten hebben na de universiteit hun intrede in het openbare leven gedaan via de ‘rolzaal van het Hof van Holland’.⁷⁶ Het is niet ondenkbaar dat Simon zich tussen 1685-1690 heeft bekwaamd in politieke en bestuurlijke zaken om zijn vader te eniger tijd te kunnen opvolgen. Die opvolging was overigens niet een van tevoren uitgemaakte zaak zoals nog zal blijken.

2.4 Simon en Susanna

In de jaren tussen 1685 en 1690 zal Simon ook zijn toekomstige vrouw Susanna de Wildt hebben ontmoet. Zij werd geboren op 2 juli 1666 en twee dagen later gedoopt in de Oude Kerk te Amsterdam en was een dochter van Hiob de Wildt (1637-1704) en Barbara de Neufville (†1669).⁷⁷ Hiob was, als opvolger van zijn vader David, in 1671 de eerste secretaris van de Admiraliteit van Amsterdam geworden. Het ambt van tweede secretaris vervulde hij reeds sinds 1659. Na zijn overlijden werd hij op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon David, die sinds 1688 tweede secretaris was. David stierf in 1729.⁷⁸ Deze David was een zoon uit Hiobs eerste huwelijk. Zijn eerste vrouw Susanna Reael was een dochter van de gouverneur-generaal van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), Laurens Reael. Hiob behoorde tot de kleine kring van favorieten van stadhouder-koning Willem III en dat leidde in 1691 tot zijn aanstelling

⁷⁵ Huijbrecht, Scheffers en Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum*, 289.

⁷⁶ Ibidem, 11.

⁷⁷ Stadsarchief Amsterdam (SAA), toegangsnr 5001, Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (retroacta van de Burgerlijke Stand), inv.nr 9 (07/1651-03/1667). De getuigen waren David de Wildt [sr] en Anna Susanna de Neufville.

⁷⁸ J. R. Bruijn, *De Admiraliteit van Amsterdam in rustige jaren 1713-1751. Regenten en financiën, schepen en zeevarenden* (Amsterdam en Haarlem 1970) 47.

als Willems plaatsvervanger in diens functie van admiraal-generaal. Via hem bestuurde Willem III de marinezaken van de Republiek.⁷⁹

De familie De Wildt was zeer rijk. Op grond van het belastingkohier van 1674 werd Hiob aangeslagen – 200ste penning – voor een vermogen van *f* 170.000.⁸⁰ Dat vermogen is ongetwijfeld gegroeid in de 30 jaar van zijn leven die volgden.⁸¹ Als ossenweider verdiende hij kapitalen aan het vetmesten van runderen ten behoeve van de fouragering van de vele schepen die voeren vanuit Amsterdam.⁸² De Wildt woonde bij zijn overlijden aan de Herengracht 495, een pand dat zijn moeder, de weduwe Elisabeth van der Voorde, in 1671 had laten bouwen. Na haar overlijden in 1677 erfde Hiob het huis en na zijn overlijden kwam het in bezit van diens dochter Susanna, de vrouw van Simon.⁸³ In 1709 werd het door deze erfgename verkocht aan mr. Jan Six II, heer van Hillegom, Wimmenum en Vromade, voor een bedrag van *f* 43.610.⁸⁴

Terug nu naar Simon en Susanna. Wanneer precies en hoe ze met elkaar in aanraking kwamen is niet bekend. Constantijn Huygens jr. maakte op 9 april 1690 een aantekening in zijn dagboek waaruit blijkt dat de voorbereiding van het huwelijk in volle gang was.⁸⁵ Op 15 juli 1690 verschenen zij in Amsterdam voor de dienstdoende commissaris van huwelijkse zaken, Jacob Bicker, en gingen in ondertrouw. Susanna werd bijgestaan door haar vader, Simon door zijn moeder.⁸⁶ Een dag later, op 16 juli, vond een soortgelijke registratie plaats in Den Haag,

⁷⁹ Kees Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw. Kapitaal, macht, familie en levensstijl* (Amsterdam 2006) 388.

⁸⁰ De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 137; Zandvliet, *De 250 rijksten*, 388.

⁸¹ Porta, *Joan en Gerrit Corver*, 114 en 298 noot 153: ‘Van bovengenoemde schoonvader [De Wildt] kreeg Van Slingelandt een behoorlijke erfenis’. Porta verwijst voor deze informatie naar de brief van J. Dayrolle aan J. Ellis, Den Haag 6-6-1704, Add Mss. 28916 f. 47 [Ellis papers].

⁸² Pepijn Brandon, ‘Rijk door oorlog’, *Geschiedenis Magazine* 49 nr 4 (2014) 46-49; idem, *War, capital*, 64-66.

⁸³ H. F. Wijnman en G. Roosegaarde Bisschop, ‘Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners, aangevuld met gegevens over de bouwhistorische ontwikkeling’ in: *Vier eeuwen Herengracht. Geveltekeningen van alle huizen aan de gracht, twee historische overzichten en de beschrijving van elk pand met zijn eigenaars en bewoners* (Amsterdam 1976) 332-333.

⁸⁴ SAA, toegangsnr 5062, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters, inv.nrs 31-182, registers van kwijschelding (transport) van onroerend goed binnen de jurisdictie van de stad Amsterdam, inv.nr 83; Geert Mak, *De levens van Jan Six. Een familiegeschiedenis* (4e druk; Amsterdam en Antwerpen 2016) 191, 437.

⁸⁵ Constantijn Huygens jr., *Journal van 21 oktober 1688 tot 2 september 1696 I* (Utrecht 1876) 253.

⁸⁶ SAA, toegangsnr 5001, Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (retroacta van de Burgerlijke Stand), inv.nr 519 (07/1690 - 07/1691).

maar dan zonder vermelding van getuigen.⁸⁷ Het huwelijk, waarover ook geen nadere bijzonderheden bekend zijn, werd voltrokken op 31 juli.

Evenmin is bekend waar het jonge paar gewoond heeft tussen 1690 en 1700. In het laatstgenoemde jaar betrokken Simon en Susanna het *Huis aan den Boschkant*, dat door schoonvader De Wildt was aangekocht van François de Soete de Laecke van Villers voor f 35.000.⁸⁸ Tot 1704, toen De Wildt stierf, huurde Simon het huis. Daarna verviel het door vererving aan zijn echtgenote Susanna. Na haar dood in 1722 erfde dochter Susanna het pand, maar Simon bleef er wonen tot aan zijn overlijden in 1736.⁸⁹

Nu het toch over huizen gaat, mag zeker niet onvermeld blijven dat Simon in 1709 de buitenplaats Patijnenburg bij Naaldwijk kocht.⁹⁰ De laatste bewoner-eigenaar van Patijnenburg, Joan Pauw, heer van Rhijnenburg en hoogheemraad van Delfland was in 1708 overleden en had geen nazaten. Van den Berg, dorpsonderwijzer in Naaldwijk, schreef hierover in 1842:

De Heer Simon van Slingelandt, Secretaris van den Raad van State der *Vereenigde Nederlanden*, later Raadpensionaris van *Holland* werd, in 1709, met de laan en derzelver toebehooren, en, in 1711, met de hofstede Patijnenburg, enz. verleid, terwijl de Koning van Pruisen, als Heer van Naaldwijk, in 1717, nog een nieuw leengoed, groot drie morgen, hierbij voegde.⁹¹

⁸⁷ NL-HaHGA, toegangsnr 377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nr 193, Ondertrouwboeken (1686/jul 21-1692/dec 28); Fölting, 'De landsadvocaten en raadpensionarissen', 233.

⁸⁸ NL-HaHGA, toegangsnr 372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.162, notaris Reinier Berckelbach, inv.nr 845 (1690 feb-1696 sep, 1699 okt-1700 aug, 1702 jan, 1704 feb-sep, 1706 feb-1707 nov) aldaar 28 oktober 1699.

⁸⁹ NL-HaHGA, toegangsnr 372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.332, notaris Eduard van Velsen, inv.nr 1725 (1722 jan-apr) aldaar 15 januari [testament Susanna de Wildt]; Hijmans, *Huis aan den Boschkant*, 27-31; zie ook Koen Ottenheim, 'Een bestek uit 1640 voor het Huis aan de Boschkant', *Jaarboek Monumentenzorg* (1993) 85-94.

⁹⁰ De *Oprechte Haerlemsche Courant* van 8 juni 1709 bevat de volgende mededeling: 'De Executeurs van den Testamente van wijlen Johan Paeu, Heer van Rhijnenburg, sullen den 27 Juny, 's Avonts ten 6 uren, in de Castelenye van den Hove van Hollant verkopen d'aloude vermaerde Hofstede Patijnenburg, gelegen in en aan 't Dorp Naeltwijk met de Heeren- en Knechts-Huysingen, Koetshuys, Stallingen, Orangehuys, Vruchtbare Boomgaerden, Speelhuysen, Vyvers, Fonteyn, Beelden, &c.; groot 14 Morgen 280 Roeden (...)'.
⁹¹ H. van den Berg, *Proeve eener beknopte beschrijving van Naaldwijk, c.a.* (Delft 1842) 30-33, aldaar 32. Deze tekst is voor het grootste deel overgenomen door A. J. van der Aa ed., 'Patijnenburg' in: *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* IX (Gorinchem 1847) 93-94; Martin van den Broeke, 'Patijnenburg' in: Idem e.a., *Buitenplaatsen in het Westland. Met smaak en tot voordeel aangelegd* (1e druk; Naaldwijk en Heemstede 2018) 107-116.

Simon, die zich nu ook Heer van Patijnenburg liet noemen, verbleef er met regelmaat en ontving er zijn binnen- en buitenlandse gasten.⁹² Het landgoed kwam na Simons overlijden in handen van zoon Govert. Vervolgens waren diens schoonzoon Philip Jacob van der Goes, burgemeester van Rotterdam, en later diens schoonzoon Lodewijk baron Rengers, onder meer burgemeester van IJlst, de bezitters van het lustoord. Nog in 1790 had Rengers het landgoed door grondaankoop aanzienlijk vergroot in verband met de waterhuishouding, maar in 1799 werd de buitenplaats in afzonderlijke percelen verkocht en werden de daarop staande gebouwen gaandeweg afgebroken. Zoals Van den Berg het beschreef: ‘(...) en Patijnenburg onderging, zoo als vroeger andere lusthoven, welke aanzien en vertier aan *Naaldwijk* en het geheele *Westland* gaven, het algemeene lot der vergankelijkheid’.⁹³ De schilder Aart Schouman (1710-1792) heeft in 1744 en 1749 een zestal aquarellen van Patijnenburg gemaakt, die zich in particulier bezit bevinden.⁹⁴

2.5 Achter de voordeur

Tussen 1690 en 1702 werden uit het huwelijk van Simon en Susanna zes kinderen geboren. Als eerste een zoon, Govert, van wie geen doop of overlijdensdatum bekend is.⁹⁵ De tweede Govert werd gedoopt in de Kloosterkerk op 30 juni 1694. Ook zoon Job werd daar gedoopt op 20 december 1697. Hierna volgden drie dochters. Arnoudina Maria werd op 30 januari 1699 eveneens gedoopt in de Kloosterkerk en is daar begraven op 4 mei van hetzelfde jaar. Susanna werd gedoopt op 10 november 1700 in de Grote of Sint Jacobskerk. Arnoudina werd gedoopt in de Kloosterkerk op 31 maart 1702 en werd daar begraven op 30 april 1705.⁹⁶

⁹² A. van der Marel, ‘De voormalige buitenplaats Patijnenburg en haar bewoners’, *De Navorscher* 95 (1954/1955) 19-29, aldaar 24; Geyl, *Willem IV*, 28.

⁹³ Van den Berg, *Proeve*, 33. Voor wie benieuwd is naar het ‘aanzien en vertier’ of het roemruchte verleden van Patijnenburg, die leze vooral het artikel van Van der Marel.

⁹⁴ M. C. M. van Adrichem, J. Dahmeijer en H. Groenewegen, *Catalogus Aart Schouman (1710-1792) en zijn werk op de buitenplaatsen Zuydwind ('s-Gravezande) en Patijnenburg (Naaldwijk)* (Naaldwijk z.j.[1985]). Historisch Archief Westland, catalogusnr G-063.

⁹⁵ Fölting, ‘De landsadvocaten en raadpensionarissen’, 234.

⁹⁶ NL-HaHGA, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, toegangsnr 0377-01, inv.nr 175, Doopboeken (1693-1716): Govert (2) f. 20v. [getuigen Hiob de Wildt en Arnoudina van Beaumont], Job f. 66v. [getuigen Simon van Beaumont en Susanna de Neufville wed. Aegidius van den Bem[p]den], Arnoudina Maria f. 81r [getuigen Franç

Drie van de zes kinderen hebben nauwelijks of geen levenskansen gehad. Een vierde, zoon Job, stierf op zijn 19e. Hij woonde toen in Leiden waar hij studeerde sinds 18 september 1713.⁹⁷ Hij werd op 26 juni 1717 begraven in de Kloosterkerk in zijn geboorteplaats Den Haag. Dit zal zonder twijfel een enorme slag voor Simon en zijn gezin zijn geweest. De omstandigheden waaronder dit overlijden plaatsvond blijven duister. Uit een kort daarna aan neef Govert, zoon van Simons overleden broer Govert Johan, gerichte brief blijkt niettemin dat deze gebeurtenis grote indruk had gemaakt. Een familielid schreef ‘(...), ik heb met leetwesen gehoord het afsterve van U[w] wel[edeles] Neeff Job van Slingeland soo een jonk heer, en daerom lieve Neeff laete wij het ter herte nemen hoe ras de heere koome kan en ook een eijnde met ons maken kan, (...)’.⁹⁸

Niet onaardig is hierbij te vermelden dat de situatie waarin deze brief werd aangetroffen een merkwaardige is. Dit schrijven is namelijk ‘verpakt’ in een notariële verklaring die mogelijk ten doel had genoemde Govert, toen zestien jaar jong, te kunnen opsporen. Hij had halverwege de maand juli (1717) zijn kosthuis in Den Haag zonder kennisgeving verlaten en was met onbekende bestemming vertrokken. De hospes voelde de pijn in zijn portemonnee aankomen en bracht de hele familie, inclusief Goverts voogd oom Simon, in rep en roer om te achterhalen waar de verdwenene verbleef. Alles, inclusief de toen nog niet door Govert gelezen brief, kwam op tafel om zijn gangen zo goed mogelijk in kaart te brengen. Sporenonderzoek dus, met als tussenpersoon een notaris die van Simon een uitgebreid schrijven had ontvangen, de hospes had gesproken en Goverts ouders – moeder Maria was inmiddels hertrouwd – had bevraagd of zij iets wisten van de verblijfplaats. Hoe dit verhaal is afgelopen vertelt het notariële stuk niet. Dat Govert weer boven water kwam is zeker. Hij studeerde rechten in Utrecht en promoveerde in 1721, maakte enige carrière in Maastricht e.o. en stierf in 1734, 33 jaar oud.⁹⁹

Dochter Susanna heeft rond haar twintigste levensjaar voor de nodige commotie gezorgd. Het zal in 1720 of 1721 zijn geweest dat zij een relatie aanging met Rudolph Ulrich

ois Fagel en Maria Oijens e.v. Cornelis de Jonge van Ellemeet], Arnoudina f. 138v. [getuigen Govert van Slingelandt en Catharina Bastingius e.v. Simon van Beaumont]; ibidem, inv.nr 8, Doopboeken (1695-1702): Susanna f. 128r. [getuigen Barthout van Slingelandt en Magdalena van Beaumont].

⁹⁷ [Du Rieu], *Album Studiosorum*, 831-832: ‘[1713 Sept.] 18. Hiobus van Slingelandt Haganus. 20.’ Achter zijn naam staat geen studierichting vermeld.

⁹⁸ NL-HaHGA, toegangsnummer 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.381, notaris Sebastiaen Thierry de Bye, inv.nr 2001 (1717-1733, 1746 jul-aug, 1753 mei) aldaar 31 juli 1717.

⁹⁹ *Nederland's Adelsboek*, 210.

von Spörcken.¹⁰⁰ Deze relatie viel niet in goede aarde bij haar ouders. Susanna vertrok met haar amant naar Kleef en een schandaal was geboren.¹⁰¹ Slothouwer schrijft: ‘Zijn [Simons] vrouw scheen bezielde door den geest des tijds; ten minste, toen er te eenigen tijde een schandaal in zijn familie plaats had, schreef men in den Haag de oorzaak toe aan Slingelandt’s echtgenoot’.¹⁰² Hoewel Slothouwer deze bewering niet nader onderbouwt, werd de kwestie ingewikkelder toen Rudolph door koning George I van Engeland in 1721 werd benoemd als extraordinaris envoyé van Hannover met standplaats Den Haag. Hij bood zijn geloofsbrieven aan op 18 oktober, maar toen was het huwelijk met Susanna nog niet geregeld.¹⁰³ Dat gebeurde evenwel kort daarna en op 9 november vond de ondertrouw plaats.¹⁰⁴ Het huwelijk – Susanna was inmiddels zwanger – werd voltrokken op 23 november.

Hiermee was de kou tussen de ouders en het bruidspaar waarschijnlijk nog niet uit de lucht. Na het overlijden van moeder Susanna in 1722, nauwelijks drie maanden na de huwelijksluiting, speelde er nog de kwestie van de verdeling van haar erfenis, waarbij Rudolph en Susanna zich benadeeld voelden door vader Simon, aldus Slothouwer.¹⁰⁵ Aan de verwijdering tussen vader en dochter, die daarvan het gevolg was, kwam eerst een einde na bemiddeling door de Engelse gezant in de Republiek, Charles Townshend, die al jaren een goede relatie met Simon onderhield.¹⁰⁶

Het echtpaar Von Spörcken kreeg negen kinderen, van wie er drie, twee zonen en een dochter, beide ouders overleefden. Susanna stierf een half jaar na haar vader Simon op 29 april 1737 en Rudolph op 21 september 1766.¹⁰⁷ Samen hadden zij na de dood van Simon het *Huis aan den Boschkant* betrokken. Zeer spoedig na het overlijden van Rudolph werden het huis en een deel van de inboedel te koop gezet. Op 2 oktober al stond er een aankondiging in de ‘s

¹⁰⁰ Hij was in 1697 (of 1694/1695) geboren in Echem bij Hannover. O. Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584-1810* ('s-Gravenhage 1983) 298.

¹⁰¹ W. A. van Rappard, *Briefwisseling tussen Simon van Slingelandt en Sicco van Goslinga 1697-1731* ('s-Gravenhage 1978) 217 noot 6.

¹⁰² G. M. Slothouwer, *De staatsman Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel* ('s-Gravenhage 1885) 118.

¹⁰³ Schutte, *Repertorium buitenlandse vertegenwoordigers*, 298.

¹⁰⁴ NL-HaHGA, toegangsnr 0377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nr 47, Ondertrouwboeken (1717-1724). In de kantlijn staat geschreven: ‘Het eerste, tweede en derde gebodt tegelijk, te leesen op sondagh den 9 Novb: 1721: volgens dispensatie van Haar Ed: moogh: de Heeren Gecomm: Raden van de Heeren Staten van Hollt: en Westvrieslant van dato den 7 Novb: van den selven jaare’.

¹⁰⁵ Slothouwer, *De staatsman Sicco van Goslinga*, 119.

¹⁰⁶ Ibidem; Aalbers, *De Republiek*, 394-395 noot 255.

¹⁰⁷ Schutte, *Repertorium buitenlandse vertegenwoordigers*, 298.

Gravenhaegse Courant dat de veiling onder auspiciën van de notarissen Leonard Bylandt en Joannes Huygens zou plaatsvinden op 16 december. Het geheel werd voor f 65.000 verkocht aan Gerard Meerman, die aan de basis stond van het tegenwoordige Museum Meermanno | Huis van het boek.¹⁰⁸ Bij de afwikkeling van het testament van vader Rudolph op 18 januari 1768 erfde zijn oudste zoon ook twee portretschilderijen, een van zijn grootvader Simon en een van zijn grootmoeder Susanna.¹⁰⁹

Simons zoon Govert [2] leefde het langst van alle kinderen, namelijk van 1694 tot 1767. Op 9 juni 1710 werd hij ingeschreven als student in de letteren aan de Leidse universiteit onder rector Bernhard Friedrich Albinus.¹¹⁰ Hij promoveerde tot doctor in de rechten in 1715 of 1716.¹¹¹ Vervolgens werd hij ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland.¹¹² Govert huwde op 20 november 1719 met Ernestina Geertruij van Beveren. Uit dit huwelijk werd een dochter geboren. Ernestina overleed in 1722 en op 9 februari 1724 huwde Govert opnieuw en nu met Agatha Huydecoper (†1780).¹¹³ Samen kregen zij zes dochters. Zijn werkzame leven,

¹⁰⁸ Hijmans, *Het Huis aan den Boschkant*, 32. De te veilen boedel bestond uit: 'Een Hegt, Sterk, Weldoortimmerd en Aenzienlijk Huys, Erve en Thuyn, mitsgaders Stallinge voor 9 Paerden, en Koetshuys voor 5 Ry-Tuygen: Zijnde het zelve Huys voorzien van vier-en-twintig zo Kamers als Kabinetten, waeronder zes met Tapyten en twaalf met Goud Leer, Damast als andersints Behangen; voorts met zes Spiegels voor de Schoorsteen, en zes-en-twintig stuks Schilderyen, zo in de Kamers als boven de Deuren en Schoorsteen, waer onder uytmunten vyf Stukken, verbeeldende de vyf eerste Princen van Orange, en een Schoorsteen stuk, door voornaeme Meesters geschilderd, en verders ook voorzien van goede verwulfd Keukens, Winkelders en verdere Offices'.

¹⁰⁹ NL-HaHGA, toegangsnummer 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.638, notaris Joannes Huygens, inv.nr 3937 (1768) aldaar 18 januari 1768.

¹¹⁰ [Du Rieu], *Album Studiosorum*, 815-816: '[1710 Jun.] 9. Govard van Slingeland Haga-Batavus. 20, L.'

¹¹¹ Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit* IV ('s-Gravenhage 1920) 265*: '[1715] Aug. 7. Godophredus van Slingelandt Dordraco-Batavus, de Inofficioso testamento, in Sen., Iur.'; ibidem 268*: '[1716] Aug. 7. Govardus Slingelant, Dordraco-Batavus, de Iure deliberandi et beneficio inventarii, in Sen., Iur.' Niet duidelijk wie van beiden de zoon van Simon is. Zie ook S. A. C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten. Hun geschiedenis en hun portreten. De Heijnen-maagschap 1400-1800* II ('s-Gravenhage 2008) 582. Dudok van Heel schrijft dat Govert (Govardus) op 7 augustus 1716 promoveerde en een maand later, op 18 september, werd ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland.

¹¹² Huijbrecht, Scheffers en Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum*, 288. Op 26 november 1715 werd Gothofridus (hierboven Godophredus) van Slingelandt ingezworen en op 18 september 1716 Govardus. Het valt aan te nemen dat deze laatste de zoon van Simon is.

¹¹³ J. E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795* I ([eerste uitgave Haarlem 1903-1905] Amsterdam 1963) 393.

aldus Fölting, begon hij in 1719 als veertigraad van Dordrecht.¹¹⁴ Vervolgens was hij van 16 januari 1722 tot 17 maart 1725 drost van Breda en de Baronie. In 1728 werd hij benoemd tot ontvanger-generaal van Holland en kwam zo naast zijn vader, die sinds 1727 raadpensionaris van Holland was, op het pluche. Na de dood van zijn vader erfde Govert onder meer diens ‘biblioteecq met wat daartoe behoord, mitsgaders zijn Eds. Geschriften en papieren niet rakende zijne middelen en zijn Eds. huisselijke saken’.¹¹⁵ Het zou overigens nog tot na de dood van Govert in 1767 duren voordat de geheimen van dit deel van de erfenis langzamerhand aan de openbaarheid werden prijsgegeven.¹¹⁶

In het vorige hoofdstuk werd al uit de doeken gedaan op welke wijze het privéarchief van Simon ontsloten werd, maar hoe is het die bibliotheek vergaan? De Haagse boekverkopers Van Daalen en Staatman kondigden de veiling van Goverts boekerij aan in een wervende advertentie in de *Oprechte Haerlemse Courant*.¹¹⁷ De verzameling bestond uit ‘uitgezogte Boeken, waaronder veel schoone en zwaare Werken, in allerlei Faculteiten en Taalen, ook eenige weinige Printwerken, meerendeels proper in Fransche, Ribbe en Hoorne Banden gebonden’. De verkoop zou plaatsvinden op 21 en 22 juni 1768 en de catalogus was bij de boekhandelaren te verkrijgen, ‘mits betalende twee stuivers voor den Armen’.¹¹⁸

De bibliotheek bestond uit 1246 kavels boeken in octavo, quarto en folio. Deze waren per formaat ingedeeld naar een breed scala aan vakgebieden zoals theologie, patristiek, Griekse en Romeinse schrijvers en dichters, kerkgeschiedenis, rechten, politicologie, filosofie, numismatiek, geografie, chronologie en algemene geschiedenis. Deze laatste categorie was weer onderverdeeld in werken over de geschiedenis van de landen op het continent inclusief de noordelijk daarvan gelegen streken (regiones septentrionales) en werken over de ‘internationale’ geschiedenis, van Azië tot Amerika. Zeven kavels bevatten vervolgens de studeerkamerinrichting met naast boekenkasten een ‘Hemel- en Aard-Globus van 15. duim

¹¹⁴ Fölting, ‘De landsadvocaten en raadpensionarissen’, 234. Fölting vermeldt geen bron voor dit ambt.

¹¹⁵ NL-HaHGA, toegangsnr 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.332, notaris Eduard van Velsen, inv.nr 1745 (1732 jun-dec) aldaar 4 oktober 1732 [laatste versie testament Simon van Slingelandt].

¹¹⁶ NL-HaNA, toegangsnr 3.20.52, Archief Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 415a, “Notitie van de nagelatene papieren”.

¹¹⁷ *Oprechte Haerlemse Courant*, 18 juni 1768.

¹¹⁸ Deze catalogus is opgenomen in Brill ‘Book Sales Catalogues Online’ en raadpleegbaar via (lidmaatschap) www.kb.nl.

Diameter' vervaardigd in 1707 door de toenmalig bekende globe- en kaartenmaker Gerard Val(c)k.¹¹⁹

Wat de veiling van de bibliotheek heeft opgebracht is niet bekend. En ook is niet met zekerheid vast te stellen welke boeken tot 1736 in het bezit van Simon waren – en eventueel al in het bezit van diens vader – en welke van zoon Govert zijn geweest. Wel kan worden geconstateerd dat de verschijning van de meeste boeken dateert uit de periode voor Simons overlijden en een niet onaanzienlijk aantal daarvan was al verschenen voor zijn geboorte in 1664. Dat zegt natuurlijk lang niet alles, want Govert kan immers een verwoed veilingloper en boekenkoper zijn geweest. Hoe het zij, de inhoud van de bibliotheek getuigt van een zeer brede belangstelling en de werken waar Simon naar verwijst in zijn politieke traktaten zijn alle in de veilingcatalogus opgenomen.

2.6 Simon en Johanna

Inmiddels was Simon, ruim vier jaar na het overlijden van Susanna, opnieuw getrouwd. In 1726 huwde hij Johanna van Coesveldt. Zij werkte in de huishouding bij de familie Van Slingelandt sinds 1706 en was afkomstig uit Goor in Overijssel, waar zij in 1683 of 1684 werd geboren als dochter van het herbergiersechtpaar Derck van Coesveldt en Elske(n) Jalin(c)k.¹²⁰ Hoe zij in huize Van Slingelandt verzeild raakte blijft in het ongewisse. Dat zij er bleef na het overlijden van haar mevrouw was een gevolg van de belofte die zij Susanna op haar sterfbed had gedaan. Simon schreef hierover aan zijn vriend, de Friese staatsman Sicco van Goslinga, die hij inlichtte over zijn plannen: '(...) qu'en se conformant au désir de ma femme, qui dans son lit de mort l'avoit instammant priée de ne pas me quitter, elle voulut s'engager à cela pour le reste de mes jours'.¹²¹ Susanna had kennelijk op haar sterfbed Johanna gesmeekt om toch vooral voor haar man, die bovendien van tijd tot tijd hevig werd geplaagd door aanvallen van jicht, te blijven zorgen. Zo geschiedde en daar bleef het niet bij. Een huwelijksaanzoek volgde. Met schroom en na aanvankelijk bezwaar stemde Johanna ermee in. Uiteindelijk zouden Simon en zijn

¹¹⁹ Zie www.planetariumzuilenburgh.com (geraadpleegd 2 december 2020).

¹²⁰ Historisch Centrum Overijssel, toegangsnr 0542.1, Doesschate, A. ten, collectie, inv.nr 95, fam. Van Coesfelt, oa Derk van C. herbergier in den Engel, wiens dochter Johanna, 1683-1768, trouwde met de Raadspensionaris van Holland mr. Simon van Slingelandt 18xA4; Volbeda, 'Johanna Margaretha van Coesvelt', 608-609. Een roman over Johanna van Coesveldt verscheen van de hand van Marja Visscher, *De dame van het Voorhout* (Utrecht 2020).

¹²¹ Van Rappard, *Briefwisseling*, 209 [brief 10 september 1726].

tweede vrouw ruim tien jaar met elkaar getrouwd zijn. Het huwelijk bleef kinderloos, wat gezien Johanna's gevorderde leeftijd toen zij in het huwelijk trad, niet zo verwonderlijk was.

Nu heeft dit huwelijk in binnen- en buitenland nogal wat stof doen opwaaien.¹²² De Engelse en Franse gezanten in de Republiek schreven erover aan hun thuisfront en in regeringskringen begon men openlijk te twijfelen aan Van Slingelandts verstandelijke vermogens. De geruchtenmachine draaide op volle toeren. Johan Hendrik van Wassenauer van Obdam (1683-1745), de eerste edele in de Staten van Holland, schreef op hoge poten een brief van zeven kantjes over deze kwestie aan Van Goslinga.¹²³ Ook deze was dus al op de hoogte van de trouwplannen voordat Simon hem erover schreef. Van Goslinga's – verloren gegane – antwoord op die brief schijnt dan ook niet mals te zijn geweest. Simon reageerde er per omgaande op en hij schreef onder meer dat hij zich direct zou hebben onderworpen aan diens terechtwijzingen als zijn aanstaande bruid een vrouw van bedenkelijk allooi zou zijn. Of als hij zich 'par un intérêt sordide' – vrij vertaald: uit seksuele begeerte – verkocht zou hebben aan 'une indienne' of als hij met zijn voornemen inging tegen de regels van christendom en moraal. Niets van dat alles. Maar, zo schreef Simon aan Sicco, 'mon crime consiste à épouser (...) une domestique', mijn misdaad is kennelijk dat ik mijn huishoudster trouw. Een vrouw die een onberispelijk leven leidt, deugdzaam is en over goede kwaliteiten beschikt.¹²⁴

Van Slingelandt liet zich niet van de wijs brengen, noch door het schrijven van zijn vriend over dit huwelijk van ongelijke stand, noch door wat rondzong over het hierdoor in gevaar brengen van zijn eigen carrière. De storm ging weer liggen, de vriendschap met Van Goslinga bleef bestaan en dit huwelijk stond ook Van Slingelandts promotie tot raadpensionaris niet in de weg, zo bleek in 1727. Natuurlijk hadden Simon en Johanna wel hordes te nemen en eentje daarvan was de familie. Hoe zoon Govert en dochter Susanna tegenover dit huwelijk stonden is niet bekend. Ze waren respectievelijk rond de twaalf en zes jaar oud toen Johanna bij hen thuis in dienst kwam en dat zij haar heel goed hebben gekend lijkt geen twijfel. Aan zijn schoonzus Elisabeth van Bleiswijk, de weduwe van halfbroer Barthout, schreef Simon:

¹²² Aalbers, *De Republiek*, 192-193.

¹²³ Huisarchief Twickel, VI Aanverwanten familie Van Wassenauer, G. Familie van Goslinga (1697-1752) en familie Van Burmania (1712), inv.nr 922, Brieven, ingekomen bij en afschrift van een brief, uitgegaan van Sicco van Goslinga, 1722-1731, 4. Johan Hendrik van Wassenauer Obdam [brief 7 september 1726]. Van Goslinga's dochter Dodonea Lucia was getrouwd met Unico Wilhelm van Wassenauer van Obdam, broer van Johan Hendrik.

¹²⁴ Van Rappard, *Briefwisseling*, 211 [brief 14 september 1726]. Met dank aan mw Margriet van der Meer te Haren (Gn) voor de hulp bij het vertalen uit het Frans van de twee brieven van Simon aan Sicco.

(...) van voornemen zijnde mij in huwelijk te begeeven met mijn huijshoudster Johanna van Koesveld, een bedaagde dogter van tusschen de 40 en 50 jaaren, heb ik van mijn pligt geagt, niet alleen daar van kennisse te geven aan Ued[ele] maar er bij te voegen de redenen, welke mij daar toe bewoogen hebben. Namentlijk, aan de eene zijde de eensaamheid waar in ik sedert vier jaaren en een half mij bevind en, welke mij te lastiger, en te verdritiger valt, omdat de jigt mij menigmael het huijs doet houden, en mij veel meer als anders doet gevoelen wat het inheeft, waar 32. Jaaren te zijn getrouwt geweest, in den ouden dagh te ontbeeren het aangenaam geselschap, en de noodige hulp en sorg, van een vrouw. (...).¹²⁵

In het vervolg van de brief verzekerde Simon zijn schoonzus dat het initiatief voor het huwelijksaanzoek geheel van hemzelf uitgegaan was. Johanna was na het overlijden van Susanna zelfs stellig van plan was geweest haar baan in huize Van Slingelandt op te zeggen, ondanks het feit dat Susanna haar gesmeekt had te blijven om voor haar man te zorgen. Simon besloot zijn schrijven met de woorden dat hij veel overtuigingskracht aan de dag had moeten leggen om Johanna's jawoord te krijgen, omdat zij namelijk heel goed begreep 'wat er vast is aan een inegaal huwelijk, en aan het oppassen van een jigtig oud man'. Hij hoopte nu dat zijn schoonzus het voornemen kon goedkeuren of op zijn minst kon accepteren.

Had uitsluitend Simon deze brief ondertekend, soortgelijke brieven, maar dan korter, en ook door Johanna van een handtekening voorzien, werden onder meer gestuurd aan oomzegger Barthout van Slingelandt, lid van de vroedschap te Delft en neef Caspar van Citters, raadpensionaris van Zeeland. Zij kregen het volgende onder ogen:

Wij hebben de eer van aan U (...) kennis te geeven van ons voorneemen om saamen in huwelijk te treden, hopende dat de ongelijkheid van staat, en van middelen, waar op wij wel weten dat te seggen sal vallen, U (...) niet sal beletten ons voorneemen goed te keuren, als U (...) sal gelieven te considereeren dat er jaaren zijn en meer andere omstandigheeden, waar in de personeele qualiteiten, soo niet alleen, immers veel meer in aanmerking koomen als de geboorte, de middelen, en wat des meer is. In welke hoop wij blijven (...).¹²⁶

Zo lagen de verhoudingen dus en er zullen zeker meer van dit soort epistels zijn verzonden. Het is niet bekend of en hoe er op gereageerd werd, maar goedkeuring of geen goedkeuring, op

¹²⁵ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 144, Brief van Simon van Slingelandt betreffende zijn voorgenomen huwelijk met Johanna van Coesveldt, zijn huishoudster, 1726 [8 september]; afschrift, z.j.

¹²⁶ HRvA, Archief Van Slingelandt, inv.nr 206, Brief van Simon van Slingelandt betreffende diens voorgenomen huwelijk met Johanna van Coesveldt, 1726 [13 september aan oomzegger Barthout]; HUA, toegangsnummer 26, Familie Des Tombe, inv.nr 787, Brieven gericht aan Caspar van Citters en Magdalena Verheye, 1694-1734 [13 september 1726].

12 september 1726 zaten de aanstaande ‘conthorale’ (bedgenoten) bij Simons huisnotaris Eduard van Velsen om de huwelijksvoorwaarden vast te leggen.¹²⁷ Naast de bepaling dat hun beider goederen strikt gescheiden zouden worden werd in de akte vastgelegd dat de bruid in plaats van juwelen een ‘somme’ in waardepapieren zou ontvangen en daarnaast uitzicht op een goede ‘douarie’ (weduwentoelage) voor het geval dat Simon eerder zou overlijden dan Johanna. Drie dagen later gingen ze in ondertrouw en op 29 september werd het huwelijk ingezegend door ds. Jacobus Peregrinus.¹²⁸

2.7 Simons testament

Uit Simons testament de dato 4 oktober 1732 blijkt dat het huwelijksgeschenk 500 pond sterling aan obligaties betrof, die tegen een rente van 4% uitstonden in de boeken van de Bank van Engeland. De weduwentoelage zou uitkomen op *f* 1800 per jaar en daar kwam nog een bedrag bij. Simon liet namelijk ook in zijn testament opnemen:

En teneinde dat des Testateurs voornoemde waarde vrouw na zijn overlijden in staat zij om eenigszins te kunnen blijven houden het fatsoen dat aan de Weduwe van een man van des Testateurs aansien betaamd, en te gelijk om aan haar te geven een wesentlijke blijk van Zijn genegenheit en erkentnisse, verklaard de Heer Testateur aan haar te legateeren (...) boven en behalven de jaarlijkse somme aan haar besproken bij de Huwelijks Voorwaarden, nog vijff honderd Gulden s jaars haar leven lang (...).¹²⁹

Johanna ontving vanaf 1737 tot aan haar overlijden jaarlijks *f* 2300 en die som werd in twee termijnen uitbetaald, elk half jaar *f* 1150. Om aan de uitkering te kunnen voldoen – het geld werd beheerd en geadministreerd door de Weeskamer te Delft – was bepaald dat voor een bedrag van £ 6130 aan ‘Zuid Zee Annuïteiten’ op naam zou worden gesteld van een door de

¹²⁷ NL-HaHGA, toegangsnr 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.332 notaris Eduard van Velsen, inv.nr 1734 (1726 jun-dec) aldaar 12 september 1726.

¹²⁸ NL-HaHGA, toegangsnr 0377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 180-209, Ondertrouwboeken [Kloosterkerk] t/m 1727 met vermelding van trouwdata, 1619-1795, inv.nr 198 (1725-1731), f. 82. De naam van de predikant wordt in de kantlijn vermeld. Ook in het trouwboek van de Grote of Sint-Jacobskerk wordt de ondertrouw vermeld, maar zonder de trouwdatum en de naam van de predikant. Zie ibidem, inv.nrs 27-59, inv.nr 48 (1725-1731), f. 79. Uit deze bronnen valt niet af te leiden in welke kerkgebouw de huwelijksvoltrekking plaatsvond.

¹²⁹ NL-HaHGA, toegangsnr 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3332 notaris Eduard van Velsen, inv.nr 1745 (1732 jun-dec), aldaar 4 oktober 1732.

weesmeesters aan te wijzen persoon.¹³⁰ Uit de revenuen hiervan werd Johanna's pensioen voldaan. Zij moest telkens voor de ontvangst tekenen en de laatste maal deed zij dat – met beverige hand – op 1 juni 1768.¹³¹ Zij stierf eind november van dat jaar en werd op 2 december begraven in de Grote of Sint-Jakobskerk in Den Haag waar zij in 1756 een graf had gekocht.¹³²

Simon had dus bij zowel de huwelijkse voorwaarden in 1726 als zijn laatste testament uit 1732 laten vastleggen dat Johanna het na zijn overlijden materieel goed zou hebben en houden. Haar financiële toekomst was verzekerd. Of hij bang was dat na zijn dood ruzie tussen zijn erfgenamen over de verdeling van zijn nalatenschap zou kunnen ontstaan blijft gissen, maar hij had op dit gebied de nodige ervaring opgedaan met dochter en schoonzoon na het overlijden van zijn eerste vrouw. Opmerkelijk is daarom de passage uit zijn testament waarin hij executeurs-testamentair aanwijst om door de raad van deze neutrale en vredelievende personen zoveel mogelijk te voorkomen of uit de weg te ruimen 'alle oneenigheid en disputen tusschen zijn heer Testateurs Erffgenamen' over de boedelverdeling. Als zodanig werden benoemd de thesaurier-generaal Anthonie van der Heim, Johan van Renesse, ambtenaar ten kantore van de raadpensionaris en Frans van Limburg, advocaat bij het Hof van Holland.

Hierbij liet Simon een bepaling opnemen, die erop neerkwam dat zijn erfgenamen hun recht op hun aandeel in zijn nalatenschap pas geldend konden maken, wanneer de voornoemde heren de verdeling volledig hadden uitgewerkt. Daarnaast liet Simon ook met nadruk vastleggen wat ook al bij de huwelijkse voorwaarden was bepaald, namelijk dat zijn nalatenschap 'niet sal mogen gescheiden nog verdeeld worden voor dat een suffisant capitaal uit den boedel sal zijn aangewesen en gedesigneert' met het oog op de pensioenuitkering aan Johanna. En dat dit kapitaal ondergebracht zou worden bij de Weeskamer te Delft. Zo is het

¹³⁰ Stadsarchief Delft (SAD), toegangsnummer 72, Weeskamer Delft, inv.nrs 454-493, Registers van inschrijving van wezen en halfwezen, met vermelding van de namen van hun ouders en voogden, onder toezicht gestelde personen, in beheer genomen fondsen en uitsluiting van toezicht, met aantekeningen betreffende beheer en toezicht door de Weeskamer, 1618-1812, inv.nr 478, f. 427-428.

¹³¹ SAD, toegangsnummer 72, Weeskamer Delft, inv.nrs 9938-9945, Rekeningen van de goederen van Simon van Slingeland[t], gereserveerd ten behoeve van een jaarlijkse uitkering aan zijn weduwe Johanna van Coetsveld, 1740-1769, inv.nr 9945.

¹³² NL-HaHGA, toegangsnummer 282-01, Kerkvoogdij der Hervormde Gemeente 's-Gravenhage, inv.nrs 76-80, Registers van de graven, 1626-1838, inv.nr 78 [boek 2 van 3], f. 72r; ibidem, toegangsnummer 0377-01, Doop-, trouwen en begraafboeken 's-Gravenhage, inv.nrs 148-169, Registers van begraven lijken; met aantekening van ontvangsten, opgave van de impostklasse, het al dan niet gehuwd zijn, de aanwezigheid van kinderen en vanaf 1792 ook van beroepen, de plaats van het graf en andere gegevens, 1753-1810, inv.nr 149 (1759 sep 14-1776 feb 19) [boek 2 van 3], f. 396.

gegaan; de executeurs hebben het testament uitgevoerd zoals Simon het wilde. De Delftse weesmeesters deden dat ook en hebben gedurende meer dan 30 jaar aan hun verplichtingen tegenover Johanna voldaan. Ze hebben dat nauwgezet geadministreerd en een omvangrijk archief hiervan aangelegd.

Maar hiermee is Simons testament nog niet ‘uitverteld’. Als de verdeling van de materiële zaken in hoofdlijnen is beschreven volgt een lofzang op Johanna en een preek voor zijn kinderen en kleinkinderen. Het is te inhoudrijk om opgeborgen te laten in het archief van de notaris en niet uit te citeren:

Eijndelijk en voor besluit verklaarde de Heer Testateur soo veel verpligting te hebben aan zijn voorn[oemde] waarde vrouw voor haar aangenaam en nuttig geselschap, voor de teerhertige zorg waarmede zij hem bijstaat en helpt in siekte en gesontheit, en niet minder voor de genereuse en ongeintresseerde [onbaatzuchtige] wijze waarmede zij de huiselijke saaken handeld, behertigende het interest van zijn heer Testateurs kinderen voor het haare, en in alle gelegentheden arbeidende, gelijk ze ongetwijffelt sal blijven arbeiden, tot onderhouding van vriendschap, en tot voorkoming van al wat eenigsints soude konnen jalousie baaren, dat hij Heer Testateur haar niet ernstig genoeg kan recommandeeren, aan de liefde, agting, hulp, en voorsorg van zijn kinderen en erffgenamen, begeerende op deselve, dat zij dese sijne recommandatie aansien voor een van de wesentlijkste deelen, niet alleen van dit zijn Testament, maar ook van haare kinderlijke pligt ontrent haar Vader, en van de erkenenis, welke zij schuldig zijn aan desselfs memorie.

De tekst gaat verder met het ‘uitspreken’ van Simons wens dat de Drie-enige God zijn zaligmakende genade mag bewijzen aan zijn kinderen en aan al de zijnen zoals die ook aan hem bewezen is. Simon liet eraan toevoegen dat hoewel aardse zaken nog zo bekoorlijk schijnen, zonder de ware godzaligheid is het niet anders dan ijdelheid en ‘quellinge des geestes’. Het gaat in dit leven om de kennis van en de gemeenschap met het kruis van Christus en dat stijgt ver uit boven alle wetenschappen, eer, schatten, en ‘plaisieren van de wereldt’. Onder verwijzing naar de bijbeltekst 1 Johannes 4: 20 – hoe kan iemand beweren God lief te hebben, die hij niet ziet terwijl hij ondertussen zijn naaste niet liefheeft, die hij wel ziet – worden zijn erfgenamen (lees: kinderen en kleinkinderen) gemaand om zolang zij op aarde zijn samen te leven in liefde en eenheid.

Het vermanende slot van het testament lijkt er inderdaad op te duiden, dat Simon beducht was voor mogelijke onenigheid tussen zijn nazaten waar het om de verdeling van zijn nalatenschap ging. De formulering wijst ook in die richting. Hoe dit ook zij, juist door dit slot gunt Simons laatste wilsbeschikking de onderzoeker een blik in de staat van zijn ziel.

2.8 Simons nazaten

Met de dood van Simons zoon Govert in 1767 verdween de achternaam Van Slingelandt uit de mannelijke lijn van deze familietak. Van Goverts zeven dochters overleefden drie hun vader. In 1788 stierf de laatste. Wat weten we van hen? Susanna, geboren uit zijn huwelijk met Ernestina Geertruij van Beveren, trouwde met Johan Adolf baron van Hardenbroek. Hun enige zoon, Johan Govert Adolf, overleed op 22-jarige leeftijd in 1774. Van de zes dochters uit Goverts tweede huwelijk met Agatha Huydecoper stierven twee, Agatha [1] en Elisabeth, voordat ze de huwbare leeftijd hadden bereikt. Twee anderen – Agatha [2] en Sophia – bleven ongehuwd. Susanna Arnoldina huwde Philip Jacob van der Goes. Zij kregen drie kinderen. De zoon – Simon van der Goes – stierf op jonge leeftijd, de dochters huwden binnen de families Rengers en Taets van Amerongen. Constantia huwde Carel Johan baron Creutz. Hun drie dochters trouwden binnen de families Van der Goes, Van Limburg Stirum en Bunge van Beateberg.

Simons dochter Susanna kreeg uit haar huwelijk met Rudolph Ulrich von Spörcken negen kinderen. Vijf van hen, drie jongens en twee meisjes, stierven binnen vijf jaar na hun geboorte. Het vierde kind, George August, overleed op 22-jarige leeftijd in 1747. De oudste, George Lodewijk, huwde Arnoldina Sebastiana Kien. Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren. Het zesde kind, Simon Adolph Frederik, trouwde Geertruida Johanna Ingersen baronesse (af) Geltingen. Het is niet bekend of uit dit huwelijk kinderen zijn geboren. Het achtste kind, Charlotta Louise, huwde Seneca Ingersen baron (af) Geltingen, de vader van haar schoonzuster.¹³³ Het was voor Seneca zijn tweede huwelijk. Uit zijn huwelijk met Charlotta werden een zoon en een dochter geboren.

2.9 Simons ambten

Hierboven (zie 2.4) werd reeds opgemerkt dat Simons gangen gedurende de jaren 1685 tot 1690 moeilijk zijn na te gaan. Over de periode tussen het moment dat hij werd ingezworen als advocaat bij het Hof van Holland tot aan zijn huwelijk met Susanna de Wildt en de kort daaropvolgende benoeming tot secretaris van de Raad van State geven de bronnen vrijwel niets prijs. Zoals hierboven al werd geschreven is de veronderstelling dat Simon zich in die periode

¹³³ Zie voor een levensbeschrijving van Seneca Ingersen: Gertrud Silberhorn, ‘Die Lebensgeschichte des Nordfriesen Seneca Ingersen Freiherr von Geltingen’ in: *Jahrbuch Demokratische Geschichte* 16 (2004) 23-60.

heeft bekwaamd in politieke en bestuurlijke zaken om zijn vader te zijner tijd te kunnen opvolgen. Op dinsdag 18 januari 1689, anderhalf jaar voordat vader Govert de laatste adem zou uitblazen, maakte Constantijn Huygens jr., die als secretaris van Willem III in Londen verbleef in verband met de aanstaande troonsbestijging van de prins, de volgende aantekening in zijn dagboek:

Odijck, savonts in mijn camer komende, (...) seyde dat Verbolt ende Cuyper miserabele flickfloyers van Dijkvelt waeren, de laetste op hoop van tot het secretarisschap vande Raedt van Staten te komen, Slingelandt seer afgaende, ende de andere om het presidentschap vande Raedt van Brabant, als Schilders soude sterven, te bekomen.¹³⁴

Slingelandt, ‘seer afgaende’, was aan het eind van zijn krachten. Zijn ambt kwam in het vizier en dus verschenen er kapers op de kust. Cuper was een van hen, maar hij zou ernaast grijpen. Begin 1690 richtte Govert van Slingelandt een verzoek tot Willem III om zoon Simon tot zijn opvolger te benoemen.¹³⁵ De tekst van dit verzoekschrift is niet te traceren, maar de reactie van Willem III wel. Kennelijk heeft de laatste het verzoek ter fine van advies voorgelegd aan zijn rechterhand, de opperkamerheer Hans Willem Bentinck, graaf van Portland (1649-1709). Op 22 februari 1690 antwoordde deze de koning-stadhouder:

Uwe Majesteit schrijft mij over de sollicitatie van Mr. Slingelant; men roemt zijn zoon en hij zou het misschien wel verdienen dat hij die verantwoordelijkheid op zich neemt na de dood van zijn vader die [nu] nog heel goed functioneert; u hebt een argument dat het een goede zaak zou zijn daarmee te wachten tot het zover is, en er zijn nog andere redenen, want zijn vader en nog enkele anderen die zich voor hem inzetten, zijn vrienden van Muys uit Dort, die het gemunt hebben op Mr. Halewijn en zijn partij; ik weet dat de vrees die er bestaat dat er aan de sollicitatie geen gehoor zal worden gegeven hen weerhoudt druk

¹³⁴ Constantijn Huygens jr., *Journaal van 21 oktober 1688 tot 2 september 1696* I (Utrecht 1876) 63-64; zie ook A. J. Veenendaal [sr.], *Het dagboek van Gisbert Cuper, gedeputeerde te velde, gehouden in de Zuidelijke Nederlanden in 1706* ('s-Gravenhage 1950) xii. Bij de namen: Odijck (Willem Adriaan van Nassau Odijk [1632-1705]) arriveerde met enkele anderen op 18 januari 1689 in Londen als extra-ordinaris gedeputeerden in verband met de troonsbestijging van Willem III. Verbolt (François Verbolt [1639-1699]), gecommiteerde van Gelderland in de Staten-Generaal; Cuyper (Gisbert Cuper [1644-1716]), ordinaris-gedeputeerde van Overijssel in de Staten-Generaal; Dijkvelt (Everhard van Weede van Dijkvelt [1626-1702]); Schilders (Pieter de Schilder [1613-1689]), sinds 1678 president van de Raad van Brabant in 's-Gravenhage.

¹³⁵ W. A. van Rappard, *Briefwisseling*, vii; R. E. van Ditzhuyzen, ‘Simon van Slingelandt’, 96. Een bronvermelding van het verzoekschrift ontbreekt bij beide auteurs.

op [de kwestie Halewijn] uit te oefenen, en dat u hem dan waarschijnlijk daar houdt waar u hem hebt geplaatst, hoewel ik voorzie dat ze hem zeker moeilijkheden zullen bezorgen.

Bentinck had mogelijk andere informatie over de gezondheidstoestand van Govert van Slingelandt dan wat Huygens hierover in zijn dagboek schreef. In een ‘memoire’ voegde Bentinck aan zijn brief toe:

Dat Mr. De Bleyswijck en de secretaris Slingelant vijanden van Halewijn zijn[,] dat ze dolgraag voortgang willen maken, en dat het daarom beter zou zijn dat Uwe Majesteit de zoon van Slingelant niet meteen gaat aanbevelen.¹³⁶

Het zijn interessante teksten, die overigens ook vragen oproepen. Wat was er nu precies aan de hand? Wie zijn Muys en De Bleyswijck?¹³⁷ Welke Van Halewijn wordt hier bedoeld, Simon of Cornelis? Beiden waren aanvankelijk vertrouwelingen van Willem III, maar raakten rond 1693 uit de gratie. Blok schrijft over deze zaak dat de gebroeders Teresteyn van Halewijn zich jarenlang ‘koesterden in de zon van ’s Prinsen gunst’, maar ten onder gingen aan verraad en malversatie.¹³⁸ Nu stonden ook vader Van Slingelandt en Muys van Holy niet bepaald bekend als aanhangers van Willem III en dat zal eveneens gegolden hebben voor de ‘enkele anderen’ die hun voorkeur voor Simon als secretaris hadden laten blijken.¹³⁹

Toch durfde Govert het aan een request te sturen. Goed beschouwd was het – gezien zijn relatie met Johan de Witt – al een wonder dat hij na 1672 op zijn post had kunnen blijven. De in de brief van Bentinck genoemde heren hadden niet alleen gemeen dat ze nauwe banden met de Dordtse magistratuur hadden, ze stonden ook tot elkaar in familiebetrekking. Zo was

¹³⁶ N. Japikse ed., *Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck, eersten graaf van Portland. Eerste gedeelte: het archief van Welbeck Abbey I*. ('s-Gravenhage 1927) 115. Met dank aan mw drs Syt Bakker-Palma te Groningen voor de vertaling uit het Frans.

¹³⁷ Muys (Arend Muys van Holy [1625-1700]) was o.m. burgemeester van Dordrecht; hij werd in 1686 door de ‘partij’ van Van Halewijn ten val gebracht; De Bleyswijck (Hendrik van Bleiswijck [1628-1703]) was o.m. burgemeester van Delft. Een van zijn dochters was gehuwd met de zoon van Govert van Slingelandt uit diens eerste huwelijk, Barthout.

¹³⁸ P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandse volk III* (3e druk; Leiden 1925) 244.

¹³⁹ R. Fruin ed., *Overblyfsels van geheughenis, der bisonderste voorvallen, in het leeven van den Heere Coenraet Droste. Terwyl hy gediend heeft in veld- en zee-slaagen, belegeringen en ondernemingen. Als ook mede syn verdere bejegeningen aan en in verscheide vreemde Hoven en Landen II*, Aanteekeningen (3e druk; Leiden 1879) 401-405.

Simon van Halewijn een schoonzoon van Johan de Witt, terwijl Arend Muys van Holy een dochter van diens broer Cornelis getrouwd had en Govert van Slingelandt via zijn eerste vrouw Christina van Beveren verzwagerd was aan de clan De Witt. Complexe verhoudingen dus.

Intrigerend is de zinsnede uit de brief van Bentinck ‘en dat u hem dan waarschijnlijk daar houdt waar u hem hebt geplaatst’. Wie is die ‘hem’? Uit het verband van de tekst zou kunnen worden opgemaakt dat hiermee Simon van Slingelandt wordt bedoeld en dat zou dan betekenen dat hij al door Willem III in zekere functie was verheven. Maar welke dan? Simon was immers, zo werd al eerder geconstateerd, tussen globaal 1685 en 1690 ‘spoorloos’ in de bronnen. Van officiële werkzaamheid is niets bekend.

De oplossing van dit ‘raadsel’ moet elders worden gezocht. De Van Halewijnen raakten, zoals geschreven, in 1693 uit de gratie bij Willem III, maar Cornelis – hij is die ‘hem’ uit boven aangehaalde brief – was ook al in 1689 in opspraak gekomen.¹⁴⁰ Toen werd hij namelijk schepen en oudraad van Dordt terwijl hij tegelijkertijd, al sinds 1670, raadsheer bij het Hof van Holland was. Hij had voor de combinatie van beide ambten weliswaar de steun van Dordrecht, maar elders in Holland tegenstanders. De tegenstanders hadden een punt: het was onverenigbaarheid van functies. Kennelijk poogden Muys van Holy en de beide andere vijanden van Cornelis van Halewijn hem uit een van beide functies ontheven te krijgen. Via welke kanalen zij dat probeerden is niet duidelijk, maar Willem III was op de hoogte, zo blijkt uit Bentincks schrijven. De koning-stadhouder zal niet wakker hebben gelegen van die dubbelfunctie van Van Halewijn. In het voor Willem politiek bedenkelijke Dordrecht kon hij deze adept in zijn nieuwe ambt daar heel goed gebruiken.

De vijanden beseften echter heel goed dat te veel druk leggen op deze kwestie hun eigen zaak, namelijk de wens om Simon van Slingelandt tot secretaris van de Raad van State te laten benoemen, zou schaden. En dan getuigt het van een prachtig staaltje politieke evenwichtskunst als Bentinck in de ‘memoire’ Willem III voorhoudt dat het beter is om vader Van Slingelandt cum suis niet al te snel tegemoet te komen, zodat ze in hun ijver om Cornelis van Halewijn de voet dwars te zetten zouden worden getemperd. In 1691 zou Van Halewijn overigens het raadsheerschap bij het Hof vrijwillig neerleggen toen hij zijn intrede deed in de Staten-Generaal.

Simon was toen al benoemd tot secretaris van de Raad van State. Vader Govert overleed op 3 juli 1690 en in diezelfde maand schreef Willem III aan raadpensionaris Heinsius:

¹⁴⁰ Molhuysen en Blok ed., *NNBW IV*, 704-705. De kwestie in 1693 betrof geheime onderhandelingen met de Fransen op initiatief van Simon van Halewijn en waarin hij zijn broer Cornelis meesleepte.

Ik heb aan H[are] H[oog] M[ogenden] den zoon van den heer secretaris Slingeland[t] gerecommandeert. Ik hoop dat UEdl. zal bezorgen dat de vrienden mij deswegens obligatie [obligeren] zullen, want het zekerlijk geen gering ambt is, die vele met redenen had kunnen met meerder regt pretenderen (...).¹⁴¹

Heel erg van harte was het, zo te lezen, niet gegaan en de benoeming zal de Haagse kringen en de Hollandse tongen in beweging hebben gebracht. Simon was jong – 26 jaar – en had zich nog niet bewezen in enige andere functie. Willem III had het request van Govert van Slingelandt over zijn opvolging ook naast zich neer kunnen leggen, want er waren blijkbaar genoeg andere kandidaten. Waarom ging de benoeming van Simon dan toch door?

Hoewel de vader van Simon Willem III nu niet direct goedgezind was, diens schoonvader, Hiob de Wildt, was dat wel. Goslinga schrijft hierover:

(...) for Govert had always supported the party opposed to the Stadtholder and has used his influence in the Council to thwart William's designs. (...). And Job [Hiob], of whom it was related that he had but one eye, and with it saw further in public affairs than others did with two, was in high favour with the King-Stadtholder.¹⁴²

Nu wilde het geval dat Simon juist in juli 1690 trouwde met de dochter van De Wildt, die, zoals hierboven al geschreven, naast het secretarisschap van de Admiraliteit van Amsterdam vanaf 1691 ook Willems officiële vertegenwoordiger werd voor marinezaken in de Republiek.¹⁴³ De persoon van zijn schoonvader zou wel eens meer invloed op de benoeming van Simon gehad kunnen hebben dan het request van zijn eigen vader. Al met al was het een turbulente maand voor Simon met een sterfgeval en een begrafenis in familiekring, het huwelijk met Susanna en vervolgens op 4 augustus de bekrachtiging door de Staten-Generaal van zijn benoeming tot secretaris van de Raad van State:

Ontfangen een Missive van Syne Koninghlycke Majesteyt van Groot Brittannien, geschreven in het Leger tot Timolin den 24. der voorleden maent, houdende tot antwoordt op haer Hoog Mogende Missive vanden vierden daer te vooren, sijne Majesteyts hooghwyse consideratien omtrent den Persoon op de welcke het Ampt van Secretaris van den Raedt van State, vacerende door het overlyden van wylen den Heer

¹⁴¹ F. J. L. Krämer ed., *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*. Troisième série 1 1689-1697 (Leiden 1907) 74.

¹⁴² Goslinga, *Slingelandt's efforts*, 3-4.

¹⁴³ Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, 388.

Slingelandt, Soone van den overleden, daer toe in bysondere consideratie genomen soude kunnen werden; ende is daer nevens gelesen de Requeste van Simon van Slingelandt, versoeckende dat haer Hoog Mogende hem met het voorsz[eide] Ampt gelieven te begunstigen. Waer op gedelibereert zijnde, is goetgevonden ende verstaen, mits desen te Committeren ende aen te stellen tot de bedieninge van het voorschreve Ampt, den Persoon van den gemelten Simon van Slingelandt, daer van hem Commissie in behoorlijcke forma sal werden gedepescheert, daer op hy gehouden werdt te praesteren den behoorlijcken Eedt.¹⁴⁴

Op 7 augustus 1690 legde Simon de eed af voor het ambt dat hij 35 jaar zou bekleden.¹⁴⁵ Nu betekende dit niet dat hij gedurende die lange loopbaan nooit om zich heen zou kijken om te zien of er promotiekansen lagen. Die lagen er ook wel degelijk. Het ministerskwartet waar Van Slingelandt sinds 1690 deel van uitmaakte, bestond uit hemzelf als secretaris van de Raad van State, de thesaurier-generaal Burgh die ook tot de Raad behoorde, de griffier van de Staten-Generaal Fagel en Heinsius, de raadpensionaris van Holland. Deze laatste was in tegenstelling tot de andere drie niet in dienst van de Generaliteit. Van dit viertal gold de thesaurier als ‘de eerste minister van de Unie’, gevolgd door de griffier, de secretaris en de raadpensionaris. In de praktijk echter was de raadpensionaris meestal de voornaamste, want hij zat, samen met de griffier, ‘dichter bij de centra van de macht dan de twee ministers die dienden in de Raad van State’, aldus Van Deursen.¹⁴⁶

Toen Simon in 1690 aantrad in de Raad van State was Coenraad Burgh, sinds 1666, de thesaurier. Hij overleed in 1699 en Van Slingelandt had toen al enige tijd zijn werkzaamheden waargenomen en bleef dat ook na zijn overlijden doen tot aan de benoeming van Jacob Hop. Dat Willem III voor Hop koos zal een teleurstelling voor Simon zijn geweest. Ook hij had namelijk te kennen gegeven wel oren te hebben naar deze functie, zo blijkt uit de correspondentie tussen raadpensionaris Heinsius en Willem III.¹⁴⁷ Het ging niet door en het zou niet bij deze ene domper op zijn loopbaanontwikkeling blijven. In 1720 ging, na het overlijden van Heinsius, het raadpensionarisschap ook aan zijn neus voorbij. Voorlopig bleef Simon zitten

¹⁴⁴ *Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael, de anno 1690* (z.p. z.j.) 556.

¹⁴⁵ Van Rappard, *Briefwisseling*, vii.

¹⁴⁶ Van Deursen, ‘Raad van State onder de Republiek’, 59; S. Groenveld, ‘De institutionele en politieke context’, *Van tresorier*, 55-88, aldaar 68; H. A. M. de Wit, ‘Formele positie en bevoegdheden van de thesaurier-generaal’, *ibidem*, 111-135, aldaar 111.

¹⁴⁷ F. J. L. Krämer ed., *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*. Troisième série 3 1697-1700 (Leiden 1908) 505-506, 511-512.

waar hij zat en pas na de dood van Hop maakte hij in 1725 de promotie waar hij in 1699 al van gedroomd had.

Twee jaar later werd Simon benoemd tot raadpensionaris van Holland. Hij aanvaardde zijn ambt op 19 juli 1727.¹⁴⁸ De instructie waarin zijn taken en bevoegdheden werden omschreven was gelijk aan die van zijn voorganger Isaac van Hoornbeeck (1655-1727), maar het verhaal gaat dat hij hier buitenom had moeten beloven niets aan de bestaande regeringsvorm te veranderen en dat zou ook betekenen dat hij het herstel van het stadhouderschap in Holland niet mocht bevorderen. In hoofdstuk vijf van dit boek wordt hierop nader ingegaan. Ruim negen jaar was Simon raadpensionaris toen hij in de vroege ochtend van zaterdag 1 december 1736 stierf.

Van Slingelandts loopbaan laat zien dat, ondanks het feit dat zijn klokkenluidersideeën voor de verbetering van de politiek-staatkundige structuur van de Republiek bij zijn leven niet werden omarmd en gerealiseerd, hij ambtelijk toch promotie kon maken. Van Deursen heeft opgemerkt dat Van Slingelandt zijn taak als secretaris van de Raad van State breder opvatte dan uitsluitend ondersteuning aan de raadsleden.¹⁴⁹ Hij hielp ook mee te bouwen aan het beleid en ontwikkelde hiervoor initiatieven zoals verderop in dit boek nog zal blijken. Zijn hiermee door de jaren heen opgebouwde kennis van zaken ging evenwel gepaard met een zeker gebrek aan ‘poldervaardigheden’ en dat heeft hem beneden zijn mogelijkheden doen blijven. Op het politieke toneel echter gaven zijn talenten hem groot gezag en dat verzilverde zich uiteindelijk in 1727 met de benoeming tot raadpensionaris.

2.10 Epiloog

Diepgaand bronnenonderzoek naar de levensloop van Simon van Slingelandt heeft niet alleen nieuwe feiten aan het licht gebracht, maar ook reeds bekende zaken van andere accenten voorzien. Dit betreft zowel het gezinsverband waarbinnen hij opgroeide als zijn studiejaren. De archieven van de universiteit van Orléans gaven niet eerder gepubliceerde gegevens over inschrijving en afronding van Simons studie aldaar prijs. Kleinere correcties inzake geboorte- en sterfjaren van sommige van zijn famileden en aanvullingen op het eigen gezinsleven van Simon en Susanna behoren eveneens tot de nieuwe feiten. Andere accenten konden worden

¹⁴⁸ *Resolutien van de Heeren Staaten van Hollandt ende Westvrieslandt, In haar Edele Groot Mog. Vergaderingh genoomen in den jaare 1727* (z.p. z.j.) 734-738.

¹⁴⁹ Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 57-58.

gelegd op zijn verhouding met tweede echtgenote Johanna en op de testamentaire bepalingen ten gunste van haar na Simons overlijden.

Niet alles is echter opgehelderd. Anders dan zijn oudere halfbroer Barthout en jongere broer Govert Johan bezat Simon van Slingelandt geen adelsdiploma van de keizer van het Heilige Roomse Rijk. De vraag waarom aan Simon niet en wel aan zijn halfbroer en broer de titel Rijksbaron is verleend valt niet sluitend te beantwoorden. Toen adellijke titulatuur de familie Van Slingelandt binnensloop, bleef Simon er verre van. De korte zin die de Leidse rechtshistoricus en hoogleraar Robert Feenstra hieraan wijdde – ‘Simon deed om begrijpelijke redenen niet mee aan deze titeljagerij’ – biedt echter onvoldoende houvast voor harde uitspraken over die redenen, maar laat wel ruimte voor veronderstellingen. Zo zal het, ook gezien de continentale politieke constellatie van die jaren, bij Simon waarschijnlijk niet gelegen hebben aan een antikeizerlijke houding. Hij was echter wel wars van schone schijn en de hieraan verbonden verplichtingen en plichtplegingen. Simon heeft, zoals nog zal blijken, veel en langdurig in regeringsarchieven zitten wroeten, maar nergens werd hij aangetroffen terwijl hij zat te knutselen aan zijn stamboom om zijn verleden te verheerlijken. Letterlijk wel te verstaan, zoals zoon Hendrik van baron Barthout dat wel deed om geforceerd uit te komen bij de middeleeuwse heren van Arkel, van wie de Van Slingelandts meenden af te stammen.

Deze familie van burgerlijke regenten behoorde tot de Dordtse elite en maakte als patriciërsgezicht al lange tijd deel uit van het stadsbestuur aldaar toen Johan de Witt Simons vader Govert naar Den Haag haalde als secretaris van de Raad van State. Een ontwikkeling die ook Simons loopbaan zou bepalen. Zijn werkzame leven lang was hij in dienst van de Generaliteit in drie verschillende functies. Aan ambitie zal het hem daarbij niet ontbroken hebben, maar de teleurstellingen op het promotiepad deden hem niet zijn tijd als ambtenaar uitzitten of omzien naar andere bezigheden. Hij was voortdurend op zoek naar het beste voor het land. Ontzag hij daarbij geheel en al zichzelf? Dat zal zeker niet het geval zijn geweest. Als zoon van een regent die nu niet bepaald als aanhanger van Willem III te boek stond, trouwde hij met de dochter van een van diens gunstelingen. Wilde de opvolging van de vader door de zoon kans van slagen hebben dan was deze huwelijksalliantie een verstandige politieke zet. Niet ongebruikelijk in die tijd om hierbij planmatig te werk te gaan. En daar kwam bij dat schoonfamilie De Wildt tot de rijksten van de Republiek behoorde. Vader en moeder Van Slingelandt waren overigens ook niet armlastig. Uit niets blijkt echter dat Simon koketteerde met geld, eer of macht. Zeker, hij erfde van zijn ouders en van zijn schoonvader en hij kocht in 1709 een buitenhuis om zich vervolgens ‘heer van Patijnenburg’ te noemen. Maar in Den Haag bezat hij geen eigen woning. Hoe Simons bankrekening er bij zijn overlijden precies voorstond

is niet bekend. Een 'staat en inventaris' werd niet aangetroffen, maar er was in ieder geval genoeg geld om zijn weduwe een goede oude dag te kunnen garanderen. Zowel de houding die hij aannam bij zijn tweede huwelijk als de woorden die hij liet opnemen aan het slot van zijn testament gunnen de lezer een blik in zijn ziel. Wie dit laatste slechts beschouwt als behorend bij de conventie van de tijd, doet Van Slingelandt tekort.

3. Kritische noten gekraakt

3.1 Inleiding

Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften* zijn doortrokken van kritisch commentaar op het politiek-bestuurlijk functioneren van de Republiek. De tien gebundelde traktaten mogen de lezer – aldus Van Deursen – weliswaar een diep inzicht verschaffen in de staatsinstellingen, erg overzichtelijk is het geheel bepaald niet.¹ Van Slingelandt herhaalt zichzelf nogal eens of verwijst naar wat hij in andere traktaten heeft geschreven. Ook is de door hem geschreven concept-instructie voor de Staten-Generaal tweemaal in zijn geheel in de *Staatkundige Geschriften* opgenomen, terwijl de artikelen daarin die betrekking hebben op de admiraliteit nog tweemaal in de traktaten voorkomen.² Nu heeft Van Slingelandt deze concept-instructie vooral bedoeld als middel tot herstel van de door hemesignaleerde gebreken en zij blijft daarom in dit hoofdstuk buiten beschouwing. Dit hoofdstuk analyseert de kritische noten die Van Slingelandt kraakte. Drie van zijn traktaten lenen zich hiervoor bij uitstek, omdat in deze stukken de ‘defecten’ en de oorzaken ervan centraal staan.³ Aan deze stukken is hij begonnen in respectievelijk 1716, 1717 en 1722, maar uit de inhoud valt op te maken dat hij er in een later stadium tekst aan toegevoegd heeft. Een vierde traktaat, dat Van Slingelandt in 1725 schreef over artikel 14 van de ‘Ordonnantie op de Vergadering van Holland’ (1585), komt in paragraaf 3.5 ook aan de orde, omdat hij in bovengenoemde drie traktaten regelmatig op dit artikel wijst als het gaat over ‘submitie [onderwerping aan arbitrage] der verschillen over saaken, waarin geen overstemming plaats heeft’.⁴

¹ Van Deursen, ‘De Republiek’, 206.

² Concept-instructie Staten-Generaal: *Staatkundige Geschriften* I, 291-314; ibidem II, 259-282; Concept-instructie admiraliteit: *Staatkundige Geschriften* II, 117-124; ibidem IV, 318-326.

³ ‘Discours over de defecten’; ‘Aanwysing van de waare oorsaaken van het jeegenwoordig groot verval in de Generale Regeering van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en van de noodige middelen van redres: met een byvoegsel, raakende de provincie van Holland en Westvriesland in het bysonder. Opgesteld in het Jaar 1717’ in: *Staatkundige Geschriften* II, 1-90; ‘Aanwysing van een korte, en gereede, weg om te koomen tot herstel der vervalte saaken van de Republicq. Opgesteld in October 1722’ in: *Staatkundige Geschriften* II, 91-124.

⁴ ‘Memorie, dienende om aan te wysen de noodwendigheid van het in practyq brengen van het veertiende Articul der Ordonnancie op de Vergadering van Holland, particulierlyk met opsigt tot het redres der financien, en tot

Dat Van Slingelandt juist in deze jaren de pen ter hand nam om zijn zorgen aan het papier toe te vertrouwen, valt te verklaren. Het water stond de Republiek tot de lippen. Veertig jaar oorlog met aartsvijand Frankrijk had zijn tol geëist en pogingen om na de laatste vrede (1713) politiek-bestuurlijk orde op zaken te stellen waren gestrand. De bodem van de schatkist was voortdurend in zicht en in 1715 ging het ‘Comtoir Generaal van de Unie’ zelfs op slot.⁵ Hoewel Van Slingelandt het ‘Discours over de defecten’ van 1716 niet geschreven had met het doel aan te sturen op een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal, concludeerde hij achteraf dat het traktaat misschien enigszins gediend had om degenen die er in 1716 de beschikking over hadden gekregen, aan te zetten tot actie richting de bondgenoten.⁶ En die actie was er gekomen. Het resultaat daarvan was de Tweede Grote Vergadering – de eerste werd gehouden in 1651 – die plaatsvond van 28 november 1716 tot 14 september 1717. Deze had tot doel een aantal hervormingsvoorstellen te bespreken, maar werd gesloten zonder dat er veel bereikt was. Van Slingelandt had evenwel, in samenwerking met de Raad van State, zijn best gedaan om de verbeterpunten breed onder de aandacht te brengen.⁷ Deze voorstellen worden behandeld in hoofdstuk 4.

Het traktaat ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’ is gedateerd 1717, maar het is onduidelijk of Van Slingelandt dit stuk schreef tijdens of na de buitengewone vergadering. Het was in ieder geval niet als een officieel schrijven van de Raad van State aan de vergadering gericht en de inhoud doet vermoeden dat Van Slingelandt als een soort nabetrachting – nogmaals – zijn frustraties uit over de in zijn ogen mislukte bijeenkomst.⁸ In het traktaat ‘Aanwysing van een korte (...) weg’ uit 1722, maar nog bewerkt in 1725, herinnert hij aan nog weer een nieuwe poging van de Raad van State in 1721 om ter Staten-Generaal de wijze van

vaststelling der tegenwoordige forme van Regeering. Opgesteld in het jaar 1725’, *Staatkundige Geschriften* I, 151-169.

⁵ ‘Discours over de defecten’, 188-189; ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 87. Zie over de oorlogen met Frankrijk: Olaf van Nimwegen, *De Veertigjarige Oorlog 1672-1742. De strijd van de Nederlanders tegen de Zonnekoning* (Amsterdam 2020).

⁶ ‘Concept van een voorreden’, vii. Boudewijn Steur veronderstelt dat (een deel van) de traktaten geschreven zou(den) zijn naar aanleiding van een verzoek van de Staten-Generaal aan Van Slingelandt om de ‘staatkundige situatie van de Republiek in ogenschouw te nemen’, maar dat blijkt niet uit de voor dit onderzoek geraadpleegde bronnen. Zie zijn artikel ‘De organische staatsopvatting van Simon van Slingelandt’, [www.academia.edu/9473615/\(geraadpleegd op 21 april 2021\)](http://www.academia.edu/9473615/(geraadpleegd%20op%2021%20april%202021)).

⁷ Voorstellen van de Raad zijn gedateerd 7 oktober en 14 december 1716, 18 en 27 januari 1717.

⁸ Zo verwerkt Van Slingelandt hierin bijvoorbeeld het advies van de Raad van State van 27 januari 1717 aan de buitengewone vergadering.

besluitvorming en de uitvoering daarvan tot een conclusie te brengen.⁹ Ook ditmaal zonder resultaat.

In zijn introductie op de *Staatkundige Geschriften* laat Van Slingelandt er geen misverstand over bestaan waar het om draait in zijn politieke publicaties.¹⁰ Het gaat hem in zijn algemeenheid om opnieuw beweging te krijgen in de volgens hem vastgelopen machts- en gezagsverhoudingen in zijn land. In het bijzonder wil hij met zijn traktaten aantonen en bewerkstelligen dat die beweging uitsluitend op gang komt als het regeringsgezag, en de gehoorzaamheid daaraan, wordt hersteld op de oude voet. Bij de vorming van de Unie van Utrecht in 1579 hadden, aldus Van Slingelandt, de ‘Voorouders’ – de ondertekenaars – namelijk heel goed begrepen dat de beraadslagingen over zaken die hen gemeenschappelijk aangingen ergens toe moesten leiden. Verschillen van mening tussen de provincies over het aangaan van een oorlog of het sluiten van een vredesverdrag en over het opleggen van belastingen zouden volgens artikel 9 van het unietraktaat worden onderworpen (submissie) aan het oordeel van de stadhouders die vervolgens ter zake zouden beslissen (decisie) naar eigen inzicht en billijk oordeel.¹¹ Werden ook zij het onderling niet eens dan konden zij de hulp inroepen van onpartijdige derden. Een prima uitgangspunt ter voorkoming van stagnatie in de besluitvorming en de uitvoering ervan, maar toch rezen hier problemen. Van Slingelandt vraagt zich af of de oprichters van de Unie uitsluitend de toen functionerende stadhouders voor ogen hadden. Of lag er meer verborgen in de letterlijke zin van artikel 9 en bedoelde het ook dat aan de regerende regenten in tijden zonder stadhouder de bevoegdheid toekwam om ‘scheidsrechters’ te benoemen in die gevallen waarin de provincies het onderling niet eens konden worden? Van Slingelandt legt met deze vragen de vinger op de zere plek.

Het niet bij meerderheid van stemmen besluiten kunnen nemen is de eerste van de drie grote kwalen waaraan de Republiek volgens Van Slingelandt leed. De tweede is dat genomen besluiten niet werden uitgevoerd en de derde dat de Staten-Generaal een vergadering zonder instructie en genoegzaam gezag was. Deze kwalen hadden in de ogen van Van Slingelandt hun uitstraling naar alle generaliteitsorganen. Hij wijst niet alleen op de gebreken in sommige artikelen uit de Unie van Utrecht en de machtspositie van stadhouders, maar ook en vooral op de stroeve verhouding tussen de Staten-Generaal en de Raad van State en de gevolgen hiervan

⁹ ‘Aanwysing van een korte (...) weg’, 101-102. Zie ook ‘Discours over de defecten’, 224 (noot 2).

¹⁰ ‘Concept van een voorreden’, v-xvi.

¹¹ Voor Van Slingelandt is submissie en decisie het beste middel om verschillen van mening op te lossen.

voor de admiraliteit, de militie en de alles doortrekkende financiële huishouding van de Republiek.

In dit hoofdstuk wordt, na een paragraaf over het voorspel van de Tweede Grote Vergadering, Van Slingelandts kritiek geanalyseerd aan de hand van deze punten, zeven in totaal, die hier worden verdeeld over drie paragrafen. In de eerste van deze paragrafen (3.3) passeert het staatsbestuur de revue met achtereenvolgens het unietraktaat, de Raad van State, de Staten-Generaal en het stadhouderschap. De tweede paragraaf (3.4) handelt over defensie – admiraliteit en militie – waarbij ook Van Slingelandts opvatting over de stadhouder als kapitein- en admiraal-generaal wordt betrokken. In de derde paragraaf (3.5) wordt Van Slingelandts visie op de financiën geanalyseerd.

3.2 De aanloop naar de Tweede Grote Vergadering

In 1716, 65 jaar na de Grote Vergadering van 1651 werd opnieuw een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal bijeengeroepen in Den Haag en deze zou de geschiedenis ingaan als de Tweede Grote Vergadering. Het manuscript van de nooit in druk uitgebrachte resoluties meldt dat op ‘Sabbathi den 28 Novem[ber] De Heer Grave van Rechteren van wegen de Provintie van Overijssel Praesiderende’ de vergadering opende.¹² De openingszitting werd bijgewoond door in totaal 33 afgevaardigden, onder wie de raadpensionaris Heinsius. Er waren geen gedelegeerden van Stad en Lande. Vanwege een slepend conflict met de Staten-Generaal bleef dit gewest gedurende de hele vergaderperiode buiten beeld.¹³ Hoewel deze bijeenkomst veel minder bekend zou worden dan die van 1651 is het wel degelijk van belang om te vragen naar het ‘waarom’ ervan. Jonathan Israel schreef hierover dat tegen de achtergrond van zowel eenzijdige als gezamenlijk overeengekomen militaire en financiële bezuinigingen, een enorme overheidsschuld, klachten over de quoten en verslechterende verhoudingen tussen de provincies op voorstel van Overijssel in de jaren 1716-1717 een reeks bijeenkomsten werd georganiseerd om de toestand van de Unie te bespreken en voorstellen voor hervorming te doen.¹⁴

¹² NL-HaNA, toegangsnr 1.01.02, Archief van de Staten-Generaal, inv.nr 4813, Minuten van resoluties.

¹³ De slotzitting van de vergadering op 14 september 1717 werd echter wel bijgewoond door een afgevaardigde van Stad en Lande, Eelco Tamminga, die onmiddellijk na de opening het woord vroeg en stelde dat deze vergadering vanwege de zeer geringe resultaten tot dan toe al in een eerder stadium beëindigd had moeten worden; De Vos, ‘Tweede Groote Vergadering’, 387-388.

¹⁴ Israel, *De Republiek*, 1089.

In de literatuur wordt de Grote Vergadering van 1716-1717 afgedaan als mislukt.¹⁵ Dit kan zo zijn, maar daarbij zijn Van Slingelandts inspanningen – in de functie van secretaris van de Raad van State – om de politieke structuur van de Unie te verstevigen, veelal onderbelicht gebleven. Stonden in 1651 het stadhouderschap, de religie en de militie centraal op de agenda, in 1716 zou het moeten gaan over de troepensterkte, het wegnemen van onderlinge gewestelijke wrijving hierover, het waarborgen van de uitvoering van besluiten, het verbeteren van – voornamelijk financiële – ‘defecten’ in de regering en het betalen van generaliteitsrenten.¹⁶ Nu was er wel het een en ander voorafgegaan aan de opening van deze buitengewone vergadering. Al op 4 april 1716 hadden de Staten van Overijssel bij de Staten-Generaal aan de bel getrokken om hun zorgen te uiten over het functioneren van de Unie.¹⁷ Zij deden dat bij het aanbieden van hun ‘consent’ (akkoordverklaring) op de oorlogsbegroting voor dat jaar. Via de Staten-Generaal bereikten de Overijsselse zorgen ook de andere gewesten met het verzoek om serieuze en aandachtige ‘reflexie te willen maken’.¹⁸ Het bleef echter stil en op 4 augustus kwam Overijssel weer in actie. Het gewest stuurde opnieuw een missive aan de Staten-Generaal met de concrete vraag

eenige weynige Gecommitteerden (enkele afgevaardigden) uyt yeder Provincie naer den Hage te zenden, wel niet met dien grooten omslagh als in het jaer sestien hondert een en vyftigh op de groote Zale, maer eghter met genoeghsame maght ende authorisatie, eerstelyck, om te formeren een Register van alle de pointen en defecten in de Regeringe waer inne redres ende verbeteringe vereyscht werdt; ende dan vervolgens om op die pointen ten meesten dienste ende nut van den Staet, tot beter onderhoudinge van de Unie, op aggregatie van de respective Bond[t]genoten te beramen, ende en vast te stellen soodanige reglementen ende ordres, waer door alle misverstandt ende oneenigheyt in het toekomende geweert, de instructien nagekomen, ende de ingekropen abuysen en defecten verbeteret kunnen worden; (...).¹⁹

Dit tweede schrijven had meer effect. Een paar dagen later, op 7 augustus 1716, spoorden de Staten-Generaal de provincies aan om tegen 1 oktober gedeputeerden naar Den Haag te sturen om ‘met volkomen macht en autorisatie’ van gedachten te wisselen over de door Overijssel

¹⁵ Haks, *Vaderland en vrede*, 287-289.

¹⁶ ‘Discours over de defecten’, 175-176.

¹⁷ *Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. De anno 1716* [januari-juni] (z.p. z.j.) 285-287.

¹⁸ De Vos, ‘Tweede Grootte Vergadering’, 278.

¹⁹ *Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Behelsende de laatste ses maanden de anno 1716* (z.p. z.j.) 716.

aangedragen zaken.²⁰ Behalve Stad en Lande (het gewest Groningen), waar niets van vernomen werd, reageerden de andere gewesten – weliswaar niet al te snel – overwegend positief op de uitnodiging van de Staten-Generaal. Toch zou de vergadering niet op 1 oktober 1716 beginnen, maar nog acht weken op zich laten wachten, omdat ‘allerhande beraadslagingen soms van zeer ernstigen aard aan die opening voorafgingen’.²¹ Deze beraadslagingen bleken vooral te cirkelen rond de vraag naar de status van de buitengewone vergadering. Moesten daarvoor aparte gedeputeerden worden benoemd of konden de reguliere afgevaardigden deelnemen aan de besprekingen en de besluitvorming? Waren de grenzen duidelijk afgebakend of zou er sprake kunnen zijn van een vloeiend verkeer tussen de gewone zittingen van de Staten-Generaal en de geplande buitengewone?

Op de achtergrond bleek ook nog iets anders een rol te spelen, namelijk de positie van de Raad van State bij de komende besprekingen. Van Slingelandt was al sinds 1690 secretaris van dit college en ongetwijfeld wisten de gewesten wat voor vlees ze in de kuip hadden met deze man. Fruin en Colenbrander noteren: ‘daar men vooral over financieele en militaire zaken moest handelen, kon men er den Raad van State niet geheel buiten laten’.²² Hieraan hadden zij kunnen toevoegen: en Van Slingelandt al helemaal niet. Hij wordt beschouwd als een van de bekwaamste secretarissen die de Raad ooit gehad heeft, aldus Van Deursen, en kende als geen ander de mogelijkheden en machtsmiddelen van dit college. Veel hing af van de kwaliteit van de secretaris om te bepalen tot op welke hoogte de Raad van State kon opereren.²³ De institutionele ruimte van de Raad benutte Van Slingelandt ten volle, met pen en papier.

Of hij heeft voorzien dat het ‘Discours over de defecten’, toen hij er in januari 1716 aan was begonnen te schrijven, een rol zou gaan spelen bij de plannen om een extraordinaris (buitengewone) vergadering te organiseren blijft de vraag. Achteraf gezien was het een niet onbelangrijk schot voor de boeg. Een meesterstuk zonder strategische opzet met dank aan de staten van Overijssel en aan – aldus Geyl – de goede verstandhouding tussen Van Slingelandt en Adolf Hendrik graaf van Rechteren, heer van Almelo (1656-1731).²⁴ Deze laatste was in 1693 geïnstalleerd als gedeputeerde ter Staten-Generaal namens Overijssel en speelde een belangrijke rol in de Spaanse Successieoorlog (1701-1713), aanvankelijk als ‘gedeputeerde te

²⁰ *Resolutien Staten Generael laetste ses maenden 1716*, 717-720.

²¹ De Vos, ‘Tweede Groote Vergadering’, 282.

²² Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 313.

²³ Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 56-58.

²⁴ P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam* IV (Amsterdam en Antwerpen 1962) 892.

velde' en later als buitengewoon gezant bij verschillende Duitse hoven. Hij is te beschouwen als de drijvende kracht achter de voorstellen van de Staten van Overijssel die leidden tot het bijeenroepen van de Tweede Grote Vergadering.

3.3 Staatsbestuur

Als eerste punt van Van Slingelandts kritiek komt het unietraktaat in het vizier. Bij het aangaan van de Unie van Utrecht op 23 januari 1579 werd er geen college in het leven geroepen dat toezicht moest houden op de uitvoering van genomen besluiten. Ook werd, als uitwerking van artikel 23, niet geregeld op welke wijze provincies die in gebreke bleven, gedwongen konden worden aan hun – voornamelijk financiële – verplichtingen te voldoen. Er was bij het sluiten van de Unie geen 'middel van constrainte' vastgesteld, aldus Van Slingelandt.²⁵ In het laatste werd reeds op 13 juli 1579 voorzien door de zogeheten akte van parate executie en in het eerste door de instructie van 1584 voor de Raad van State.²⁶ Van Slingelandt constateert echter dat het niet goed uitwerken in de unieartikelen van bevoegd- en verantwoordelijkheden de oorzaak is geworden van zwalkend beleid. Bovendien werd niet de hand gehouden aan wel gemaakte afspraken. Naarmate de tijd echter verstreek en zeker na de dood van stadhouder Willem II in 1650, raakten de provincies over de hele linie overtuigd van het feit dat het fenomeen van een beslissingsbevoegde instantie nieuw leven moest worden ingeblazen. De Grote Vergadering van 1651 zette de hernieuwde koers uit, maar Holland lag lange tijd dwars wat betreft de regeling van het belangrijkste onderdeel, namelijk de arbitrage over de verdeling van de financiële lasten en de inning van de gelden daartoe. Hierover hadden derden geen uitspraken te doen volgens de Hollanders.²⁷

Toch was er na 1651 hoop dat het allemaal beter zou gaan met de onderlinge samenwerking, maar die hoop bleek ijdel. Nog steeds konden de provincies niet bij meerderheid van stemmen of arbitraire uitspraken ergens toe verplicht worden. Sterker nog, de provincies stonden elkaar zelfs in de weg bij de gemeenschappelijke en gewestelijke verdediging van de landsgrenzen. Van Slingelandt was er evenwel van overtuigd dat in zijn

²⁵ 'Aanwysing van een korte (...) weg', 96; 'Aanwysing van de waare oorsaaken', 10.

²⁶ 'Aanwysing van de waare oorsaaken', 69-74; deze akte, waarin bepaald wordt dat de gewesten zich onderling verplichten tot het nakomen van de betaling van quota en consenten, is opgesteld op 12 juli en ondertekend op 13 juli 1579 door de stadhouders Jan van Nassau en George van Lalaing, graaf van Rennenberg.

²⁷ In 1663 keerde Holland op zijn schreden terug. Resolutie Staten van Holland 2 mei 1663, opgenomen als bijlage bij 'Aanwysing waare oorsaaken', 61-76.

omgeving geen regent durfde tegen te spreken dat de Republiek meer dan ooit een uitweg nodig had uit vastgelopen overleg. Echter, ook de buitengewone vergadering van 1716-1717 heeft die ban niet kunnen breken ondanks de voorstellen daaromtrent door de Raad van State gedaan.

Met het laatste raakt Van Slingelandt aan een tweede punt van kritiek, namelijk de verzwakking van de positie van de Raad van State in verhouding tot de Staten-Generaal. In zijn brede verhandeling over de Raad van State schetst Van Slingelandt de gang van zaken rond de verschillende instructies voor de Raad, namelijk die van 1583, 1584, 1588 en 1651.²⁸ Waar hij nog buitengewoon positief gestemd is over die uit de twee eerstgenoemde jaren toen de regeermacht bij de Raad kwam te liggen naast respectievelijk Willem van Oranje en zijn zoon Maurits, daar zwelt zijn kritiek aan op de versie van 1588.²⁹ Een van de wezenlijke bestanddelen, de supervisie over de admiraliteitszaken – vastgelegd in artikel 12 – werd toen aan de bevoegdheid van Raad onttrokken. Niet alleen op dit punt richt Van Slingelandt zijn pijlen. Hij constateert dat de instructie van 1588 op alle wezenlijke onderdelen magerder is dan die van 1583 en 1584, waarbij hij ook nog eens vaststelt dat tussen 1588 en 1593, toen de Staten-Generaal een permanent college werden, de regeringsverantwoordelijkheid stilzwijgend verschoof van Raad naar Staten-Generaal. Niet veel beter was het gesteld met de instructie van 1651 toen ook de verantwoordelijkheid van de Raad in oorlogszaken formeel werd uitgehold. De Raad diende voortaan op meerdere fronten te opereren ‘met en naast’ de Staten-Generaal, zonder dat deze samenwerking nader inhoudelijk werd vastgelegd.³⁰ Deze wijziging leidde tot een langdurige discussie tussen de Raad en de Staten-Generaal en de strijd hierover werd pas beslecht in 1671.³¹

Van Slingelandts derde kritiekpunt betreft dan ook de positie van de Staten-Generaal. In een vlammend betoog protesteert hij tegen de weidse naam van Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden voor een vergadering die zijns inziens bestaat uit een ‘College van

²⁸ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 5-26.

²⁹ Hoewel Maurits pas in 1585 stadhouder van Holland en Zeeland wordt, werd hij reeds op 25 aug 1584 door de Staten-Generaal benaderd om ‘den staet van eerste Raedt in de Regieringe’, de Raad van State, aan te nemen. Een paar dagen later stemde hij met dit verzoek in. N. Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal van 1576 tot 1609 IV [Rijks Geschiedkundige Publicatiën (RGP) 43]* ('s-Gravenhage 1919) 665-666; A. Th. Van Deursen, *Maurits van Nassau 1567-1625. De winnaar die faalde* (Amsterdam 2000) 25.

³⁰ Aan de artikelen 4, 5 en 7 werd toegevoegd ‘[de Raedt] met ende neffens de Vergaderinge vande Ordinaris Gecommitteerden ter Generaliteyt’.

³¹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 25-26.

Gecommitteerden van de nader geünieerde Provinciën'.³² Het is volgens Van Slingelandt van meet af aan nooit de bedoeling geweest dat de regering in handen zou komen van een vergadering van gedeputeerden die zonder eed of instructie en dus zonder genoeg gezag uitsluitend vergaderen op last van hun opdrachtgevers, de respectievelijke gewesten.³³ Maar hoe was het zover gekomen? Van Slingelandt zoekt de oorzaak in de blijvende aanwezigheid van de Engelse leden in de Raad van State ook na het vertrek van Robert Dudley, graaf van Leicester in 1587, die twee jaar eerder was aangesteld als landvoogd van de Verenigde Nederlanden. Om hen niet te veel invloed op het regeringsbeleid van de Raad te laten uitoefenen werd stilzwijgend goedgevonden dat de Staten-Generaal na afhandeling van de eigen vergaderagenda niet uiteengingen, zodat de Raad van State niet de zaken kon overnemen.³⁴ Deze 'omwenteling' beschouwt Van Slingelandt als de grote oorzaak en bron van alle ellende. Zo immers werd het gezag van de Raad als regeringscollege, hoewel daartoe gemachtigd middels eed en instructie, ondermijnd en kwam de regeringsverantwoordelijkheid aan een vergadering zonder instructie.³⁵

Het vierde punt van kritiek raakt de aanwezigheid en bevoegdheden van de stadhouder. De grote vraag is of Van Slingelandt nu voor of tegen een stadhouder was. Zijn meest principiële 'stelling' over deze materie is dat een 'eminent hoofd niet behoort tot het weesen van een vrye Staatsregeering'.³⁶ Van Slingelandt ontleent deze woorden aan een resolutie van de Staten van Overijssel uit 1707, die ook is opgenomen in de notulen van de Staten-Generaal.³⁷ Dat er bij de oprichting van de Unie toch plaats ingeruimd werd voor het ambt van stadhouder was, zo oppert Van Slingelandt, uit gewoonte of omdat men Willem van Oranje niet voor het hoofd wilde stoten of dat de tijdsomstandigheden er om vroegen. Tegelijk concludeert hij ook

³² 'Discours over de constitutie', 145-146.

³³ 'Discours over de defecten', 197v.

³⁴ Ibidem, 199; 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 9.

³⁵ N. Japikse, 'De instructie van den Raad van State van 1588', *BVGO*, 5e reeks, 9 (1922) 170-187, aldaar 170; Van Deursen, 'De Raad van State en de Generaliteit', 5-11; idem, 'De Raad van State onder de Republiek', 53-55. Japikse en Van Deursen nuanceren Van Slingelandts visie op de tanende macht van de Raad als gevolg van de aanwezigheid van de Engelsen. Japikse is van mening dat de Raad 'als regeringslichaam' eigenlijk helemaal niet past in het staatsbestel van de Republiek. Volgens Van Deursen moet de aanwezigheid van de Engelsen niet te zwaar worden aangezet. Ze verschenen weinig ter vergadering, spraken de taal niet en bovendien hoefde de 'geheimhouding' tegenover Engeland niet zo groot te zijn vanwege de nauwe band met de Republiek.

³⁶ 'Aanwysing van een korte (...) weg', 94.

³⁷ Resolutie Staten van Overijssel 22 april 1707; Notulen Staten-Generaal 4 augustus 1707.

dat enerzijds de ervaring meer dan eens heeft geleerd dat een stadhouder vanwege zijn macht een gevaar vormde voor de vrijheid. Het was ook daarom dat de Staten van Holland in februari 1585 bij de vernieuwing van de ordonnantie voor hun vergadering, toen er geen stadhouder was, in artikel 14 de bemiddelende rol voor het oplossen van geschillen niet uitsluitend ‘toekenden’ aan stadhouders, maar aan neutrale heren binnen de Unie. Holland was toen al niet echt meer te porren voor een machtige stadhouder.³⁸

Anderzijds wil Van Slingelandt allerminst beweren dat het ambt van stadhouder niet een goed middel zou kunnen zijn om de Republiek in balans te houden.³⁹ Zou de Republiek beter uit zijn zonder als met zo’n ambtenaar? Bij de oprichting van de Unie lag men niet wakker van deze vraag. Voor de oprichters was het kennelijk een uitgemaakte zaak dat een regering een leider nodig had om de eenheid te bewaren en te versterken en dat die leiding niet in handen van velen gelegd moest worden. Men vocht toen immers schouder aan schouder voor de vrijheid van geweten en voor het behoud van rechten en privileges van Staten en burgers, zoals ze die hadden onder de vroegere landsheren. Dat was toen, maar in Van Slingelandts tijd verstond men onder vrijheid iets heel anders. In de ogen van veel van zijn tijdgenoten betekende vrijheid volgens hem nu een regering zonder stadhouders waarbij de provincies volstrekt onafhankelijk van elkaar opereren.⁴⁰ Van Slingelandt zit hier in een spagaat. De tegenstanders

³⁸ De artikelen 13 en 14 in de ordonnantie uit 1585 (artikel 14 is artikel 12 in de ordonnantie van 1581) luiden: ‘[13] En sal op alle saaken besluit genoomen worden van de meeste stemmen, sulks dat overstemminge plaats hebben sal op alle voorvallende saaken, aangaande de beleidinge van des gemeene Lands affairen, als na ouden herkomen.’; ‘[14] Welke Resolutie plaats houden en agtervolgt sal worden in alles, uitgeseyt dat het eene Lidmaat of het ander van de Staaten, niet en sal worden tegens sijnen advis of overstemt, of met de meeste stemmen overwonnen, in materie van consent te dragen tot beeden of subventien, of van eenige partyen of gedeelten van contributien onder malkanderen te maaken, of op het vinden van het Middel van dien; Iem [Idem of Item], in belastinge van Steeden, Persoonen of Goederen, op Tractaaten van payse, oorloge, of veranderinge van Regeeringe, of andere diergelijke swaarwigtige saaken, concerneerende den staat van den Lande, in welke saaken soo de voorschreeve Lidmaten niet en kunnen vereenigen of verdragen, sullen de geschillen, deshalven weesende, als de twee derdendeelen van de stemmen of advisen over een dragen, gesubmitteert of gestelt worden ter decisie van alsulke neutrale Heeren of Personagien binnen de geunieerde Provincien, als sy onderlinge sullen kunnen verdragen, die men ten wederzyden gehouden sal weesen te nomineeren binnen den tydt van veertien dagen of drie weeken na dat de geschillen ontstaan sullen zijn; by welke genomineerde Persoonen de voorschreeve geschillen, Partyen gehoort, sullen werden gedecideert; en sullen Partyen respectie gehouden weesen te agtervolgen het geene by de voorschreeve geëligende Persoonen dienthalve uytgesproken sal worden, ten minsten by provisie gedurende den tegenwoordigen oorloge.’

³⁹ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 3-4.

⁴⁰ Ibidem, 4-5.

van een stadhouder zouden toch moeten inzien dat, wanneer niet gewerkt zou worden aan herstel van de gebreken in de regering, er vroeg of laat wel weer een stadhouder zou komen. Het zou tegelijk de reden zijn waarom voorstanders van een stadhouder allerm minst in beweging te brengen waren voor maatregelen om het herstel te bewerken.⁴¹ Toch meent hij dat de aanstelling van één of meer stadhouders niet direct het geneesmiddel zou zijn tegen de politiek-bestuurlijke kwalen van de Republiek. Herstel kon in zijn ogen bereikt worden zonder dat daaraan een stadhouder te pas hoefde te komen. Van Slingelandt draagt drie redenen hiervoor aan.

In de eerste plaats omdat de regenten een grote weerzin hadden tegen het opnieuw aanstellen van stadhouders, hetzij uit angst voor het feit dat zij – in het spoor van Willem III – hun gezag zouden misbruiken, hetzij uit angst voor het verlies van hun eigen machtspositie. In de tweede plaats – gesteld dat onder regenten de weerzin tegen een stadhouder minder groot zou zijn – zou het lastig worden om iemand te vinden in de plaats van Willem III. In de Republiek was er immers maar een – de zoon van Johan Willem Friso, de in 1711 overleden Friese stadhouder – die in aanmerking zou komen, maar die gezien zijn leeftijd nog lang niet voldeed aan de vereisten voor het ambt in de vacante provincies. Bovendien was deze al stadhouder van twee provincies en Van Slingelandt achtte het een bezwaar als hij in alle provincies zou worden aangesteld.⁴² Het verleden had immers uitgewezen dat meerdere stadhouders naast elkaar een betere waarborg vormden voor de vrijheid van rechten en privileges van land en Staten. Hierbij lag ook de herinnering aan het dominante bewind van Willem III nog vers in het geheugen, terwijl er op dat moment nog wel een tweede stadhouder in de Republiek was.⁴³ Over Willem III schreef Van Slingelandt onder meer dat deze prins zijn macht misbruikt had door regering en regenten in een afhankelijkheidspositie te brengen met middelen die nu niet direct strookten met de vrijheid van de Republiek. Zijn autoritaire optreden had naar het oordeel van Van Slingelandt de Republiek ‘beset gelaaten’ met de politiek-bestuurlijke gebreken in de regering van het land, die zo duidelijk aan het licht waren gekomen

⁴¹ ‘Aanwysing van een korte (...) weg’, 104-105.

⁴² ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 6. Dit traktaat is gedateerd 1717 en Willem Karel Henrik Friso, die al sinds zijn geboorte stadhouder van Friesland was, werd pas op 13 oktober 1718 tot stadhouder en kapitein-generaal van Stad en Ommelanden benoemd. Dit betekent dat Van Slingelandt ook dit geschrift naderhand heeft bijgewerkt. Zie voor Willems benoeming tot stadhouder van Stad en Ommelanden ook Fred Jagtenberg, *Willem IV. Stadhouder in roerige tijden 1711-1751* (Nijmegen 2018) 144.

⁴³ Van 1664 tot 1696 was dit Hendrik Casimir II van Nassau Dietz (tot 1675 onder voogdij) en na zijn dood Johan Willem Friso van Nassau-Dietz (ook met een regentschap tot 1707). Zie ook hoofdstuk 5.3.

tijdens het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk van 1650-1672. De afkeer die men toen had van een stadhouder, was door het optreden van Willem III alleen nog maar toegenomen.⁴⁴

Om nu te voorkomen dat slechts één stadhouder in alle gewesten het stadhouderlijke ambt ging uitoefenen, zou een protestantse prins uit het Duitse Rijk benaderd kunnen worden. Maar wie dan en wat zouden de consequenties zijn? Bijna geestig vraagt Van Slingelandt zich af of zulke heren zich wel zouden kunnen aanpassen aan de Nederlandse verhoudingen, opgegroeid en opgevoed als ze waren onder ‘een seer despotique Regeering’.⁴⁵ Hij had kennelijk niet veel op met hoe de Duitse staten in zijn tijd functioneerden. In de derde plaats vermoedt Van Slingelandt dat – als er al een geschikte stadhouder te vinden zou zijn – het niet eenvoudig zou zijn om de betrokken provincies het unaniem eens te laten worden over deze ene kandidaat. En wat als de ene provincie deze kandidaat-stadhouder wel zou accepteren en de andere niet? Van Slingelandt kende zijn pappenheimers en zag het al gebeuren.

3.4 Defensie

Van Slingelandts visie op het defensiebeleid in de Republiek raakt zowel de admiraliteit als de milite in samenhang met de positie van de stadhouder als admiraal-generaal en de kapitein-generaal van de Unie. Wat schreef Van Slingelandt – als vijfde punt van kritiek – over de admiraliteit? In zijn traktaat over dit instituut uit 1719 wijst hij op drie zaken wat betreft de defensie ter zee. Ten eerste op de leiding en de uitvoering ervan, ten tweede op de inkomsten en de besteding van de belastingen op in- en uitgaande goederen – konvooien en licenten – en ten derde op de positie van de provinciale admiraliteitscolleges.⁴⁶ Het was toen niet voor het eerst dat Van Slingelandt zijn zorgen uitte over de situatie waarin de admiraliteitszaken verkeerden. In zijn ‘Discours over de defecten’ in de regering van de Republiek benoemt hij ook al de belabberde financiële huishouding van de admiraliteitscolleges.⁴⁷ De schuldenlast was zo hoog dat ze er onder dreigden te bezwijken. Er kon nauwelijks een schip in de vaart gebracht worden ter bescherming van de handelsvloot en van de provincies kon geen geldelijke steun worden verwacht. De inkomsten slonken en de verpachting van de belasting stonk. Ooit

⁴⁴ ‘Discours over de defecten’, 222-223.

⁴⁵ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 6-7.

⁴⁶ ‘Memorie over het redres der saaken van de Admiraliteit. Opgesteld in Octob. 1719.’ In: *Staatkundige Geschriften* IV, 287-354, aldaar 297. Na 1719 is dit traktaat nog door Van Slingelandt aangevuld.

⁴⁷ ‘Discours over de defecten’, 188.

werd gedacht dat er ruime bedragen uit konvooien en licenten zouden overschieten, waarmee eventuele tekorten van de landmacht konden worden aangevuld. Niets was minder waar. De vermeende lusten waren verkeerd in grote lasten voor de Republiek.

Wat zijn de oorzaken van deze ontwikkeling volgens Van Slingelandt? Hij wijst onophoudelijk naar de veranderingen in de opeenvolgende instructies voor de Raad van State. Werd – zoals boven al aangestipt – de verantwoordelijkheid voor admiraliteitszaken in artikel 12 van de instructie uit 1584 nog bij prins Maurits en de Raad gezamenlijk gelegd, deze bevoegdheid keerde niet terug in de instructie van 1588. Er kwam op besluit van de Staten-Generaal een apart college dat de zeggenschap kreeg over de admiraliteit onder leiding van Maurits als admiraal-generaal.⁴⁸ Binnen enkele jaren verdween dit college stilzwijgend en kwam de eindverantwoordelijkheid in 1593 definitief te liggen bij de Staten-Generaal.⁴⁹ De admiraal bleef niettemin op zijn post. Wel werd in 1597 een nieuwe instructie vastgesteld voor de vijf admiraliteitscolleges waarvan de leden moesten zweren de Staten-Generaal en de admiraal te respecteren en hun bevelen gehoorzaam uit te voeren. Op papier waren de verhoudingen toen weliswaar goed geregeld, maar de Raad van State was uitgerangeerd op dit terrein. Bovendien werd in de praktijk niet de hand gehouden aan de instructie, terwijl – zo merkt Van Slingelandt op – met de tijd de admiraal hoe langer hoe meer macht naar zich toetrok.⁵⁰ Zo bleef de situatie ruim een halve eeuw tot aan het overlijden van Willem II in 1650. Met hem stierf voorlopig ook de laatste admiraal-generaal. Gedurende de stadhouderloze periodes, van 1650-1672 en vanaf 1702, bleven de admiraliteitscolleges verstoken van een superieur en dat leidde tot (nog meer) ongemak vanwege eigenmachtig optreden van deze colleges.

Reeds in 1652 was het Holland echter te dol geworden en had het gewest actie ondernomen. Het Hollandse voorstel ter generaliteit was toen geweest dat de admiraliteitscolleges beter moesten communiceren met de regering en dat de door de Staten-Generaal genomen besluiten daadwerkelijk door hen zouden worden uitgevoerd. Het voorstel van 1652 kwam feitelijk neer op een vernieuwing van de instructie van 1597. Deze werd nog aangescherpt voor de drie colleges die onder Holland ressorteerden. De colleges dienden te

⁴⁸ Resolutie Staten-Generaal 20 mei 1588.

⁴⁹ J. L. F. Engelhard, *Het generaal-plakkaat van 31 juli 1725 op de convooien en licenten en het lastgeld op de schepen. Een studie over de heffing der in- en uitvoerrechten van de Republiek der Verenigde Nederlanden, hoofdzakelijk tijdens de achttiende eeuw* (Assen [1970]) 249.

⁵⁰ 'Memorie over het redres (...) Admiraliteit', 299.

beseffen dat ze geen eigen baas waren, ook al ontbrak het sinds 1650 aan een admiraal-generaal. Het voorstel voor aanscherping van de instructie voor de ‘eigen’ admiraliteitscolleges legden de Staten van Holland overigens pas in 1667 in een resolutie vast.⁵¹ De leden moesten de Staten beloven punctueel en nauwgezet alle besluiten uit te voeren die zowel op provinciaal als op generaal niveau werden genomen.

Van Slingelandt leidt hieruit drie zaken af. In de eerste plaats dat het algemene bestuur van admiraliteitszaken niet in handen behoort te zijn van de provinciale colleges. Zo was het ook nooit bedoeld, want sinds de oprichting van de admiraliteiten in fasen lag de eindverantwoordelijkheid achtereenvolgens bij de Raad van State en de Staten-Generaal. In de tweede plaats, sinds het ontbreken – na 1650 – van een admiraal-generaal, die door Van Slingelandt een ambtenaar van de Staten-Generaal wordt genoemd, functioneerden de colleges als ‘leden van een lichaam zonder hoofd’.⁵² Hierdoor kwam de deur naar eigenmachtig optreden nog verder open te staan, al dan niet in samenwerking met de provincies waaronder de colleges ressorteerden. Ten derde was gebleken dat de Staten-Generaal – bij gebrek aan een goede instructie – niet voldoende bekwaam waren om de admiraliteitszaken te besturen buiten aanwezigheid van een admiraal en een college zoals was ingesteld in 1588.

De ernstigste gevolgen van dit alles lieten zich vooral gelden op financieel gebied. Dit kwam met name tot uiting in de gebrekkige inning en besteding van de belasting op in- en uitgaande goederen. In 1582 was deze heffing een generaliteitsmiddel geworden, een centrale belasting. Aanvankelijk onder supervisie van de Raad van State (1584), later onder die van de Staten-Generaal (1588), kwam de uitvoerende verantwoordelijkheid in 1597 te liggen bij de admiraliteitscolleges. Deze belasting vormde de gewone bron van inkomsten voor de admiraliteit waaruit de kosten van zeeoorlogen en bescherming van de handelsvloot moesten worden betaald. Het feit, zo constateert Van Slingelandt, dat de colleges op den duur deze inkomsten hadden moeten gebruiken voor andere doeleinden dan waarvoor ze bestemd waren, is de voornaamste oorzaak van hun ontluistering geworden.⁵³ Er waren schulden gemaakt, over geleend geld moest fors rente worden betaald en ook de personeelskosten waren enorm gestegen in de loop van de jaren. De diffuse uitdeling van baantjes maakte het er niet beter op.⁵⁴

⁵¹ Ibidem, 300.

⁵² Ibidem, 301.

⁵³ Ibidem, 293. Er was nieuwe wetgeving over de inning van deze belasting in de maak. Van Slingelandt schrijft over het ‘project-Placaat en Lyst van het jaar 1720’. In 1725 werd het definitief vastgesteld; ‘Memorie over het redres (...) Admiraliteit’, 302.

⁵⁴ ‘Memorie over het redres (...) Admiraliteit’, 314.

Het directe gevolg hiervan was dat de tekorten op de admiraliteitsbegrotingen moesten worden aangevuld met subsidies vanuit de gewestelijke kassen. De provincies – en zeker de landprovincies Overijssel, Gelderland en Utrecht – voelden hier doorgaans weinig voor en dus was er conflictstof te over. De praktijk was nu, zo schrijft Van Slingelandt in zijn verhandeling over de Raad van State, dat de begroting van de admiraliteitscolleges afhankelijk was gemaakt van wat de provincies bereid zijn waren bij te dragen in plaats van andersom.⁵⁵

Van Slingelandts zesde punt van kritiek handelt over de militaire zaken. Ook hiervan geldt dat hij op meerdere plaatsen in zijn werk ingaat op deze materie. Tevens wijdde hij er – evenals aan de admiraliteit – een apart traktaat aan.⁵⁶ Daarin schrijft Van Slingelandt onder meer over de autoriteiten aan wie gezag over het leger is toegekend. Hij noemt de prinsen van Oranje, de Staten-Generaal, de Raad van State, de hoge generaliteitsofficieren, de provincies afzonderlijk en de subalterne – lagere – provinciale overheden.⁵⁷

Buiten de algemene kritiek die Van Slingelandt heeft op de geleidelijke inperking van bevoegdheden van de Raad van State in legeraangelegenheden ten gunste van de Staten-Generaal, gaat het nu vooral om de vraag hoe hij in 1716, toen hij aan het ‘Discours over de defecten’ begon, zijn commentaar op de militaire zaken vormgaf. Hoe was de stand van zaken drie jaar na het sluiten van de Vrede van Utrecht en veertien jaar na het overlijden van Willem III? Deze had geen verbeteringen doorgevoerd in de bestaande gebreken in de regeringsvorm en de ambten die hij had bekleed – stadhouder, kapitein-generaal van de Unie en admiraal-generaal – waren na zijn dood vacant gebleven. Nu waren de gebreken in het staatsbestel ook al overduidelijk aan het licht gekomen gedurende de stadhouderloze periode van 1650-1672, maar daaraan – aldus Van Slingelandt – werd toen niet anders gesleuteld dan door de macht maar in handen te geven van een nieuwe leider van vijf provincies.⁵⁸ Men kon kennelijk toch niet buiten een ‘sterke’ man. Bovendien waren Willems drie ambten in 1674 ook nog eens erfelijk verklaard in mannelijke lijn en voor wat het kapitein- en admiraal-generaalschap betreft zelfs uitgebreid over de hele Unie.⁵⁹

⁵⁵ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 225.

⁵⁶ ‘Historische verhandeling van het gesag over de Militie van den Staat der Vereenigde Nederlanden, getrokken uit de Registers en andere publique Acten’ (z.j.) in: *Staatkundige Geschriften* IV, 1-286.

⁵⁷ ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 5; zie ook Zwitzer, ‘*De militie*’, 25-38.

⁵⁸ ‘Discours over de defecten’, 202.

⁵⁹ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 57.

Na Willems overlijden in 1702 bleek echter hoe weinig die ‘leider’ had bijgedragen aan werkelijke hervorming van de politiek-bestuurlijke structuur.⁶⁰ De enige verontschuldiging om niet gelijk op dat moment de koe bij de horens te vatten en schoon schip van staat te maken vindt Van Slingelandt in het feit dat de regenten met een zware oorlog voor de deur wel iets anders aan hun hoofd hadden dan staatshervorming. Maar nu juist die oorlog de Republiek met de neus op de militaire en financiële feiten had gedrukt, had – zo meent Van Slingelandt –, na de vrede onmiddellijk werk gemaakt moeten worden van structureel herstel van de gebreken. De provincies handelden geheel eigenmachtig met hun legers zonder rekening te houden met de generaliteitswensen en -adviezen.⁶¹ De effecten van dit particularisme drukten zwaar hun stempel op het voortbestaan van de Unie. Daarom hielden de Staten-Generaal en de Raad van State, daartoe aangezet door de Staten van Overijssel, op 7 augustus 1716 de provincies voor, dat wanneer niet werd ingestemd met voorgestelde verbeteringen ‘Vrijheid, en Religie, met de gansche Republiq, gevaar [zouden] loopen van verlooren te gaan’.⁶² Deze resolutie werd, zoals hierboven al werd aangegeven, de aanleiding voor het organiseren van een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal. Op 7 oktober 1716 verscheen ter voorbereiding van die vergadering een praeadvies van de Raad van State, opgesteld door Van Slingelandt, waarin vijf punten aan de orde werden gesteld. Het zou – zoals ook al opgemerkt in paragraaf 3.2 – ter vergadering moeten gaan over de sterkte van het leger, de eenparigheid in de besluitvorming hierover, de waarborg dat de te nemen besluiten worden nagekomen, de regeringsgebreken in het algemeen en het herstel daarvan en de betaling van de generaliteitsrenten.⁶³

Hoewel de Raad had aangedrongen om de voorgestelde punten als één geheel te behandelen, constateert Van Slingelandt dat de Tweede Grote Vergadering zich uitsluitend had beziggehouden met de troepenvermindering en dat ‘de humeuren gansch niet gestelt waaren’ om zich met hoop op een goede uitslag over de andere kwesties te buigen. Ook het genomen besluit over de troepenvermindering stuitte in de provincies op veel weerstand. Van Slingelandt beëindigt zijn commentaar op dit onderdeel van de militaire zaken dan ook met de opmerking dat de inkrimping van het leger de staat ‘de lastigste Militie [o]oit’ heeft opgeleverd.⁶⁴ Het onderliggende probleem is, zoals ook al eerder is geschreven, dat in 1651, bij het vaststellen

⁶⁰ ‘Discours over de defecten’, 202-203.

⁶¹ Ibidem, 188.

⁶² Ibidem, 175; De Vos, ‘Tweede Groote Vergadering’, 279.

⁶³ Ibidem, 178-185; Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 313.

⁶⁴ ‘Discours over de defecten’, 177.

van een nieuwe instructie voor de Raad, de Staten-Generaal zich bevoegdheden in zaken van leger en oorlog hadden toegeëigend die voorheen bij de Raad lagen zonder de toevoeging in artikel 5 ‘met en nevens’ nadere invulling te geven.⁶⁵

Een andere kwestie waar Van Slingelandt over uitweidt zijn de functies van admiraal-generaal en kapitein-generaal van de Unie.⁶⁶ De eerste functie acht hij zonder meer noodzakelijk, bij de tweede heeft hij zo zijn vragen. Voor een goed begrip moet wel de context in herinnering worden geroepen. Van de drie belangrijke ambten in de Republiek, namelijk stadhouder, kapitein-generaal van de staat en admiraal-generaal is er in 1716 wanneer Van Slingelandt hierover schrijft – buiten de zeer jonge en minderjarige Friese stadhouder – niet één vervuld. Hij brengt de functies van admiraal-generaal en kapitein-generaal nu ter sprake in het kader van de uitstraling die de staatsgebreken hebben voor de afzonderlijke provincies. Het wegvallen in 1702 van Willem III – stadhouder in vijf gewesten en tegelijk kapitein-generaal van de Unie en admiraal-generaal – had onmiddellijk gevolgen voor het bestuur en militair beleid in die provincies. De stadhouders waren namelijk ook provinciaal kapitein-generaal en stonden als zodanig onder het gezag van die provincie(s) waar zij hun functie uitoefenden. In die hoedanigheid hebben zij door de tijd heen – Van Slingelandt is opvallend positief – veel kunnen bijdragen aan een goed functioneren van de militie. Orders van hogerhand werden opgevolgd, bewapening was geregeld en de legers liepen in de pas. Daarmee ontsloegen zij de staat in feite van de noodzaak om ook nog een ‘ander opperhoofd’ over het leger aan te stellen.⁶⁷

Weliswaar had Leicester naast de functie van gouverneur-generaal ook het kapitein-generaalschap van de Unie verkregen, maar na zijn vertrek werd deze laatste functie niet ook aan Maurits gegeven. Daar hadden de Staten-Generaal hun redenen voor. Leicester had gretig misbruik gemaakt van zijn vrijwel soevereine macht. Dat Frederik Hendrik na Maurits’ dood wel met dit ambt werd bekleed, gebeurde ‘by surprise, of uit een verkeerde inbeelding’ – een blackout? – dat Maurits ook kapitein-generaal was geweest.⁶⁸ Na Frederik Hendrik werd ook diens zoon Willem II kapitein-generaal van de Unie tot aan zijn dood in 1650, waarna dit ambt vacant bleef.

⁶⁵ ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 72-73.

⁶⁶ ‘Discours over de defecten’, 211-221; zie ook ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 97-128; hoofdstuk 5 handelt over de stadhouders in hun kwaliteit van provinciale kapiteins-generaal (97-112) en hoofdstuk 6 bespreekt de kapitein-generaal als opperbevelhebber van de staatsmilitie (113-128).

⁶⁷ ‘Discours over de defecten’, 211.

⁶⁸ Ibidem, 216; Pieter Lijndrajer, *De ontwikkeling der stadhouderlijke macht onder prins Frederik Hendrik* (Leiden 1859) 89.

Toen in 1672 Willem III deze rang kreeg was wel getracht om door middel van een instructie paal en perk te stellen aan de grenzen van dit ambt: ‘(...) dat geen Capiteyn Generael of Admiraal, noch yemandt die het opperste commandement over de Militie te Water of te Lande wegens den ghemeenen Staet werdt gedefereert, sal mogen zijn ofte ghemaectt werden Stadthouder van een of meer Provincien (...)’.⁶⁹ In de instructie – ‘principalyk gerigt’ om te beletten dat een regerende stadhouder zou worden benoemd – werd een onderscheid gemaakt tussen de positie van de kapitein-generaal van de Unie en die van stadhouder en provinciaal kapitein-generaal. Het eerste was een staatsambt, de twee andere waren provinciale ambten. Toch kreeg de nieuwe stadhouder dezelfde vrije macht over patenten en andere militaire zaken zoals de eerdere prins van Oranje als stadhouders en kapiteins-generaal van de Unie hadden gehad. ‘Nota bene’, noteert Van Slingelandt hierbij, werd nu opnieuw een provinciaal en een staatsambt in één hand gelegd, waar dit met de genoemde instructie verhinderd had moeten worden. De nieuwe kapitein-generaal kreeg ruim mandaat en de praktijken van zijn voorgangers werden hem als het ware ten voorbeeld gesteld. Willem III, ‘soo ruime handen hebbende’, ging in verschillende opzichten nog verder dan zijn voorgangers die het ook al niet zo nauw hadden genomen met de grenzen van hun ambt, aldus Van Slingelandt.⁷⁰

Wat wil Van Slingelandt nu precies betogen met zijn kritiek op het landelijk kapitein-generaalschap? Het antwoord kan kort zijn: hij vindt deze functie overbodig – zeker in vreedstijd – en gevaarlijk voor de vrijheid van de afzonderlijke gewesten en van de Republiek als geheel. Overbodig, omdat de stadhouders in hoedanigheid van provinciaal kapitein-generaal getoond hadden dat ze voldoende bij machte waren om de orders van hogerhand – de generaliteit – op te volgen en uit te voeren. Gevaarlijk, omdat een kapitein-generaal van de Unie zich bij het ontbreken van deze provinciale gezagsdragers meer macht zou kunnen aanmatigen over de vacante gewesten dan wenselijk was.⁷¹ Nu was er tijdens het bewind van de stadhouders Frederik Hendrik, zijn zoon Willem II en diens zoon Willem III geen sprake geweest van vacatures voor gewestelijke kapiteins-generaal. Het ambt van kapitein-generaal, zowel provinciaal als landelijk, lag toen immers in één hand. Van Slingelandts waarschuwing is daarom tweeledig. Enerzijds waarschuwt hij tegen een cumulatie van militaire ambten en anderzijds tegen het gevaar van absolutistisch optreden van de kapitein-generaal van de Unie boven en buiten de gezagskaders van de generaliteit.

⁶⁹ Resoluties Staten van Holland 17, 23 en 24 februari 1672.

⁷⁰ ‘Discours over de defecten’, 215-217.

⁷¹ Ibidem, 215.

Heel anders ligt het volgens Van Slingelandt met de functie van admiraal-generaal. Kan men zo'n ambtenaar, van wie niet iets dergelijks te vrezen is als van een kapitein-generaal, eigenlijk wel missen, zo vraagt hij zich af. Zijn antwoord is: nee, integendeel. Het is immers de admiraal-generaal die ervoor moet zorgen dat de verschillende admiraliteitscolleges op één lijn blijven en – ondanks soms tegenstrijdige belangen – het gezamenlijke doel nastreven. Dat doel is het uitvoeren van het beleid inzake konvooien en licenten en het uitrusten van de oorlogsvloot. Hierbij dient ook nog eens balans te worden gehouden tussen gewestelijke en generaliteitsverantwoordelijkheden. De instructie voor de admiraliteitscolleges van 1597 had het goed vastgelegd. De admiraal-generaal is eindverantwoordelijk voor het bestuur van zeezaken en oorlogshandelingen te water en de colleges moeten aan hem tweemaal per jaar verantwoording afleggen van hun doen en laten.

Hoewel Van Slingelandt er nog op wijst dat de door hem veel geroemde instructie van 1584 voor de Raad van State ruimte liet om admiraliteitszaken te behartigen zonder een admiraal-generaal, vereist 'de hedendaagsche gesteldheid' van de Republiek nu wel zo'n ambtenaar.⁷² In tegenstelling tot een kapitein-generaal van de Unie – die men naar Van Slingelandts oordeel ook kan missen – zou de landelijk admiraal-generaal wel tegelijk ook stadhouder moeten zijn in dat gewest waar de 'meeste en voornaamste' admiraliteiten resideren. Want alleen in die hoedanigheid zou hij voldoende gewicht in de schaal kunnen leggen om de admiraliteitscolleges in het gareel te kunnen houden.⁷³

3.5 Financiën

Het zevende – en hier als laatst behandelde – punt van kritiek betreft de financiën van de Republiek. Aan dit onderwerp besteedt Van Slingelandt in vrijwel al zijn traktaten aandacht en daarom is het niet zo eenvoudig er een lijn in te ontwaren. Nu staan in dit derde hoofdstuk drie traktaten centraal, maar voor een goed zicht op de actuele financiële situatie in Van Slingelandts dagen wordt het uitgangspunt genomen in een vierde traktaat dat – zoals in de inleiding geschreven – hier aan de orde zou komen. In deze in 1725 opgestelde 'Memorie', opgesteld in 1725, over artikel 14 van de 'Ordonnantie op de Vergadering van Holland' (1585) schrijft Van Slingelandt dat de kosten van de laatste oorlog – de Spaanse Successieoorlog – een zodanig beslag op de middelen van Holland hadden gelegd dat, als er niet zou worden ingegrepen, de

⁷² Ibidem, 220.

⁷³ Ibidem, 220-221.

hele staat verloren dreigde te gaan bij de eerste de beste tegenslag.⁷⁴ Een financieel rapport uit 1721 had niets aan duidelijkheid te wensen overgelaten.⁷⁵ Daaruit bleek namelijk dat het tekort op de begroting van de gewone middelen in vreedstijd zo groot was dat Van Slingelandt het bedrag niet eens durft op te schrijven. Bovendien bleef in die begroting de afbetaling van de staatsschuld buiten beschouwing en werd voorbijgegaan aan eventuele kosten van nieuwe land- en zeeoorlogen. Het tekort zou uitsluitend ingelopen kunnen worden met gelden uit buitengewone ‘schattingen’ die voornamelijk in tijden van oorlog konden worden opgelegd en eigenlijk bedoeld waren om de extra lasten te drukken. Maar het was nu geen oorlog en Van Slingelandt siddert bij de gedachte dat ’s lands kas niet bestand is tegen onvoorziene omstandigheden.

Hij constateert bovendien dat gedurende de twaalf jaren die verlopen waren na de Vrede van Utrecht in 1713 en de vier jaren na het verschijnen van het rapport in 1721, niets wezenlijks was ondernomen om de financiën op orde te brengen. Sterker nog, de pogingen die wel werden ondernomen – zoals door verkoop van domeingoederen – stuitten bij de leden van de Staten van Holland op meer weerstand naarmate ze noodzakelijker werden. Men discussieerde er zelfs liever niet over. De rapporteurs van 1721 concludeerden weliswaar dat financieel herstel gezocht moest worden in een betere manier van innen van de gewone middelen, maar zwegen over de broodnodige reorganisatie van de instanties die met de uitvoering waren belast. Deze instanties hadden in Van Slingelandts ogen nauwelijks voldoende gezag en misten de kwaliteiten om zich behoorlijk te kwijten van hun taak. Waar is het anders aan te wijten, zo vraagt Van Slingelandt zich af, dat in het rapport met geen woord gerept wordt over verbeteringen ten aanzien van het ‘personeel Qohier’ zoals eerder nog wel werd geopperd in een soortgelijk rapport uit 1717.⁷⁶ Deze belasting was toch vanouds het meest fundamentele middel om in tijden van nood de schatkist voldoende op te leveren. En als zo’n verbeteringsvoorstel op te veel bezwaren stuitte, waarom dan niet gezocht naar een nieuwe vorm van belasting? Het antwoord op deze vraag zoekt Van Slingelandt niet in aanpassing van het belastingstelsel als zodanig, maar in het opnieuw in praktijk brengen van artikel 14 van het reglement voor de Staten van Holland dat sinds 1585 nog steeds van kracht was. In dit artikel – dat inhoudelijk sterke overeenkomst vertoont met artikel 9 van het unietraktaat – wordt geregeld hoe om te gaan met stagnerende stemverhoudingen bij het ontbreken van unanimiteit

⁷⁴ ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 151-152.

⁷⁵ Resolutie Staten van Holland en West Friesland 24 mei 1721.

⁷⁶ ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 154.

over gedane voorstellen. Het is het refrein in Van Slingelandts werk, oude regels nieuw leven inblazen. Immers ook al in 1585 verklaarde de overgrote meerderheid in de Staten van Holland – er waren toen twee tegenstemmers – dat het behoud van *het land* staat of valt met het al dan niet in praktijk brengen van artikel 14.⁷⁷

Van Slingelandt trekt opnieuw de lijn door naar zijn eigen dagen. Waarom sloegen de Hollandse regenten na de dood van Willem III niet onmiddellijk de handen ineens om het kwaad bij de wortel aan te pakken en ervoor te zorgen dat artikel 14 in praktijk werd gebracht? Verbetering van de financiële situatie viel immers niet te verwachten zonder verandering van de vorm van overleg hierover. Van Slingelandt wist het antwoord wel. Dertig jaar lang hadden de regenten aan de leiband van de stadhouder gelopen en toen hij stierf stond de Spaanse Successieoorlog op uitbreken. Staatshervorming stond niet op het menu. Maar toch kon dit laatste geen excuus zijn. Kijk maar naar het verleden zegt Van Slingelandt. Toen in 1574 de eerste versie van de Ordonnantie het licht zag was de oorlogsdreiging ook groot. Na het verlaten van de koning van Spanje in 1581 volgde een herziene versie en evenzo in 1585, het jaar na de dood van Willem van Oranje. Nu was Willem III gestorven en men deed niets. En dat terwijl er – zo merkt Van Slingelandt vilein op – toch waarachtig veel meer reden was om na de dood van Willem III orde op zaken te stellen dan na de dood van Willem van Oranje. Hij schrijft: ‘[er] souden geen twaalf kostelyke jaaren van Vreede zyn verlooren geweest, gelyk se nu verlooren syn met delibereeren over de middelen van redres der financiën’.⁷⁸ Werd artikel 14 nu niet opnieuw geactiveerd – eventueel met de nodige veranderingen – dan zou buitenlands geweld of binnenlands oproer land en regering te gronde richten, zo luidt zijn sombere conclusie.⁷⁹

Natuurlijk zou het opnieuw de hand houden aan de regeling van de ‘submissie der verschillen’ met zich meebrengen dat de leden van de Staten-Generaal meer van elkaar afhankelijk worden. Van Slingelandt noemt het een ‘capitaale swaarigheid’, maar voegt daar concluderend de vraag aan toe wat zwaarder moet wegen. Of zoveel van ieders eigen onafhankelijkheid prijsgeven als absoluut noodzakelijk is om samen te kunnen regeren. Of uit angst voor verongelijkheid vanwege een arbitraire uitspraak zich dan maar verzetten tegen het handhaven van artikel 14 en afstevenen op een volslagen anarchie.⁸⁰ Bovendien merkt hij op

⁷⁷ Ibidem, 156.

⁷⁸ Ibidem, 157.

⁷⁹ Ibidem, 157-158.

⁸⁰ Ibidem, 159-160.

dat ‘dependentie’ of afhankelijkheid toen – in 1585 – betekende dat wanneer twee derde van de negentien Hollandse statenleden het eens waren over een kwestie van gemeenschappelijk belang, zij allen zich moesten onderwerpen aan een onpartijdige uitspraak. De uitslag daarvan zou in het voordeel van de minderheid kunnen uitvallen of zelfs van één lid en men had zich te schikken. Maar nu betekende die afhankelijkheid volgens Van Slingelandt dat één lid de overige in een wurggreep kon houden en de meerderheid bij besluitvorming over belangrijke zaken – en vooral de financiële – kon blokkeren. Van Slingelandt verwijst naar Hugo de Groot die zich duidelijk had uitgesproken voor submittie en ook voor besluitvorming bij meerderheid van stemmen in zaken van ‘contributien en consenten’.⁸¹ Het mag dan zijn – aldus De Groot – dat onder het grafelijk bestuur het oud gebruik om niet bij meerderheid van stemmen te besluiten over consenten niet onvoorzichtig was ingevoerd, onder een staatsregering zou het echter gevaarlijk zijn hierover niet bij meerderheid te kunnen besluiten.

Hoewel Van Slingelandt begrip kan opbrengen voor de angst die er heerste bij sommige regenten om artikel 14 te reactiveren – hoe zal een eventuele toekomstige stadhouder zijn macht als arbiter gebruiken? – heeft hij toch een paar vragen voor deze lieden. Kan tegengesproken worden dat het herstel van de financiële situatie in de huidige vrije staatsregering een hopeloze exercitie is zonder de submittie opnieuw vast te stellen en in praktijk te brengen? Als dit niet tegengesproken kan worden, heeft men dan zo weinig vertrouwen in het voortbestaan van het huidige bestuurssysteem dat de angst voor verandering de boventoon moet voeren? Ziet men dan niet in dat nietsdoen die verandering juist in de hand werkt en dat er vanzelf weer een stadhouder zal komen, waar ze nu juist zo voor vrezen? Getuigt het van verantwoordelijkheidsbesef als men door de financiën niet op orde te brengen de defensie van de hele staat – te land en ter zee – op losse schroeven zet uitsluitend uit angst voor een stadhouder die men noch heeft, noch hebben wil? En als laatste vraag: zou het misbruik dat door een stadhouder van submittie gemaakt kan worden zo schadelijk zijn dat daarom de financiële chaos maar moet blijven bestaan? Een chaos ‘welk aanloopt tegen de eerste, en weesenlykste grondreegels van alle burgerlyke gemeenschappen, op wat wys se ook bestiert, en geregeert worden?’⁸²

⁸¹ Hugo de Groot, *Annales et historiae de rebus Belgicis* IV (Amsterdam 1657) 87. Zie met betrekking tot dit werk en zijn uitgaven J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, *Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius* (heruitgave; Zutphen 1995), nrs 741-744.

⁸² ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 163-164.

Bovendien stelt Van Slingelandt de retorische vraag of submissie wel het geëigende middel voor een stadhouder zou zijn om zijn macht te misbruiken. De ondervinding had immers geleerd dat een stadhouder meer dan eens dwang had uitgeoefend om bij meerderheid van stemmen tot zaken te besluiten waarbij ‘overstemming’ niet gebruikelijk was, om zodoende ‘voornaame leden te quellen’.⁸³ Hij concludeert dan ook, dat wie nu nog niet overtuigd is van de absolute noodzakelijkheid van het opnieuw in werking stellen van artikel 14 en vooral van het middel van submissie, dan – ‘soo hy syn Vaderland, jaa soo hy sig self, lief heeft’ – zelf maar met een doeltreffende oplossing moest komen. Van Slingelandt profeteert dat er geen andere oplossing te vinden is dan die van de Staten van Stad en Lande, die in 1720 een ‘opmerkelyke’ resolutie aannamen tot redding van de financiële ondergang van hun provincie.⁸⁴ Deze resolutie behelsde dat een twaalftal Groningers, de helft uit de stad en de helft uit de Ommelanden, die zitting hadden in landelijke of provinciale regeringscolleges, zich onder eed en instructie moesten buigen over een voorstel tot reorganisatie van het financiële beleid. De commissie kreeg hiervoor volledig inzage in de staten van inkomsten en uitgaven, over de voorbije 40 jaar vanaf 1680. Van Slingelandt zou kort na zijn aantreden in 1727 als raadpensionaris van Holland terugkomen op deze resolutie.⁸⁵

3.6 Conclusie

De kritiek die Van Slingelandt uitoefende op het politiek-bestuurlijk functioneren van de Republiek, werd gevoed door wat hij in zijn dagen – vooral na de Vrede van Utrecht in 1713 – om zich heen zag gebeuren. Het regeringslichaam leed volgens Van Slingelandt aan drie kwalen. Over de meeste zaken kon niet bij meerderheid van stemmen besloten worden, wel genomen besluiten werden niet uitgevoerd en bovendien vergaderden de Staten-Generaal zonder eed en instructie en dus zonder gezag. Deze kwalen hadden hun uitstraling naar alle staatsinstellingen.

Van Slingelandt is van mening dat de gebreken in eerste instantie een gevolg waren van zich niet houden aan de basisafspraken zoals geformuleerd bij het aangaan van de Unie in 1579. De ‘Voorouders’ hadden het allemaal zo niet bedoeld, al constateert Van Slingelandt ook dat reeds in een vroeg stadium erkend werd dat het unietraktaat tekortschoot. Verschil van mening

⁸³ Ibidem, 164.

⁸⁴ Deze resolutie is als bijlage gevoegd bij de ‘Memorie veertiende articul’, 166-169.

⁸⁵ Secrete resolutie Staten van Holland 11 september 1727.

tussen de provincies werd dan weliswaar ondervangen door artikel 9 waarbij de stadhouder(s) als arbiter(s) kon(den) optreden, maar toezicht op de daadwerkelijke uitvoering van de besluiten ontbrak. Ook was niet vastgelegd op welke wijze nalatige provincies gedwongen konden worden om aan hun – voornamelijk financiële – verplichtingen te voldoen. Hoewel de akte van parate executie al in 1579 in deze leemte voorzag, had het nog tot 1584 geduurd voordat de Raad van State bij instructie gemachtigd was toe te zien op de uitvoering van genomen besluiten. De instructie bepaalde dat voortaan de regeermacht bij de Raad lag. Dit werd in 1588 nog eens bevestigd in een nieuwe instructie voor de Raad. Van Slingelandt heeft zich bij de opsomming van kritiekpunten hierin vastgebeten. De voortwoekerende gebreken in het bestuurlijke staatsapparaat waren volgens hem een direct gevolg van de tanende macht van de Raad van State ten opzichte van de Staten-Generaal na 1588.

Japikse en Van Deursen hebben aangetoond dat Van Slingelandt op dit punt leed aan een tunnelvisie. De Raad van State ontleende zijn macht aan de Staten-Generaal en niet andersom. Dit betekent evenwel niet dat Van Slingelandt ten strijde trok tegen windmolens. Hij zag geen spoken, maar vocht wel tegen de bierkaai. Hij analyseerde haarscherp de gebreken op het gebied van bestuur, milite, admiraliteit en financieel beheer en spaarde ook de stadhouder(s) niet. Hij deed dat niet als een cynicus die het bij woorden liet. Van Slingelandt ontwikkelde voorstellen om uit de impasses te komen en daarover handelt het volgende hoofdstuk.

4. Verbetervoorstellen

4.1 Inleiding

Op 11 september 1727 hield Van Slingelandt als nieuwe raadpensionaris voor de Staten van Holland een rede over het ‘redres’, het herstel van de financiële situatie in zijn provincie. Hij was enkele weken eerder, op 19 juli, 125 jaar na de eerste vrije vergadering van de Staten, in dit ambt geïnstalleerd als opvolger van de overleden Van Hoornbeeck. Aan het begin van zijn betoog merkte Van Slingelandt op:

Doe [Toen] ik de eer had van af te leggen in de Vergadering van U Edele Groot Mog. den eed als Raadpensionaris, geliefde het aan U Edele Groot Mog[enden], te betuigen door monde van den Heer van den Boetzelaar, dat sy hoopten, dat myn Ministerie soude contribueeren tot herstelling der vervalle Finantien, en daar neevens my te verseecken, dat een ieder van de Leeden soude coöpereren tot het faciliteeren der deliberationen, en om die te brengen tot een gelukkig einde.¹

Hoewel de hoop die Jacob Godefroy van den Boetzelaer (1680-1736) bij de installatie van de nieuwe raadpensionaris namens de Statenvergadering had verwoord, Van Slingelandt in een zekere verlegenheid bracht, vormde de verzekering van samenwerking voor hem een aansporing om diep in deze materie te duiken. Hij deed dat op zijn ‘Slingelandiaans’ door aan te tonen uit registers en resoluties, rapporten en adviezen dat er commissie op commissie was ingesteld om voorstellen voor verbetering te doen, maar dat dit nooit had geleid tot een herstel van de ‘slegte en inegale practycq’ wat betreft de inning van gelden. Nauwelijks twee maanden in het ambt presenteerde Van Slingelandt zijn ‘propositie’ over het Hollandse financiële beleid sinds 1678, toen de Vrede van Nijmegen een eind had gemaakt aan de Frans-Nederlandse oorlog, die begonnen was in het Rampjaar 1672. Het gat dat door deze oorlog in de kas was geslagen, had tot bezinning genoopt. Evenzo was dat gebeurd in de aanloop naar de Negenjarige Oorlog die in 1697 tot een einde was gekomen met het tekenen van de Vrede van Rijswijk. En hoewel de lasten van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) die van beide voorgaande oorlogen samen ver overstegen, was, aldus Van Slingelandt, na de Vrede van

¹ *Secreete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland. Beginnende met den jaare 1713 en eindigende met den jaare 1727 inclus 7 (z.p. z.j.) 827-841, aldaar 827-828.*

Utrecht in 1713 geen enkele poging gedaan om de schatkist structureel een steviger fundament te geven.²

Om uit de impasse te komen wees Van Slingelandt de Hollandse statenleden met nadruk op Stad en Lande waar men zoals hierboven (3.5) al werd gememoreerd in 1720 de hand aan de ploeg had geslagen om financiële ondergang te voorkomen.³ De daar toegepaste oplossing, die geheel paste in Van Slingelandts straatje, vond men in het aanstellen van een commissie die onder eed en instructie orde op zaken moest stellen, daarbij ‘stappende over alle de swaargheeden, welke sig opdoen in een deliberatie van die natuur’.⁴ In Groningen waren ze over hun eigen schaduw heengestapt. Van Slingelandt vroeg de Staten van Holland onomwonden of het geen tijd werd om, na zoveel vruchteloos gedelibereer, het aanleggen van een weg uit het financiële moeras nu eens niet langer te laten afhangen van eenparige besluitvorming. Hij wees daarbij terug naar 1585, zoals hij ook al gedaan had in zijn ‘Memorie (...) veertiende Articul’ uit 1725.⁵ Ook toen werd geconcludeerd dat bij belangrijke beslissingen vasthouden aan unanimiteit – met voorbijgaan van submittie – de dood in de pot betekende voor zowel Holland als de Republiek in haar geheel.

Na Van Slingelandts kritische noten die in het vorige hoofdstuk werden beschreven, staan in dit hoofdstuk zijn voorstellen voor verbetering centraal, zoals ook verwoord in zijn rede van september 1727. Dat deed Van Slingelandt toen niet voor het eerst. Ook in 1716 en 1717 hamerde hij als secretaris namens de Raad al op verbetering van de politiek-bestuurlijke situatie in de Republiek. In dit hoofdstuk wordt het uitgangspunt genomen in de inhoud van een aantal missiven – ambtelijke brieven – van de Raad aan de Staten-Generaal, die deels op verzoek van de laatsten geschreven werden in de aanloop naar en tijdens de Tweede Grote Vergadering. Aan de hand van vier van deze missiven, respectievelijk gedateerd 7 oktober en 14 december 1716, en 18 en 27 januari 1717, die ook zijn opgenomen in de *Staatkundige Geschriften* en ingebed in twee van de drie traktaten die in het vorige hoofdstuk centraal stonden, wordt nagegaan hoe de Raad – lees: Van Slingelandt – zijn hervormingsplannen dacht te verwezenlijken.⁶

² De financiële last van Holland in 1697 was f 28.000.000 groter dan in 1678. In 1713 was daar f 128.000.000 bijgekomen plus nog eens f 15.000.000 ‘genegotieert op het credit van de Generaliteit’.

³ ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 166-169.

⁴ *Secreete Resolutien Holland 1713-1727*, 841.

⁵ ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 156.

⁶ ‘Praeadvis, schriftelyk overgegeeven aan Gedeputeerden van Haar Ho[og] Mo[genden] in een Conferentie, volgens Resolutie van de Raad van Staate van den 7 October 1716’ in: ‘Discours over de defecten’, 178-185;

Schoot Van Slingelandt in 1716-1717 in de roos of sloeg hij de plank mis? Guido de Bruin schreef over het politieke bestel in de Republiek: 'Het systeem liep na 1713 niet stuk op de gedecentraliseerde staatsstructuur maar op de financiële uitputting; het potentieel van de Republiek was ontoereikend om de staatsschuld te reduceren en de bewapeningswedloop vol te houden. Tijdgenoten als Van Slingelandt hebben het fundamentele probleem verkeerd ingeschat'.⁷ Een conclusie die Geyl jaren eerder ook al had getrokken toen hij schreef dat Van Slingelandt zich wel had beziggehouden met de 'bewerktuiging der Unie', maar niet voldoende was doorgedrongen in het 'inwendig politiek en maatschappelijk leven' om zo de geesten van zijn mederegenten rijp te maken voor verandering.⁸ Anton van Hooff stelde recent dat Van Slingelandt geprobeerd had op de Tweede Grote Vergadering de Raad van State tot centraal staatsorgaan te maken, maar de consequentie dat de Staten-Generaal dan zouden moeten inschikken was niet aanvaardbaar.⁹ In dit hoofdstuk staat de vraag centraal of dit al dan niet het geval was. Na een paragraaf (4.2) over de adviezen van de Raad van State van 7 oktober en 14 december 1716 volgt een paragraaf (4.3) over de overwegingen van de Raad van 18 en 27 januari 1717.

4.2 De adviezen van de Raad van State van 7 oktober en 14 december 1716

Het advies van de Raad van State in de missive van 7 oktober 1716 begint met te wijzen op de omstandigheid dat in de voorbije drie jaren na de Vrede van Utrecht de correspondentie met de respectievelijke provincies over militie en gemeenschappelijke landsverdediging van de Republiek niets had opgeleverd. Bovendien waren de gebreken op dit gebied zo groot, dat ook geen resultaat meer te verwachten viel van de zogeheten bezendingen, waarbij op locatie overleg gevoerd werd tussen gedeputeerden van de Staten-Generaal en de Raad van State enerzijds en de betrokken provincie anderzijds. Hoewel dit middel voorheen met succes was toegepast, hadden sommige provincies laten blijken dat deze bezendingen hun 'tegen de borst waaren' en niet veel zouden uitwerken.¹⁰ De Raad van State schaarde zich dan ook geheel

Missive 14 december 1716 aan de 'Extraordinaris Vergaderinge' in: 'Aanwysing van de waare oorsaaken', 29-60; Missive 18 januari 1717 aan de 'Extraordinaris Vergaderinge' in: *ibidem*, 77-90; Missive 27 januari 1717 aan de 'Extraordinaris Vergaderinge' in: 'Discours over de defecten', 251-267.

⁷ De Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek', 24-25.

⁸ Geyl, *Geschiedenis Nederlandse stam* IV, 996-997.

⁹ Anton van Hooff, *Het Plakkaat van Verlatinge. De eerste onafhankelijkheidsverklaring* (Utrecht 2018) 100.

¹⁰ 'Discours over de defecten', 178-179.

achter de conclusie van de Staten-Generaal dat doorgaan op dit spoor het failliet van de Unie zou betekenen met als gevolg de ondergang van de hele staat. Daarom had de Staten-Generaal bij resolutie van 7 augustus 1716 besloten de provincies te verzoeken hun reguliere gedeputeerden ‘volkoomen te instrueeren en te qualificeeren’ of buitengewone afgevaardigden aan te wijzen met ‘volkoomen magt en autorisatie’ en hen vervolgens naar Den Haag te zenden.

Dit moet Van Slingelandt als muziek in de oren hebben geklonken. In zijn ogen immers was nu juist een van de kwalen van de Republiek dat de Staten-Generaal een vergadering zonder eed en instructie was en dus zonder macht of gezag. Om alle misverstand uit te sluiten voegde hij in dit schrijven van de Raad hieraan toe dat het dus niet enkel zou moeten gaan om een aantal projecten op poten te zetten of louter verbeteringsvoorstellen te formuleren, die vervolgens voor advies aan de Statencolleges van de afzonderlijke provincies zouden worden voorgelegd. Daar waren immers geen beter gekwalificeerde gedeputeerden voor nodig dan die er nu al waren en wier overleg tot nog toe bitter weinig had opgeleverd. Integendeel, de kernwoorden zijn hier ‘gezamenlijk’, ‘in gemeenschappelijk overleg’ en ‘vaststellen’.¹¹ Daarom zouden die ‘zwaardere’ deputaten – aldus de Raad – voorafgaand aan de vergadering ook moeten verklaren dat zij door hun opdrachtgevers inderdaad voorzien waren van de bedoelde volmachten zonder last of ruggespraak. Het was immers de voorwaarde en het enige motief van de Staten-Generaal om af te zien van bezendingen en in te zetten op een plenair debat aan het Binnenhof. Statencolleges die niet aan deze eis zouden willen voldoen, zouden dan maar – naar het voorbeeld van 1651 – ‘Staatsgewyse’ (voltallig) in Den Haag moeten verschijnen. Hierbij tekende de Raad aan dat de problematiek in 1651 duidelijk minder ernstig was dan nu het geval was.

De aldus bijeen te roepen buitengewone vergadering zou – zoals ook al aangestipt in hoofdstuk 3 – de volgende vragen moeten beantwoorden: 1. Hoe groot moet het leger zijn om de defensieve veiligheid van het land te waarborgen? 2. Hoe kunnen de meningsverschillen hierover tussen de provincies gladgestreken worden? 3. Hoe kan de uitvoering van de besluiten – ‘in de saaken van het gemeen’ – gewaarborgd worden zonder dat een gewest zich eraan kan onttrekken? 4. Hoe kunnen de gebreken in het regeringssysteem worden hersteld, vooral waar het de financiën betreft? 5. Hoe kan het onderling vertrouwen inzake de betalingsverplichting van generaliteitsrenten worden hersteld?¹²

¹¹ Ibidem, 179.

¹² Ibidem, 181-182.

De Raad benadrukte dat de eerste drie en het vijfde punt onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Het vierde punt is breder van aard en wordt door Van Slingelandt onder woorden gebracht in een schrijven namens de Raad van 14 december 1716. Wel voegde hij hieraan een waarschuwing toe. Het mag niet zo zijn dat de provincies zich het meest gelegen laten liggen aan die agendapunten die verlichting van financiële druk zouden kunnen geven of uitsluitend in het voordeel zijn van de eigen inwoners. Zou dat toch gebeuren, dan zou dit betekenen – zo citeert Van Slingelandt de bovengenoemde resolutie van de Staten-Generaal van 7 augustus 1716 – dat ‘de banden van de Unie moeten worden gebrooken (...)’.¹³

De Raad van State wenste dan ook dat de agenda als één geheel behandeld zou worden en wees daarbij op de resultaten van de Grote Vergadering van 1651. Nadat toen de kwestie van de patenten tot aller tevredenheid geregeld was, bleef de accurate afhandeling van de rest van de agenda grotendeels achterwege met desastreuze gevolgen voor het vaststellen van onder meer de nieuwe instructie voor de Raad van State en de regeling van geschillen tussen de provincies over zaken waarover niet bij meerderheid van stemmen besloten kon worden. De Raad concludeerde dat alle ‘confusie’ in de regering hieruit is voortgekomen met als een van de gevolgen scheefgroei tussen de provincies in het aanhouden en betalen van troepen en andere lasten. Daarom riep de Raad nu op om de draad van 1651 weer op te pakken en verder af te wikkelen aan de hand van het bestaande dossier van de Eerste Grote Vergadering. Verder was de Raad van mening dat de agendapunten op de gebruikelijke wijze ‘geprepareert en gedigereert’ – voorbereid – konden worden in commissieverband tussen afgevaardigden van de Staten-Generaal en van de Raad van State met uitzondering van het bovengenoemde vierde punt over het herstel van de financiën. Hiervoor waren ook de adviezen nodig van de Generaliteitsrekenkamer en de admiraliteitscolleges.¹⁴

Het advies van de Raad werd afgesloten met een citaat uit de instructie van 8 oktober 1596 waarmee gedeputeerden van de Staten-Generaal naar Friesland werden gezonden om

de Heeren Volmagten [afgevaardigden namens het gewest] booven al, met alle mogelyke ernst, en uiterste naerstigheid, te vermaanen, dat sy rypelyk wilden overleggen, en bedenken, hoe noodig het is voor de defensie en handhaaving van de gemeene saake van de Vereenigde Nederlanden, dat de gemeene eenparige Regeering, en publique autoriteit, met onderlinge trouwe, hulpe, te saamenstemminge, en goede correspondentie, gesterkt, en het particulier daar tegen te rugge gestelt, mag worden.¹⁵

¹³ Ibidem, 183.

¹⁴ Dral, *Tussen macht en onmacht*, 64.

¹⁵ ‘Discours over de defecten’, 185.

Op de kop af 120 jaar na dato diende deze vermaning even serieus genomen te worden als toen, want het succes van de buitengewone vergadering zou hiervan afhangen, aldus Van Slingelandt in zijn functie als secretaris van de Raad van State.

De missive van de Raad van State van 14 december 1716 vormde een handreiking aan de toen inmiddels begonnen buitengewone vergadering voor de behandeling van het door de Raad voorgestelde vierde agendapunt, namelijk het herstel van de regeringsgebreken inzake de financiën. Het werd door Van Slingelandt toegevoegd aan zijn traktaat ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, dat het licht zag in 1717.¹⁶ In de missive wordt de schijnwerper gericht op ‘het werk van de Consenten’, maar hoewel het een aantal raadgevingen bevat, is het geen formeel ambtelijk advies op verzoek van de Staten-Generaal. Van Slingelandt beschouwde het schrijven ervan als een ‘aangenaame dienst’ van de Raad aan het adres van de buitengewone vergadering en hij ging, zoals gebruikelijk was in de vroegmoderne tijd, op ‘historische wyse’ na hoe van oudsher tegen deze materie werd aangekeken en hoe uit de impasse te geraken viel. Hij constateerde dat vooral na de Tachtigjarige Oorlog de uitwerking van de afspraken over de consenten stagneerde en dat het verval van de financiën sindsdien hand over hand was toegenomen. Aan de ‘regeling-op-papier’ lag het niet. Zowel artikel 5 van de Unie (1579) als artikel 2 van de instructie voor de Landraad en de betreffende artikelen in de instructies voor de Raad van State van 1584, 1588 en 1651 lieten duidelijk zien dat de bondgenoten steeds van mening waren geweest dat de inkomsten voor de defensie van de staat moesten komen uit een in alle provincies evenredig te heffen belasting op consumptiegoederen. De belastingen zouden van generaliteitswege moeten worden verpacht en geheven, maar deze manier van inning kwam – enkele uitzonderingen daargelaten – niet van de grond. De onderlinge overeenstemming was ver te zoeken en dat waar men het wel over eens was geworden, werd niet geëffectueerd.¹⁷ Wat de Generaliteit overbleef was de heffing van belasting op inkomende en uitgaande goederen over alle provincies.

Daarom, aldus Van Slingelandt, beperkte het advies van de Raad zich dan ook tot – het herstel van – die consenten die de provincies ‘selve aanneemen te presteeren’, maar waarvan

¹⁶ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 29-60. Dit schrijven van de Raad heeft Van Slingelandt – met enkele toevoegingen – als hoofdstuk 4 ‘Van het Ampt van den Raad van Staate ontrent de Consenten van de Provincien’ ook opgenomen in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 73-128.

¹⁷ Ibidem, 30-32. De hier bedoelde Landraad is het in 1581 door de Staten-Generaal opgerichte college om de landsheer (de hertog van Anjou) bij te staan in de regering. Na diens vertrek werd het college opgeheven in 1584.

de inning op problemen stuitte.¹⁸ Hij onderscheidde hierbij vier zaken. Allereerst de quota die door de gewesten moesten worden opgebracht voor de defensiekas. Vervolgens de petities waarin deze lasten werden omschreven. In de derde plaats de middelen om instemming met de quotahoogte te verkrijgen en ten vierde de methoden om de consenten daadwerkelijk te innen.¹⁹

Ten aanzien van het eerste punt bestond de verantwoordelijkheid van de Raad hierin, dat hij zich moest buigen over de vraag of de quota voor de respectievelijke provincies moesten worden verhoogd of verlaagd als hun financiële positie daartoe aanleiding gaf. Het verschil in quotahoogte tussen de provincies resulteerde bovendien regelmatig in onderlinge discussie en het was de taak van de Raad om een goede balans te vinden tussen wat de gewesten konden opbrengen en wat niet. Enerzijds kon het zover gaan, dat de Raad zich genoodzaakt zag om in gezamenlijk overleg en op besluit van de Staten-Generaal onwillige gewesten te dwingen een hoger quorum te accepteren.²⁰ Anderzijds was er de clementie met Overijssel en Gelderland, die het zwaar te verduren hadden gekregen tijdens de oorlog met Spanje. Van Slingelandt doelde hiermee op de jaren tot aan het Twaalfjarig Bestand in 1609. In de aanloop naar dit bestand drongen opnieuw enkele provincies, waaronder Friesland en Zeeland, aan op herziening van het quoteringsbeleid. De reden liet zich raden: onvrede. Het leidde tot veel en langdurig overleg tussen de Staten-Generaal, de stadhouders en de Raad gedurende de jaren 1608 tot 1612 en de resoluties rolden over elkaar heen.²¹

Een van de resoluties, die van 10 november 1612, werd door Van Slingelandt inhoudelijk gemaakt. De provincie Zeeland, waar men niet voor rede vatbaar was en op allerlei manieren onder betalingen probeerde uit te komen, werd hierin te verstaan gegeven dat het nu maar eens afgelopen moest zijn en dat de Staten-Generaal, de stadhouders en de Raad gezamenlijk een beslissing zouden nemen over de hoogte van het quorum.²² Een maand later,

¹⁸ Ibidem, 32.

¹⁹ Ibidem, 32-33.

²⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 77. Van Slingelandt schrijft: ‘deselve door middelen van inductie disponeeren tot een reedelyke contributie (...) en selfs de onwillige door executie bedwingen tot het aanneemen van hoger quotes’.

²¹ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 33. Van Slingelandt verwijst ‘onder anderen’ naar 33 resoluties van de Staten-Generaal.

²² Ibidem, 34. Een citaat uit de resolutie van 10 november 1612: ‘na alle mogelyke devoiren, met vriendelyke onderregtingen, en vermaaningen, by Brieven, en besendingen (...) sonder langer uitstel daar van (...) een decisie soude behooren te geschieden (...) wat de Prov[inci]e van Zeeland benevens de andere Provincien behoort te draagen’.

aldus Van Slingelandt, volgde de uitspraak over de regeling van de quota en ‘gereguleert (...) in dier voegen, als de Provincien nog heeden ten daage onderling contribueeren’.²³ De rust keerde met deze uitspraak nog niet geheel weer, want binnen de provincie Friesland bleven twee kwartieren – Oostergo en Westergo – weigeren te voldoen aan de acceptatie van het quotumvoorstel. Een dwangmaatregel bracht ook hier uitkomst en in de zomer van 1613 liep dit gewest weer in het gareel van het generaliteitsbesluit.²⁴

Aparte aandacht schonk Van Slingelandt aan een verzoek om verlichting van de quotadruk van de kant van Gelderland en Overijssel in 1621 na afloop van het Twaalfjarig Bestand. Beide gewesten werd in 1622 een korting toegestaan, maar Gelderland moest bij resolutie van de Hoog Mogenden van 7 januari 1634 terug naar het oude niveau, waarbij de Raad van State gemachtigd werd deze provincie hiertoe te dwingen.²⁵ De Gelderse zaak sleepte zich vervolgens gedurende twee jaar nog enkele vergaderingen voort in het bijzijn van afgevaardigden van de Raad van State voordat dit gewest instemde met de quoteringsnorm van vóór 1622. Met dit laatste voorbeeld sloot Van Slingelandt zijn betoog over de geschiedenis van het quoteringsbeleid af.

Het tweede punt waarvoor Van Slingelandt vervolgens aandacht vroeg waren de jaarlijkse petitiees in relatie tot de staat van oorlog, de verdeling van reeds geconsenteerde militielasten. Vanouds, tegen het einde van het jaar, schreef de Raad van State een generale petitie (algemeen voorstel) met het oog op datgene wat nodig was voor de defensie en de veiligheid van de staat. De Raad baseerde zich daarbij op zijn eigen oordeel over de toestand van het land en gaf daarvan een beknopt overzicht aan de gewesten. De gewestelijke staten overlegden vervolgens aan het begin van het nieuwe jaar hoe zij op grond van de petitie puntsgewijs konden voldoen aan de quotalasten en zonden het resultaat, onderbouwd met argumenten, aan hun gedeputeerden ter Generaliteit.²⁶ De staat van oorlog stond hier los van en viel onder de verantwoordelijkheid van de Raad van State. Het stuk werd ook niet aan de provincies gezonden ter consentering.

Van Slingelandt betoogde echter dat er een groot verschil was tussen de situatie die hij in het voorgaande had beschreven en de werkelijkheid van zijn eigen tijd. Deze nieuwe

²³ Ibidem. De ‘Acte van uytpraak’ is door Van Slingelandt in extenso opgenomen.

²⁴ Hotso Spanninga, *Gulden Vrijheid? Politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640* (Hilversum 2012) 127.

²⁵ Deze resolutie heeft Van Slingelandt wel opgenomen in de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ (84-92), maar niet in het advies van 14 december 1716.

²⁶ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 41.

werkelijkheid begon zich te manifesteren na 1648 en had ‘kracht van wet’ gekregen middels een resolutie van de Staten-Generaal van 31 juli 1655, waarbij de provincies de mogelijkheid was geboden om via de Staten-Generaal de staat van oorlog ter discussie te stellen.²⁷ Generale petities werden sindsdien uitsluitend beschouwd als begeleidend schrijven bij de staat van oorlog en gaven slechts een toelichting op de wijzigingen die van jaar tot jaar hierin werden gemaakt. En dat terwijl de staat van oorlog niet of nauwelijks genoemd werd in de petities van voor 1648. Het was tot die tijd een kwestie van provinciale omslag en die kon het ene jaar wat hoger en het andere jaar wat lager uitvallen. De Raad van State besliste hierover, al dan niet op verzoek van en in overleg met de Staten-Generaal. In grote lijn kwam het er op neer, aldus Van Slingelandt, dat tussen 1621 en 1648 geen nieuwe staat van oorlog was gemaakt en er zeker geen sprake was van een connectie met de generale petitie.²⁸ Van Deursen heeft de veranderende verhouding tussen petitie en staat van oorlog helder geanalyseerd. Hij schreef:

In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden de banden tussen staat en petitie nauwer aangehaald. Ook de staat werd nu jaarlijks aangeboden. De beginselen van de “ware vrijheid” eisten ook hier de gedurige controle voor de provinciën op. De staat [van oorlog] (...) werd nu zelf tot een petitie, in plaats van een verdeling van reeds geconsenteerde lasten.²⁹

Tegen deze nieuwe werkelijkheid had de Raad van State in 1656 nog wel geprotesteerd. Hij beschouwde de resolutie van de Staten-Generaal van 31 juli 1655 als een verkorting van zijn recht met betrekking tot de formering van de staat van oorlog zoals was vastgelegd in zijn instructie. Niet de provincies bepaalden de hoogte van de oorlogsconsenten, maar de Raad van State gefiatteerd door de Staten-Generaal. Het protest was tegen dovemansoren gericht.³⁰

Na de behandeling van de quota en de petities ging Van Slingelandt vervolgens in op het derde door hem aangewezen punt, namelijk de middelen die ertoe moesten leiden dat de gewesten instemden met de verzochte consenten. Onder middelen verstond Van Slingelandt hier de gang van zaken – de procedure – met betrekking tot de effectuering van de jaarlijkse petitie(s) en de staat van oorlog. Hij onderscheidde daarbij enerzijds de verantwoordelijkheid

²⁷ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 98-99.

²⁸ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 42-43. Van Slingelandt beschrijft enkele voorbeelden van aanpassing van de ‘Staat van Oorlog’ in 1610, 1613, 1617, 1621 (nieuwe ‘Staat van Oorlog’ na het Twaalfjarig Bestand) en 1643. In 1626 en 1628 werden de wijzigingen in de omslagen als bijlagen bij de ‘Staat van Oorlog’ gevoegd.

²⁹ Van Deursen, ‘Staat van oorlog’, 54-55.

³⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 99; Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 77-85.

van de Raad van State en de Staten-Generaal en anderzijds de plicht van de afzonderlijke gewesten. Zijn constatering is, dat in de loop van de jaren een verschuiving van verantwoordelijkheden had plaatsgevonden tussen de betrokken partijen en dan – uiteraard – ten nadele van de positie van de Raad van State.

Om deze materie helder te maken, nam Van Slingelandt zijn uitgangspunt in de lange brief van 21 december 1662 van de Raad aan de Staten-Generaal. Deze brief werd geschreven naar aanleiding van het toezenden aan de Raad, door de Staten-Generaal, van de resolutie over het consent op de staat van oorlog voor dat jaar van de provincie Gelderland. De Raad kon zich niet vinden in deze handelwijze en diende de Staten-Generaal van repliek op een manier die volgens Van Slingelandt zeer duidelijk maakte op welke wijze de Raad was geschoffeerd in zijn bevoegdheid. Wat was nu de kwestie?

Gelderland had kennelijk kritiek op de staat van oorlog voor dat jaar en wenste de Raad hierover via de Staten-Generaal te kapittelen.³¹ De gewone gang van zaken werd door de particuliere actie van Gelderland, daartoe aangezet door de bovengenoemde resolutie van de Staten-Generaal van 1655, doorkruist. Deze actie zou gemakkelijk de deur kunnen openen voor de overige provincies om dezelfde tactiek toe te passen, zo meende de Raad. De afspraak was namelijk dat de gewesten tijdig hun consenten en de overwegingen daarbij – in het bijzonder met betrekking tot de staat van oorlog – inbrachten bij de Staten-Generaal. Deze stukken kwamen achter slot en grendel tot het moment dat de consenten van alle gewesten waren ontvangen. Vervolgens belegden de Staten-Generaal een vergadering waarbij de Raad van State in zijn geheel werd uitgenodigd, om in gezamenlijkheid de respectievelijke consenten van de gewesten aan elkaar bekend te maken, deze te bespreken en vast te stellen.³²

Bij deze vaststelling waren Raad van State en Staten-Generaal niet blind en doof voor de op- en aanmerkingen van de gewesten en was er ruimte voor nader overleg. Dat overleg werd, meestal op verzoek van de Staten-Generaal, te allen tijde door de Raad gevoerd. Zo hadden de afgevaardigden van de Staten de gelegenheid hun bezwaren tegen de verzochte consenten kenbaar te maken bij de Raad. Maar dan wel rechtstreeks en niet, zoals nu was gebeurd, op voorhand en via de Staten-Generaal. De Raad besloot zijn brief aan de Staten-Generaal met het dringende verzoek de oude praktijk te handhaven en er bovendien voor te

³¹ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 43-44.

³² Ibidem, 44-45.

zorgen dat de provincies tijdig aan hun zendplicht, namelijk vóór 1 april van elk jaar, zouden voldoen.³³

Van Slingelandt onderstreepte deze nu bijna vergeten praktijk door er nog eens op te wijzen, dat het de gewoonte was dat alle provincies zonder uitzondering tijdig hun reactie gaven op de inhoud van de generale petitie. Dat bleek hem vooral uit de oude rekeningen van de Republiek waarin zowel de jaarlijkse petitie als de consenten stonden geregistreerd, die de basis vormden voor de financiële administratie en verantwoording van de ontvangers-generaal. Het was zelfs zo, dat wanneer de gewesten toch in gebreke bleven, er evengoed een datum werd vastgesteld voor de bekendmaking en de bespreking van de consenten. Daarbij werden de provincies die niet hadden gereageerd, geacht te hebben ingestemd met de van generaliteitswege gezonden stukken.³⁴

De nalatige provincies werden vervolgens ontboden bij de Raad en in onderling overleg werd getracht tot overeenstemming te komen. Lukte dat niet, dan was er nog het middel van de bezending. Zo'n afvaardiging kon op drie manieren tot stand komen: 1. De Raad kon er ambtshalve zelf toe besluiten; 2. Op verzoek van de Raad en gesteund door een resolutie van de Staten-Generaal, waarbij de gecommitteerden van de Raad geloofsbrieven meekregen van de stadhouder of de Staten-Generaal; 3. De laatsten besloten zelf tot het sturen van een afvaardiging naar een in gebreke gesteld gewest. In zulke gevallen bestond de afvaardiging uit gedeputeerden ter Staten-Generaal en leden van de Raad gezamenlijk.³⁵

Een vierde vorm van bezending, die volgens Van Slingelandt tot 1672 nauwelijks was voorgekomen, maar tegen de gewoonte in sedert enige jaren in gebruik was, was dat de Staten-Generaal met *uitsluiting* van de Raad op pad gingen voor nader overleg met de dwarsliggende gewesten.³⁶ Uit de door Van Slingelandt aangehaalde resoluties tot 1672 was hem van zulke eigenmachtige bezendingen echter niets gebleken.³⁷ Hij voegde daar ondubbelzinnig aan toe dat van oudsher de voorbereiding, de uitvoering en het innen van de consenten de

³³ Ibidem, 46. De Raad verwijst hierbij ook nog eens naar 'die heylsame Resolutie' van de Staten-Generaal van 27 december 1629 waarin de gewesten geacht worden de datum van 1 april niet te overschrijden.

³⁴ Ibidem, 47. De Raad verwijst naar de resoluties van de Staten-Generaal van 27 december 1629, 31 maart en 15 juni 1635 en 25 april 1663.

³⁵ Ibidem, 48.

³⁶ Ibidem; 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 111 en 113.

³⁷ Deze aangehaalde resoluties zijn door Van Slingelandt wel opgenomen in 'Verhandeling (...) Raad van Staate' (111-113) maar staan niet in het advies van de Raad van 14 december 1716.

verantwoordelijkheid was van de Raad van State.³⁸ Dat de Staten-Generaal het vroeger ook zo begrepen, liet Van Slingelandt zien aan de hand van een aantal resoluties. In sommige gevallen moest de Raad zelfs meerdere keren worden aangespoord om zijn taak naar behoren te vervullen. In 1605 excuseerde de Raad zich voor de nalatigheid inzake het voltooien van een bezendingsprocedure aan Friesland; in 1635 bevestigden de Staten-Generaal ‘dat de Raad van Staate het geheel maniëment (bestuur) van de Generaliteits Financiën in handen heeft (...)’; dito in 1638: ‘dat het den Raad van Staate eigentlijk incumbeert [ambtshalve bevoegd], de Provinciën te houden tot furnissemēt (betaling), en prestatie, van de Consenten (...)’.³⁹ Van Slingelandt constateerde dat de Raad en de Staten-Generaal tot 1672 in grote harmonie ‘egualyk ieverende[n] voor het gemeene best, malkander plagten de hand te bieden om de defectueuse (nalatige) Provinciën te brengen tot haar devoir [plicht]’.⁴⁰

Het lastigste onderdeel, de inning – want hoe stroomt het geld daadwerkelijk in de staatskas – bewaarde Van Slingelandt voor het laatst. Vanouds accordeerden de Staten-Generaal de consenten nadat de provincies de gelegenheid hadden gekregen hun op- en aanmerkingen op de petitie van de Raad kenbaar te maken. De Raad schakelde vervolgens ’s lands ontvanger-generaal in om ervoor te zorgen dat de provincies de rekening gepresenteerd kregen. Hij diende daarna de betalingen goed te administreren met het oog op de liquidatie (vereffening) van de provincies. Stagneerde evenwel de betaling, dan werden op aanwijzing van de ontvanger-generaal de afgevaardigden van de nalatige provincies ontboden in de Raad van State.⁴¹ Leverde zo’n contactmoment niet het gewenste resultaat op, dan volgde nadere correspondentie met de mogelijkheid van bezending. Blevens ondanks de betalingen uit, dan ging de Raad over tot het middel van executie. Van Slingelandt benadrukte dat dit laatste middel echter geheel in onbruik was geraakt, hoewel het feitelijk de ‘band van de confederatie’ vormde.⁴²

Om het geheugen van de extraordinaris vergadering op te frissen laste Van Slingelandt het advies ‘op het stuk van de generaale liquidatie’ van de Raad aan de Staten-Generaal van 29 december 1662 in zijn betoog in. Het betrof deels de tekst van de akte van parate executie (inning van vorderingen zonder tussenkomst van een rechter) van 1579 waartoe de provincies

³⁸ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 49

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 115

⁴¹ Van Slingelandt verwijst naar een groot aantal resoluties van de Raad over de periode 1629-1650.

⁴² ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 51.

zich verbonden hadden, aangevuld met een resolutie uit 1586 waarbij ‘syn Excellentie en den Raad van Staate’ geautoriseerd werden om nalatige provincies te executeren. Dit laatste was dan wel geen dagelijks werk geweest voor de Raad en hij ging er voorzichtig mee om, maar Van Slingelandt liet aan de hand van een aantal voorbeelden zien dat inkwartiering van soldaten en arrestatie van burgers toen nog tot de ingrediënten van het executiemenu behoorden.⁴³

Deze voorbeelden strekten zich uit over de periode 1599 tot 1639 en gingen te allen tijde gepaard met resoluties van de Staten-Generaal. Zij gaven rugdekking. En hoewel de Raad op grond van artikel 23 van de Unie en artikel 17 van de eigen instructie voldoende gezag had om de executieprocedure in werking te stellen, stak het Van Slingelandt dat de Staten-Generaal na 1651 dit dwangmiddel niet langer ondersteunden met resoluties. Daardoor was de inning van de consenten op losse schroeven komen te staan. Des te vreemder, aldus Van Slingelandt, omdat juist deze materie van de consenten en de onderlinge meningsverschillen daarover een van de centrale agendapunten was geweest van de Grote Vergadering van 1651. Of liever: had moeten worden. In zijn traktaat over de Raad van State schreef Van Slingelandt hierover:

Het stuk van de consenten wierd soo wynig gebragt in deliberatie in die illustre Vergadering, als of na de vrede met Spagnien noit nieuwen oorlog, en na het vaststellen van het getal van de Militie naa de geleegentheid van die tyd noit geleegentheid tot het vermeerderen derzelve, of tot andere extraordinaris Consentten, te [ver]wagten was.⁴⁴

De Raad had het er echter niet bij laten zitten. Zowel in 1658 als in het boven al aangehaalde jaar 1662 had hij pogingen ondernomen om de Staten-Generaal opnieuw te overtuigen van hun verantwoordelijkheid inzake de verbetering van het inningssysteem, maar zonder succes.⁴⁵ De noodkreet van de Raad in 1662 bracht uiteindelijk alleen Holland in 1663 ertoe een resolutie te ontwerpen, die door Van Slingelandt zo belangrijk werd geacht dat hij de integrale tekst met het advies van 14 december meestuurde aan de Staten-Generaal, maar hierover verderop meer.⁴⁶

De apotheose van dit ambtelijk schrijven is pathetisch en theatraal tegelijk. Als ergens duidelijk is dat het stuk uit de pen van Van Slingelandt is gevloeid, hoewel het op naam van de Raad staat, is het hier. Hij kwam terug op het begin van het advies en onderstreepte nogmaals

⁴³ Ibidem, 53-54.

⁴⁴ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 125.

⁴⁵ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 54-55.

⁴⁶ Resolutie Staten van Holland 2 mei 1663. In zijn geheel opgenomen in ‘Aanwysing waare oorsaaken’, 61-76.

dat de vrede met Spanje in 1648 de kloof vormde in de geschiedenis van het welwezen van de Republiek. Als in een spiegel werd de Staten-Generaal voorgehouden hoe ver de Republiek was afgeweken van het oude en prijzenswaardige fundament waarop de regeling over de consenten gebaseerd was. Het was gestoeld op de gedachte ‘om met gelyke schouders te draagen de lasten van de gemeene defensie’. Na de vrede van Münster verloor dit fundament zijn stevigheid en draaide de spil van de Unie vast met groot verval als gevolg. Jaren waren sindsdien verstreken zonder dat concreet was gewerkt aan verbetering.

Voor de Raad bij monde van Van Slingelandt was er slechts één mogelijkheid om de weg naar herstel te banen, namelijk ‘te rug te sien naa de tyden, wanneer de saaken ordentelyk, en naa de gronden van de Unie, gehandeld wierden’.⁴⁷ Hoewel het geenszins de bedoeling van de Raad was om zich met dit schrijven in te dringen in het overleg van de buitengewone vergadering en daardoor de grenzen van bevoegdheden te overschrijden, was het belangrijk om het verleden in herinnering te roepen. Er was voor gewaarschuwd dat de Unie haar kracht zou verliezen als ooit de vrees voor Spanje zou verdwijnen. Die waarschuwing klonk in 1607, toen de onderhandelingen begonnen die zouden leiden tot het Twaalfjarig Bestand, uit de mond van de Staten-Generaal. In 1643, bij de hervatting van de vredesonderhandelingen met Spanje, kwam een soortgelijk geluid van de stadhouders en de Raad van State. In beide gevallen was het een stevige oproep om de hand aan de Unie houden en de onderlinge band opnieuw te bevestigen. Terwijl deze oproep in 1607 nog had geleid tot een unanieme resolutie van instemming, sorteerde het in 1643 geen enkel effect.⁴⁸ De ongelukkige tweespalt van het jaar 1650 en de schadelijke gevolgen die deze had gehad voor het onderling overleg en de te nemen maatregelen inzake de consenten zouden zeker te voorkomen zijn geweest als het unieverdrag en de daaruit voortvloeiende traktaten beter waren nageleefd.⁴⁹ Voor de Raad, bleef niets anders over dan degenen aan wie zijn schrijven was gericht – de Staten-Generaal – nogmaals de indringende resolutie van 7 augustus 1716 voor te houden. En die hadden zij zelf geschreven. Ze kregen een koekje van eigen deeg. Immers, als er nu niets zou gebeuren zou het gevolg zijn

(...) dat de banden van de Unie moeten worden gebrooken, de goede harmonie, de eenigheid, en het vertrouwen tusschen de Bondgenooten vernietigt, het aansien en het ontsag van den Staat, en van de

⁴⁷ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 57.

⁴⁸ Resolutie Staten-Generaal 22 oktober 1607; Resoluties Raad van State 21 en 23 mei 1643.

⁴⁹ Het betreft hier de poging tot een staatsgreep van de stadhouders Willem II en Willem Frederik vanwege hun ongenoegen over de voorgestelde reductie van het leger.

regering (...) met de gansche Republicq, in gevaar gestelt van in sig selve, of by de minste toeval, verlooren te gaan.⁵⁰

De Raad en met hem Van Slingelandt hoopte dan ook vurig dat de buitengewone vergadering hét geneesmiddel zou produceren tegen de kwalen van de Republiek. En dat er na afloop van die bijeenkomst geen reden zou zijn om de woorden die Livius schreef over het Romeinse Rijk, op haar te moeten toepassen: ‘ad haec tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia, pati possumus, perventum est’.⁵¹ Hetgeen vrij vertaald betekent, dat de tijd is aangebroken waarin de remedie erger is dan de kwaal.

4.3 De adviezen van de Raad van State van 18 en 27 januari 1717

Het adviserend stuk van de Raad van State van 18 januari 1717 werd geschreven op verzoek van de Staten-Generaal naar aanleiding van de resolutie van 11 januari daaraan voorafgaand over de noodzaak van het op peil houden van de troepensterkte per provincie. Er was onderlinge onvrede en achterdocht ontstaan over het feit dat de provincies zich niet zouden houden aan de afgesproken aantallen soldaten met als gevolg dat er twijfel was gerezen over de veiligheid van de staat. In het schrijven van 18 januari wond de Raad er geen doekjes om. Had het wel zin om hierover een advies uit te brengen? De Raad had met het schrijven van 14 december 1716 toch al geanticipeerd op deze materie. Het draaide immers om geld, quota en het al dan niet nakomen van consenten en ‘historischer wyse’ had de Raad aangetoond hoe de besluitvorming hieromtrent tot stand was gekomen en nog gold. Er zouden geen problemen zijn ontstaan als in de praktijk de hand was gehouden aan de afspraken. Bovendien hadden ook twee andere adviezen over de staatsveiligheid en ‘het brengen van de militie op een onkostelyker voet’ zo weinig effect gesorteerd, dat de Raad niet veel heil zag in het uitbrengen van nog weer een advies.⁵²

Toch achtte de Raad de voorliggende vraag van de kant van de Staten-Generaal te belangrijk om er aan voorbij te gaan. Zowel inhoudelijk als in relatie tot de bevoegdheid van de Raad riep deze vraag om een reactie. Het is dan ook geen advies in eigenlijke zin. De Raad

⁵⁰ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 59-60.

⁵¹ Ibidem, 60. Citaat uit het voorwoord van Livius’*Ab Urbe Condita*.

⁵² Ibidem, 77. Van Slingelandt verwijst naar de adviezen van 5 en 17 december 1716 zonder die inhoudelijk te maken.

noemde het zelf ‘consideratiën’.⁵³ Wat toch was het geval? De Raad had zich namelijk op grond van artikel 17 van zijn instructie vrij gemakkelijk kunnen afmaken van het geven van een advies met alle ‘onaangename reflexien’ van dien en zonder meer kunnen overgaan tot het innen van de consenten of kunnen procederen tegen de inwoners van nalatige provincies en steden. Ook had de Raad zich kunnen indekken met het besluit van de Grote Vergadering van 1651 over te nemen dwangmaatregelen. Men was het er toen immers zo goed als over eens geworden dat inwoners van nalatige provincies gearresteerd en hun bezittingen geconfisqueerd konden worden. Bovendien lag er de resolutie van de Staten-Generaal van 15 juli 1688 waarin bepaald was dat de Raad de bevoegdheid had om over te gaan tot het toepassen van parate executie ten opzichte van personen en goederen in provincies die in gebreke bleven bij de betaling van hun militiecontingent, waarbij de gedeputeerden van de betreffende provincies tijdelijk geweerd konden worden uit de vergadering van de Staten-Generaal en de generaliteitscolleges.⁵⁴

Natuurlijk had de Raad deze adviesvraag naast zich neer kunnen leggen. Hij koos er echter voor nog één keer klip en klaar zijn mening ten beste te geven over het herstel van de regeringsgebreken in een tijd dat de zaken in relatie tot de veiligheid en de verdediging van het land ‘in een soo groot verloop zyn’.⁵⁵ De Raad pakte dat slim aan door de Staten-Generaal opnieuw te confronteren met de eigen resolutie van 7 augustus 1716. Deze resolutie immers vormde de basis voor het bijeenroepen van de buitengewone vergadering van de Staten-Generaal en stelde onomwonden

dat dezelve [de verlopen zaken] onmogelyk konnen blyven staan op dien voet, als se sedert eenige tyd behandelt zyn, en nog behandelt worden: dat de Provincien daar in, ieder in het bysonder, de eene meerder de andere minder, te werk gaan buiten gemeen overleg, alleen naa haar eige[n] en bysondere conveniëntie, en welgevallen, sonder genoegsame reflexie te maaken op de gronden van de Unie, op solemneele Tractaaten, met vreemde Mogentheden gecontracteert, op de reegels van billikheid, en op den dienst en het welweesen van de gemeenen Staat.⁵⁶

Uitsluitend op deze basis was de Raad bereid om een openhartig advies over de militie aan de Staten-Generaal te verstrekken, maar maakte hierbij nog weer twee kanttekeningen. Het nu tot de Raad gerichte verzoek beperkte zich tot de ‘middelen van gerustheid’ inzake de militie,

⁵³ Ibidem, 88.

⁵⁴ Ibidem, 78-79.

⁵⁵ Ibidem, 79.

⁵⁶ Ibidem.

terwijl de bovengenoemde resolutie van 7 augustus doelde op de middelen in bredere zin met de eis dat wat eenmaal door de bondgenoten was vastgesteld ook zou worden nagekomen en dat geen provincie zich daaraan zou mogen onttrekken. Bovendien behelsde deze resolutie ook, dat er maatregelen zouden worden genomen om ‘nu en naamaals’ de wrijvingen tussen de provincies over de troepensterkte en over de andere zaken betreffende, de ‘gemeene defensie en seekerheid’ weg te nemen. Beperking tot betalingsverplichting van het ‘eigen’ militiecontingent zou niet baten als niet ook generaliteitsrente(n) en alle andere consenten met betrekking tot ‘stuur van ’s Lands saaken te Water en te Lande’ in de discussie zouden worden betrokken. En nog minder als het kwaad van de onbepaalde vrijheid in het voldoen van de consenten niet bij de wortel zou worden aangepakt.

Na deze uitgebreide inleiding met ergernis als ondertoon kwam de Raad – en wederom ondertekend door Van Slingelandt – tot de kern van de kwestie. In drie punten werd – wederom in historisch perspectief – uiteengezet welke middelen ingezet zouden kunnen worden om de provincies te houden aan de afspraken over de troepensterkte.⁵⁷ Allereerst diende te worden beseft dat er een wezenlijk onderscheid is tussen de dwangmaatregelen zoals gebruikt gedurende de Tachtigjarige Oorlog en die van de periode daarna. Weliswaar begon niet pas toen het verval in de afwikkeling van de consenten te sluipen, maar nam dit wel hand over hand toe. Na 1648 leek het alsof de Unie haar klem verloren had. De afgesproken middelen van constrainte (dwangmaatregelen) bleven steken in aanmaningen en bezendingen zonder noemenswaardig resultaat, waarbij het veelal ook nog ontbrak aan eenparigheid. Ter vergelijking en onder verwijzing naar het advies van 14 december 1716 benadrukte de Raad nogmaals dat voor 1648 – naast andere invorderingsmaatregelen en geheel conform de akte van parate executie van 13 juli 1579 – tegen betalingsnalatigheid werd opgetreden met inkwartiering van soldaten of het in hechtenis nemen van verantwoordelijken. Dit gebeurde zelfs al bij het minste protest tegen de quotadruk of een vermoeden daarvan.

Tijdens de Grote Vergadering van 1651 was er wel de eenparige overtuiging geweest dat er iets moest gebeuren om de Republiek voor de financiële ondergang te behoeden, maar de dwangmaatregelen werden afgezwakt. Er kon beslag worden gelegd op goederen en ook konden personen in hechtenis worden genomen en voor de rechter gebracht worden, maar van militaire strafexpedities was niet langer sprake. Zelfs de Staten van Holland, die na aanvankelijke tegenstand tegen de besluitvorming over de consenten in 1651 er in 1663 uiteindelijk mee akkoord waren gegaan, wilden niets van militair ingrijpen van hogerhand

⁵⁷ Ibidem, 81-88.

weten zonder instemming van de betreffende provincies.⁵⁸ En die keken natuurlijk wel uit. Daar kwam nog iets bij. Van Slingelandt stelde het vragenderwijs zonder een antwoord te formuleren. Zou het ook nog zo kunnen zijn dat de in 1651 geformuleerde nieuwe regeling voor de patenten een wapen in handen van de nalatige provincies was geworden om militair ingrijpen tegen te gaan en waarmee zij zodoende inbreuk konden plegen op de artikelen terzake uit het unietraktaat en de akte van parate executie?⁵⁹

De Raad gaf echter de Staten-Generaal toch in overweging na te gaan of de huidige dwangmaatregelen wel voldoende toereikend waren om de nalatige provincies in het gareel te krijgen. De effectieve executiemaatregel van 1579 was zo immers in 1651 van alle kracht beroofd en de nalatige provincies waren slagers geworden die hun eigen vlees keurden. Zij zouden nooit toestaan dat eigen inwoners door (eigen) autoriteiten zouden worden veroordeeld voor de schulden die een gevolg waren van hun eigen provinciale nalatigheid. En wat te denken van het ‘arresteerden’ van personen en inbeslagname van goederen van nalatige provincies buiten het eigen grondgebied? De Raad verwees naar een voorval uit 1584 toen de Landraad Amsterdam, Antwerpen en Dordrecht sommeerde om tot aanhouding van schepen uit nalatige provincies over te gaan. Zij weigerden ‘plat’ vanwege de angst voor de schade die het hun handel zou toebrengen. Toen Dordrecht het toch eens had geprobeerd met Zeeuwse schepen, betaalden de Zeeuwen de Dordtenaren met gelijke munt.⁶⁰ Deze wijze van executie van openstaande schulden werkte niet. Holland, in 1663 wars van militair ingrijpen, had toen wel voorgesteld om de gedeputeerden van nalatige provincies te weren uit de onder de Staten-Generaal ressorterende generaliteitscolleges. Deze maatregel was in 1688 omarmd door de Staten-Generaal en zelfs uitgebreid naar hun eigen vergadering toen de discussie draaide om de miljoenen die nodig waren voor de fortificaties.⁶¹

Hoewel de Raad de conclusie van Holland, dat ‘de geene, die het stuur van de regeering aan de hand hebben, veeltyds oorszaak wesen konnen tot het vorderen, off wederhouden, van de gerequireerde suivering der gedraage consenten’ graag onderschreef, waren er toch vragen bij te stellen. De Raad wilde hierbij niet in discussie treden over de vraag of en in hoeverre de gedeputeerden in de generaliteitscolleges ‘het stuur van de Provinciale Regeeringen in handen hebben’, maar had zijn bedenkingen bij de effectiviteit van uitsluiting uit generaliteitscolleges.

⁵⁸ Resolutie Staten van Holland 2 mei 1663.

⁵⁹ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 83.

⁶⁰ Ibidem, 84.

⁶¹ Resolutie Staten-Generaal 15 juli 1688.

Had het wel zin om de gedeputeerden van de nalatige provincies daaruit te weren? Zij werden immers door die eigen – nalatige – provincie betaald. En – een niveau hoger – zou het ontzeggen van de toegang aan gedeputeerden ter Generaliteit tot de vergadering van de Staten-Generaal niet kunnen leiden tot een scheuring binnen de Unie en daarmee het middel erger dan de kwaal maken?

In de tweede plaats wees de Raad erop dat, hoewel het zijn taak was om de nalatige provincies te houden aan de verplichtingen, hij die taak onder de huidige omstandigheden niet goed kon uitvoeren.⁶² De Staten-Generaal zouden toch moeten ‘weeten met al de weereld’ dat de Raad zijn gezag hand over hand verloren had sinds de tijd dat Engelse leden deelnamen aan de beraadslagingen en dat sindsdien het gezag van de Raad niet op oude voet was hersteld.⁶³ Ondanks deze ontwikkeling had de Raad altijd werk van de executies gemaakt, doorgaans in overleg met de Staten-Generaal en ‘gemuniëert’ met resoluties om zo de uitvoering kracht bij te zetten.

Toch had deze gang van zaken het executeren van nalatigen ernstig belemmerd. Het particularisme van de naar de Staten-Generaal gezonden provinciale delegaties was hiervan de voornaamste oorzaak geweest. De band met hun provinciale principalen bleek veelal sterker dan die met het ‘gemeene ligchaam’ van de Republiek. Had Willem van Oranje al niet gezegd ‘que les Deputez servoient à l’assemblée plustôt pour excuser les Provinces, comme Procureurs & Advocats de leurs constituans & Maitres, que pour avancer le bien commun’?⁶⁴ Het mocht dan naderhand verbeterd zijn, de vraag van de Raad bleef overeind. Kon de Raad vanwege de verstrengeling van belangen überhaupt wel hulp verwachten van de Staten-Generaal bij het nemen van dwangmaatregelen, nu jaren achtereen gebleken was dat alleen al het doen van bezendingen aan nalatige provincies telkens op weerstand stuitte? De gevolgen waren ernstig. Het ‘Com[p]toir van de Unie’ moest in 1715 worden gesloten, terwijl de provincies onderling wedijverden in beroeps- en verzoekschriften om verlaging van de lasten.⁶⁵ En dit alles ten koste van de veiligheid en het welzijn van de staat.

Ten derde benadrukte de Raad dat, indien – zoals vanouds – de sterke arm opnieuw zou worden ingezet tegen de provincies, er noodzakelijke wijzigingen zouden moeten worden

⁶² ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 86.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Resolutie Staten-Generaal 24 november 1579.

⁶⁵ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 87.

doorgevoerd in de regeling van de patenten.⁶⁶ Immers, het gebruik van dit middel zou anders deels afhangen van de provincies waartegen het zou moeten worden ingezet en deels van de meerderheid van stemmen ter Staten-Generaal.

Van Slingelandt beëindigde zijn schrijven met de opmerking dat sommige leden van de Staten-Generaal mogelijk zouden oordelen dat de Raad met deze missive en met die van 14 december 1716 de vrijheid van de afzonderlijke provincies ondermijnde. Op voorhand wees hij zo'n benadering af, omdat 'wy geen andere taal voeren, als die van de loffelycke Voorouders'.⁶⁷ Het zou diezelfde 'Voorouders' vreemd in de oren geklonken hebben dat iets in strijd met de vrijheid zou zijn als het overeenkwam met de letter en het oogmerk van de Unie. Men moest dan wel een wonderlijk begrip van vrijheid hebben om vol te kunnen houden dat 'de Leeden van een politicq lichaam' niet gebonden zijn aan vanouds gebruikelijke middelen om een regering in stand te houden.⁶⁸

In de inleiding op het schrijven van 27 januari 1717 aan de buitengewone vergadering liet de Raad van State er geen onduidelijkheid over bestaan dat hij van mening was dat zijn missiven van 14 december 1716 en 18 januari 1717 voldoende materiaal bevatten om de nalatige provincies te houden aan hun consenten.⁶⁹ Omdat de Staten-Generaal bij resolutie van 22 januari daaraanvolgend bleven aandringen op een nader advies vertrouwde de Raad nog een keer aan het papier toe waar zijns inziens de oplossing gezocht moest worden. Het zou hierbij niet zozeer moeten gaan over de keuze tussen de verschillende middelen van constrainte – de dwangmaatregelen – maar veel meer over het geven van voldoende autoriteit aan de Raad van State of aan enige vergadering of college om die maatregelen effectief te kunnen gebruiken. Zou dat niet gebeuren dan zou het zijn 'als off een werktuig gegeven wierd in een lamme hand'.⁷⁰ Aan de maatregelen zelf lag het namelijk niet. Bovendien waren die middelen van constrainte al zo oud als de Republiek en had de Raad van oudsher de bevoegdheid om ze in te

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, 88.

⁶⁸ Ibidem, 89.

⁶⁹ De uitgever van de *Staatkundige Geschriften* schrijft in de appendix bij 'Aanwysing van de waare oorsaaken' dat deze missive, gezien de verwijzing ernaar door Van Slingelandt (p. 15), als bijlage direct had moeten volgen op de missive van 18 januari, maar omdat deze al was gedrukt als bijlage A bij 'Discours over de defecten' wordt de lezer daarnaar verwezen. Het is niet duidelijk waarom dit gebeurd was. Was het een beslissing van de uitgever omdat de missive van 27 januari ook in 'Discours over de defecten' (p. 224) aan de orde kwam of had Van Slingelandt het al zo 'klaargelegd' voor de druk? Van Slingelandt verwijst er zelf niet naar in het 'Discours'.

⁷⁰ 'Discours over de defecten', 251.

zetten. De praktijk werkte echter niet mee en zo misten de maatregelen hun uitwerking en verloren ze langzamerhand hun betekenis. De belangrijkste oorzaak was, aldus de Raad, de uitholling van zijn bevoegdheid.

Voordat nu de Raad ook maar enig zinnig advies zou kunnen geven, dienden de Staten-Generaal het volgende te bedenken. De dwangmaatregelen sorteerden al geen behoorlijk effect toen er nog stadhouders waren en de provincies wel bereid waren zich aan de maatregelen te onderwerpen, eensgezind als ze waren in hun vrees voor de Spaanse overheersing en beducht voor de gewetensdwang die daaruit voortvloeide. Dat effect hadden ze ook niet toen de financiële positie van de individuele burgers van jaar tot jaar beter werd ondanks het feit dat de lasten stegen en de staatsfinanciën er aanzienlijk beter voor stonden dan in 1717 het geval was. Toen zou het een paradox geleken hebben als voorspeld was dat er een tijd zou komen dat sommige provincies aanleiding zouden geven tot het nemen van dwangmaatregelen tegen hen. Zou de Raad nu dan wel het dwangprotocol in werking kunnen stellen, nu de situatie zo anders – lees: verslechterd – was als boven beschreven? Op deze vraag diende, aldus de Raad, door de Staten-Generaal eerst een antwoord gegeven te worden alvorens zij zouden kunnen overgaan tot het hernieuwd vaststellen van bestaande maatregelen.

De Raad ging nog een stap verder met de retorische vraag dat de Staten-Generaal misschien wel zouden verwachten dat er nu een voorstel zou volgen over het herstel van bevoegdheden van de Raad op grond van zijn instructies van 1584 en 1588.⁷¹ Dat was geenszins de bedoeling. De Raad vermoedde namelijk dat hij daarvoor de handen toch niet op elkaar zou krijgen en bovendien zou het niets opleveren zonder dat er veranderingen werden aangebracht in de ‘gansche constitutie van den Raad van Staate, en in andere saaken, als overeenkomt met de jeegenwoordige tydsgelgentheid’.⁷² Daarom adviseerde de Raad iets anders, namelijk om het gezag van zowel de Staten-Generaal als de Raad zelf te vergroten in lijn met het besluit van de Grote Vergadering van 1651 over de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor leger- en oorlogszaken.⁷³

Dit advies werd vervolgens in zes punten nader toegelicht: 1. De Raad zou uitsluitend op resolutie van de Staten-Generaal overgaan tot executie; 2. Deze resolutie zou moeten worden

⁷¹ Secretaris Van Slingelandt doelt hier voornamelijk op de zinsnede uit de instructie van 1588: ‘de generaale Regeering van de Vereenigde Nederlanden, in saaken, de gemeene beschermenisse, en Unie, derselve aangaande, gestelt wierd ter bediening, en administratie, van den Raad van Staate’.

⁷² ‘Discours over de defecten’, 253.

⁷³ ‘Historische Verhandeling (...) Militie, 73.

voorbereid op initiatief van de Raad en in gezamenlijk overleg met de Staten-Generaal moeten worden vastgesteld als alle andere wegen om tot een schikking te komen geblokkeerd bleken; 3. De Raad zou vervolgens de resolutie moeten uitvoeren in overeenstemming met zijn instructie zonder dat de Staten-Generaal de uitvoering nog zouden kunnen belemmeren; 4. De gedeputeerden ter generaliteit zouden deze gang van zaken met eed en handtekening moeten bekrachtigen zoals tijdens de Grote Vergadering van 1651 ook was besloten ten aanzien van de patenten;⁷⁴ 5. De gedeputeerden van de provincies die onder het vergrootglas van executie zouden komen te liggen, zouden moeten worden uitgesloten van het overleg, ondanks het feit dat zij de eed op de besluitvorming hadden afgelegd en ondertekend; 6. Bij staken van stemmen zou het advies van de Raad de doorslag moeten geven. De Raad was immers op grond van zijn instructie bevoegd om over te gaan tot executie van nalatige provincies, zelfs zonder resolutie van de Staten-Generaal.

De voorlopige conclusie van de Raad was dat uitsluitend op deze wijze in goede harmonie gewerkt kon worden aan de handhaving van de regelgeving omtrent de dwangmaatregelen met als uiterste consequentie het vervolgen van nalatige provincies. Bovendien zou met deze benadering het ‘defect van genoegsaame autoriteit’ grotendeels worden gerepareerd.⁷⁵

In het verlengde van bovenstaande ging de Raad vervolgens over tot het schrijven van een advies inzake de andere dwangmaatregelen om de provincies aan te zetten tot het voldoen van hun consenten. De Raad deed dat met inachtneming van de aan- en opmerkingen van sommige provincies, die geresulteerd hadden in de hernieuwde adviesvraag van de Staten-Generaal van 22 januari. De Raad ging hierbij niet in op de middelen van ‘inductie’ – brieven, bezendingen en eventueel surseance van betaling – waarvan hij meende dat die te allen tijde vooraf dienden te gaan aan het inzetten van dwangmaatregelen. Wel was het noodzakelijk dat bezendingen ondernomen zouden worden door gedeputeerden van de Staten-Generaal en de Raad gezamenlijk. Meer gewicht in de schaal zou immers de kans op succes vergroten en bovendien was de aanwezigheid van leden van de Raad belangrijk vanwege hun kennis van zaken. Op bezwaren en uitvluchten van de kant van de nalatigen zouden de aanwezige leden van de Raad beter kunnen reageren dan hun collega’s van de Staten-Generaal, zo was de gedachte. Bij dit alles stelde de Raad duidelijk dat de dwangprocedure moest stoppen als de

⁷⁴ Resolutie 16 juni 1651. Hieraan werd de hand gehouden tot 1672 en zou, aldus de Raad, onder de ‘jegenwoordige forme van Regeering’ opnieuw in praktijk gebracht moeten worden.

⁷⁵ ‘Discours over de defecten’, 255.

betrokken provincies alsnog bereid waren inzage te geven in hun financiën. De Staten-Generaal en de Raad zouden vervolgens kunnen beoordelen of, en in hoeverre, die provincies in staat waren aan hun verplichtingen te voldoen. De Raad tekende hierbij aan dat tijdens deze procedure de betrokken provincies niet ontslagen waren van betalingsverplichting en dat de controlerende instanties haast dienden te maken.

Eindelijk kwam de Raad in zijn advies uit bij de concrete middelen van constrainte en hij nam zijn uitgangspunt in de resolutie van 15 juli 1688. Op deze resolutie had de Raad ook al gewezen in zijn missive van 18 januari.⁷⁶ Waar het de Raad nu vooral om ging, was dat deze resolutie feitelijk een tweesporenbeleid inzake constrainte had vastgelegd. Enerzijds was er de akte van parate executie van 1579 waarover de Raad de zeggenschap had. Zo was het ook vastgelegd in artikel 17 van zijn instructie uit 1651. Anderzijds was door de Staten-Generaal de mogelijkheid gecreëerd om als ultiem middel gedeputeerden van nalatige provincies de toegang te ontfangen uit de Staten-Generaal en generaliteitscolleges. De Raad had zijn mening over dit laatste al duidelijk ten beste gegeven in bovengenoemde missive. De kern was dat het weren van gedeputeerden onder de huidige omstandigheden weleens het einde van de Unie zou kunnen betekenen.

De Raad wist zich hierin gesteund door sommige provincies, maar onder hen waren er ook die dit middel van constrainte niet geheel wilden afschrijven. Het zou dan niet de laatste trap in de keten van dwangmaatregelen moeten zijn, maar bijvoorbeeld de eerste nadat de hierboven genoemde middelen van inductie niets hadden uitgewerkt. Zou dan ook dit niet helpen om de weerstand tegen het presteren van de consenten te breken, dan zouden zwaardere middelen kunnen worden ingezet. De Raad rekende echter de Staten-Generaal voor hoeveel meer tijd er dan wel niet verloren zou gaan voordat de geldstroom richting de staatskas zou vloeien. Maanden zouden er verlopen met de middelen van inductie – aanmaningen en bezendingen – en voor een constrainte in fasen zou nog eens maanden moeten worden uitgetrokken. En hoe lang wilde men wachten op het effect van uitsluiting uit de regeringscolleges? Het advies van de Raad luidde dan ook om geheel van dit middel af te zien.⁷⁷

Een ander middel, namelijk beslaglegging op domeinen, inkomsten en revenuen van de nalatige provincies mocht dan in eerste instantie plausibel lijken en veel redelijker dan het aanhouden van regenten en burgers en confiscatie van hun bezittingen, maar daar had de Raad toch zo zijn vragen bij. Waarom werd hierover niet gerept in artikel 23 van het unietraktaat,

⁷⁶ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 85-86.

⁷⁷ ‘Discours over de defecten’, 259.

noch in de akte van parate executie, noch in de conceptresolutie van de Grote Vergadering van 1651?⁷⁸ De Raad meende te weten dat de ‘wyse Voorouders’ het een te gevaarlijk middel vonden. Beslaglegging op domeinen, inkomsten en revenuen zou het publieke betalingsverkeer kunnen lamleggen met alle gevolgen van dien voor de uitbetaling van de soldijen en het voldoen van andere generaliteitslasten. Ook hiervoor gold dat het middel erger was dan de kwaal.

Resumerend concludeerde de Raad dat het beste advies dat hij kon geven bestond in het vasthouden aan de bestaande middelen. Artikel 23 van de Unie en de akte van parate executie bleven leidend voor de Raad. Dat betekende in voorkomende gevallen allereerst dat tot arrestatie en confiscatie kon worden overgegaan van regenten en burgers van nalatige provincies. Een ‘practicabel’ middel aldus de Raad omdat diezelfde regenten dit ook zouden kunnen voorkomen door tijdig hun consenten te voldoen. Evenzeer praktisch was het dat de sterke arm hieraan te pas kon komen, waarbij de Raad wel van mening was dat dit uitsluitend geoorloofd was wanneer de personen in kwestie niet mee wilden werken bij hun arrestatie of de beslaglegging op hun goederen. Ook was het een doeltreffend middel omdat het de regenten noodzaakte om bij dreigende aanhoudingen direct orde op zaken stellen, ‘het sy uit liefde, off uit vrees’ voor de eigen burgers om arrestatie en confiscatie van bezit te voorkomen.⁷⁹

In de tweede plaats was er dan de mogelijkheid van inkwartiering van ruiters en soldaten. Om beide dwangmaatregelen op te kunnen leggen zou dan wel een wijziging aangebracht moeten worden in de regeling van de patenten, maar die zou gering zijn aldus de Raad en uitsluitend de nalatige provincies treffen. Wel zou het dan van belang zijn om, indien de Staten-Generaal het voorstel van de Raad accepteerden, een instructie op te stellen voor het ‘stuk van de executie’, waaraan beide colleges zich dienden te houden. Ook achtte de Raad het nodig nog een derde middel van constrainte toe te voegen. Hij baseerde zich hiervoor op de akte van parate executie, waarin omschreven werd dat nalatige provincies ook belast konden worden met de schade – en de rente daarover – die zou ontstaan voor die provincies die financieel moesten bijspringen om de legers van de wanbetalers op peil te houden.⁸⁰

Alles overziende meende de Raad dat hij nog wel breder had kunnen uitweiden over de gegeven adviezen, maar de angst om de Staten-Generaal daarmee te vervelen weerhield hem. Bovendien zou het een herhaling worden van alles wat al geschreven was in de voorgaande

⁷⁸ Ibidem, 260. Op deze ontwerpresolutie had de Raad ook al gewezen in de missive van 18 januari 1717. Zie hiervoor: ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 82-83.

⁷⁹ Ibidem, 261.

⁸⁰ Ibidem, 261-262.

missiven van 14 december en 18 januari. Toch weerhield die angst de Raad niet om de Staten-Generaal nog een keer met klem voor te houden dat het weinig zou baten als uitsluitend de maatregelen om de provincies te binden aan een betere nakoming van de consenten bekrachtigd zouden worden. Het zou zelfs kunnen leiden tot grotere schade voor de Republiek als niet ook tegelijkertijd gezocht werd naar wegen en middelen om eens en voorgoed een eind te maken aan de ‘discrepante sentimenten’ tussen de provincies over de – voornamelijk financiële – lasten van de gemeenschappelijke landsverdediging. Er moest een eind komen aan de gedachte dat er zoiets bestond als gewestelijke vrijheid van consenteren waardoor de staatsveiligheid in gevaar zou kunnen komen.

Nu was deze materie ook al hoog en breed aan de orde geweest tijdens de Grote Vergadering van 1651. Een conceptresolutie over het ‘besligten van de differenten’ werd destijds ontworpen, bijna tot besluit verheven, maar dus nooit in praktijk gebracht.⁸¹ De gewesten waren het er toen over eens geweest dat er goede arbitrage moest komen bij onderlinge verschillen van mening, maar Holland wilde, zoals ook al geschreven in hoofdstuk 3, juist het heikele punt van de consenten daarvan uitgezonderd zien.⁸² Naderhand kwam Holland terug op deze weigering en had dit gewest ‘getragt te redresseeren, het abuis in het jaar 1651 begaan, maar vrugteloos’.⁸³ Men hoefde nu nog slechts de laatste hand aan die conceptresolutie te leggen om het plan van 1651 in werking te stellen, aldus de Raad.

Een handreiking deed hij alvast door voor te stellen een termijn te bepalen waarbinnen de arbiters benoemd moesten worden en hun werk gedaan dienden te hebben. In het verlengde hiervan zou ook moeten worden vastgelegd hoe te handelen als provincies weigerden bemiddelaars te benoemen of zich tegen benoeming van aangewezen arbiters verzetten. Drie artikelen zouden daarom moeten worden toegevoegd aan het bestaande concept: 1. Benoeming diende plaats te vinden uiterlijk vier maanden nadat petitie of andere punten, waarover het verschil van mening was gerezen tussen de provincies, aan hen voor intern overleg waren toegezonden; 2. Naast het afleggen van de in artikel 3 van het concept reeds voorgestelde eed van onpartijdigheid zou ook door de arbiters de eed moeten worden gezworen dat zij zo snel als mogelijk en zonder uitstel of obstructie hun werk zouden doen; 3. Bleef een bepaalde provincie weigeren bemiddelaars te benoemen of zich tegen benoemden verzetten, dan moesten

⁸¹ Conceptresolutie Staten-Generaal 19 augustus 1651; ‘Aanwysing waare oorsaaken’, 64-68.

⁸² ‘Discours over de defecten’, 262-263; ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 15.

⁸³ Resolutie Staten van Holland 2 mei 1663; ‘Discours over de defecten’, 192, 263.

evengoed de arbiters van de andere provincies hun werk binnen de gestelde vier maanden starten. Hun uitspraak zou vervolgens ook bindend zijn voor de weigerachtigen.⁸⁴

De Raad hoopte dat met deze missive de provincies voldoende overtuigd raakten van de noodzaak om de constrainte – arresteren, confisqueren en inlegeren –, de submittie inzake consenten en de voorstellen over de landsverdediging in de praktijk toe te passen. Mochten er evenwel nog twijfelaars zijn, dan dienden zij zich af te vragen of er überhaupt wel een republiek is of ooit had bestaan die zich hierom niet had bekommerd. Ook zouden zij aan de regenten van de belangrijke steden in het land, ‘Steden welke in veel opsigten gelyken aan (...) vrye Republiken’, kunnen vragen of zij meenden dat hun steden bestuurlijk in stand konden blijven als elk lid van de vroedschap de macht had om besluiten te blokkeren.⁸⁵ Of als aan de burgemeesters en de rechtbanken de macht en het gezag ontbrak om resoluties uit te voeren.

De twijfelaars zouden het ook aan de bewindhebbers van de VOC, ‘dat florissant Lichaam, welk in veel opsigten meer gelykt na een Republiq als na een Societeit van negotie’, kunnen voorleggen.⁸⁶ Zouden de Heren XVII misschien het idee hebben dat de VOC zou kunnen blijven bloeien als ieder lid zijn veto zou kunnen uitspreken over de besluiten of als de afzonderlijke kamers zelf zouden kunnen beslissen over het al dan niet nakomen van die besluiten? Zouden deze aansporingen nog niet aanzetten tot actie, dan moest men, aldus Van Slingelandt, maar te rade gaan bij auteurs die ooit geschreven hadden over het functioneren van openbare lichamen of besloten gezelschappen om erachter te komen of dit soort instellingen levensvatbaar zouden zijn als ieder afzonderlijk lid de macht had besluiten te blokkeren. Of andersom, als zo’n instelling niet het gezag had om individuele leden te binden aan die besluiten.

De Staten-Generaal werd op het hart gebonden – ‘God geeve...’ – er alles aan te doen, opdat de buitengewone vergadering niet gesloten zou worden zonder de dwangmaatregelen te hebben vastgesteld. Zou dat toch gebeuren, dan wachtte de natie de ondergang. Het feit dat de Republiek nog bestond was zonder twijfel een ‘wonderwerk van de Goddelyke Voorsienigheid’, maar men kon het, aldus Van Slingelandt niet eeuwig blijven verwachten van wonderen zonder zelf de handen uit de mouwen te steken.

Na dit vrome slot keerde de Raad bij monde van Van Slingelandt nog een moment terug naar de realiteit. Hij was ervan overtuigd dat de Staten-Generaal – in hun grote wijsheid – de

⁸⁴ ‘Discours over de defecten’, 263-264.

⁸⁵ Ibidem, 264-265.

⁸⁶ Ibidem, 265.

voorgestelde verbeteringen zouden doorvoeren in de petities met ingang van 1 januari 1717. De Staten-Generaal zouden echter moeten overwegen om die verbeteringen met terugwerkende kracht uit te breiden tot de periode van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) en de jaren van vrede die erop gevolgd waren. Op deze wijze zouden de provincies de mogelijkheid krijgen om ‘malkander justitie te doen’ en de onderlinge aansprakelijkheid voor de kosten van de defensie te regelen.⁸⁷ Zo zouden zij tot een verevening kunnen komen van de (oorlogs)uitgaven, die nu met ongelijke schouders gedragen werden.

4.4 Conclusie

In dit hoofdstuk over de voorstellen van de Raad van State om tot herstel van de regeringsgebreken te komen stonden vier missiven van dit college centraal. Deze ambtelijke brieven werden geschreven door Van Slingelandt in zijn functie van secretaris van de Raad in de periode voorafgaand aan en tijdens de Tweede Grote Vergadering (1716-1717). Het eerste stuk van 7 oktober 1716 diende als ambtelijk of praeadvies voor overleg met de Staten-Generaal, op basis van hun resolutie van 7 augustus 1716, over de voorbereiding van de buitengewone vergadering. Het tweede stuk, gedateerd 14 december 1716, was bedoeld als handreiking van de Raad van State aan die vergadering over de ‘geschiedenis’ van het financiële beleid van de Republiek sinds de oprichting van de Unie in 1579. De stukken van 18 en 27 januari 1717 kwamen tot stand op verzoek van de Staten-Generaal naar aanleiding van concrete vragen hunnerzijds. Aan de missive van 18 januari lag de vraag ten grondslag hoe de provincies in onderlinge harmonie ervoor konden zorgen dat de afgesproken troepenaantallen per provincie op peil bleven en welke maatregelen genomen konden worden bij nalatigheid. De missive van 27 januari was het antwoord op de vraag op welke wijze de provincies gedwongen konden worden om te voldoen aan hun consenten. Consenten ‘dragen’ was immers één, daadwerkelijk betalen was twee.

Hierbij schaarde de Raad zich met het praeadvies van harte achter het besluit van de Staten-Generaal om de afgevaardigden naar de buitengewone vergadering zonder last of ruggespraak hun werk te laten doen. Er moesten zaken gedaan kunnen worden. Het was Van Slingelandt al lange tijd een doorn in het oog geweest dat de Staten-Generaal, bij gebrek aan een instructie en daarop afgelegde eed, niet voldoende macht en gezag hadden om door te kunnen pakken. De vijf voorgestelde agendapunten zouden ook als één geheel moeten worden

⁸⁷ Ibidem, 267.

behandeld opdat de situatie van de Grote Vergadering van 1651 zich niet herhaalde. Toen was na de regeling van de patenten de accurate afhandeling van de rest van de agenda grotendeels achterwege gebleven. De gevolgen waren desastreus. De Raad riep dan ook op om de draad van 1651 op te pakken waar die was blijven liggen. De agendapunten zouden vervolgens op de gebruikelijke wijze kunnen worden voorbereid door de Raad en de Staten-Generaal gezamenlijk. Voor de verbetering van de financiële paragraaf van de Republiek moesten ook de adviezen van de Generaliteitsrekenkamer en de admiraliteit ingewonnen worden.

De Raad had zelf ook een visie op het herstel van de financiële situatie, op ‘het werk van de consenten’, en Van Slingelandt werkte deze uit in vier punten. Achtereenvolgens passeerden het quoteringsbeleid, petities in relatie tot de staat van oorlog, de instemmingsprocedure met de lastenverdeling en de inning van de gelden, met gebruikmaking van eventuele dwangmaatregelen, de revue. Sterker nog dan in het schrijven van 14 december 1716 benadrukte de Raad in het advies van 18 januari 1717 zijn verantwoordelijkheid bij het nemen van maatregelen van constrainte. Wel stelde de Raad – lees opnieuw Van Slingelandt – voor om inzake de executoriale bevoegdheden een nauwe samenwerking aan te gaan met de Staten-Generaal. Die zou in lijn moeten zijn met het besluit van 1651 over de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor leger- en oorlogszaken.

Schoot Van Slingelandt met zijn verbetervoorstellen nu in de roos of sloeg hij de plank mis? Geyl moet worden toegestemd dat Van Slingelandt inderdaad voortdurend bezig was met de ‘bewerktuiging’ van de Unie. Dat hij daarbij niet voldoende zou zijn doorgedrongen in het ‘inwendig politiek en maatschappelijk’ leven om zo de geesten van zijn mederegenten rijp te maken voor verandering is een gedachte van Geyl die geen grond vindt in de hierboven behandelde missiven van de Raad ten behoeve van de Tweede Grote Vergadering. De opmerking van De Bruin dat ‘tijdgenoten als Van Slingelandt’ het fundamentele probleem, namelijk het uitgeput zijn van de staatskas, verkeerd zouden hebben ingeschat valt te nuanceren. Veertig jaar oorlog had de Gouden Eeuw zeker doen verbleken. Het ‘Comptoir van de Unie’ ging in 1715 niet voor niets op slot. De vraag is echter of dit het fundamentele probleem was. De politiek-bestuurlijke wanorde die Van Slingelandt schetste, was immers niet van vandaag of gisteren. Hij trok lange lijnen door de geschiedenis en was sinds 1690, toen hij aantrad als secretaris van de Raad, er zelf getuige van. Het fundamentele probleem was het gebrek aan voldoende slagkracht van de Staten-Generaal, gehinderd als ze werden door de eigen koers die de zeven gewesten voeren. Van Hooff heeft ongelijk met zijn bewering dat Van Slingelandt geprobeerd heeft de buitengewone vergadering te *gebruiken* om de Raad van State tot centraal staatsorgaan te maken. Uit de missiven blijkt wel dat de Raad op zijn strepen stond

waar het zijn bevoegdheid betrof en zoals die was vastgelegd in de opeenvolgende instructies van 1584, 1588 en 1651. Dat hij daarbij aan een zekere tunnelvisie leed, werd al geconcludeerd in hoofdstuk 3. Hij realiseerde zich echter heel goed dat er met de nieuwe raadsinstructie van 1651 een andere wind was gaan waaien in de verhouding tussen de Staten-Generaal en de Raad van State. Het voorstel van de Raad om inzake de hantering van de dwangmaatregelen een nauwe samenwerking aan te gaan met de Staten-Generaal is daar een goed bewijs van.

Aan het begin van de inleiding bij dit hoofdstuk werd gerefereerd aan Van Slingelandts verhaal voor de Staten van Holland op 11 september 1727 over de financiële situatie in zijn provincie. Het is dan tien jaar na het einde van de Tweede Grote Vergadering en er was nog steeds geen vooruitgang geboekt. Van Slingelandt bleef echter hameren op herstel. Of, om met een variant op Van Deursen te spreken: hij gaf energiek leiding en deed goede voorstellen voor verbetering van de bestuursstructuur van de Republiek, maar zijn tijd had aan geen van beide behoefte.⁸⁸

⁸⁸⁸⁸ Van Deursen, 'De Republiek', 206.

5. Het stadhouderschap

5.1 Inleiding

Hoe dacht Van Slingelandt over het ambt van stadhouder? Hoe dacht hij over de stadhouder in dienst van één of meerdere provincies tegelijk? Was Van Slingelandt voor of tegen een stadhouder? Was hij staats- of Oranjegezind? Of nam hij een middenpositie in, al dan niet gedreven door pragmatisme? De beantwoording van deze vragen staat centraal in dit hoofdstuk. Hoewel Van Slingelandt erkent dat de ‘stichters’ van de Republiek destijds voor een stadhouder waren, had de geschiedenis en de eigen ondervinding hem geleerd dat deze dienaar van de Staten vanwege zijn overmacht een gevaar kon betekenen voor de vrijheid en de soevereiniteit van de afzonderlijke gewesten. Het meest vergaande wat Van Slingelandt schreef over een vrije regering met of zonder stadhouder luidt: ‘soo laat het daarom niet naa een klaare saak te weesen, dat een eminent hoofd niet behoord tot het weesen van een vrye Staatsregeering’.¹ Hoe zat het nu precies met die stadhouders? Waar lag hun oorsprong en wat was hun werkterrein?

Fruin, met in zijn voetspoor Van Deursen, Gabriëls en Prak, hebben de ontwikkelingsgang van het stadhouderschap breed beschreven.² In grote lijn komt het erop neer dat reeds onder de Bourgondische en Habsburgse landsheren stadhouders werden aangesteld in de Nederlandse gewesten. Zij moesten deze gebieden besturen in samenwerking met een regeringsraad of hof. Feitelijk werd het instituut van stadhouder na het uitbreken van de Opstand in de Noordelijke Nederlanden en het verlaten van de landsheer overbodig, zo stellen de genoemde auteurs. Maar zo ging het niet. Stadhouders bleven komen en gaan.

De jurist en historicus Pieter Bondam (1722-1800) schreef in een ongedateerd opstel dat de stadhouderlijke waardigheid een voortdurend tegenwicht vormde tegen een ongelimiteerde democratie enerzijds en een insluipende aristocratie anderzijds. Zijn contemporaine conclusie was ‘dat een stadhouder een noodzakelyk kwaad in onze Republyk is’.³ Deze conclusie deed Van Deursen opmerken dat in de geschiedenis van het

¹ ‘Aanwysing korte, en gereede weg’, 94.

² Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 55-63, 219-224; Van Deursen, ‘Staatsinstellingen’, 355-361; Gabriëls, *De heren als dienaren*, 55-60; Maarten Prak, ‘Republiek en vorst. De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16e-18e eeuw’, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16-2 (1989) 28-52.

³ P. Bondam, ‘Magistraatsbestelling. Over den regeeringsvorm van de Republiek der Vereenigde Nederlanden’, *Kroniek van het Historisch Genootschap* 31, 6e serie 6 (1875) (Utrecht 1876) 335-348, aldaar 335.

stadhouderschap het accent beurtelings op het kwaad en op de noodzaak viel.⁴ Dit onderscheid tussen ‘kwaad’ en ‘noodzaak’ biedt een goede mogelijkheid om Van Slingelandts visie op de stadhouder te ontrafelen. Ook hij kende de geschiedenis en wist dat de stichters van de ‘vrije staatsregering’ in 1572 voor een stadhouder waren. Dat was misschien uit gewoonte of om de prins van Oranje, Willem I, niet voor het hoofd te stoten of ook omdat ze – Holland en Zeeland in eerste instantie – hem gewoonweg niet konden missen. De tijd vroeg kennelijk om een leider. Toch was volgens Van Slingelandt zo’n ‘eminent hoofd’ alleen maar echt nodig als er niet bij meerderheid van stemmen (overstemming) besluiten genomen konden worden en er geen andere instantie was die de doorslag kon geven bij verschillen van mening (submissie). De leider kon dan proberen door overredingskracht (persuasie) een brug te slaan tussen de verschillende partijen om zo te komen tot het nemen van de goede beslissingen.⁵

Kwaad en noodzaak van het hebben van stadhouders streden ook bij Van Slingelandt om de voorrang. Dit betekent echter niet dat hij, zoals recent nog wel is beweerd door Drejer, voor het herstel van het stadhoudersambt zou zijn geweest.⁶ Het betekent evenmin dat Van Slingelandt tot het kamp van de orangisten behoorde of zich in de loop van zijn leven onder invloed van zijn schoonvader De Wildt daartoe bekeerd had zoals Porta stelt.⁷ Om Van Slingelandts visie op het stadhouderschap boven water te krijgen, wordt aan de hand van wederom een aantal traktaten uit de *Staatkundige Geschriften* nagegaan wat Van Slingelandt hierover schrijft in zowel positieve als negatieve zin. Maar ook hiervan geldt wat al in hoofdstuk drie werd geconstateerd, erg overzichtelijk is het niet. Vrijwel in elk traktaat komt de stadhouder een of meerdere keren voorbij. Toch is er wel structuur in te ontdekken. In de traktaten ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ (1716), ‘Discours over de defecten’ (1716), ‘Aanwysing van de waare oorsaken’ (1717) en ‘Aanwysing van een korte (...) weg’ (1722) gaat Van Slingelandt dieper in op persoon en positie van de stadhouder.⁸ In de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ (z.j.) schrijft Van Slingelandt over de samenstelling van de Raad en komt tevens de plaats van de stadhouder daarin aan de orde. Aan de hand van de instructies voor de Raad uit 1588 en 1651 wordt dat uitgewerkt.⁹ Van Slingelandt zou echter Van Slingelandt niet

⁴ Van Deursen, ‘Staatsinstellingen’, 355.

⁵ ‘Aanwysing van een korte (...) weg’, 94.

⁶ Drejer, ‘Representative Government’, 88.

⁷ Porta, *Joan en Gerrit Corver*, 114.

⁸ Deze vier traktaten zijn achtereenvolgens opgenomen in de *Staatkundige Geschriften* I, 1-150 en 171-314; *Staatkundige Geschriften* II, 1-90 en 91-124.

⁹ *Staatkundige Geschriften* III, 254-258.

zijn als hij niet ook een concept-instructie zou ontwerpen voor het ambt van stadhouder. Evenals voor de Staten-Generaal en de admiraliteit en naast alle voorstellen die hij deed voor verbetering van de instructie voor de Raad van State kwam hij eveneens voor de stadhouder met regelgeving.¹⁰

Zowel in het ‘Discours over de defecten’ als in het traktaat ‘Historische Verhandeling (...) Militie’ belicht Van Slingelandt de stadhouder ook in de functie van admiraal-generaal en in die van kapitein-generaal van de provincie en van de Unie als geheel.¹¹ In het ‘Discours over de constitutie’ (1719) wordt de benoemingsprocedure voor deze ambten behandeld met nadruk op de negatieve effecten ervan.¹² Aangezien Van Slingelandt hierbij meer de nadruk legt op de inhoud van deze ambten dan op de positie van de stadhouder en deze materie al beschreven is in hoofdstuk drie, wordt daar in dit hoofdstuk aan voorbijgegaan.¹³

Van Slingelandts visie op de stadhouder is niet onbesproken en onweersproken gebleven. Na de publicatie van de traktaten in 1784 en 1785 verscheen in 1787 van de hand van Waelwijk diens *Vaderlandsche remarques* met een commentaar op het traktaat over ‘Verhandeling van de Oude Regeering’.¹⁴ Voorzichtige kritische geluiden klonken al eerder door in de bespreking van de *Staatkundige Geschriften* in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1784 en 1785.¹⁵ In een anoniem pamflet, dat door Boeles aan Johan Hendrik Swildens wordt toegeschreven, werd Van Slingelandt verweten dat hij op dit punt de ‘waare bronnen’ niet kende.¹⁶ Er klonken – in die achttiende eeuw – overigens niet alleen tegenstemmen. Er waren ook pleitbezorgers zoals de orangistische jurist en publicist Elie Luzac en de historicus Adriaan Kluit met in diens kielzog zijn promovendi Johannes Kien van Citters en Hermanus Willem van Pleuren.¹⁷

¹⁰ ‘Concept van instructie dienende tot het ampt van stadhouder of van gouverneur, capitein generaal en admiraal over Holland en Westvriesland’ (z.j.), *Staatkundige Geschriften* III, 291-317.

¹¹ ‘Discours over de defecten’, 211-221; ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 97-128. Hoofdstuk 5 handelt over de stadhouders in hun kwaliteit van provinciale kapiteins-generaal (97-112) en hoofdstuk 6 bespreekt de kapitein-generaal als opperbevelhebber van de staatsmilitie (113-128).

¹² ‘Discours over de constitutie’, 177-180.

¹³ Hoofdstuk 3.4.

¹⁴ Waelwijk, *Vaderlandsche remarques*; Hansma, *Oranje driften*, 75-76.

¹⁵ AVL 6-1 (1784), 546-548; 7-1 (1785), 557-561.

¹⁶ *Ontwerp Republiek*, 12; W. B. S. Boeles, *De patriot J. H. Swildens. Zijn arbeid ter volksverlichting geschetst* (Leeuwarden 1884) 134-135.

¹⁷ [Luzac], *Reinier Vryaarts openhartige brieven*; Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering*; Kien van Citters, *De jure comitum Hollandiae in magistratus*; Van Pleuren, *De potestate legislativa comiti olim Hollandiae*.

Hier komt nog iets bij. In 1727 werd Van Slingelandt verkozen tot raadpensionaris van Holland. Het verhaal gaat – lees: het gonst in de historiografie van de verhalen hierover – dat de benoemingskogel pas door de Statenkerk was nadat Van Slingelandt zou hebben beloofd om óf niets aan de politiek-bestuurlijke structuur van de Republiek te veranderen, óf niet mee te werken aan het herstel van het stadhoudersambt, of zelfs beide. De officiële besluitvorming rond de benoeming zwijgt hierover. Aan de hand van wat wel over deze kwestie werd geschreven is getracht feit en fictie van elkaar te scheiden in het licht van de vraag of er in 1727 een Van Slingelandt was opgestaan met een andere visie op het stadhouderschap dan hij eerder had ontvouwd in zijn traktaten.

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: na een paragraaf (5.2) over wat Van Slingelandt schreef met betrekking tot het stadhouderschap in het algemeen volgen de paragrafen over de positie van stadhouder in de Raad van State (5.3) en de door Van Slingelandt ontworpen concept-instructie voor deze dienaar van de Staten (5.4). Hierbij zal ook zijn commentaar op de ‘Commissie en Instructie’ voor prins Maurits als gouverneur, kapitein-generaal en admiraal van Holland en Zeeland worden betrokken.¹⁸ In de daaropvolgende paragraaf (5.5) komt de kwestie rond Van Slingelandts belofte over het voetlicht, gevolgd door de conclusie.

5.2 De stadhouder in persoon en positie

In ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ neemt Van Slingelandt een lange aanloop om zijn visie op de positie van de stadhouder na 1572 en na het afzweren van de landsheer in 1581 te bepalen. De eerste drie hoofdstukken handelen over oorsprong en macht van de graven, over de macht en het recht van edelen en steden onder die graven en over het aandeel van stadhouder en Hof in de grafelijke regering. In het vierde hoofdstuk bespreekt Van Slingelandt de verandering in de oude regering van Holland gedurende het leven van Oranje, door hem als ‘Prins Willem den Oude[n]’ aangeduid.¹⁹ Het vijfde en laatste hoofdstuk van dit traktaat handelt over de verandering van regering na de dood van Willem I en in het bijzonder over het samenkomen van de ambten van gouverneur en kapitein-generaal van Holland in de persoon van diens zoon Maurits.²⁰

¹⁸ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 123-145.

¹⁹ Ibidem, 85-103; Waelwijk stoort zich overigens mateloos aan deze laatste benaming en wijst er bij herhaling op dat Van Slingelandt beter had kunnen spreken van ‘Willem de eerste’, *Vaderlandse remarques*, 107 en 122.

²⁰ Ibidem, 104-150.

Van Slingelandt start zijn bespiegelingen over het stadhouderschap zoals zich dat in de Republiek ontwikkelde vanaf het moment dat de oude Hollandse gravengeslachten uitgestorven raakten en de macht in 1299 overging in Henegouwse handen. De Henegouwers uit het huis Avesnes werden in 1354 opgevolgd door het Beierse huis Wittelsbach. Jacoba van Beieren moest vervolgens in 1428 haar gewesten afstaan aan de Bourgondiërs, waarna het Bourgondische huis Valois de scepter zwaaide tot 1482. Daarna regeerden de Habsburgers, de facto tot 1581, de jure tot 1648. Van Slingelandt constateert dat het juist deze buitenlandse huizen waren die zich gingen bedienen van stadhouders, omdat zij, als graven van Holland, vanwege andere belangen en bezittingen elders, veelal afwezig waren. Aan de stadhouders de taak om recht te spreken, de rust in het land te bewaren en bij onvoorziene omstandigheden te handelen naar bevind van zaken. De stadhouders werden bijgestaan door een Hof en samen vormden zij één lichaam waarvan, aldus Van Slingelandt, de stadhouder het hoofd was.²¹

Op het centrale niveau kwamen er in de Habsburgse tijd ook ondersteunende raden, de zogeheten Collaterale Raden die naast de landvoogdes in Brussel stonden. Dit waren de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financiën. De datum 1 oktober 1531 geldt als officieel oprichtingsmoment, want toen vaardigde Karel V de instructies en nadere bepalingen uit voor deze colleges.²²

De vraag waar Van Slingelandt echter mee blijft rondtobben is die naar de verantwoordelijkheid van de stadhouder onder de graven, of liever, de vraag naar de uitbreiding van zijn juridische naar – ook – politieke bevoegdheden. De instructies van Filips de Goede, Karel de Stoute, Maria van Bourgondië, Maximiliaan van Oostenrijk en Karel V – Van Slingelandt gaat voorbij aan die van Filips de Schone – voor zowel de Hofraad als de stadhouder(s) verschaften hem te weinig duidelijkheid over die uitbreiding. Wel constateert hij dat in enkele artikelen van die instructies bepalingen voorkomen die verder gaan ‘als het bloote Regtersampt’ van de stadhouder.²³ Duidelijker wordt het uit de mandaten voor de stadhouders graaf Hendrik III van Nassau-Breda (1483-1538) en zijn zoon René van Chalons (1519-1544).

²¹ Ibidem, 71.

²² De Schepper heeft de ontwikkeling van de Bourgondische Hofraad in de richting van de Collaterale Raden en hun onderlinge verhouding en bevoegdheden uitgebreid beschreven en wijst erop dat de Opstand na 1568 deze landsheerlijke instellingen uit de Noordelijke Nederlanden verdrong. In de Spaanse – en later Oostenrijkse – Nederlanden bleven zij bestaan tot bijna het eind van het ancien régime. H. de Schepper, ‘De Raad van State in de landsheerlijke Nederlanden en zijn voortgang op gescheiden wegen, 1531-1588/1948’ in: *Raad van State 450 jaar* (’s-Gravenhage 1981) 1-35, aldaar 3-12.

²³ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 72.

Op basis van de oude hofinstructies, de hierboven genoemde mandaten en niet nader omschreven ‘andere bescheiden’ komt Van Slingelandt tot de conclusie dat er sprake is van een tien-punten-takenpakket voor de stadhouder, al dan niet in samenwerking met het Hof van Holland.²⁴

In de eerste plaats had de stadhouder een militaire taak. Als kapitein-generaal was hij landsverdediger en grensbewaker. Vervolgens had hij als admiraal de supervisie over zeezaken. Ten derde benoemde hij schepenen en kon hij – bij afwezigheid van zijn superieur – in sommige steden burgemeesters aanstellen. In de vierde plaats was de stadhouder verantwoordelijk voor het uitschrijven van de Statenvergadering. Dit kon gedaan worden op verzoek van de graaf of wanneer stadhouder en Hof daar zelf aanleiding toe zagen. Daarnaast hadden ook de landsadvocaat en de Staten – gezamenlijk of afzonderlijk – de mogelijkheid een verzoek in te dienen om een vergadering te ‘beschrijven’. Dit soort verzoeken ging te allen tijde via de stadhouder en het Hof. Dat de prins van Oranje zijn bevoegdheid als stadhouder goed bewaakte bleek, aldus Van Slingelandt, toen de Staten in 1561 een resolutie aannamen waarin bepaald werd dat de Staten ook konden vergaderen ‘op beschrijving’ van de landsadvocaat en/of de ontvanger zonder tussenkomst van stadhouder en Hof.

De toenmalige landsadvocaat Jacob van den Eynde en de ‘gemenelandsontvanger’ Aert Coebel, tevens tweede landsadvocaat, maakten kennelijk gretig gebruik van dit nieuwverworven recht.²⁵ Toen de prins van Oranje naderhand kennis kreeg van deze resolutie was hij van mening dat ‘sulx een nieuwigheid was, strydig met syn Instructie’.²⁶ Zonder zijn advies geen Statenvergadering, zo luidde het devies. Dordrecht beaamde dit en verklaarde dat het ‘voor de tyd’ van deze advocaat nooit was voorgekomen dat een vergadering belegd werd zonder toestemming van stadhouder en Hof. De Staten bleven echter onderscheid maken tussen ‘generale en particuliere dagvaarden [dagvaarten]’.²⁷ Beschrijven van de eerste categorie gebeurde op last van de stadhouder en het Hof, uit naam van de vorst. Beschrijven van de tweede categorie viel onder de verantwoordelijkheid van de Staten zelf. In 1565 mengde het Hof zich in de discussie en bood een tussenoplossing, maar Oranje ging er niet in mee. De landvoogdes, Margaretha van Parma, probeerde het verschil van mening uit de wereld te helpen met de opvatting ‘tot dat anders soude weesen gedisponeert, de Staaten alleenlyk haar

²⁴ Ibidem, 77-85.

²⁵ Over hen en hun ambten: Koopmans, *De Staten van Holland*, 94-107.

²⁶ Ibidem, 79.

²⁷ Met de term dagvaarten worden statenvergaderingen bedoeld.

Vergaderinge souden houden met kennisse van syn Excellentie, als Stadhouder’.²⁸ Zij liet het Hof buiten beschouwing. Hierbij tekent Van Slingelandt licht ironisch aan: ‘welk egter niet naagelaaten heeft in het vervolg de Staaten te beschryven’.²⁹ Of de Staten het zich aantrokken vermeldt Van Slingelandt niet.

In de vijfde plaats mochten geen plakكاتen van de graven of door hen verleende octrooien aan de Staten met betrekking tot inning van belastingen worden gepubliceerd zonder toestemming van de stadhouder en het Hof. De stadhouders hadden de taak om na te gaan of de plakكاتen niet in strijd waren met rechten, privileges en vrijheden van ‘den Lande, of goede Steeden’ en maatregelen te nemen indien dat wel het geval zou zijn. De Staten van hun kant hadden het recht zich te richten tot de stadhouder bij bezwaar tegen publicatie van plakكاتen of als ze juist wensten dat aan hen verleende octrooien om belastingen te kunnen heffen openlijk bekend gemaakt zouden worden.

Ten zesde hadden stadhouder en Hof de zorg en de juridische bevoegdheid voor de bewaking van de rechten, hoogheid, heerlijkheid en domeinen van de graaf. Ten zevende, waar tot ongeveer 1547 het Hof verantwoordelijk was voor de uitvoering van de octrooien aan de Staten verleend, richtten de Staten zich hiervoor na deze jaren hoe langer hoe meer tot de ‘Gouverneur Generaal der Nederlanden’, anders gezegd: de landvoogd(es). Dit tot jaloezie van het Hof. In de achtste plaats had het Hof ten tijde van de graven de rechtsbevoegdheid om – met de nodige restricties – op te treden bij geschillen over de belastingheffing. In 1576 werd echter, bij plakkaat van de prins van Oranje als stadhouder en kapitein-generaal en van het Hof, de verantwoordelijkheid voor het afhandelen van gerezen kwesties over financiën gelegd bij de Staten.³⁰

Als negende punt blijkt uit de instructies van Maximiliaan van Oostenrijk en Karel V dat de stadhouder van Holland verplicht was om voor alle belangrijke zaken advies van het Hof in te winnen en zich door dit college te laten bijstaan in bestuurlijke aangelegenheden. Als tiende en laatste punt voegt Van Slingelandt nog toe dat bij afwezigheid van de stadhouder hij vervangen werd door de president of presiderende raad van het Hof. In een slotopmerking schrijft Van Slingelandt dat stadhouder en Hof als ondergeschikten en representanten van de graaf niet alleen onafhankelijk van de Staten opereerden, maar dat ze ook boven de Staten stonden. De stadhouders konden de Staten immers bij zich ontbieden en zij (de Staten) konden

²⁸ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 80.

²⁹ Ibidem, 81.

³⁰ Ibidem, 83.

niet ‘gelyk heedendaags’ zich rechtstreeks middels resolutie of brief richten tot het Hof, maar uitsluitend via een verzoekschrift. En misschien, zo merkt Van Slingelandt op, ‘is het daar van daan gekoomen dat nog verscheide jaaren na de afswearing van den Koning van Spagne de Stadhouder in de Resolutien genoemd word voor de Staaten’.³¹

Na de behandeling van de bevoegd- en verantwoordelijkheden van stadhouder en Hof ten tijde van het grafelijke bewind richt Van Slingelandt zich vervolgens op de veranderingen in de regering tijdens het leven van Willem I. Hij stelt vast dat Holland tot 1572 is geregeerd op de wijze zoals boven beschreven. Op 18 juli van dat jaar namen de Staten van Holland, bijeen te Haarlem aldus Van Slingelandt, maar waarschijnlijker is dat deze vergadering in Dordrecht plaatsvond op 19 juli, het besluit om de prins van Oranje ‘te erkennen voor hen Generaalen Gouverneur en Lieutenant des Konings [over Holland, Zeeland en West-Vriesland en Sticht van Utrecht] alsoo syne Excellentie te vooren geweest, en daar toe van de Koninglyke Majesteit wettelyk, en behoorlyk is gecommitteert geweest (...)’.³² Van Slingelandt ontleent deze woorden aan Pieter Bor, die door de tijdgenoten gezien werd als een autoriteit qua historische documentatie in zijn geschiedwerk, om daarmee te onderstrepen dat het bepaald niet zo was, ‘gelyk by veele gemeend word’, dat de Staten de prins aanstelden tot stadhouder.³³ Hij was en bleef in hun ogen de stedehouder van de vorst, ook al vertoefde hij sinds 1567 buitenslands en zou hij pas in oktober 1572 weer voet op Nederlandse bodem zetten. Ook werd bepaald dat de stadhouder een admiraal zou aanstellen ter behartiging van de zeezaken.

De prins nam met deze herstelde bevoegdheid de zaken voortvarend ter hand en vaardigde een aantal bevelen uit inzake bestuur en financiën onder het beding niets te zullen doen buiten medeweten van de Staten en vooral met het oog op ’s lands welvaren.³⁴ Eén bevel

³¹ Ibidem, 85.

³² Ibidem, 86. Verderop in dit traktaat schrijft Van Slingelandt nogmaals over Haarlem als vergaderplaats (90), maar dit is niet juist. Zie ook Waelwijk, *Vaderlandsche remarques*, 22.

³³ Pieter Bor Christiaensz, *Oorsprongk, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden* I (Amsterdam, 1679) 388; zie ook A. E. M. Janssen, ‘Pieter Bor Christiaenszoon (1559-1635), geschiedschrijver van "waerheyt ende onpartijchap"’ in: P. A. M. Geurts en A. E. M. Janssen ed., *Geschiedschrijving in Nederland. Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd* I (’s-Gravenhage 1981) 20-38.

³⁴ Van Slingelandt schrijft: ‘De Prins op deese wyse hersteld zynde in syn ampt van Stadhouder en Capitein Generaal, en representeerende in die qualiteit den Koning van Spagnien, als Graaf, of Prins van den Lande, nam het Gouvernement in handen, en emanerde een Ordonnantie, en Instructie, waar by hy verklaard “niets te sullen doen, of ordonneeren, dan by advise van de Staaten, soo dien de gelegenheid des Lands, en de humeuren van de ingesetenen van dien, best kennelyk waren”’.

springt er voor Van Slingelandt uit, namelijk de heroprichting van het Hof van Holland. De Staten kregen de opdracht een aantal raadsheren te nomineren en uit die voordracht zou de prins vervolgens een nieuw en van Spaansgezinde invloeden gezuiverd provinciaal Hof formeren. Opmerkelijk is echter, aldus Van Slingelandt, dat taken en bevoegdheden van dit Hof werden ingeperkt in vergelijking met de situatie onder de graven. Toen droeg het Hof ook politieke verantwoordelijkheid; nu, in de nieuwe opzet, bleef uitsluitend de juridische bevoegdheid over.³⁵ Van Slingelandt veronderstelt dat de achtergrond van deze wijziging het plan voor een nog op te richten regeringsraad naast de prins is geweest. Die raad kwam er. Volgens Van Slingelandt in het begin van 1573, Koopmans houdt vast aan november 1572.³⁶ Hoe het zij, Koopmans stelt terecht dat de beperking van werkzaamheden van het Hof, met instemming van de Staten, een opmerkelijke verandering betekende van de Hollandse bestuursstructuur.³⁷ Ook Van Slingelandt constateerde al dat de regeringsraad veel macht kreeg toebedeeld.³⁸

Naast een regeringsraad werd er ook een raad van financiën en een raad van admiraliteit ingesteld. Deze raden, onder het gezag van de prins en met instemming van de Staten, konden invloed uitoefenen op regeringszaken. Daarnaast verleenden de Staten de prins, die zij nog steeds zagen als stadhouder namens de vorst, legislatieve macht. De prins, van zijn kant, ging voorzichtig om met deze ‘geleende magt’ en maakte hiervan geen gebruik dan na overleg en met advies van de Staten.³⁹ Wel was het zo, aldus Van Slingelandt, dat plakكاتen aanvankelijk nog werden ondertekend door en uit naam van de prins en zijn secretaris, maar enige tijd later kwam toch de naam van de soevereine vorst er weer op te staan. Ze werden vervolgens ondertekend door een van de secretarissen van de drie raden ‘ter relatie van de Stadhouder en Capitein Generaal, midsgaders de Raaden, nevens hem weesende’.⁴⁰ Van Slingelandt concludeert dat gedurende de ‘troubelen’ en voor de afzwering van de Spaanse koning de legislatieve macht in ieder geval niet bij de Staten lag.

Een belangrijk ijkpunt voor de vorming van de organisatie van de Hollandse Staten tijdens de Opstand acht Van Slingelandt het reglement van 1574 voor dat college. Daarin werd namelijk niet alleen bepaald welke steden gedurende de oorlog met Spanje zouden mogen verschijnen ter vergadering van de Staten, maar ook wat er moest gebeuren als die steden het

³⁵ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 88.

³⁶ Koopmans, *De Staten van Holland*, 119 en 188.

³⁷ Ibidem, 119.

³⁸ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 89.

³⁹ Ibidem 92.

⁴⁰ Ibidem.

onderling niet eens werden over zaken waarover niet bij meerderheid van stemmen besloten kon worden. In deze gevallen zou de prins, bijgestaan door het Hof, het beslissingsrecht hebben. Van Slingelandt merkt hierbij overigens nog wel op dat hij zich voor deze informatie moest baseren op ‘overgebleeve Stukken’, omdat de resoluties van de Staten van 7 december 1571 tot en met 25 augustus 1574 verloren zijn gegaan.

De uitgebreide bevoegdheden van Willem van Oranje leidden echter ook tot onvrede, aldus Van Slingelandt. De idee begon te ontstaan dat de oorlog met Spanje meer gevoerd werd om de belangen van de prins te beschermen dan om de veiligheid van het land te waarborgen. Daarom verzocht Oranje eind 1574 de Staten om de regeringsbevoegdheid van hem over te nemen. De Staten gingen hiermee niet akkoord en lieten in 1575 bij akte vastleggen ‘te bevinden, dat alle Republiquen, en gemeenschappen, best worden behouden, gesterkt, en bevestigd by eenigheid, welke niet kan syn by veele in wille en gemoet veeltyds differeerende: en dat midsdien ook nodig was, dat de Regeering gestelt wierd en bevoelen aan één Hoofd, en Overigheid’.⁴¹ Tussen haakjes voegt Van Slingelandt hier vilein aan toe dat dit wel zeer opmerkelijke woorden zijn van regenten, die goed en bloed gaven voor de vrijheid ‘en weinig overeenkomende met de maximes van latere tyden’.⁴²

Op deze akte, waarbij de prins op papier de macht werd verleend volgde ook de instelling van een landraad. Deze raad kwam, aldus Van Slingelandt, in de plaats van de drie bestaande raden. De instructie voor de Landraad beperkte echter de macht van de prins zodanig – de Staten hielden bij de formulering ervan een stevige vinger in de pap – dat hij daartegen protesteerde. Hoewel de Staten zich haastten om nog eens te onderstrepen dat de prins ‘met het meeste aansien en autoriteit, soude moogen dienen, jaa als Graave van Holland (...)’ veranderde dat ’s prinsen standpunt niet en in datzelfde jaar 1575 ging de Landraad ook weer ter ziele. Oranje bleef echter aandringen dat de Staten de regering maar ter hand moesten nemen. Hij deed daarvoor een concreet voorstel dat resulteerde in een resolutie waarbij het gezag van prins en Staten als het ware ineensmolten.⁴³

Deze situatie werd – met de akte van 20 juli 1575 als uitgangspunt – gecontinueerd bij de unie tussen Holland en Zeeland in april/mei 1576. En zo bleef het, aldus Van Slingelandt, tot aan de dood van de prins in 1584. De ‘delatie [overdracht] van de Hooge Overigheid en Regeering’ in 1581, bij gelegenheid van de afzwering van de koning van Spanje, veranderde

⁴¹ Resolutie Staten van Holland 20 juli 1575.

⁴² ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 95.

⁴³ Resolutie Staten van Holland 13 oktober 1575; ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 98-99.

hier niets aan en was feitelijk een continuering van de regeringsbevoegdheid van de prins en de Staten gezamenlijk. Wel werden in maart 1581 de drie afgeschafte raden weer gereactiveerd. De voortijdige dood van Willem van Oranje haalde echter een streep door het voornemen van de Staten hem tot graaf van Holland aan te stellen. Volgens Van Slingelandt zou zo'n benoeming voor zijn gezag – en voor dat van zijn nakomelingen – als 'Hoofd, en Hooge Overigheid' echter niets hebben uitgemaakt.⁴⁴

In het laatste hoofdstuk van de 'Verhandeling van de Oude Regeering' houdt Van Slingelandt de verandering in de regering van Holland na de dood van Oranje tegen het licht. Hij zet in met de herhaling van twee feiten. Ten eerste is Oranje nooit door de Staten tot stadhouder benoemd geweest. Hij was het namens de vorst en zo hebben de Staten hem in 1572 'van nieuws' erkend. De Staten bevestigden deze erkenning in 1575 en 1576 en continueerden Oranje in zijn ambt na de afzwering van de vorst in 1581 met als titel '*Hooge Overigheid*, een naam ver overtreffende die van *Stadhouder*'.⁴⁵ Het algemeen gevoelen dat de prins door de Staten tot stadhouder benoemd zou zijn, heeft, aldus Van Slingelandt, nogal eens geleid tot ongegronde conclusies in het voordeel van volgende stadhouders, maar was in strijd met de werkelijkheid. Ten tweede trokken de Staten van Holland in 1581 de soevereiniteit niet geheel en al naar zich toe. Oranje werd de soeverein onder zijn nieuwe titel. Pas toen 'de Prins van kant was', zoals Van Slingelandt zich belieft uit te drukken aldus Waelwijk, kregen de Staten de volledige soevereiniteit in handen en dacht men er over om geen nieuwe leider aan te stellen.⁴⁶

Holland schafte vervolgens een van de drie in 1581 gereactiveerde raden af en stelde in de plaats van deze regeringsraad het college van gecommiteerde raden in. Dit ging gepaard met een instructie en een regeling voor de submittie van onderlinge geschillen. Immers, nu de hoofdscheidsrechter was overleden moest voorzien worden in vervangers. Tegelijkertijd werden ook de grondregels voor het Hollandse bestuurssysteem aangepast aan de nieuwe situatie. Deze 'Ordonnantie' zag voor de eerste maal het licht in 1574 en na revisies in 1579 en 1581 volgde in 1585 de vierde versie. En het is deze versie, aldus Van Slingelandt 'waar op de Staaten nog ten huidigen daage vergaderen'.⁴⁷ Toch laat hij niet na op te merken dat in deze regeling drie wezenlijke veranderingen zijn aangebracht, die gerekend moeten worden tot de

⁴⁴ 'Verhandeling van de Oude Regeering', 101.

⁴⁵ Ibidem, 104.

⁴⁶ Ibidem, 105; Waelwijk, *Vaderlandsche remarques*, 128.

⁴⁷ 'Verhandeling van de Oude Regeering', 106.

‘schadelykste gevolgen van ’s Princen dood’.⁴⁸ Het aantal zaken waarover niet bij meerderheid van stemmen besloten kon worden werd aanzienlijk uitgebreid. Het overbruggen van meningsverschillen over ‘contributien en schattingen’ werd uit de submissieregeling gehaald. Het recht – en de plicht – van de afgevaardigden om zonder last en ruggespraak te adviseren over vastgestelde agendapunten en over wat er verder ter tafel zou komen, ‘pointen van beschrijving en voorvallende saaken’, werd beperkt tot de laatste categorie. Met deze veranderingen werd, aldus Van Slingelandt, de deur geopend voor lange en verdrietige vergaderingen die in niets een afspiegeling waren van een vrije staatsregering zonder leider. Particuliere belangen kregen voorrang op het gemeenschappelijk nut.⁴⁹

De gedachte om het in Holland zonder leider te blijven stellen, zoals Van Slingelandt eerder al opmerkte, hield dan ook geen stand. Hij stelt dat de Staten vanwege de precaire oorlogssituatie zich genoodzaakt voelden ‘nevens de andere Provincien’ de soevereiniteit aan te bieden aan achtereenvolgens de koning van Frankrijk en de koningin van Engeland en dat ze daarom vooraf prins Maurits tot stadhouder of gouverneur van Holland wilden aanstellen, liever dan dat hen door de nieuwe soevereine vorst, en dus ‘uit vreemde handen’, een stadhouder werd opgedrongen. Zo geschiedde en op 1 november 1585 werd Maurits de eerste gouverneur, kapitein-generaal en admiraal namens de Staten van Holland en Zeeland.⁵⁰ Van Slingelandt prijst de vooruitziende blik van de Staten in dezen. Het traktaat met Engeland van 10 augustus 1585 immers zette de deur wijd open voor de nieuwe gouverneur-generaal om zich te kunnen indringen in provinciale regeringen van Holland zoals hij begin 1586 daadwerkelijk deed in de generale regering van de Verenigde Nederlanden.

De benoeming van Maurits ging gepaard met de vastlegging van zijn mandaat en een instructie.⁵¹ Hierbij werd bepaald dat Maurits terzijde gestaan zou worden door een regeringsraad, die overigens pas in 1590 – en dat voor de derde maal sinds 1572/1573 – werd ingesteld. Dat ging deze keer ten koste van de bevoegdheden van de gecommitteerde raden. Lang zou dit gescheiden optrekken overigens niet duren, want in 1593 werden ze samengevoegd. Het probleem is echter, aldus Van Slingelandt, dat bij die samensmelting de in 1590 uit de instructie van de gecommitteerde raden gehaalde artikelen ten gunste van de

⁴⁸ Ibidem, 107.

⁴⁹ Ibidem, 117-118.

⁵⁰ Voor de gang van zaken in de aanloop naar Maurits’ achttiende verjaardag: Van Deursen, *Maurits*, 19-28.

⁵¹ Deze documenten zijn opgenomen in Pieter Bor Christiaensz, *Oorsprongk, begin en vervolg der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden II* (Amsterdam 1680) 664-665.

regeringsraad niet werden teruggeplaatst. Hij veronderstelt dat Maurits hier de hand in gehad heeft om zijn eigen macht te vergroten en zo die van de gecommiteerde raden te beperken.⁵² Immers, bij de instelling van deze raden in 1584 gingen de Staten nog uit van een regering zonder ‘eminent hoofd’ en werd op basis daarvan een instructie opgesteld. Zou het daarom niet goed zijn, zo oppert Van Slingelandt, om ‘in deese tydsgelegenheid’ die oude instructie voor de gecommiteerde raden te actualiseren en weer in gebruik te nemen in combinatie met een herziene versie van de ordonnantie op de vergadering van Holland? Tezamen vormden deze documenten toen het grondplan voor een regering zonder hoofd en zo’n hoofd was er nu – anno 1716 – immers ook niet.⁵³ De achtergrond van deze suggestie, die zeker ook een bevoegdheidsbeperking voor toekomstige stadhouders betekende, is ongetwijfeld Van Slingelandts diepe frustratie over het slecht functionerende bestuursapparaat en zijn constante pleidooi voor meer gezag en bevoegdheden voor de Raad van State, al dan niet in samenwerking met de Staten-Generaal. Van Slingelandt zag zijn kans schoon, maar het zou niet gebeuren.

Belichtte Van Slingelandt de ontwikkeling van het stadhouderschap in ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ vanuit de historie tot 1585, in ‘Discours over de defecten’ richt hij de blik op het politieke landschap om zich heen. De laatste stadhouder van Holland en vier andere provincies, Willem III, was in 1702 overleden en had, aldus Van Slingelandt, gedurende zijn bewind de ‘eigen’ vijf provincies bijeen weten te houden, maar niets gedaan aan de regeringsgebreken die zo overduidelijk aan het licht waren gekomen tijdens het Eerste Stadhouderloze Tijdperk (1650-1672). Het enige vermeende verbetermiddel waar de regenten in 1672 naar grepen was de man zelf: de leider, die meer macht in handen had gekregen ‘als bestaan konde met de oude gronden van een vrye Regeering’.⁵⁴ Van Slingelandt trekt hier een vergelijking met de Romeinse republiek na de laatste burgeroorlogen. Zoals men daar meende rond het jaar 27 v.Chr. alle macht in één hand te moeten geven aan Octavianus (Augustus), zo deed men het in de eigen republiek in 1672 met Willem III ‘onder van ouds bekende naamen van *Stadhouder*, en *Capitein Generaal*’.⁵⁵ Van Slingelandt benadrukt met deze vergelijking het autoritaire leiderschap van Willem III.⁵⁶ Voor de Staten en de andere regeringscolleges bleef

⁵² ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 122.

⁵³ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 123.

⁵⁴ ‘Discours over de defecten’, 174.

⁵⁵ Ibidem, 202; ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 5.

⁵⁶ Zie voor de beeldvorming over Willem III ook Stefan van Raaij en Paul Spies, *In het gevolg van Willem III & Mary. Huizen en tuinen uit hun tijd* (Amsterdam 1988) 67-82; Haks, *Vaderland en vrede*, 146-147.

inzake het bestuur niet veel meer over dan naam en vorm. De oorzaak van de problemen werd met de aanstelling van Willem III echter niet weggenomen en dat bleek eens te meer nadat de ‘Koning van Groot-Brittannien glorieuser ged[achteni]s het hoofd nedergelegd’ had.⁵⁷ Om in de stijl van Van Slingelandt te blijven:

Maar men kan niet voorbygaan vooraf te remarqueeren, dat de laast overleede Koning van Groot-Brittannien, in syn leeven Stadhouder van vijff [sic] Provincien, en Capitein Generaal en Admiraal Gen[eraa]l van den Staat, had konnen naalaaten een onstervelyke roem, en een wel gereguleerde Republicq, in plaats van een Republicq vol van defecten, soo hy zyn werk gemaakt had, nadat hy in een trouble tijd geraakt was aan het hoofd van de Regeering, en meerder autoriteit verkreegen had, als zyn Voorouders oit gehad hebben, van die autoriteit te gebruiken om op een ordentelyke wys te doen redresseeren de defecten, en abuisen, welke of van den aanvang van de Republicq geweest zyn in de form van de Regeering, of met de tyd daar in zyn ingesloopen, soo voor als naa het jaar 1650, en welke noit schadelyker effecten hadden voortgebragt als ontrent de tyd van syn verheffing tot de Ampten van zyn Voorouders.

Als voornaamste oorzaak wijst Van Slingelandt op het volgende:

Maar het ongeluk heeft gewilt, dat die Prins, anders een wys en welmeenend Prins, zyn autoriteit besteed heeft om de obstaculen, spruitende uit de constitutie van de Regeering, welke hy nu en dan ontmoete in het bestier der saaken, te booven te koomen door de Regeering, en Regenten, te brengen in een soort van dependentie: stellende daartoe somtyds middelen in het werk, die naa veeler oordeel niet seer overeenquaamen met de vryheid van de Republicq. Het geen men daarom genoodsaakt is hier op te haalen, omdat daar door de Ampten van *Stadhouder*, en van *Capitein Generaal*, nog onaangenaamer geworden zyn, als se waaren voor het jaar 1672, en om dat ondertusschen de Prins bij zyn afsterven de Republicq beset gelaaten heeft met alle deselve defecten in de Regeering, soo *generaale*, als *provinciaale*, die hy gevonden had, en waar aan hy op geen andere wys geremedieert had gedurende zyn leeven, dan door de groote autoriteit, die hy had als *Stadhouder*, en *Capitein Generaal*, sonder, naa het schynt, te considereeren, dat die autoriteit met hem stond op te houden.⁵⁸

Veel dieper dan bovenstaande gaat Van Slingelandt niet in zijn kritiek op het stadhouderschap zoals belichaamd in de persoon van Willem III. Scherper formuleren waar de schoen wrong is ook nauwelijks mogelijk. De samensmelting van de ambten kapitein-generaal van de Unie en stadhouder, gelegaliseerd op 8 juli 1672 met de verruiming van de instructie van 24 februari

⁵⁷ Ibidem, 203.

⁵⁸ Ibidem, 222-223.

daaraan voorafgaand, had de deur opengezet voor Willems vrijwel onbegrensde macht. En inderdaad, meer macht dan zijn voorgangers ooit hadden gehad. Het is vooral de uitbreiding van de bevoegdheden geweest en die ‘onder de glimpige naam van Ampliatie van de Instructie’ haar beslag kreeg, die Van Slingelandt in het verkeerde keelgat schoot.⁵⁹ De instructie van 24 februari wilde juist beletten dat een stadhouder ook kapitein-generaal van de Unie kon zijn of worden. Veertien jaar na de dood van de stadhouder-koning maakt Van Slingelandt de balans op en daar is geen woord Frans bij. Bovendien wist hij wat voor vlees hij in de kuip had gehad met deze leider. Vanaf 1690 had hij als secretaris van de Raad van State ‘onder’ hem gewerkt en ook in zijn ouderlijk huis was Willem III bepaald geen onbekende geweest. Vader Govert had immers als secretaris van de Raad na 1672 met hem te maken gehad.

Ondanks de felle kritiek die Van Slingelandt hier levert op Willem III en in een eerder stadium in mildere bewoordingen op Willem van Oranje en zijn zoon Maurits – Frederik Hendrik en Willem II blijven grotendeels buiten beschouwing – zijn hiermee de vragen die aan het begin van de inleiding bij dit hoofdstuk zijn gesteld nog niet echt beantwoord. Samengevat: hoe dacht Van Slingelandt nu zelf over het hebben van stadhouders? De ter behandeling in deze paragraaf nog overgebleven twee traktaten brengen een antwoord op deze vraag dichterbij. In het traktaat, ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, valt Van Slingelandt met de deur in huis en bekent kleur. Mocht de lezer zich namelijk afvragen waarom hij in dit geschrift de aanstelling van stadhouders bepaald niet beschouwt als een herstelmiddel voor de gebreken in de Republiek van zijn dagen, dan moge het antwoord duidelijk zijn. In het kader van de door Van Slingelandt voorgedragen ‘geneesmiddelen van de quaaen van de Republicq’ past geen stadhouder. Het doel dat Van Slingelandt nastreeft kan bereikt worden zonder stadhouder(s).⁶⁰ De redenen die Van Slingelandt hiervoor geeft zijn beschreven in paragraaf drie van hoofdstuk drie als vierde van zijn zeven kritiekpunten op het functioneren van het staatsbestel. Samengevat komt het hierop neer: 1. Regenten hadden een te grote weerzin tegen een (nieuwe) stadhouder; 2. Er was bovendien geen kandidaat voorhanden; 3. Gesteld dat er wel iemand zou zijn, was het nog maar de vraag of de provincies unaniem zouden instemmen.

In het traktaat, ‘Aanwysing van een korte (...) weg’, wijst Van Slingelandt er met nadruk op dat hij met zijn mening niet dwars ingaat tegen het stadhoudersbeleid van de ‘voorouders’. Immers, na de dood van Oranje in 1584 stond Holland ook niet te trappelen om een nieuwe stadhouder aan te stellen. Het was de vrees voor de komst van Leicester die Maurits

⁵⁹ Ibidem, 216-217; ‘Discours over de constitutie’, 179-180; ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 118-122.

⁶⁰ ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, 5.

op het pluche bracht. Maar, zo stelt hij, als de tijd leert dat een goedbedoeld middel om ‘vreede, eenigheid, spoed, vigueur, en secretesse, te bevorderen’ een gevaarlijk middel blijkt te zijn, dan is het niet vreemd om te zien naar minder gevaarlijke. Stadhouders bleken risicovol, want ze hadden, om hun doelen te bereiken, getoond zich nergens minder aan gelegen te laten liggen dan ‘aan ’s Lands Wetten, en Privilegien, en aan de ordre van de Regeering’.⁶¹

5.3 De stadhouder in de Raad van State

Aan het eind van zijn lange ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ zet Van Slingelandt de schijnwerper op de leden van de Raad en behandelt hij allereerst de positie van de stadhouders daarin (zie ook hoofdstuk 7.4).⁶² Zij hebben zitting in de Raad krachtens artikel twee van de instructie uit 1588 en op grond van het eerste artikel uit die van 1651. Deze beide artikelen beginnen gelijkloidend: ‘In den voorschreven Raedt sullen begrepen wesen ende tot allen tijden daer inne compareren plaetse ende stemme hebben de *Gouverneurs vande respective Provincien*, daer deselve syn (...)’, maar in 1651 werd hieraan de zinsnede toegevoegd: ‘ofte naermaels mochten komen’.⁶³

De achtergrond van deze uitbreiding is helder, aldus Van Slingelandt, want in 1651 hadden de meeste provincies geen stadhouder. Wel voegt hij er onmiddellijk aan toe, dat beide instructies niet meer gezag of voorrechten aan de stadhouders toekennen als aan de andere leden. De stadhouders hebben ook nooit deel uitgemaakt van het presidium van de Raad. Het voorzitterschap rouleerde onder de overige leden. Wel werd de stadhouders altijd als eerste om advies gevraagd en dat kan gezien worden als ‘geen gering voorrecht’, zo schrijft Van Slingelandt.⁶⁴

Maar hoe helder de instructies de positie van de stadhouders in de Raad ook omschrijven en bovendien die van 1651 de deur op een kier zette voor toekomstige stadhouders in de op dat moment vijf vacante gewesten, het belette de Staten van Holland niet om in 1668 hierover aan de bel te trekken bij de Staten-Generaal. Wat was de kwestie? Wel, zij stelden voor om, nu de meeste provincies zonder stadhouder waren, de gewesten die nog wel een stadhouder hadden

⁶¹ ‘Aanwysing van een korte (...) weg’, 107-108.

⁶² ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 254-258; ‘Discours over de constitutie’, 224-225.

⁶³ Instructies afgedrukt in L. V. A. [Lieuwe van Aitzema], *Herstelde Leeuw of discours, over ’t gepasseerde in de Vereenighde Nederlanden, In ’t iaer 1650. ende 1651* (’s-Gravenhage 1652), 211 en 420.

⁶⁴ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 255.

het recht te ontzeggen hem naar de Raad af te vaardigen.⁶⁵ De enige dienstdoende stadhouder in de Republiek was op dat moment de Friese, Hendrik Casimir II, die van 1664 tot 1696 dit ambt bekleedde in de twee noordelijke gewesten en de landschap Drenthe. De Hollandse actie had geen succes, want gedurende de rest van die eerste stadhouderloze periode bleef bijvoorbeeld de generale petitie bij de Staten-Generaal ingediend worden door ‘Zijne Vorstelijke Doorluchtigheid’ – de Friese stadhouder – en de Raad van State gezamenlijk.⁶⁶

Pas in het tweede stadhouderloze tijdvak werden de Friese Nassaus uit de Raad geweerd. De Friese stadhouderszetel was toen, evenals die in de overige gewesten, officieel vacant. Hendrik Casimir II was in 1696 overleden en zijn zoon Johan Willem Friso zou pas bij het bereiken van de twintigjarige leeftijd in 1707 als volgende Friese stadhouder functioneren. Bovendien was hij door Willem III aangewezen als zijn erfgenaam. Een gerucht evenwel, dat in de zomer van 1705 in het Haagse de ronde deed, namelijk dat de Friezen ‘weldra hun stadhouder in de Raad van State zouden introduceren’, zette de tegenstanders aan tot actie.⁶⁷ Holland haalde in augustus 1705 zijn oude voorstel van 1668 uit de kast en in datzelfde jaar sloten Zeeland en Utrecht zich hierbij aan, terwijl Overijssel in 1707 volgde, zoals hieronder zal worden toegelicht.⁶⁸

De motivering bij dit voorstel, dat volgens Van Deursen maar moeilijk te rijmen is met de instructies voor de Raad, wordt door Van Slingelandt als volgt samengevat: in de eerste plaats zou het niet rechtmatig en vooral disproportioneel zijn wanneer slechts één gewest zijn stadhouder afvaardigde naar de Raad. Onder de provincies immers die ‘om redenen van staat’ geen stadhouder hadden, was ook Holland, dat alleen al meer financiële lasten droeg dan de overige provincies gezamenlijk.⁶⁹ In de tweede plaats beschouwden de indieners van het voorstel de instructie voor de Raad als een fluctuerende.⁷⁰ In de derde plaats zouden de

⁶⁵ ‘Resolutie Staten van Holland 19 december 1668: ‘Geen Stadthouders van de Provincie in den Raadt van Staaten te admitteeren’.

⁶⁶ Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 55-56.

⁶⁷ Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje*, 241-242.

⁶⁸ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 255. Resolutie Staten van Holland 18 augustus 1705; resolutie Staten van Zeeland 7 september 1705; resolutie Staten van Utrecht 14 augustus 1705; resolutie Staten van Overijssel 22 april 1707.

⁶⁹ Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 56; ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 255-256. ‘Om redenen van staat’ duidt ongetwijfeld op het besluit van het merendeel van de gewesten om na de dood van Willem III geen nieuwe stadhouder aan te stellen.

⁷⁰ De achtergrond hiervan is de lange strijd over de formulering van de instructie voor de Raad van 1651, die uiteindelijk beslecht werd in 1671.

bondgenoten nooit de mening zijn toegedaan geweest, dat als een deel van de gewesten zou besluiten om geen stadhouder meer aan te stellen, de andere provincies hun stadhouder dan wel naar de Raad konden afvaardigen.

Van Slingelandt gaat in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ voorbij aan de reactie van de Staten-Generaal op de eerste poging van Holland in 1668 om dit voorstel aangenomen te krijgen. In ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ schreef hij over deze materie, onder verwijzing naar 1668, dat de sessie van stadhouders in de Raad ‘geen onafscheidelyk gevolg van het stadhouderschap is’ maar gegrond op de instructie(s) van de Raad van State die door de gezamenlijke bondgenoten zijn vastgesteld en ‘niet by de Staaten van Holland alleen’.⁷¹ Het laat zich evenwel raden, aldus Van Slingelandt, welk gewest zich tegen de voorstellen keerde in 1705. Inderdaad, de provincie Friesland. Per omgaande lieten de Staten van Friesland, ter adstructie van het recht dat elke gewest afzonderlijk heeft om de stadhouder naar de Raad af te vaardigen, aan de provincies weten wat hun bezwaren waren tegen het ingediende voorstel.⁷² Ten eerste, de instructies van 1588 en 1651 waren bij eenparigheid vastgesteld door alle bondgenoten. Ten tweede, de instructie van 1651 schiep de mogelijkheid voor toekomstige stadhoudersbenoemingen. Ten derde, de bezwaren die de Raad zelf had tegen de instructie van 1651, waren in 1671 zodanig gehonoreerd, dat van een fluctuerende instructie geen sprake meer kon zijn.⁷³ Kortom, het kon niet zo zijn dat provincies die het stadhouderschap ‘mortificeren’, andere gewesten, die dat niet doen, het recht ontzeggen hun stadhouder naar de Raad af te vaardigen.⁷⁴

En hoe liep het af? Van Slingelandt zwijgt erover zoals hij ook zweeg over de afloop van deze discussie in 1668. De kwestie die door Holland, Zeeland en Utrecht in 1705 was aangekaart in de hoop dat ook andere gewesten zich erachter zouden scharen, bleef doorsudderen tot 1707. Een stevig stuk van de Staten van Overijssel, gedateerd 22 april van dat jaar, blies de zaak nieuw leven in. Overijssel ging een stap verder. Niet alleen wilde dit gewest deze stadhouder de toegang tot de Raad van State weigeren, maar het toonde zich er voorstander van ‘noyt weder tot het aanstellen van een Stadhouder te treden’. En dat alles omwille van de ‘Vryhey van Onse lieve Vaderland’. De Overijsselse overwegingen hebben Van Slingelandt klaarblijkelijk zodanig geïnspireerd dat hij meer dan eens in zijn politieke geschriften aan dit

⁷¹ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 144-145.

⁷² Missive Staten van Friesland 11 september 1705.

⁷³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 257.

⁷⁴ Ibidem, 258.

stuk refereert.⁷⁵ Ook zijn meest verstrekkende ‘stelling’ over het eenhoofdig leiderschap in een vrije republiek, waarmee de inleiding bij dit hoofdstuk inzet en waarop ook al in het derde hoofdstuk gewezen werd, ontleende hij eraan: het past niet in het systeem.

Wat Van Slingelandt echter naliet bij zijn verwijzingen naar dit stuk, is het schetsen van het kader. Het kwam immers niet uit de lucht vallen, maar was het vervolg op de discussie over de inperking van de macht van de stadhouder. Dat die inperking nu ook de Raad van State raakte, zou Van Slingelandt wel eens grondig gespeten kunnen hebben. Want met lede ogen zag hij immers door de geschiedenis heen de teloorgang van het gezag van de Raad ten gunste van de Staten-Generaal aan. En daarom – het is een veronderstelling – zou het maar zo kunnen zijn dat Van Slingelandt de nog wel in de Republiek aanwezige stadhouder(s) liever in de Raad hield om door zijn of hun aanwezigheid als Raad wat steviger in de schoenen te staan. Of, met een variant op het gezegde ‘wiens brood men eet, diens woord men spreekt’, toen Van Slingelandt zijn traktaat over de Raad schreef was hij immers nog steeds secretaris van dit college. Dat hij over deze materie in latere jaren – als raadpensionaris – kennelijk anders dacht, komt verderop in deze paragraaf aan de orde. Wat echter voor dit moment geen veronderstelling hoeft te blijven is – nog steeds – de vraag naar de afloop. Zoals zoveel en zo vaak liep het af met een sisser.

Fruin beweert dat de Staten-Generaal op 12 augustus 1707 het besluit namen dat geen stadhouder zitting zou mogen nemen in den Raad van State, maar hij vergist zich, aldus Van Deursen. Volgens de laatste hadden de Staten nooit om de Raad heen gekund en zwakten zij het besluit af tot een verzoek, reeds op 6 augustus aan de Raad gedaan, om de stadhouder buiten de deur te houden.⁷⁶ Bovendien stelt Fruin dat het stuk van Overijssel tien dagen na 12 augustus werd gepubliceerd en ook hierin vergist hij zich. Het zou bovendien mosterd na de maaltijd geweest zijn. Het was al in april verschenen en begin augustus bij de hernieuwde beraadslaging ter Staten-Generaal bediscussieerd. Jan Wagenaar, die breed uitweidt over deze zaak en op wie Fruin zich mede baseert, concludeert ten aanzien van de voorstellen in het Overijsselse

⁷⁵ Behalve hier haalt Van Slingelandt het Overijsselse document ook aan in ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ (126) en in ‘Aanwysing van een korte (...) weg’ (94). NL-HaNA, toegangsnr 3.20.52, Archief Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 244, Resoluties betreffende de sessie van stadhouders in de Raad van State, 1707.

⁷⁶ Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 306; Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 56 noot 42. De betreffende resolutie van de Staten-Generaal is gedateerd op 4 augustus 1707, en niet zoals Van Deursen schrijft op 6 augustus.

document ‘doch my is niet gebleeken dat hierop, ten deezen tyde, iets uitdrukkelijks werd vastgesteld’.⁷⁷

En hoe verging het ondertussen de tegenpartij? Volgens Bruggeman werd ook bij de Friezen de soep niet zo heet gegeten als opgediend in de protestbrieven aan de Staten-Generaal en de afzonderlijke gewesten.⁷⁸ De kwestie van de generaalsbenoeming van Johan Willem Friso in diezelfde periode nam de nodige tijd en tact in beslag en verder moest maar afgewacht worden wat er stond te gebeuren als de prins eenmaal daadwerkelijk tot stadhouder was beëdigd. Na die beëdiging evenwel bleek hij het te druk te hebben met ‘allerlei andere zaken, met name met de oorlogvoering en had het zitting nemen in de Raad van State geen prioriteit meer’. Het probleem was vervolgens voorlopig van de baan, want in 1711 stierf de stadhouder en pas in 1729 kwam de kwestie weer ter sprake rond de persoon van zijn zoon Willem IV.

Wat gebeurde er? Willem IV zou op 1 september 1729 de leeftijd van achttien jaar bereiken en dan ook officieel als stadhouder van Gelderland en Stad en Lande ‘ingehaald’ worden – in Friesland moest hij wachten tot zijn twintigste – en volgens de instructie van de Raad van State recht hebben op zitting in dat college. De partijen van destijds, de voor- en tegenstanders, roerden zich opnieuw. Het was een herhaling van zetten, met dien verstande, dat de toen neutrale gewesten Gelderland en Stad en Lande – in 1707 ‘zagen zij het aan’ – nu samen met Friesland uiteraard, voorstanders waren van sessie van hun nieuwe stadhouder in de Raad van State. Bovendien werden er in 1729 pogingen ondernomen om Willem IV tot stadhouder van Zeeland benoemd te krijgen in de hoop zo voldoende tegenwicht te kunnen bieden aan Holland, Overijssel en Utrecht. Tevergeefs zo bleek, want op 7 januari 1730 namen de Staten-Generaal op initiatief van Holland en onder het reguliere voorzitterschap van een van de aanjagers, de Hollandse edele Johan Hendrik van Wassenauer van Obdam, een resolutie aan waarin de Raad opnieuw verzocht werd de stadhouder niet tot de vergaderingen toe te laten.⁷⁹

Jagtenberg veronderstelt in zijn biografie over Willem IV in lijn met Van Arkel dat Van Slingelandt het om formele redenen wel niet met deze besluitvorming eens zal zijn geweest ‘aangezien een stadhouder (...) vanouds steeds zitting had kunnen nemen in de Raad van

⁷⁷ Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XVII (Amsterdam 1757) 272-276 (1705), 297-299 (1707), aldaar 299.

⁷⁸ Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje*, 246.

⁷⁹ Ibidem, 280-284. Johan Hendrik was een zoon van Jacob van Wassenauer van Obdam en Adriana van Raesfelt. Door dit huwelijk kwam het Overijsselse kasteel Twickel en bijbehorende landerijen in handen van de Van Wassenauers. Een andere zoon van Jacob en Adriana, Unico Wilhelm huwde Dodonea van Goslinga, een dochter van Sicco van Goslinga.

State'.⁸⁰ Van Arkel benadrukt bovendien dat Van Slingelandt in zijn traktaat over de Raad van State, hij was toen nog secretaris van dit college, tussen de regels door duidelijk zijn afkeuring had laten blijken over de acties van de stadhouderloze gewesten in 1668, 1705 en 1707. Van Slingelandt schreef toen immers dat de instructie er geen enkel misverstand over liet bestaan: 'dog hoe klaar de Instructien ook schynen te spreken van de sessie der Stadhouders in den Raad van Staate (...) soo heeft niet te min' Holland zowel in 1668 als na de dood van Willem III volgehouden, dat wanneer de meeste provincies zonder stadhouder zijn, de overige ook geen recht hebben hun stadhouder naar de Raad af te vaardigen. En Holland stond daarin niet alleen.⁸¹

De vraag die in het kader van dit hoofdstuk nu zeker gesteld moet worden is die naar de rol van Van Slingelandt in deze kwestie, zowel voor als na de besluitvorming ter Staten-Generaal in 1730. Van Slingelandt had in 1725 de pet van secretaris van de Raad van State verruild voor de baret van thesaurier-generaal en sinds juli 1727 droeg hij de hoed van raadpensionaris. Van Arkel schrijft dat er nergens enige melding gemaakt wordt van 'maatregelen of werkzaamheid' van Van Slingelandt.⁸² Maar is dat wel zo? Afgezien van het feit dat Van Arkel vanwege zijn te snelle conclusies en staaltjes van 'redeneerzucht' in een recensie van zijn proefschrift door Goslinga werd neergesabeld, laten ook de resoluties van de Staten van Holland er geen misverstand over bestaan.⁸³ En daarom even een stapje terug in de tijd.

Tijdens de vergadering van de Staten op 18 augustus 1729 kaartte Van Slingelandt als raadpensionaris aan 'dat de Heer Prins van Nassau, Stadhouder van de Provinciën van Gelderland, Vriesland, en Stad en Ommelanden in het begin der toekomende maand sal hebben bereikt den ouderdom van agtien jaaren' en dat te verwachten viel dat na diens inhuldiging in Gelderland en Stad en Lande die provincies zich wel aan de poort zouden melden over de stoel van de stadhouder in de Raad van State. Vervolgens wordt onder brede aanhaling van de geschiedenis van de discussie hierover – 1668, 1705 en 1707 – door Van Slingelandt vastgesteld dat het besluit van de Staten-Generaal van augustus 1707, namelijk om de Raad van State te verzoeken geen stadhouder zitting te laten nemen, het richtsnoer zou zijn 'soo wanneer de voorschreeve saak weder ter generaliteit soude mogen voorkomen'. Maar, zo

⁸⁰ Jagtenberg, *Willem IV*, 232; Van Arkel, *De houding van den raadpensionaris*, 31-32.

⁸¹ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 255

⁸² Van Arkel, *De houding van den raadpensionaris*, 32; Hansma, *Oranje driften*, 47 noot 44.

⁸³ Goslinga, 'Slingelandt en het Huis van Oranje', 355-356.

vervolgt Van Slingelandt, dat hij desniettemin van oordeel is ‘niet te kunnen naalaten sonder te manqueeren aan zijn pligt’ deze kwestie opnieuw ter nadere overweging aan de Staten voor te leggen ‘wegens haar importantie, en nabijheid’.⁸⁴

De Staten echter persisteerden eenparig bij de genomen besluiten en droegen de eigen gedeputeerden ter generaliteit op om zich met hand en tand te verzetten tegen elke poging tot ondermijning ervan, opdat het recht van de provincies die geen nieuwe stadhouder wensten te kiezen, niet zou worden aangetast. De Staten werden mogelijk wel wat onrustig, want aan de resolutie werd toegevoegd dat er nader overleg gevoerd zou worden tussen de Ridderschap, Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen over maatregelen die genomen zouden kunnen worden ‘tot bevestiging van het tegenwoordig Gouvernement’. Op 19 oktober waren ze er uit, want toen werd besloten om hun gedeputeerden ter Staten-Generaal ‘ernstig te recommandeeren’ de resolutie van 18 augustus zodanig te verdedigen dat de Staten konden vertrouwen dat elke weerstand daartegen de kop zou worden ingedrukt.⁸⁵ Zo geschiedde op 7 januari 1730.

De Friezen lieten het er uiteraard niet bij zitten en schreven op 18 maart een ‘circulaire’ protestbrief aan alle provincies, die op 14 april in de vergadering van de Staten van Holland besproken werd.⁸⁶ Een dag later stuurde Holland een brief aan de bondgenoten.⁸⁷ Hierin lieten de Hollanders er wederom geen misverstand over bestaan: ze waren niet alleen tegen de sessie van stadhouders in de Raad van State, maar bleven ook van oordeel dat ze dat vacante ambt überhaupt niet meer wensten te vervullen. Tot ‘justificatie van het begryp, en gedrag, van haar Edele Groot Mog., en van die Provincien, welke in deese van eene gedagten zyn (...)’, werd een conceptmissive opgesteld. De raadpensionaris las deze op 15 april voor aan de vergadering en vervolgens werd deze zonder wijzigingen vastgesteld. Inhoud, taal en stijl verraden de hand van Van Slingelandt en daarom is het interessant om in het kader van het vinden van een antwoord op de vraag naar zijn rol in deze kwestie, en in het verlengde hiervan het doorzoeken naar antwoorden op de centrale vragen in dit hoofdstuk, op een paar punten de aandacht te vestigen.

⁸⁴ *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1729* (z.p. z.j.) 679-680.

⁸⁵ Resolutie Staten van Holland 19 oktober 1729.

⁸⁶ Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje*, 282.

⁸⁷ *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1730* [januari-juli] (z.p. z.j.) 279-286.

De brief begint met het uitspreken van verwondering over het feit dat juist Friesland – zonder Gelderland en Stad en Lande – zich verweerd had tegen de resolutie van de Staten-Generaal van 7 januari jongstleden. Die provincie hield immers in tegenstelling tot de beide andere gewesten de stadhouder nog buiten functie omdat hij de leeftijd van twintig jaar nog niet had bereikt. Bovendien had de resolutie eigenlijk alleen maar ‘simpelijk vernieuwt’ wat op 4 augustus 1707 hierover ook al was besloten en wat toen ook moest dienen ‘om uit te sluiten de quaaide gevolgen’ van een zaak waarvan men meende dat het niet gemakkelijk zou zijn om het er als bondgenoten gezamenlijk over eens te worden. In 1707 werd het besluit geformuleerd als een verzoek aan de Raad van State en in 1730 was dat wederom gebeurd.

De Staten van Holland hadden nu met dit schrijven de oprechte bedoeling om door ‘eenvoudige onderregting te conserveeren de harmonie’ die met het weer oprakelen van oude meningsverschillen zo gemakkelijk verstoord zou kunnen worden. Bovendien constateert Van Slingelandt dat het verweerschrift van Friesland ‘genoegzaam van woord tot woord gecopieert’ is uit het verweerschrift van 1705 toen dit gewest zich keerde tegen de resoluties van dezelfde strekking van de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht en waarbij Overijssel zich had gevoegd in 1707.

Vervolgens analyseert Van Slingelandt, mede aan de hand van die Overijsselse resolutie (voor hem een inspirerend document, zoals reeds werd geconstateerd), de geschiedenis van het stadhoudersambt. Hij doet dat in een vorm van zelfcitatie waarbij hij rijkelijk put uit zijn traktaat ‘Verhandeling van de Oude Regeering’. De brief van de Friese ‘vrunden’ mag dan een kopie van een eerder stuk zijn, het Hollandse schrijven is dat grotendeels niet minder. Daarbij trekt Van Slingelandt aan de hand van de ‘Commissie en Instructie’ voor prins Maurits ook nog eens fel van leer over het gemak waarmee de stadhouders in het voetspoor van Maurits de grenzen van hun ambt overschreden hadden. Hoe zwak is de instructie gebleken ‘tegen groote Heeren, welke credit en aanhang in de Regeering hebben’, zo schrijft hij. Van Slingelandt werkt dat uit aan de hand van het instellen in 1590 en vervolgens het weer afschaffen in 1593 van een regeringsraad: ‘sijne Excellentie had vrienden genoeg, om te effectueeren, dat (...) dat Collegie weder vernietigt, of met de Gecommitteerde Raaden in een gesmolten wierd’. Dit laatste was gebeurd zonder dat de afzonderlijke instructies voor deze colleges werden aangepast, zodat Maurits en zijn opvolgers daarvan verlost waren.

Na het overlijden van Maurits hadden de ‘Stadhoudersgezinden’ het klaargespeeld dat in de resolutie waarbij Frederik Hendrik als opvolger van zijn halfbroer als stadhouder van Holland werd aangesteld, uitsluitend sprake was van een commissie zonder een instructie, zodat hij en zijn opvolgers de vrije hand hadden gekregen. Bovendien kreeg deze nieuwe stadhouder

toegang tot de vergadering van de Staten door zich te laten benoemen tot eerste en presiderend lid van de Ridderschap. Waaraan Van Slingelandt toevoegt: ‘het welk geen kleine belemmering toebragt aan de vryheid der Staats deliberation’. Op grond van de instructie zoals bedoeld voor Maurits was dit ondenkbaar geweest. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat ‘de Nasaaten’ (d.w.z. de Staten van Holland), toen in 1650 na de dood van Willem II zich de gelegenheid voordeed om te reflecteren op de aard en het nut van het stadhoudersambt onder een staatsregering, samen met de meeste andere gewesten tot de conclusie kwamen dat vrijheid en privileges te veel gevaar zouden lopen van verloren te gaan als er opnieuw (een) stadhouder(s) zou(den) worden aangesteld. Het Eerste Stadhouderloze Tijdperk brak daarmee aan totdat het in het ‘ongelukkig jaar 1672 weder vervuld wierd op de wyse, welke aan al de weereld bekend is’. Na nog enkele kritische noten te hebben gekraakt over het beleid van Willem III en de zwakheid van regering en regenten daaronder, worden er twee conclusies getrokken.

De eerste conclusie is, dat het ambt van stadhouder niet past bij een vrije staatsregering en bij het handhaven van overige vrijheden en privileges. Deze conclusie bevat niets nieuws en Van Slingelandt spreekt zichzelf op grond van eerdere uitlatingen over deze materie ook niet tegen. De tweede conclusie – en dat is een opvallende in het licht van wat Van Slingelandt eerder schreef in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ over de sessie van stadhouders daarin – is, dat het bij de opstelling van de instructies voor de Raad van State in 1588, en vernieuwd in 1651, *nooit* de bedoeling van de bondgenoten geweest kan zijn

dat wanneer de meeste Provintien geen Stadhouders soudon hebben, en daar onder de meest contribueerende, de Stadhouder, of Stadhouders, van de overige Provincien daar in sessie soudon hebben: en dat met geen schyn van billijkheid kan gepretendeert worden, dat de Instructie van den Raad van Staate, het eenig fundament, waar op de sessie der Stadhouders in den Raad van Staate gebouwd word, moet praevaleren in een soodanige constitutie van Regeering boven soo peremptoire reedenen.

Onder peremptoire redenen verstaat Van Slingelandt het belang van een evenwichtig gezamenlijk beleid van de Raad van State en de Staten-Generaal inzake financiën en militaire aangelegenheden. Voor het eerste was de Raad van State alleen verantwoordelijk en voor het tweede deze raad ‘met en neevens’ de Staten-Generaal. Dit beleid zou uit balans raken als het stadhouderlijk gewicht zou doorslaan naar één kant. Na nog een exposé te hebben gegeven over de geschiedenis van de opeenvolgende instructies voor de Raad, en op grond van een exegese van enkele artikelen daaruit, stelt Van Slingelandt dat het beter was geweest als in 1651 de

zinnen over zitting van stadhouders in de Raad geheel waren weggelaten. Hiermee haalde Van Slingelandt het voornaamste argument van de Friezen onderuit en de Staten van Holland knikten ja en amen. Tegelijk ging hij hiermee verder dan hij in zijn traktaat over de Raad had laten blijken. Zou het hem, zoals boven werd verondersteld, dan toch niet zo gespeten hebben dat ook al in 1707 de Raad verzocht werd om de stadhouders niet toe te laten?

Ruim anderhalf jaar later, op 23 november 1731, bracht de raadpensionaris de zaak opnieuw ter tafel van de Staten.⁸⁸ Van Slingelandt liet weten dat hij bezoek had ontvangen van de generaliteitsgedeputeerden van Friesland, Gelderland en Stad en Lande met het dringende verzoek namens hun lastgevers om ‘door sijne goede officien en directie te willen bevorderen by haar Edele Groot Mog., en by de bysondere Leeden, het werk van de sessie van de Stadhouders van de Provinciën in den Raad van Staate’. De eerste reden die de bezoekers voor hun verzoek tegenover Van Slingelandt aanvoerden, was dat de inmiddels twintigjarige Willem IV nu ook ‘de actueele exercitie’ van zijn ambt als stadhouder van Friesland had aanvaard. Er was dus een nieuwe situatie ontstaan. Willem IV was nu stadhouder van drie gewesten. De tweede reden was dat de Staten van deze provincies ‘de admissie’ van hun stadhouder in de Raad ‘aansien voor een voornaam middel dienende tot conservatie en bevestiging der soo noodige harmonie’ tussen de gezamenlijke bondgenoten. De derde reden was dat juist ‘hy Raadpensionaris’, mocht het nodig blijken, ‘kan geeven volkoomen gerustheid’, dat deze drie gewesten geen ander oogmerk hadden dan bewerkstelligen wat aan hun stadhouder rechtens toekwam op grond van ‘de ordre van de Regeering’ en de instructie van de Raad van State. Dit alles zonder enige inbreuk te willen maken op het recht van ‘elx vrye deliberatien’.

Van Slingelandt vertelde ter Statenvergadering niet, dat voorafgaand aan dit bezoek ook Willem IV zelf hem bezocht had om hem te herinneren aan een uitspraak die hij ten overstaan van zijn goede vriend Sicco van Goslinga (1664-1731), die onlangs overleden was, had gedaan. Die uitspraak hield in dat als Willem eenmaal daadwerkelijk stadhouder zou zijn, ‘pas daarna de toelating van de prins tot de Raad van State bespreekbaar zou zijn’. Van Slingelandt had de prins vriendelijk ontvangen, aldus Bruggeman, maar had benadrukt dat er in Holland grote bezwaren leefden tegen zijn toelating tot de Raad van State en dat de kwestie vooral niet op de spits gedreven moest worden: ‘laeten wij der geen bullebak van maeken’.⁸⁹

⁸⁸ *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1731* (z.p. z.j.) 924-925.

⁸⁹ Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje*, 320 (inclusief citaat); Jagtenberg, *Willem IV*, 257.

De raadpensionaris voelde zich ambtshalve echter wel verplicht om het verzoek van de drie genoemde provincies in de vergadering ter sprake te brengen, maar de Staten namen het voor kennisgeving aan, bleven bij hun oude standpunten van 1668, 1705 en 1729 en wezen met nadruk op de ‘circulaire’ brief van 15 april 1730. Het werd onderstreept met de woorden: ‘En sal Extract deeser resolutie’ gegeven worden aan de gedeputeerden van Holland ter generaliteit en aan de raadpensionaris, ‘om te strekken tot der selver narigting, en by alle voorvallende geleegentheeden sig na te reguleeren’.

En wie nu mocht denken dat de kous hiermee eindelijk af was, die kent de Friezen niet. Op 17 maart 1732 klommen ze opnieuw in de pen. Van dik hout zaagt men planken: hen werd – naast Gelderland en Groningen – onrecht aangedaan met de categorische weigering om de stadhouder toe te laten tot de Raad. Beledigend was het ook, alsof de stadhouders ‘eed en pligt vergeetende, door geen Commissien of Instructien te bepalen zyn, en niet anders souden behertigen als haar eigen glory en voordeel, al was het selfs tot merkelijke nadeel, ja ruïne van den Staat’. En zo gaat het nog even door. Holland vergaderde hierover op 24 april. De Friezen kregen een koekje van eigen deeg: nu eindelijk maar eens ophouden te protesteren en de harmonie tussen de bondgenoten niet langer verstoren. En ook onmiddellijk stoppen met het uiten van dreigende taal richting een provincie die alle verplichtingen van het bondgenootschap nakomt. En dat, terwijl de Friezen zelf zich minder aan die verplichtingen gelegen lieten liggen dan welk gewest ook en daarom te boek staan als de ‘defectueuste’ provincie. Met als cynische conclusie dat het toch wel heel wonderlijk was dat zij nu juist bleven hameren op de positie van hun stadhouder in de Raad. Hadden stadhouders daarin nu niet bij uitstek de taak om de provincies te houden aan nakoming van hun verplichtingen jegens de Unie? En was dat nu niet een ‘insigt, gansch niet favorabel aan de jeegenwoordige omstandigheeden van U Edele Mog. met opsigt tot het algemeene Bondgenootschap?’ Op 29 april 1732 deed Holland er nog een schepje bovenop door de resolutie, vergezeld van een missive ook te sturen aan de overige provincies.⁹⁰

De geschiedenis van 1707 herhaalde zich in 1732. Het liep weer met een sisser af. ‘Iedereen bleef bij zijn mening en de Friese prins was de verliezer bij gebrek aan machtsmiddelen’, aldus Bruggeman. De kwestie had na deze jaren geen prioriteit meer en er doemden andere problemen op.⁹¹ En de rol van Van Slingelandt? De stelling van Van Arkel

⁹⁰ *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1732* (z.p. z.j.) 216-219, 231-232.

⁹¹ Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje*, 330.

dat er nergens enige melding gemaakt wordt van ‘maatregelen of werkzaamheid’ van Van Slingelandt in de kwestie rond de zitting van stadhouders in de Raad houdt geen stand. Zoals boven is aangetoond heeft hij zich er wel degelijk mee bezig gehouden, zowel formeel als informeel. Eveneens kan worden geconstateerd dat *raadpensionaris* Van Slingelandt meer het achterste van tong liet zien in de ‘circulaire’ brief van Holland van 15 april 1730 dan *secretaris* Van Slingelandt had gedaan in het traktaat over de Raad van State.

5.4 De stadhouder en zijn instructie

Twee zaken dienen in deze paragraaf goed te worden onderscheiden. Enerzijds Van Slingelandts commentaar op de ‘Commissie en Instructie’ – ook wel lastbrief en berichtschrift genoemd – voor prins Maurits de dato 1 november 1585, zoals hij dat breed uitwerkt in het vijfde hoofdstuk van de ‘Verhandeling van de Oude Regeering’.⁹² Anderzijds zijn ontwerp van een instructie voor het stadhoudersambt, waarvoor hij zijn uitgangspunt nam in die voor Maurits.⁹³ Andere keuzes waren er ook niet, want dit was de ‘eerste en eenige Instructie, welke (...) gemaakt is voor de *Stadhouder*, of eigentlijk voor den *Gouverneur, Capitein Generaal, en Admiraal*, over Holland en Westvriesland’, aldus Van Slingelandt.⁹⁴ Hij constateert echter ook dat de commissie en instructie zo algemeen van inhoud zijn, dat zowel Maurits als zijn opvolgers de volle gelegenheid hadden de grenzen van hun ambt op te rekken. Sterker nog, ondanks de ruimte die de regels boden, waren ze zodanig een blok aan het been van de stadhouders dat zij voortdurend trachtten de inhoud te ontkrachten. Men moet zich dan ook afvragen, aldus Van Slingelandt, of de instructie niet ‘met Prins Maurits gestorven is’.⁹⁵ En daar lijkt het wel op, want voor zijn opvolgers is er nog uitsluitend sprake van een commissie.

Wat echter de instructie voor de stadhouder de meeste ‘klem’ had moeten geven was de toevoeging van een raad om de stadhouder te dienen met adviezen inzake oorlogsaangelegenheden en regeringsbeleid.⁹⁶ Maar, zo schampert Van Slingelandt, die raad was geen lang leven beschoren, want ruim zeven jaar later – in januari 1593 – werd hij

⁹² ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 123-145.

⁹³ ‘Concept van instructie (...) stadhouder’, 291-317.

⁹⁴ Ibidem, 293.

⁹⁵ Ibidem, 293.

⁹⁶ Bor, *Oorsprongk* 2, 664.

afgeschaft.⁹⁷ En waarom? Van Slingelandt veronderstelt dat het erop lijkt alsof deze raad de prins uitsluitend zou moeten assisteren gedurende zijn minderjarigheid. In november 1592 was Maurits immers 25 jaar geworden. Tegelijk bestrijdt hij zijn eigen veronderstelling: noch commissie en instructie voor Maurits, noch die voor de raad bieden hiervoor een aanknopingspunt en bovendien had ook Willem van Oranje zo'n raad naast zich tot aan zijn dood toe.

Van Slingelandt zag echter ook iets anders gebeuren in de geschiedenis. Die afschaffing van de adviesraad was volgens hem een stap op weg naar algehele ondermijning van de instructie voor de stadhouder door de stadhouder of diens omgeving. Van Slingelandt schrijft: toen Maurits overleden was, 'schynt men toegelegd gehad te hebben om ten gevalle van Prins Fred[erik] Hendrik de Instructie geheel te verduisteren, en hem stilswygende daar van te ontslaan'.⁹⁸ Een dag na het overlijden van Maurits op 23 april 1625 werd ter voorbereiding op de benoeming van een nieuwe stadhouder door de Staten namelijk gesteld dat het in 1585 slechts om een ongedateerde concept-instructie ging.⁹⁹

Toen vervolgens op 1 mei Frederik Hendrik in Holland werd aangesteld als stadhouder gebeurde dat 'op de Commissie van wylen sijn Broeder', zonder dat er sprake was van een instructie.¹⁰⁰ In december 1647 herhaalde zich dit bij de aanstelling van Willem II. Ook in de aanloop naar zijn benoeming viel de term 'concept-instructie', maar bij de vaststelling van zijn mandaat is daar geen sprake meer van. De Staten vertrouwden dat hun nieuwe stadhouder 'volgens de exempelen en voetstappen van sijn Heer Vader, Oom en Grootvader' het land de beste diensten zou bewijzen.¹⁰¹ Deze praktijk van 'exempelen en voetstappen' werd, zoals al eerder in dit hoofdstuk aan de orde kwam, 25 jaar later – in 1672 – als instructie aan Willem III gegeven. Van Slingelandt wilde er liever over zwijgen, maar laat de lezer toch delen in zijn grote ongenoegen. Hij schrijft:

⁹⁷ Commissie en instructie voor Maurits uit 1585 vermelden inderdaad het toevoegen van een regeringsraad aan de prins, maar de instelling ervan werd pas geëffectueerd in 1590.

⁹⁸ 'Concept van instructie (...) stadhouder', 294; 'Verhandeling van de Oude Regeering', 144.

⁹⁹ Resolutie Staten van Holland 24 april 1625: 'Op lecture der Commissien van Prins Maurits, als Stadhouder, een Concept-Instructie sonder date, en van wylen Prins Willem, de voorsiening op het Stadhouderschap uitgesteld tot Dingsdag toekomende'; 'Verhandeling Holland onder de Graaven', 144.

¹⁰⁰ 'Concept van instructie (...) stadhouder', 295; Resolutie Staten van Holland 1 mei 1625.

¹⁰¹ Resoluties Staten van Holland 18 en 19 december 1647.

(...) dat de saak ter Generaliteit daar heen soude worden gedirigeert, dat hy tot Capitein Generaal en Admiraal over de Militie te water en te Lande van de vereenigde Nederlanden mogt aangesteld worden, en dat, by ampliatio van zyn Instructie (...) op hem mogt worden geconfereert, tot kennelyk wederseggens toe, sodanige vrye magt, en autoriteit, over de Patenten, en andere saaken, tot de voors[chreven] Militie specteerende, als de voorgaande Princen van Orange, als Stadhouders, en Capiteins Generaal, ten respecte van de voors[chreven] Militie hadden geëxerceert.¹⁰²

En dat, zo besluit Van Slingelandt, ondanks het feit dat ‘al de wereld’ weet welk gebruik zijn vader, Willem II, van zijn militaire macht had gemaakt.

De door Van Slingelandt geschreven instructie voor de stadhouder baseerde hij dus op het in 1585 ontworpen model voor Maurits en dat roept om een vergelijking. Voordat daartoe echter wordt overgegaan, moet eerst worden opgehelderd wat nu precies de status van die vroege instructie was. Daar is namelijk wel iets mee aan de hand. Van Slingelandt had dat ook wel geconstateerd, maar laat zijn oordeel over de kwestie of die instructie al dan niet was vastgesteld in het midden. Een oordeel daarover zou hem namelijk ook wel enigszins in een lastig parket hebben gebracht. De onbevangen lezer van de traktaten waarin Van Slingelandt de instructie voor Maurits ter sprake brengt, zou zo maar de indruk kunnen krijgen dat het om een officieel geaccordeerd en uit verschillende artikelen opgebouwd document gaat. Hoewel Wagenaar al constateerde: ‘ik vind niet dat het immer vastgesteld is’, is Waelwijk de eerste die Van Slingelandt hierover echt kapittelede.¹⁰³ Van Slingelandt had zich volgens hem louter gebaseerd op een ‘simple Copie’ zonder dag of datum, zonder ondertekening en zonder enige blijk van legaliteit of authenticiteit. Hoewel het Waelwijk nagegeven moet worden dat Van Slingelandt op gekunstelde wijze commissie en instructie voor Maurits uit elkaar getrokken heeft en dat er inderdaad nooit sprake is geweest van een vastgestelde instructie, draait het uiteindelijk om de vraag of Willem van Oranje een ‘andere’ stadhouder was dan zijn zoon Maurits.

Hering heeft het verschil van mening hierover tussen Van Slingelandt en Waelwijk kernachtig samengevat uit de woorden van de laatste, namelijk ‘dat Prins Maurits niet is aangesteld als een nieuw Amptenaar, of Officier van de Staaten’, zoals Van Slingelandt beweerde dat dit wel het geval was, ‘maar bij Successie, in de plaats van en op denzelfden voet

¹⁰² ‘Concept van instructie (...) stadhouder’, 295-296. Resoluties Staten van Holland 17, 23, 24 februari en 3 juli 1672.

¹⁰³ Wagenaar, *Vaderlandsche historie* VIII (Amsterdam 1753) 106; Waelwijk, *Vaderlandsche remarques*, 116-121.

als zijn overleden Vader, wien hij in alle de Stadhoudelijke Praëminentien en Rechten is gesuccedeerd en opgevolgt', zoals Waelwijk stelde.¹⁰⁴ Van de weeromstuit stelde Kluit een aantal jaren later dat dit nu juist de 'groote en hoofddwaling' van Waelwijk was, namelijk dat hij de stadhouder beschouwde als iemand met vrije macht 'oefenende die macht uit eigen naam, en als een afzonderlijk Deel der algemeene Souvereiniteit uitmakende'. En zoals ook al eerder geschreven besloot Kluit met de conclusie: 'De Historie wederspreekt dit zijn samenstel geheel'.¹⁰⁵ Dat betekent evenwel niet dat Kluit Van Slingelandts betoog blindelings beaamde, zoals nog zal blijken.

De kwestie is uiteindelijk tweërlei. Het eerste is: waar Waelwijk de commissie voor Maurits in combinatie met de instructie een instructieve commissie noemde, daar beschouwde Van Slingelandt de instructie als een nadere beperking van de macht die Maurits in zijn commissie werd toebedeeld. Dat die beperking Van Slingelandt nog lang niet ver genoeg ging, is hierboven al wel duidelijk geworden. Het tweede betreft de vraag naar de soevereiniteit. Bij wie lag die? Bij de Staten – afzonderlijk per gewest of gezamenlijk als Staten-Generaal – of bij de stadhouder of bij beide? Ten aanzien van het eerste hoeft over Van Slingelandts bedoeling met zijn eigen instructievoorstel geen enkel misverstand te bestaan. Geheel in lijn met zijn streven naar meer structuur in het politieke bestel diende ook aan de macht van de stadhouder steviger paal en perk te worden gesteld. Nu was er in van Slingelandts dagen toen hij zijn traktaten schreef – tussen grofweg 1715 en 1725 – in geen velden of wegen een stadhouder voor Holland te bekennen. Toch schreef hij voor dit gewest een 'concept van instructie, dienende tot het ampt van stadhouder, of van gouverneur, capitein generaal en admiraal over Holland en Westvriesland'.¹⁰⁶ Het is een ongedateerd stuk in twee kolommen, met links de door Van Slingelandt ontworpen tekst van de artikelen en rechts zijn commentaar daarbij in het licht van de kritiek op Maurits' instructie. Uit het commentaar dat Van Slingelandt bij een van de artikelen schreef blijkt dat hij er in of na 1721 nog aan gewerkt heeft.

Van Slingelandt baseerde zich dus voor zijn ontwerp van instructie op de tekst zoals hij die aantrof bij Bor. Dat is een tekst zonder duidelijke indeling in artikelen en sluit vrijwel direct aan op de tekst van de commissie voor Maurits. Nauwkeurige lezing laat vijf artikelen onderscheiden. Van Slingelandts concept bevat echter zeventien artikelen en deze uitbreiding

¹⁰⁴ J. H. Hering, *Tooneel der oude en nieuwe staatsgeschiedenissen des Vaderlands, vooral die van de Vereenigde Nederlanden; Beginnende met het Jaar 1555, tot op den tegenwoordigen tijd*. II (Amsterdam 1790) 260.

¹⁰⁵ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* I, 66.

¹⁰⁶ 'Concept van instructie (...) stadhouder', 291.

is een direct gevolg van zijn commentaar op de instructie van 1585. Dat commentaar is samen te vatten in de volgende vier punten.

1. De benoeming van Maurits tot – ook – admiraal van Holland heeft geen precedent in de stadhouderlijke geschiedenis. Na het vertrek van Leicester in 1587 werd Maurits bovendien gepromoveerd tot admiraal-generaal van de Verenigde Nederlanden. Het gevolg was terzijdestelling van de bevoegdheden van de Raad van State inzake de admiraliteit en de ontmanteling in 1593 van het college ‘superintendentie’ naast Maurits. Dit had de deur opengezet voor een vorm van alleenheerschappij in zeezaken tot in ieder geval 1650. Weliswaar spreekt de instructie voor de admiraliteitscolleges uit 1597 van een landelijk admiraal-generaal en zijn luitenant-admiraals, maar niet automatisch in combinatie met het gouverneurschap van Holland of van enig ander gewest.¹⁰⁷

2. De commissie en instructie voor Maurits geven hem naast het admiraalschap de titels ‘Gouverneur [en] Capiteyn Generael’ en daaruit zou blijken dat de titel *stadhouder* niet aan hem werd verleend. Van Slingelandts verklaring hierbij luidt:

(...) om dat men in die tyd begreep, dat de Staaten van het Land altyd present synde, de naam van *Stadhouder*, dat soo veel is als *Plaatsbewaarder*, of *Representant*, niet als seer oneigentlyk konde gegeven worden aan een Amptenaar, wiens ampt, (...), het selve is, het zy dat de Eedelen, en Gedeputeerden van de Steeden, welke eigentlyk, en alleen, de Staaten *representeeren*, ten dagvaart vergadert zyn, of niet. En seker, soo de Staaten gerepresenteert worden in absentie van de Vergadering, het is veel eer door de *Gecommitteerde Raaden* als door den *Gouverneur en Capitein Generaal*: gelyk een ieder, niet geheel en al onbedreeven in materie van Politie, sal moeten besluiten uit de vergelyking van beider Instructien. Soo dat de Gecommitteerde Raaden met meerder regt souden moogen voeren de titul van *Stadhouders*, als de laaste Princen van Orange die gevoerd hebben.¹⁰⁸

Op deze benadering – onderscheid maken tussen stadhouder en gouverneur – heeft Van Slingelandt naderhand veel kritiek gekregen, maar daarover verderop meer. Het raakt namelijk ook direct aan de vraag naar de soevereiniteit.

3. Het gemak, zoals al eerder aan de orde kwam in dit hoofdstuk, waarmee de aan Maurits in 1585 toegewezen – en pas in 1590 geëffectueerde – regeringsraad in 1593 weer werd afgeschaft en samengevoegd werd met de gecommitteerde raden zonder dat de instructie voor deze raden weer op de oude voet werd hersteld. De bedoeling was immers dat Maurits samen

¹⁰⁷ ‘Verhandeling Holland onder de Graaven’, 123-125; ‘Memorie over het redres (...) Admiraliteit’, 297-299.

¹⁰⁸ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 125-126.

met deze raad oorlogs- en andere beleidszaken zou behartigen en dat was, aldus Van Slingelandt ‘gewisselyk geen geringe bepaaing van de autoriteit van den stadhouder’. Het had veel kwaad kunnen voorkomen indien dit adviescollege was blijven bestaan. De regeerruimte die de afschaffing ervan Maurits bood, had, aldus Van Slingelandt, ook ‘een soo schrander Minister als Oldenbarneveld’ destijds niet voorzien. De wet van de onbedoelde gevolgen zou laatstgenoemde een kwarteeuw later op het schavot brengen.¹⁰⁹

4. De vage omschrijving van de verregaande bevoegdheden die schuilgaan achter de titels gouverneur – een politiek ambt – en kapitein-generaal – een militaire functie. Van Slingelandt merkt hierover op dat beide ambten ook heel goed door twee verschillende personen zouden kunnen worden bekleed. Dat had volgens hem de geschiedenis ook uitgewezen.¹¹⁰ Van Slingelandts commentaar op de stadhouder als legerleider blijft, zoals in de inleiding is geschreven, in dit hoofdstuk verder buiten beschouwing. Als voorbeelden evenwel van vage omschrijvingen inzake de politieke taken en verantwoordelijkheden van de stadhouder draagt Van Slingelandt aan: het beschermen van de overheid, van rechten, vrijheden, welvaart en religie; het handhaven van het recht en het waarborgen van de uitvoering van vonnissen; samen met gedeputeerde raden van Holland en Zeeland benoemen en vervangen van burgemeesters en schepenen, ‘begeven’ van ambten en veranderen van wetten ‘na behooren, en daar ’t selve van noode weesen sal’. Vooral dit laatste stoort Van Slingelandt, want het Hof kwam hierdoor buitenspel te staan en hieruit werd naderhand besloten dat een stadhouder buiten de gebaande paden om de macht had om in te grijpen in het bestuur van steden ‘wanneer hy oordeelt, dat de dienst, of de rust, van het gemeene Land van Holland het vereischt’.¹¹¹

Tot zover Van Slingelandts commentaar op de inhoud van de instructie, maar voordat nu wordt overgegaan tot een nadere beschouwing van het onderscheid dat Van Slingelandt maakte tussen ‘stadhouder’ en ‘gouverneur’ en de onderliggende vraag naar de soevereiniteit, rest eerst nog een andere kwestie. Hij miste er namelijk ook iets in. Het was Van Slingelandt als een ‘verwonderenswaardige saak’ opgevallen dat in de instructie voor Maurits niets werd vermeld over decisie der verschillen en de verantwoordelijkheid van de stadhouder hierbij.¹¹² Hiertegenover moet gesteld worden dat het niet minder ‘verwonderenswaardig’ is dat Van

¹⁰⁹ Ibidem, 126-127.

¹¹⁰ Ibidem, 128.

¹¹¹ Ibidem, 129-130.

¹¹² Ibidem, 136.

Slingelandt hierover viel. Was de stadhouder qualitate qua dan geen scheidsrechter bij meningsverschillen over regeringsaangelegenheden binnen de Staten van Holland zoals zijn vader gemachtigd was geweest op grond van artikel 12 uit de ordonnantie op de vergadering van Holland van 1581? Of, om het breder te trekken, was in artikel 9 van het unietraktaat al niet duidelijk omschreven hoe stadhouders moesten handelen bij meningsverschillen tussen de gewesten over oorlog en vrede en alles wat daarmee samenhangt? Kortom, de stadhouderlijke taak inzake ‘decisie der verschillen’ is weliswaar niet expliciet in de instructie van 1585 opgenomen, maar er was ook geen reden om dat wel te doen. Dat Van Slingelandt hier toch zo met nadruk op wees, was een gevolg van zijn verkeerde interpretatie van artikel 14 – artikel 12 in de ordonnantie van 1581 – uit de gereviseerde ordonnantie van februari 1585, zoals Kluit heeft aangetoond.¹¹³

Enerzijds had Van Slingelandt namelijk beweerd, overigens zonder al te veel bewijs aan te dragen, dat de herziene ordonnantie geheel en al gericht was op het *niet* opnieuw aanstellen van een regeringsleider à la Oranje. De Staten namen toen immers zelf het stuur in handen.¹¹⁴ Daarom zou ook de term ‘stadhouder’ weggelaten zijn uit het geherformuleerde artikel 14 en vervangen door ‘alsulke neutrale Heeren, of Personagien, binnen de geünieerde Provinciën, als sy onderling soudén kunnen verdraagen’. Maar klopt dat wel? Kluit is sceptisch en vraagt zich af of Van Slingelandt zich hier niet vergist. Naar de letter was ‘stadhouder’ wel verdwenen uit de tekst van het artikel, maar ook naar de geest? Kluit merkt hierover fijntjes op: ‘t woord personadie [personage] gaf in dien tijd meer te kennen dan nu. Ook geloof ik niet, dat de Staten toen er iemand anders door verstonden dan de Stadhouders, die er waren of komen konden.’¹¹⁵

Anderzijds blijft het nog een open vraag waarom Van Slingelandt er dan toch een punt van maakte dat het arbiterschap van de stadhouder niet in zijn instructie was opgenomen. Hij zou toch buitengewoon tevreden moeten zijn geweest met het ‘eliminieren’ van stadhouderlijke macht in het staatsbestuur? Die vraag stelde hij zichzelf ook en hij geeft daarop drie mogelijke antwoorden.¹¹⁶ In de eerste plaats zou het kunnen zijn dat men na de dood van Oranje gereflecteerd heeft op de gevolgen van de ‘autorisatie’ die hem was verleend in dezen en dat men het bij nader inzien toch te gevaarlijk vond om opnieuw een permanente arbiter aan te stellen voor een regering waarin het niet zo moeilijk was ‘te verwekken dispariteit van

¹¹³ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* II, 37-40.

¹¹⁴ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 105-106. ‘Memorie (...) veertiende Articul’, 155.

¹¹⁵ Kluit, *Hollandsche Staatsregering* II, 40.

¹¹⁶ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 136.

sentimenten, en tweespalt'. De stadhouder zou via deze route namelijk zomaar zwaar zijn stempel kunnen drukken op overleg en besluitvorming. In de tweede plaats zou het ook kunnen zijn dat het een stadhouder sowieso niet ontbreekt aan middelen om de verschillen en geschillen tussen de leden 'in te schikken', ook zonder een officiële status als 'deciseur'. In de derde plaats zou het ook nog kunnen zijn dat de verschillen van mening over de aanstelling van een (eventuele) stadhouder als scheidsrechter zo hoog waren opgelopen bij de discussie over het vernieuwen van de ordonnantie in februari 1585 dat men het bij het opstellen van de instructie in november van dat jaar achterwege heeft gelaten.

Leggen we nu de concept-instructie van Van Slingelandt naast zijn antwoorden van hierboven, dan is er wel een conclusie trekken. Waarom wilde hij zo graag het arbiterschap opgenomen zien in de instructie? Het antwoord luidt: om de stadhouder middels de instructie beter in de teugels te kunnen houden. Hem niet onder of boven 'de wet' laten opereren, maar juist daarbinnen en dus een instructie maken met harde afspraken. In artikel 4 stelt Van Slingelandt voor, dat de aanwezigheid van een stadhouder niet gewenst is bij vergaderingen van de Staten – uiteraard ter voorkoming van de situatie zoals die rond Frederik Hendrik was ontstaan – behalve als het gaat om decisie der verschillen. Maar dan wel volgens de regels van artikel 14 van de ordonnantie van 1585 en in nauwe samenspraak met twee leden van de gecommiteerde raden van zowel het Noorder- als het Zuiderkwartier en twee raadsheren uit het Hof van Holland. Het lot moest hen aanwijzen ter voorkoming van gekonkel en onder ede zouden zij dan vervolgens moeten verklaren onpartijdig te zullen oordelen en zonder aanzien des persoons uitspraken te doen die het recht volgen en billijk zijn. Daarbij zou de zaak nietodeloos mogen worden vertraagd.¹¹⁷

¹¹⁷ 'Concept van instructie (...) stadhouder', 301-303; artikel 4 luidt: 'Sonder dat hy sal moogen compareeren in de Vergadering van de Staaten, of participeeren aan derselver deliberationen, het zy als een meedelid van de Ordre van de Ridderschap, of uit eenigen andeen hoofde: uitgesondert, dat wanneer de Leeden niet sullen konnen den anderen verstaan over saaken, waar in geen overstemming plaats heeft volgende de Ordonnantie op de Vergadering, en twee derde deelen van de Leeden, en daaronder ses van de neegen volgende, de Ridderschap, Dordregt, Haarlem, Delff, Leyden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam en Alkmaar, of Hoorn, van één advis zyn, het verschil sal gesteld worden ter arbitrage, of decisie, van de Stadhouder, en van twee Leeden uit het Collegie van de Gecommitteerde Raaden in het Zuiderkwartier, twee uit het Collegie van Gecommitteerde Raaden in het Noorderkwartier, en twee Hollandsche Raaden in het Hoff, alle by het lot te kiezen: welke sullen eed doen in handen van de Staaten van onpartydig te sullen oordeelen, en uitspreken, het geen, dat sy luiden in conscientie, reeden, regt, en billykheid, en sonder sugt, of affectie, voor of tegen iemand, wie het soude moogen weesen, sullen bevinden te behooren: en dat sy het verschil soo spoedig sullen afdoen, als de natuur van het selve sal toelaaten, sonder de afdoening der saak onder eenigerhande pretexten sleepende te houden, of uitstel te zoeken.'

Zijn deze bepalingen in artikel 4 voor de stadhouder al zonder meer stringent te noemen, in de overige artikelen is het niet anders. Deze ambtenaar van de Staten wordt in vrijwel elk van de zeventien artikelen door Van Slingelandt gebonden aan bestaande regels en colleges. En dat varieert van het traktaat van de Unie van Utrecht tot aan de octrooien en privileges, van de Staten van Holland als ‘hooge Overheid’ tot aan stadsmagistraten. Met als ‘uitsmijter’ in het laatste artikel dat een stadhouder zich niet meer moest aanmatigen dan door de instructie was bepaald. Er bleef geen speelruimte over en de vage omschrijving ‘binnen de limieten van zijn ambt’ uit de instructie voor Maurits had plaatsgemaakt voor heldere regels. De Staten van Holland – Van Slingelandt sluit met deze laatste bepaling naadloos aan bij Bor – hadden voorts te allen tijde en al naar gelang het landsbelang dat verlangde de bevoegdheid om de instructie wijzigen.

Toch is het niet de ‘uitsmijter’ van deze instructie die de toon zet, maar veelmeer de ‘binnenkomer’, namelijk dat Van Slingelandt als commentaar bij het inleidende artikel onomwonden stelt dat aan Maurits destijds *niet* de titel stadhouder werd verleend, zoals zijn vader die wel had als representant van de graaf.¹¹⁸ Maurits kreeg de titel van gouverneur. Zocht Van Slingelandt met zijn interpretatie van artikel 14 van de ordonnantie op de vergadering van de Hollandse Staten al naar spijkers op laag water, hij zocht daar nog even op door met dwingend onderscheid te maken tussen twee termen die feitelijk hetzelfde betekenen. Meerdere malen tamboerde Van Slingelandt hierop in zijn traktaten.¹¹⁹ Zijn bedoeling met dit onderscheid is – na alles wat hierboven er al over geschreven is – wel duidelijk. In zijn ogen was Maurits inderdaad een ‘andere’ stadhouder dan zijn vader. Niet de representant van de soevereine landsheer, maar een ambtenaar ondergeschikt aan de soevereine Staten. Hadden de Staten die soevereiniteit aanvankelijk nog gedeeld met Oranje, na zijn dood kregen zij de ‘Hooge Overheid’ geheel in handen en ontstond het idee geen ‘eminent hoofd’ weer aan te stellen in de plaats van de prins.¹²⁰

Waelwijk en Kluit, de eerste feller dan de tweede, bestrijden Van Slingelandts gegoochel met het onderscheid tussen stadhouder en gouverneur. Waelwijk is van mening dat Van Slingelandt ten onrechte de indruk wekt dat Maurits geen stadhouder geweest zou zijn. Het is een terminologische kwestie, aldus Waelwijk. Als Van Slingelandt consequent was geweest, had hij op grond van commissies en instructies ook moeten concluderen dat de

¹¹⁸ Ibidem, 297.

¹¹⁹ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 120, 125-126; ‘Concept van instructie (...) stadhouder’, 293.

¹²⁰ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 105.

voorgangers van Maurits evenmin stadhouder waren.¹²¹ Kluit acht het ook een terminologisch probleem, maar schrijft: ‘Indien dit [onderscheid] waarlijk de geheime bedoeling is geweest, en ik ben van die gedachten niet geheel afkeerig, zal men moeten bekennen, dat het zeerwel uitgedacht was’. Zijn conclusie is echter dat het onderscheid tussen stadhouder of gouverneur vooral werd ingegeven door de bezorgdheid die bij de Staten bestond ‘dat de *grootte en volle Souvereine Macht*, die Willem I. niet *door*, maar *met den titel* van *Stadhouder* geoeffend had, eenigen invloed op den *Stadhouderlijken* titel van *Maurits* geven mogt, daarom die[n]s naam in *zijne Commissie* vervangen hebben met dien van *Gouverneur*; daar zij anders dezelfde zaak bedoelden, en hiertoe Willems *Commissie* van 1559 ten voorbeelde volgden.’¹²²

Voor Van Slingelandt was het geen vraag bij wie de soevereiniteit lag ten tijde van de benoeming van Maurits. Deze lag bij de Staten, die na de afzwering van Filips II en de dood van Oranje ‘alle de deelen van de Souverainiteit besaaten’.¹²³ Maar pas toen en niet eerder. Van Slingelandt kende zijn ‘klassieken’. Hij had zich voor zijn visie op de oude regering van Holland als een Leopold von Ranke *avant la lettre* gebaseerd op nauwgezet bronnenonderzoek. Hij schrijft dat uit de ‘aangetooge sources’ met meer zekerheid kan worden vastgesteld hoe regering en soevereiniteit zich ten tijde van de graven hadden ontwikkeld dan uit ‘Historien’ die hierover waren verschenen na de afschaffing van het grafelijk bewind. Van Slingelandt prijst weliswaar de inspanningen van de – niet nader genoemde – auteurs om met hun publicaties afzwering en afschaffing te wettigen, maar constateert tegelijkertijd dat die schrijvers meer afgingen op denkbeelden ‘in haar hersenen gesmeet’ dan op handvesten, oude registers en andere publieke akten.¹²⁴ In een betoog van ruim twintig pagina’s fileert Van Slingelandt vervolgens François Vrancks *Corte vertooninge* uit 1587.¹²⁵ Dit stuk, bestaande uit 21 artikelen, moest als legitimatie dienen voor de aristocratische regeermacht van de Staten *van oudsher*. Vakkundig sneed Van Slingelandt de historische wortels door.¹²⁶ Bijna 80 jaar later, in 1792 en 1794, verdedigden twee discipelen van Kluit in hun dissertaties de opvattingen van

¹²¹ Waelwijk, *Vaderlandse remarques*, 97-98.

¹²² Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* II, 46.

¹²³ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 120.

¹²⁴ *Ibidem*, 1-2.

¹²⁵ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 9; [François Vranck], ‘Corte vertooninge van het Recht by den Ridderschap, Eedelen ende Steden van Hollandt ende Westvrieslandt’ (z.j. [1587]) in: Mathiis vander Houve, *Hantvest of Chartre Chronyck* 1 (Leiden 1636) 12-18.

¹²⁶ ‘Verhandeling van de Oude Regeering’, 9-31.

Van Slingelandt over de macht van de graven.¹²⁷ De laatsten hadden de oppermacht, de Staten afgeleid gezag en niet andersom. Ook Kluit zelf, die naderhand uitvoerig over deze materie schreef in zijn magnum opus, stelde zich hiermee vierkant achter Van Slingelandt op.¹²⁸

Tegelijk was het voor Van Slingelandt duidelijk dat Maurits een ‘andere’ stadhouder was dan zijn vader. Waar de Staten de vader in 1581 ‘de volle wetgeving en soevereiniteit opdroegen’ en hem gehoorzaamheid beloofden aan zijn bevelen en wetten, daar verplichtte de zoon zich zijn lastgevers – de soevereine Staten – te gehoorzamen en zich te gedragen naar zijn commissie. Stond de vader aanvankelijk onder de soevereiniteit van de landsheer, daar kwam de zoon nu onder de representatieve soevereiniteit van de Staten.¹²⁹ De instructie voor Maurits ging Van Slingelandt niet ver genoeg en hij ontwierp bijna anderhalve eeuw later een eigen model. Dat had hij ook kunnen doen zonder die verkeerde interpretatie van artikel 14 van de ordonnantie van Holland en zonder het gezochte onderscheid tussen stadhouder en gouverneur zo te benadrukken. Daar hoefde Van Slingelandt de legitimiteit van zijn concept-instructie echt niet aan te ontleen. Zijn analyse van de ‘geschiedenis’ van stadhouders tot aan 1702 zou hem hiervoor al voldoende brandstof hebben gegeven. Hij was echter ook realist genoeg om zich retorisch af te vragen hoe het oordeel van de stadhouders over zijn concept-instructie zou luiden ‘soo oit Stadhouder daar op wierd aangesteld’.¹³⁰

5.5 De raadpensionaris en zijn belofte

In deze paragraaf moet nog een heikele kwestie aan de orde komen, namelijk de belofte die door Van Slingelandt zou zijn gedaan voorafgaand aan zijn verkiezing tot raadpensionaris van Holland. Hij had, als beoogd opvolger van Van Hoornbeeck, kennelijk moeten toezeggen om niets aan de bestaande regeringsvorm te veranderen en dat zou ook – of uitsluitend – inhouden dat hij niet actief zou meewerken aan het herstel van het stadhouderschap in Holland. De vraag waar het in deze paragraaf om draait is of deze belofte, zo zij al gedaan is, van invloed is geweest op Van Slingelandts ideeën over het stadhouderschap. Zoals bekend, hadden vier van de zeven stemhebbende gewesten na 1702 geen stadhouder en Willem IV werd het van

¹²⁷ Kien van Citters, *De jure comitum Hollandiae in magistratus*; Van Pleuren, *De potestate legislativa comiti olim Hollandiae*.

¹²⁸ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* I, 10-17.

¹²⁹ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* II, 59.

¹³⁰ ‘Concept van instructie (...) stadhouder’, 296.

Friesland (1711), Stad en Lande (1718) en Gelderland (1722). Hij zou na zijn achttiende verjaardag op 1 september 1729 worden ‘ingehaald’ in Gelderland en Groningen en twee jaar later – op zijn twintigste – in Friesland.

Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, die zich in 1705 en 1707 hadden verzet tegen het zitting nemen van de stadhouder in de Raad van State of zelfs ‘noyt weder tot het aanstellen van een Stadhouder te treden’, zagen het al gebeuren. Deze kwestie zou in 1729 inderdaad opnieuw aan de orde komen, maar een eerste aanzet was er al in 1727. Toen werd namelijk, in het kader van een voorgenomen algemene promotieronde van opperofficieren ter uitbreiding en voornamelijk verjonging van de legerleiding, vanuit de stadhouderlijke gewesten aangedrongen op de benoeming van de bijna zestienjarige Willem IV tot generaal van de infanterie.¹³¹ Het zou niet doorgaan en de ‘strijd’ over deze benoeming zou twintig jaar duren, maar Willem IV was hoe dan ook in aantocht. En toen overleed de raadpensionaris van Holland – de belangrijkste man in de Republiek – ook nog. Ook die bui zag men wel aankomen, want Van Hoornbeeck was al enige weken ziek.

Wat heeft dit alles nu met Van Slingelandts benoeming in 1727 tot raadpensionaris te maken? Wel, in Holland waren de meningen over deze kandidaat verdeeld, vooral Amsterdam verzette zich. Op 14 juni – Van Hoornbeeck zou drie dagen later komen te overlijden – schreven de burgemeesters van die stad een brief aan Jacob Godefroy van den Boetzelaer, een van de leden van de Ridderschap van Holland.¹³² Zij refereerden daarin aan de rapportage die hun Amsterdamse collega-burgervader Van de Poll binnen de vroedschap had uitgebracht van een gesprek tussen Van den Boetzelaer en hem over de aanstaande vacature. Zij herinnerden hem ook aan een eerder gesprek met ‘een Onser Heren gedeputeerden’ waarin hij toen had laten doorschemeren van oordeel te zijn dat de Amsterdamse pensionaris Jacob de la Bassecour (1664-1748) of de Haarlemse pensionaris Adolph Visscher (1686-1746) geschikte kandidaten voor de vrijvallende post zouden zijn. In het gesprek met Van de Poll had Van den Boetzelaer evenwel laten blijken nu ‘te reflecteeren’ op de persoon van de thesaurier-generaal Van Slingelandt.

¹³¹ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 83.

¹³² SAA, toegangsnr 5029, Inventaris van het Archief van de Burgemeesters: missiven en notulen van gedeputeerden ter dagvaart, inv.nrs 50-70, ‘Stads Missiven (Boek) concernerende d’affaires van de Dagvaart en de Haagse deliberationen’. Registers van uitgaande missiven van de burgemeesters aan de gedeputeerden ter dagvaart. Met index., 1685-1795, aldaar inv.nr 63, 1726 februari 21-1730 januari 11, 48r-48v [14 juni 1727].

De Amsterdammers erkenden weliswaar volmondig diens kwaliteiten, maar was Van den Boetzelaer, zo vroegen de briefschrijvers zich af, het niet met hen eens dat deze kandidaat ‘alte caducq ente valetudinair [krakkemikkig]’ was voor een ‘zo moeyelijke en epineuse [lastige] Bedieninge’. Zou daarom niet geheel en al moeten worden afgezien van Van Slingelandt en omgezien worden naar figuren als De la Bassecour of Visscher? Geen woord in deze brief over Van Slingelandts visie op politiek-bestuurlijke zaken, ze ‘pakten’ hem op zijn gezondheid. Die liet inderdaad te wensen over, want hij leed al langere tijd aan jicht en was met zijn 63 jaar ook niet meer de jongste. De schrijvers hoopten nu dat Van den Boetzelaer – en met hem de Ridderschap – in deze wens zou meegaan en draaiden de duimschroeven nog wat aan met de dringende oproep om zich ‘sonder ons concert’ niet verder met de zaak in te laten. De Amsterdammers wilden vooral niet buitenspel komen te staan. Van den Boetzelaer werd voorts vriendelijk verzocht om de inhoud van de brief ‘in confidentie’ te delen met zijn mederidderschapslid, de graaf Van Wassenaer (Johan Hendrik van Wassenaer van Obdam).

Van de Amsterdamse gedeputeerden ter dagvaart werd ondertussen verwacht dat ze niet zouden stilzitten en afwachten. Dat hebben ze ook niet gedaan, want op 19 juni deden De la Bassecour en Van de Poll per brief verslag aan het thuisfront van de stand van zaken rond de benoeming van een nieuwe raadpensionaris.¹³³ Deze brief komt verderop nader aan de orde, want voor het goede begrip van de situatie en met inachtneming van de chronologie dient eerst nog een ander schrijven van het thuisfront te worden belicht. Op diezelfde 19e juni namelijk, schreven de Amsterdamse burgemeesters ook een brief aan hun gedeputeerden in Den Haag.¹³⁴ Daarin maken zij melding van een missive die zij ontvangen hadden van hun pensionaris Abraham Buys, die op dat moment in Utrecht verbleef. Hij had zijn broodheren meegedeeld op de hoogte te zijn gesteld van het feit dat de Staten van Utrecht eenparig besloten hadden om hun gedeputeerden ter generaliteit te gelasten één lijn te trekken met de Hollanders ten opzichte van de aanstelling van de jonge prins van Nassau tot generaal van de infanterie. De Amsterdammers, blij met deze steun, verzochten vervolgens hun gedeputeerden om de grootste complimenten hierover aan de Utrechtse afgevaardigden te maken. Zij spraken daarbij de wens uit:

¹³³ Ibidem, inv.nrs 71-135, Missiven van de gedeputeerden ter dagvaart aan de burgemeesters. 1615-1793, aldaar inv.nr 107, 1725 januari 16-1728 januari 31, 850-853 [19 juni 1727]. NB: deze brief is opgenomen in het missivenboek achter de brief van 19 juli waarin melding wordt gemaakt van de eedaflegging door Van Slingelandt ‘tot zijne nieuwe qualiteit’.

¹³⁴ Ibidem, inv.nr 63, 48v-49r [19 juni 1727].

dat wij, inhaareerende [volharden in/bij] ons sentiment om de tegenwoordige forme van regeering op alle mogelijke wijze te maintineeren en tegen te gaen hetgeen aenleydnig [aenleyding] zoude kunnen geeven tot enige verandering in dezelve, zeer gaerne deswegens met de gemelde Provincie in confidentie willen correspondeeren, en dat het ons, tot het gedesidereerde oogmerk, om verscheyde consideratien van de uytterste noodzaakelijkheid voorkomt het geprojecteerde avancement van de gemelde Heer Prins van Nassau bij deze occasie met dexteriteyt [zo snel mogelijk] te weeren; en dat wij, zoveel in ons is, zullen trachten te effectueeren, de concert met de Heeren van Utrecht, dat hiervan mag werden afgezien.

In dit citaat zijn twee zinsneden opmerkelijk te noemen. De eerste betreft het handhaven van de bestaande regeringsvorm. Dat komt overeen met wat Van Slingelandt zou hebben moeten beloven of toen al beloofd had. De tweede betreft de woorden ‘op grond van verschillende overwegingen’. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat er een verband werd gelegd tussen de benoeming van de beoogde raadpensionaris enerzijds en de gepoogde promotie van de prins tot generaal anderzijds. Is het gewaagd te veronderstellen dat het zweet Amsterdam was uitgebroken bij de gedachte dat er een man op het pluche zou komen die niet alleen naam gemaakt had gedurende zijn carrière tot dan toe, maar die in woord en geschrift duidelijk had uiteengezet dat mainteneren van middelen die politiek-bestuurlijke verbetering in de weg stonden, een vorm was van traineren en dat dit zou kunnen leiden tot de ondergang van de Republiek. Voeg daar een jonge prins bij die tot generaal zou worden benoemd et voilà l’histoire se répète: Maurits, Frederik Hendrik, Willem II, Willem III.....en dan nu Willem IV in de dubbelfunctie van stadhouder en legeraanvoerder. Dat nooit weer. De tijd drong.

En hoe was het hun gedeputeerden ter dagvaart ondertussen vergaan in het Haagse? Ook zij hadden dus pen en papier gepakt op die 19e juni om verslag te doen van wat er te melden viel over de vervulling van de vacature voor een raadpensionaris en wel in het bijzonder over de reactie van Van den Boetzelaer op de brief van Amsterdam van 14 juni. Had Amsterdam hem kunnen overtuigen? Ze waren benieuwd. Met de nodige instructies op zak hadden de gedeputeerden zich eerst vervoegd bij de secretaris van de Staten, Willem Buys, om erachter te komen of er nog ontwikkelingen waren geweest rond het ‘bewuste subject [Van Slingelandt] zedert het scheyden van het laatste reces’ op 12 juni. Nadat ze Buys ‘confidente opening’ hadden gegeven van de voors en tegens van Amsterdam vroegen ze zijn advies hoe ze nu het beste konden handelen om de eigen lijn te kunnen vasthouden. Buys vertelde vervolgens dat hij contact had gehad met Van den Boetzelaer en andere leden van de Ridderschap om met hen over de aanstaande vacature te spreken. De conclusie was geweest dat Van den Boetzelaer bij zijn standpunt bleef en dat Van Slingelandt hiervoor genomineerd

zou moeten worden. Hij had daarbij Buys toegevoegd dat de door Amsterdam ‘voorgeslage personen’ [De la Bassecour en Visscher] ook niet goed lagen in Utrecht en Overijssel.

Na het gesprek met Buys had de gedeputeerde – en burgemeester – Van de Poll in zijn eentje een bezoek gebracht aan Van den Boetzelaer. De heren hadden gesproken over het antwoord van de laatste op de Amsterdamse brief van 14 juni en Van de Poll had Van den Boetzelaer nogmaals voorgehouden waarom Amsterdam geen vertrouwen had in en ook geen genoegen kon nemen met Van Slingelandt. In de brief wordt hierover niets inhoudelijks vermeld, maar wel dat Amsterdam graag zou zien dat de heren edelen overstag gingen en met de stad op één lijn kwamen of met andere voorstellen zouden komen. Van den Boetzelaer had een en ander ‘zeer beleefdelijk gelieven te beantwoorden’, maar hield wel de boot af en bood aan om diezelfde dag nog met Van Wassenauer van Obdam te spreken waarbij hij had beloofd er ’s avonds op terug te komen.

Beide heren edelen stonden inderdaad die avond bij Van de Poll op de stoep met de nodige strijkages en vleiages. Ze waren zeer vereerd dat de Amsterdammers hen zo tijdig hadden aangesproken over deze voor hen zo belangrijke kwestie. Met pijn in het hart evenwel hadden ze geconstateerd dat Amsterdam geen goedkeuring kon hechten aan hun voorstel, maar ze vertrouwden erop dat de bescheidenheid van ‘Uw Edele Groot Achtbaren’ tot andere inzichten zou leiden. Tegelijk benadrukten ze de grote talenten van Van Slingelandt en het vertrouwen dat hij genoot in binnen- en buitenland. Het was bovendien noodzakelijk dat het land werd gered, niet met ‘slappigheid’ maar door ‘vigueur’ en daar was hun ‘voorgeslage subject’ de aangewezen persoon voor. Ze prezen zijn ‘vivaciteit’ van geest en hoewel hij er wel eens van verdacht werd ‘naar nieuwigheit te hellen’ voegden ze daaraan toe dat ze hem kenden en zoveel verzekeringen van hem hadden ontvangen dat ze daarover gerust waren en ook anderen konden geruststellen. Tussen haakjes staat in deze zin erbij geschreven dat thuisfront Amsterdam hierbij wel diende te beseffen dat ‘die heer van de voorslaghe’ al op de hoogte was van het feit dat hij in het vizier was voor het ambt van raadpensionaris. Had Van Slingelandt al bezoek gehad van Van den Boetzelaer en Van Wassenauer van Obdam? Waren het de in de brief genoemde verzekeringen die later als ‘de belofte’ te boek kwam te staan? Het lijkt er sterk op.

Het gesprek kabbelde nog even door, zonder dat de partijen dichterbij elkaar kwamen. De kans werd nu groot geacht dat de zaak binnenkort zou worden beklonken in lijn met het voorstel van de Ridderschap. De Amsterdamse gedeputeerden opperden – indien de burgemeesters bij hun standpunt bleven – daarom nog een paar mogelijkheden om de wind uit een andere hoek te laten waaien. Trainieren dus. Ze konden tijdrekken door opnieuw met de leden te spreken, waardoor de geplande aanstaande gewone vergadering van de Staten wellicht

zou moeten worden verdaagd en ook zou de ‘begeving’ van het ambt kunnen worden vertraagd door uitgebreid de instructie voor de raadpensionaris aan de orde te stellen.

Ze hielden evenwel het thuisfront ook voor dat van daaruit nog stappen konden worden gezet door de heren van de Ridderschap zo onder druk te zetten dat zij ‘haaren man’ wel zouden laten vallen. Of was het een idee om Van Slingelandt rechtstreeks te benaderen en hem zover te brengen dat hij afzag van dit ambt? Mocht dit alles niet helpen, dan moest Amsterdam zich maar openlijk tegen verklaren. De gedeputeerden wilden hiermee overigens hun lastgevers niet voor het blok zetten. Als er zwaarder geschut in stelling moest worden gebracht tegen het voorstel van de Ridderschap, dan zou het gewenst zijn dat ook een tweede burgemeester van de stad naar Den Haag zou komen om ‘vigueur te inspireren’. Was getekend J. van de Poll en J. de la Bassecour.

Het antwoord vanuit Amsterdam kwam een dag later.¹³⁵ De redenen waarmee Van den Boetzelaer en Van Wassenauer de gedeputeerden hadden willen overtuigen waren in hun ogen ‘geensints convincant’ en hadden ook hen niet overtuigd. Het advies aan de afgevaardigden bleef dan ook als voorheen: waar mogelijk op de rem trappen en vooral bevorderen ‘dat de gedagten op een ander persoon en waerin wy meer gerustheid kunnen hebben mogen werden gefixeert’. Het zenden van een extra burgemeester bleef achterwege. De Amsterdamse gedeputeerden stuurden diezelfde dag nog een kort briefje terug, waarin duidelijk gemaakt werd dat collega Van de Poll wederom bij Van den Boetzelaer aan de bel had getrokken om te vernemen ‘wat effect de visite van gisteren gedaan moghte hebben’, maar had wederom het lid op de neus gekregen.¹³⁶

Een dag later kwamen de Staten opnieuw bijeen. Het was een buitengewone vergadering, midden in het reces, naar aanleiding van het overlijden van Van Hoornbeeck. Bepaald werd dat over de ontstane vacatures voor raadpensionaris en grootzegelbewaarder pas gesproken zou worden tijdens de eerstvolgende vergadering op 9 juli. Dan zou ook de instructie voor de raadpensionaris worden vastgesteld en de procedure gestart worden voor het vervullen van dat ambt. De Amsterdamse burgemeesters lieten het, zo blijkt uit hun brieven, er verder bij zitten. Op 8 juli deden zij hun afgevaardigden een nietszeggend formeel briefje toekomen om ‘ten besten gelieven’ de mening van Amsterdam in de Staten te berde te brengen.¹³⁷ Tijdens het

¹³⁵ Ibidem, inv.nr 63, 49v-50r [20 juni 1727].

¹³⁶ Ibidem, inv.nr 107, 835 [20 juni 1727].

¹³⁷ Ibidem, inv.nr 63, 50r [8 juli 1727].

reces was er ongetwijfeld voldoende overleg met de afgevaardigden geweest over ‘de poincten van de Beschryving’.

De Amsterdamse gedeputeerden wisten dus wat hen te doen stond en er kwam nog wel degelijk een oprisping. Op 9 juli schreven zij naar huis dat de vaststelling van de instructie voor de opvolger van Van Hoornbeeck in commissieverband zou worden voorbereid en het kwam hen voor dat de Ridderschap hiermee haast wilde maken. Maar het was hen ook duidelijk geworden dat, ondanks het feit dat de meeste leden wel voor Van Slingelandt zouden kiezen, er ‘egter nog veele [zyn] die ongedetermineerd schynen’.¹³⁸ De hoop om Van Slingelandt buiten de deur te houden was blijkbaar nog niet verloren. Een dag later luidde het advies van de gecommitteerde raden om de bestaande instructie [die voor Van Hoornbeeck] integraal over te nemen. Alle leden van het besogne stemden in, behalve Amsterdam en Hoorn. De instructie moest volgens hen toch beslist worden gerevideerd. Was deze vertragingstactiek al niet ‘vorbereid’ in de brief van 19 juni? Het was hun laatste wapen en dat werd hen nog sneller uit handen geslagen dan ze dachten, want Hoorn haakte af en draaide bij de meerderheid en ‘hebben wy het ongeluk gehad, dat alle de leeden, en zelvs de H[ee]r[en] van Hoorn, die in het besogne gezegd hadden van onse gedagten te zyn, zig met het gem[elde] advis hebben geconformeert (...)’.¹³⁹ Ze voelden zich zwaar voor het blok gezet, maar hadden geen andere keus dan zich te schikken.

Vanaf dat moment ging het snel. Op 17 juli werd Van Slingelandt verkozen en aangesteld op een ongewijzigde instructie en twee dagen later werd hij geïnstalleerd.¹⁴⁰ In 1737, bij het aantreden van zijn opvolger Anthonie van der Heim (1693-1746) werd de instructie gewijzigd. Vanaf toen stond in artikel 3 dat de raadpensionaris ‘Sal gehouden weesen na sijn uiterste vermoogen te besorgen, dat (...), mitsgaders de Souverainiteit en autoriteit van de Staaten, en haare teegenwoordige Regeeringsform, in alles geconserveert en bewaart worden’.¹⁴¹

Interessant is ten slotte om na te gaan of Van Slingelandt zelf zich ook over de beloftekwestie heeft uitgelaten. Dat heeft hij zeker gedaan, al komt de informatie hierover uit de pen van degenen die hij erover gesproken had. Het is de verdienste van met name Siegenbeek

¹³⁸ Ibidem, inv.nr 107, 838 [9 juli 1727].

¹³⁹ Ibidem, inv.nr 107, 839-840 [10 juli 1727].

¹⁴⁰ *Resolutien van de Heeren Staaten van Hollandt ende Westvrieslandt, In haar Edele Groot Mog. Vergaderingh genoomen in den jaare 1727* (z.p. z.j.) 734-738.

¹⁴¹ De tekst van deze instructie is niet opgenomen in het resolutieboek 1737, maar wordt wel aangetroffen in het resolutieboek 1746 [1 september] toen Jacob Gilles raadpensionaris werd.

in 1819, Goslinga in 1915 én 1927 en Aalbers in 1980 dat zij aan de hand van deze ‘derden’ zo gedetailleerd als het hen mogelijk was de gang van zaken rond dit ‘geheim’ hebben geanalyseerd.¹⁴² In mindere mate hebben ook Jorissen in 1885 en Porta in 1975 bijgedragen aan de beeldvorming over deze kwestie.¹⁴³ Wat leverde hun onderzoek op? Van Slingelandt schreef op 5 juli 1727 aan Sicco van Goslinga dat vrienden hem hadden verteld dat hij op de nominatie stond voor het raadpensionarisschap. Hij was dus op de hoogte, zoals ook al bleek uit de brief van 19 juni van De la Bassecour en Van de Poll. Van Slingelandt wist bovendien dat Amsterdam zich tegen zijn benoeming verzette, maar, zo schreef hij aan Van Goslinga, ik wacht mijn lot rustig af voordat ik me overgeef in de handen van degenen die zich vleien mij te kunnen gebruiken om ‘redresser les affaires [zaken te herstellen]’.¹⁴⁴

In diezelfde dagen had Van Slingelandt tijdens een gesprek met de Franse ambassadeur De Fénelon – zijn buurman van de Prinsessegracht in Den Haag – laten blijken onaangenaam getroffen te zijn door de tegenstand van Amsterdam, vooral vanwege het feit dat ze hem te neutraal – dus onpartijdig – en te vastberaden vonden. Amsterdam vreesde ten opzichte van de andere Hollandse steden aan invloed te moeten inboeten met zo iemand als Van Slingelandt aan het roer van de Staten.¹⁴⁵ Driekwart jaar later, op 25 maart 1728, schreef deze zelfde De Fénelon zijn al eerder aangehaalde ‘memoire instructif’ voor zijn tijdelijk opvolger De la Baune. In dit stuk maakt hij melding van het feit dat Van Slingelandt in de aanloop naar zijn benoeming bezoek had ontvangen van de heren Van den Boetzelaer en Van Wassenaer van Obdam die hem een duidelijke *uitleg* hadden gevraagd van zijn visie op het (herstel van het) stadhouderschap (‘qu’il s’explicât nettement sur le Stathoudérat’). De Fénelon voegt hieraan toe ‘die zij hem deden herroepen’ (le luy eurent fait abjurer). Dit laatste woord kan ‘afzweren’ betekenen, maar even goed ‘opgeven’ of ‘laten varen’, aldus Goslinga.¹⁴⁶ Hoewel De Fénelon er niet bij schreef wat Van Slingelandt de beide heren precies had voorgehouden, waren de bezoekers kennelijk overtuigd en hadden Van Slingelandt laten weten dat niets zijn promotie nog in de weg zou staan. Deze geluiden klonken ook al in de hierboven behandelde brief van 19 juni. De Fénelon maakt geen melding van een officiële eedaflegging of plechtige belofte

¹⁴² Siegenbeek, ‘Lofrede’, 55-63, 107-110; Goslinga, *Slingelandts efforts*, 128-130; ibidem, ‘Slingelandt en het Huis van Oranje’, 356-358; Aalbers, *De Republiek*, 193-194.

¹⁴³ Jorissen, ‘Lord Chesterfield’, *De Gids* 49-1 (1885) 547-587; ibidem 49-2, 77-146, 287-315, 436-508; Porta, *Joan en Gerrit Corver*, 162-166.

¹⁴⁴ Aalbers, *De Republiek*, 193 noot 296; Van Rappard, *Briefwisseling*, 216-217.

¹⁴⁵ Aalbers, *De Republiek*, 193-194.

¹⁴⁶ Bussemaker, ‘Een memorie over de Republiek’, 162; Goslinga, ‘Slingelandt en het huis van Oranje’, 356-357.

door Van Slingelandt, maar wel verklaarde hij in zijn ‘memoire’ dat hij dit alles uit goede bron had vernomen en dat het een groot geheim moe[s]t blijven. Tot zover een Frans geluid.

In het Engelse kamp valt ook wat te halen over dit onderwerp. De credits zijn hier voor Siegenbeek die putte uit de correspondentie van Philip Dormer Stanhope, Lord Chesterfield (1694-1773) en voor Jorissen die dit ook deed en bovendien melding maakt van correspondentie hierover tussen Van Slingelandt en Charles Townshend (1675-1738).¹⁴⁷ Townshend was buitengewoon ambassadeur in de Republiek van 1709-1711 en daarna tot tweemaal toe ‘Secretary of State’ voor het onderhouden van de buitenlandse contacten met de protestantse staten van Noord-Europa van 1714-1716 en van 1721-1730. Chesterfield was hier te lande buitengewoon ambassadeur van 1728-1732.¹⁴⁸ Met beide heren had Van Slingelandt een goede band. Aan Townshend schreef hij op 6 april 1728 – in het Frans – dat de belangrijkste leden van de provincie Holland hem gepeild hadden (‘m’ont sondé’) met de vraag of hij dacht dat het mogelijk was de huidige regeringsvorm te handhaven. Van Slingelandt had hen geantwoord dat hij er niet aan wanhoopte als hij voor zijn verbeteringsvoorstellen maar op medewerking kon rekenen. Dát werd beloofd (‘ce qui m’ayant été promis’) en zo werd Van Slingelandt overgehaald de post te aanvaarden. Aan Townshend vertrouwde hij ook toe dat, mochten zijn herstelplannen spaak lopen, hij dan altijd nog zijn ontslag kon indienen.¹⁴⁹

Chesterfield schreef in een ongedateerd stuk onder de titel ‘Some Account of the Government of the Republic of the Seven United Provinces’, dat is opgenomen in een verzameling brieven aan zijn zoon Philip: ‘He [Van Slingelandt] confessed to me, that upon his being made Pensionary, he entered into *solemn engagements*, not to contribute, directly or indirectly, to any change of the present form of government, and that he would scrupulously observe those engagements’. Maar hij voorzag, zo gaat Chesterfield verder, dat de gebreken in de regeringsvorm en het misbruik dat ervan gemaakt werd, ongetwijfeld een stadhouder zouden voortbrengen, die door de opstandige bevolking tumultueus aan de Republiek zou kunnen worden opgedrongen, zoals destijds ook in het geval van koning Willem (III).¹⁵⁰

Alles bijelkaar genomen kan niet worden ontkend dat Van Slingelandt in de aanloop naar zijn benoeming met de heren edelen Van den Boetzelaer en Van Wassenaer van Obdam

¹⁴⁷ Siegenbeek, ‘Lofrede’, 58-61; Jorissen, ‘Lord Chesterfield’ afl. 1, 567-568.

¹⁴⁸ Schutte, *Repertorium buitenlandse vertegenwoordigers*, 92-93 [Townshend], 99-100 [Chesterfield].

¹⁴⁹ NL-HaNA, toegangsnr 3.20.52, Archief Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 157, Engeland. Correspondentie met de Engelse staatssecretaris Lord Townshend 1726-1729.

¹⁵⁰ Bradshaw, *The letters* II, 622-623; Siegenbeek, ‘Lofrede’, 58-59.

een gesprek heeft gevoerd over zijn opvattingen met betrekking tot het stadhouderschap in de Republiek. Wanneer dat gesprek heeft plaatsgevonden is niet bekend, maar op grond van de brief van 19 juni 1727 van de Amsterdamse gedeputeerden ter dagvaart aan de burgemeesters van die stad kan de conclusie worden getrokken dat er toen in ieder geval al sprake was geweest van contact hierover tussen de genoemde drie. Of de blijvende onvrede bij Amsterdam over de kandidaat-raadpensionaris de edelen ertoe dwong opnieuw met Van Slingelandt hierover in conclaaf te gaan melden de bronnen niet. De officiële bronnen melden bovendien niets over – de inhoud van – een belofte, eed of verzekering van de kant van het ‘voorgeslage subject’. Evenmin wordt duidelijk wat nu precies aan Van Slingelandt werd beloofd inzake hulp en bijstand bij de verwezenlijking van zijn herstelvoorstellen.

De informatie die er wel is, is te danken aan wat Van Slingelandt zelf hierover meegedeeld heeft aan De Fénelon, Townshend en Chesterfield en aan wat De Fénelon en Chesterfield daarover vastlegden. Tweedehands informatie dus, die niet bepaald kan dienen als stevige fundering onder heldere conclusies. Wat opvalt is, dat ‘zweren van een eed’ of ‘doen van een belofte’ in de historiografie een eigen leven is gaan leiden en dat is toe te schrijven aan de exegese van het woord ‘abjurer’ bij De Fénelon of van de woorden ‘solemn engagements’ bij Chesterfield. Daarom is het te verkiezen om dichtbij Van Slingelandt zelf te blijven, die aan Townshend schreef dat hij ten tijde van de benoemingsprocedure door vooraanstaande leden van de provincie Holland was gevraagd of hij dacht dat de huidige regeringsvorm kon worden gehandhaafd. Van Slingelandt wanhoopte niet, maar had wel een voorwaarde, namelijk hulp krijgen bij de uitvoering van zijn herstelplannen. Dat werd beloofd. Dat er niets van terecht kwam is iets anders, maar daar gaat het in dit hoofdstuk niet over. Op de vraag die gesteld werd aan het begin van deze paragraaf, namelijk of Van Slingelandts visie op het stadhouderschap in de Republiek na 1727 een andere was dan voorheen kan kort en krachtig worden geantwoord: daar is geen enkele aanwijzing voor.

5.6 Conclusie

Van Slingelandt heeft zijn ideeën over het ambt van stadhouder en de praktische uitwerking daarvan vastgelegd in een aantal politieke traktaten die hij geschreven heeft toen hij nog secretaris van de Raad van State was. Hoewel hij in zijn benadering de blik vooral op het verleden richt, heeft de politiek-bestuurlijke actualiteit van zijn dagen zijn visie op het leiderschap in de Republiek een eigen vorm gegeven. Kwaad en noodzaak van het hebben van stadhouder(s) streden bij hem om de voorrang, maar het kwade ervan overwon. Dat is niet toe

te schrijven aan de wisseling van ambten die Van Slingelandt ‘onderging’ in respectievelijk 1725 en 1727. Er is sprake van een constante lijn in zijn denken over deze materie.

Het traktaat ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ is te beschouwen als het fundament onder zijn visie. Hierin heeft hij haarscherp aangetoond hoe het stadhouderschap zich onder de landsheren had ontwikkeld en hoe de ‘driehoek’ graaf, stadhouder en Hof functioneerde. Hij signaleerde daarbij een langzame uitbreiding van de juridische bevoegdheden van stadhouder en Hof naar ook politieke. Aan de hand van een tienpuntenplan beschreef hij hun taken en verantwoordelijkheden en de verhouding tot de Staten. In 1572 trad verandering op. De Staten gingen in dat jaar over tot erkenning van Oranje als hun stadhouder. Zij stelden hem niet als zodanig aan, want hij bleef in hun ogen vooralsnog – tot 1581 – de stedehouder van de vorst. De soevereiniteit bleef berusten bij de laatste. Bij de afzwering van Filips II ging de soevereiniteit over op Oranje en de Staten gezamenlijk. Na Oranjes dood viel het geheel toe aan de Staten. Van Slingelandt heeft overtuigend afgerekend met de gedachte – zoals neergelegd in de Deductie of Corte Vertooninge van 1587 – dat de regeermacht van oudsher bij de Staten berustte.

Met het aantreden van Maurits in 1585 ontstond er een andere werkelijkheid. De Staten stelden hem aan als stadhouder of gouverneur. Hadden de Staten zijn vader in 1581 de volle wetgeving en soevereiniteit opgedragen en beloofden ze hem gehoorzaamheid aan zijn bevelen en wetten, de zoon verplichtte zich te onderwerpen aan de representatieve soevereiniteit van de Staten. In zijn analyse van de term ‘gouverneur’ in de commissie en instructie voor Maurits ging Van Slingelandt te kort door de bocht en zocht hij spijkers op laag water, zoals is aangetoond door Waelwijk en Kluit. Van Slingelandt was er evenwel van overtuigd dat het ontbreken van heldere bepalingen over de grenzen van macht en gezag van stadhouders de Republiek grote schade heeft berokkend. Het goede dat zij ook ‘contribueerden’ woog daar voor hem niet tegenop.

De wortel van het kwaad school volgens Van Slingelandt in de combinatie van militaire functies en politieke bevoegdheden. Het dieptepunt hiervan meende hij te kunnen constateren uit het optreden van Willem III. De instructie die in 1672 voor zijn militaire rang was ontworpen, moest verhouden dat de functie van landelijk kapitein-generaal en stadhouder ooit weer in een en dezelfde persoon verenigd zou worden. Dat dit toch gebeurde leidde in het traktaat ‘Discours over de defecten’ tot Van Slingelandts diepste kritiek op het stadhouderschap en heeft hem aangezet tot het ontwerpen van een instructie voor het ambt van stadhouder, kapitein-generaal en admiraal. Een concept waarvan hij zich retorisch afvroeg of er ooit een stadhouder op zou willen worden aangesteld.

Min of meer separaat, maar wel in het kader van zijn denken over stadhouders, schreef Van Slingelandt over hun positie in de Raad van State. Volgens de instructies van de Raad van 1588 en 1651 hadden zij daarin – met de nodige restricties – recht op een zetel. Op grond van wat Van Slingelandt hierover opmerkt in ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ valt te concluderen dat hij het niet eens was met het zagen aan de poten van die stadhoudersstoelen door Holland in 1668 en opnieuw in 1705 en toen samen met Utrecht en Zeeland, gevolgd door Overijssel in 1707 om zodoende de Friese stadhouders van het Huis Nassau-Dietz buiten de deur van de raadszaal te houden. De achterliggende gedachte was: wij geen stadhouder – en dus ook niet in de Raad van State – dan zij ook niet.

Hoewel Van Slingelandt, inmiddels raadpensionaris geworden, in en na 1729 de stadhouderlijke familie en de gewesten Friesland, Stad en Lande en Gelderland ter wille was om deze kwestie opnieuw ter tafel van Holland te brengen, leidde dit niet tot het door hen gewenste resultaat. In de ‘circulaire’ brief van 15 april 1730, die de Staten van Holland bij de zoveelste behandeling van deze zaak opstelden, tekende Van Slingelandt op dat het beter was geweest als in 1651, bij de herziening van de Raadsinstructie, de zinnen over zitting van stadhouders in de Raad geheel waren weggelaten. Van Slingelandt liet in dit schrijven, dat als resolutie is vastgelegd, meer het achterste van zijn tong zien dan hij deed in het traktaat over de Raad van State.

Of dit laatste een gevolg is geweest van de door hem gedane toezegging, in de aanloop naar zijn benoeming tot raadpensionaris, om niet te tornen aan de bestaande bestuursvorm van Holland, is niet met zekerheid vast te stellen. Er was wel een deal tot stand gekomen, maar dan tweezijdig. Voor wat, hoort wat. De brief die Van Slingelandt op 6 april 1728 aan Townshend schreef, is daarvan het meest concrete bewijs. Het wonderlijke blijft echter dat Amsterdam tegen de benoeming van Van Slingelandt ageerde, omdat men wilde ‘maintineeren de tegenwoordige forme’ van de regering. Van Slingelandt wilde niet minder, maar wel beter. Hoe hij dacht over het ambt van stadhouder en over stadhouder als hoofd van de staatsregering van één of meerdere provincies tegelijk, dat heeft hij scherp omschreven. De vraag of hij voor of tegen een stadhouder was is te zwart-wit gesteld, maar het antwoord ligt besloten in de concept-instructie. Een stuurman aan het roer van het schip van staat zou heel goed kunnen werken, aldus Van Slingelandt, maar dan wel aan de hand van diens ‘zeekaart’, de instructie. Het antwoord op de vraag of Van Slingelandt staats- dan wel Oranjegezind was luidt: geen van beide. Of, zoals Van Arkel het omschrijft: ‘Zoolang het persoonlijke en private desiderata betrof, was hij [Van Slingelandt] bereid Oranje recht te verschaffen, maar diens politieke

plannen bevorderen wilde hij niet'.¹⁵¹ Leeb voegt hieraan toe: 'Someplace between *prins-* and *staats-gezind* stood the conservative revolutionary, Simon van Slingelandt; and it was he, (...) who really stood above the parties'.¹⁵² Deze houding bezorgde Van Slingelandt voortdurend de achterdocht en het wantrouwen van beide partijen en leidde tot teleurstelling bij de Friese Nassaus. Van Slingelandt stond inderdaad vooral boven de partijen. Het landsbelang stond bij hem voorop en hij had een luisterend oor en een welwillende houding ten opzichte van zowel staatsgezinden als orangisten. Hij was echter zeker geen voorstander van het herstel van het stadhouderschap in de Republiek en heeft daar ook niet aan meegewerkt. Met deze conclusie sluit dit onderzoek aan bij een minderheidsinterpretatie in de historiografie.

¹⁵¹ Van Arkel, *De houding van den raadpensionaris*, 72.

¹⁵² Leeb, *Ideological origins*, 57.

6. De Raad van State

6.1 Inleiding

In het vierde kwart van de achttiende eeuw verscheen anoniem de *Verhandeling van de instelling, instructien, en ampt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden*. Dit pamflet was voorzien van een eveneens anonieme inleiding onder de titel ‘Bericht’. Het kwam voor 20 stuivers op de markt en was te koop bij een aantal met naam genoemde en ‘by de meeste [andere] boekverkopers in de Verenigde Nederlanden’.¹ Het is dankzij J. K. W. Quarles van Ufford dat de verschijning van dit politieke traktaat vrij nauwkeurig te dateren valt, namelijk omstreeks 1784, maar nog voordat het eerste deel van Van Slingelandts *Staatkundige Geschriften* het licht zag in datzelfde jaar.² Quarles van Ufford veronderstelt dat het in druk uitkomen van deze *Verhandeling* voor de nazaten van Van Slingelandt mede aanleiding is geweest om diens geschriften, voorzover daartoe geschikt, dan toch maar integraal voor publicatie beschikbaar te stellen.³

Uitgever en inleider – of is het een en dezelfde persoon? – mogen zich dan in anonimiteit hullen, voor de eigentijdse lezer moet het duidelijk zijn geweest dat ‘dit kleynood van Vaderlandsche Staatskennis’ uit Van Slingelandts pen was gevloeid. Dit wordt temeer duidelijk omdat de inleider ook een citaat uit een ander geschrift van Van Slingelandt weergeeft, overigens zonder dat ook hier diens naam wordt genoemd.⁴ Ook dit traktaat werd voorafgegaan door een inleiding en afzonderlijk in druk uitgebracht. Hoewel het verleidelijk is om in de beide inleidingen de hand van Elie Luzac te zien, die ook als een van de boekverkopers op de titelpagina’s vermeld staat, moeten we het laten bij de opmerking van Quarles van Ufford dat de uitgever een ‘warm Oranjevriend’ is.⁵

¹ Het titelblad vermeldt de namen van de boekverkopers Van Goor (Nijmegen), Van Hoorn (Zutphen), Tresling (Leeuwarden), Van Os (’s-Gravenhage), Hake (Rotterdam), Luzac & Van Damme (Leiden).

² J. K. W. Quarles van Ufford, ‘Anonyme uitgave van Simon van Slingelandt’s *Verhandeling over den Raad van State*’ in: *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht* 10, 2e serie (Utrecht 1854) 436-454, aldaar 437; Van Vliet, *Elie Luzac*, 398-399.

³ Quarles van Ufford, ‘Anonyme uitgave’, 438.

⁴ Ibidem, 452. Het betreft een citaat uit het ‘Discours over de constitutie’, 129.

⁵ De toon en de inhoud van de inleidingen vertonen sterke gelijkenis met de taal van een van Luzacs *Reinier Vryaarts openhartige brieven*, namelijk de ‘een-en-tagtigste’, opgenomen in deel X, 84-99.

Waar het echter om gaat, is de inhoud van het begeleidende schrijven bij de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’. De schrijver van de inleiding benadrukt dat de gebreken in de regering van zijn dagen – vierde kwart achttiende eeuw – ten onrechte de stadhouder worden verweten, omdat al jaren eerder, tijdens de tweede stadhouderloze periode, een staatsman dezelfde gebreken constateerde. Een staatsman die weliswaar getoond had de ‘stadhouderlijke regering niet zeer gunstig te zijn’, maar die ‘den heilsaamen invloed van het stadhouderlijk gezag erkent heeft’.⁶ Bovendien, zo gaat de inleider verder, zou deze staatsman nog geleefd hebben in 1747 toen Willem IV erfstadhouder van alle gewesten werd, dan had hij zelf kunnen constateren dat er van zijn beide voorgestelde verbeteringen – zonder dat daarin sprake was van het aanstellen van een staatshoofd – op het politiek-bestuurlijke vlak niets terecht was gekomen. Zijn ‘afkeer voor een Eminent Hoofd’ zou dan ongetwijfeld plaats hebben gemaakt voor de noodzakelijkheid ervan. En waar bestonden die voorgestelde verbeteringen uit? Onder verwijzing naar Van Slingelandts ‘Discours over de constitutie’ was het van tweeën een: of de Raad van State werd met de nodige veranderingen in de bestaande instructie hersteld in zijn ‘oud gesag’, of de Staten-Generaal werden voorzien van een instructie met ‘soo veel magt’ als nodig voor de uitvoering van de taken die in 1584 de Raad waren toebedacht.⁷ Het ontbreken hiervan is de kern van Van Slingelandts kritiek op het bestaande regeringssysteem, zoals ook is aangestipt in hoofdstuk drie.

Voor een goed begrip van Van Slingelandts ideeën over de Raad van State is het van belang zijn traktaat over dit college aan een nadere analyse te onderwerpen. Deze analyse vormt dan ook de rode draad in dit hoofdstuk. De ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ is ongedateerd opgenomen in het derde deel van de *Staatkundige Geschriften*.⁸ De Bosch Kemper noteert bij dit traktaat 1718 als jaar waarin Van Slingelandt het stuk geschreven zou hebben, maar dit kan niet worden bevestigd.⁹ Uit de tekst, twaalf hoofdstukken en enkele bijlagen, valt bovendien op te maken dat Van Slingelandt het in de tweede helft van 1722 nog onder handen had.¹⁰

Wat was nu de ‘werdegang’ van dit opstel in de voorbije drie eeuwen? Zo’n onthaal als het van de bovengenoemde Oranjevriend kreeg, heeft het – ook na de geautoriseerde publicatie – nooit meer gehad. Sterker nog, uit de historiografie blijkt dat er geen sprake is geweest van

⁶ Quarles van Ufford, ‘Anonyme uitgave’, 439.

⁷ ‘Discours over de constitutie’, 130.

⁸ *Staatkundige Geschriften* III, 1-264, gevolgd door drie bijlagen die handelen over het appèlrecht, 265-289.

⁹ J. de Bosch Kemper, *Handleiding tot de kennis van de wetenschap der zamenleving en van het Nederlandsche staatsregt* II. *Tweede aflevering. Letterkundige aantekeningen* (Amsterdam 1871) 177.

¹⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 136-noot, 186 en 229.

een inhoudelijke behandeling van dit traktaat als geheel en dat er – in tegenstelling tot sommige andere opstellen van Van Slingelandt – maar mondjesmaat naar verwezen wordt. Wat zou hiervan de oorzaak kunnen zijn? Van Deursen heeft er in zowel 1964 als 1981 op gewezen dat er sowieso weinig over de Raad van State onder de Republiek was geschreven, omdat men jarenlang een vaste mening had over de taak en de betekenis van dit orgaan.¹¹ Het zou genoegzaam bekend zijn dat de Raad oorspronkelijk bedoeld was geweest als regeringscollege, maar naderhand was overvleugeld door de Staten-Generaal.¹² Wat de Raad overbleef waren uitvoerende taken op het terrein van leger en financieel beleid. Fontaine heeft, aldus opnieuw Van Deursen, in de jaren vijftig van de twintigste eeuw ‘een eerste poging gedaan deze overgeleverde schema’s te corrigeren’, maar bleef steken bij ‘wát de Raad deed en niet hoe en waarom’.¹³ Het gebrek aan gebruik van Van Slingelandts traktaat over de Raad is ongetwijfeld mede een gevolg van deze ontwikkelingen, maar dat betekent nu ook weer niet dat het werd doodgezwegen.

Een rondgang langs de historiografie laat – zonder volledigheid te pretenderen – het volgende beeld zien. De eerste ‘recensie’ na verschijning van het derde deel van de *Staatkundige Geschriften* gaat weliswaar niet in op de inhoud, maar beschrijft wel de twaalf hoofdstuktitels.¹⁴ Kluit refereert begin negentiende eeuw in zijn meerdelige *Historie Hollandsche staatsregering* aan Van Slingelandts opstel en dan vooral aan het eerste hoofdstuk over de instructies van de Raad.¹⁵ Siegenbeek besteedt in zijn in 1819 gepubliceerde lofrede op de raadpensionaris aandacht aan de gehele inhoud, maar op hoofdlijnen en in vogelvlucht.¹⁶ Van Bell, die in 1854 in Leiden promoveerde op een onderdeel van de bevoegdheid van de Raad citeert de ‘Verhandeling’ veelvuldig, maar – evenals Kluit – maakt hij voornamelijk gebruik van het eerste hoofdstuk over de geschiedenis van de ontwikkeling van de Raad.¹⁷ De Ranitz en Star Numan, die beiden in Groningen promoveerden, maakten eveneens gebruik van

¹¹ Van Deursen, ‘De Raad van State en de Generaliteit’, 1; ibidem, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 49.

¹² F. Beelaerts van Blokland, ‘Met gecommiteerden uit den Raad van State op reis in 1691’, *BMHG* 55 (Utrecht 1934) 176-232, aldaar 176.

¹³ Van Deursen, ‘De Raad van State en de Generaliteit’, 1-2; P. F. M. Fontaine, *De Raad van State, zijn taak, organisatie en werkzaamheden in de jaren 1588-1590* (Groningen en Djakarta 1954).

¹⁴ *Algemeene Vaderlandsche letteroefeningen* 7-1 (1785) 559-560.

¹⁵ Kluit, *Historie Hollandsche staatsregering* II, 8, 9 en 80; ibidem III, 74 en 76; ibidem IV, 602.

¹⁶ Siegenbeek, ‘Lofrede op Van Slingelandt’, 24-26.

¹⁷ C. J. van Bell, *De Raad van State en de beslissing van administratieve geschillen* (Leiden 1854).

Van Slingelandts traktaat.¹⁸ De la Bassecour Caan en De Bosch Kemper wijzen ook op de ‘Verhandeling’, maar zonder integrale inhoudelijke behandeling.¹⁹ Dat deden in de twintigste eeuw Fruin en Colenbrander, De Pater, Japikse, Fontaine en Van Deursen evenmin en daarom is het een uitdaging om in dit hoofdstuk Van Slingelandts traktaat over de Raad nader onder de loep te nemen.²⁰

De centrale vraag in dit hoofdstuk is die naar Van Slingelandts visie op de Raad zoals hij die ontvouwt in zijn traktaat. Welke taken en bevoegdheden onderscheidt Van Slingelandt en legt hij uit hoe en waarom dat zo werkte? Nu kwam de Raad van State in voorgaande hoofdstukken ook al ter sprake. Ging het daar voornamelijk over het functioneren van de Raad in de politieke praktijk, in dit hoofdstuk wordt uitgegaan van Van Slingelandts theoretische ‘blauwdruk’ over de Raad. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Na een paragraaf (6.2) over de Raad en zijn instructies, volgen de paragrafen over de taakgebieden van de Raad, respectievelijk de militie (6.3), de staatsinkomsten (6.4) en de staatsuitgaven (6.5), de admiraliteitsfinanciën (6.6) en de rechtspraak (6.7). De laatste paragrafen (6.8 en 6.9), over de verhouding tussen de Raad van State en de Staten-Generaal en de personele bezetting van de Raad, vormen tevens een opmaat voor het volgende hoofdstuk over Van Slingelandts visie op de Staten-Generaal.

6.2 De Raad en zijn instructies

Van Slingelandt begint zijn *Verhandeling* met een beschrijving van de instelling en de instructies van de Raad van State. Zijn uitgangspunt nam hij in de Unie van Utrecht en hij constateert dat toen, in 1579, niet goed geregeld werd welk college verantwoordelijkheid droeg voor het beleid inzake de gemeenschappelijke defensie en de uitvoering van de resoluties hieromtrent door de bondgenoten te nemen. Het gevolg was dat dit beleid, door Van Slingelandt de ziel van de Unie genoemd, zeer fluctueerde. Dit manco leidde in 1583, op initiatief van de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht, tot een nadere Unie met een instructie voor de Raad,

¹⁸ Sebastianus Mattheus Sigismundus de Ranitz, *De articulo 68 legis de imperio* (Groningen 1858); Oncko Wicher Star Numan, *Cornelis van Bynkershoek. Zijn leven en zijne geschriften* (Groningen 1869).

¹⁹ J. J. de la Bassecour Caan, *Schets van den regeringsvorm der Nederlandsche Republiek van 1515-1795* (’s-Gravenhage 1862); J. de Bosch Kemper, *Staatkundige geschiedenis van Nederland tot 1830 II* (Amsterdam 1868).

²⁰ Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*; J. C. H. de Pater, *De Raad van State nevens Matthias (1578-1581)* (’s-Gravenhage 1917); Japikse, ‘Instructie 1588’; Fontaine, *Raad van State*; Van Deursen, ‘De Raad van State en de Generaliteit’; idem, ‘De Raad van State onder de Republiek’.

die de prins van Oranje zou assisteren in de regering. Deze nadere Unie stagneerde vanwege de moord op Oranje in 1584.

De instructie was echter zo doordacht opgesteld door de genoemde provincies in samenwerking met Oranje, ‘die grote staatsman’, en beantwoordde zo goed aan het doel van de Unie, dat zij met een enkele wijziging werd gecontinueerd onder Maurits en nu ook met instemming en medewerking van de provincies Brabant, Vlaanderen, en Friesland alsook Mechelen.²¹ Ook deze regeerinstructie was geen lang leven beschoren. In 1585 werd bij traktaat van de Engelse koningin Elizabeth, Robert Dudley, graaf van Leicester, naar de Republiek gestuurd. De provincies Friesland, Gelderland, Holland, Utrecht, Zeeland en Vlaanderen accepteerden hem in 1586 als gouverneur-generaal en opperste veldheer over alle provincies. De Raad van State bleef wel in beeld, maar behield slechts een passief consultatieve functie en werd uitgebreid met twee Engelse leden. In 1587 verdween Leicester weer van het toneel.

In de nieuwe instructie voor de Raad van 12 april 1588 legden de Staten-Generaal de regering weliswaar opnieuw in handen van de Raad van State, maar Van Slingelandt is van mening dat deze instructie op essentiële onderdelen veel magerder was dan die van 1583/1584. Als voorbeeld noemt hij dat artikel 12 van de instructie uit 1584, waarin de supervisie over de zeeoorlogen en de daarmee gepaard gaande kosten gelegd was bij de Raad van State, buiten de instructie van 1588 bleef en dat deze bevoegdheden korte tijd later werden gegeven aan een college ‘Superintendent’ van de admiraliteit en aan prins Maurits als admiraal. Ook deze situatie veranderde weer toen de vergadering van de Staten-Generaal vanaf 1593 een permanent college werd en het oppergezag in admiraliteitszaken bij de Staten-Generaal kwam te liggen.

Van Slingelandt veronderstelt dat de Staten er geen probleem mee hadden om een gebrekkige regeringsvorm in te stellen, liever dan te veel gezag geven aan een college waarin een Engelse generaal en twee Engelse leden zitting hadden. Maar dit alles zou nog te overkomen zijn geweest als de regering van het land ook zou zijn uitgevoerd volgens de Raadsinstructies van 1588 en, hoewel met een fundamentele wijziging, die van 1651. Namelijk, als het krijgswezen en – meer in het algemeen – de Uniezaken onder verantwoordelijkheid van de Raad van State waren gebleven.²² ‘Dog het [wa]s seer ver van daar’, zo concludeert Van Slingelandt.²³

²¹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 5.

²² Ibidem, 9. In 1651 werd artikel 5 van de instructie uitgebreid met de woorden ‘[de Raad] met ende neffens de Vergaderinge vande Ordinaris Gecommitteerden’.

²³ Ibidem, 10.

Binnen enkele jaren na 1588 zag de Raad van State ook zijn eerste bevoegdheid, de generale regering, in handen vallen van de Staten-Generaal, die dus ook nog eens een permanent karakter kreeg. Dit laatste was niet in lijn met de bedoeling van de Unie en de instructie van 1588. Van Slingelandt stelt dat het de bedoeling was dat de Staten ‘niet als nu en dan’ zouden vergaderen en dat de Raad die vergaderingen initieerde. Deze ontwikkeling speelde prins Maurits echter in de kaart, want hij kreeg het beleid rond het krijgswezen zo geheel in handen – de Staten konden hem op dit gebied niet missen – en de Raad van State stond buitenspel. Ook was het koren op de molen van de landsadvocaat, in die tijd Johan van Oldenbarnevelt, aan wie in 1590 de vrije toegang tot de Raad van State was onttrokken.²⁴ Bovendien, zo gaat Van Slingelandt verder, werd de vergadering van de Staten-Generaal gevormd door gedeputeerden die onder ede stonden van hun lastgevers (de gewestelijke Staten), gebonden waren aan de opdrachten die zij van hen meekregen en bij het nemen van besluiten stemden met last en ruggespraak.²⁵ Met andere woorden: begrensd en blokkerend bestuur.

In de aanloop naar het Twaalfjarig Bestand werd dit ook opgemerkt en erkend. Zou de vrees voor het Spaanse geweld – het cement waardoor de Republiek bijeengehouden werd – afnemen, dan zou het land in een chaos kunnen veranderen. De toenmalige Franse gezant Pierre Jeannin (1540-1622), die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van de wapenstilstand tussen Spanje en de Republiek, had zich beijverd om het landsbestuur in handen van een raad te leggen.²⁶ Prins Maurits zou het hoofd van die raad worden, maar het voorstel viel ‘om redenen, meer raakende desselfs personeel credit, als den dienst van het Land’ niet in goede aarde bij landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt. Toch drongen in maart 1609 de afgevaardigden van de Staten van Holland, de Staten-Generaal en de Raad van State, bijeen in Bergen op Zoom om te spreken ‘over het werk van de Treves’, aan om de Verenigde Nederlanden ‘in goede unie, eenigheid, en ordre te conserveeren’ en de landsregering en het

²⁴ Van Deursen, *Maurits*, 64

²⁵ Ibidem, 11.

²⁶ Van Slingelandt verwijst hierbij naar de correspondentie tussen Jeannin en de koning van Frankrijk en naar de correspondentie tussen Jeannin en De Villeroy d.d. 8 en 18 mei en 9 juni 1609, ‘Les Négociations du Président Jeannin’ in: M. Petitot ed., *Collection des mémoires relatifs à l’histoire de France, depuis l’avènement de Henri IV jusqu’à la paix de Paris conclue en 1763; avec des notices sur chaque auteur, et des observations sur chaque ouvrage* XV (Parijs 1822) 403-424, 432-440 en 448-461.

opperbevel over het leger op te dragen aan Maurits onder behoorlijke commissie en instructie.²⁷ Zonder succes overigens, de regeermacht bleef in handen van de Staten-Generaal.

Een ander voorbeeld van ijveren voor het behoud van de bevoegdheid van de Raad van State ontleende Van Slingelandt, zonder diens naam te noemen, aan een geschrift van een regent van Holland, die in 1618 afgezet was, en die daarom bepaald geen vriend was van prins Maurits.²⁸ De auteur pleitte voor het afschaffen van het permanente karakter van de Staten-Generaal en voor het herstel van de Raad van State in zijn oude positie, met de prins als voorzitter en bekleed met souvereine autoriteit. Dit alles met het oog op een betere uitvoering van resoluties. De praktijk wees anders uit. Het waren juist prins Maurits en de Staten-Generaal die de positie van de Raad van State steeds verder uitkleedden.

Eerst in 1628, Maurits was al enkele jaren dood en er hadden geen Engelsen meer zitting in de Raad, schreef de Raad in een brief aan de provincies dat de moeizame correspondentie met hen over de regering van het land, de eerste en belangrijkste oorzaak was van het verval en de verwarring op het terrein van de financiën.²⁹ Het verval wordt in heldere bewoordingen beschreven met als conclusie dat de Raad van State het enige college in het land is dat uit personen bestaat die, met voorbijgaan van de belangen van hun eigen provincie, geheel in dienst staan van de Generaliteit. En dat de Raad daarom wenste dat hem door de gezamenlijke provincies de hand gereikt zou worden, door hem te voorzien van een instructie die het mogelijk maakt om in het belang van het land de eed na te komen die de raden hadden afgelegd.³⁰

Dit schrijven veroorzaakte een storm van protest, bij zowel de Staten-Generaal als prins Frederik Hendrik, en leidde evenmin tot enige verbetering van de positie van de Raad van State. Wel waren het de Staten van Holland die in 1636 hun gedeputeerden ter dagvaart een vorm van instructie meegaven ter beteugeling van het ingrijpen door de Staten-Generaal in de rechtsbevoegdheid van de Raad, de judicature. Zij bepaalden daarin ook dat de Raad van State en de admiraliteitscolleges de ruimte hadden en moesten houden om in overeenstemming met

²⁷ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 12-13.

²⁸ Ibidem, 13. De regent in kwestie is Geeraerd van der Laen, oud-burgemeester van Haarlem. Het geschrift met als titel *Twee saken staen te considereren, in de rechte van den vervallen staet van de Vereenigde Nederlanden, Als de politie ende uiterlijke exercitie van de Religie gestelt tot examinatie ende correctie van allen anderen* is integraal opgenomen in: G. Brandt, *Historie der Reformatie en andre kerkelyke geschiedenissen, in en ontrent de Nederlanden* IV, 55e boek (Rotterdam 1704) 632-642.

²⁹ Ibidem, 14.

³⁰ Ibidem, 14-15. Van Slingelandt verwijst hierbij naar de resoluties van de Raad van 18 maart en 19 april 1628.

hun instructies hun taken uit te voeren.³¹ Inbreuk hierop werd niet gedoogd. Ook deze gewestelijke instructie had geen breder effect en het zou vervolgens tot 1651 duren, voordat de gezamenlijke provincies zich – na de dood van Willem II – in een buitengewone vergadering beraadden op de vraag aan wie men het bestuur van zaken betreffende de defensie moest toevertrouwen.

Van Slingelandt spreekt zijn verbazing uit over het feit dat ten aanzien van twee grote zaken – religie als derde zaak wordt door hem niet genoemd – die op de agenda van die extraordinaris vergadering stonden, namelijk het omgaan met gerezen en nog te rijzen geschilpunten tussen de afzonderlijke gewesten en het gezag over militaire zaken, zoveel onduidelijk bleef, dat de deur wijd werd opengezet voor onverkwikkelijke discussies tussen de Staten-Generaal en de Raad van State. De herziene instructie van 1651 voor de Raad van State was daaraan mede debet. Was bij de instructie van 1588 in het 5^e artikel nog bepaald, dat de bevoegdheid over het militaire apparaat en het krijgswezen toekwam aan de Raad van State, daar werd in 1651 aan toegevoegd ‘met en nevens de vergadering van de ordinaris gecommitteerden ter Generaliteit’.³² Het werd echter niet geregeld – noch bij eed, noch bij instructie – hoe die samenwerking gestalte zou moeten krijgen en het oordeel van Van Slingelandt is dan ook kort maar krachtig: onuitvoerbaar.

Had hij al zijn bedenkingen bij de instructie voor de Raad van State van 1588, luide kritiek heeft hij op de herziene instructie van 1651 en de wijze waarop de Staten-Generaal zich toen meester maakten van de bevoegdheden van de Raad van State in voornamelijk militaire zaken. Een uitzondering op al deze onvolkomenheden was, dat er wel een instructie werd gemaakt voor de Staten-Generaal ter regeling van de patenten en het betrekken van de Raad in dit overleg.³³ Van Slingelandt veronderstelt dat dit gedaan werd om te verhoeden dat er op een verkeerde manier gebruik zou worden gemaakt van het leger, zoals dat in 1650 ten tijde van Willem II was voorgekomen. Hij maakt dit echter niet concreet, maar concludeert wel dat het beter was geweest om niet alleen de kwestie van de patenten te reguleren, maar ook ‘directie en dispositie over de saaken en het volk van den oorlog’ goed in te kaderen.³⁴

³¹ Ibidem, 15. De instructie is afgedrukt bij Lieuwe van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met het jaer 1633, ende eyndigende met het jaer 1644* II, 23^e boek (’s-Gravenhage 1669) 910-911.

³² Ibidem, 18. Van Slingelandt schrijft dat het om het artikel 6 van de oude instructie (1588) gaat, maar dat moet zijn artikel 5.

³³ Ibidem, 20.

³⁴ Ibidem, 21.

Aan de hand van een aantal artikelen uit de instructie van 1651 toont Van Slingelandt vervolgens aan, dat de heersende praktijk in strijd was met de letter. Zo laten de artikelen 22 en 23 ruimte voor de gedachte dat de Raad van State de supervisie heeft over admiraliteitszaken, terwijl de praktijk al sinds 1588 uitwees, dat die bevoegdheid hem ontnomen was. Evenzo artikel 28, dat handelt over het onderhouden van de buitenlandse contacten. Ook bij de uitvoering hiervan was de Raad als eerstverantwoordelijke uitgerangeerd. Het venijn zat hem volgens Van Slingelandt echter vooral in de staart van de instructie van 1588, waar in artikel 34 bepaald werd dat wijziging van de instructie uitsluitend kon plaatsvinden met voorkennis en advies van de Raad van State. Dit artikel mocht dan wel weer opgenomen zijn in de nieuwe instructie, maar deze was zonder vooroverleg met de Raad van State tot stand gekomen. Van Slingelandts oordeel hierover is helder: de Staten-Generaal veroordeelden hiermee stilzwijgend hun eigen handelwijze.³⁵

Het kon dan ook niet uitblijven dat de toenmalige Raad van State niet akkoord ging met de nieuwe instructie en daarom in 1653 zelf een conceptinstructie presenteerde. De Staten-Generaal gaven het concept ter beoordeling in handen van commissarissen met het verzoek aan de Raad van State om zich ondertussen te houden aan de instructie van 1651. Het college weigerde daaraan te voldoen en nam de conceptinstructie als uitgangspunt. Door middel van brieven de dato 6 september 1653 aan graaf Willem Frederik, stadhouder van Friesland en Stad en Lande, en 11 september aan de Staten-Generaal liet de Raad weten, dat indien de laatsten nog langer talmde met het zenden van de conceptinstructie aan de provincies, hijzelf deze zou zenden. Dat hielp, want op 16 september 1653 werd het concept rondgezonden. Een herhaald verzoek van de Staten-Generaal aan de Raad om ondertussen de instructie van 1651 te volgen werd opnieuw en beslist geweigerd.

Jarenlang heeft deze kwestie gesleept. Pas in 1671 zagen de Staten-Generaal kans om de grieven van de Raad tegen de instructie van 1651 zodanig weg te nemen, dat de eed op de instructie kon worden afgelegd.³⁶ Dat de kous hiermee niet af was, bleek toen in 1705 de kwestie van de zitting van de Friese stadhouder in de Raad van State ter Staten-Generaal aan de orde kwam. Al in 1668, toen Holland over deze materie een resolutie aannam, beschouwde dat gewest de instructie voor de Raad als een fluctuerende en in 1705 klonken deze geluiden ook vanuit Zeeland en Utrecht. Vastgesteld of niet, Van Slingelandt is – terugkijkend – van

³⁵ Ibidem, 22.

³⁶ Resolutie Staten-Generaal 10 juli 1671.

mening dat de resolutie van 1671 waarmee de instructie had moeten worden beklonken multi-interpretabel was:

Dog hoewel de bovengem[elde] Resol[uti]e van haar Ho[og] Mo[genden] van den 10 July 1671 in een seekere sin gefixeert heeft de Instructie, welke tot die tijd fluctueerde, soo stelt se die ter selve tyd op schroeven, als latende aan het oordeel, en consciëntie, niet van den Raad van Staate, maar van ieder Lit, dat den eed doet met de modificatie, in die Res[olutie] begreepen, hoever het kan, en behoord, sig te reguleeren na de Instructie.³⁷

Op deze wijze sloop het – in Van Slingelandts ogen – grote euvel van de vergadering van de Staten-Generaal ook in de vergadering van de Raad van State. Ieder lid kon handelen naar eigen inzicht of dat van het gewest waardoor hij afgevaardigd was. En met zo'n houding was er inderdaad blijvend sprake van een fluctuerende instructie en dan nog eens van binnenuit. Zo bleek de resolutie van 1671 het paard van Troje.

Van Slingelandt borduurt voort op de verhouding tussen de Raad en de Staten-Generaal als hij in de tweede paragraaf van zijn 'Verhandeling' schrijft over de in onbruik geraakte bevoegdheden van de Raad van State. Hij benadrukt nogmaals dat het de intentie van de bondgenoten was geweest om, na het vertrek van Leicester in 1587, de regeermacht bij de Raad van State te leggen. De Staten-Generaal hadden deze visie bovendien nog eens bevestigd in een resolutie van 12 april 1590. In 1593 hadden zij de Raad zelfs bedankt voor de goede zorg die hij aan de landsregering had besteed. Nog lang daarna en ook veel langer dan doorgaans gemeend wordt – Van Slingelandt blijft opvallend positief – werd de Raad van State door de Staten-Generaal geraadpleegd over belangrijke kwesties die 'nu' allang niet meer onder verantwoordelijkheid van de Raad vielen.

Wat de Raad restte waren de militaire en de financiële zaken. Hoe anders was het voorheen! Van Slingelandt somt op: de Raad werd door de Staten-Generaal betrokken bij 1. buitenlandse zaken, 2. geschillen tussen de provincies, 3. admiraliteitsvraagstukken en de oorlog te water en 4. bij zaken van regeringsbeleid en justitie in de Generaliteitslanden. Van Slingelandt meent dat het dus helemaal niet zo vreemd was dat de Raad bij tijd en wijle geklaagd heeft over het feit gepasseerd te zijn bij overleg over zaken die zijn directe verantwoordelijkheid raakten en die ondersteund werden door successievelijke instructies en

³⁷ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 26.

‘het oud gebruik’.³⁸ Aan de hand van eigen archiefonderzoek werkt Van Slingelandt de bovenstaande vier punten uit.

Allereerst dus de positie van de Raad bij de behandeling van buitenlandse zaken. Onder verwijzing naar de aanhef en artikel 28 van de instructie uit 1651 schrijft de Raad in een brief van 20 mei 1654 aan de Staten-Generaal, dat hij ten onrechte buitengesloten is bij de vredesbesprekingen met Engeland na de eerste zeeoorlog die van 1652 tot 1654 werd uitgevochten. Ongebruikelijk meent ook Van Slingelandt, die er, zonder nóg oudere voorbeelden aan te halen, op wijst dat al in de aanloop naar het Twaalfjarig Bestand geen stap werd gezet zonder overleg met de Raad. Samen met de Staten-Generaal was de Raad immers aanwezig in Bergen op Zoom in 1609 en bovendien is het verslag van deze bijeenkomst door de Raad aanzienlijk breder beschreven dan het geval is in de registers van de Staten-Generaal.

Vervolgens laat Van Slingelandt in chronologische volgorde tot 1672 zien bij welke buitenlandse kwesties de Raad was betrokken: van Marokko tot Zweden, van Denemarken tot Spanje, van Brandenburg tot Engeland, van Bohemen tot Venetië, Portugal en Brazilië, met alles wat daartussen ligt. Hij beschrijft 25 voorbeelden van buitenlandse zaken waarbij de Raad werd geconsulteerd.³⁹ Uit al deze voorbeelden blijkt dat, zo de Raad niet werd gekend in alle buitenlandse zaken en misschien zelfs niet in de belangrijkste, hij toch gedurende een lange periode sinds het Twaalfjarig Bestand van tijd tot tijd daarbij werd betrokken. Tot 1672, want na dat jaar is het zelden meer voorgekomen dat men gecommiteerden van den Raad toegelaten heeft bij het overleg met buitenlandse ministers.⁴⁰ Hoewel Van Slingelandt hier niet uitlegt wat de oorzaak van deze buitensluiting was geweest, kan op grond van zijn filippica in het ‘Discours over de defecten’ aan het adres van Willem III (5.2) niet anders geconcludeerd worden dan hij deze laatste ervan verdacht hier de hand in te hebben gehad.⁴¹

In de tweede plaats behandelt Van Slingelandt de positie van de Raad bij geschillen tussen de provincies, de binnenlandse aangelegenheden. Al sinds de vaststelling van de instructie in 1588 was duidelijk dat hem een bemiddelende rol was toebedacht. Bij resoluties van de Raad van 28 juni en 13 juli 1588 werd dat ook omschreven met de woorden dat de Raad de opdracht had alle misverstanden tussen de provincies en hun burgers glad te strijken.⁴² De

³⁸ Ibidem, 28.

³⁹ Ibidem, 29-36.

⁴⁰ Ibidem, 35.

⁴¹ ‘Discours over de defecten’, 222-223.

⁴² ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 36.

Staten-Generaal gingen, zo schrijft Van Slingelandt, nog een stap verder in een brief van 19 september 1591 aan de gedeputeerden van Gelderland inzake een conflict tussen Over- en Nederbetuwe. Zij schreven dat de Raad *te allen tijde* kennis moest krijgen van problemen op gewestelijk vlak die niet in onderling overleg konden worden opgelost.

Van Slingelandt beaamt dit hartgrondig onder verwijzing naar artikel 44 van de instructie uit 1588 en artikel 51 uit die van 1651. De leden van de Raad hadden zich immers onder ede verplicht om zonder aanzien van provincie, stad, personen of welk profijt dan ook maar de eer van God, de welvaart en instandhouding van de Verenigde Nederlanden en de publieke zaak na te streven en te dienen. Daarom acht Van Slingelandt de Raad van State ook veel competenter in het oplossen van binnenlandse conflictsituaties dan de Staten-Generaal. De gedeputeerden ter dagvaart zijn gebonden aan provincie, stad of streek waaruit zij afkomstig zijn en derhalve partijdig.

Zeker, Van Slingelandt beseft ook dat in de instructie van 1651 aan enkele artikelen werd toegevoegd ‘met en nevens de vergadering van de ordinaris gecommiteerden ter Generaliteit’.⁴³ De Raad van State had na 1651 niet het alleenrecht op het bewaren van de eendracht, maar de praktijk sinds 1588 wees uit dat de Raad er een actieve rol in vervulde en bepaald niet ondergeschikt was aan de Staten-Generaal. Ten bewijze hiervan beschrijft Van Slingelandt meer dan twintig casussen gedurende de jaren 1588 tot 1654 en verdeeld over al de zeven gewesten, waarin de Raad een bemiddelende rol speelde.⁴⁴

Ten derde gaat Van Slingelandt nader in op de bevoegdheid van de Raad in zaken van de admiraliteit en de oorlog te water. Hij stelt dat, hoewel de opbrengst en het beheer van konvooien en licenten, het leveren van bemanningen en de beveiliging van de handelsvloot de verantwoordelijkheid is van de admiraliteitscolleges, het toch nooit de bedoeling van de bondgenoten is geweest om de Raad van State hier geheel en al buiten te sluiten.⁴⁵

⁴³ Ibidem, 37.

⁴⁴ Ibidem, 37-43. Drie voorbeelden: ‘(...) heeft de Raad den 11 Octob[er] van dat jaar [1588] gecommiteert twee Heeren na Utrecht, om te helpen ordre te stellen op het houden van enigheid in het stuk van de Religie, en tegen de bitterheid van partyen’; ‘In het jaar 1616 is het different tusschen de Prov[inci]en van Vriesland en Stad en Landen over de souverainiteit, en besetting, van Delfzyl met den aankleeven van dien, door haar Ho: Mo: ter presentie van Prins Maurits en van den Raad van Staate met gemeen advis eenpariglyk afgedaan’; ‘In het jaar 1654 hebben haar Ho: Mo: met den Raad van Staate en corps gedelibereert over de onlusten, gereesen in de Regeering van de Provincie van Overysseel’.

⁴⁵ Ibidem, 44.

Van Slingelandt onderbouwt zijn stelling met drie argumenten.⁴⁶ Allereerst verwijst hij naar de instructies van 1584, 1588 en vooral die van 1651, waar in artikel 5 de Raad geautoriseerd wordt om zijn bevelen te doen uitvoeren door de admiraal. De artikelen 22, 23 en 27 ondersteunen de positie van de Raad in dit opzicht. In de tweede plaats kaart hij de kwestie van de consenten aan. De admiraliteit was niet bevoegd om geld van de bondgenoten te innen zonder het fiat van de Raad van State. Weliswaar was deze bepaling met de tijd een formaliteit geworden, maar niettemin laat Van Slingelandt zien dat vanouds de zeezaken tot de zorg van de Raad behoorden en dat dit college hierover van tijd tot tijd door de Staten-Generaal werd geconsulteerd. Hij ondersteunt dit laatste met voorbeelden uit de periode 1588 tot 1669.⁴⁷

Als vierde en laatste punt wijdt Van Slingelandt nog een korte beschouwing aan de positie van de Raad inzake regeringsbeleid en rechtspraak in het ‘ressort van de Generaliteit’. Hoewel de instructie voor de Raad hierover niet handelt, hebben de Staten-Generaal meermalen met de Raad overlegd over deze zaken. Enerzijds omdat ze van mening zouden zijn dat met niemand beter hierover te overleggen was als met de Raad, anderzijds vanwege de connectie tussen bestuur, rechtspraak en financiële aangelegenheden.⁴⁸

6.3 De Raad en de militie

In hoofdstuk drie van de ‘Verhandeling’ richt Van Slingelandt de blik op de bevoegdheid van de Raad in militaire zaken. Die betrof een van de twee terreinen waarop de Raad de zeggenschap tot dan toe had behouden. Het andere terrein, de generaliteitsfinanciën, komt verderop in de ‘Verhandeling’ aan de orde. Van Slingelandt onderscheidt twee aspecten van de militaire zaken. Het eerste is de beslissingsbevoegdheid, het tweede is de zorg voor de

⁴⁶ Ibidem, 44-45.

⁴⁷ Ibidem, 45-51. Zo bijvoorbeeld: ‘(...) in het jaar 1588 advis gevraagd wordende door de Staaten Generaal op het stuk der Convoyen en Licenten lanx de Rivieren (...); ‘In het jaar 1627 wierd de Raad geconsulteert over het stuk der Convoyen, en Licenten. In het selve jaar wierd de Raad en corps gevordert ter Vergadering van haar Ho: Mo:, om te overleggen, hoe met soude voorsien tegen het aantasten van de Koopvaardyscheepen deeser Landen, schoon geconvoyeert wordende door Schepen van oorlog, by de Franschen, en Engelschen; ‘In het jaar 1669 over de provisie, of makelaardy, van de Ontfangers Generaal van de Collegien ter Admiraliteit van de genegotiëerde penningen’.

⁴⁸ Ibidem, 51. Van Slingelandt volstaat met het verwijzen naar een aantal resoluties van de Staten-Generaal uit de periode 1656-1663, zonder die nader uit te werken.

fortificaties, de magazijnen voor oorlogsmaterieel en de levensbehoeften van het leger.⁴⁹ Over het eerste aspect merkt hij nogmaals op dat de bevoegdheid hierover bij instructie van 1588 geheel aan de Raad toekwam, maar dat de instructie van 1651 daarin ook de Staten-Generaal betrof. Omdat Van Slingelandt over het eerste aspect uitgebreid geschreven heeft in zijn traktaat ‘Historische Verhandeling (...) Militie, wordt het in de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ niet nader door hem behandeld.

Wat overblijft is het tweede aspect: fortificaties, magazijnen en levensbehoeften. Ook over dit aspect steekt Van Slingelandt zijn mening niet onder stoelen of banken. Want, zo stelt hij, het is wonderlijk dat in de instructie voor de Raad wel gesproken wordt over de zorg voor de bewaking van de grenzen met voldoende troepen, maar dat er met geen woord gerept wordt over de zorg voor de fortificaties.⁵⁰ En dat terwijl deze versterkingen aan de grenzen een buitengewoon essentieel onderdeel van de verdediging van de staat vormden. De bondgenoten mochten dan wel stilzwijgend verwachten dat de Raad zich ook diende te bekommeren om de fortificaties, ondertussen verhoedden zij een actieve participatie van de Raad bij de aanbesteding van werkzaamheden inzake fortificaties.⁵¹

Aan de vraag naar het waarom hiervan gaat Van Slingelandt helaas voorbij. Wel meent hij dat het vanouds zo geregeld is, dat de fortificaties die zich *buiten* de stemhebbende provincies bevinden, onder de zorg van de Raad vallen. Dit dan wel weer met uitzondering van de plaatsen in het zogeheten committimus in Staats-Vlaanderen, die ten laste van de provincie Zeeland komen, met name de fortificaties van Lieroort, alsook de schansen in Wedde en Westwoldingerland (Westerwolde).⁵² De laatste twee kwamen voor de ene helft ten laste van de provincies Friesland en Stad en Lande en voor de andere helft ten laste van de Raad.

Heel anders is het gesteld met de zorg voor de grensversterkingen *binnen* de stemhebbende provincies. Van Slingelandt grijpt terug naar het vierde artikel van de Unie van Utrecht, waarin bepaald wordt dat de kosten van de fortificaties voor de helft ten laste komen

⁴⁹ Ibidem, 53.

⁵⁰ Instructie 1651, artikelen 7 en 14. Fortificaties zijn onderdeel van de zogenaamde ‘dode strijdkrachten’, waartoe ook kanonnen, geweren, munitie e.d. behoren.

⁵¹ Van Slingelandt verwijst naar de artikelen 34 en 35 van de instructie (1651).

⁵² ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 54-55. Het committimus omvatte de steden Axel, Terneuzen en Biervliet, alsmede de tegenwoordig in België gelegen forten Lillo en Liefkenshoek. Dit viel onder de bestuurlijke verantwoordelijkheid van de Gecommitteerde Raden van Zeeland, terwijl Staats-Vlaanderen vanuit Den Haag werd bestuurd.

van de steden en provincies waarin die zijn gelegen en voor de helft ten laste van de Generaliteit.⁵³

De kosten van nieuwe forten, verbouwing van bestaande en afbraak van oude moesten worden gedragen door de gezamenlijke provincies. De praktijk na 1579 had uitgewezen dat het 4e artikel van de Unie voor vijf van de zeven provincies een dode letter bleef. De Staten van Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Stad en Lande droegen de lasten zelf.⁵⁴ De Generaliteit droeg bij aan de kosten in Overijssel en Gelderland vanwege hun gebrek aan financiële draagkracht.⁵⁵ Dit alles neemt niet weg, dat vanuit de vijf ongesubsidieerde provincies regelmatig verzoeken bij de Raad binnenkwamen om steun inzake verdedigingswerken.⁵⁶

Van Slingelandt concludeert dan ook dat enerzijds het niet naleven van het vierde artikel van de Unie schade berokkend heeft aan het bondgenootschap en dat anderzijds uit de praktijk duidelijk is geworden dat de Raad wel degelijk zijn verantwoordelijkheid genomen heeft voor de fortificaties in de Republiek. Dit mocht nogmaals blijken, zo schrijft hij verder, uit de subsidies die zijn verleend aan de provincies Gelderland en Overijssel. De zorg van de Raad uitte zich echter ook in het wijzen op de eigen verantwoordelijkheid van steden en provincies bij reparatie van ringmuren, grachten, poorten en bruggen.⁵⁷ De Raad werd namelijk op een gegeven moment zo zwaar belast met de kosten voor de vestingwerken, dat bij resolutie van 24 augustus 1629 een halt werd toegeroepen aan ongebreidelde subsidieverzoeken.⁵⁸

⁵³ Artikel 4 luidt: 'Ten einde de provincies en haar steden en leden beter tegen alle geweld te verzekeren zullen de grenssteden en andere steden waar dit nodig geacht zal worden - tot welke provincie zij ook mogen behoren – gefortificeerd en versterkt worden op advies en bevel van deze verenigde provincies. De steden zelf en de provincies waarin zij gelegen zijn zullen aansprakelijk zijn voor de kosten, met dien verstande dat de generaliteit de helft voor haar rekening neemt. Wanneer de provincies het echter raadzaam achten nieuwe vestingen of versterkingen te bouwen in enige provincie, of de bestaande te veranderen ofte verlaten, zullen de noodzakelijke kosten door alle provincies gezamenlijk gedragen worden'.

⁵⁴ Hoewel Van Slingelandt dit niet duidelijk uitspreekt, doet hij vermoeden dat de Raad van State deze vijf gewesten vermogend genoeg vond om de lasten van frontieren en fortificaties zelf te dragen en verwijst hierbij naar vier resoluties van de Raad, 15 juli 1610, 15 juli 1615, 29 mei 1625 en 30 augustus 1629.

⁵⁵ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 55-56.

⁵⁶ Ibidem, 57-61. Van Slingelandt beschrijft twee verzoeken, respectievelijk van Utrecht (1629) en Zeeland (1701), waarbij uiteindelijk het verzoek van Zeeland ten dele is gehonoreerd.

⁵⁷ Resoluties Raad van State van 11 juli 1615, 1 juli 1623, 18 februari 1634, 12 september 1652, 28 juni en 12 juli 1660, 9 oktober 1663.

⁵⁸ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 63. Een citaat uit de resolutie: 'hebbende ieder een gesogt, sig daar van te verschoonen: soo dat by veele tot Corps de Guarden, en Sentinelhuysen, toe tot 's Lands laste gebragt worden: daar nogtans de meening sulx van eersten af niet geweest is, (...)'.

Aan het slot van dit hoofdstuk uit de ‘Verhandeling’ wijdt Van Slingelandt nog een aantal pagina’s aan de personele bezetting voor de bouw en het onderhoud van de fortificaties en de zorg voor de levering van oorlogs- en levensbehoeften aan de magazijnen. De benoeming van ingenieurs viel altijd al onder de verantwoordelijkheid van de Raad. De betaling kwam weliswaar ten laste van de provincies, maar uit niets blijkt dat de provincies of de Staten-Generaal zich met het aanstellingsbeleid hebben bemoeid. Althans tot 1709, toen zij een ingenieur-generaal, alias directeur-generaal van de fortificaties, aanstelden. Dit ambt was kennelijk ingesteld tijdens het leven van Willem III, die ook de begeving van dit ambt, ‘men swygt met wat regt’, aan zich getrokken had.⁵⁹ Deze benoeming schoot de Raad in het verkeerde keelgat en in een niet mis te verstane brief werd de Staten-Generaal voorgehouden dat ze buiten hun boekje waren gegaan. De Raad verzocht dan ook om niet tot beëdiging van de man over te gaan, voordat er overleg over deze kwestie was gevoerd. Immers, wanneer er in het verleden verschil van mening was gerezen over de begeving van ambten, dan werd zo’n kwestie in overleg opgelost en niet door eenzijdig en eigenmachtig optreden.⁶⁰ Over de afloop hiervan zwijgt Van Slingelandt.

Ten aanzien van de benoeming van commiezen en in het algemeen van alle officieren en bedienden van de artillerie had de Raad de bevoegdheid. Er was een uitzondering: het ambt van generaal van de artillerie stond sinds 1661 aan de Staten-Generaal te begeven. Toch weerhield het de laatsten niet om in 1672, ‘zonder te weten op welke gronden’, een sergeant-majoor en vier kapiteins aan te stellen.⁶¹ Was Van Slingelandt al enigszins cynisch-kritisch vanwege de bovenstaande benoemingen en vooral over die van de ingenieur-generaal in 1709, als een erfenis van het begegingsbeleid van Willem III, hij komt helemaal op stoom naar aanleiding van de promotie door de Staten-Generaal van een kolonel van de artillerie tot brigadier. Deze kolonel, in 1705 door de Raad aangesteld, moest eerst worden herbenoemd in dezelfde functie alvorens gepromoveerd te kunnen worden tot brigadier om op dat ambt de eed te kunnen afleggen. De Staten-Generaal hadden die herbenoeming geregeld, zonder dat de man opnieuw de eed hoefde af te leggen. Ongehoord, meent onze hoofdpersoon.

Het voorval speelde in de periode dat Van Slingelandt secretaris van de Raad was en draaide om de vraag wie de bevoegdheid tot herbenoeming had, de Staten-Generaal of de Raad. Immers, de Staten-Generaal benoemden uitsluitend de hoogste man, de generaal der artillerie.

⁵⁹ Ibidem, 64.

⁶⁰ Brief van de Raad van State aan de Staten-Generaal 1 juli 1709.

⁶¹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 65.

Een brief op poten, met een heldere analyse van het vastgelegde benoemingsbeleid, die door de Raad aan de Staten-Generaal werd geschreven is nooit beantwoord. Kennelijk bleef het bij deze ‘faux pas’ van de Staten-Generaal, want na het overlijden van de brigadier in kwestie had de Raad, zonder de minste oppositie, weer de touwtjes in handen bij de benoeming van een opvolger in 1717.⁶²

Na dit conflict tussen Raad en Staten-Generaal beschrijft Van Slingelandt de situatie rond de benoeming door de Staten van Gelderland van een commies voor het arsenaal te Tiel in 1711. Hij beschouwt het als een interessante casus voor de Raad vanwege de eventuele gevolgen. Gelderland was namelijk van mening zelf dit aanstellingsrecht te bezitten conform de resoluties van de Staten-Generaal in 1651 ‘op de groote Saal in den Haage genoomen’.⁶³ Had de provincie dit recht inderdaad, aldus Van Slingelandt, dan zou het de Staten van Gelderland en die van Overijssel niet betwist kunnen worden om, in welke stad van beide provincies dan ook, commiezen aan te stellen. Maar dit was de omgekeerde wereld. De legermagazijnen behoorden immers toe aan de Generaliteit vanwege het financieel onvermogen van deze beide gewesten, waarvoor zij ondersteuning kregen uit ’s lands schatkist. Onderzoek in de registers toonde bovendien aan dat de Staten-Generaal nooit de door Gelderland bedoelde resoluties hadden genomen. Van Slingelandt laat aan de hand van drie door de Raad aan Gelderland gezonden brieven duidelijk zien dat de historie anders uitwijst.⁶⁴ Het was de Raad van State die de commiezen altijd had aangesteld en nog aanstelde, in zowel Overijssel als Gelderland. Dat deed de Raad inderdaad niet in de overige vijf gewesten, zoals Gelderland hem als argument nog voor de voeten had geworpen. Hoe zou het ook kunnen?

Van Slingelandt concludeert dat het wel heel vreemd zou zijn wanneer de Raad zich bemoeide met het aanstellen van commiezen in de provincies die zelf de financiële lasten droegen van de inhoud van hun magazijnen. Enerzijds bezat de Generaliteit daar immers ‘niet een schoot pulver’, terwijl anderzijds Overijssel en Gelderland in hun magazijnen ‘niet een schoot pulver’ bezaten die niet door de Generaliteitsrekenkamer uit de algemene middelen was betaald.⁶⁵ Met andere woorden: wie betaalt, bepaalt.

⁶² Ibidem, 66-67; Brief van de Raad van State aan de Staten-Generaal 22 augustus 1710.

⁶³ Ibidem, 67-72.

⁶⁴ Brieven van de Raad van State 11 januari en 27 mei 1712 en 11 mei 1713.

⁶⁵ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 72; Brief van de Raad van State 11 mei 1713.

6.4 De Raad en de staatsinkomsten

Van Slingelandt gaat vervolgens over tot de behandeling van de verantwoordelijkheid van de Raad inzake 's lands financiën. Zes van de twaalf hoofdstukken in zijn 'Verhandeling' wijdt hij aan deze materie en daarvan komen er vier aan de orde in deze paragraaf. Van Slingelandt maakt daarbij een helder onderscheid tussen enerzijds het financiële beleid binnen de geünieerde gewesten en de landschap Drenthe en anderzijds dat van het 'district van de Generaliteit' oftewel de Generaliteitslanden. Voorts onderscheidt hij hierbij de vaste inkomsten van de 'casueele' en aan deze laatste categorie wijdt hij een afzonderlijk hoofdstuk. In een eveneens separaat hoofdstuk behandelt Van Slingelandt het financiële beleid van het Brabantse Willemstad en het Zeeuwse committimus. Het betreft geografische eenheden met een bijzondere status. De hoofdstukken over staatsuitgaven en de bevoegdheid van de Raad inzake de admiraliteitsmiddelen worden verderop behandeld.

De leidende vraag in Van Slingelandts uiteenzetting over de financiën is die naar inkomsten en uitgaven. Hoe vloeiدهet geld de schatkist in en waar werd het voor aangewend? Het inkomen van de staat werd gegenereerd uit gewone en buitengewone lasten voor de gewesten, waar zij – inclusief de landschap Drenthe – in toegestemd hadden, de zogenoemde consenten. Voorts kwamen de inkomsten uit de verpondingen (belasting op onroerende goederen), algemene middelen, beden, domeinen en geestelijke goederen van de kwartieren en steden die onder bewind van de Generaliteit stonden en ten slotte uit bijzondere inkomsten zoals brandschatting.⁶⁶

De gewone en buitengewone staatsinkomsten zijn te onderscheiden in direct door de Generaliteit, en indirect door de provincies te heffen gelden. Van het eerste was niet veel terechtgekomen, ondanks het feit dat hierover bepalingen waren gemaakt bij zowel de Unie van Utrecht als in latere instructies voor de Landraad en de Raad van State.⁶⁷ Het was immers de mening van de bondgenoten dat de kosten van de gemeenschappelijke defensie ten laste zouden komen van de gezamenlijke gewesten, door onder meer belastingen op bepaalde consumptiegoederen te heffen en die te verpachten onder verantwoordelijkheid van de Generaliteit.

⁶⁶ Ibidem, 73. Van Slingelandt schrijft: '(...) brandschat, en contributien, welke in tyden van oorlog geheeven worden in vyands Land, confiscatien, sudsidien van vreemde Princen, en diergelyke'.

⁶⁷ Ibidem, 74. Van Slingelandt verwijst naar artikel 5 van de Unie, artikel 2 van de instructie voor de Landraad, artikel 5 van de instructie 1584, artikelen 8, 9 en 10 van de instructie 1588 en 15, 16 en 17 van de instructie 1651.

In enkele gevallen was de regel aanvankelijk wel nageleefd. Zo schrijft Van Slingelandt dat in de provincies Gelderland, Overijssel en Stad en Lande van generaliteitswege belastingen waren geheven en verpacht tot 1616, toen een vaste quoterings werd bepaald, zoals ook al het geval was in de vier overige gewesten. Bovendien was er sprake van een generale belasting op zout in Holland, Friesland, Overijssel en Stad en Lande ten laste van ‘de panneluyden’.⁶⁸ Hiertegen ging Holland zich in 1640 verzetten, omdat de drie door Van Slingelandt niet genoemde gewesten zich aan deze heffing niets gelegen lieten liggen. Holland stopte de afdracht en zo deden ook Friesland, Overijssel en Groningen. Een generale belasting op wijnen, bieren, zout, zeep en laken, waartoe in 1633 door middel van een plakkaat werd besloten, bleef een dode letter.⁶⁹ Hetzelfde gold voor een conceptvoorstel op initiatief van Holland in 1640 om ten behoeve van de Generaliteit belasting te heffen op zijden stoffen, specerijen, suiker, siroop en andere kruidenierswaren, en op de in- en uitvoer van boter via zee.⁷⁰ Een laatste voorbeeld geeft Van Slingelandt als hij schrijft dat op 1 april 1665 alle provincies zich committeerden aan de heffing en verpachting van het grossiergeld van allerhande wijnen en wijnazijnen. Tot uitvoering kwam het echter niet. Van Slingelandt noteert hierbij met nauw verholen cynisme: ‘soo bleef niet te min dat werk meede steeken, doordien naader most gedelibereert worden op de executie, en de Provinciën niet konden malkander daar over, en over het employ, verstaan’.⁷¹

Alle goede bedoelingen ten spijt, de uitvoering van de belastinginning door de Generaliteit was dus op niets uitgelopen en daarom richt Van Slingelandt in het vervolg van zijn betoog de blik op de gewestelijke consenten. Hij onderscheidt daarbij vier zaken: 1. de quota die de afzonderlijke provincies moeten betalen om de kosten van de gemeenschappelijke defensie te dragen, 2. de petitie waarin de lasten worden omschreven, 3. de middelen om de provincies zover te brengen dat ze akkoord gaan met de hoogte van het quotum en 4. de methoden om de gelden bijeen te brengen.⁷² Aan de uitwerking van deze vier punten wordt hier voorbijgegaan omdat het al breed aan de orde gekomen is in de tweede paragraaf van hoofdstuk 4 van dit boek bij de behandeling van de missive van de Raad van State van 14 december 1716. Daar werd ook geconstateerd dat dit schrijven, bedoeld als handreiking aan de buitengewone vergadering van de Staten-Generaal van 1716-1717 voor de bespreking van het herstel van de

⁶⁸ Panneluyden zijn zoutzieders.

⁶⁹ Resolutie Staten-Generaal 29 maart 1634.

⁷⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 75. Volgens Van Slingelandt een belasting die geheven moest worden ‘over alle de Provinciën, geassocieerde Landschappen, Steeden, en Leeden van dien’.

⁷¹ Ibidem, 76.

⁷² Ibidem.

regeringsgebreken inzake de financiën, vrijwel in zijn geheel als vierde hoofdstuk door Van Slingelandt is opgenomen in zijn ‘Verhandeling’.

De handhaving van besluitvorming en beleid over de consenten liep echter eveneens stuk op de politieke praktijk, namelijk vanwege het ontbreken van een eed en instructie voor de leden van de Staten-Generaal. Het particularisme zegevierde voortdurend en hiervoor had Willem van Oranje in 1579 bij het sluiten van het unieverdrag al gewaarschuwd met de al eerder aangehaalde woorden: ‘que les Deputez, servoient à l’Assemblée plustôt pour excuser les Provinces, comme Procureurs et Avocats de leurs Constituans et Maitres, que pour avancer le bien commun.’⁷³ Met deze uitspraak voorspelde hij, aldus Van Slingelandt, de ondergang van het land.

Aan het slot van dit onderdeel van zijn betoog, dat tegelijk het eind van het vierde hoofdstuk van de ‘Verhandeling’ vormt, trekt Van Slingelandt, geheel in zijn eigen stijl, concluderend van leer.⁷⁴ Waren de heilzame voorstellen van de Raad aan de Staten-Generaal in praktijk gebracht, dan zou de materie van de consenten niet zo op losse schroeven staan als nu het geval was. Bovendien zou de staat minder gevaar lopen om geheel te gronde te gaan als gevolg van de ongebonden vrijheid op dit punt. Gezamenlijk als gewesten de financiële verantwoordelijkheid gestalte geven vormde immers de basis van het bondgenootschap binnen de Unie. Als die band werd verbroken dan zou het doel van de Unie, namelijk de gemeenschappelijke defensie met macht en middelen, verdwijnen. Het is dan ook volgens hem zeer te verwonderen, dat de voorstellen die de Raad vele malen gedurende vele jaren heeft gedaan, geen betere uitwerking hebben gekregen en wel in het bijzonder na 1650.

Ten tijde van de oorlog met Spanje en met een stadhouder aan het hoofd werden de afspraken over het algemeen nagekomen. Zeker, er vonden toen ook bezendingen en parate executies (inning van vorderingen zonder tussenkomst van een rechter) plaats om nalatige gewesten in het gareel te houden, maar de vrees voor de vijand en het gezag van de stadhouders hield de gewesten in het spoor van de Unie. Maar na 1650 zou het voor ieder ‘die oogen in het voorhoofd had’ duidelijk moeten zijn geworden dat het hoog tijd werd om orde op consentzaken te stellen.⁷⁵ En daar was nu juist de buitengewone vergadering van 1651 voor bedoeld geweest. Echter niets van dat alles. De materie van de consenten was daar zo weinig ter sprake gekomen alsof er nooit een nieuwe oorlog zou komen en alsof het nooit nodig zou

⁷³ Ibidem, 121; Resolutie Staten-Generaal 24 november 1579.

⁷⁴ Ibidem, 123-128.

⁷⁵ Ibidem, 124.

zijn om de troepensterkte te vermeerderen en alsof er nooit buitengewone lasten te verwachten waren.

Het meest wonderlijke was, dat de provincies het toen wel eens waren over het beslechten van onderlinge geschillen, maar dat uitgerekend Holland de zaak van de consenten daarin niet wilde betrekken. Dat gewest zag liever de vergadering uiteengaan zonder afspraken hieromtrent dan dat ‘de minste kreuk soude gegeven worden’ aan de vrijheid van de consenten, terwijl een helder beleid inzake consenten nu juist het fundament van een goed gereguleerde maatschappij vormt.⁷⁶ Maar Holland heeft het geweten. Na 1651 voerde de Republiek gedurende meer dan een halve eeuw drie zware oorlogen met Frankrijk en drie met Engeland; de last van die oorlogen was met zeer ongelijke schouders gedragen. Als er een provincie was die reden tot klagen zou hebben gehad over de vrijheid van consenten, dan was het Holland geweest. Om nog maar te zwijgen over de weigerachtige houding van dit gewest in 1650 met betrekking tot de omvang van de troepensterkte in vredestijd. Op deze wijze had Holland duidelijk gemaakt de Unie uitsluitend te beschouwen als een defensieve alliantie van zeven onafhankelijke staten.⁷⁷

Van Slingelandt onderstreept nog eens dat ook na 1651 de materie van de consenten, zowel gewestelijk als landelijk, van tijd tot tijd ter tafel kwam, maar of de daadkracht was niet groot genoeg of de tijd werkte tegen. De voorstellen, die de Raad zowel voor als na 1651 had gedaan ter regulering van deze belangrijke zaak, zouden waarschijnlijk een betere uitwerking hebben gekregen als de vergadering van de Staten-Generaal naar haar voorgangers uit 1593 had geluisterd. Toen namelijk lieten de Staten-Generaal bij resolutie optekenen dat een goede regeling van de consentenproblematiek de band en het enige fundament van de gezamenlijke provincies vormde. Van Slingelandt kon, de situatie van zijn dagen in ogenschouw nemend, niet anders dan het volgende concluderen

het moet doen aansien voor een wonderwerk van de Goddelyke Voorsienigheid, dat een gebouw, dat geen vaster fondament heeft, als dat van de seeven Vereenigde Provinciën, of liever een gebouw, waar aan het fondament manqueert, dat van binnen ondermynt word, en dat van buyten reis op reis aanstoot lyd, nog over einde staat.⁷⁸

⁷⁶ Ibidem, 125.

⁷⁷ Ibidem, 127. Van Slingelandt voegt in een noot toe: ‘Holland begreep dit naderhand, maar te laat’ en verwijst hierbij naar de resolutie van de Staten van Holland 2 mei 1663.

⁷⁸ Ibidem, 128. Resolutie Staten-Generaal 28 augustus 1593.

Met deze noodkreet laat Van Slingelandt de behandeling van het inkomen van de staat uit de provinciale consenten en de verantwoordelijkheid van de Raad hierbij achter zich en richt hij de blik op de gelden die gegenereerd worden uit de Generaliteitslanden. De hierboven reeds genoemde bronnen van inkomsten zoals verpondingen et cetera gelden ook hier en de inning ervan valt onder directe verantwoordelijkheid van de Generaliteit, de hoogste regeringsinstantie van de Republiek. Onder verwijzing naar de instructies voor de Raad van 1588 en 1651 merkt Van Slingelandt zijdelings op, dat hierin niet uitsluitend bedoeld wordt op gebieden die ten tijde van de vaststelling van de instructies al onder het gezag van de Generaliteit vielen, maar ook op in de toekomst nog te veroveren steden en plaatsen.⁷⁹

In vijf punten werkt Van Slingelandt zijn visie op de bevoegdheid van de Raad inzake de inkomsten van de Generaliteitslanden uit. Achtereenvolgens komen uitvaardiging van plakaten en ordonnanties op grond waarvan de middelen worden geheven, aanstelling van ontvangers en rentmeesters voor de inning van de gelden, parate executie ten opzichte van debiteurs van generaliteitsmiddelen, pachters, ontvangers en hun borgen, rechtspleging in geval van fraude en overtreding en verlening van remissie van generaliteitsmiddelen aan de debiteurs, pachters en anderen aan de orde.⁸⁰

Al aan het begin van de behandeling van het eerste van deze vijf punten wijst Van Slingelandt op de gebekkige afbakening van de bevoegdheid tussen de Staten-Generaal en de Raad inzake het maken en uitvaardigen van plakaten en ordonnanties. In de instructies voor de Raad van 1588 en 1651 was namelijk vastgelegd dat de Staten-Generaal de eerstverantwoordelijken hiervoor waren en dat de Raad de uitvoering van resoluties hierover op zich behoorde te nemen.⁸¹ De praktijk wees anders uit. Na een principebesluit van de Staten-Generaal over de te heffen middelen was het steeds de Raad geweest die de plakaten en ordonnanties had gemaakt en uitgevaardigd. Weliswaar uit en op naam van de Staten-Generaal, maar toch. Het kwam er volgens Van Slingelandt op neer, dat de Raad feitelijk handelde overeenkomstig de instructie van 1584, waarbij toen de Raad werd gemachtigd om de ordonnanties te maken en zo nodig te herzien. De instructie van 1584 prevaleerde in de praktijk

⁷⁹ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 129. Instructie 1588, artikel 17; Instructie 1651, artikel 26. Zo werd bijvoorbeeld in 1708 bepaald dat, na de reductie van Rijssel en andere steden in Vlaanderen en Artois, de administratie van de middelen van die steden met onderhorige 'Castelenyen en Ambagten' competeerden aan de Raad nadat de Staten-Generaal bij 'expresse' resolutie daartoe hadden besloten.

⁸⁰ Ibidem, 130.

⁸¹ Instructie 1588, artikel 9; Instructie 1651, artikel 16.

dus eigenlijk boven die van 1588 en 1651.⁸² Deze praktijk kan Van Slingelandt, overtuigd als hij was van de meerwaarde van de instructie van 1584 boven de beide andere, niet hebben tegengestaan, al schrijft hij dat niet met zoveel woorden.

Aan de hand van een aantal voorbeelden van heffing van de algemene middelen laat Van Slingelandt vervolgens ook zien, dat er soms zelfs helemaal geen resolutie van de Staten-Generaal aan ten grondslag lag of zo'n resolutie in ieder geval onvindbaar was.⁸³ Zo was het de Raad zelf die in 1609 de plakkaten voor de heffing van deze middelen herzag, corrigeerde en aanvulde. Het was eveneens de Raad die in 1654 het generaal plakkaat opnieuw vaststelde. Voor Van Slingelandt was het van tweeën een, of de Raad acteerde zelfstandig op dit terrein, of op aangeven van resoluties van de bondgenoten, maar de Staten-Generaal waren in ieder geval uit beeld.

Over het tweede punt, de aanstelling van ontvangers en rentmeesters, rees ook een verschil van mening tussen de Raad en de Staten-Generaal. Van Slingelandt wijst nogmaals op de instructie van 1584, waar in artikel vijf ook bepaald werd dat de Raad bevoegd was tot aanstelling in deze ambten. Maar in de instructies van 1588 en 1651 is van zo'n bevoegdheid geen sprake meer en dat gaf regelmatig aanleiding tot discussie tussen de beide regeringscolleges. Het verschil van mening hierover liep zo hoog op, dat in 1648 de bom barstte.⁸⁴ Dertien jaar later werd bij resolutie van de Staten-Generaal van 1 oktober 1661 de kwestie bijgelegd, maar niet dan na veel overleg. Bepaald werd, dat de aanstelling van alle ontvangers en rentmeesters van de generaliteitsmiddelen toekwam aan de Raad van State met uitzondering van die van de beden en beurzen. De Staten-Generaal benoemden vanouds de ontvanger-generaal van de Republiek en dat bleef zo.

Van Slingelandt is van mening dat het in 1661 niet ging om een resolutie waarbij enig recht aan de Raad werd verleend dat hij tevoren niet zou hebben gehad. Het was veel meer een wederzijds akkoord dat in der minne gesloten was in de *vorm* van een resolutie. Het concept was voorbereid door commissarissen van beide colleges en daarin werd omschreven van welke ambten de begeving toekwam aan de Raad en welke aan de Staten-Generaal. Dit alles om verdere disputen en verschillen van mening te voorkomen. De hele kwestie had immers al lang

⁸² Instructie 1584, artikel 5; Instructie 1588, artikel 29; Instructie 1651, artikel 47.

⁸³ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 130-131. Van Slingelandt noemt hier bewust het voorbeeld van de 'gemeene middelen', omdat dit het voornaamste onderdeel van de plakkaten en ordonnances 'op het stuk der middelen' is.

⁸⁴ Ibidem, 132. Van Slingelandt maakt niet duidelijk om welke kwestie het in 1648 draaide.

genoeg geduurd. Kennelijk kwam er met deze minnelijke schikking geen definitief einde aan de discussie over de ambtenverdeling. In 1713 legden de Staten-Generaal vast, dat na het veroveren van steden de generale beschikking over de ambten aan hen toekwam zolang het stadsbestuur nog niet op orde was. Bovendien, zo stelden zij, zou dit niet strijdig zijn met de resolutie van 1661 en de toen gemaakte lijst van de te verdelen ambten en door wie.⁸⁵

De Raad van State kwam hiertegen in het geweer. In een brief, die ongetwijfeld uit de koker van secretaris Van Slingelandt kwam, maakte de Raad aan de hand van drie retorische vragen duidelijk hoe hij dacht over de handelwijze van de Staten-Generaal.⁸⁶ Als men nu meende het alleenrecht te hebben op de begeving van de generaliteitsambten, wat was dan het doel geweest van het met zoveel zorg in 1661 samengestelde akkoord hierover tussen de Raad en de Staten-Generaal? Waarom moest er zoveel jaren over deze materie gediscussieerd worden als men toen eigenlijk al van mening was dat de Raad geen recht had op de begeving van enig ambt, tenzij met uitdrukkelijke toestemming van de Staten-Generaal, telkens wanneer het staatsgrondgebied werd vergroot door nieuwe veroveringen? Ten slotte, hoe verhoudt de klare taal van de resolutie zich met de rek die daarin door de Staten-Generaal nu werd aangebracht?⁸⁷

Aangaande de derde kwestie, die van de bevoegdheid van de Raad tot parate executie van ontvangers, collecteurs en pachters van generaliteitsmiddelen en hun borgen op het grondgebied van de verenigde provincies, was er in de ogen van Van Slingelandt sinds enige jaren discussie. Was de Raad hiertoe gerechtigd op grond van artikel 17 van zijn instructie uit 1651 behalve als het provinciale consenten betrof?⁸⁸ De discussie ontspon zich in 1695 naar aanleiding van het feit dat de ontvanger-generaal van de Gecommitteerde Raden van Holland toestemming had gekregen om in Amsterdam beslaglegging te doen bij de borg van een staatsontvanger van Spaanse rechten op de Schelde. De dienstdoende deurwaarder, die om assistentie vroeg aan de schepenen, werd echter te verstaan gegeven dat zij niet wensten mee te werken aan de voltrekking van dit vonnis. De Raad van State had hiertegen weliswaar geprotesteerd, maar zonder succes. De weigering van de Amsterdamse bestuurders had bovendien een precedentwerking. Ook andere steden in Holland weigerden vervolgens

⁸⁵ Ibidem, 133. Resolutie Staten-Generaal 31 mei 1713. Het betreft hier waarschijnlijk de steden Doornik en Menen in de Zuidelijke Nederlanden en de aanstelling van militairen.

⁸⁶ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 133-134. De brief is gedateerd 13 juni 1713.

⁸⁷ Ibidem, 134. De formulering van de laatste vraag luidt: ‘(...) nergens een woord gebruikt word, welk na *delatie* smaakt, maar in teegendeel overal woorden, welke klaar aanwysen, dat wederzyds possessie de grondslag van de Resolutie is, gelyk als *blyven: gelaaten worden:* en diergelyke’.

⁸⁸ Ibidem, 135.

soortgelijke acties met als motivatie, dat eerst moest worden afgewacht hoe de kwestie in Amsterdam werd afgehandeld. De Gecommitteerde Raden besloten vervolgens na 1699 geen permissie meer verlenen tot directe invordering van schulden van borgen.

De ontvanger-generaal van de Unie stuitte in 1699 in Gelderland op een soortgelijk probleem. Na een uitgebreid schrijven van de Raad, met als voornaamste motief dat het beheer en de administratie van de middelen, met macht om te innen en te executeren, door de gezamenlijke gewesten in handen van de Raad was gelegd, bond Gelderland in en kon tot actie worden overgegaan.⁸⁹

Hadden nu de ontvangers of hun borgen bezwaren tegen de verplichte jaarlijkse opmaak van hun boekhouding en de eindafrekening daarvan door de Generaliteitsrekenkamer – en die viel doorgaans hoger uit dan de indieners zelf berekend hadden – dan konden zij hun bezwaren aan de Raad kenbaar maken. Belangrijk punt hierbij was echter dat de Staten-Generaal en de Raad in 1658 hadden besloten, dat het eindoordeel van de Raad bindend zou zijn.⁹⁰ Nu was het volgens Van Slingelandt tot 1672 niet voorgekomen dat iemand officieel bezwaar had aangetekend bij de Raad tegen het oordeel van de Rekenkamer. In 1672 gebeurde dat wel door de ontvanger-generaal Philips Doubleth. De Rekenkamer had hem een eindafrekening gepresenteerd die ruim drie ton hoger was dan Doubleth zelf had ingediend. Doubleth kreeg via zijn advocaten de mogelijkheid om bezwaar aan te tekenen bij de Raad tegen enkele posten en werd in het gelijk gesteld.⁹¹

Dit lukte de erfgenamen van een andere Doubleth, Johan, die bij zijn leven ook ontvanger-generaal was geweest, niet zo gemakkelijk.⁹² Zij wilden in 1673 nog protest aantekenen tegen het slot van de rekening van 1628 en kregen daartoe de gelegenheid. De Rekenkamer was het hier bepaald niet mee eens geweest en protesteerde tegen het feit dat men in oppositie kon gaan bij de Raad van State tegen de berekeningen die door de kamer waren opgemaakt. De kamer herinnerde zich ongetwijfeld het oordeel van de Raad in het geval Philips Doubleth met verlaging van het bedrag tot gevolg. Zij verzocht de Staten-Generaal maatregelen te treffen zodat dat het niet langer mogelijk zou zijn om protest bij de Raad aan te tekenen tegen

⁸⁹ Ibidem, 136-139.

⁹⁰ Ibidem, 140.

⁹¹ Ibidem, 141. Philip(s) Doubleth (ca.1600-1674) was ontvanger-generaal van de Unie van 1653-1666. Marjolein C. 't Hart, *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt* (Manchester en New York 1993) 193-194, 204-205.

⁹² 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 141-143. J(oh)an Doubleth (1580-1650) was ontvanger-generaal van de Unie van 1612-1628.

eindafrekeningen. De regels dienden zodanig te worden aangepast dat bezwaarden zich uitsluitend nog konden wenden tot de Staten-Generaal, die hen al dan niet de weg naar de rechtbank konden wijzen.

Ter Generaliteit werd de brief besproken, maar de gedeputeerden durfden het niet aan om zonder ruggespraak het verzoek van de Rekenkamer in te willigen. De ruggespraak leverde een negatief advies op. Uiteindelijk ontstond er rond de nog openstaande schuld van ruim vijf miljoen gulden een soort koehandel tussen de Staten en Gecommitteerde Raden van Holland enerzijds en de Raad van State en de Staten-Generaal anderzijds waarbij de rechter werd ingeschakeld. Voor de familie Doubleth niet ongunstig, want zij werd uiteindelijk aangeslagen voor iets meer dan *f* 326.000.

Een andere kwestie rond een comptabele betrof in 1718 de zaak De Jonge van Ellemeet, die zich ook tegen de beslissing van de Rekenkamer verzette vanwege een verhoogd slot van rekening.⁹³ Hij beriep zich eveneens op de Raad van State en ook hiertegen protesteerde de Rekenkamer bij de Staten-Generaal met vrijwel dezelfde argumenten als in de zaak Johan Doubleth. De Staten-Generaal verzochten hierop de Raad om zijn visie kenbaar te maken. Deze weerlegde toen in de krachtigste bewoordingen de argumenten van de Rekenkamer en onderstreepte zijn jurisdictie op dit punt.

De vierde zaak waarop Van Slingelandt ingaat is die van de bevoegdheid van de Raad inzake de judicature (rechtspleging) bij fraude et cetera. Van Slingelandt wijst op artikel 15 van de instructie (1651) voor de Raad, waarin die bevoegdheid duidelijk is vastgelegd. Dit geldt ook voor malversaties binnen de generaliteitslanden, waarbij in datzelfde artikel expliciet wordt vermeld dat de Raden van Brabant en Vlaanderen zich hier niet mee zullen mogen bemoeien.⁹⁴ Toen dit in 1661 toch gebeurde doordat een rentmeester over geestelijke goederen in de Meierij van Den Bosch door de schepenen van die stad de voet werd dwarsgezet bij de uitvoering van een parate executie, deed de man zijn beklag hierover bij de Staten-Generaal.

De Staten-Generaal schreven vervolgens aan de Raad van Brabant en aan de schepenen van 's-Hertogenbosch, onder verwijzing naar het bestaande reglement, dat zij hun boekje te buiten waren gegaan.⁹⁵ Evenzo ontvingen de rentmeesters en ontvangers een schrijven van

⁹³ Ibidem, 145-146. Cornelis de Jonge van Ellemeet (1646-1721) was ontvanger-generaal van de Unie van 1674-1707.

⁹⁴ Ibidem, 147.

⁹⁵ Resolutie Staten-Generaal 1 september 1661. Het reglement 'gemaakt en uitgegeeven voor alle 's Lands Rentmrs en Ontfangers op het innen van de penningen van haare administratien, gelyk ook de Acte van parate executie' dateert van 10 augustus 1657.

‘Den Haag’ met de mededeling dat zij zich door zulk optreden van regionale en plaatselijke overheden niet van de wijs moesten laten brengen. Deze resolutie klinkt Van Slingelandt als muziek in de oren, omdat hiermee bevestigd werd dat de judicature van de Raad van State niet beperkt was tot belastingen, verpondingen en andere schattingen, maar ook raakt aan domeinen en geestelijke goederen. Bovendien was dit laatste niet in strijd met de instructies voor de Raden van Brabant en Vlaanderen.⁹⁶ Zij konden bij geschillen wel gehoord worden, maar het was te allen tijde de rechter die uitspraak moest doen. Na zo’n uitspraak lag de weg voor de Raad van State open voor rechtspleging jegens pachters en andere gebruikers van domaniale goederen.

Van Slingelandt legt ook de vinger bij een artikel uit de instructie voor de Raad van Brabant waarin was vastgelegd dat bij beslissingen in zaken van misbruik van domaniale rechten en plichten de Rekenkamer ontboden diende te worden voor advies.⁹⁷ En die Rekenkamer kon, aldus Van Slingelandt, onmogelijk een andere zijn dan (die onder) de Raad van State. Zo was het voor hem een duidelijke zaak, dat de Raad van Brabant niet bevoegd was te oordelen over domaniale zaken zonder interventie van de Raad van State. Van Slingelandt voegt hieraan toe dat de Staten-Generaal vervolgens in juli 1661 besloten hadden tot revisie van de instructie voor de Raad van Brabant.⁹⁸ Maar het was weer het oude liedje, het bleef bij een concept. Was het hier niet bij gebleven dan zouden de disputen met de Raad van Brabant over de judicature inzake generaliteitsmiddelen tot nul worden gereduceerd. Nu echter was het wachten op nieuwe aanvaringen en die deden zich dan ook voor, onder meer bij de oprichting van een tolkantoor in het Brabantse Grave in 1721.⁹⁹ Ten slotte merkt Van Slingelandt op dat de instructie voor de Raad van State niet spreekt over de rechtsbevoegdheid over tot rechters gedelegeerde schepenen, maar dat hieraan wel enige resoluties van de Raad ten grondslag liggen.¹⁰⁰

⁹⁶ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 148; Instructie Raad van Brabant artikel 2; instructie Raad van Vlaanderen artikel 7.

⁹⁷ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 148-149; Instructie Raad van Brabant artikel 101.

⁹⁸ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 149-154.

⁹⁹ Ibidem, 155-156. Het kantoor was bedoeld voor de inning van de Brabantse landtol over de onvrije goederen. Bij deze aanvaring tussen de Raad van Brabant en de Raad van State raakten ook de Staten-Generaal betrokken. De Hoge Raad van Holland en Zeeland moest er uiteindelijk aan te pas komen om het juridische gevecht over vier punten te beslissen en zodoende te beëindigen.

¹⁰⁰ Ibidem, 156-157. Resoluties Raad van State 18 mei en 18 juni 1654, 19 augustus 1655, 13 januari 1657 en 10 december 1664. De schepenen van ’s-Hertogenbosch hebben de judicature over de middelen in de Meierij, die van Eindhoven over de stad en eenige onderhorige dorpen en de hoofdmannen van IJzendijke over hun eigen district. De hoogschout en de hoofd- en lagere officieren treden op in zaken van fraude en overtreding.

Het vijfde en laatste onderdeel van het betoog over de Raad en de middelen van de Generaliteitslanden handelt over de verlening van remissie van generaliteitsmiddelen, dat wil zeggen de vermindering, verlaging of vrijstelling van het betalen daarvan. Sinds de instelling van de Raad van State was hij het die zich boog over verzoeken om remissie en daarover, na voorafgaand advies van ontvangers en rentmeesters en met een praeadvies van de thesaurier-generaal, een beslissing nam. Na 1651 had de Raad voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal nodig voor het verlenen van remissie.¹⁰¹

Voor Van Slingelandt is het duidelijk, dat ook deze toevoeging aan de instructie van 1651, die bij meerdere artikelen is toegepast, geleid had en nog leidde tot veel discussie. Voortdurend hamert hij op de nadelen van de zijns inziens voortgaande beperking van de bevoegdheid van de Raad. Bedoelde artikel 33 alle vormen van remissie en op welke wijze moeten de Staten-Generaal dan worden geïnformeerd om al dan niet te kunnen instemmen met verzoeken hiertoe, zo vraagt hij zich af.¹⁰² Voor wat het eerste betreft heeft de Raad nog in 1717 aangevoerd om het bestaande onderscheid te handhaven tussen remissie van rechtswege en remissie uit gratie. De eerste was gegrond op het bestaande recht, de tweede op de natuurlijke billijkheid. En omdat de remissie van rechtswege raakte aan de rechtsbevoegdheid en rechtspleging kon naar Van Slingelandts idee artikel 33 van de instructie uitsluitend slaan op remissie uit gratie. Hebben de Staten-Generaal dit destijds voorzien bij de vaststelling van de instructie? Een debat hierover was Van Slingelandt in ieder geval niet bekend.

Dat debat was er wel over de vraag naar de wijze waarop de Raad de Staten-Generaal diende te informeren over verzoeken tot remissie. In 1668 besloten de Staten-Generaal namelijk dat voortaan geen remissie meer zou worden verleend voordat de verzoekers zich in eerste instantie, ‘volgens het oud gebruik en de orde van het land’, zouden wenden tot hen.¹⁰³ De Raad kreeg toen de aanzegging om hierbij vooral niet prealabel (voorbarig) op te treden. Hij reageerde hierop als door een wesp gestoken, legde het verzoek naast zich neer en heeft de Staten-Generaal er op gewezen dat het heel anders lag met dat oude gebruik en die landsorde.¹⁰⁴ In 1704 had de Raad nog eens benadrukt dat hij absoluut geen reden zag waarom de Staten-Generaal een praktijk wilden invoeren waarbij het verlenen van remissie, weliswaar niet formeel, aan de Raad zou worden ontnomen en waarbij de Raad de indruk kreeg gelijkgesteld

¹⁰¹ Instructie Raad van State 1651 artikel 33.

¹⁰² Schrijven van de Raad aan de Staten-Generaal 12 maart 1717.

¹⁰³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 159-160. Resolutie Staten-Generaal 24 december 1668.

¹⁰⁴ Missive Raad van State 4 januari 1669.

te worden aan de verzoekers van remissie.¹⁰⁵ De Staten-Generaal hebben na 1651 in zaken van remissie een fluctuerend beleid gevoerd met voorbijgaan aan letter en geest van artikel 33, zo is Van Slingelandts conclusie.

Waar echter geen enkel misverstand over bestond tussen de Staten-Generaal en de Raad, was dat de laatste de bevoegdheid had om inzage te eisen in de particuliere boekhouding van regenten in de Generaliteitslanden bij vermoeden van onregelmatigheden ten nadele van 's lands financiën.¹⁰⁶ De Raad fungeerde hierbij ook als hoogste rechter ingeval het tot processen kwam. Verdachten probeerden met enige regelmaat dit te verhinderen en meenden aan het oordeel van de Raad te kunnen 'ontsnappen' door in beroep te gaan bij een lager college. Van Slingelandt spreekt hier uit ervaring en wijst op twee voorbeelden uit zijn eigen tijd als secretaris van de Raad. Zo probeerden in 1704 beheerders van de nalatenschap van Willem III in de Baronie van Breda inzage in de boekhouding door de Raad te voorkomen om de vermeende malversaties te verdonkeremanen. Dezen beriepen zich daarbij op de Raad van Brabant, maar tevergeefs. Ook de Raad van Brabant kreeg geen poot aan de grond bij de Raad van State. In een niet mis te verstane brief werd hen duidelijk gemaakt hoe de kaarten lagen als het ging om gedoe met 'gemeene Lands middelen'.¹⁰⁷ Enkele betrokkenen werden gearresteerd en vrijlating volgde pas nadat inzage was gegeven in de verlangde stukken.

In 1715 rees opnieuw een geschil tussen beide colleges, ditmaal over revisie van rekeningen van de collecteur van de bank van Olne (Luik). Olne was de meest zuidelijk gelegen enclave van het generaliteitsdistrict Staats-Overmaas. De Raad van Brabant probeerde opnieuw verhaal te halen en nu bij de Staten-Generaal, maar ving wederom bot. De Staten-Generaal spraken in krachtige bewoordingen uit dat deze zaak in handen moest komen te liggen van de Raad van State.¹⁰⁸ Van Slingelandt schrijft het niet expliciet, maar er valt niet anders te concluderen dan dat hij deze ondersteuning van de Staten-Generaal graag en vaker zag.

Een apart hoofdstuk – het zesde – wijdt Van Slingelandt in zijn 'Verhandeling' aan die gebieden waar de Raad van State weinig of geen bevoegdheid had over de te genereren middelen.¹⁰⁹ Hij onderscheidt hierbij enerzijds de stad en het eiland van Willemstad en anderzijds de steden en eilanden van Axel, Terneuzen en Biervliet met de forten Lillo en

¹⁰⁵ Ibidem 30 januari 1704.

¹⁰⁶ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 164-172.

¹⁰⁷ Brief Raad van State aan de Raad van Brabant 18 april 1704.

¹⁰⁸ Resolutie Staten-Generaal 9 juli 1715.

¹⁰⁹ Van Slingelandt besteedde in hoofdstuk 3 van zijn traktaat over de Raad ook al enige aandacht aan het committimus. Zie hierboven paragraaf drie over Raad en militie.

Liefkenshoek die, verenigd in het committimus, door de Gecommitteerde Raden van Zeeland werden bestuurd.¹¹⁰

Willemstad was als heerlijkheid in 1582 geschonken aan Willem van Oranje ter compensatie van zijn, in de oorlog met Spanje, verloren bezittingen in Breda. Zijn zoon Maurits ging in 1587 een stap verder door zich in het bezit te laten stellen van het recht op de belastingheffing in Willemstad inclusief de polder Fynaart. De prinsen van Oranje hieven de belastingen naar eigen goeddunken zonder zich te binden aan de plakkatens en ordonnances hieromtrent van de Generaliteit. De Raad nam er ook niet de minste notitie van. In dit opzicht was er een groot verschil met het beleid ten aanzien van het committimus.

Van Slingelandt vindt het de moeite waard om na te gaan op grond waarvan de Oranjeprinsen zich de middelen hadden toegeëigend en of dat recht nog steeds gold, of dat het vervallen was met het overlijden van Willem III in 1702. Bovendien wil hij aantonen dat de Oranjes uitsluitend zeggenschap over de middelen hadden om daaruit de oorlogskosten van Willemstad te betalen en de fortificaties te verbeteren. Over het toeëigeningsrecht is Van Slingelandt kort maar krachtig. Er is geen resolutie te vinden die aan de overdracht van de middelen ten grondslag ligt. Wel is er in 1587 een akkoord gesloten tussen Maurits en de regenten en inwoners van Willemstad met inbegrip van de polderlandschappen Fynaart en Ruigenhil.¹¹¹ Over dit akkoord maakt Van Slingelandt drie opmerkingen.

Allereerst dat regenten en ingezetenen geen gebruik hebben kunnen maken van hun bij dat akkoord besloten recht op een derde van de belastingopbrengst ten behoeve van de gemeenschap. Vervolgens, dat het nooit hun bedoeling is geweest de middelen exclusief in handen van de Oranjes te leggen, maar die, op belofte van de prins, te laten innen door een speciale ontvanger ten behoeve van de oorlogskas. Ten slotte ging het de regenten en ingezetenen bij het sluiten van het akkoord met de prins om de bescherming die hij hen kon bieden als gouverneur en kapitein-generaal van Holland en Zeeland. Dit alles vormde immers de eigenlijke grondslag voor het akkoord en het zou derhalve ophouden te bestaan als er in genoemde functies geen Oranje meer te bekennen zou zijn in die provincies. Maar zo is het niet gegaan.

De gang van zaken was als volgt geweest. Willemstad had in 1587 geklaagd dat niet voldoende middelen werden besteed aan zijn verdediging en versterking van de fortificaties.

¹¹⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 173.

¹¹¹ Ibidem, 175. Het akkoord dateert van 30 juni 1587 en is geregistreerd ter griffie van haar Hoog Mogenden ‘agter een rescriptie, wegens zyne Maj: van Groot-Brittannien glr. geds. overgegeeven den 2 Aug: 1684’.

Hoewel de Staten-Generaal toen de financiële hand reikten, achtte het stadsbestuur het beter om een rechtstreeks beroep te doen op Maurits. Vanwege zijn overgeërfde bezittingen in die plaats, was hij geïnteresseerd in de defensiezaken van de stad. Vanwege zijn titels en de zekerheid die deze met zich meebrachten, was de stad geïnteresseerd in hem. En zo kreeg de prins dan misschien niet het eigendomsrecht op de middelen, maar wel het heffings- en bestedingsrecht. Hij besteedde het in beginsel ook aan militaire zaken en legde verantwoording af aan de Generaliteit.¹¹² De Staten-Generaal hadden op hun beurt veel consideratie met de persoon van Maurits en gedoogden diens rechten. Zo was het gebeurd dat de opvolgende prins van Oranje Maurits' rechten 'erfden' en men in de loop van de geschiedenis is gaan menen dat het zo hoorde en dat dus de prins van Oranje eigendomsrechten hadden op de middelen van Willemstad.¹¹³

Het akkoord, zo schrijft Van Slingelandt, ging zover niet en de regenten van Willemstad hadden het ook niet zo bedoeld. Het gevolg was nu, dat na de dood van Willem III, ruim een eeuw na het sluiten van het akkoord, deze rechten nog een onderdeel van zijn nalatenschap vormden. De prins had overigens zelf in 1684 zijn rechten op de middelen van Willemstad nog laten gelden tegenover de markies van Bergen op Zoom, die had geprobeerd een buitengewone belastingmaatregel ten uitvoer te leggen. Willem III schakelde hierbij de Staten-Generaal in, door het akkoord aan hen voor te leggen. Met hun hulp werd de poging van de markies in de kiem gesmoord.¹¹⁴

Van Slingelandt concludeert dat de verkeerde interpretatie van het in 1587 gesloten akkoord vergaande consequenties heeft gehad. Het recht op de middelen is een pijler van de soevereine staat en dat recht kan nooit in handen komen van particuliere personen. En als er dan, zoals nu was gebeurd, in de praktijk een stilzwijgende verschuiving had plaatsgevonden in de reikwijdte van het akkoord, dan stond de markies volledig in zijn recht om als onderdaan deze zaak te betwisten aan zijn soeverein. De prins van Oranje hadden een zeker recht om de middelen van Willemstad te innen en te gebruiken, maar dat hadden zij uitsluitend verkregen om daarmee de lasten van de oorlog en in het bijzonder de fortificaties te bekostigen.¹¹⁵ Van Slingelandt is van mening dat dit recht onderhand hoog en breed was vervallen.

¹¹² Ibidem, 177.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem, 178.

¹¹⁵ Ibidem, 179. Ter onderbouwing verwijst Van Slingelandt naar de resolutie van de Staten-Generaal 28 april 1587, de akte van het akkoord 30 juni 1587, de resolutie van de Raad van State 15 december 1626 en de resolutie van de Staten-Generaal 29 september 1702.

Wat hij hierboven stelt over het recht tot de middelen als pijler van de staat, dat geldt zijns inziens ook voor de middelen van het committimus.¹¹⁶ De middelen werden daar geheven op grond van plakaten en ordonnanties van generaliteitswege en verpacht door gecommitteerden van de Raad van State met assistentie van twee gecommiteerde raden van Zeeland. De rechtspleging ingeval van appèl tegen de besluiten omtrent de middelen bleef echter voorbehouden aan de Raad van State. Maar de provincie Zeeland inde wel de opbrengst en dat vindt Van Slingelandt een vreemde omkering van de akte van committimus. In die akte, vastgesteld op 13 augustus 1588, kreeg de provincie Zeeland op grond van haar kennis van zaken over Vlaanderen, weliswaar het bestuur en beheer van goederen, dijken, confiscaties en middelen toebedeeld, maar zonder enig recht op het financieel genot van de middelen.¹¹⁷ Net zo min had Zeeland het recht om de middelen vast te stellen of om die te betwisten aan de Generaliteit.

Nu had Zeeland zich hierover in de eerste jaren na de vaststelling van de akte ook geen nadere rechten aangematigd, maar de tijden waren veranderd.¹¹⁸ Het begon in 1630. In dat jaar hadden de Staten-Generaal ingestemd met het invoeren van de verpondingen in Vlaanderen, maar Zeeland verzette zich hiertegen met een beroep op de committimusakte van 1588. Zonder succes, want de Staten-Generaal beriepen zich op dezelfde akte en de verpondingen werden van generaliteitswege doorgezet in weerwil van het verzet van Zeeland.¹¹⁹ In 1673 ging Zeeland nog verder door buitengewone lasten te heffen op de onroerende goederen binnen het committimus. Vanwege klachten van eigenaren van die goederen namen de Staten-Generaal een aantal krachtige maatregelen, waar Zeeland zich niet aan overgaf. Willem III bemoeide

¹¹⁶ Ibidem, 180.

¹¹⁷ Ibidem, 181. Van Slingelandt citeert hier uit een advies van de Raad van State aan de Staten-Generaal van 29 december 1634, omdat hem gebleken was dat de originele akte zich niet in 'de Secretarie van den Raad van Staate' bevond en werd er in dat advies zelfs aan getwijfeld of 'er een sodanige Acte oit gegeven was'. Van Slingelandt schrijft: 'Maar, soo geloof mag gegeven worden aan een simple Copie, is de Acte van den volgenden inhoud, genoegzaam overeenkoomende met de aangetooge Resolutie'. De tekst is in zijn geheel opgenomen in Van Slingelandts betoog.

¹¹⁸ Ibidem, 183-184. In 1593 regelde de Raad van State de verponding van 'de Ambagten van Axel en Neusen' in goede harmonie met Zeeland. In 1598 stelde de Raad na overleg met de Zeeuwse gedeputeerden een bedrag vast ten behoeve van de fortificaties van Terneuzen. De Raad benoemde een speciale ontvanger hiervoor en regelde het jaar daarop, op advies van de Gecommiteerde Raden van Zeeland, welk deel voor rekening kwam van de eigenaars en welk deel ten laste van de gebruikers.

¹¹⁹ Ibidem, 184. Resoluties Staten-Generaal 5 en 8 februari 1631, 3 januari, 21 en 23 maart en 25 september 1635.

zich met de zaak en de Raad van State correspondeerde hierover met hem.¹²⁰ Over de afloop van deze correspondentie laat Van Slingelandt de lezer in het ongewisse.

In 1676 kwam het evenwel tot een akkoord tussen Holland en Zeeland om de Generaliteit te bewegen tot het mogen heffen van een extraordinaris verponding binnen de Generaliteitslanden. Daarnaast zou er een 200ste penning worden geheven over alle inwoners van het district van de Generaliteit. Deze maatregel zou voortduren zolang Holland en Zeeland het goed achten deze extraordinaris schattingen te moeten heffen. Bovendien zou de provincie Zeeland de buitengewone belastingen voor de kwartieren Axel, Terneuzen en Biervliet over de jaren 1673, 1674 en 1675 in de eigen kas mogen laten vloeien. Dit alles onder belofte geen nieuwe lasten op te leggen dan met voorkennis en toestemming van de Staten-Generaal. Uiteindelijk, zo schrijft Van Slingelandt, gingen de Staten-Generaal akkoord met deze voorstellen zo lang de financiële nood daartoe noopte.¹²¹ Tot zijn verbazing wordt er echter in de resolutie met geen woord gerept over het samenspannen van Holland en Zeeland richting Generaliteit en evenmin over de in de Zeeuwse kas gevloede belastingbaten uit Axel, Terneuzen en Biervliet.

In 1722 stelde Zeeland ook de bevoegdheid tot rechtspleging met betrekking tot de generaliteitsmiddelen aan de orde bij de Raad van State.¹²² Men was van mening dat deze toekwam aan de Gecommitteerde Raden van de provincie. De Raad van State maakte hier korte metten mee.¹²³ Van Slingelandt concludeert dan ook dat de Raad van State zijn recht binnen de Generaliteitslanden heeft gehandhaafd en verdedigd. Tegenover de provincie Zeeland inzake de middelen van het committimus en tegenover de prinsen van Oranje over de middelen van Willemstad. Ook na de dood van Willem III heeft de Raad er nog in 1704 gemotiveerd bij de Staten-Generaal op aangedrongen om het verschil van mening over die middelen ter beslissing te laten daar waar het hoorde, namelijk bij de Raad van Brabant en gebaseerd op de adviezen van de Raad van State. Een reactie is er nooit gekomen, ook niet na een herinneringsbrief van de Raad in 1706. De commissarissen die rapport hadden moeten uitbrengen, zwegen.¹²⁴

¹²⁰ Ibidem, 185. Van Slingelandt verwijst naar de brief van 10 augustus 1674, zonder inhoudelijke informatie te geven.

¹²¹ Ibidem, 186. Resoluties Staten-Generaal 27 februari en 2 maart 1676.

¹²² Ibidem, 186-187. Van Slingelandt voegt hier besmuikt aan toe: 'sig niet genoegende met het genot der Middelen van de voors. Quartieren'.

¹²³ Resoluties Raad van State 2 februari en 22 april 1722.

¹²⁴ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 187. Resolutie Raad van State 30 juli 1704; resolutie Staten-Generaal 21 januari 1706.

Had Van Slingelandt het in het voorgaande voornamelijk gehad over de vaste inkomsten van de staat uit zowel de provincies als de Generaliteitslanden, vervolgens richtte hij de blik op de casuele en onzekere middelen. Hij onderscheidde daarbij contributiën, brandschat, het inkomen van geannoteerde (verbeurdverklaarde) goederen en subsidies van buitenlandse hoven. Over subsidies was hij kort van stof en wees hij uitsluitend op de zogenoemde Franse penningen die van Parijs werden ontvangen tijdens de Spaanse Successieoorlog. Sindsdien was de Republiek – ‘door Gods zegen’ – in de positie geweest om subsidies te verlenen in plaats van die te ontvangen.¹²⁵ Waarom Van Slingelandt dit als een zegen beschouwde hoefde hij niet uit te leggen. Zijn contemporaine meelezers zullen deze obligate uiting van vroomheid ook zo hebben gevoeld. De Republiek als ‘Gods own country’.

Het inkomen dat getrokken kon worden uit geannoteerde goederen was aan restricties onderhevig.¹²⁶ De Raad kon ten behoeve van de staatskas uitsluitend rechtstreeks het annotatierecht toepassen in de Generaliteitslanden, maar niet zonder voorafgaande resolutie van de Staten-Generaal. Voor de uniegewesten lag dat anders. Zij hadden zelf het annotatierecht van goederen die op hun eigen grondgebied lagen en de baten vloeiden in de provinciale kas.

Over contributiën schrijft Van Slingelandt uitgebreider en wel vanwege het feit dat hem weer eens gebleken was dat door de jaren heen de Raad van State, ondanks zijn bevoegdheid, meermalen werd gepasseerd bij de toepassing van dit middel.¹²⁷ Hij stelt een viertal punten aan de orde. Ten eerste, hoewel de instructie voor de Raad van State niet uitdrukkelijk de inning en beheer ervan regelt, kon niet getwijfeld worden aan zijn bevoegdheid op dit terrein. Contributiën vielen immers onder de middelen waarover de Raad het bewind voerde. Hij wijst hierbij op een schrijven van de Raad aan de Staten-Generaal, naar aanleiding van een eigenmachtig optreden hunnerzijds bij de benoeming van een contributiecommissaris tijdens de Eerste Münsterse Oorlog (1665-1666).¹²⁸ De Raad gaf in die missive duidelijk te kennen, dat gedurende de lange oorlog met Spanje de contributiën werden geregeld onder zijn verantwoordelijkheid en stelde bovendien de ontvangers en controleurs aan inclusief hun instructies. De Raad benadrukte, dat zelfs de kapiteins-generaal niet op eigen houtje handelden

¹²⁵ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 188. In een noot voegt Van Slingelandt toe: ‘Bij het *Tractaat van Barriere* van den 15 Nov: 1715 heeft de Staat bedongen een subsidie van 1.250.000 gl: ’s jaars voor de besetting der Plaatsen van de Barriere, en voor het onderhoud der Fortificatien en Magazynen’.

¹²⁶ Ibidem, 189. Annotering betekent (hier) verbeurdverklaring en is geen confiscatie.

¹²⁷ Ibidem. Contributiën zijn alle leveringen aan geld, levensmiddelen, kleding enz. die een leger nodig heeft om te kunnen opereren. Een belasting die door het landsbestuur wordt geheven en geïnd via quotering.

¹²⁸ Ibidem. Het schrijven is gedateerd 30 november 1665.

wanneer hen tijdens een expeditie een direct verzoek tot heffing van contributiën bereikte, maar dat zij die verzoeken voorlegden aan de Raad. In een enkel geval gebeurde dat achteraf.¹²⁹

Er is echter ook een tweede punt waar Van Slingelandt de aandacht op vestigt bij de behandeling van de contributiën. Hij stelt dat, hoewel de Raad het beheer heeft, hij geen contributiën kan vorderen zonder een resolutie van de Staten-Generaal. De Raad kon op deze manier de Staten-Generaal niet passeren. Gedurende de oorlog met Spanje werden de te heffen contributiën en brandschattingen opgenomen in de jaarlijkse petitie op dezelfde wijze als de andere middelen van de Generaliteit. Hiertegen was van de kant van de Raad wel geprotesteerd vanwege het tijdgebonden karakter van de petitie in vergelijking met de onzekerheid van oorlogvoering, maar dat haalde niets uit. Tot 1648 bleef de band tussen de contributiën en de propositie van petities bestaan.¹³⁰ Dat betekende nu weer niet dat daarna de discussie over de contributiën tussen de Raad en de Staten-Generaal voorbij was. Integendeel.

Na de al aangehaalde kwestie uit de Münsterse oorlog richt Van Slingelandt de blik op het jaar 1672 en het begin van de eerste oorlog met Frankrijk en diens bondgenoten, de keurvorst van Keulen en de bisschop van Münster. Op 31 augustus van dat jaar besloten de Staten-Generaal tot het heffen van contributiën. De gewesten werden op de hoogte gesteld, het bedrag werd vastgesteld en bij in gebreke blijven zou door militair ingrijpen executie van roerende en onroerende goederen volgen.¹³¹ Via publicatie werden de steden en districten van dit besluit op de hoogte gesteld en de gedeputeerden van de Staten-Provinciaal werden gesommeerd een akkoordverklaring te tekenen ten burele van de Raad van State. De Staten-Generaal lieten de uitvoering van de resolutie tot contributie geheel en al aan de Raad. Zij zonden weliswaar een kopie van de resolutie aan Willem III, maar die diende uitsluitend ter kennisname. Tot zover werden de afspraken tussen Raad en Staten-Generaal gerespecteerd. Maar niet voor lang.

Hadden voorgaande kapiteins-generaal de regie over de contributiën aan de Raad gelaten, Willem III deed dat niet. Nadat via een tweede resolutie de Staten-Generaal de

¹²⁹ Het betreft hier het Land van Waas na de reductie van de stad Hulst in 1645.

¹³⁰ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 192. Resoluties Raad van State 30 november en 2 december 1592; resoluties Staten-Generaal 2 en 4 december 1592. De Raad protesteert in de resolutie van 30 november uitsluitend tegen het feit dat de brandschat, die bij akte van juli 1588 door de Hoog Mogenden 'absolutoelyk, en sonder limitatie' onder verantwoordelijkheid van de Raad was gesteld, binnen de beperking van de petitie gehouden werd. Het verband tussen brandschat en contributiën wordt door Van Slingelandt niet duidelijk gemaakt.

¹³¹ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 193. Van Slingelandt schrijft: '(...) dat de Provincien, door de wapenen van den vyand geoccupeert, op een raisonnable taux gestelt, en manu militari geëxecuteert, soudon worden'.

invordering van de contributiën gedelegeerd hadden aan de Rijngraaf en andere militaire officieren met de plicht verantwoording af te leggen aan de Raad, volgde een derde resolutie waarbij Willem III de volledige bevoegdheid over de contributiën kreeg.¹³² Het gevolg was, dat het geld van de contributiën buiten de generaliteitskas bleef, de prins erover beschikte in plaats van de Raad en dat er nooit verantwoording over werd afgelegd aan de Generaliteitsrekenkamer. Dit alles vond plaats zonder dat hierover in de derde resolutie iets was geregeld.¹³³ Van Slingelandt wil hier overigens niet mee insinueren dat de prins de inkomsten ten eigen bate aanwendde. De gelden werden wel degelijk besteed aan de doelen waarvoor het bedoeld was. Het pijnpunt was wederom het passeren van de Raad.

Tijdens de tweede oorlog met Frankrijk, de Negenjarige (1688-1697), bleef de regie rond de contributiën grotendeels in handen van de Raad met dien verstande dat de prins wel zelf de ontvangers aanstelde en sommige generaals uit die inkomsten emolumenten verschaften, waarvan de waarde in de generaliteitskas had moeten vloeien. Was dit al ernstig, voor Van Slingelandt is het nog veel ernstiger dat de Staten-Generaal die derde resolutie, waarbij de prins de volledige zeggenschap had gekregen over de contributiën, nooit officieel hebben teruggedraaid om zo de Raad de bevoegdheid terug te geven waar hij recht op had. Dat gebeurde pas na de dood van Willem III, bij resolutie van 25 april 1702. Toen werd alles weer zoals het was geregeld vóór 1672.¹³⁴

De derde kwestie is die van de aanstelling van ontvangers en ambtenaren voor de inning van de contributiën. Ook dit fluctueerde tussen de Raad en de Staten-Generaal. Nu eens waren het de laatsten die de aanstelling regelden, dan weer deed de Raad dit. Bij de regeling tot verdeling van de ambten in 1661, waarover Van Slingelandt al eerder schreef in het vijfde hoofdstuk van zijn 'Verhandeling', was echter uitdrukkelijk bepaald dat de Raad hiertoe de bevoegdheid had.¹³⁵ In 1673, bij de bovengenoemde derde resolutie kreeg Willem III ook de algehele zeggenschap over de aanstellingen. De Staten-Generaal schiepen daarbij nog wel voorwaarden voor overleg met de Raad. In 1689, toen Willem III al de scepter zwaaide over Engeland, moest de Raad het uitsluitend doen met een door de stadhouder-koning

¹³² Ibidem, 194. Resoluties Staten-Generaal 26 oktober, 10 en 22 november 1672 en 23 februari 1673.

¹³³ Ibidem. Van Slingelandt: '(...) alles regtsdraads strydig met de ordre van de Regeering'.

¹³⁴ Ibidem, 196. Voor de volledigheid zij hier vermeld dat Van Slingelandt in zijn betoog over de contributiën zijdelings de 'Sauveguarden en Pasporten van oorlog' erbij betreft. Deze beide bronnen van inkomsten fluctueerden met de contributiën mee zoals beschreven, maar kwamen in 1702 weer onder beheer van de Raad van State.

¹³⁵ Ibidem, 196-197. Resolutie Staten-Generaal 1 oktober 1661.

uitgevaardigde akte van aanstelling en restte de Raad slechts het maken van de instructie voor de ontvangers. In 1702 werd de aanstellingsbevoegdheid weer geheel bij de Raad gelegd op basis van de afspraken uit 1661.¹³⁶

Ten vierde maakt Van Slingelandt nog een enkele opmerking over de remissie van contributiën.¹³⁷ In het verlengde van wat hij al eerder schreef over dit onderwerp haalt hij nogmaals artikel 33 van de instructie voor de Raad uit 1651 aan. Dit artikel luidt:

De raden [leden van de Raad van State] zullen zonder voorkennis en toestemming van de vergadering van de ordinaris gecommiteerden ter Generaliteit geen remissie aan pachters of andere debiteuren van het ‘gemeene’ land mogen verlenen, tenzij in aanwezigheid van alle raden en dan met minsten tweederde van de stemmen.

Met dit artikel werd de Raad aan handen en voeten gebonden om zodoende verkeerd gebruik van remissie te voorkomen. Dat dit artikel misbruik van remissie bij verpondingen, beden, algemene middelen, domeinen en geestelijke goederen wilde tegenaan, daar heeft Van Slingelandt alle begrip voor. Deze zaken zijn gebonden aan vaste bedragen of worden verpacht aan de meestbiedende en gaf niemand zomaar de gelegenheid er persoonlijk voordeel uit te halen. Contributiën vielen echter niet onder dit artikel.

Want, zo stelt hij verder, met contributiën ligt het heel anders. Hierbij gaat het om bedragen die jaarlijks kunnen verschillen al naar gelang de oorlogslasten. En dus bij remissie hiervan al naar gelang de schade die is geleden ten gevolge van de oorlogsomstandigheden. Hiervoor zijn dus, in tegenstelling tot verpondingen, beden et cetera, geen vaste tarieven. Bovendien werden contributiën al helemaal niet verpacht, maar vastgelegd in een akkoord tussen partijen en in het geval van remissie, tussen de Raad en de partij die schade had geleden. Waarom, zo vraagt Van Slingelandt zich af, lieten de Staten-Generaal de Raad de vrije hand bij het sluiten van remissieakkoorden, maar bonden ze – met artikel 33 – diezelfde handen als het gaat om het verlenen van remissie van contributie?

Van Slingelandt wijst nog eens met nadruk op de wisselvalligheid van een oorlog. Het is geheel niet onmogelijk dat na afloop blijkt dat er te veel aan contributiën is afgedragen en

¹³⁶ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 197-198. Een soortgelijk verhaal vertelt Van Slingelandt over de aanstelling van officieren, hun superieuren en ondergeschikten, waarbij de Hoog Mogenden ook de bevoegdheid van de Raad met voeten traden.

¹³⁷ Ibidem, 198-202. Over deze zaak handelde Van Slingelandt al uitgebreid in het vijfde hoofdstuk van de ‘Verhandeling’, 157-172.

dat er dan compensatie moet volgen. Als dat nu vastgelegd is in een akkoord tussen twee partijen, de contribuant en de Raad, dan zou het toch uitermate vreemd zijn dat een derde partij, in dit geval de Staten-Generaal, bepaalt of er sprake kan zijn van remissie. Van Slingelandt concludeert dan ook, onder verwijzing naar wat hij eerder in de *Verhandeling* heeft geschreven over deze kwestie, dat er bij contributiën een onderscheid gemaakt moet worden tussen remissies van rechtswege en remissies uit gratie.¹³⁸ De eerste categorie valt niet onder artikel 33 van de instructie voor de Raad, de tweede wel en deze raakt dan ook direct de verantwoordelijkheid van de Raad.

6.5 De raad en de staatsuitgaven

In de voorgaande hoofdstukken van zijn *Verhandeling* heeft Van Slingelandt de bronnen van de staatsinkomsten breed besproken. Vervolgens gaat hij over tot behandeling van het gebruik van die inkomsten.¹³⁹ De algemene regel is dat inkomsten, uit zowel de provinciale consenten als alle andere, in de kas van de ontvanger-generaal vloeien. Dat kan gaan om contant geld, maar het kunnen ook toezeggingen van betalingen zijn. Uitgaven kunnen alleen worden gedaan met toestemming van de Raad van State, uitgevoerd door de ontvanger-generaal en geregistreerd in de Generaliteitsrekenkamer.

Van Slingelandt ziet niettemin op deze algemene regel uitzonderingen. Deze kunnen zowel de gewestelijke consenten als generaliteitsmiddelen betreffen. Soms raken die uitzonderingen ook de bevoegdheid van de Raad van State en de ontvanger-generaal, al dan niet in gezamenlijkheid. Zo werd de soldij van de gerepartiteerde krijgsmacht door de gezamenlijke provincies betaald op grond van de consenten, zonder dat de Raad zich hiermee bemoeide. Ook ging deze geldstroom buiten de kas van de ontvanger-generaal om, hoewel in vroeger tijden deze uitgaven door hem in de boeken werden verantwoord.¹⁴⁰ Een ander voorbeeld is, dat de provincies voor de betaling van alle overige posten van de staat van oorlog wel een verzoekschrift van de Raad nodig hadden. Deze akte moest sinds 1693 worden geregistreerd in de Generaliteitsrekenkamer, maar viel buiten de verantwoordelijkheid van de

¹³⁸ Ibidem, 199. Van Slingelandt voegt een brief van de Raad van 5 december 1713 toe aan zijn betoog. Deze brief werd geschreven naar aanleiding van een verzoek van ‘sommige Provinciën’ om de beschikking te krijgen over een staat van remissies die door de Raad waren verleend op de contributiën gedurende de Spaanse Successieoorlog.

¹³⁹ Ibidem, 203-212.

¹⁴⁰ Ibidem, 204. Deze kwestie behandelt Van Slingelandt in het eerste hoofdstuk van zijn ‘Historische Verhandeling (...) Militie, 5-49, aldaar 22-23.

ontvanger-generaal. Dit laatste dan weer met uitzondering van de onkostenvergoedingen, waarvan de opbrengsten wel door de ontvanger werden bijgehouden. Voorts had de ontvanger-generaal geen bemoeienis met de tractementen van ontvangers en rentmeesters van de generaliteitsmiddelen, predikanten en voorlezers. Deze uitgaven werden met voorkennis en instemming van de Raad verantwoord in de boeken van de lagere ontvangers en rentmeesters. Een laatste uitzondering op de algemene regel vormden de renten en interesten van het kapitaal ten laste van het comptoir generaal van de Republiek en van die van de beden en domeinen. Deze bedragen werden betaald op grond van de akten van negotiatie zonder jaarlijkse betalingsordonnanties van de Raad. Buiten deze uitzonderingsgevallen, zo onderstreept Van Slingelandt nog een keer, mochten geen uitgaven gedaan worden dan alleen door de ontvanger-generaal met goedkeuring van de Raad. Het was duidelijk vastgelegd.

In 1690 echter hadden de Staten-Generaal een maatregel ingevoerd, waarbij zij zich garant stelden voor leningen aan buitenlandse vorsten. Hadden dezen met toestemming van de Staten-Generaal leningen afgesloten bij partijen in de Republiek dan stonden de Staten-Generaal borg. Zij autoriseerden de ontvanger-generaal tot het betalen – uit de staatskas! – van de rente over die bedragen, als genoemde vorsten in gebreke bleven bij het voldoen aan hun betalingsplicht. Van Slingelandt laat zich verder niet uit over deze overheidsgarantie. Hij constateert slechts dat bij de invoering van deze maatregel de Raad geheel gepasseerd was.¹⁴¹

Kennelijk werd in 1708 de uitvoering van deze maatregel de dienstdoende ontvanger-generaal te gek en hij richtte zich hierover tot de Raad.¹⁴² Deze schreef op zijn beurt hierover aan de Staten-Generaal.¹⁴³ De Raad vroeg zich af of het betalen van aanmerkelijke sommen met betrekking tot de verstrekte leningen uit de staatskas, zonder tussenkomst van de Raad, wel overeenkwam met het oud gebruik, de landsverordeningen hieromtrent en de goede financiële huishouding. De Raad had na onderzoek geconstateerd dat het tussen 1647 en 1689 nooit was voorgekomen dat in soortgelijke zaken de ontvangers-generaal buiten bewilliging van de Raad om door de Staten-Generaal werden geautoriseerd om betalingen te doen.¹⁴⁴

¹⁴¹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 205.

¹⁴² Ibidem. De naam van de ontvanger-generaal wordt door Van Slingelandt niet genoemd. Van 1707-1740 was het dr Gijsbert van Hogendorp (1668-1750), heer van St. Jan Steen en Hofwegen, Glossenberghe, Steenhuysen, Cromstrijen en Heijningen.

¹⁴³ Ibidem, 205-208. De brief van de Raad is gedateerd 13 januari 1708.

¹⁴⁴ Ibidem, 206. De enige uitzondering gedurende deze jaren betrof een betaling aan de koning van Denemarken in 1671, maar in de voorafgaande resolutie (25 april 1671) van de Staten-Generaal werden de woorden ‘op autorisatie van de ontvanger-generaal’ naderhand gewijzigd in ‘op verzoek van de Raad van State’.

De landsverordening verbood dit laatste ook. Uitgaven uit de generaliteitskas vonden immers uitsluitend plaats op betalingsordonnantie van de Raad. Holland en Zeeland hadden gezamenlijk in 1623 ook nog eens aan de Staten-Generaal voorgelegd dat geen enkel ander college over de generaliteitskas zou mogen beschikken dan alleen de Raad van State en zo werd toen besloten. Dit besluit werd ook gehandhaafd toen in 1652 de Staten-Generaal buiten hun boekje gingen door eigenmachtig de ontvangers van 's-Hertogenbosch en enige andere plaatsen opdracht te geven tot het doen van betalingen aan hun gedeputeerden te Mechelen. Nadat de Staten-Generaal hierover door de Raad op de vingers was getikt, namelijk dat deze manier van doen inging tegen de instructies over betalingen die zij zelf in 1651 'op de grote zaal' nader hadden vastgesteld, bonden ze zonder pardon in. Goed financieel bestuur vereist, zo schreef de Raad ten slotte in zijn brief, dat de ontvanger-generaal geen betalingsbevoegdheden worden toegekend die buiten de Raad om gaan. En zeker niet als het om 'notable sommen (...) jaa hondert duisenden' zou gaan.¹⁴⁵

Het bovenstaande betekent evenwel niet dat de Raad naar eigen believen kon beschikken over de generaliteitsfinanciën. Het geld moest immers worden besteed aan omschreven doelen. Van Slingelandt onderscheidt er drie.¹⁴⁶ Ten eerste moesten de inkomsten uit de provinciale consenten besteed worden aan de in de petitie omschreven doelen. De Raad had zich hierbij te houden aan artikel 19 van zijn instructie. Vervolgens wijst hij op de besteding van de middelen uit de Generaliteitslanden. Deze inkomsten hadden hun eigen bestemming en werden doorgaans aangewend voor de betaling van ettelijke miljoenen aan interesten. Eventuele overschotten vloeiden in de generaliteitskas. Verder werd het onderhoud van fortificaties en frontieren in het district van de Generaliteit hieruit bekostigd en ook de tractementen van de ministers en andere functionarissen van de Staten-Generaal, de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer en van de Raden van Brabant en Vlaanderen. Bovendien waren er nog veel andere lasten die er, vooral in tijden van oorlog, overigens wel voor konden zorgen dat de uitgaven de inkomsten danig verminderden dan wel overstegen.

Dan was er in de derde plaats de besteding van de inkomsten uit contributiën. Wanneer deze geheven konden worden in het land van de vijand, dan kwam dit ten goede aan 's lands kas en wel speciaal als supplement op de te betalen interesten.¹⁴⁷ In een eerder stadium van de

¹⁴⁵ Ibidem, 208.

¹⁴⁶ Ibidem, 208- 211.

¹⁴⁷ Ibidem, 209-210. Van Slingelandt verwijst naar een aantal resoluties van zowel de Staten-Generaal als van de Raad uit de periode 1630-1643.

geschiedenis van de Republiek werden de inkomsten uit contributiën voornamelijk bestemd voor de oorlogslasten, zoals ook blijkt uit het 6e artikel van de instructie voor de Raad uit 1584.¹⁴⁸ Bij geheime resolutie van 25 april 1702 – in het begin van de Spaanse Successieoorlog – verzochten de Staten-Generaal de Raad om een aparte kas aan te leggen voor de inkomsten uit contributiën. Met voorkennis en goedvinden van de Staten-Generaal zou de Raad deze gelden kunnen besteden zoals hij dacht dat het beste voor het land zou zijn. Voor wat betreft het grootste deel van de uitgaven zijn de Staten-Generaal er inderdaad in gekend, zo schrijft Van Slingelandt, maar voor het overige zijn met dit geld de urgente tekorten aangevuld die ontstonden aan zowel de gewone kasmiddelen, als in de buitengewone consenten van de provincies. Was dit niet gebeurd, dan waren verschillende krijgsoperaties nooit begonnen of tot een goed einde gebracht.¹⁴⁹ Van Slingelandt erkent dat de Raad daarbij van tijd tot tijd het ene gat met het andere gedicht heeft. Maar, zo stelt hij, voorafgaand overleg met de Staten-Generaal en de daaropvolgende discussies met de afzonderlijke provincies, om hen te bewegen de buitengewone lasten te consenteren, zou tot niets hebben geleid of nog minder hebben uitgewerkt dan ze nu gedaan hebben.¹⁵⁰

De laatste zaak die Van Slingelandt aankaart over het aanwenden van consenten en andere middelen van de Generaliteit, betreft de onderlinge verhouding tussen de Raad en de Generaliteitsrekenkamer in het licht van de positie van de ontvanger-generaal. Het uitgangspunt was dat de ontvanger-generaal geen uitgaven mocht doen op betalingsordonnantie van de Raad, zonder dat daarvan ook registratie plaatsvond in de Rekenkamer. Betekent dit nu ook, zo vraagt Van Slingelandt, dat de Rekenkamer een oordeel mocht of moest vellen over de validiteit van de beslissing van de Raad? Hij geeft als antwoord, dat uit de uitbreiding in 1651 van de instructie voor de Rekenkamer blijkt, dat de toetsing door dat college zich niet uitstrekt tot de controle van de ‘fondsen’ (financiële bronnen) waarop de Raad zijn betalingsopdrachten baseerde. Dit zou ook maar moeilijk kunnen, want van de consenten draagt de Rekenkamer immers geen kennis, omdat ze niet aan hem werden toegezonden. De Generaliteitsrekenkamer heeft wel tot taak om de achterliggende bescheiden, waarop de betalingsordonnanties zijn gebaseerd, te controleren op inhoud, toepasbaarheid en effectiviteit en of het conform de

¹⁴⁸ Van Slingelandt heeft in hoofdstuk 7 van de ‘Verhandeling’ ook al uitgebreid over de contributiën geschreven en constateerde daar dat het een gebrek van de instructies voor de Raad van 1588 en 1651 was, dat daarin niets geregeld werd over deze materie.

¹⁴⁹ Van Slingelandt noemt als voorbeeld ‘de gedenkwaardige beleegering der Stad en Citadelle van Ryssel’ in 1708.

¹⁵⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 211.

landsorde was. Tenslotte moest de Rekenkamer toezien op de naleving van de instructie door de Raad op het punt van het uitkeren van pensioenen, remissies en het aanbesteden van openbare werken. De boekhouding moest op orde zijn en er moest controle zijn over het zegelrecht.

6.6 De Raad en de admiraliteitsfinanciën

Hoewel Van Slingelandt meende dat hij intussen genoeg had geschreven over de Raad van State en de financiën van de Republiek, vond hij het toch de moeite waard om nog na te gaan in hoeverre er een relatie was tussen de middelen van de admiraliteitscolleges en de bevoegdheid van de Raad.¹⁵¹ Hij onderscheidt twee bronnen van inkomsten voor de admiraliteit: de gewone middelen van konvooien en licenten – ook wel uitgaande en inkomende rechten genoemd – en de subsidies van de provincies. Over de eerste bron, konvooien en licenten, merkt Van Slingelandt op, dat de inkomsten hieruit oorspronkelijk bestemd waren voor de bescherming van koophandel en zeevaart en ook voor de kosten van de zeeoorlogen. Bleef er geld over, dan zou dat kunnen worden aangewend voor de landoorlogen.¹⁵²

Van dit laatste is nauwelijks sprake geweest. Overschotten op konvooien en licenten waren er zelden of nooit en de admiraliteitscolleges moesten daarentegen doorgaans worden gesubsidieerd. Er was dus geen andere relatie tussen deze bron van inkomsten en de Raad van State dan via de jaarlijkse petitie de provincies te verzoeken om bij te dragen. Hieruit werden vervolgens – middels de konvooimeesters – de kosten van de bescherming van de binnenvaart betaald voorzover het in het belang van de Generaliteit was. Onder verwijzing naar artikel 22 van de instructie voor de Raad uit 1651, dat handelt over konvooien en licenten, merkt Van Slingelandt op, dat dit nu juist een van die artikelen is die in de praktijk niet goed uitvoerbaar bleken. Had nu de Raad de superintendentie over de zaken betreffende de admiraliteit gehouden, zoals was bepaald in artikel twaalf van de raadsinstructie uit 1584, maar die verdwenen was uit de instructie van 1588, dan had hij een groter gezag gehad om te handelen in zaken van konvooien en licenten.¹⁵³

¹⁵¹ Ibidem, 213.

¹⁵² Van Slingelandt verwijst hiervoor naar artikel 12 van de instructie voor de Raad 1584 en naar de resoluties van de Staten-Generaal 20 mei 1609 en 9 augustus 1610.

¹⁵³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 215. Vrijwel aan het begin van het eerste hoofdstuk van de ‘Verhandeling’ (p.8) schrijft Van Slingelandt ook al over de kwestie van de superintendentie. Kort na 1584 kwam

De instructie van 1651 had de bevoegdheid van de Raad nog verder beperkt. De Grote Vergadering liet toen de meeste artikelen bestaan zoals ze waren opgesteld in 1588. Was er dan helemaal niets veranderd in de regeringsvorm tussen 1588 en 1651, zo vraagt Van Slingelandt zich af. Al in 1588 had de toenmalige thesaurier-generaal namens de Raad de Staten-Generaal laten weten dat het genoemde artikel, aldaar 15, onuitvoerbaar was en dat de Raad daarom de handen aftrok van de konvooien en licenten.¹⁵⁴ Het gevolg was, hoewel Van Slingelandt niet expliciet duidelijk maakt *waarom* de artikelen uit beide instructies onuitvoerbaar zijn, dat het gezag van de Raad zich uitsluitend uitstreckte tot de al genoemde consenten ter voldoening van de kosten van de binnenvaart, althans, voorzover het in het belang van de Generaliteit was. Wat daarbuiten viel kwam op de begroting van de admiraliteit te staan. Maar wie bepaalde de grens daartussen?¹⁵⁵

Dit leverde na 1588 met enige regelmaat een stevige discussie op met de admiraliteitscolleges, die zich door de vaagheid van de beperkende resolutie van de zijde van de Staten-Generaal zwaarder belast zagen. Bovendien zou het strijdig zijn met hun eigen instructie.¹⁵⁶ Wel hadden zij een contract gesloten met de provincies Gelderland, Overijssel en Utrecht over de konvooien, maar daar wilden zij het dan ook bij laten. Van Slingelandt concludeert echter aan de hand van de stukken dat de admiraliteitscolleges absoluut geen recht hadden om zich te onttrekken aan hun verantwoordelijkheid wat dit betreft ten opzichte van ook de andere vier gewesten. In zekere zin kwam er in 1678 een eind aan de discussie, toen de Staten-Generaal vastlegden waar de Raad en de admiraliteit het dan wel over eens waren.¹⁵⁷ Niet dat dit de eindoplossing was, aldus Van Slingelandt, maar ook in volgende jaren, als het

deze in handen van een apart college naast Maurits als admiraal. Enkele jaren later kregen de Staten-Generaal de superintendentie.

¹⁵⁴ In 1588 was Joris de Bie (†1628) thesaurier-generaal, die dit ambt bekleedde van 1586 tot aan zijn dood. Resolutie Raad van State 19 december 1588: ‘dat zy sig van het stuk der Convoyen had ontslaagen, en de handen ganschelyk daar van getoogen, met vermaaning, dat de Staaten het stuk van de Convoyen wilden by de hand neemen’.

¹⁵⁵ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 216. Bij resolutie van de Staten-Generaal 30 augustus 1597 werden de konvooimeesters geautoriseerd ‘om in voorvallende saaken, den dienst van de Generaliteit aangaande, de nodige Scheepen, en lynpaerden, te huuren, en te bestellen, ook uit de penningen van haar ontfang te betalen’.

¹⁵⁶ Ibidem, 218. Instructie admiraliteitscolleges artikel 27.

¹⁵⁷ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 219. Resolutie Staten-Generaal 26 januari 1678.

punt in kwestie weer ter tafel kwam, bleven de Hoog Mogenden pal achter de argumenten van de Raad staan.¹⁵⁸ De admiraliteitscolleges hadden ongelijk.

De tweede bron van inkomsten voor de admiraliteit vormden de subsidies. De Raad van State had op grond van zijn instructie de taak om de subsidies per petitie aan de gewesten te verzoeken, vervolgens te innen en daarna te verdelen over de admiraliteitscolleges. Deze gelden, die binnenkwamen via buitengewone verzoeken, de extraordinaris consenten, vloeiden eerst in de kas van de ontvanger-generaal om daarna te worden besteed aan de daartoe bestemde doeleinden.¹⁵⁹

De kritiek van Van Slingelandt richt zich vooral op het feit dat de Raad al sinds jaren buitengesloten was bij het formeren van petitiees over zeezaken. Daarom waren de provincies achterdochtig geworden en heel voorzichtig in hun toezeggingen, waardoor vervolgens de inning van de gelden stagneerde. Bovendien had de Raad geen stem meer in de besteding van deze inkomsten, omdat de doelen al waren vastgesteld, buiten de Raad om, door de admiraliteitscolleges. Alles was dus louter een formaliteit geworden, terwijl de Raad wel de verantwoordelijkheid droeg. Was het maar gebleven bij de generaliteitsresolutie uit 1654.¹⁶⁰ Toen was nog eens uitdrukkelijk bevolen aan de admiraliteitscolleges om de Raad volledig inzage te geven in hun inkomsten en uitgaven en scheepsaantallen. De Raad zou dan vervolgens een goede berekening kunnen maken van de kosten die door de admiraliteit uit eigen vermogen gedragen moest worden en wat daarop moest worden aangevuld middels de buitengewone verzoeken aan de gewesten. De praktijk is nu, zo schrijft Van Slingelandt, dat de begroting van de admiraliteitscolleges afhankelijk is gemaakt van wat de provincies bereid zijn bij te dragen in plaats van andersom.¹⁶¹

6.7 De Raad en de rechtspraak

Omdat de Raad van State de hoogste rechtbank was in krijgsklagen en in kwesties met betrekking tot generaliteitsmiddelen, verdient de bevoegdheid van de Raad op dit terrein bijzondere aandacht. Nu had Van Slingelandt over het eerste al uitgebreid geschreven in de

¹⁵⁸ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 220. Resoluties Staten-Generaal 1 april 1679, 7 en 21 augustus 1683 en 14 maart 1693.

¹⁵⁹ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 220-222.

¹⁶⁰ Resolutie Staten-Generaal 30 januari 1654.

¹⁶¹ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 225.

‘Historische Verhandeling (...) Militie’.¹⁶² Het tweede is door hem aan de orde gesteld in de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ en kwam hierboven reeds aan de orde.¹⁶³ Daarom wordt in dit hoofdstuk uitsluitend ingegaan op de rechtsbevoegdheid van de Raad in krijgszaken, ten eerste over zijn suppoosten, ten tweede over personen en goederen die in tijden van oorlog via de Republiek van het ene vijandelijke gebied naar het andere gaan en vervoerd worden en ten derde over personen die oorlogsmisdrijven begaan.

Aangaande het eerste punt laatt Van Slingelandt zien, dat waar de instructie van 1584 de Raad kwalificeerde tot rechtsbevoegdheid over zijn ambtenaren, ontvangers, collecteurs en andere dienaren, dit geheel ontbrak in de instructie van 1588.¹⁶⁴ De instructie van 1651 bevatte wel een bepaling hierover, maar die raakt volgens Van Slingelandt slechts zaken van corruptie waar suppoosten bij betrokken zijn.¹⁶⁵ De rechtsbevoegdheid van de Raad reikte veel verder, zo meent hij. Ook is die bevoegdheid, strafrechtelijk en civiel, over de commiezen van de ontvanger-generaal tot 1670 nooit in twijfel getrokken. Het maakte daarbij geen verschil of zij nu woonden in het gebied van de stemhebbende provincies of daarbuiten.¹⁶⁶

In 1670 deed zich evenwel een kwestie voor tussen de magistraat van Utrecht en de Raad over een door Van Slingelandt niet nader omschreven aanklacht tegen de commies Hendrik van Leeuwen. Het ging daarbij niet zozeer over de competentie van de Raad, als wel over de hoedanigheid van de persoon. Was hij nu een suppoost (ondergeschikte) van de Raad of een particulier bediende van de ontvanger-generaal, zoals de magistraat meende? Indien het laatste het geval was, dan had de Raad geen bevoegdheid om de man voor het hekje halen. De Staten-Generaal waren dat ook van mening en ontsloegen de Raad van zijn verantwoordelijkheid in deze kwestie terwijl men, zo stelt Van Slingelandt, in deze zaak heel goed de ongerijmdheid begreep van het elders wel voor het gerecht brengen van administrateurs van generaliteitsmiddelen.¹⁶⁷ Maar wat gebeurde er?

¹⁶² Hoofdstuk 13 ‘Van de militaire Justitie, en van den hoogen Krygsraad’, 228-263.

¹⁶³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 147-157.

¹⁶⁴ Instructie 1584, artikel 3.

¹⁶⁵ Instructie 1651, artikel 39.

¹⁶⁶ Van Slingelandt noemt twee voorbeelden zonder die inhoudelijk te maken: 1. In 1637 de zaak van de commies Johan Schas (1656-1726), heer van Kampestein en Rijnsweerde en 2. In 1667-1668 de procedure tegen commies Johan Breugel. De laatste had, in samenwerking met ‘buyten-commiis’ Philips Hodenpijl (ca.1627-1706), in Zeeland gelden van buitengewone consenten verduisterd.

¹⁶⁷ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 227-228. Resolutie Staten-Generaal 15 januari 1671. Zie voor deze kwestie ook verderop § 6.8.

Tot Van Slingelandts verbazing werd, ongeveer tegelijk met de resolutie van de Staten-Generaal waarbij de Raad deze zaak uit handen werd genomen, door dezelfde ook een resolutie ontworpen op grond waarvan, zonder uitzondering en zonder pardon, alle commiezen die een ambtsmisdrijf zouden begaan, nu en in de toekomst, onder de rechtsbevoegdheid van de Raad vielen en zouden vallen.¹⁶⁸ Eigenlijk kwam het er op neer schrijft Van Slingelandt, dat niemand zowel voor als na 1670, ooit getwijfeld heeft aan de juridische zeggenschap van de Raad over de ontvangers en administrateurs. Dit nam overigens niet weg, dat de Raad zijn recht op dit punt van tijd tot tijd met hand en tand moest verdedigen.¹⁶⁹ Een laatste opmerking die Van Slingelandt maakt over de judicature met betrekking tot de suppoosten, gaat over de vraag wie de Raad hiertoe rekent. In het licht van artikel 39 van de instructie 1651 vallen hier ook de ingenieurs, auditeurs-militair, commiezen van de levensbehoeften en munitie en de provoosten onder.¹⁷⁰

In de tweede plaats had de Raad de jurisdictie over de personen en goederen die zich in tijden van oorlog verplaatsten via de Republiek van het ene vijandelijke gebied naar het andere. Dit was namelijk niet toegestaan zonder in het bezit te zijn van een paspoort van oorlog. Wie met zijn waren door soldaten werd betrappt was te allen tijde ‘van goede prijs en rantsoenabel’, dat wil zeggen: moest boeten. Over de jurisdictie van de Raad in dezen is nooit enige discussie ontstaan. De judicature, de rechtspleging, kon door de Raad in eerste instantie verwezen worden naar de krijgsraden.¹⁷¹

¹⁶⁸ Resolutie Staten-Generaal 14 oktober 1670 (concept) en 13 oktober 1671 (definitief).

¹⁶⁹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 229-230. Van Slingelandt noemt de kwestie Andries Kaan (elders Caan), burgemeester en pensionaris van Vlissingen, die in 1710 gedagvaard werd als ontvanger van de ‘Domaniale Middelen’ van Menen. Hij dacht aan zijn veroordeling door de Raad te kunnen ontkomen door ‘allerhande chicanes’. Het proces duurde uiteindelijk tot 1718 en ook naderhand trachtte hij het vonnis van de Raad teniet te doen. De bijlagen bij de *Verhandeling* (265-289), over het recht van appèl, hebben betrekking op deze kwestie. Een tweede kwestie betrof de dagvaarding, wegens corruptie, van de ontvanger-generaal Van Hogendorp in 1722, die zich daaraan met een beroep op de Hoge Raad trachtte te onttrekken. Toen hem dat niet lukte, beriep hij zich op de Staten van Holland, waar hij eveneens nul op het request kreeg. Uiteindelijk onderwierp hij zich aan de judicature van de Raad.

¹⁷⁰ Resoluties van de Raad van State 19 maart 1597, 8 maart 1606, 10 en 22 november 1627, 1 juni 1630, 2 juli 1636, 28 juli 1641, 19 maart en 23 april 1643 en 16 januari 1646. Een provoost is een gerechtelijk (ook militair) ambtenaar die toezicht houdt bij de tenuitvoerlegging van de (militaire) vonnissen. Ook: bevelhebber van een legerafdeling.

¹⁷¹ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 231. Resoluties Staten-Generaal 2 juli 1624, 18 oktober 1625, 27 augustus en 3 september 1627 en 15 november 1628.

De Staten-Generaal hadden begin 1639 nog wel getracht de mogelijkheid van appèl tegen de vonnissen van de Raad in dit soort kwesties te verruimen, ten faveure van hun ingezetenen die in de fout waren gegaan. De Raad schreef hierover aan de Staten-Generaal dat hem deze verruiming verbaasde en vreesde dan ook wanneer aanhoudingen en eerste vonnissen in dit soort zaken niet meer serieus werden genomen, de milite zich ook wel twee keer zou bedenken alvorens tot arrestatie over te gaan.¹⁷² Hoe en of dit schrijven een vervolg kreeg schrijft Van Slingelandt niet. Dat hij een gedeelte van deze resolutie van de Raad in ‘Verhandeling’ opnam heeft ongetwijfeld alles te maken met zijn eeuwige strijd voor het behoud van de bevoegdheden van de Raad van State tegenover die van de Staten-Generaal. De eerste zin van de resolutie luidt namelijk ‘dewyl haar Hoog Mogenden sitten sonder eed, en sonder Instructie’.¹⁷³

Ten derde, de rechtspleging over diegenen die de oorlogswetten van de Generaliteit hebben overtreden stond ook geheel aan de Raad van State. Van Slingelandt haalt hiervan acht voorbeelden aan over de periode 1596 tot 1645.¹⁷⁴ Zo werd in 1596 de syndicus (stadsadvocaat) van de stad Groningen, Wilhelmus Hammonius, voor de Raad geleid op de beschuldiging te hebben gecorrespondeerd met aartshertog Ernst van Oostenrijk (1553-1595) en daarmee zijn boekje te buiten was gegaan. In 1626 werd Jacob Hendrikx Bolleman, koopman te Schiedam, aangehouden, die op last van de Staten-Generaal zeeschepen voor het transport van de milite inhuurde, maar daarmee gefraudeerd had. In 1639 bepaalden de Staten-Generaal, dat al wie de vijand had gediend bij het vervoeren van soldaten en munitie uit Spanje en Italië of die zich met dergelijke zaken zou gaan bezighouden, door de Raad van State zouden worden berecht naar behoren. Hoewel de afzonderlijke provincies de beschuldiging tegen hun ingezetenen konden tegenspreken en hen soms voorzagen van een akte van vrijwaring, kan in Van Slingelandts ogen de conclusie geen andere zijn dan dat uit al de aangehaalde gevallen duidelijk blijkt, dat de Raad van State de jurisdictie bezat.

6.8 De Raad en de Staten-Generaal

De kwestie die Van Slingelandt vervolgens bespreekt, gaat over de vraag of de Staten-Generaal bevoegd zijn om de besluiten van de Raad te corrigeren en te herroepen. Anders gezegd, in

¹⁷² Resolutie Raad van State 11 januari 1639.

¹⁷³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 231.

¹⁷⁴ Ibidem, 232-235.

hoeverre de Raad ondergeschikt is aan deze vergadering als het gaat over zaken en personen waar de Raad, volgens zijn instructie, de zeggenschap over heeft. Van Slingelandt maakt hierbij onderscheid tussen de Staten-Generaal als vergadering van de gezamenlijke provincies, zoals bijvoorbeeld de extraordinaris of buitengewone vergadering van 1651 en de vergadering van de ordinaris gecommiteerden ter generaliteit. Hij wijst hierbij op artikel 50 van de instructie voor de Raad uit 1651, waarin bepaald wordt dat de Staten-Generaal en ook de afzonderlijke gewesten het recht en de macht hebben, om onder bepaalde voorwaarden zelf orde op zaken te stellen. Zaken waarover onder gewone omstandigheden de Raad de zeggenschap heeft. Van Slingelandt benadrukt echter, dat in het genoemde artikel *geen* gewag wordt gemaakt van de vergadering van de ordinaris gecommiteerden. Deze vergadering heeft in Van Slingelandts ogen dat recht en die macht dus niet, hoewel zij in meerdere artikelen van de instructie expliciet wordt genoemd.¹⁷⁵ Hiermee raakt Van Slingelandt wederom aan zijn centrale kritiekpunt op de Staten-Generaal, namelijk het ontbreken van eed en instructie voor de ‘gedeputeerden ter dagvaart’.

Een ander onderscheid betreft de agenda van de verschillende vergaderingen. Er zijn drie varianten. Ten eerste zijn er onderwerpen die ‘simpelyk gestelt worden ter dispositie’ van de Raad en ten tweede onderwerpen die de Staten-Generaal en de Raad gezamenlijk aangaan. Hierbij moet dan weer onderscheid worden gemaakt tussen zaken waarover de Staten-Generaal de beslissingsbevoegdheid hebben, maar pas na het inwinnen van het advies van de Raad of andersom. Ten derde zijn er dan nog kwesties die de Raad kan afhandelen met uitsluitend voorkennis en toestemming van de Staten-Generaal.¹⁷⁶ Wat voor Van Slingelandt vaststaat is dat de Staten-Generaal geen recht of macht hebben om die zaken te corrigeren of te herroepen waarover de Raad de uitsluitende bevoegdheid heeft, zoals bepaald in de instructie.¹⁷⁷

Ook dient hierbij gelet te worden op het verschil tussen judiciële en extrajudiciële besluiten en decreten van de Raad. Alvorens dit uit te werken benadrukt Van Slingelandt met klem, dat de Raad bij judiciële beslissingen arrest wijst zonder mogelijkheid van appèl bij de Staten-Generaal. Dat geldt nog sterker voor de extrajudiciële of politieke besluiten. Allereerst behandelt Van Slingelandt de judiciële beslissingen. Het recht van appèl bij vonnissen van de

¹⁷⁵ Ibidem, 236-237. Instructie Raad van State 1651, artikelen 4, 5, 7, 8, 9, 10, 33, 42 en 43.

¹⁷⁶ Instructie Raad van State 1651, artikel 7 (eerste variant); artikelen 2, 4, 5, 42 en 43 (tweede variant); artikel 33 (derde variant).

¹⁷⁷ Van Slingelandt verwijst hier ook nog weer eens naar de instructie voor de gedeputeerden van de Staten van Holland van 23 juli 1669: ‘(...) den Raad van Staate te laten by het volkooome gebruik van haar Instructie, sonder daar in eenige verandering, of inbreuk, te doen, of te gedoogen by iemand anders gedaan te worden’.

Raad, dat dus niet bestond, is een voortdurend twistpunt gebleken tussen hem en de Staten-Generaal.¹⁷⁸ Het was in vroeger dagen zeker voorgekomen dat de Staten-Generaal wel de mogelijkheid verleenden om bij hen in beroep te gaan. In al die gevallen had de Raad zijn ongenoegen doen blijken, maar zich er verder bij neergelegd. Tot 1636, toen er ter Generaliteit discussie ontstond over een verzoek om gratie te verlenen aan een zekere Jacob Frederik van Renesse, die bij vonnis van de Raad ter dood veroordeeld was. De Staten van Holland hielpen toen de Raad door er met nadruk op te wijzen, dat aan de vergadering van de Staten-Generaal elke rechtsgrond ontbrak om over deze zaak te delibereren.¹⁷⁹ De Hollanders ontwierpen hierop een instructie voor de eigen gedeputeerden met als voornaamste bepaling dat zij zich verre zouden houden van het uitoefenen van rechtspraak.¹⁸⁰

Na nog een tweetal andere voorbeelden aan te halen van ongeoorloofde inmenging van de Staten-Generaal in juridische zaken, trekt Van Slingelandt zijn conclusie, onder verwijzing naar brieven van de Raad aan zowel de Staten-Generaal als aan de Staten van Holland.¹⁸¹ Ten eerste vormen de Staten-Generaal geen Hof van Justitie en zij hebben, ten tweede, daarom geen recht van appèl inzake vonnissen van de Raad, tenzij met bijzondere toestemming van de gezamenlijke bondgenoten. Bovendien bezat de Raad van State de jurisdictie al voordat de Staten-Generaal in 1593 voor het eerst in permanente zitting bijeenkwamen. Uit niets blijkt dat toen de gedachte is ontstaan om de jurisdictie tot een gedeelde verantwoordelijkheid te maken. Het Hof van Holland bekrachtigde nog in 1658 het recht van de Raad in dezen.¹⁸²

Vervolgens de extrajudiciële besluiten. Ook met betrekking tot deze besluiten is de Staten-Generaal geen superioriteit toe te dichten, ook al heeft Van Slingelandt reeds aangegeven dat er zaken zijn die in onderling overleg tot een conclusie worden gebracht. De Raad heeft echter altijd begrepen, dat zolang hij binnen de grenzen van eigen bevoegdheid bleef, hij niet gebonden was aan resoluties van de Staten-Generaal. Van Slingelandt noemt drie voorbeelden. De Raad had zich in 1590 al verzet tegen ‘de hoge taal’ die de Staten-Generaal aansloegen over een eis aan de Raad om hen te vergezellen naar Arnhem voor overleg over

¹⁷⁸ De bijlagen die aan de ‘Verhandeling’ zijn toegevoegd handelen over het recht van appèl en de discussie hierover tussen de Raad en de Hoog Mogenden naar aanleiding van de kwestie Andries Kaan.

¹⁷⁹ Resolutie Staten van Holland 16 juli 1636.

¹⁸⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 240-241.

¹⁸¹ Brieven van de Raad aan de Staten-Generaal 18 mei 1658 en 27 mei 1670; brief van de Raad aan de Staten van Holland 30 april 1694.

¹⁸² Advies Hof van Holland aan de Staten-Generaal 31 mei 1658 (bijlage bij de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 281-287).

militaire zaken met de stadhouder.¹⁸³ Dit was de omgekeerde wereld, want de Raad zou wel de Staten-Generaal kunnen vragen om in zo'n overleg te participeren, maar niet andersom.¹⁸⁴ Evenzo verzette de Raad zich in 1670, toen er discussie ontstond over bemoeienis van de Staten-Generaal met de aanstelling van hoge militairen. De Raad benadrukte in de correspondentie hierover met hen dat dit binnen de grenzen van *zijn* bevoegdheid viel en dat een besluit in dezen niet onderworpen was aan enige herziening van buitenaf. De provincies stemden uiteindelijk in.¹⁸⁵ Een derde voorbeeld geeft Van Slingelandt over de door hem al eerder aangehaalde discussie met de magistraat van Utrecht over de dagvaarding van de commies Hendrik van Leeuwen.¹⁸⁶

Van Slingelandt erkent dat dit laatste voorbeeld weliswaar een judiciële kwestie betreft, maar die werd behandeld op extrajudiciële wijze. De magistraat van Utrecht had zich namelijk niet gericht tot een hogere rechtbank, maar tot de Staten-Generaal. Hij meende namelijk dat zij door hun autoriteit de Raad wel konden beteugelen binnen de grenzen van zijn jurisdictie. Maar die vlieger ging niet op. De eindconclusie die uit al deze voorbeelden duidelijk blijkt, is dat de Raad van State niet zodanig onderhorig was aan de Staten-Generaal dat zij maar te gebieden hadden en dat de Raad dan wel luisterde en daarnaar handelde.

6.9 De Raad en zijn samenstelling

Aan het eind van zijn lange 'Verhandeling' zet Van Slingelandt de schijnwerper op de leden van de Raad en behandelt hij allereerst de positie van de stadhouders. Deze materie kwam al aan de orde in het vijfde hoofdstuk van dit boek en daarom wordt er hier aan voorbijgegaan.¹⁸⁷ Buiten de stadhouder(s) bestond de Raad uit twaalf leden, die op voordracht van de provincies door de Staten-Generaal werden benoemd.¹⁸⁸ Gedurende de jaren 1672 tot 1674 bleven

¹⁸³ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 246.

¹⁸⁴ Resoluties Raad van State 25, 26 en 27 juni 1590.

¹⁸⁵ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 247-249.

¹⁸⁶ Ibidem, 249-252. Over deze kwestie schreef Van Slingelandt ook al in hoofdstuk 10 van de 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 227-228. Zie hierboven § 6.7.

¹⁸⁷ Hoofdstuk 5.3 'De stadhouder in de Raad van State'.

¹⁸⁸ 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 258. Tot 1672 leverde Holland drie raden, Friesland, Gelderland en Zeeland elk twee, en Overijssel, Stad en Lande en Utrecht elk een. In 1674 leverde Gelderland een zetel in ten voordele van Stad en Lande.

Gelderland, Overijssel en Utrecht buiten de Raad vanwege de bezetting van deze gewesten door Frankrijk.

In 1588 besloot de Raad dat de leden de vergadering wekelijks bij toerbeurt zouden presideren.¹⁸⁹ In de instructies voor de Raad van 1588 en 1651 hadden de Staten-Generaal hierover niets vastgelegd, maar Van Slingelandt kan niet nalaten te vermelden dat de instructie van 1584 *wel* een bepaling over het presidium bevatte. Toen werd namelijk vastgelegd, dat het voorzitterschap maandelijks zou wisselen middels een verkiezing bij meerderheid van stemmen.¹⁹⁰ Dit had de Raad toen overigens niet belet om al spoedig na de vaststelling van die instructie een permanente voorzitter te kiezen in de persoon van de heer Van Meetkerken, president van de Raad van Vlaanderen.¹⁹¹

Waar het Van Slingelandt nu om gaat is de functieomschrijving. De president zou de Raad voorzitten om alle zaken ter tafel te brengen, adviezen in te winnen en die tot conclusie te brengen in overeenstemming met de instructie ‘gemaakt op de regering’.¹⁹² Die regering, zo benadrukt Van Slingelandt nog eens extra, ‘dat is *den Raad van State* welke men in die tyden *de Regeering* noemde’.¹⁹³

Bijzondere aandacht schenkt Van Slingelandt aan de plaats en de positie van de thesaurier-generaal in de Raad van State. Hij stelt vrij vaag dat, toen de thesaurier-generaal in het begin gekozen werd uit de kring van raden, deze ongetwijfeld evenveel stem in het kapittel had als de overige leden van de Raad. Of dit nu duurde tot het overlijden van de thesaurier Van Gogh in 1637, durft hij niet met zekerheid te schrijven.¹⁹⁴ Wel wilden de Staten van Holland dat, toen in die vacature eindelijk de eerste instructie voor zo’n minister werd geschreven, expliciet zou worden bepaald, dat de nieuwe man op dezelfde wijze zou mogen adviseren als zijn voorgangers.¹⁹⁵ De dag daarna trok Holland dit voorstel weer in, om twee weken later een nieuw voorstel te presenteren aan de Generaliteit, behelzende dat de thesaurier een beslissende stem zou krijgen in financiële zaken en in alle andere zaken een adviserende.¹⁹⁶ De Staten-

¹⁸⁹ Ibidem. Resoluties Raad van State 30 mei en 12 september 1588.

¹⁹⁰ Instructie Raad van State 1584, artikel 1.

¹⁹¹ Adolf van Meetkerken (1528-1591). Over zijn bekering tot het protestantisme: Jacobus Kok, *Vaderlandsch woordenboek* XXIX (Amsterdam 1743) 261.

¹⁹² Resolutie Raad van State 5 september 1584.

¹⁹³ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 259.

¹⁹⁴ Johan van Gogh (ca.1581-1637) was thesaurier-generaal sinds 1628 als opvolger van Joris de Bie.

¹⁹⁵ Resolutie Staten van Holland 29 april 1637.

¹⁹⁶ Ibidem, 30 april en 9 mei 1637.

Generaal besloten echter anders en lieten in de instructie vastleggen dat de thesaurier-generaal op verzoek van de Raad hem van advies zou mogen dienen, zonder bijoormerk en uitsluitend tot voordeel van het staatsbelang.¹⁹⁷

De opvolger van Van Gogh, Brasser, was nauwelijks aangesteld of deze adept van de prins van Oranje zag kans op diens advies de Staten-Generaal te bewegen om het vijfde artikel van de instructie alsnog aan te passen.¹⁹⁸ Hij kreeg nu in alle zaken een zodanige stem als zijn voorgangers hadden gehad en de woorden ‘op verzoek van de Raad’ werden geschrapt. Maar, zo reageert Van Slingelandt, het wordt niet duidelijk welke stem Brasser en zijn voorgangers nu precies hadden, want er waren tot 1637 immers geen instructies voor de thesauriers.¹⁹⁹ In de instructie van 1654, toen Van Beverningh Brasser opvolgde, werden deze woorden weer opgenomen.²⁰⁰ De thesaurier-generaal, met de titel van raad, had nu ‘desgevraagd’ een adviserende stem maar geen stemrecht. De instructie van het jaar 1700, vastgesteld na de dood van Coenraadt Burgh in 1699, opvolger van Van Beverningh en voorganger van Jacob Hop, hield deze lijn vast.²⁰¹

Naast de ordinaris leden van de Raad werden op grond van buitengewone besluiten van de bondgenoten de prinsen Frederik Hendrik in 1600, zijn zoon Willem (II) in 1638 en diens zoon Willem (III) in 1670 toegelaten tot de Raad om ‘aldaar te leeren de gronden van de Regeering’.²⁰² Zij waren toen respectievelijk zestien, twaalf en negentien jaar oud. De Staten van Holland stelden in 1651 voor om ook de veldmaarschalk toegang te verschaffen tot de Raad om te adviseren in militaire zaken, maar dit voorstel vond geen bijval.²⁰³ Van Slingelandt wijst ook nog op de aanwezigheid van de Engelse raden die sinds 1585 er zitting in hadden en wel in het bijzonder op de Engelse ambassadeur. De Staten gedoogden zijn aanwezigheid voor een

¹⁹⁷ Instructie thesaurier-generaal 12 mei 1637, artikel 5.

¹⁹⁸ Govert Brasser (1590-1654). Resoluties Staten-Generaal 27 juni en 14 juli 1637.

¹⁹⁹ De instructie was wel aangekondigd bij de benoeming van De Bie in 1588, maar liet dus nog bijna een halve eeuw op zich wachten. Zie ook H. A. M. de Wit, ‘Formele positie en bevoegdheden van de thesaurier-generaal’ in: *Van tresorier*, 111-135, aldaar 121.

²⁰⁰ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 261. Hieronymus van Beverningh (1614-1690) was thesaurier-generaal van 1654-1666. Hij werd overigens pas in 1657 als zodanig beëdigd als gevolg van tegenstand tegen zijn benoeming van de kant van de Friese stadhouder Willem Frederik vanwege de Akte van Seclusie.

²⁰¹ De betreffende tekst in het vijfde artikel van de instructie voor de thesaurier-generaal luidt: ‘(...) in alle saaken, des gevraagd zynde, een deliberative stemme, dienende tot informatie van den Raad, sonder dat deselve in het neemen van de conclusie getelt sal worden’. Jacob Hop (1654-1725) was thesaurier-generaal tot aan zijn dood.

²⁰² ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 261-262.

²⁰³ Resolutie Grote Vergadering 2 mei 1651.

tijd en konden hem uiteindelijk niet dan met moeite uit de Raad weren. Vervolgens noemt Van Slingelandt de ministers, waaronder hij ook de thesaurier-generaal schaaft. Het ambt van de laatste is zeker ministerieel te noemen ofschoon hij de titel van raad heeft. De ministers werden wanneer nodig in de Raad toegelaten voor overleg waarbij hun stem gelijk was aan die van de andere commissarissen.

De secretaris ten slotte was sinds lang de zegelbewaarder, hoewel de instructies van 1588 en 1651 in het algemeen spreken over het aanstellen van een van de raadsheren voor deze taak.²⁰⁴ Van Slingelandt merkt fijntjes op dat, door deze taak bij de secretaris te leggen, het de staatskas een jaarlijkse besparing van vijfhonderd gulden oplevert.²⁰⁵ Of Van Slingelandt het met opzet doet of niet, in een van zijn laatste zinnen van de *Verhandeling* legt hij de betekenis van het zegel nog eens uit. Hij schrijft:

Voor de rest is het Segel, dat de Raad gebruikt, het oud Segel van de seventien Provinciën, bestaande in een bos met pylen, met het woord Concordia op de band, waar meede de pylen saamen gebonden zyn, welke band vastgehouden word door een hand uit een wolk.²⁰⁶

Dat door toedoen van die hand uit een wolk de Republiek nog bestond, daar was Van Slingelandt diep van overtuigd. Zijn ‘Verhandeling’ is nu echter niet bepaald een doorslaand bewijs van concordia tussen de bondgenoten.

6.10 Conclusie

De ‘Oranjevriend’ uit de inleiding beschouwde Van Slingelandts traktaat over de Raad van State als een ‘kleinood van Vaderlandsche Staatskennis’ en dat is een rake typering. Ook dit politieke geschrift van Van Slingelandt verschaft, zoals Van Deursen schreef, een diep inzicht in de staatsinstellingen van de Republiek. Dat diepe inzicht wordt echter niet op een presenteerblaadje aangeboden. Twaalf hoofdstukken lang en tweehonderd zestig pagina’s dik neemt Van Slingelandt zijn lezers mee op een tocht langs taken en bevoegdheden van het college dat in de beginjaren van de Republiek regeringsverantwoordelijkheid droeg. Het is dan

²⁰⁴ Instructie 1588, artikel 31; instructie 1651, artikel 49.

²⁰⁵ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 263. Dit bedrag was vastgesteld bij resolutie van de Staten-Generaal 4 maart 1587.

²⁰⁶ Ibidem, 263.

ook vooral een wandeling door het verleden aan de hand van de kaart met besluiten en brieven van en aan de staatsgremia en de uitwerking ervan in de politieke praktijk.

Via de zeven verenigde provincies ging het richting de Generaliteitslanden en enkele bijzondere gebieden en stonden we stil bij de knooppunten ‘instructies, militie, ’s lands inkomsten en uitgaven, admiraliteitsfinanciën, rechtspraak en Staten-Generaal’ om vervolgens te eindigen in de vergaderzaal van de Raad en te zien wie daar zoal zaten. Belangrijker evenwel dan wat we daar zagen, is wat we onderweg bij de knooppunten lazen uit de pen van de gids over zijn visie op de Raad. Van Slingelandt heeft daarbij nu niet bepaald de blik op de toekomst gericht en waar hij dat wel doet ziet hij het zwerk drijven. Tegelijk moet worden opgemerkt dat de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ neutraler van opzet is dan de traktaten die al in hoofdstuk drie en vier van dit boek aan de orde kwamen en waarin het respectievelijk gaat over Van Slingelandts visie op het verval van de Republiek en diens voorstellen voor het herstel daarvan.

Over de diverse instructies voor de Raad van State blijft Van Slingelandt bij zijn standpunt dat de Raad voortreffelijk werk had kunnen verrichten als de instructie van 1583/1584 gehandhaafd was. De instructies die volgden in 1588 en 1651 beperkten echter de Raad zodanig in de uitoefening van zijn taken, dat Van Slingelandt moest concluderen dat de Staten-Generaal er blijkbaar geen probleem mee hadden om een gebrekkige regeringsvorm in te stellen, liever dan te veel gezag geven aan de Raad van State. De gang van zaken rond de militie is zo ongeveer hetzelfde liedje. Had de Raad van aanvang af de zeggenschap over leger en oorlogszaken en werd dat bij de instructie van 1588 ook nog expliciet vastgelegd, met de instructie van 1651 kwamen hierbij ook de Staten-Generaal in beeld. Het leidde tot confusie, conflict en fluctuerend beleid op vrijwel alle terreinen van het militaire spectrum. Van de benoeming van hogere militairen tot het versterken van vestingen en van de aanschaf van legermateriaal tot de voeding van soldaten.

Inzake ’s lands financiën maakt Van Slingelandt een helder onderscheid tussen inkomsten uit de zeven gewesten en die uit de ‘districten van de generaliteit’. Hoe vloeiende het geld in de schatkist en waar werd het voor aangewend. Ten aanzien van de verenigde provincies constateert Van Slingelandt dat van het aanvankelijke plan om een deel van de gelden te innen via algemene belastingen op consumptiegoederen niets terechtgekomen was en dat hij zich daarom ‘beperkt’ tot de behandeling van de consenten. Hij onderscheidt daarbij vier aspecten, te weten de quota, de petitie om die quota te verzoeken, de middelen om de provincies zover te brengen dat ingestemd wordt met de petitie en de methoden om de toegezegde bedragen te innen. In de praktijk stuitte de uitvoering ervan veelal op het particularisme van de

gedeputeerden ter Generaliteit dat werd gevoed door hun respectievelijke achterban. De Staten-Generaal vergaderden immers niet zonder last of ruggespraak en werden niet ‘gehinderd’ door eed en instructie. Van Slingelandt wist waar hij over schreef toen hij de bovengenoemde punten aan het papier toevertrouwde. In 1716 had hij deze punten ook al uitgebreid voorgehouden aan de buitengewone vergadering van de Staten-Generaal. Zonder resultaat.

De Raad had bredere bevoegdheid over de financiën van de Generaliteitslanden dan over die van de zeven provincies. Hij kon plakkaten en ordonnanties uitvaardigen, ontvangers aanstellen, parate executie uitvoeren, recht spreken en remissie verlenen. Dat ook dit niet zonder slag of stoot ging bewijst Van Slingelandt aan de hand van een aantal casussen rond gewezen ontvangers-generaal van de Unie die – of hun nazaten – langdurige processen voerden om uit te komen onder nabetalingen die zij de schatkist schuldig waren. En die met de meeste schulden, de Doubleths en De Jonge van Ellemeet, waren niet de minsten. Mannen van aanzien en Van Slingelandt spaarde hen niet. Daarnaast had de Raad van doen met de Raad van Brabant, die met regelmaat trachtte de rechten van de Raad van State de voet dwars te zetten. Dit was vooral gebeurd toen de Raad van State inzage eiste in de particuliere boekhouding van die regenten in de Generaliteitsgebieden bij wie de Raad malversatie vermoedde.

Over het beheer van de financiën van het Brabantse Willemstad en van het Zeeuwse committimus is Van Slingelandt kort en krachtig. Hij betwist de eigendomsrechten van de Oranjes op Willemstad en is van mening dat de baten die zij daar ‘trokken’ uitsluitend aangewend mochten worden voor de betaling van oorlogskosten en versterking van vestingwerken. Ten aanzien van het committimus trok hij min of meer dezelfde conclusie. Zeeland had weliswaar het bestuur en beheer in handen in handen gekregen bij akte van 1588, maar streek ook de inkomsten op. Onterecht volgens Van Slingelandt, de gelden behoorden de staatskas toe. De Raad had hierover de supervisie. Datzelfde geldt ook de ‘casuele’ of onzekere inkomsten uit contributiën, brandschat, verbeurdverklaring en subsidies van buitenlandse hoven.

Staatsuitgaven konden uitsluitend worden gedaan op aangeven van de Raad en werden uitgevoerd door de ontvanger-generaal onder registratie bij de Generaliteitsrekenkamer. Dat betekende evenwel niet dat de Raad naar eigen believen kon beschikken over de schatkist. Zowel de gronden als de doelen van de bronnen van inkomsten uit de gewesten en de Generaliteitslanden waren nauw omschreven en de Raad had zich hierbij te houden aan artikel 19 van zijn instructie. Aangaande de inkomsten uit de admiraliteit kon Van Slingelandt weinig anders concluderen dan dat de ooit zo gehoopte opbrengsten uit konvooien en licenten nooit iets hadden opgeleverd en dat de admiraliteitskas voortdurend gespekt moest worden uit de

provinciale consenten. Had nu de Raad de superintendentie over de admiraliteit behouden in 1588, dan was het ongetwijfeld anders (lees: beter) gelopen, zo klaagt Van Slingelandt.

De Raad van State fungeerde als de hoogste rechtbank in krijgsklagen en in kwesties rond de generaliteitsfinanciën. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden tussen zijn jurisdictie en zijn judicature (rechtsmacht en rechtspraak). De Raad kon voor wat betreft het tweede doorverwijzen naar militaire krijgsraden of burgerlijke rechtbanken. Het appèlrecht was hierbij – met steun van de Staten-Generaal – aan banden gelegd. Verdachten hadden namelijk nogal eens de neiging om zich op de laatsten te beroepen of zich te beklagen bij de overheid van het eigen woongebied en daardoor zou de rechtsmacht van de Raad danig worden ontkracht.

Tot slot de vraag of de Staten-Generaal bevoegd waren om de besluiten van de Raad te corrigeren en te herroepen en of de Raad ondergeschikt was aan deze vergadering als het gaat over zaken en personen waar de Raad, volgens zijn instructie, zelf de zeggenschap over heeft. Deze wordt door Van Slingelandt ontkennend beantwoord. Dat neemt evenwel niet weg dat er onderwerpen aan de orde konden komen waar beide colleges verantwoordelijkheid voor droegen en die ook in gezamenlijkheid dienden te worden behandeld. Als secretaris van de Raad van State had van Slingelandt overigens een haat-liefde verhouding met de Staten-Generaal. Hij schreef een afzonderlijk traktaat over dit college en dat discours staat centraal in het volgende hoofdstuk.

7. De Staten-Generaal

7.1 Inleiding

In 1719 stelde Van Slingelandt een stuk op over de Staten-Generaal. Dit verhoog gaf hij de lange titel ‘Discours over de constitutie der Vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden en over de materie, en forme, van haare deliberation’ mee.¹ Hij structureerde zijn uiteenzetting door de stof te verdelen over acht hoofdstukken, voorafgegaan door een inleiding. Deze bestaat uit twee delen. In de introductie nam Van Slingelandt ook integraal de tekst van een verhandeling over de in 1581 opgerichte Landraad op, die in 1584 alweer was afgeschaft. Dit ‘kort verhaal’ was ter gelegenheid van die afschaffing geschreven.² Van Slingelandt voegde deze verhandeling toe om zo zijn ideeën over het functioneren van de Staten-Generaal beter te kunnen positioneren. Voor hem was deze ‘memorie’ namelijk het bewijs dat men toen van mening was dat de Raad van State de plaats van de regerende Landraad zou moeten innemen.

Aan het begin van de inleiding op het ‘Discours’ herinnert Van Slingelandt zijn lezers er nog maar weer aan dat al meer dan een eeuw geleden de regeermacht, die in 1584 inderdaad was komen te liggen bij de Raad van State, diezelfde raad ook weer ontnomen was. De regeermacht kwam vervolgens in de handen van de vergadering van de Hoog Mogenden te leggen.³ Met deze laatste doelt Van Slingelandt op het gezelschap van gewestelijke afgevaardigden naar de Staten-Generaal in onderscheid van de Edel Mogende Heren die op provinciaal niveau functioneerden. Maar, zo stelt Van Slingelandt, niemand kon ontkennen dat het de afzonderlijke provincies waren die via hun gedeputeerden ter Generaliteit, als gevolg van het vasthouden aan het particularisme, al jaren de feitelijke macht in de Staten-Generaal

¹ *Staatkundige Geschriften* II, 125-282. Hierna zal het verhoog kortheidshalve aangehaald worden als ‘Discours over de constitutie’ of waar het zo uitkomt als ‘Discours’.

² ‘Kort verhaal hoe de Landraad zyn begin genoomen, wat beleidingen de Gecommitteerden in heuren dienst gehad, ende hoe zy begeeren van denselven dienst ontslaagen te weesen.’ Deze Landraad werd, zoals eerder vermeld in hoofdstuk 4.2, in 1581 ingesteld om de landsheer (de hertog van Anjou) bij te staan in de regering en dient onderscheiden te worden van de Landraad die in 1575 opgericht en die in datzelfde jaar ook weer verviel.

³ Van Slingelandt gebruikt veelvuldig de term ‘Hoog Mogende[n]’ om de Staten-Generaal aan te duiden, maar ter voorkoming van verwarring met andere instellingen wordt in dit hoofdstuk verder de aanduiding ‘Staten-Generaal’ gehanteerd, behalve waar het citaten betreft.

uitoefenden. Bovendien had deze ontwikkeling zich nog sterker gemanifesteerd na de Spaanse Successieoorlog. De vergadering van gedeputeerden mocht dan de grootse naam ‘*Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden*’ dragen, het was een instituut zonder instructie, dat in wezen minder gezag had dan de Raad van State. Deze situatie zou alleen maar kunnen leiden tot vernietiging van de Unie en een volslagen anarchie lag hierbij op de loer. Het ontbreken van een goed functionerend regeringscollege was in Van Slingelandts ogen dan ook de directe oorzaak van het verval van de Republiek.

Het was echter een oude kwaal, zo schrijft hij, die al zo lang had ingevreten op het wankele bestel van de Unie, dat het gevaar ervan niet meer onderkend werd. De regenten wilden niet inzien dat het slecht gesteld was met haar financiën en haar aanzien. Evenmin wilden zij erkennen dat deze gebreken de laatste jaren ‘verslimmert’ waren en ook niet dat die lang niet zoveel gevaar opleverden toen er nog iemand aan het hoofd van de Republiek stond. Of dat staatshoofd nu wettig aangesteld of wederrechtelijk aan de macht gekomen was, is voor Van Slingelandt een vraag van andere orde, maar hij had door zijn optreden toen ten minste tegenwicht geboden aan het ontbrekende gezag van de Staten-Generaal.⁴ Als dan nu ‘de goede patriotten’, om de Republiek te redden, de band tussen de provincies in stand wilden houden *zonder* staatshoofd, dan zou de eerste voorwaarde moeten zijn dat er nieuw leven werd geblazen in het dode gezag van de generale regering.⁵

Van Slingelandt stelt twee mogelijkheden voor. Of opnieuw het advies van de Landraad opvolgen en de Raad van State herstellen in zijn oude bevoegdheid onder aanpassing van de huidige instructie uit 1651, die in veel opzichten afweek van die uit 1584. In dit geval zou de gewone – permanente – vergadering van de Staten-Generaal kunnen worden afgeschaft.⁶ Of de Staten-Generaal voorzien van een instructie met zoveel macht als noodzakelijk is voor de uitoefening van die regeringstaken, waarvoor oorspronkelijk de Raad van State ingesteld was na de dood van Willem van Oranje.⁷ Tegelijkertijd beseft Van Slingelandt dat zijn voorstellen

⁴ ‘Discours over de constitutie’, 129. Van Slingelandt schrijft: ‘(...) doe een eminent hoofd door syn groot gesag (wettig, of geïsurpeert, is van een ander ondersoek) in veel opsigten suppleerde aan het gebrek van genoegzaam gesag in de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden]’.

⁵ Ibidem, 130.

⁶ Een soortgelijk voorstel had Van Slingelandt al eerder beschreven, waarbij de Staten-Generaal en de Raad van State zouden moeten worden samengevoegd tot één nieuwe regeringsraad. Zie ‘Discours over de defecten’, 225 en Henk Boels, *Binnenlandse Zaken. Ontstaan en ontwikkeling van een departement in de Bataafse tijd, 1795-1806* (’s-Gravenhage 1993) 40.

⁷ Ibidem.

niet zomaar gerealiseerd zouden gaan worden. Omdat hij van mening was dat het tweede voorstel meer kans van slagen had dan het eerste, wilde hij trachten met het ‘Discours over de constitutie’ een discussie op gang te brengen over de noodzaak van een instructie voor de Staten-Generaal. Een voorzet deed hij met een door hem ontworpen concept dat hij als laatste paragraaf opnam in dit traktaat.⁸

De bouwstenen hiervoor haalde hij uit de staatsarchieven, want alleen zo viel volgens hem vast te stellen wat er nu precies bepaald was over grondslag, gezag en macht van die vergadering. Om zijn ideeën hierover kracht bij te zetten voegde Van Slingelandt, zoals vermeld, het stuk van de Landraad toe aan zijn inleiding. De Landraad, die sinds juli 1581 opnieuw als een soort dagelijks bestuur functioneerde, had uit eigen ondervinding ook ervaren dat het gebrek aan gezag in de generale regering de hoofdkwaal van de Republiek was. Daarom diende er in 1584 bij de afschaffing van deze raad, een college te komen dat wel voldoende gezag kreeg om de verenigde provincies te besturen. Dat college was er toen gekomen in de vorm van een hernieuwde Raad van State, maar zijn bevoegdheid, was al spoedig ondermijnd door en vanwege de komst in 1585 van Leicester en de Engelse raadsheren die er zitting in kregen. Deze actie mocht dan ten doel hebben gehad de Republiek te bevrijden van ‘een uitheemsch jok’, zo stelt Van Slingelandt, maar had ‘de innerlyke constitutie van de Republicq bedorven, en daar door de gronden tot haar ondergang gelegd’.⁹

Dit is Van Slingelandt ten voeten uit, zou hier de conclusie kunnen zijn. De ondergang van de Republiek is in zijn ogen, zo al niet een feit, dan toch onafwendbaar aanstaande. Japikse en Van Deursen hebben reeds aangetoond dat Van Slingelandt in zijn ‘Discours over de defecten’ (1716) de Engelse aanwezigheid in de Raad te zwaar had aangezet.¹⁰ Bovendien ging Japikse nog een stap verder door het bestaansrecht van de Raad als hoogste regeringscollege binnen de Unie ter discussie te stellen. Hiermee verwees hij feitelijk het verdriet van Van Slingelandt over de teloorgang van de raadsbevoegdheden ten gunste van de Staten-Generaal naar het rijk der krokodillentranen.¹¹ Zou Van Slingelandt dan niet hebben beseft dat bij het begin van de Republiek de Raad van State uit de tijd van de landsheren het wel moest afleggen

⁸ Ibidem, 255-282. Deze concept-instructie is ook als bijlage C opgenomen in het traktaat ‘Discours over de defecten’, aldaar 291-314.

⁹ Ibidem, 132.

¹⁰ Japikse, ‘De instructie’, 180; Van Deursen, ‘De Raad van State en de Generaliteit’, 5-11; idem, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 53-55.

¹¹ Japikse, ‘De instructie’, 170.

tegen de Staten-Generaal? En dat ‘met de geboorte van de Republiek het vonnis over de Raad van State was gestreken’?¹² Dat besef groeide wel, zo blijkt uit het volgende.

Hoewel Van Slingelandt ook in zijn ‘Discours over de constitutie’ (1719) blijft wijzen op de Engelse leden in de Raad als oorzaak van de machtsverschuiving van Raad naar Staten-Generaal is er in de loop van de tijd blijkbaar toch iets veranderd in zijn denken over de bevoegdheid van beide colleges en hun onderlinge relatie. Waar hij in eerder geschreven traktaten voortdurend hamerde op het oude regeerrecht van de Raad, vooral ook toen dat recht in de nieuwe instructie voor de Raad (1651) een wijziging had ondergaan doordat aan enkele artikelen de zinsnede ‘met en naast de Staten-Generaal’ was toegevoegd, daar laat hij die ‘hamer’ nu uit handen vallen. Van Slingelandt schrijft namelijk dat, hoewel de memorie van de Landraad nog wees richting rehabilitatie van het gezag van de Raad, hij zelf nu toch van mening is dat die ‘autoriteit behoord[e] gegeven te worden aan de Vergadering van haar Hoog Mog[enden], het welk het oogmerk is van het volgend Discours’.¹³ Niet eerder had Van Slingelandt zich zo duidelijk uitgesproken. Hij zag nu kennelijk in dat terugkeer naar de ‘oude’ Raad van State – die van 1584-1588 – niet langer tot de mogelijkheden behoorde. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat luidt: hoe gaf Van Slingelandt in het ‘Discours’ gestalte aan zijn ‘oogmerk’?

In het traktaat behandelt Van Slingelandt vijf onderwerpen. De eerste twee hoofdstukken gaan over de naam, de aard en de historie van de Staten-Generaal en over de ontwikkeling van dit instituut in de richting van een permanent college.¹⁴ Het derde hoofdstuk gaat in op de zaken die ter competentie staan van deze vergadering.¹⁵ De volgende drie hoofdstukken belichten de macht en het gezag van de Staten-Generaal in verhouding tot de bevoegdheden van de Raad van State, de admiraliteitscolleges en de overige (lagere) generaliteitscolleges.¹⁶ Hoofdstuk 7 stelt de vraag aan de orde of de Staten-Generaal soeverein

¹² Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 49.

¹³ ‘Discours over de constitutie’, 131

¹⁴ Hoofdstuk 1 ‘Generaale beschrijving van de natuur, en constitutie, der Vergadering van haar Ho[og]: Mo[genden]’; hoofdstuk 2 ‘Van de oude forme en constitutie der Vergadering van de Staaten Generaal, en hoe met de tyd een permanent Collegie daar uit gesproten is’.

¹⁵ Hoofdstuk 3 ‘Van de saaken behorende tot de deliberationen van haar Ho[og] Mo[genden]’.

¹⁶ Hoofdstuk 4 ‘Hoe ver de saaken, welke zyn van het departement van den Raad van Staate, en van de Collegien ter Admiraliteit, behooren tot de deliberationen van haar Ho[og] Mo[genden]’; hoofdstuk 5 ‘Van de meerder, of minder, magt, welke de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden] heeft naa de verscheidenheit der saaken, waar

zijn en wat hierbij het onderscheid is tussen de ordinaris (gewone en permanente) vergadering en de extraordinaris vergaderingen van 1651 en 1716-1717 waar de provincies ‘Staatsgewyse’ verschenen waren.¹⁷ In hoofdstuk 8 trekt Van Slingelandt de conclusie(s) uit het ‘Discours’ met zijn ontwerp van een instructie voor de Staten-Generaal.¹⁸ Deze onderwerpen worden hieronder geanalyseerd in vier paragrafen waarbij de concept-instructie aan de orde komt in de conclusie van dit hoofdstuk.

Thomassen heeft erop gewezen dat Van Slingelandts ‘Discours over de constitutie’ weliswaar de meest uitvoerige contemporaine beschouwing over de organisatie en functies van de Staten-Generaal is, maar – vanzelfsprekend voor die tijd – niet is gebaseerd op politieke eenheid in de Republiek. Die ontbrak evenals de rechtseenheid. Formeel van elkaar afgegrensde taakgebieden bestonden niet. Men dacht, aldus Thomassen, ‘in termen van rechtskringen, jurisdicties, soevereine rechten en complexen van heerlijke rechten’.¹⁹ Dat was dan ook de invalshoek van Van Slingelandt zoals zal blijken. Het ‘Discours’ werpt meer licht op de staatsinstellingen als zodanig dan op de werkwijze ervan. En dat is ook de trend in de historiografie na van Slingelandt.²⁰

7.2 De ontwikkelingsgang van de Staten-Generaal

Van Slingelandt constateert dat de gewone vergadering van gedeputeerden ter Generaliteit zich in de officiële correspondentie tooit met de grootse naam van Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden en hij vraagt zich af of dit wel overeenkomt met de aard van die vergadering. Immers, zo stelt hij, de Grote Vergadering van 1651, waar verscheidene provincies statengewijs verschenen, noemde de vergadering van gedeputeerden die van de ‘ordinaris gecommiteerden

over gedelibereert word’; hoofdstuk 6 ‘Off de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden] kan retracteeren de Resolutien, en Decreeten, van de Generaliteits Collegien’.

¹⁷ Hoofdstuk 7 ‘Off, en in wat sin, de Souverainiteit van den Staat resideert in de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden], en van het onderscheid tusschen deselve, en een meer eigentlyk soo genaamde Vergadering van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden’.

¹⁸ Hoofdstuk 8 ‘Van het maaken van een Instructie voor de Vergadering van haar Ho[oog] Mo[genden]’.

¹⁹ Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 99.

²⁰ Ibidem, 106-107. Thomassen wijst hierbij onder meer op Fruin en Colenbrander, *Staatinstellingen*, Fockema Andreae, *De Nederlandse staat*, Groenveld, *Regeren in de Republiek* en Van Deursen, ‘The Edition of the Resolutions of the States-General’ in: A. J. Veenendaal en J. Roelevink ed., *Unlocking government archives of the early modern period* (De Haag 1995) 129-140.

ter Generaliteit'. De Grote Vergadering was in Van Slingelandts ogen dan ook meer bevoegd de naam Staten-Generaal te voeren dan de gewone vergadering.²¹ Hij gaat nog een stap verder door voor te stellen dat het wellicht beter zou zijn om over deze laatste te spreken als het 'College der Gecommitteerden van de nader geünieerde Provincien'.²²

Belangrijker echter dan de naamgeving is voor hem de notie dat dit lichaam bestond uit afgevaardigden van de zeven gewesten, maar die ongeacht hun aantal ter vergadering per provincie slechts één stem uitbrachten en bovendien niet gebonden waren aan een generaliteitsinstructie waarop de eed was afgelegd.²³ Zij vergaderden slechts op last en met geloofsbrieven van hun opdrachtgevers, de afzonderlijke gewesten, die op hun beurt al dan niet gestalte geven aan wat hun afgevaardigden adviseren. Hieruit volgt, zo meent Van Slingelandt, dat deze vergadering geen bevoegdheid heeft om namens de geünieerde provincies ook maar iets te besluiten inzake het gemeenschappelijke landsbelang, enkele uitzonderingen daargelaten.²⁴

Van de Unie van Utrecht werd doorgaans gesteld, zo vervolgt Van Slingelandt, dat zij moest dienen als instructie voor de Staten-Generaal. Hij is van mening dat daar zeker iets voor te zeggen valt, met dien verstande dat deze vergadering over gemeenschappelijke belangen in gezamenlijkheid kon overleggen en bevorderen dat de verplichtingen die voortvloeiden uit de Unie nagekomen werden, maar dat kon niet zonder nadere regelgeving in de vorm van een generaliteitsinstructie. Zonder zo'n instructie had de vergadering geen bevoegdheden en de gedeputeerden konden die ook niet ontlenen aan het unieverdrag als zodanig, 'welke nergens minder van spreekt als van de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden]'.²⁵

Van Slingelandt klaagt dat in de praktijk de gedeputeerden simpelweg de opdrachten van hun respectievelijke committenten moesten uitvoeren. En deze lastgevers bepaalden ook – vaak via tijdrovende ruggespraak – of de besluiten in alle andere zaken waarvoor geen last was gegeven, wel conform het unieverdrag waren (geweest). De Staten van Holland waren in samenwerking met die van Zeeland nog een stap verder gegaan door in 1643 weliswaar een instructie te ontwerpen voor de eigen gedeputeerden, maar die was bedoeld om hen nog sterker aan hun lastgevers te binden en was een 'duidelijke tegenmanoeuvre tegen de stadhouder'

²¹ Op dit 'statengewijs' verschijnen in 1651 komt Van Slingelandt nog terug in hoofdstuk 7 van zijn 'Discours'.

²² 'Discours over de constitutie', 146.

²³ Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 157-161.

²⁴ Van Slingelandt merkt hierbij op dat er enkele zaken zijn die, deels in overleg met de Raad van State, wel ter beslissing van de Staten-Generaal staan en dat hij daar nog op terugkomt.

²⁵ 'Discours over de constitutie', 147.

(Frederik Hendrik), zo schrijft Schöffer.²⁶ Er bestond namelijk de angst dat de afgevaardigden ter Staten-Generaal de hen wel verleende volmachten ruimer zouden interpreteren dan de bedoeling was. Daarmee zouden ze dan kunnen handelen tegen de unieafspraken of tegen de instructies van de generaliteitscolleges ‘en andere grondwetten van de Staat of tegen de hoogheit, vry-en-geregtigheeden van haar Committenten’.²⁷

Hoewel Gelderland onmiddellijk meegegaan was met de Hollandse resolutie van 14 maart 1643 en Overijssel in 1652 was gevolgd, strandde het streven om dit algemeen (tot landelijk beleid) te maken.²⁸ Het hoeft nauwelijks betoog dat Van Slingelandt graag gezien had dat de provincies de vergadering van de gedeputeerden ter Generaliteit van een algemene instructie hadden voorzien, maar dan om de gedeputeerden meer armslag te geven. In 1671 hadden de Staten-Generaal zelf een voorstel aan de provincies gedaan om voortaan eensluidende geloofsbrieven en opdrachten aan de gedeputeerden mee te geven.²⁹ Zij zonden daartoe drie conceptteksten aan de gewesten waaruit gekozen kon worden, echter ook zonder resultaat. Van Slingelandt concludeert: ‘Soo omsigtig zyn de Provincien altyd geweest, om geen de minste voet te leggen, waar door haar Gedeputeerden ter Generaliteit souden schynen af te hangen van iemant anders als alleen van haar respective Committenten!’³⁰

Een tweede blokkade voor het goed functioneren van de Republiek in unieverband vormde het feit dat in 1579 niets was vastgelegd over het toezicht op de uitvoering van de Utrechtse bepalingen. Geen vergadering of college werd tot dat doel ingesteld.³¹ Pas na verloop van enkele jaren werd in 1584, na het overlijden van Oranje en na de afschaffing van de Landraad, de nieuw gevormde Raad van State onder ede belast met de algemene regering aangaande defensie- en uniezaken.³² In 1588, na het vertrek van Leicester werd dit nog eens bevestigd en vastgelegd in de instructie voor de Raad, maar Van Slingelandt laat hier

²⁶ I. Schöffer, ‘Naar consolidatie en behoud onder Hollands leiding (1593-1717) in: S. J. Fockema Andreae en H. Hardenberg ed., *500 jaren Staten-Generaal*, 64-98, aldaar 93.

²⁷ ‘Discours over de constitutie’, 148.

²⁸ Schöffer, ‘Naar consolidatie’, 93.

²⁹ ‘Discours over de constitutie’, 148; Paulus, *Unie van Utrecht* 3, 33-34; Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 218-220.

³⁰ Ibidem, 149.

³¹ Zie ook ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 5.

³² Er was naast de Landraad ‘bewesten de Maze’ (1581) in 1582 ook een Landraad ‘beoosten de Maze’ ingesteld. Na het vertrek van Anjou vervielen beide Raden. Hun taak werd enigszins overgenomen door de nieuw gevormde Raad van State.

achterwege wat hij wel in hoofdstuk 4 van zijn 'Discours' schreef, namelijk dat de admiraliteitszaken in 1588 onder de paraplu van de Raad vandaan waren gehaald.³³ Zijn conclusie is dan ook tweërlei. Ten eerste lijken de Staten-Generaal meer op een congres van afgezanten of gevolmachtigden van de zeven gewesten om binnen de grenzen van het unietraktaat samen te 'concerteeren' over de belangen van hun lastgevers, dan op een staatsvergadering of regeringscollege. Ten tweede hoeft zonder een generaliteitsinstructie geen van de provincies te gedogen dat er zaken op de agenda komen die niet in direct verband staan met of voortvloeien uit de Unie.³⁴

Om nu een goed beeld te krijgen van de (oude) grondslag van de Staten-Generaal en hoe daaruit mettertijd een permanent college was ontstaan richt Van Slingelandt de blik op het verdere verleden, op de periode voor 1579. Hij stelt dat de landsheren zich meer en meer hadden toegelegd op de centralisatie van het bestuur nadat de meeste en voornaamste provincies door huwelijken en andere middelen in de loop van de tijd onder één hoofd waren gekomen. Wilden de landsheren de gewesten iets voorleggen waarvan ze het idee hadden dat het ten dienste stond van het algemeen belang, dan werden de staten (standenvergaderingen) van de provincies bijeengeroepen en lanceerden zij daar hun voorstellen in een zogenoemde generale propositie, de zogeheten bede. Hieraan werd in de regel een particuliere of provinciale propositie toegevoegd, omdat de provincies gewend waren intern te beraadslagen over de voorstellen van de landsheer en bovendien had men buiten die landsheer onderling niets gemeenschappelijks.

Aan zo'n generale propositie hing natuurlijk een prijskaartje, maar de landsheer wachtte zich ervoor om daarin bedragen te noemen die de provincies gezamenlijk zouden moeten opbrengen.³⁵ Bedragen werden genoemd in de particuliere proposities op basis van wat de landsheer meende te kunnen verlangen en vangen van de afzonderlijke gewesten. De provincies willigden vervolgens in meerdere of mindere mate de wensen van de landsheer in en verloren daarbij het eigenbelang niet uit het oog. Voor wat hoort wat.

Het jaar 1576 markeert een omslag in de positie van de Staten-Generaal.³⁶ Het was bij de Pacificatie van Gent op 8 november van dat jaar dat de Staten van Brabant, Vlaanderen,

³³ 'Discours over de constitutie', 203-204; zie ook 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 8.

³⁴ Ibidem, 149-150; Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 139 en 160.

³⁵ Slechts eenmaal, in 1558, namen de Staten-Generaal een besluit om gezamenlijk gedurende negen jaar de schouders te zetten onder de lasten van 2000 paarden en 6000 waardgelders ter bescherming van de landsgrenzen tegen Frankrijk, de zogenaamde 'Confoederatie nonennale'. Vlaanderen wilde zich hiertoe niet verplichten, 'gelyk Holland, dat spoor volgende, 'er weder uitsprong in het jaar 1561'.

³⁶ 'Discours over de constitutie', 153 (een drukfout nummert deze pagina als 155).

Artois en Henegouwen een overeenkomst sloten met de Staten van Holland en Zeeland om zich gezamenlijk, onder leiding van Willem van Oranje, te verzetten tegen Spanje.³⁷ Deze Generale Unie heeft de eenheid niet langdurig kunnen bewaren en viel na drie jaar in 1579 uiteen in de Unie van Atrecht en die van Utrecht, ook wel de Nadere Unie genoemd. In de laatste waren bij de oprichting nog niet alle gewesten in de noordelijke Nederlanden begrepen.³⁸ Sinds 1585 echter werd de Unie van Utrecht beschouwd als de grondslag voor het gemeenschappelijk overleg tussen de vrije gewesten van de Verenigde Nederlanden in de Staten-Generaal.

In het verlengde hiervan, zo schrijft Van Slingelandt, werd deze vergadering ‘van de Provinciën van de Nadere Unie, en het Collegie van derselver Gecommitteerden’ vanaf dat moment gezien als de Staten-Generaal. Voor de duidelijkheid voegt hij er (nogmaals) aan toe dat onder Staten-Generaal aanvankelijk werd verstaan de gezamenlijke ‘Vergadering der Staaten van alle de Nederlandsche Provinciën’.³⁹ En deze staten waren tot 1585 formeel verenigd in de Generale Unie of de Pacificatie van Gent. Bij de Unie van Utrecht in 1579 werd immers nog uitdrukkelijk verklaard dat het geenszins de bedoeling was zich af te scheiden van de Generale Unie. Het gevolg was dat er gedurende de periode 1579-1585 op twee niveaus werd vergaderd. In Pacificatieverband over de gemeenschappelijke defensie en in Unieverband evenzo, maar dan met inbegrip van de regeling van de onderlinge quota en de verdeling van de lasten tussen de provincies van de Generale en de gewesten van de Nadere Unie.⁴⁰ Bovendien werd in 1579 een college van gecommitteerden aangesteld dat de zaken van beide Unies moest behartigen. Alles bijeen genomen concludeert Van Slingelandt dat de Unie van Utrecht niet vanaf het begin gefunctioneerd heeft als grondslag voor het gemeenschappelijk overleg tussen de provincies ter Staten-Generaal.

De ontwikkeling die deze ‘nieuwe’ Staten-Generaal doormaakte, leidde er in 1585 toe dat vanaf dat jaar Den Haag de zetel van de regering werd. Ook wijst Van Slingelandt er op dat

³⁷ G. Janssens, ‘Van de komst van Alva tot de Unies 1567-1579’ in: *AGN VI* (Haarlem 1979) 215-243, aldaar 230-234; Koopmans, *De Staten van Holland*, 123-125; Israel, *De Republiek*, 206-208; Van Deursen, *De last van veel geluk*, 92-93.

³⁸ Janssens, ‘Van de komst van Alva’, 239-242; Van Deursen, *De last van veel geluk*, 100-102.

³⁹ ‘Discours over de constitutie’, 154.

⁴⁰ Ibidem, 155-156. Van Slingelandt merkt op dat vanwege het ontbreken van gegevens weliswaar niet exact is vast te stellen hoe lang die separate vergaderingen naast elkaar hebben bestaan, maar wijst op de resolutie van de Staten van Holland van 14 juni 1583 waaruit blijkt ‘dat doe *eendragtelyk geresolveert is*, dat, buiten de extraordinaris beschrijvingen, *de Provinciën, en Steeden, nader geëiniëert, alle jaar eens gehouden sullen weesen by een te koomen*, en te vergaderen’.

de gecommiteerden voor elke bijeenkomst voorzien waren van speciale volmachten van hun zenders, die ‘zy aan malkander vertoonden by het oopenen van de Vergadering’.⁴¹ Deze volmachten of ‘procuraties’ boden de gecommiteerden echter geen ruimte om beslissingen te nemen die de eigen gewestelijke grenzen overstegen. Wel waren er in 1580 en 1581 pogingen ondernomen om het college van gedeputeerden een bredere bevoegdheid te geven, maar die ketsten af op formuleringsproblemen. Het zou te lastig geweest zijn om hiervoor tot algemene tevredenheid een tekst te ontwerpen.⁴² Het gebruik van volmachten duurde tot halverwege 1593 toen de Staten-Generaal een permanent college werden.

Bestond de lijst van te behandelen stukken van de Staten-Generaal onder de landsheren uit generale en particuliere proposities, sinds de Pacificatie werd vergaderd ‘op punten van beschrijving’, zaken die bij het scheiden van een vergadering op gewestelijk niveau nader moesten worden besproken om op een volgende generale vergadering opnieuw op de agenda te komen.⁴³ Wel was het zo dat tijdens een reces enkele gedeputeerden in Den Haag achterbleven ter afhandeling van lopende zaken en om de Staten samen te kunnen roepen bij belangrijke ontwikkelingen. Van Slingelandt voegt aan dit laatste enigszins besmuikt toe ‘eer dat sulx bevoelen was aan den Raad van State’.⁴⁴

Ten slotte gaat Van Slingelandt nog uitgebreid in op het feit dat de Staten-Generaal pas in 1593 een permanent college waren geworden en niet al in 1585, toen de Engelse raden zitting in de Raad van State kregen. Aan de hand van meerdere resoluties toont hij aan dat het juist de Raad van State was die de Staten-Generaal bijeenriep gedurende de jaren 1588-1593. De Raad was immers in 1588 opnieuw ‘gecommiteert tot de generaale Regering’.⁴⁵ Van Slingelandt wijst in dit verband misprijzend op het werk van William Temple (1628-1699) die geschreven had dat de Staten-Generaal permanent waren geworden kort na het vertrek van Leicester in 1587. Temple meende bovendien dat een vergadering van de Staten-Generaal tot die tijd gewoonlijk wel meer dan 800 deelnemers telde en dat de onwerkbaar situatie schreeuwde om een andere vorm. Van Slingelandt bestrijdt dit en noemt het getal van 800 ‘een positif, dat hem stof geeft tot verscheide reflexien, maar dat gansch abusif is’.⁴⁶ Hij heeft hierin volkomen

⁴¹ Ibidem, 157.

⁴² Resolutie Staten van Holland 25 november 1581.

⁴³ Deze punten werden ook wel punten van het reces genoemd. ‘Discours over de constitutie’, 159.

⁴⁴ Ibidem, 160.

⁴⁵ Ibidem, 160-161.

⁴⁶ William Temple, *Observations upon the United Provinces of the Netherlands* ([Londen 1672]; 2e druk; Londen 1673) 110-112; ‘Discours over de constitutie’, 161. Van Slingelandt schrijft: ‘Voor de rest heeft de Heer Temple,

gelijk, want de vergaderingen van de Staten-Generaal werden doorgaans bezocht door ongeveer twee of drie afgevaardigden per stemhebbend gewest.

Ook tegen Jacques Basnage (1653-1723), die sinds 1709 predikant van de Waalse gemeente in Den Haag was en in 1719 benoemd werd tot geschiedschrijver van de Staten-Generaal, verzet Van Slingelandt zich. Basnage de Beauval had eveneens opgetekend dat bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand in Bergen op Zoom in 1609 de vergadering uit 800 comparanten had bestaan.⁴⁷ Aan de hand van de stukken weerlegde Van Slingelandt de beweringen van Temple en Basnage en concludeert hij dat beide schrijvers zich baseerden op foutieve informatie ‘het geen doet sien, wat staat te maaken is op het verhaal, en op de raisonnementen, van vreemdelingen ontrent saaken van Regeering’.⁴⁸

Hugo de Groot (1583-1645) is de derde auteur die in de ogen van Van Slingelandt was ontspoord. De Groot had doen voorkomen alsof het permanente karakter van de vergadering der Staten-Generaal een vondst was als gevolg van een min of meer toevallige ontwikkeling. Men had ontdekt, aldus De Groot, dat de gedeputeerden, ‘cum liberis mandatis’, dat is met onbepaalde last, zo ‘prompter’ (accurater) konden acteren op gewichtige zaken, waarvoor voorheen overeenstemming op gewestelijk niveau nodig was alvorens op de agenda van de Staten-Generaal gezet te worden.⁴⁹ Van Slingelandt schampert dat er wel geen enkele provincie zou zijn die zou instemmen met De Groots visie dat de ‘heedendaagsche libera mandata’ de gedeputeerden meer bevoegdheden zouden geven dan de volmachten of procuraties die zij hadden toen de Raad van State ‘op pointen van beschrijving’ de vergadering bijeenriep. En sneller zou het ook zeker niet gaan omdat over de meeste zaken met eenparigheid van stemmen besloten dienden te worden. Het blijft onduidelijk wat Van Slingelandt hier met ‘heedendaagsche libera mandata’ bedoelt, immers ook in zijn dagen was er geen sprake van dat de Staten-Generaal zonder last en ruggespraak opereerden.

Voor Van Slingelandt zijn er twee oorzaken die ertoe hadden geleid dat de vergadering van de Staten-Generaal in 1593 een permanent karakter had gekregen. In de eerste plaats omdat

wiens verhaal ontrent deese materie in meer opsigten niet exact is, groffelyk misgetast, wanneer hy teld onder de oorsaken, waarom de Vergadering van haar Ho: Mo: soude by een gebleeven weesen seedert de tyd van de Graaff van Licester, de excessive sterkte der Vergaderingen, die te vooren beschreeven wierden door de Raad van Staate, als welke naa zyn schryven “doorgaans soudon bestaan hebben uit over de agt hondert Comparanten”.’

⁴⁷ Jacques Basnage, *Annales des Provinces-Unies, depuis les negociations pour la paix de Munster avec la description historique de leur gouvernement* [I] (Den Haag 1719) 14.

⁴⁸ ‘Discours over de constitutie’, 163.

⁴⁹ Hugo de Groot, *Annales et historiae de rebus Belgicis* V (Amsterdam 1657) 110.

er, eigenlijk al sinds de Pacificatie in 1576, zoveel zaken door de provincies te bespreken waren dat het niet langer mogelijk was te vergaderen op ‘pointen van beschrijving’ of voor langere tijd op reces te gaan. In de tweede plaats zouden bij uiteengaan van de Staten-Generaal verscheidene zaken of ter tafel van de Raad van State moeten komen of bij het college van de superintendent van de admiraliteit. De opheffing in 1593 van dit laatste college had ervoor gezorgd dat de admiraliteitszaken toen volledig in handen kwamen van de Staten-Generaal. De Raad van State, die weliswaar bij de instructies van 1584 en 1588 de bevoegdheid inzake de generale regering had verkregen, was naar Van Slingelandts vaste overtuiging buitenspel komen te staan vanwege de Engelsen die er zitting in hadden.⁵⁰

Al eerder (zie hoofdstuk 3.3) werd aangetoond dat Van Slingelandt op dit punt de plank missloeg. Zijn drieërlei uitleg van de term ‘Staten-Generaal’ aan het begin van dit ‘Discours’ wijst in dezelfde richting. In beide gevallen voerde zijn frustratie over het inperken van het gezag van de Raad State en het tegelijkertijd niet per instructie vastleggen van de zich uitbreidende macht van de Staten-Generaal de boventoon.

7.3 De ‘agenda’ van de Staten-Generaal

De centrale vraag die Van Slingelandt in hoofdstuk 3 van zijn ‘Discours over de constitutie’ stelt ten aanzien van de agenda van de vergadering van de Staten-Generaal, is niet of er zaken zijn waarover de provincies *niet* gezamenlijk kunnen overleggen via de gedeputeerden, maar of er zaken zijn waar *geen* van de provincies zich aan kan *onttrekken*.⁵¹ En die zijn er vindt hij, namelijk zaken die voortvloeien uit de Unie van Utrecht en zaken die de veiligheid en bescherming van de staat betreffen.⁵² Van Slingelandt constateert echter ook dat de ruime formulering van bovenstaande in de loop van de tijd geleid heeft tot een oeverloze uitbreiding van de agenda. In elf punten gaat hij nader in op wat zijns inziens tot het gemeenschappelijk overleg van de Staten-Generaal behoort. Tegelijk laat hij niet na de vinger te leggen bij, al dan niet stilzwijgende, overschrijding van de bevoegdheden in dezen.

⁵⁰ ‘Discours over de constitutie’, 164-165.

⁵¹ Ibidem, 166.

⁵² Ibidem, 167. Van Slingelandt verwijst hier nogmaals naar het voorstel van de Staten-Generaal van 30 mei 1671 om te komen tot een eensluidende geloofsbrief voor alle gedeputeerden ter Generaliteit. Uit een van de toen drie voorgestelde concepten citeert Van Slingelandt: ‘[saaken] welke vermoogens de Unie, en andere delatiën, daar op by eenpaarige bewilliging, en overgifte, van de gesaamentlyke Bondgenooten gevolgt, tot de deliberatie, en dispositie van de hooggem[elde] Vergadering specteerē’.

In de eerste plaats gaat het om de behartiging van de buitenlandse zaken. Daaronder vallen het verklaren van oorlog en het sluiten van vredesverdragen, wapenstilstanden en andere overeenkomsten, allianties en in het algemeen alle onderhandelingen met vreemde mogendheden en hun gezanten. Waar deze zaken ook de bevoegdheid van de Raad van State raakten, was het gebruikelijk dat leden van de Raad deelnamen aan het overleg.⁵³ Maar het ging mis, volgens Van Slingelandt, toen de Raad van State werd uitgesloten van het gezamenlijk overleg met buitenlandse diplomaten. De Raad werd wel afzonderlijk geraadpleegd, maar hierdoor trad, mede als gevolg van gebrek aan kennis van zaken bij de Staten-Generaal, vertraging op in de besluitvorming. Van Slingelandt legt niet uit waarin de kennis bij de Staten-Generaal tekortschoot. Evenmin geeft hij precies aan wanneer deze verandering in de overlegstructuur werd doorgevoerd, maar uit zijn betoog valt op te maken dat hij het oog heeft op de periode na 1672.⁵⁴

Belangrijker dan bovengenoemde competentiestrijd tussen de Staten-Generaal en de Raad van State is voor Van Slingelandt een dispuut dat in 1654 gevoerd werd over de reikwijdte van artikel 10 van de Unie van Utrecht over het recht van het sluiten van overeenkomsten met buitenlandse mogendheden. Was dat recht nu geheel overgedragen aan de Generaliteit of hadden de gewesten afzonderlijk en zonder onderling overleg de mogelijkheid om te onderhandelen met het buitenland?⁵⁵ Holland meende van wel. De discussie hierover ter Staten-Generaal ontstond naar aanleiding van de Akte van Seclusie, een geheime clause bij het Verdrag van Westminster in 1654, waarbij de Staten van Holland – lees: Johan de Witt – beloofden de destijds vierjarige Willem III nooit tot stadhouder aan te stellen. In de *Deductie*, die gedrukt was op last van de genoemde Staten en die was voorzien van een inleiding van de hand van de toenmalige secretaris Herbert van Beaumont, kwamen de Staten van Holland onomwonden op voor hun recht en dat van de overige gewesten ‘mids treedende in geen

⁵³ Ibidem, 168. Ten bewijze hiervan voert Van Slingelandt een aantal resoluties van de Staten-Generaal op uit de periode 1660 tot 1668.

⁵⁴ Van Slingelandt trekt een vergelijking tussen de regeringsvorm van het Eerste en Tweede Stadhoudersloze tijdperk ‘doe de forme van Regeering deselve was als jeegenwoordig’, maar of dat impliceert dat na 1702 de Raad van State weer volledig deelnam aan het overleg over buitenlandse zaken maakt hij niet duidelijk.

⁵⁵ Artikel 10 van de Unie luidt: ‘Geen dezer provincies of haar steden en leden zullen enige confederatie of verbond met enige naburige heren of landen mogen sluiten zonder toestemming van deze verenigde provincies en bondgenoten’.

verbintenissen, welke aanloopen tegen de Unie'.⁵⁶ Holland bewees hierin met 'veel exempelen' dat zij dit recht met regelmaat hadden gebruikt.⁵⁷

Het was overigens niet de eerste maal dat over deze materie werd gediscussieerd. Van Slingelandt wijst op het feit dat destijds door enkele gewesten onderhandeld was met de hertog van Anjou (1555-1584) om hem – onder voorwaarden – tot hun leider aan te stellen.⁵⁸ De Staten van Holland vonden het toen ook al vanzelfsprekend dat zij zelf met het buitenland mochten overleggen.

Een tweede agendapunt betreft de defensie en de veiligheid van het land. Volgens Van Slingelandt staat het buiten kijf dat deze zaken ook de Staten-Generaal aangaan, maar wel in overleg met de Raad van State en de admiraliteit.⁵⁹ De eeuwige discussie ging echter over de vraag wie de eindredactie van de petitie ter verkrijging van de provinciale consenten had. Voor Van Slingelandt is het duidelijk dat die verantwoordelijkheid bij de Raad lag en niet bij de Staten-Generaal. De laatsten mochten hun kanttekeningen erbij plaatsen, maar daar moest het dan ook bij blijven. Het ware wellicht beter geweest, meent hij, wanneer de generale petitie en de staten van oorlog rechtstreeks door de Raad aan de gewesten gezonden zouden worden en niet via de Staten-Generaal. Van Slingelandt constateert dat deze kwestie nooit goed was opgelost, maar dat de Raad van State door de jaren heen voet bij stuk had gehouden.⁶⁰ Hij onderstreept dat het hierbij uitsluitend gaat over de generale petitie en staten van oorlog te lande. De bijdrage van de Raad van State aan petitie over zeezaken is in zijn ogen niet meer dan een formaliteit, stammend uit de tijd dat de Raad volgens de instructie van 1584 nog de superintendentie hierover had.

Nauw hiermee verbonden is een derde punt van het takenpakket, namelijk zaken van oorlogsvoering en legeraangelegenheden. De Raad van State had het hierover vanouds voor het

⁵⁶ 'Discours over de constitutie', 169. *Deductie, ofte declaratie van de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt (...) dienende tot justificatie van 't verleenen van seeckere Acte van Seclusie I* ('s-Gravenhage 1654) hoofdstuk 5, 16-24.; Israel, *De Republiek*, 795-798; Serge ter Braake, *Manifest van de ware vrijheid. De Deductie van Johann de Witt uit 1654* (Arnhem 2009); Panhuysen, *Ware Vrijheid*, 150-156.

⁵⁷ Zie voor een van die voorbeelden Groenveld, *Regeren in de Republiek*, 8.

⁵⁸ 'Discours over de constitutie', 169: '(...) mids dat sulken Heere daar zy meede handelen, ook gehouden souden weesen de nader Unie in alle zyne pointen ende articulen aan te neemen'.

⁵⁹ Van Slingelandt specificeert deze militaire zaken als volgt: vermeerderen of verminderen van de militie, in het veld brengen van legers, uitrusten van de vloot, versterken van de grenzen en bouwen van oorlogsschepen.

⁶⁰ Van Slingelandt verwijst naar de resoluties van de Staten-Generaal van 16 december 1644, 14 februari en 19 april 1668 en naar die van de Raad van State van 13 december 1666, 17 februari en 17 mei 1668.

zeggen, maar de Grote Vergadering van 1651 had in de eerste plaats de bevoegdheid tot het verlenen van patenten bij de Raad weggehaald. Terwijl het bestaande recht van de afzonderlijke provincies en de provinciale kapiteins-generaal om troepen binnen hun eigen gebied te verplaatsen onverlet bleef, werd de eindbeslissing inzake het verlenen van patenten overgedragen aan de Staten-Generaal. Zij konden evenwel geen patenten verlenen zonder *advies* van de Raad van State, die ook verantwoordelijk bleef voor medeondertekening en verzending van de besluiten aan de provincies.⁶¹ In de tweede plaats moest de raadsbevoegdheid in de overige militaire zaken vanaf 1651 worden gedeeld met de Staten-Generaal.⁶² Sinds die tijd – en anders dan voorheen – was het militiebeleid niet langer uitsluitend de verantwoordelijkheid van de Raad van State en werd het een vast onderdeel van het takenpakket van de Staten-Generaal. Voor Van Slingelandt is hiermee de kous nog niet af en hij komt er nader op terug in het vierde hoofdstuk van zijn ‘Discours’. Dat geldt ook een vierde punt, namelijk de superintendentie of het oppergezag over de admiraliteit en de zeeoorlogen bij ontstentenis van een admiraal-generaal.

Een vijfde aandachts- en besprekingspunt voor de Staten-Generaal betreft financiële zaken en de positie van de Generaliteitsrekenkamer.⁶³ De vergadering heeft de bevoegdheid om uitspraken te doen inzake de onregelmatigheden die door de Rekenkamer werden aangetroffen in de declaraties van de provincies en in de (jaar)afrekeningen van de ontvangers-generaal van de admiraliteitscolleges. Het 4e en 8e artikel van de instructie voor de Generaliteitsrekenkamer bepaalde dat zij binnen een maand na liquidatie van de provinciale declaraties de bezwaren hiertegen ter verdere afhandeling bij de Staten-Generaal moest indienen.⁶⁴ Het 6e artikel van genoemde instructie beveelt in iets andere bewoordingen hetzelfde ten aanzien van de jaarafrekeningen van de ontvangers-generaal van de admiraliteitcolleges. Anders is het gesteld met de jaarafrekening van de ontvanger-generaal van

⁶¹ ‘Discours over de constitutie’, 172. Van Slingelandt verwijst hierbij niet uitsluitend naar de resolutie en instructie van 16 juni 1651 van de Grote Vergadering, maar ook naar een brief van Raad de dato 17 februari 1717 aan de tweede Grote Vergadering.

⁶² Artikel 5 van de instructie voor de Raad (1651): ‘Ende sal denselven Raedt met ende neffens de Vergaderinge van de Ordinaris Gecommitteerden als vooren hebben ende gebruycken de authoriteyt omme te disponeren inde saecke van Oorloge ende over ’t Volck van Oorloghe in dienste van den Lande wesende (...)’.

⁶³ Zie ook A.H. Huussen jr., ‘De Generaliteitsrekenkamer 1608-1799’ in: *Van ‘Camere vander Rekeninghen’ tot Algemene Rekenkamer: zes eeuwen Rekenkamer. Gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer* (’s-Gravenhage 1989) 67-107.

⁶⁴ ‘Discours over de constitutie’, 174.

de verenigde provincies. Mocht hij het oneens zijn met de bezwaren van de Rekenkamer dan kon hij hiertegen in geweer komen bij de Raad van State. Zo hebben de Staten-Generaal het ook altijd begrepen meent Van Slingelandt. Dit was echter tegen het zere been van de Generaliteitsrekenkamer die sinds 1673 van tijd tot tijd geprobeerd had de Staten-Generaal ervan te overtuigen dat de Raad van State hierin geen rol diende te spelen. De grond voor dit protest meende de Rekenkamer te vinden in artikel 50 van de instructie voor de admiraliteitscolleges. Volgens de rekenmeesters kon tegen hun bevindingen uitsluitend bij de Staten-Generaal beroep worden aangetekend.⁶⁵

Ten zesde maakte de regeling van aanstelling in rangen, standen en ambten, zowel militaire als politieke, deel uit van de taken van de Staten-Generaal. Bij resolutie van 1 oktober 1661 was een lijst opgesteld van deze ambten, met als voornaamste die van kapitein- en admiraal-generaal, veldmaarschalk en andere generaals. Vervolgens ook bevelhebbers van de grens- en vestingsteden die buiten de stemhebbende provincies lagen, de thesaurier-generaal, de griffier van de Staten-Generaal, de ontvanger-generaal, de secretaris van de Raad van State en ambten van lagere rang.

Van Slingelandt maakt hier een drietal opmerkingen bij. De eerste betreft het feit dat, hoewel de genoemde lijst van militaire ambten geen melding maakt van hoge of lagere regimentsofficieren, de Staten-Generaal toch kunnen benoemen in deze functies als het gaat om militairen die op grond van de staat van oorlog niet ten laste van een provincie komen, maar ten koste van de Generaliteitskas. Wel dienen zij, evenals degenen die door de provincies zijn benoemd, hun akte van aanstelling te overleggen aan de Raad van State. Alleen zo kunnen zij onder ede van de Generaliteit komen en hun instructies ontvangen. Op dezelfde wijze moeten de instructies voor de generaals, gouverneurs en commandanten gepresenteerd worden aan de Raad van State ter registratie en bezegeling.

De tweede opmerking is dat er in de genoemde lijst maar weinig admiraliteitsambten voorkomen. Onder de militaire ambten wordt uitsluitend de admiraal-generaal genoemd en onder de politieke ambten de commies-generaal van konvooien en licenten, de commies van het kantoor van konvooien en licenten te Amsterdam, de fiscaal, de secretaris van de vloot en nog twee lagere ambten. De reden hiervan is dat de admiraliteitsambten, al naar gelang de status, verleend worden op drie niveaus, namelijk door de provincies waaronder de

⁶⁵ Brieven van de Generaliteitsrekenkamer aan de Staten-Generaal 2 en 28 oktober 1673 en 26 november 1718 en van de Raad van State aan de Staten-Generaal 6 december 1718. Deze materie behandelt Van Slingelandt ook in zijn 'Verhandeling (...) Raad van Staate', 134-146.

admiraliteitscolleges ressorteren, door de Staten-Generaal op nominatie van de respectievelijke colleges en ook door die colleges zelf. In het eerste geval betreft het de benoeming van de luitenant-admiraal, viceadmiraal en schout bij nacht die als officieren niet onder ede staan van de Generaliteit en daarvan evenmin hun instructies ontvangen. In het tweede geval gaat het om de ambten van fiscaals, secretarissen, ontvangers-generaal van de colleges en scheepskapiteins. In het derde geval zijn het ambten zoals van scheepsluitenants, equipagemeesters, vendumeesters en ontvangers van konvooien en licenten.

De derde opmerking gaat over de benoeming in het ambt van landelijk kapitein-generaal en veldmaarschalk.⁶⁶ Deze ambten staan op de lijst ter verlening door de Staten-Generaal, maar dat betekent niet dat dezen vrij over ontstane vacatures voor deze hoge ambten mochten besluiten. Dat kon alleen als de provincies het er gezamenlijk over eens waren dat deze vacatures vervuld moesten worden. Zou dat namelijk niet het geval zijn, aldus Van Slingelandt, dan zou Holland in 1661 nooit hebben gedoogd dat die hoge ambten op de lijst werden genoteerd. In de deductie van 17 mei 1657 hadden de Staten van Holland immers met klem uitgesproken dat op grond van het recht en de zeggenschap die de provincies afzonderlijk hebben over de militie ‘van haar repartitie’, het niet aanging als de Staten-Generaal bij meerderheid van stemmen een ‘Overhoofd’ over het leger van de verenigde provincies zouden aanstellen. Met enig gemak zou zo’n landelijk legerleider zijn gezag dan immers ook kunnen laten gelden binnen het militaire apparaat van provincies die tegengestemd hadden.

Hoewel Van Slingelandt niet in de discussie van destijds wil treden heeft hij zo zijn bedenkingen.⁶⁷ Het gaat hem er daarbij niet slechts om of er al dan niet bij meerderheid van stemmen besloten kan worden tot aanstelling van een opperbevelhebber, maar ook of er überhaupt wel over gesproken kan worden ter Staten-Generaal als ook maar één provincie zich hiertegen zou verzetten. Immers, noch bij de vaststelling van het unietraktaat, noch op grond van later genomen resoluties was bepaald dat het leger geleid diende te worden door een ‘vast en perpetueel’ opperhoofd met de titel van kapitein-generaal of veldmaarschalk. Ook heeft de praktijk aangetoond dat het ontbreken van een nationaal legerleider geen probleem hoefde te zijn. Het land was immers zonder kapitein-generaal geweest van 1588 tot 1625, van 1650 tot 1672 en nu – na de dood van Willem III – vanaf 1702 en een veldmaarschalk ontbrak van 1589 tot 1607, van 1655-1668 en sinds 1708. Van Slingelandt merkt hierbij voor de vacante jaren 1588-1625 op dat prins Maurits wel kapitein-generaal van Holland, Zeeland, Overijssel,

⁶⁶ ‘Discours over de constitutie’, 177.

⁶⁷ Ibidem, 178-180.

Utrecht, Gelderland en Stad en Ommelanden geweest is en dat hij in de praktijk het oppergezag over de militie in die provincies had en ook over het leger in Brabant en Vlaanderen. Maar hij is nooit officieel aangesteld in die functie, zoals wel Leicester voor hem en Frederik Hendrik en volgende prinsen van Oranje na hem.

Bovendien, zo gaat Van Slingelandt voort, als in de Republiek de militie niet goed op peil gehouden kan worden zonder een bevelhebber over de strijdkrachten, in dat geval de ‘vrije regeering niet al te wel bewaard is met een sodanig Opperhoofd’.⁶⁸ Hij doelt hiermee op het gevaar dat een legerbevelhebber teveel macht naar zich toe zou kunnen trekken. Er was namelijk geen stringente instructie voor kapiteins-generaal van de Unie en toen op 24 februari 1672 na veel overleg er uiteindelijk wel een werd vastgesteld voor Willem III werden al na enkele maanden zijn bevoegdheden aanzienlijk uitgebreid.⁶⁹ Van Slingelandt concludeert: omdat het land nooit een kapitein-generaal heeft gehad die ook niet tevens gouverneur-generaal van alle provincies was zoals Leicester, of zoals prins Frederik Hendrik stadhouder en kapitein-generaal was van de meeste provincies evenals de volgende prinsen van Oranje, het wel niet moeilijk zou zijn voor een kapitein-generaal van de Unie om zich in te dringen in het ambt van provinciaal kapitein-generaal en zich zo een weg te banen naar het stadhouderschap.

Van Slingelandts bedenkingen waren niet ‘nieuw’. Ook in zijn ‘Discours over de defecten’ en de ‘Historische Verhandeling (...) Militie’ gaat hij uitgebreid in op de (overbodigheid van) de functie van kapitein-generaal van de Unie en het gevaar van opstapmogelijkheid via dit ambt naar het stadhouderschap.⁷⁰ In hoofdstuk 3 van dit boek kwam dit breder aan de orde. Dat Van Slingelandt deze materie hier nu ook koppelt aan een zakelijke behandeling van de agenda van de Staten-Generaal getuigt van stokpaardjesgedrag, maar is wel een bewijs van zijn consistentie in het ageren tegen cumulatie van ambten in een en dezelfde persoon en vooral als het om de stadhouder gaat.

Een zevende onderwerp van overleg ter Staten-Generaal zijn de muntzaken.⁷¹ Op grond van artikel 12 van de Unie dienden de provincies gezamenlijk overeenstemming te bereiken over het muntstelsel en de geldkoers zonder hierop afzonderlijk inbreuk te plegen. Die overeenstemming zou dan gebaseerd moeten worden op nadere regelingen, aldus het artikel,

⁶⁸ Ibidem, 179.

⁶⁹ Resolutie Staten-Generaal 8 juli 1672. ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 120.

⁷⁰ ‘Discours over de defecten’, 211-217; ‘Historische Verhandeling (...) Militie’, 97-128.

⁷¹ ‘Discours over de constitutie’, 181.

maar die zijn nooit gemaakt.⁷² Daarnaast behielden de provincies het landsheerlijke muntrecht (het regaal) en hadden sommige steden rijksmunten.⁷³ Ook was het Van Slingelandt gebleken uit de plakaten die van tijd tot tijd werden uitgevaardigd over geldzaken en muntslag, dat de Staten-Generaal zich niet beperkt hadden tot besprekingen over de koers van het geld. Hij wekt de indruk dat ze hiermee hun boekje te buiten gingen maar werkt dit niet uit.

Een achtste punt van aandacht voor de Staten-Generaal zijn de Generaliteitslanden en de gebieden die vallen onder de octrooien van de beide grote handelscompagnieën. Het overleg hierover was gebaseerd op de soevereiniteit van de gewesten zoals die gerepresenteerd werd door de Staten-Generaal. Zij hadden bovendien lange tijd de hand gehad in het bestuur en de gang van zaken van de West-Indische Compagnie (WIC) en – in mindere mate – in die van de VOC, zo stelt Van Slingelandt. Tot enkele jaren na de vrede van Münster zaten leden van de Staten-Generaal de algemene vergaderingen van de WIC voor, terwijl de ‘presidiale’ kamer van de compagnie (Middelburg of Amsterdam), die de vergaderingen van de WIC uitschreef, vooraf de agendapunten aan de Staten-Generaal toezond. Nadat echter de zaken van de WIC in verval geraakt waren kwam er in de loop van de vijftiger jaren van de zeventiende eeuw een eind aan dit gebruik en werd het vervangen door overleg en besluitvorming ten overstaan van gedeputeerden van de Staten-Generaal in Den Haag. Vanaf 1662, zo was besloten, kregen de Staten-Generaal, uitsluitend, maar wel met toezending van de agendapunten, nog bericht van de presidiale kamer wanneer er een algemene vergadering van de WIC zou worden gehouden.⁷⁴ De daar genomen besluiten zouden vervolgens aan Den Haag moeten worden gezonden ‘ter visitatie en examinatie’, waar de Staten-Generaal er het hunne nog van konden zeggen. Het was een formaliteit. Naar de letter was deze resolutie bij het uitschrijven van een algemene WIC-vergadering tot ‘den huidigen dag van woord tot woord gevolgt’, schrijft Van Slingelandt, maar de praktijk liet zien dat de genomen besluiten niet langer ter tafel van de Staten-Generaal kwamen. De resolutie werd een formaliteit. Datzelfde geldt voor de jaarlijkse ceremonie na het binnenlopen van de retourvloot van de VOC. Afgevaardigden van deze compagnie brachten in gezelschap van de vlootcommandant aan de Staten-Generaal mondeling en schriftelijk verslag uit van de stand van zaken en gebeurtenissen in Indië over het voorbije jaar. Daarnaast werden

⁷² Over de inhoud en strekking van artikel 12 zie Polak, *Historiografie ‘muntchaos’*, 68-71.

⁷³ Van Slingelandt doelde hier op de oude rijkssteden Nijmegen, Zutphen, Deventer, Kampen, Zwolle en Groningen. Deze steden hadden het recht om op eigen gezag munten te slaan. Zie ook Stefan Gropp, *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591. Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum 2004) 11.

⁷⁴ Resolutie Staten-Generaal 1 juli 1662.

elke vier jaar de afrekeningen van de VOC gecontroleerd door gedeputeerden van de Staten-Generaal en in tweevoud ter griffie gelegd.

Een negende besprekingspunt vormt het uitvaardigen van plakkat en ordonnantie binnen de geünieerde provincies, steden en kwartieren over alle zaken die onder de verantwoordelijkheid van de Staten-Generaal vielen. En ook over alle andere zaken die het gemeenschappelijk belang dienden en niet direct uit de Unie voortvloeiden, zoals bijvoorbeeld een invoerverbod van goederen uit landen waar de pest heerste. Als er volgens Van Slingelandt iets was wat de gemeenschappelijke soevereiniteit moest benadrukken, dan was het wel het uitvaardigen, publiceren en bekendmaken van die plakkat en ordonnantie uit naam van de Staten-Generaal. Immers, als de provincies zouden blijven steken op het niveau van het bondgenootschap of van andere onderlinge verdragen dan zou het voor zich spreken dat de plakkat en ordonnantie werden uitgevaardigd binnen de grenzen van ieders soeverein gezag, op eigen naam en niet onder gemeenschappelijke noemer. Wel dienden de plakkat en ordonnantie van de Generaliteit met medeweten en goedkeuring van de provincies, en zo tot bescherming van de eigen soevereiniteit, aan de gewestelijke Staten te worden gezonden ter publicatie. Een uitzondering op deze regel vormde het plakkaat van 12 april 1588, waarin de generale regering omtrent de bescherming, veiligheid en eenheid van dit land in handen gesteld werd van de Raad van State. Het plakkaat werd gepubliceerd en afgeroepen in Den Haag door de griffier van de Staten-Generaal ten overstaan van de gedeputeerden van de Staten-Generaal.⁷⁵

In de tiende plaats heeft de Staten-Generaal de bevoegdheid om zich over rechtszaken te buigen en daarin uitspraken te doen. Van Slingelandt merkt hierbij op dat deze vergadering een politieke en geen justitiële was en herinnert er ook nog maar weer eens aan dat de gedeputeerden niet onder ede stonden van de gezamenlijke bondgenoten en dat zij geen bijzondere opdracht of instructie hadden om recht te spreken. Van Slingelandt somt een aantal redenen op waarom justitiële zaken toch een onderdeel kunnen vormen van de agenda van de Staten-Generaal. Samengevat komt het erop neer dat volgens hem rechtszaken geagendeerd konden worden wanneer het beroepen of revisies betrof van (civiele) zaken uit de Generaliteitslanden en van de admiraliteiten alsook de beide grote handelscompagnieën.

Over een andere kwestie, namelijk of tegen de vonnissen van de Raad van State in appèl kon worden gegaan bij de Staten-Generaal, was in het verleden langdurig en hevig gediscussieerd (zie ook hoofdstuk 6.8). Deze zaak beschouwde Van Slingelandt dan ook als

⁷⁵ Ibidem, 13 april 1588.

afgedaan onder verwijzing naar de resolutie van de Staten-Generaal van 1 juni 1658 en die van de Raad van State van 14 februari 1718.⁷⁶ In 1658 was besloten dat er geen beroep bij de Staten-Generaal mogelijk was tegen uitspraken van de Raad van State. Zo dacht Van Slingelandt er ook over. In 1718 speelde de kwestie echter opnieuw toen de Staten-Generaal toch bevel gaven tot de herziening van een vonnis van de Raad van State in een strafzaak.⁷⁷

Ook was in het verleden meermalen gediscussieerd over de vraag of en in hoeverre de Staten-Generaal een bevoegdheid hadden in rechtszaken over delicten die door ingezetenen van de provincies werden begaan tegen de Generaliteit. In 1618 stonden namelijk Oldenbarnevelt en andere regenten uit Holland en Utrecht voor een rechtbank die door de Staten-Generaal daartoe was gemachtigd. Dit was gebeurd zonder dat die beide provincies zich ertegen hadden verzet.⁷⁸ Zij namen toen genoegen met een akte van ‘non-prejudicie’ en met een verklaring ‘tot reservatie’ van haar recht.⁷⁹ Dat betekent zoveel als dat Holland en Utrecht verklaarden voor deze keer ‘niet moeilijk te doen’ en akkoord te gaan met de door de Staten-Generaal in het leven geroepen rechtbank, maar dat zij zich het recht voorbehielden daar in de toekomst anders over te denken en zelf een speciale rechtbank in te stellen.⁸⁰

Omgekeerd was er in 1637 en ook in 1654 verschil van mening gerezen tussen de Staten-Generaal en Holland over de vraag of de eersten wel een rol hadden bij processen over ambtsdelicten die gepleegd waren door personen die in dienst waren van de Generaliteit, maar die zich ophielden binnen het rechtsgebied van de eigen provincies. De Staten-Generaal hielden

⁷⁶ Over deze materie heeft Van Slingelandt ook uitvoerig geschreven in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 139-146 en 229.

⁷⁷ Het advies van het Hof van Holland van 31 mei 1658, de missive van de Raad van State van 14 februari 1718 en de resolutie van de Staten-Generaal van 14 februari 1718 zijn in extenso opgenomen als bijlagen bij de ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 265-289. Deze bijlagen hebben betrekking op wat Van Slingelandt schreef over de jurisdictie van de Raad van State in de kwestie Andries Kaan, burgemeester en pensionaris van Vlissingen.

⁷⁸ ‘Discours over de constitutie’, 189.

⁷⁹ Van Slingelandt verwijst voor bredere informatie hieromtrent hier naar de ‘Apologie’ van Hugo de Groot, die ‘met veel reedenen beweert dat de Generaliteit geen kennis kan neemen van delicten, begaan door Ingeseetenen van de Provincien. En vooral niet door sodanige Ingeseetenen, welke in eed en dienst van een particuliere Provincie, en buiten eed en dienst van de Generaliteit, zynde, souden gepecceert hebben ontrent saaken, waar by de Generaliteit geïnteresseert is’. De ‘Apologie’ is verschenen onder de titel *Verantwoordingh van de wettelijke regering van Hollant ende West-Vrieslandt midtsgaders eeniger nabuyrige Provincien, sulx die was voor de veranderingh, gevallen in den Iare 1618 met wederleggingh van de proceduren ende sententien, jehghens den selven De Groot, ende anderen gehouden ende gewesen* (Parijs z.j. [1622]) 141-153.

⁸⁰ Met dank aan mw dr B. S. Hempenius-van Dijk te Bedum.

vol dat deze ‘kennisse en judicature’ alleen hen toekwam op grond van wet en gewoonte. Zij beriepen zich hierbij middels de resoluties van 30 juli en 12 augustus 1637 op ‘ontallyke exemplen’ en hadden de griffier verzocht daarvan een overzicht te maken.⁸¹ Holland was het tegendeel van mening en stelde dat in 1637 een aantal leden van het admiraliteitscollege te Amsterdam, die daarin waren benoemd door Gelderland, Utrecht en Overijssel, terecht werden gedagvaard voor de schepenen van die stad vanwege verdenking van ambtsmisdrijven. Evenzo was Holland van mening dat toen in 1654 enkele raden van de ‘Hooge Regeering’ van Brazilië na terugkeer in de Republiek werden beschuldigd van wanbeleid, dezen terecht moesten staan in hun woonplaats en niet voor de Staten-Generaal.⁸² Over de voors en tegens van deze kwestie werd in 1654 door het Hof van Holland een advies uitgebracht waarin gesteld werd dat hoewel de Staten-Generaal in het verleden de ‘judicature dikwils geëxerceert’ hadden, dit was gedaan met uitdrukkelijke toestemming van de provincies.⁸³ Deze praktijk kon echter niet leiden tot het geven ‘van eenig regt *in futurum* aan de geenen, die te vooren geen regt had[den]’.⁸⁴

Van Slingelandt wijst vervolgens nog op een kwestie uit 1639 die handel met de vijand betrof.⁸⁵ De Staten-Generaal en de Raad van State waren van mening dat op grond van de Unie de overtreders in kwestie door de Raad van State behoorden te worden gestraft, maar stonden toe dat deze ingezetenen van Holland en West Friesland op aanklacht van de fiscaal van Holland door een of beide hoven van justitie zouden worden berecht onder voorwaarde dat *de plano* (zonder uitstel) geprocedeerd zou worden. Kennelijk was dit niet tot uitvoering gebracht en daarom bepaalden de Staten-Generaal dat in dit soort gevallen de Raad van State vonnis moest wijzen.⁸⁶ Omdat Holland deze resoluties niet overnam en de Raad van State geen toestemming van de Staten van Holland kreeg voor gerechtelijk optreden tegen de verdachten bleef de zaak zonder veroordeling. Voor het overige, zo stelt Van Slingelandt, hadden de aanspraken die de Staten-Generaal op de rechtspraak maakten tot gevolg gehad dat de Staten van Holland in 1656 een formeel edict uitvaardigden. Daarin was vastgelegd dat allen die zich

⁸¹ Deze memorie is opgenomen in Van Aitzema, *Saken van staet* II, 17e boek, 486-488.

⁸² Wel maakt Van Slingelandt melding van het feit dat in een eerdere en soortgelijke zaak de raden moesten voorkomen bij het Hof van Holland op instigatie van de Staten-Generaal. Resoluties Staten van Holland 3 en 21 juli 1648.

⁸³ ‘Discours over de constitutie’, 191. Notulen Staten van Holland 1 oktober 1654 en notulen Hoog Mogenden 13 oktober 1654.

⁸⁴ ‘Discours over de constitutie’, 192.

⁸⁵ Ibidem, 192-193. Van Slingelandt baseert zich op Van Aitzema, *Saken van staet* II, 19e boek, 596.

⁸⁶ Resoluties Staten-Generaal 12 november en 27 december 1639.

op welke wijze dan ook in Holland en West Friesland zouden moeten verantwoorden voor (ambts-)delicten, dat uitsluitend konden doen voor een competente rechter binnen het ressort waar zij wonen of woonden ten tijde van de uitoefening van hun ambt.⁸⁷

In de elfde en laatste plaats hadden de Staten-Generaal het recht om pardon en gratie te verlenen aan degenen die veroordeeld waren voor misdaden die waren begaan in steden en kwartieren die op grond van de soevereiniteit onder directe verantwoordelijkheid van de Generaliteit vielen. Dit gold ook voor misdaden die ‘elders, en alomme’, door militairen waren gepleegd en aangezien de militie onder ede van de Generaliteit stond konden alleen de Staten-Generaal straffen kwijtschelden.⁸⁸ Wel merkt Van Slingelandt terloops op dat dit laatste uitsluitend mogelijk was met advies van de Raad van State als opperste militaire rechter. Maar, zo vraagt hij zich af, ging dit recht van gratieverlening niet verder dan militaire delicten? Van Slingelandt is van mening ‘dat het regt van pardonneeren soo ver ging als het regt van straffen’.⁸⁹ Waar de krijgsraad bevoegd was recht te spreken, dus ook in niet-militaire delicten, daar moesten de Staten-Generaal de bevoegdheid hebben om gratie te verlenen.

Een andere kwestie is of de Staten-Generaal ook bevoegd waren om gratie te verlenen aan militaire of andere delinquenten die veroordeeld zijn door de Raad van State. Van Slingelandt verwijst naar de zaak rond Jacob Fredrik van Renes(se) van Baar, kanunnik te Santen, in 1636.⁹⁰ Van Renesse woonde in de provincie Utrecht en had met enkele medeplichtigen getracht een ingezetene van die provincie over te leveren in handen van de vijand. Bij resolutie van de Staten-Generaal werd de Raad van State gemachtigd hem te vonnissen. De Raad veroordeelde hem vervolgens ter dood met verbeurdverklaring van zijn bezit. Vrienden van de veroordeelde en zelfs de ex-koningin van Bohemen en de prins van Oranje bewerkstelligden bij de Staten-Generaal uitstel van executie en verzachting van de straf. De Staten van Holland echter ‘hielden de saak op’ en bleven van mening dat de Staten-Generaal niet bevoegd waren om gratie te verlenen aan een door de Raad van State veroordeelde persoon, maar dat de Raad op grond van de Unie was geautoriseerd ‘om justitie te administreeren als in het hoogste ressort’.⁹¹ De Staten-Generaal maakten verder geen werk van de gratieverlening in deze zaak en ook het inmiddels wel verleende uitstel van executie werd door de Raad gelaten

⁸⁷ Edict Staten van Holland 3 oktober 1656.

⁸⁸ Dit betrof het zogeheten recht van abolitie, dat evenals het recht om pardon en gratie te verlenen oorspronkelijk aan de landsheer had toebehoord. Met dank aan mw dr B. S. Hempenius-van Dijk te Bedum.

⁸⁹ ‘Discours over de constitutie’, 195.

⁹⁰ Over deze kwestie schrijft Van Slingelandt ook in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, aldaar 233.

⁹¹ ‘Discours over de constitutie’, 196-197. Resolutie Staten van Holland 16 juli 1636.

voor wat het was. De doodstraf werd zo stilzwijgend omgezet in eeuwigdurende gevangenisstraf. Van Renesse wist niet lang daarna op slinkse wijze te ontsnappen, zo blijkt uit het werk van Lieuwe van Aitzema.⁹²

Hiermee kwam Van Slingelandt aan het eind van de zaken die zijns inziens op de agenda van de Staten-Generaal thuishoorden. Maar, zo voegde hij er nog aan toe, niet moest worden vergeten dat in het verleden en wel in het bijzonder rond het jaar 1618 er tussen de provincies hevig gediscussieerd was over de vraag of het de Generaliteit toekwam orde op zaken te stellen in religieaangelegenheden. Hij verwijst hierbij naar de duidelijke stellingname van Hugo de Groot in het tweede hoofdstuk van zijn ‘Apologie’ onder de titel ‘Dat de macht, die de hooghe Overheyt heeft in saacken van Religie, by ons toecomt [aan] de Staten van de respective Provincien’.⁹³

Hoewel Van Slingelandt in zijn ‘Discours over de constitutie’ inhoudelijk voorbijgaat aan wat De Groot op dit punt zegt, liet hij niet na hierover nog een drietal opmerkingen te maken. Allereerst wijst hij op de discussie tussen gedeputeerden van de ‘nader geünieerde Provincien’ in 1583 over de vraag of het niet raadzaam zou zijn artikel 13 van de Unie zodanig aan te passen dat veranderingen op het gebied van religie uitsluitend tot stand konden komen met instemming van alle bondgenoten. Alle provincies immers hadden de gereformeerde religie omarmd en zouden daarbij blijven. De Staten van Holland conformeerden zich echter niet aan dit voorstel voor wat betreft de passage ‘*sonder eenige verandering daar in te mogen doen als met gemeen consent van alle de Bondgenooten*’, maar verklaarden zich wel uitdrukkelijk voor het handhaven en beschermen van de gereformeerde religie. Waarmee bewezen was, aldus Van Slingelandt, dat Holland toen ook al van mening was dat verandering van religie een provinciale aangelegenheid behoorde te blijven.⁹⁴

⁹² Van Aitzema, *Saken van staet* II, 17e boek, 488: ‘Den twintighsten May *ses-en-dertigh*, is de Judicature over den gevangenen Jonck. *Jacob Fredrick van Renesse*, gepoogt hebbende Doctor van der Gal woonende tot Utrecht na Vyanden Lande te vervoeren, by haer Ho. Mog. gestelt aen den Raet van Staten deser Vereenighde Nederlanden, die oock dienvolghens jehens den voorsz *Renesse* Sententie hebben gepronuncieert, doch is de Executie van dien by haer Ho. Mog. den *dertighsten* January *ses-en-dertigh*, dach van de pronunciatie gesurcheert, ende is den meergenoemden *Renesse* een wijle tijds daer na, sinisterlijcken uyt de gevanckenisse ontkomen’.

⁹³ Hugo de Groot, *Verantwoordingh van de wettelijke regering*, 14-29.

⁹⁴ ‘Discours over de constitutie’, 198-199. Van Slingelandt heeft niet uit de archieven kunnen aantonen hoe de overige provincies over deze materie dachten, maar voegt in een voetnoot toe: ‘Uit het verhaal van Bor *b:18 fol. 404* schynt, dat de andere Prov[inci]en sig op gelyke wys als Holl[an]t, verklaart hebben. Sie ook *de Kerk: Hist: van Uitenbogaart b: 3 fol. 224*, en *b: 4 fol. 937, 959, 963, 967, en 973*’. Van Slingelandt doelt hiermee op Bor, *Oorsprong* II en Joannes Uytenbogaart, *Kerckelijke historie, vervatende verscheyden gedenkwaardige saaken*,

In de tweede plaats wijst Van Slingelandt er op dat de ijver waarmee prins Maurits rond 1618, daarin toen gesteund door de meeste provincies, doordreef dat de Generaliteit zeggenschap moest hebben over godsdienst en religie nog niet bekoeld was of de provincies kwamen tot het inzicht, ‘gelyk se seekerlyk nog zyn’, dat dit tot hun eigen verantwoordelijkheid behoorde.⁹⁵ Ten derde vormden sinds de Reformatie de Waalse kerken in alle provincies, met uitzondering van Stad en Ommelanden, samen één lichaam en zo adresseerde de Waalse synode zich ook aan de Staten-Generaal inzake kwesties waarin beleid van de overheid werd verwacht.⁹⁶ De praktijk was echter dat de gedeputeerden vervolgens de zaken van deze kerken die hun eigen provincie betroffen, op de tafel van hun zenders legden. Voor het overige, schrijft Van Slingelandt, bemoeiden de Staten-Generaal zich zo weinig met de Waalse kerken dat zij zelfs geen regeringsvertegenwoordiger afvaardigden naar de landelijke synode van deze geloofsgemeenschap. Dit in tegenstelling tot de afzonderlijke gewesten die wel hun ‘Commissarissen’ zonden naar de particuliere synodes van de Nederduitse Gereformeerde kerken.⁹⁷

Van Slingelandt verbindt aan deze drie opmerkingen over kerkelijke zaken weliswaar geen eigen conclusie, maar hem wordt geen onrecht gedaan met de constatering dat hij tussen de regels door laat blijken bepaald niet geporteerd te zijn van de gedachte dat de overheid het voor het zeggen heeft in de kerk. Inhoudelijk duidelijker zou hij in 1727 hierover zijn kaarten op tafel leggen in een opstel over het recht van de onderdanen en de macht en plicht van de hoge overheid ‘ontrent het stuk van de godsdienst’.⁹⁸ In dit opstel toont hij zich wars van kerkelijke onverdraagzaamheid. Geloofsvrijheid staat bij Van Slingelandt op nummer een en die dient door de overheid beschermd te worden.

in de Christenheyt voorgevallen, van het jaar vier hondert af, tot in 't jaar sestien hondert ende negentien. Voornamelijk in deze Geunieerde Provinciën (Amsterdam 1649).

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (RHC GrA), toegangsnummer 1364, Waalse gemeente Groningen, 1563-1926, Inleiding. De Franse kerk te Groningen was zeer lange tijd niet aangesloten bij de Waalse synode. Dat gebeurde pas na 1689.

⁹⁷ Niet te verwarren met de stroming die onder dezelfde naam voortkwam uit de Doleantie van 1886.

⁹⁸ Dit opstel is niet opgenomen in de *Staatkundige Geschriften*. Zie voor de inhoud: Van Rappard, ‘Een tolerant opstel’; Joris van Eijnatten, ‘Simon van Slingelandt (1664-1736) and the Dutch toleration debate’, *Lias* 34 (2007) 249-273.

Ten slotte vraagt Van Slingelandt zich retorisch af of de Generaliteit bevoegd was tot het heffen van belastingen in de provincies.⁹⁹ Als voorbeeld hiervan noemt hij het recht op gelden uit de konvooien en licenten. Deze werden van generaliteitswege geheven over alle provincies. Waren dit aanvankelijk nog provinciale inkomsten, in 1582 was dit ‘by eenpaarige bewilliging gemeen gemaakt’.¹⁰⁰ Ditzelfde recht gold de Generaliteit voor accijnzen op goederen en vee zoals bepaald was in de artikelen 5 en 6 van het unietraktaat. Nog sterker kwam dit tot uiting in artikel 9: ‘(...) noch enyge imposten ofte contributie instellen de generaliteit van desen verbande aengaende, dan met gemeen advys ende consent van de voorsz. Provincien (...)’.

Van Slingelandt merkt hierbij op dat het niet aangaat om de zinsnede ‘de generaliteit van desen verbande aengaende’ uitsluitend te laten slaan op de Generaliteitslanden en niet ook op de provincies, maar hij maakt niet duidelijk wat de achtergrond van deze opmerking is. Hij stelt dat de instructies van de vroegere Landraad en van de Raad van State in dezelfde richting wijzen en dat het dus vanouds de mening van de bondgenoten is geweest om de lasten van de Unie en de gemeenschappelijke defensie te laten dragen door belastingheffing op consumptieve goederen in alle provincies. Het ging hier dus om belastingen die door de Generaliteit zouden worden verpacht. Maar Van Slingelandt concludeert ook dat alle moeite om tot een eensluidend en gemeenschappelijk belastingsysteem te komen tevergeefs is gebleken, ‘soo dat men eindelyk geheel daar van heeft afgesien’.¹⁰¹ Zoals ook al eerder geschreven (6.4) was onwil van de provincies de oorzaak van deze stagnatie.¹⁰² Voor Van Slingelandt was dit de reden om deze vorm van belastingheffing niet als apart agendapunt voor de Staten-Generaal op te voeren. Hij had het graag anders gezien.

Van Slingelandt is hiermee gekomen aan het eind van zijn lange opsomming van ‘saaken, behoorende tot de deliberatien van haar Ho[og] Mo[genden]’. Het zijn onderwerpen waaraan geen van de bondgenoten zich zou mogen onttrekken omdat deze zaken de hele Unie aangingen. Dat betekent echter niet dat dit de complete agenda van de Staten-Generaal was,

⁹⁹ ‘Discours over de constitutie’, 200.

¹⁰⁰ Resolutie Hoog Mogenden 4 april en 23 oktober 1582.

¹⁰¹ ‘Discours over de constitutie’, 202. Van Slingelandt verwijst hierbij naar de brief van 14 december 1716 van de Raad van State aan de Tweede Grote Vergadering. Deze brief is als bijlage gevoegd bij het traktaat ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’, aldaar 29-60. In zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’ komt deze materie ook aan de orde, aldaar 73-76.

¹⁰² ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 76.

zoals Thomassen heeft opgemerkt.¹⁰³ Er werd ook beraadslaagd over zaken waarin samenwerking tussen de provincies niet verplicht was, zoals de openbare orde, handel, nijverheid, visserij en scheepvaart.

7.4 De macht en het gezag van de Staten-Generaal

Het derde onderwerp dat Van Slingelandt in zijn ‘Discours over de constitutie’ aansnijdt, behandelt hij in de hoofdstukken 4 tot en met 6. In het vierde hoofdstuk gaat het over de vraag in hoeverre de beraadslagingen van de Staten-Generaal zich kunnen uitstrekken over zaken die onder verantwoordelijkheid van de Raad van State en de admiraliteitscolleges vallen. Vooraf merkt Van Slingelandt – en dat niet voor het eerst – twee dingen op.¹⁰⁴ In de eerste plaats dat bij de oprichting van de Unie niet duidelijk geregeld was wie de eindverantwoordelijkheid droeg voor de uitvoering van het unietraktaat totdat, na het overlijden van Willem van Oranje in 1584, de Raad van State daartoe bevoegd werd verklaard. Op grond van artikel 12 van zijn instructie uit dat jaar stelde de Raad, die het oppergezag hierover had, admiraliteitscolleges in. Deze bevoegdheid werd de Raad in 1588 weer ontnomen en viel toen toe aan een speciaal daarvoor opgericht college onder leiding van de admiraal-generaal. Dit college hield op te bestaan toen de Staten-Generaal in 1593 een permanent karakter kregen en de admiraliteitszaken voor hun ‘rekening’ kwamen. De praktische uitvoering hiervan werd vervolgens geregeld in een nadere instructie voor de admiraliteitscolleges in 1597.¹⁰⁵

In de tweede plaats merkt Van Slingelandt op dat de Raad van State en de admiraliteitscolleges hierbij niet geheel uitgeschakeld werden en nog wel degelijk een eigen verantwoordelijkheid behielden in twee onderling verbonden zaken. Zij bleven stem houden in de uitvoering van oorlogszaken te land en ter zee en in het beheer van de financiële middelen hiervoor uit de provinciale consenten. Hierover dus driehoeksoverleg met de Staten-Generaal. Op deze beide onderdelen gaat Van Slingelandt vervolgens dieper in. Hij stelt dat de beslissingsbevoegdheid inzake leger en oorlogsaangelegenheden te land per instructie van 1588 bij de Raad kwam te liggen. Dit was in lijn met de instructie van 1584. In 1651 werd – zoals ook al eerder geschreven – in de toen ontworpen nieuwe instructie aan artikel 5 toegevoegd

¹⁰³ Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 213-214.

¹⁰⁴ In dezelfde geest schreef Van Slingelandt over deze ontwikkeling in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, aldaar 5-6.

¹⁰⁵ ‘Discours over de constitutie’, 204.

‘met en nevens de Vergadering van ordinaris Gecommitteerden ter Generaliteit (...).¹⁰⁶ Woorden die, aldus Van Slingelandt, zo algemeen gesteld zijn dat daaruit niet kan worden opgemaakt hoe de bondgenoten deze samenwerking tussen beide colleges voor zich zagen. Had de Raad slechts een adviserende rol toebedeeld gekregen of lag de uiteindelijke besluitvorming bij hem? Van Slingelandt schrijft dat er ‘te grooten onderscheid is tusschen *disponeeren*, en *adviseren*, om die woorden met malkander te verwisselen’ en gaat hier nog even op door.¹⁰⁷

De Grote Vergadering van 1651 had namelijk onderscheid gemaakt tussen legerzaken in het algemeen en troepenverplaatsing (patenten) in het bijzonder.¹⁰⁸ Het laatste kwam geheel onder verantwoordelijkheid van de Staten-Generaal waarbij het *advies* van de Raad moest worden ingewonnen.¹⁰⁹ Het eerste bleef ter dispositie (besluitvorming) onder de Raad van State ‘met en nevens’ de Staten-Generaal.¹¹⁰ Hieruit kon volgens Van Slingelandt geen andere conclusie worden getrokken dan dat de bondgenoten op dit punt meer verantwoordelijkheid aan de Raad toekenden dan uitsluitend het geven van advies.

Daarom kon het al helemaal niet zo zijn dat de woorden ‘disponeeren met en nevens’ zouden betekenen dat over die algemene legerzaken in een afzonderlijk overleg tussen gedeputeerden van de Raad en de Staten-Generaal voorstellen zouden worden geformuleerd waarover de laatsten dan vervolgens achter gesloten deuren buiten aanwezigheid van de Raad besluiten zouden kunnen nemen. Bovendien gold voor dergelijke gezamenlijke besprekingen, die ook over andere zaken zouden kunnen gaan, dat het advies van de meerderheid ter tafel van de Staten-Generaal moest worden gebracht, terwijl de aanwezige leden van de Raad daarin doorgaans de minderheid vormden en vaak niet meer dan een derde deel ervan uitmaakten. Dat was in het verleden wel anders geweest, zo schrijft Van Slingelandt, toen de Raad, met wel zes, zeven of acht gecommitteerden deelnam aan dit soort besprekingen en de verhouding in evenwicht was.¹¹¹

Op grond hiervan concludeert Van Slingelandt tweeërlei. Of de bondgenoten waren van mening dat de Staten-Generaal en de Raad een gezamenlijk college behoorden te vormen bij het overleg over oorlogszaken en waarin bij meerderheid van stemmen besluiten werden genomen en orders werden gegeven uit naam van de Staten-Generaal. Of de Staten van de

¹⁰⁶ ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 18.

¹⁰⁷ ‘Discours over de constitutie’, 205.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Resolutie Grote Vergadering 16 juni 1651.

¹¹⁰ Ibidem, 18 juli 1651.

¹¹¹ ‘Discours over de constitutie’, 206.

provincies doelden op de ‘oude manier van delibereeren’ toen de Raad met grote regelmaat aanwezig was in de vergadering van de Staten-Generaal en deelnam aan het overleg over zaken die hem waren voorgelegd. Andersom was het ook voorgekomen dat de Staten-Generaal de vergaderingen van de Raad bezochten en besluiten genomen werden ‘met gemeen advis en eenpaarige Resolutie van beide Collegien’.¹¹² Hoe het ook zij, in de ogen van Van Slingelandt en zonder de goede bedoelingen van de Grote Vergadering in twijfel te willen trekken had de toevoeging aan artikel 5 van de instructie voor de Raad voor onduidelijkheid gezorgd en was het ‘disponeeren met en nevens’ maar moeilijk in praktijk te brengen.

Die praktijk was geworden dat buiten de resoluties die nu en dan en vooral in tijden van oorlog over belangrijke zaken in geheim overleg werden genomen en waarvan het succes juist afhing van die secrete, alle andere militaire zaken behandeld werden door gecommitteerden van de Staten-Generaal en de Raad gezamenlijk. De adviezen die uit dat overleg kwamen, werden vervolgens gerapporteerd aan de Staten-Generaal die de daarop genomen besluiten ter uitvoering aan de Raad zond. In 1719 wilde de Raad opnieuw discussiëren over deze gang van zaken. Wanneer de Staten-Generaal zich namelijk niet konden vinden in de uitgebrachte adviezen, de materie dan opnieuw commissoriaal gemaakt zou moeten worden, aldus de Raad Gebeurde dat niet, dan zou het effect van de woorden ‘disponeeren met en nevens’ geheel verloren gaan. Overleg over deze kwestie heeft, ondanks agendering, nooit plaatsgevonden en zou ook niet plaatsvinden ‘soo lang als ’er geen nieuwe gelegenheid voorkomt om het verschil weder levendig te maaken’.¹¹³

Omdat in de loop der jaren de praktijk had geleerd dat in 1651 de bewindvoering en besluitvorming over oorlogsaangelegenheden bij te veel personen was komen te liggen, waardoor de snelheid van handelen en de geheimhouding in het gedrang waren gekomen, was naderhand, in 1668, de directe verantwoordelijkheid hiervoor ‘in tyde van campagne, of van expeditie’ opgedragen aan een beperkt aantal leden van de Staten-Generaal en de Raad van State.¹¹⁴ Toen het er in 1671 steeds meer naar uitzag dat Frankrijk Keulen wilde bezetten om zich zo een weg te banen naar de Republiek werden de gedeputeerden die belast waren met de zaken van de Triple Alliantie, gemachtigd om uit naam van de Staten-Generaal resoluties met

¹¹² Ibidem, 207. Resolutie Staten-Generaal 25 juli 1602.

¹¹³ ‘Discours over de constitutie’, 208. Brieven van de Raad van State aan de Staten-Generaal 6 en 13 april 1719.

¹¹⁴ ‘Discours over de constitutie’, 208-209. Dit werd geregeld bij resolutie van 23 april 1668 met de uitdrukkelijke bepaling dat de dienstdoende voorzitter van de militaire besognes en de griffier van de Staten-Generaal of diens vervanger bij het overleg aanwezig dienden te zijn.

betrekking tot bescherming, hulp en assistentie aan die stad te bekrachtigen en uit te voeren.¹¹⁵ De Raad van State werd verzocht om zijn eigen gecommitteerden bij dit geheime overleg navenant te machtigen.¹¹⁶ In 1672 werd de resolutie van 1668 uitgebreid met de bevoegdheid tot regeling van het verplaatsen en inkwartieren van troepen.¹¹⁷ Hierbij werden wederom ook de gecommitteerden van de Raad van State, zoals bedoeld in 1668, betrokken.¹¹⁸ Geheel nieuw was deze handelwijze niet. Van Slingelandt wijst op een voorbeeld uit 1631 toen de Staten-Generaal stadhouder Frederik Hendrik hadden gemachtigd een aantal gedeputeerden om zich heen te verzamelen ‘om (...) te overleggen, prepareeren, bereiden, ende resolveeren op alle ’t gene tot een veldleger ende ’t employ van dien, nodig is (...)’.¹¹⁹

Van Slingelandt concludeert dat de opeenvolgende machtigingen van 1668, 1671 en 1672 sindsdien de basis vormden voor de werkwijze in geheime conferenties over krijgszaken en in sommige gevallen ook in die over buitenlandse zaken.¹²⁰ Hij is overigens ook van mening dat deze handelwijze inzake de secrete conferenties over buitenlandse zaken verder ging dan de resolutie hierover van de Grote Vergadering in 1651.¹²¹ Toen werd vastgesteld dat de geheimhouding voldoende gewaarborgd was als ‘de Ministers van den Staat buiten ’s Lands, de Gouverneurs en Commandeurs van de Frontieren, en de secrete correspondenten’ hun brieven met geheime informatie zouden sturen aan de griffier van de Staten-Generaal die ze direct zou moeten doorzenden aan zeven te committeren heren uit die vergadering. Deze gecommitteerden waren uitsluitend geautoriseerd om de brieven ‘eenige geringe tyt’ geheim te houden met de plicht om naderhand verantwoording over het achterhouden af te leggen.¹²²

¹¹⁵ Ibidem, 210. De Triple Alliantie (1668) was het bondgenootschap tussen de Republiek, Engeland en Zweden om de expansiepolitiek van Lodewijk XIV tegen te gaan.

¹¹⁶ Secrete resolutie Staten-Generaal 24 november 1671. Ook bij dit overleg moesten de voorzitter van de militaire besognes en de griffier aanwezig zijn.

¹¹⁷ Resolutie Staten-Generaal 7 april 1672, nader uitgelegd op 11 mei: ‘de autorisatie, om in de naam van haar Ho[og] Mo[genden] te disponeeren over het formeeren, en doen executeeren, van de exploiten en desseinen van oorloge, te besorgen dat de Garnisoenen en Frontieren alomme met bequaame Commandeurs en Officieren, om haar de Plaatsen te kunnen betrouwen, en voords met alle noodwendigheeden, beset, en voorsien blyven, of worden, en voords generaalyk op alle saaken en desseinen van oorlog, te drecreteeren, en doen executeeren, ’t gunt deselve na gelegentheid van saaken ten meesten dienste van den Lande sullen bevinden te behooren’.

¹¹⁸ Resolutie Raad van State 20 mei 1672.

¹¹⁹ Resolutie Staten-Generaal 8 april 1631.

¹²⁰ ‘Discours over de constitutie’, 212.

¹²¹ Resolutie Grote Vergadering 21 juli 1651.

¹²² ‘Discours over de constitutie’, 212-213.

Voorzag men echter dat die verantwoording achteraf niet mogelijk zou zijn, dan was men verplicht de geheimen zonder uitstel aan het daglicht prijs te geven in de Staten-Generaal. Bovendien, zo stelt Van Slingelandt, zijn er meer wegen waarlangs secrete zaken ‘voorkoomen’ en daarover regelde de resolutie niets. Hoewel hij in het midden laat of de resolutie van 1651 een verstandig besluit was geweest, ‘hoe wel of qualyk laat men daar’, laat hij tussen de regels door wel zijn ongenoegen blijken over de uitsluiting van de Raad van State bij het geheime (voor)overleg over buitenlandse zaken.¹²³

Na dit uitstapje over de buitenlandse zaken zet Van Slingelandt de lijn van zijn betoog over macht en gezag van de Staten-Generaal voort en gaat hij over tot behandeling van de zeggenschap van dit college in de gang van zaken rond de zeeoorlogen waarbij de Republiek betrokken was. Voor 1584 had de Generaliteit zich weinig of niet met zeezaken bemoeid, maar had die voornamelijk overgelaten aan de ‘zeeprovincies’. Dat ging veranderen – ook hierover schreef Van Slingelandt eerder – na de dood van prins ‘Willem den Oude’. De superintendentie over zeezaken en over uitgaande en inkomende rechten, de konvooien en licenten, kwam in handen van de Raad van State met de bevoegdheid om, daar waar nodig, admiraliteitscolleges in te stellen. Hierbij gold de ook boven al beschreven reservatoire clause ‘by provisie, en sonder praejuditie van iemants gerechtigheid, of naamaals getoogen te mogen worden in consequentie’.¹²⁴ Dit betekent dat het een tijdelijke maatregel is zonder iemand te benadelen of daar in de toekomst consequenties aan te verbinden. De Staten van Holland maakten in 1585 van deze clause gebruik door Maurits aan te stellen tot admiraal over hun gewest om zo de Engelsen, die zitting kregen in de Raad van State, buiten de admiraliteitszaken te houden. Verder stelden zij een college van gecommiteerde raden ter admiraliteit over Holland in en instrueerden zij de konvooimeesters uitsluitend betalingen te doen op last van dit college.¹²⁵

In 1588 werd de superintendentie over zeezaken geschrapt uit de instructie voor de Raad van State en werd Maurits aangesteld tot admiraal-generaal en superintendent. Hij werd in die functie bijgestaan door een ‘Collegie superintendent van de Admiraliteit’ bestaande uit zes raadslieden, drie Hollanders, twee Zeeuwen en een Fries.¹²⁶ Na opheffing van dit college in

¹²³ Ibidem, 212.

¹²⁴ Ibidem, 213-214.

¹²⁵ ‘Discours over de constitutie’, 214.

¹²⁶ Instructie college superintendent 22 april 1589: zij onderhouden goede correspondentie met de Staten-Generaal en met de Raad van State en vergezellen prins Maurits op al zijn reizen. Voorts hebben zij de superintendentie, bevel en gezag over de provinciale admiraliteitscolleges in alle zaken die de zeeoorlogen betreffen alsmede de directie en het beleid van de equipage en de middelen die daarvoor nodig zijn.

1593 en nadat de Staten-Generaal in dat jaar een permanente vergadering waren geworden, werd in 1597 een nadere instructie voor de admiraliteitscolleges gemaakt. Hierin werd onder meer bepaald dat zij tweemaal per jaar zouden vergaderen in het bijzijn van de admiraal-generaal voor overleg over de beveiliging van de zee, het beleid in oorlogszaken en over de inzet van de schepen binnen de kwartieren.¹²⁷ De colleges dienden goede betrekkingen met de Staten-Generaal en met de admiraal-generaal na te streven en zich te houden, zo de tijd dat toeliet, aan de resolutie van de Staten-Generaal inzake het toerusten van de oorlogsschepen.

Uit dit alles blijkt, schrijft Van Slingelandt, dat het oppergezag in zeeoorlogen via de Raad van State in 1584 en naderhand, via het college superintendentie, in 1597 in handen was gekomen van de Staten-Generaal en onder hen aan de admiraal-generaal.¹²⁸ De bedoeling kan evenwel niet geweest zijn dat zij met elkaar zouden strijden om de macht. De laatste was in Van Slingelandts ogen immers een ambtenaar en dienaar van de Staten-Generaal. Toch heeft de instructie voor de admiraliteitscolleges aanleiding gegeven aan de admiraals-generaal om van tijd tot tijd het beleid geheel aan zich te trekken.

Het oppergezag van de Staten-Generaal had in de loop van de tijd echter wel een opmerkelijke begrenzing ondergaan door wijzigingen in het beheer van de financiële middelen van de admiraliteitscolleges. De oorzaken hiervan waren de toenemende kosten van zeeoorlogen en de daarmee gepaard gaande bescherming van de handelsvloot. Bij het opstellen van de instructie voor de admiraliteitscolleges was bepaald dat de gewone inkomsten, de konvooi- en licentsgelden, aangewend zouden worden voor de bekostiging van zeeoorlogen. De provincies droegen hieraan niet regulier bij, maar verleenden subsidie als er tekorten ontstonden. Van tijd tot tijd werd er een begroting opgesteld voor de gewone lasten van de uitrusting van de schepen met het oog op de bescherming van koophandel, kusten, zeegaten en binnenrivieren. De Staten-Generaal namen op grond hiervan hun besluiten.

De oplopende kosten voor de bescherming van de koopvaart zorgden er evenwel voor dat de gewone financiële middelen van de admiraliteitscolleges uitgeput raakten en de vloot niet meer op verantwoorde wijze kon worden ingezet in oorlogssituaties. De tekorten konden ook niet langer worden opgevangen met subsidies vanuit de provincies en daarom werden buitengewone consenten van hen verlangd op basis van petitie die uitgingen van de Staten-Generaal, terwijl de admiraliteitscolleges de besluitvorming over het gebruik en de uitrusting van de schepen uit de gewone middelen aan zich trokken. Van Slingelandt concludeert echter

¹²⁷ Instructie admiraliteitscolleges 13 augustus 1597 artikelen 25 en 26.

¹²⁸ 'Discours over de constitutie', 216.

dat de provincies dermate nalatig bleven in hun bijdragen aan de buitengewone petities dat de admiraliteitscolleges genoodzaakt werden de oorlogsschepen uit te rusten met middelen uit de kas die bestemd was voor de bescherming van de handelsvloot.

Ten slotte gaat Van Slingelandt, nu hij de bevoegdheid van de Raad en de admiraliteitscolleges inzake de land- en zeeoorlogen heeft behandeld, in op het tweede onderdeel dat hij aan de orde wilde stellen. Dit betreft het beleid en beheer van de financiële middelen uit de gewone consenten van de provincies ten behoeve van de oorlogskas zoals het was gedelegeerd aan de Raad van State en de admiraliteitscolleges maar waarover ook gesproken kon worden in de Staten-Generaal.¹²⁹ Voor Van Slingelandt is het een uitgemaakte zaak dat de generaliteitsfinanciën, met uitsluiting van de gewone middelen van de admiraliteitscolleges, onder de verantwoordelijkheid van de Raad van State vallen. Zo was het bij instructie geregeld. De Raad van State voerde de regie op grond van de provinciale consenten en op grond van wat de provincies gezamenlijk hierover verordonneerden. Daarom kon het niet zo zijn dat dit beleid een onderdeel vormde van de agenda van de Staten-Generaal. De bondgenoten hadden immers bedoeld en gewild dat beslissingen over ‘de gemeene beurs’ genomen zouden worden in een college waarin de provincies die het meeste bijdroegen ook de meeste stemmen zouden hebben in plaats van elk een gelijke stem zoals in de Staten-Generaal het geval was.

Maar, zo stelt Van Slingelandt, hoewel dit in zijn algemeenheid geldt, hebben de Staten-Generaal niettemin beslissingsbevoegdheid ‘over deese en geene saaken van financie’.¹³⁰ Hij geeft hiervan drie voorbeelden. Het eerste betreft de uitgaven voor de geheime diensten. Deze vielen aanvankelijk onder verantwoordelijkheid van de stadhouder, maar na 1651, toen de Staten-Generaal bij besluit van de Grote Vergadering de zeggenschap kregen over de geheime correspondentie, kwam ook het uitgavenbeleid voor de geheime diensten in hun portefeuille. Het kon hen althans niet langer worden betwist. Het tweede voorbeeld betreft de vergoeding van de onkosten van staatsdienaren in het buitenland. Declaraties en andere kostenposten waarvan men meende dat ze voor vergoeding in aanmerking kwamen, dienden zij rechtstreeks aan de Staten-Generaal te sturen en hierin had de Raad van State geen zeggenschap.¹³¹ Het derde voorbeeld is breder van aard en betreft de middelen van de admiraliteitscolleges. De colleges waren gehouden elk kwartaal een overzicht van inkomsten en uitgaven te sturen aan

¹²⁹ Ibidem, 218.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem, 219.

de Staten-Generaal. De ontvanger-generaal zou per zes maanden van elke admiraliteit de rekening opmaken en het overschot van het ene college verstrekken aan een ander waar een tekort was ontstaan. Mocht er daarna nog geld overblijven dan zouden de Staten-Generaal beslissen over de besteding daarvan.¹³²

Hoewel de instructie voor de admiraliteitscolleges de Staten-Generaal een ruime bevoegdheid gaf inzake de konvooien en licenten, hebben de provincies waarbinnen de colleges resideerden toch voortdurend getracht de Staten-Generaal de voet dwars te zetten. Zij hadden zich niet te bemoeien met de gewone middelen van de admiraliteitscolleges, zo was de gedachte. Het waren weliswaar colleges die onder de Generaliteit ressorteerden, maar zodanig samengesteld dat de idee altijd is geweest dat de provincies die aan zee liggen, ook de voornaamste stem in het kapittel hadden in zaken van de admiraliteit. Zo was het immers ook met de personele bezetting van het voormalige college superintendentie dat bestond uit Hollandse, Zeeuwse en Friese gecommiteerden. Van Slingelandt besluit met de opmerking dat de Staten-Generaal sterker zouden staan tegenover de provincies die één lijn trokken met de admiraliteitscolleges als de andere provincies niet zo nalatig waren (geweest) in het afdragen van de buitengewone consenten voor zeezaken. De tijden waren veranderd en de kosten van zeeoorlogen, die lang bestonden in het uitrusten van ‘eenige ligte Scheepen, en Uitleggers (licht bewapend vaartuig)’ tot beveiliging van stranden, zeegaten, eilanden en binnenrivieren waren immers, zoals Van Slingelandt al schreef, aanzienlijk verzwaard.¹³³

In hoofdstuk 5 van het ‘Discours over de constitutie’ gaat Van Slingelandt vervolgens in op de vraag hoever de beslissingsbevoegdheid van de Staten-Generaal zich uitstrekt over de onderwerpen die zij bespreken.¹³⁴ In de eerste plaats zijn er enerzijds kwesties waarover de provincies gezamenlijk dienen te overleggen met eenparige besluitvorming. Anderzijds zijn er zaken waarbij dit niet het geval hoeft te zijn en de minderheid gehouden is de meerderheid te volgen. Hieronder vallen – en dat in de tweede plaats – ook zaken waarover de gedeputeerden op grond van het bondgenootschap zonder last van hun zenders kunnen overleggen en besluiten.

De zaken van de eerste categorie zijn gebaseerd op het begin van artikel 9 van het unietraktaat: ‘Voorts zal men geen wapenstilstand of vrede sluiten, noch een oorlog beginnen,

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem, 220.

¹³⁴ Ibidem, 221-236.

noch enige belasting of contributie instellen de generaliteit van deze Unie betreffende, dan met eenparigheid van stemmen dezer provincies'. Van Slingelandt werpt hierbij de vraag op of het begin van artikel 9 ook het aangaan van 'allerhande Tractaten' met buitenlandse mogendheden betreft of dat hierover wel bij meerderheid van stemmen zou kunnen worden beslist. Hij verwijst hierbij naar Hugo de Groot, die van mening is dat het sluiten van allianties niet valt onder de woorden 'accoordt van bestant oft peys maecken' en dat op dit punt dus besluiten genomen kunnen worden bij overstemming (meerderheid van stemmen).¹³⁵ Dit is volgens Van Slingelandt in lijn met de instructie van de Landraad en de ordonnantie op de vergadering van de Staten van Holland van 1581 waarin het sluiten van allianties onderscheiden wordt van het maken van vredesverdragen of het aangaan van oorlogen.¹³⁶

Ook vraagt Van Slingelandt zich af of de bepaling 'noch eenige belasting of contributie instellen, (...), dan met eenparigheid van stemmen' ook moest gelden voor de heffingen in de Generaliteitslanden, 'welke een gemeen patrimonie van de Provincien zynde'. Van Slingelandts antwoord is ontkennend. Zijns inziens zijn deze gebieden te beschouwen als 'effecten van een societeit' en vallen zij daarmee onder het tweede lid van artikel 9. Daarin wordt gesteld dat over alle zaken die voortvloeien uit de confederatie, besloten zal worden conform het advies van de meerderheid der provincies van dit verbond.¹³⁷ Maar, zo klaagt Van Slingelandt, hoe helder artikel 9 het ook formuleert, niets was zo algemeen geaccepteerd als besluiten nemen bij eenparigheid. Hierdoor stagneerde ook voortdurend de noodzakelijke herziening van eerder vastgelegde regels en besluiten.¹³⁸

Van Slingelandts conclusie is dat een unie waarin niet bij meerderheid van stemmen besluiten kunnen worden genomen, juist ook over die zaken waarom de provincies zich onderling hebben verbonden in 1579, slechts in naam een unie is. Hij beschouwt het gebrek aan slagkracht als een 'capitaal defect'. Immers, zo stelt hij, ook inzake verschillen van mening tussen de bondgenoten over oorlog en vrede of het opleggen van belastingen voorzagt artikel 9 met de mogelijkheid van het inroepen van de hulp van bemiddelaars.¹³⁹ Het probleem was

¹³⁵ Ibidem, 222; Hugo de Groot, *Annales et historiae de rebus Belgicis* III (Amsterdam 1657) 63.

¹³⁶ Instructie Landraad 13 januari 1581; Ordonnantie Staten van Holland 17 maart 1581.

¹³⁷ 'Discours over de constitutie', 223.

¹³⁸ Ibidem, 223. Als voorbeelden noemt Van Slingelandt de instructies van generaliteitscolleges, grondwetten, reglementen, bevelen en zaken die door immemoriaal gebruik bekrachtigd zijn zoals de hiërarchie en volgorde bij het stemmen in besognes en conferenties.

¹³⁹ Ibidem, 224. Van Slingelandt citeert uit artikel 9: 'dat of het gebeurde, dat de Provincien in saaken van Bestant, Peis, Oorlog, of Contributie, met den anderen niet accordeeren konden, het geschil gerefereert, en gesubmitteert,

echter dat artikel 9 die bemiddelaars omschreef als ‘de Heeren Stadhouders van de geïniëerde Provinciën, nu ter tyd weesende’. Toen Van Slingelandt zijn ‘Discours over de constitutie’ schreef waren er geen stadhouders, althans in de meeste van de provincies, en waar er een was, zoals in Friesland en Groningen, was hij nog minderjarig.

De zinsnede ‘nu ter tyd wesende’ had evenwel in 1651 de provincies Zeeland, Friesland en Stad en Ommelanden aanleiding gegeven om te beweren dat hiermee niet alleen de stadhouders bedoeld werden die in functie waren ten tijde van het sluiten van de Unie, maar ook die er mogelijk nog zouden komen. Friesland en Groningen gingen nog een stap verder door te menen dat artikel 9 bedoelde dat de provincies ‘sig stilswygende verbonden hebben by de Unie tot een Stadhouderlyke Regeering’.¹⁴⁰ Deze uitleg deelt Van Slingelandt bepaald niet. Hij acht het zeer bedenkelijk dat indertijd de provincies met dit artikel een deur voor de stadhouders hadden willen openen om zich zo indirect meester te maken van oorlogs- en vredeszaken en van ‘de beurs der Ingeseetenen’. Men had toen blijkbaar wel een groot vertrouwen in de stadhouders en in het bijzonder in Willem van Oranje, maar het kan nooit de bedoeling zijn geweest om ook een zo groot gezag te verlenen aan al zijn opvolgers, zo stelt hij.

Van Slingelandt is van mening dat artikel 9 in de loop der tijd uit zijn verband is gerukt en hij herinnert er nog maar eens aan dat bij het oprichten van de Unie helemaal nog niet gedacht werd aan het stichten van een republiek en het vaststellen van regeringsregels voor ‘alle toekomstende tyden, en gevallen’.¹⁴¹ De Unie van Utrecht in 1579 was bedoeld ter versteviging van de band tussen alle Nederlandse provincies zoals die was aangegaan bij de Pacificatie van Gent in 1576. Het draaide in beide gevallen om de bescherming van ‘de oude vrijheid en privileges tegen de Spaanse tirannie en gewetensdwang’.¹⁴²

Toen echter de zuidelijke Waalse provincies zich al spoedig na de Pacificatie verzoenden met de Spaanse koning en het gevaar dreigde dat ‘veeler hoofden begonnen te hangen naa een reconciliatie’ met Spanje hadden de noordelijke bondgenoten ingegrepen door bij de nadere Unie vast te stellen dat men geen wapenstilstand of vrede zal sluiten, noch een

sal worden by provisie aan de Heeren Stadhouders van de geïniëerde Provinciën, nu ter tyd wesende, die ’t voors: geschil tusschen partyen sullen vergelyken, off daar van uitspreken, sulx als zyluiden vinden sullen in billikheid te behooren’.

¹⁴⁰ Ibidem, 225.

¹⁴¹ Ibidem, 225-226.

¹⁴² Ibidem, 226.

oorlog beginnen ‘als met gemeene bewilliging’.¹⁴³ Men deed dit vooral, aldus Van Slingelandt, om navolging van de Walen te stuiten zonder al te veel over de consequenties van de toevoeging ‘met algemene stemmen’ te hebben nagedacht. Datzelfde gold wat hem betreft voor het eenparig heffen van belastingen en met die eenparigheid bedoelde men zeker niet dat iedere provincie maar zijn eigen gang kon gaan als men het niet eens kon worden.¹⁴⁴ Zijn conclusie is dat de oorzaak van het gebrek aan besluitvaardigheid niet terug te voeren is op onvolkomenheden in het unietraktaat, maar dat dit ‘capitaal defect’ mettertijd is ontstaan in de overlegstructuur van de Staten-Generaal. De meeste provincies hadden in de periode 1650-1672 immers geen stadhouder en hadden dat sinds 1702 weer niet, ‘om door haar credit, en influentie’ de provincies tot eenparigheid te bewegen.¹⁴⁵

De Grote Vergadering van 1651 had het probleem van de besluiteloosheid weliswaar onderkend, maar kon op haar beurt niet tot een oplossing komen, omdat Holland het voorstel voor overstemming bij het vaststellen van de consenten tegenhield. Toen dat gewest veel later inzag dat zijn standpunt onjuist was geweest en poogde deze kwestie opnieuw ter tafel van de Staten-Generaal te brengen, waren de overige provincies daartoe niet bereid.¹⁴⁶ Ook tijdens de buitengewone vergadering van 1716-1717 werd getracht deze materie bespreekbaar te maken. De Raad van State had die vergadering toen gediend met een advies, maar zonder resultaat.¹⁴⁷ Dit advies werd behandeld in hoofdstuk 4 van dit boek.

Het gevolg was dat de beraadslagingen van de Staten-Generaal over ‘de wesentlykste saaken, uit de Unie spruitende’ op de oude voet verder gingen en er geen structurele oplossing was gekomen voor het centrale probleem van besluitvorming bij meerderheid van stemmen.¹⁴⁸ De ernstigste gevolgen van deze houding werden zichtbaar op het financiële vlak. Omdat de provincies het onderling niet eens werden over de consenten werd de Unie in het hart geraakt en dit zou te eniger tijd de ontbinding ervan tot gevolg hebben, zo schrijft Van Slingelandt.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Van Slingelandt schrijft: ‘Het geen veel verschilt van een sodanige vryheid van Consenten, als doorgaans geëliciëert word uit het voorsz: negende Articul’.

¹⁴⁵ ‘Discours over de constitutie’, 227.

¹⁴⁶ Resolutie Staten van Holland 2 mei 1663. Van Slingelandt behandelt deze kwestie ook in zijn ‘Verhandeling (...) Raad van Staate’, 125-127.

¹⁴⁷ Dit advies van 27 januari 1717 is als bijlage gevoegd bij het traktaat ‘Discours over de defecten’, aldaar 251-267.

¹⁴⁸ ‘Discours over de constitutie’, 228.

Rest hem nog één kwestie in zijn vijfde hoofdstuk en dat zijn de zaken waarover de Staten-Generaal bij meerderheid van stemmen konden besluiten zonder gebonden te zijn aan de last van hun opdrachtgevers. Van Slingelandt noemt er vier. Allereerst is dat de bevoegdheid om patenten te verlenen, een recht dat de Staten-Generaal onder een strikte instructie hadden verkregen tijdens de Grote Vergadering van 1651.¹⁴⁹ Vervolgens de beslissingen over oorlogszaken en de krijgsmacht. In de derde plaats het aangaan en uitvoeren van verdragen en allianties met vreemde mogendheden en ten vierde de afdoening van rechtszaken. Bij de uitwerking van deze vier zaken, die ook al aan de orde kwamen bij de behandeling van de elf besprekingspunten voor de Staten-Generaal, houdt Van Slingelandt de lijn van zijn betoog daarover vast en herhaalt dat overleg zonder last of ruggespraak niet een ongelimiteerde vrijheid van handelen betekende. De instructies en bevoegdheden van de generaliteitscolleges en gerechtelijke instanties dienden hierbij te worden gerespecteerd. De eindconclusie bij dit onderdeel kan evenwel geen andere zijn dan dat het nemen van meerderheidsbesluiten zonder last en ruggespraak voor Van Slingelandt de redding van de Republiek betekenden.

In het zesde hoofdstuk van het 'Discours over de constitutie' behandelt Van Slingelandt de vraag of en in hoeverre de Staten-Generaal de besluiten van generaliteitscolleges, konden herzien.¹⁵⁰ Men hoort soms beweren, zo begint Van Slingelandt, dat de instructies wel bindend zijn voor de colleges, maar niet voor de gedeputeerden ter Generaliteit die de gezamenlijke provincies representeren en verantwoording dienden af te leggen aan hun zenders. En dat, terwijl de generaliteitscolleges op hun beurt niet bevoegd waren om te onderzoeken waartoe de gedeputeerden geautoriseerd waren door hun opdrachtgevers. Wel dienden de colleges de resoluties van de Staten-Generaal te respecteren zonder dat zij zich daartegen, op grond van hun instructies, konden verzetten.

Evenzo moesten de admiraliteitscolleges, op grond van de artikelen 26 en 60 van hun instructie, de resoluties en bevelen van de Staten-Generaal opvolgen, maar in het 60ste artikel

¹⁴⁹ Instructie 16 juni 1651: 'dat de Heeren Gedeputeerden (...) deesen aangaande by eede sullen renunciëren van alle particuliere correspondentie, het zy met de Provinciën, Steeden, off Leeden van dien, off private, off particuliere persoonen, voor soo ver deselve den gemeenen beste hinderlyk souden mogen weesen, en dat sonder aansien van Provinciën, off Steeden, daar uit zy gebooren, of verkooren zyn, of het particulier profyt derselver, van hem selven, of van iemand anders. En belooven, alleen voor oogen te sullen houden de welvaart en conservatie der voorsz: Landen, en van de gemeene saaken, en voords deesen aangaande doen, dat goede en getrouwe Gecommitteerden gehouden en schuldig zyn te doen'.

¹⁵⁰ 'Discours over de constitutie', 237-242.

werd daarbij wel bepaald: ‘conform haar last en instructie’.¹⁵¹ Door deze ‘peremptoire solutie’ (onherroepelijke beslissing) hadden de admiraliteitscolleges de ruimte bezwaar aan te tekenen tegen instructieoverschrijdende besluiten van de Staten-Generaal.¹⁵²

Ook lieten de instructies voor de Raad van State van 1584 en 1588 geen ruimte voor de gedachte dat de Raad ondergeschikt zou zijn aan de Staten-Generaal en niet in de laatste plaats omdat dezen in die jaren nog niet permanent vergaderden. De regeermacht lag bovendien in handen van de Raad die de Staten-Generaal van tijd tot tijd bijeenriepen. Van Slingelandt benadrukt hierbij nogmaals zijn opvatting (zie ook 7.2) dat pas met de instructie voor de Raad van 1651 er onderscheid gemaakt werd tussen de eigenlijke Staten-Generaal, zijnde de Staten van de gezamenlijke provincies of een soortgelijke vergadering als die van 1651, en de vergadering van de ordinaris gecommitteerden ter Generaliteit. Van Slingelandt vindt het opmerkelijk dat, conform artikel 50 van de instructie voor de Raad, aan de Staten-Generaal – in zijn ogen dus een gezamenlijke vergadering van alle bondgenoten – wel het recht wordt toegekend om, in tijden van nood of wanneer de omstandigheden het vereisen, orde op ’s lands zaken te stellen, maar dat in die ‘reservatoire clause’ niet gesproken wordt over de dagelijkse vergadering van de ordinaris gecommitteerden.¹⁵³ En dat is des te opmerkelijker stelt hij, omdat die vergadering in negen andere artikelen van de instructie wel wordt genoemd. Van Slingelandts conclusie is dan ook dat *deze* vergadering *niet* bedoeld wordt in artikel 50, dus niet het recht of de macht heeft die hierin aan de Staten-Generaal wordt toegekend. Evenzeer opmerkelijk vindt hij een tweede onderscheid in de instructie, namelijk tussen zaken waarover de Raad zelf besluiten kan nemen en die waarin ook de vergadering van ordinaris gecommitteerden een stem heeft. Dat betekent, aldus Van Slingelandt, dat deze vergadering geen stem heeft in zaken waarover de Raad middels zijn instructie exclusief kan beslissen.

Van Slingelandt baseerde, zoals bekend (zie 7.2), bovenstaande ‘theorie’ echter op het onderscheid dat hij zelf had gemaakt tussen de Staten-Generaal als ‘Staatsgewyse’ vergadering

¹⁵¹ Ibidem, 238.

¹⁵² Een peremptoire solutie is een onherroepelijke beslissing waardoor de admiraliteitscolleges niet in hun recht op uitvoering van de instructie kunnen worden aangetast.

¹⁵³ ‘Discours over de constitutie’, 238-239. Het begin van artikel 50 van de instructie luidt: ‘Ende verstaen de samentlijke Bontgenooten voornoemt, dat tot conservatie van het Recht vande Vereenichde Landen in ’t Generael ende particulier sy-luyden van hen met dese Instructie niet en abdiceren het Recht ende de Macht, omme by den Staten-Generael, ende de Staten vande Provintien in ’t Particulier, elck soo veel hen aengaet by tijde van noot of als de saecken vanden Landen, sulcx sullen vereyssen, selfs ordre tot dienste vanden Lande, inde saecke by hen-luyden ter dispositie vanden voorsz Raedt gestelt, te mogen stellen (...)’.

van de gezamenlijke bondgenoten, de ‘Vergadering van de ordinaris Gecommitteerden ter Generaliteit’ en de vergadering van het ‘Collegie der Gecommitteerden van de nader geünieerde Provinciën’. Deze laatste benaming heeft zijn voorkeur. Door dit stelselmatig te benadrukken tracht(te) hij ook zijn lezers – zelf was hij het al – te overtuigen van dit onderscheid en in het verlengde hiervan ook van de noodzaak van betere regelgeving voor deze gecommitteerden ter Generaliteit.

Ging het tot hiertoe vooral over de positie van de Raad van State en de admiraliteitscolleges in relatie tot de Staten-Generaal, Van Slingelandt vervolgt zijn betoog met een drietal algemene opmerkingen over de verhouding van de laatsten tot de overige generaliteitscolleges. Zo is er volgens hem in de eerste plaats geen resolutie te vinden waarin bepaald werd dat de Staten-Generaal zeggenschap zouden hebben over de instructies die door de bondgenoten aan de generaliteitscolleges zijn gegeven noch over zaken waarover de colleges op grond van hun instructies zelf kunnen beslissen. Ook laten – ten tweede – de reservatoire clausules zien dat de instructies slechts veranderd konden worden op initiatief of ingrijpen van de gezamenlijke provincies. Ten derde, juist omdat de instructies uitsluitend veranderd konden worden door de gezamenlijke bondgenoten waren de generaliteitscolleges niet gehouden te gehoorzamen aan de resoluties van de vergadering van de ordinaris gecommitteerden over zaken die gedelegeerd waren aan de colleges. Wel was er een uitzondering, namelijk wanneer de vergadering bij *eenparige* resolutie besloot om in bepaalde kwesties van de instructie af te wijken.

Dit alles betekent evenwel niet dat de ‘Vergadering van Hoog Mogenden’ zich niet zou moeten buigen over misstanden en grensoverschrijdend gedrag van de colleges, waardoor de bondgenoten afzonderlijk of gezamenlijk zouden worden benadeeld. Het was hun plicht om de provincies daarover te informeren en als dezen gezamenlijk schade of nadeel zouden lijden als gevolg van wanbeleid van een college, dan moest de gewone vergadering geautoriseerd zijn om hiertegen op te treden. Zo kon de Generaliteitsrekenkamer onregelmatigheden vaststellen in de financiële administratie van de – ook provinciale – colleges en in die van de ontvanger-generaal van de Unie en van de admiraliteitscolleges. Ook was de thesaurier-generaal volgens instructie verplicht om in voorkomende gevallen ‘naaktelyk voor te draagen daar het behoord alle nieuwigheeden, frauden, en abuisen, welke hy komt te ontdekken’.¹⁵⁴ De Vergadering was dan bevoegd om, als de beschuldigingen niet tegengesproken konden worden, alle informatie omtrent de zaak op te eisen en als representant van de gezamenlijke provincies er zorg voor te

¹⁵⁴ ‘Discours over de constitutie’, 241. Instructie thesaurier-generaal artikel 20.

dragen dat de kwestie op generaal niveau besproken werd alvorens de, al dan niet justitiële, afhandeling in de betreffende provincie zou kunnen plaatsvinden.

7.5 De soevereiniteit van de Staten-Generaal

In het zevende hoofdstuk van zijn ‘Discours’ stelt Van Slingelandt de kwestie van de soevereiniteit aan de orde. Hij had hier ook al over geschreven in zijn traktaat ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ (zie ook 5.2 en 5.4). Ging het daarin vooral over de soevereiniteit in de verhouding tussen stadhouder en Staten, hier gaat het over de vraag ‘Of, en in wat sin, de Souverainiteit van den Staat resideert in de Vergadering van haar Ho[og] Mo[genden]’ en wat hierbij dan het onderscheid is met de ‘meer eigentlyk soo genaamde’ Staten-Generaal der verenigde Nederlanden.¹⁵⁵ Zoals in de paragrafen 7.2 en 7.4 al werd uiteengezet, hechtte Van Slingelandt nogal aan het maken van zo’n onderscheid. Om het vervolg helder te houden wordt in deze paragraaf de ‘Vergadering van de Hoog Mogenden’ verder aangeduid als de Vergadering.

Van Slingelandt had geconstateerd dat er door de tijd heen misverstanden waren ontstaan over de reikwijdte van de soevereiniteit en dat hierover ook verschil van mening was gerezen tussen de provincies onderling. Hierbij heeft van Slingelandt vooral het oog op de discussie die in 1663 was ontstaan over het gebed dat in de ‘Publijcke Kercken hier te Landen’ gewoonlijk na de preek werd uitgesproken.¹⁵⁶ De kernvraag luidde: wie vormde nu de wettige hoge overheid van het gewest waarvoor moest worden gebeden? Waren dat de heren van de Vergadering (van de Staten-Generaal) of de Staten van de provincie? Holland besloot tot het laatste, veranderde de tekst van het gebed en werd daarover vervolgens door de Staten van

¹⁵⁵ Ibidem, 243-254. De volledige titel van dit hoofdstuk werd ook al hierboven (7.1) vermeld, maar wordt hier voor de duidelijkheid herhaald: ‘Of, en in wat sin, de Souverainiteit van den Staat resideert in de Vergadering van haar Ho: Mo:, en van het onderscheid tusschen deselve, en een meer eigentlyk soo genaamde Vergadering van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden’.

¹⁵⁶ Resoluties Staten van Holland 13 en 31 maart, 27 april 1663. Holland bepaalde ‘dat (...) de Bedienaren des Goddelijcken Woords in de publijcke Kercken binnen dese Provincie, voortae[n] generalijck ende alomme sullen hebben te bidden in de eerste plaetse voor haer Ed: Groot Mog: ofte de Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, wesende den ontwijffelbaren Souverain, ende (naest Godt) de eenige Hooge Overigheydt deser Provincie, ende daer naer voor de Staten van de andere Vereenighde Provinciën hare Bondtgenooten, midtsgaders voor der selver gesamentlijke Gedeputeerden ter Vergaderinge van de Staten Generael, ende in den Raedt van State; (...)’.

Friesland op de vingers getikt.¹⁵⁷ Voor Van Slingelandt was het een reden om nader op het begrip soevereiniteit in te gaan.

In de eerste plaats merkt hij op dat de soevereiniteit of het oppergezag dat berustte bij de koning van Spanje als hertog van Gelre en graaf van Holland et cetera, bij diens afwering (of verlating) was vervallen aan de Staten van de respectievelijke provincies, elk binnen de grenzen van hun eigen gebied. Het viel samen met dat gedeelte van de soevereiniteit dat hen vanouds toebehoorde onder hun respectievelijke landsheren.¹⁵⁸ Ten tweede kan het nooit de bedoeling van de provincies zijn geweest om de soevereiniteit gemeenschappelijk te maken toen de Unie werd aangegaan. Die gebeurtenis vond immers in 1579, ruim twee jaar voor de verlating van de landsheer, plaats. Ten derde, gesteld dat de Unie niet voor maar na de verlating van de vorst was aangegaan, dan nog kon de conclusie niet getrokken worden dat een gemeenschappelijke en algehele soevereiniteit bij de Unie kwam te liggen. De provincies hadden zich verbonden met het oog op de gezamenlijke verdediging zonder ‘te pleegen seekere Acten van Souverainiteit anders als met gemeen consent’.¹⁵⁹

De conclusie kon, aldus Van Slingelandt, niet anders zijn dan dat de soevereiniteit niet aan de gemeenschappelijke provincies toekwam noch aan de Staten-Generaal en nog minder aan de Vergadering, maar aan elke provincie afzonderlijk. Dit betekende bijvoorbeeld ook dat wanneer buitenlandse vorsten in onderhandeling waren met de Vergadering deze vorsten dat niet deden met gedeputeerden van een enkele soeverein, maar van zeven nauw verbonden ‘geüniëerde Souverainen’.¹⁶⁰

Anders was het gesteld met het oppergezag over de Generaliteitslanden en over de landstreken die in bezit waren van de Oost- en West-Indische Compagnie binnen de grenzen van hun octrooien. De soevereiniteit over deze gebieden berustte niet bij de Vergadering en ook niet bij de Staten van de zeven provincies afzonderlijk. Het kon immers niet zo zijn dat één provincie geheel of gedeeltelijk de soevereiniteit bezat over bedoelde gebieden. Deze soevereiniteit kwam toe aan de zeven provincies gezamenlijk en was *pro indiviso* (onverdeeld).

¹⁵⁷ Ibidem, 17 juli 1663. Van Slingelandt verwijst zonder inhoudelijk hierop in te gaan ook naar [D. H.], *Public Gebedt, ofte consideratien over het Nominatim bidden in de publicque Kerken, voor de Hooge en mindere Overheden, en specialyk voor den laest overleden Heer Stadthouder* ('s-Gravenhage 1707) 38-52, 203-223.

¹⁵⁸ ‘Discours over de constitutie’, 243-244.

¹⁵⁹ Ibidem, 244. Van Slingelandt voegt hieraan toe: ‘het geen al is, waar toe de Provincien sig verbonden hebben by de Unie, als andere Princen, en Staaten, welke dagelyx sig by Tractaaten en Alliantien tot diergelyke saaken verbinden, sonder de Souverainiteit gemeen te maaken’.

¹⁶⁰ Ibidem.

Het was de permanente Vergadering die deze soevereiniteit representeerde.¹⁶¹ Daarom was het een onbetwistbare zaak dat geen van de provincies afzonderlijk aanspraak kon maken op de soevereiniteit hierover, temeer omdat de financiële middelen van de Generaliteitslanden (nog steeds) geheven werden van overheidswege en verpacht door de Raad van State bij wie ook geappelleerd kon worden tegen vonnissen inzake de middelen.¹⁶²

Van Slingelandt merkte ter verduidelijking van het begrip soevereiniteit op dat de Vergadering op vijf manieren in relatie staat tot haar omgeving. In de eerste plaats tot de Staten van de provincies. In deze relatie was de Vergadering net zomin soeverein als een ambassadeur van de Republiek in het buitenland dat is. Zelfs nog minder omdat een ambassadeur zijn ambt en geloofsbrieven ontving van de zeven provincies, terwijl de gedeputeerden ter Vergadering geen andere geloofsbrieven hadden dan alleen van hun eigen opdrachtgevers. De tweede relatie is die tot de buitenlandse vorsten en hun ministers. Hierin representeerde de Vergadering de zeven soevereine, ‘hoewel naauw vereenigde’, provincies.¹⁶³ Als zodanig was de Vergadering bevoegd om respect te eisen voor haar als Soeverein en dat impliceerde ook dat buitenlandse vorsten en hun ministers zich uitsluitend tot haar richtten over alle zaken die de Staat der verenigde Nederlanden als geheel betroffen, in plaats van tot de gewesten afzonderlijk.¹⁶⁴ Omdat de permanente Vergadering de zeven soevereine provincies representeerde had zij uit dien hoofde altijd gepretendeerd de voorrang te hebben, en heeft deze ook daadwerkelijk gehad, boven de Staten van de afzonderlijke provincies.¹⁶⁵

Omdat de Vergadering zelf niet soeverein was, kon hierbij de vraag worden gesteld of de buitenlandse ministers die in contact traden met de Republiek, inzage zouden kunnen eisen in de autorisatie die de Vergadering van de provincies had gekregen om over hun missie te

¹⁶¹ Ibidem, 245.

¹⁶² Van Slingelandt merkt hierbij wel op dat de provincie Zeeland ‘van over lange sig toegeëigent heeft een gedeelte van Staats Vlaanderen onder de naam van het *committimus* en de Middelen aldaar trekt’ die, hoewel van generaliteitswege geheven, dus niet ten goede kwamen aan de staatskas. Zie ook ‘Verhandeling Raad van Staate’, 180-183.

¹⁶³ ‘Discours over de constitutie’, 247.

¹⁶⁴ Van Slingelandt verwijst hierbij zonder nadere explicatie naar een schrijven over de materie van de soevereiniteit in het kader van de vredesonderhandelingen dat is opgenomen in de *Memoires et negociations secretes de la cour de France touchant la paix de Munster. Contenant les Lettres, Réponses, Memoires, & Avis secrets envoyez de la part du Roi, de S. E. le Cardinal Mazarin, & de Mr. le Comte de Brienne Secrétaire d’Etat, aux Plenipotentiaires de France à Munster, afin de leur servir d’instruction pour la Paix Générale, avec Les Dépêches & les Réponses desdits Plenipotentiaires* IV (Amsterdam 1710) 60-74, aldaar 61.

¹⁶⁵ ‘Discours over de constitutie’, 247.

onderhandelen. Een ‘notabel voorval’ uit 1589 bevestigde Van Slingelandts vraag.¹⁶⁶ De Vergadering stemde, aanvankelijk mondeling en in tweede instantie schriftelijk in met het verzoek van Engelse ambassadeurs om een verklaring van last en autoriteit van de provincies om te onderhandelen over de zaken die door hen aan de vergadering waren toegestuurd.¹⁶⁷

In de drie overige relaties, namelijk tot de generaliteitscolleges, tot de militie te land en ter zee en tot de Generaliteitslanden en de landstreken die onder de twee Indische compagnieën vallen, representeerde de Vergadering eveneens de Staten van de verbonden provincies. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de relatie tot de generaliteitscolleges was vastgelegd in hun eigen instructies. Ten opzichte van de militie was de relatie bepaald door de eed die zij inzake de patenten moesten nakomen, zoals besloten was tijdens de Grote Vergadering van 1651, maar die buiten gebruik was geraakt en door het recht van ‘territoriale Overheeden’ waar Van Slingelandt niet verder over uitweidt of verduidelijkt.¹⁶⁸ Met betrekking tot de Generaliteitslanden en de bezittingen van de handelscompagnieën representeerde de Vergadering de soevereiniteit van de gezamenlijke provincies ook ‘in futurum’ voor wat betreft de uitbreiding van deze gebieden.

Wat tot nu toe door Van Slingelandt geschreven werd over de soevereiniteit van de gewone permanente Vergadering geldt zijns inziens evenzeer voor de buitengewone vorm hiervan, met uitzondering van die bijeenkomsten waar de provincies ‘Staatsgewyse’ werden verwacht. Hoewel hij eerder liet blijken dat hij hiermee doelde op de Grote Vergadering van 1651, stelde hij nu dat hij hiervan echter geen voorbeeld kon noemen sinds de Vergadering permanent werd in 1593, ‘of het most dat weesen van de Groote Vergadering van het jaar 1651, een exempel, waar meede in de jaaren 1716 en 1717 veel geschermt is om nieuwigheeden goed te maaken’.¹⁶⁹ Hij stelt vast dat in 1651 geen sprake was geweest van het feit dat alle provincies voltallig verschenen waren ter vergadering. De gedeputeerden van Holland en Zeeland mochten dan in de notulen aangeduid zijn als de Staten van die provincies, dat was niet het geval met de afgevaardigden van de andere gewesten.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ibidem, 248.

¹⁶⁷ Resolutie Staten-Generaal 25 en 26 juli 1590: ‘(...) dat de Art[ikel]en aan de Prov[inci]en gesonden waaren, en dat die haar Resol[uti]en en last daar op gesonden hadden aan hun resp[ectiv]e Gedeputeerden, en dat zy in conformiteit van dien souden besoeigneeren, en tracteeren met de gem[eld]e Heeren Ambassadeurs’.

¹⁶⁸ ‘Discours over de constitutie’, 250. Het is onduidelijk waarom het nakomen van de eed in onbruik is geraakt.

¹⁶⁹ Ibidem, 250-251.

¹⁷⁰ Van Slingelandt noteert hierbij dat er slechts eenmaal, in de resolutie van 27 januari 1651, sprake was van de ‘*Staten van de respective Provincien*’.

Ook bij de voorbereiding en de bespreking van de te behandelen zaken gedroeg de vergadering van 1651 zich meer als een buitengewone dan als soevereine. Hoewel de provincies goed hadden begrepen dat de onderwerpen die daar aan de orde kwamen, ook in diezelfde vergadering moesten worden afgehandeld, werden bepaalde kwesties toch voor nader overleg via de gedeputeerden aan de afzonderlijke gewesten gestuurd. Van Slingelandt concludeert: ‘niets komt minder over een met het waar oogmerk van een extraordinaris Vergadering, als maar advisen, of projecten, te formeeren, om gesonden te worden aan de Provinciën, te einde dat die daar op elk afsonderlyk delibereeren’.¹⁷¹

De conclusie kan hier zijn dat Van Slingelandt consequent was in zijn schrijven over de representatieve soevereiniteit. Die lag bij de permanente Vergadering als vertegenwoordiger van de zeven gewesten die elk soeverein waren binnen de grenzen van hun eigen grondgebied. Ook hadden de bondgenoten *pro indiviso* de gezamenlijke soevereiniteit over de Generaliteitslanden en ook hiervan was de Vergadering de representant. Wat Van Slingelandt hierover schreef in ‘Verhandeling van de Oude Regeering’ komt overeen met wat hij schreef in zijn ‘Discours over de constitutie’. De Staten-Generaal bezaten de macht die hen door de soevereine provincies was gedelegeerd.¹⁷² Van Slingelandt verstrikte en verslikte zich echter in het terminologische onderscheid dat hij maakte tussen Staten-Generaal, vergadering van ordinaris gecommiteerden ter Generaliteit en – zijn voorkeur – college van gecommiteerden van de ‘nader geünieerde’ provincies. Dat hij voortdurend hamerde op dit onderscheid kwam niet voort uit het ontzeggen van de (representatieve) soevereiniteit aan de Vergadering als zodanig, maar werd ingegeven door zijn frustratie over het ontbreken van instructie en eed voor die Vergadering. Van Slingelandt zou het zichzelf – en zijn lezers – gemakkelijker hebben gemaakt door de ‘naam’ Staten-Generaal te gebruiken voor de permanente Vergadering.

7.6 Conclusie

De inhoudelijke behandeling van het ‘Discours over de constitutie’ werd in dit hoofdstuk gestuurd door de vraag hoe Van Slingelandt zijn wens om de Staten-Generaal meer gezag te geven gestalte gaf. Hij deed dat door achtereenvolgens in de ontwikkelingsgeschiedenis van dit

¹⁷¹ ‘Discours over de constitutie’, 252. Van Slingelandt schrijft: ‘En gewisselyk niets komt minder over een met het waar oogmerk van een extraordinaris Vergadering, als maar advisen, off projecten, te formeeren, om gesonden te worden aan de Provinciën, ten einde dat die daar op elk afsonderlyk delibereeren’.

¹⁷² Thomassen, *Onderzoeksgids. Instrumenten, etc.* I, 138-139.

instituut te duiken, de onderwerpen waarover men vergaderde tegen het licht te houden en de machts- en gezagsverhouding ten opzichte van de generaliteitscolleges te beschrijven. Hij sloot zijn betoog af met een beschouwing over de soevereiniteit. Daar liet hij het niet bij. Hij ontwierp ook een instructie voor de permanente vergadering van de Staten-Generaal. In 50 artikelen legde hij vast hoe deze beter zou moeten gaan functioneren.

De bepalingen zijn samengevat de volgende. De gedeputeerden mochten niet onder ede staan van enig ander generaliteitscollege en moesten voorzien zijn van toereikende geloofsbrieven van hun zenders. De beraadslaging en besluitvorming moesten in de eerste plaats betrekking hebben op zaken betreffende de gezamenlijke bondgenoten, zoals verwoord in het unietraktaat en andere eenparige verdragen tussen de provincies. Het stemgedrag diende in overeenstemming te zijn met artikel 9 van het unietraktaat. Dit gold ook voor de overlegstructuur in kleiner verband zoals ‘besognes’ en ‘conferenties’. De vergadering moest in samenwerking met de Raad van State de uitvoering en de eenheid van beleid bewaken. Dit beleid omvatte zowel de buitenlandse politiek en de geheimhoudingsplicht hierbij als ook de communicatie met de provincies over consenten en het optreden bij nalatigheid.

Vervolgens werd de verantwoordelijkheid van de vergadering inzake militie en admiraliteit nauwkeurig omschreven alsmede haar sanctiemogelijkheden bij delicten binnen deze organisaties. Deze delicten konden financieel wanbeheer betreffen, maar ook ambtenverkoop en ongeoorloofde banenverdeling aan incompetenten zoals kinderen vielen hieronder. Verder diende de vergadering de instructies van de Raad van State en de andere generaliteitscolleges te respecteren en controle uit te oefenen op de naleving ervan. De vergadering werd sterk gebonden aan regels voor het algemene financiële beleid en juridische bevoegdheden werden haar ontzegd. De slotartikelen stelden regels aan de (financiële) integriteit van de individuele gedeputeerden. Op deze instructie diende de eed te worden afgelegd en verandering ervan zou uitsluitend mogelijk zijn met goedvinden van de ‘gesaamentlyke Bondgenooten’.

Deze concept-instructie is op te vatten als het resultaat van de conclusie die Van Slingelandt trok uit zijn voorgaande hoofdstukken. Het was overigens niet alleen maar een conclusie, het was ook zijn ‘oogmerk’. Sterker nog, het was zijn ‘handelsmerk’. Door heel zijn *Staatkundige Geschriften* heen hamerde Van Slingelandt op het hebben van en houden aan instructies en regelingen voor een goed functioneren van het politiek-bestuurlijke systeem. Tot dat doel had hij ook het ambt van stadhouder omheind met een instructie van zeventien artikelen. Daarnaast stelde hij voortdurend de inbreuken op de instructie voor de Raad van State aan de kaak. Er waren voor hem drie dieptepunten. Het eerste was het systematisch verdwijnen

van de zeggenschap van de Raad over admiraliteitszaken. Dat was gebeurd gedurende de periode 1588-1593. Het tweede was het permanent worden van de vergadering van 'Hoog Mogenden' in 1593 en daardoor was het niet langer de Raad van State die de vergadering bijeen kon roepen. Het derde pijnpunt vormden de in 1651 aan enkele artikelen in de raadsinstructie toegevoegde woorden 'met en naast' die vergadering. De regeringsbevoegdheid moest vanaf toen met de Staten-Generaal worden gedeeld, zonder dat de ins en outs hiervan werden vastgelegd.

Waar hij in andere traktaten steeds de nadruk had gelegd op herstel van de bevoegdheden van de Raad, daar liet hij in zijn 'Discours over de constitutie' echter blijken van gedachten te zijn veranderd. Het voorstel dat de Landraad in 1584 had gepresenteerd, namelijk een generale regering bouwen op de te herstellen autoriteit van de Raad van State, nam Van Slingelandt gewijzigd over. Hij was nu van mening dat die autoriteit 'behoord[e] gegeven te worden aan de Vergadering van haar Hoog Mog[enden]'. Of, zoals hij het liever uitdrukte, aan het 'Collegie der Gecommitteerden van de nader geünieerde Provinciën'. Maar dan wel met regelgeving waarop de eed moest worden afgelegd.

Het terminologisch onderscheid dat Van Slingelandt maakte tussen Staten-Generaal, vergadering van de ordinaris gecommitteerden ter Generaliteit en zijn eigen hierboven genoemde voorkeur, is verwarrend en niet relevant. Van Slingelandt wilde hiermee aantonen dat de permanente vergadering bestaansgrond noch recht van spreken had, maar ondertussen was het zijn eigen frustratie over het ingeperkte gezag van de Raad van State die hierbij de boventoon voerde. Van een echte Staten-Generaal kon in Van Slingelandts ogen uitsluitend sprake zijn als het ging om een bijeenkomst waar de Staten van de soevereine provincies 'Staatsgewyse' zouden verschijnen. Maar – wonderlijk genoeg – kon Van Slingelandt daarvan geen voorbeeld geven uit de geschiedenis van de Republiek na het permanent worden van de 'Vergadering van haar Hoog Mogenden' in 1593. En zijn concept-instructie? Die verdween – net als die voor de stadhouder – via de bureaula in de geschiedenis.

Slotbeschouwing

Aan het eind van de ‘reis’ door leven en werk van Simon van Slingelandt (1664-1736) kan nu de balans worden opgemaakt en een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag van deze studie, namelijk wat er volgens Van Slingelandt schortte aan het politiek-staatkundig reilen en zeilen van de Republiek en hoe hij deze staat het liefst zag functioneren. Deze vraag werd in de inleiding voorafgegaan door een andere: of het bestaande beeld van de man in de historiografie, zowel in politieke als persoonlijk zin, correct is.

Voor een analyse van de politieke betekenis van Van Slingelandt zijn de door hem geschreven traktaten uit de periode 1715-1725, die onder de titel *Staatkundige Geschriften* in 1784 en 1785 werden uitgegeven, als uitgangspunt genomen. De integrale behandeling van deze stukken in onderlinge samenhang vormt een aanvulling op de bestaande historiografie over Van Slingelandt en zijn werk en stijgt uit boven het geconstateerde ‘cherry-picking’ uit de traktaten. Het beeld dat over Van Slingelandt als staatsman bestond heeft op deze wijze een steviger fundament gekregen. De in deze studie gehanteerde benadering sluit ook naadloos aan bij wat Te Velde heeft opgemerkt over het gevaar politiek te reduceren tot cultuur. De traktaten hebben immers betrekking op conflict, machtsvorming en politieke beslissingen, en waren het resultaat van langjarige ervaring op het politieke toneel. In 1690 werd Van Slingelandt benoemd tot secretaris van de Raad van State en hij zou het blijven tot 1725. In deze periode zette hij zijn gedachten op papier. Vervolgens diende hij de Republiek tot 1727 als thesaurier-generaal om daarna tot zijn dood in 1736 te functioneren als raadpensionaris van Holland.

Toen Van Slingelandt de stukken schreef had hij als doelgroep zijn mederegenten op het oog. Zij zouden er hun voordeel mee kunnen doen om succesvol te werken aan het herstel van de gebreken in het politiek-bestuurlijke systeem van de Republiek. Tot aan de publicatie van zijn gebundelde werk werden de manuscripten ervan veelvuldig ‘afgeschreven’ en circuleerden deze onder belangstellende lezers. Van twee traktaten, die over de Raad van State en over de Staten-Generaal is bekend dat ze al kort voor de verschijning van de *Staatkundige Geschriften* van een andere drukpers waren gerold. Het waren de jaren – eind achttiende eeuw – dat orangisten en patriotten scherp tegenover elkaar waren komen te staan. Beide groepen meenden echter zich voor hun standpunten op Van Slingelandts denkbeelden over staat en stadhouder te kunnen beroepen. In Van Slingelandts dagen was er zeker ook sprake van voor- en tegenstanders van een stadhouderlijk bewind, maar de polarisatie was niet in die mate op de spits gedreven als vijftig jaar na zijn dood het geval zou zijn.

Om Van Slingelandt recht te doen is hij in deze studie teruggeplaatst in zijn eigen tijd en wel speciaal in de periode dat hij zijn politieke inzichten op schrift stelde. Het waren de jaren na de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). Met de Vrede van Utrecht was toen feitelijk een eind gekomen aan veertig jaar oorlog met aartsvijand Frankrijk. In wisselende coalities had de Republiek onder leiding van Willem III een belangrijke rol gespeeld om het machtsverevenwicht op het Europese continent te bewaren. Tijdens de laatste oorlog moest de Republiek het zonder hem doen, want hij was in 1702 overleden. De voorbereidingen waren toen echter in volle gang en er was geen weg terug. De prijs was hoog, te hoog voor de staatskas van de Republiek, zo bleek na 1713. Gevoegd bij het stroef lopende regeringssysteem, confronteerde dit Van Slingelandt met een in zijn ogen vrijwel failliet land op financieel en politiek terrein. Het zette hem aan om te schrijven over waar de schoen wrong en hoe de leest te verbeteren viel.

Waar de schoen wrong verwoordde Van Slingelandt door te wijzen op een drietal kwalen waaraan zijns inziens het regeringslichaam leed. Er kon nauwelijks iets bij meerderheid van stemmen worden besloten, wat wel besloten werd kwam niet tot uitvoering en de Staten-Generaal vergaderden zonder eed en instructie, dus zonder grondslag voor hun gezag. Deze kwalen hadden hun uitstraling naar alle staatsinstellingen. Wat echter bij Van Slingelandt de boventoon voerde, was zijn ergernis over de tanende macht van de Raad van State ten faveure van de Staten-Generaal. Van Slingelandt bleef er maar op hameren dat de instructie van 1584 voor de Raad van State een beter uitgangspunt bood voor adequaat regeren dan de edities van 1588 en 1651. Japikse en Van Deursen hebben terecht aangetoond dat Van Slingelandt op dit punt leed aan tunnelvisie. De Raad van State onder de Republiek was immers een ander orgaan geworden dan die onder de landsheren was geweest en moest dus wel het onderspit delven ten opzichte van de Staten-Generaal. Dat Van Slingelandt dit niet heeft erkend of willen erkennen is een gevolg van het feit dat hij voortdurend in de ‘achteruitkijkspiegel’ keek naar het unietraktaat van 1579 en de instructie voor de Raad van 1584.

Dit is echter niet het hele verhaal. Zou dat wel zo zijn, dan zou Van Slingelandt van meet af aan zelf een bom hebben gelegd onder zijn blauwdrukken voor een beter bestuur. Hij vocht met zijn voorstellen voor verbetering van door hem gesignaleerde gebreken bepaald niet tegen windmolens, maar wel tegen de bierkaai. Een mogelijkheid om opnieuw het gesprek hierover op gang te krijgen deed zich voor toen op aandringen van de Staten van Overijssel een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal werd bijeengeroepen, die de geschiedenis is ingegaan als de Tweede Grote Vergadering (1716-1717). In 1716 schreef Van Slingelandt ook zijn brede verhandeling ‘Discours over de defecten’, waarin hij haarfijn de politiek-bestuurlijke

gebreken in de Republiek analyseerde. Naar eigen zeggen had hij dit traktaat niet geschreven met het oog op de te beleggen vergadering, maar het heeft zeker meegewerkt aan de bewustwording dat er iets moest gebeuren om het schip van staat in de vaart te houden. Van de bespreking van vijf voorgestelde aandachtspunten over bestuur, financiën en leger is echter weinig tot niets terechtgekomen. En dit ondanks het feit dat de Raad van State – met Van Slingelandt als secretaris – zijn best had gedaan om door middel van een viertal missiven de noodzakelijke verbeteringen helder onder de aandacht te brengen. Het mocht niet baten.

Van Slingelandt legde toen het hoofd echter niet in de schoot en schreef in 1717 zijn traktaat ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’. Aan te nemen valt dat hij dit stuk op persoonlijke titel schreef als ‘nabetrachting’ op de mislukte vergadering om zo zijn frustraties daarover te uiten. In 1721 had de Raad van State een nieuwe poging gewaagd om de wijze van besluitvorming en de uitvoering daarvan onder de aandacht van de Staten-Generaal te brengen, maar ook deze keer liep dat spaak. Het weerhield Van Slingelandt er niet van om in 1722 zijn traktaat ‘Aanwysing van een korte (...) weg’ te schrijven en zo opnieuw te proberen de geesten rijp te maken om een uitweg uit de bestuurlijke impasse te zoeken. Enkele jaren later, in 1725, schreef hij in dezelfde trant over het opnieuw in praktijk brengen van artikel 14 van de ‘Ordonnantie van Holland’ en toen vooral met het oog op het herstel van de financiële paragraaf van dat gewest. Het draaide hierbij voortdurend om de vraag hoe omgegaan moest worden met verschillen van mening en hoe die te overbruggen. Nu was hierover ook in artikel 9 van het unietraktaat al vastgelegd dat de stadhouder(s) als arbiter(s) konden optreden wanneer de provincies het onderling niet eens werden. Maar hoe diende aan deze bepaling over ‘decisie en submissie’ invulling te worden gegeven als er geen stadhouders waren? Voor de meest noordelijke gewesten Friesland, Groningen en de landschap Drenthe was dit niet aan de orde, maar wel werd dit actueel in de overige vijf provincies in de periode 1650-1672 en na 1702.

Naast de vele en trage discussies die, zoals in dit boek beschreven, over deze kwestie werden gevoerd in de Staten-Generaal en binnen de afzonderlijke gewesten is ook uitgebreid aandacht geschonken aan de vraag hoe Van Slingelandt zelf dacht over het nut van stadhouders. In de historiografie wordt hij zowel pro als contra het stadhoudersschap opgevoerd. Zelfs is er een auteur, Porta, die meende dat Van Slingelandt onder invloed van zijn schoonvader De Wildt van staatsgezind fel orangist werd. Niets is minder waar.

Van Slingelandt heeft zich in meerdere traktaten uitgelaten over het stadhouderschap, zowel over het kwaad als de noodzaak ervan. De basis voor zijn visie op dit instituut heeft hij gelegd in zijn ‘Verhandeling van de Oude Regeering’. Zijn conclusie was dat een stadhouder niet een noodzakelijke voorwaarde hoefde te zijn om de Republiek van de ondergang te redden.

Integendeel zelfs, een stadhouder als Willem III had in Van Slingelandts ogen juist een deur naar de ondergang geopend door niets aan de bestaande gebreken te doen zoals die pijnlijk aan het licht waren gekomen tijdens de periode van de Ware Vrijheid, het Eerste Stadhouderloze Tijdperk van 1650-1672. Van Slingelandt erkende wel degelijk de waarde van het stadhouderschap voor de Republiek, maar hij stelde ook 'soo laat het daarom niet naa een klare saak te weesen, dat een eminent hoofd niet behoort tot het weesen van een vrye Staatsregeering'. De praktijk had hem namelijk geleerd dat de stadhouders als dienaars van de Staten hun boekje regelmatig te buiten waren gegaan en zich als 'eminente hoofden' waren gaan gedragen. Om hier paal en perk aan te stellen ontwierp hij een instructie voor het ambt van stadhouder, maar besepte ook dat er wel geen stadhouder te vinden zou zijn die zich aan zo'n instructie zou willen onderwerpen. De gedachte die heeft postgevat dat Van Slingelandt mee door deze instructie een voorstander van het stadhouderschap in de Republiek zou zijn, is echter meer ingegeven door diens uitspraken aan het adres van Lord Chesterfield, namelijk dat wanneer zijn mederegenten niet in actie zouden komen om gestalte te geven aan zijn verbetervoorstellen er dan als vanzelf weer een stadhouder zou worden aangesteld. In het verlengde hiervan mag ook geconcludeerd worden dat het Van Slingelandt niet echt moeite gekost zal hebben om zich te houden aan de belofte die hij in 1727 voorafgaand aan zijn benoeming als raadpensionaris zou hebben gedaan om niets aan de bestaande regeringsvorm (van Holland) te veranderen en dus niet mee te werken aan het herstel van het stadhouderschap in dat gewest.

De vertogen over de Raad van State en de Staten-Generaal in al hun geledingen met inbegrip van het beleid inzake militie en admiraliteit vormen als het ware twee kanten van dezelfde medaille. In deze traktaten laat Van Slingelandt gedetailleerd zien wat hun taken waren en hoe deze colleges functioneerden en zouden moeten werken. Ook in deze geschriften spaart hij zijn kritiek niet. Het al genoemde tanende gezag van de Raad van State tegenover de groeiende macht van de Staten-Generaal is een terugkerend thema, al kwam hij in het tweede traktaat uiteindelijk tot de erkenning dat de generale regering in handen moest komen te liggen van de 'Vergadering van haar Hoog Mogenden'. De naam 'Staten-Generaal' was volgens Van Slingelandt uitsluitend van toepassing op bijeenkomsten waar de staten van de provincies voltallig verschenen. Liever nog dan 'Vergadering van Hoog Mogenden' gebruikte hij voor dit college de naam 'Collegie der Gecommitteerden van de nader geünieëerde Provincien' en ontwierp hij voor dit instituut een concept-instructie van 50 artikelen met daarin ook stringente bepalingen over de verantwoordelijkheid voor en de uitvoering van militie- en admiraliteitszaken. Op deze instructie zou de eed moeten worden gedaan en uitsluitend langs

deze weg zouden de Staten-Generaal met voldoende gezag kunnen opereren. Het terminologisch onderscheid tussen de verschillende namen voor de Staten-Generaal dat Van Slingelandt maakte, is verwarrend en niet relevant. Van zijn beoogde centralisatie van de macht kwam niets terecht. De decentrale krachten bleken te sterk en te star om naar verandering te neigen. Hierbovenuit gaat echter – om met Van Deursen te spreken – het scherpe inzicht dat Van Slingelandt in zijn geschriften biedt over 's lands staatsinstellingen. Hij bleef hierbij consequent vasthouden aan de geboortepapieren van de Republiek en aan opeenvolgende resoluties en instructies. En waar instructies ontbraken ontwierp hij ze zelf, namelijk voor de stadhouder en voor de Staten-Generaal. Ze werden echter nooit bekrachtigd.

Rest nog een benadering van de mens achter Van Slingelandt. Wat was het voor een man? De Engelse gezant Chesterfield noemde Van Slingelandt 'my Friend, my Master, and my Guide' en beschouwde hem als de bekwaamste minister en de meest rechtschapen persoon die hij ooit had ontmoet. 'He instructed me, he loved, he trusted me'.¹ De Franse ambassadeur De Fénelon schreef in zijn 'memoire instructif' dat Van Slingelandt 'un esprit supérieur et un caractère ferme et décidé' bezat en een onvermoeibare werker was. Maar tegenspraak irriteerde hem. Hij had een groot vertrouwen in zijn eigen superioriteit, maar kon zich ook zeer innemend voordoen als het erop aankwam mensen te winnen. De Fénelons conclusie was dat Van Slingelandt meer geschikt was om minister van een absolute koning te zijn dan eerste minister van een republiek, waar alles op overreding aankwam.² Een soortgelijk geluid liet ook de Engelse gezant Horatio Walpole horen. Van Slingelandt was een man van 'great influence and authority in the counsels of the republic (...), but he was a martyr to the gout, and his temper naturally warm, exasperated by pain, was become peevish and intractable'.³ Bij deze buitenlandse tijdgenoten – ook de al eerder genoemde Charles Townshend behoorde daartoe – had Van Slingelandt respect afgedwongen, maar ze waren ook geconfronteerd met zijn minder gemakkelijke kant.

Dit gold eveneens voor zijn binnenlandse contacten.⁴ Zo had Van Slingelandts vriend Sicco van Goslinga het meerdere malen aan den lijve ervaren. Enerzijds beschouwde Van

¹ Bradshaw, *The letters* II, 621.

² Bussemaker, 'Een memorie over de Republiek', 165-166; [N. M.] Japikse, 'De Staten-Generaal', 106.

³ William Coxe, *Memoirs of Horatio, Lord Walpole, selected from his correspondence and papers, and connected with the history of the times, from 1678 to 1757* I (3e druk; Londen 1820) 324.

⁴ Zie voor een overzicht van feiten en meningen over Van Slingelandt als persoon: Goslinga, *Slingelandt's efforts*, 15-22; Porta, *Joan en Gerrit Corver*, 113-115; Aalbers, *De Republiek*, 188-191. Porta trekt openlijk Van Slingelandts integriteit in twijfel met de opmerking 'Hij maakte zich schuldig aan dezelfde fouten die men

Goslinga hem als ‘ce grand homme’ en ‘le premier homme de la République’, anderzijds constateerde hij dat Van Slingelandts bijtend karakter hem weinig geliefd maakte. De band tussen beide heren was in ieder geval zo goed, dat Van Slingelandt Van Goslinga’s afkeurende schrijven over zijn voorgenomen huwelijk met Johanna van Coesveldt accepteerde, maar ondertussen wel zijn eigen gang ging, ondanks de spot die hem hierover van veel kanten ten deel was gevallen. Dat is typerend voor deze man. Zowel op privéterrein als in het publieke domein trok hij zijn eigen plan. Hij was wars van schone schijn en maakte van zijn hart geen moordkuil. Zonder ‘aanzien des persoons’ zei hij in woord en geschrift wat hij meende te moeten zeggen. Het landsbelang stond hierbij voor hem op de eerste plaats en zijn politieke geschriften vormen daarvan een onweerlegbaar bewijs. Van Slingelandt is – zoals aangetoond – niet onderbelicht gebleven in de historiografie en zeker niet weggezaakt in het moeras van de geschiedenis. Met deze studie over zijn levensloop en – aan de hand van de *Staatkundige Geschriften* – over zijn visie op het politiek-bestuurlijk functioneren van de Republiek, is het bestaande beeld van Van Slingelandt echter wel uitgediept en bijgesteld. Het overwegend negatieve beeld van zijn aard en manier van optreden is met deze studie opgewaardeerd. De min of meer gemeengoed geworden loftuitingen over zijn visie op staatkundig en politiek-bestuurlijk gebied zijn afgeschaald. Van Slingelandt hing aan het verleden van de Republiek en een toekomstvisie ontbrak. Met een variant op een uitspraak die ooit over de negentiende-eeuwse historicus Fruin is gedaan, zou over Van Slingelandt gezegd kunnen worden: hij was onze grootste achttiende-eeuwse staatsman – helaas.⁵ Hij had gehoopt zijn mederegenten, de representatieve aristocratie, verenigd in de Staten-Generaal, mee te krijgen in zijn restauratieplannen voor het herstel van het bestaande regeringssysteem. Alleen dan zou er pas echt sprake kunnen zijn van een vrije republiek met een vrij volk onder een vrije regering. Aan een volksregering dacht Van Slingelandt niet, maar aan het volk dacht hij wel.

Van Slingelandt vat aan het slot van zijn inleiding op de *Staatkundige Geschriften* het begrip vrijheid in drie punten samen. In de eerste plaats is er sprake van ware vrijheid als de macht om wetten te ontwerpen, belastingen op te leggen, besluiten te nemen inzake oorlogvoering of vredesoverleg en de macht om de vastgestelde regeringsvorm te veranderen bij het volk ligt of bij de Staten die het volk vertegenwoordigen zonder dat één enkel individu aan volk of Staten de handen kan binden en zo kan beletten dat de broodnodige besluiten

toeschrijft aan de regenten, zowel inzake de jacht naar ambten als wat betreft de financiële inhaligheid’. De voorbeelden die Porta vervolgens hiervan geeft, stroken niet met de beschuldiging en zijn bronvermelding is incompleet of onjuist.

⁵ J. W. Smit, *Fruin en de partijen tijdens de Republiek* (Groningen 1958) 214.

worden genomen. In de tweede plaats geldt dat evenzo voor de uitvoering van de wetten en voor de inning van de opgelegde belastingen. Dat dient evenredig en zonder onderscheid te gebeuren zonder dat iemand zich op individuele basis kan onttrekken aan de hiertoe uitgevaardigde ‘Placaten en Ordonnantien’. In de derde plaats dient de ware vrijheid te worden gegarandeerd door de handhavers van wetten en bepalingen. Zij moeten enerzijds over voldoende gezag beschikken om toe te zien op naleving en overtreders te straffen en anderzijds hun macht niet misbruiken tot onderdrukking van het volk of de naleving van wetten op haar beloop laten.⁶

Van Slingelandts conclusie luidt dan ook: ‘Al wat in materie van Regeering niet overeen en komt met deese drie merktekenen, is of geen vrye regeeringe, of anarchie’. Voor Van Slingelandt is dit de realiteit, want hij stelt vast dat geen van de drie door hem aangevoerde ‘merktekenen’ van toepassing is op de Republiek van zijn dagen. Hij is van mening dat het vrijheidsbeeld van de ‘jegenwoordige’ regenten haaks staat op de bedoeling van hen die aan de basis stonden van de Unie van Utrecht. Hoe mooi zou het zijn, zo stelt hij, wanneer de regenten gezamenlijk zich zouden inspannen om de generale en provinciale regering(en) te reformeren naar dat oude model, anders gezegd, het staatsbelang zouden laten prevaleren boven hun eigen regentengezang. Tegelijk vroeg hij zich af ‘maar wie sal die gelukkige tydt beleeven?’

⁶ ‘Concept van een voorreden’, xiv-xv.

Summary

This study focuses on the political treatises written by Simon van Slingelandt (1664-1736) between 1715 and 1725. The treatises deal with political-administrative subjects relating to the Republic of the United Netherlands. The complete treatises were published in four parts, titled *Staatkundige Geschriften* (Political Writings), in 1784 and 1785, fifty years after Van Slingelandt's death, although the transcripts of the manuscripts had already circulated among the Dutch regents during his lifetime. With his writings, he aimed to repair what he viewed as the administrative decline in the Dutch Republic as a result of stagnation in decision-making: decision-making by majority vote had become almost impossible, decisions that were taken could often not be implemented and the Republic did not have a body that had the power and authority to keep the ship of state afloat. Van Slingelandt wanted to put a clamp on these shortcomings, which became apparent in particular during the first quarter of the eighteenth century. He made clear what was lacking in the way that the political administration was handled in the Republic and how he would like the state to operate.

As a person and as a functionary, Van Slingelandt has certainly not been ignored in historiography, but his treatises have only been covered fragmentarily. This book, which consists of an introduction and seven chapters, intends to rectify this. The first two chapters focus on the historiographical state of affairs concerning Van Slingelandt and his life, while the third chapter focuses on his criticism of the Republic's political-administrative system. The fourth chapter analyses Van Slingelandt's proposals to repair this system. The last three chapters focus on themes that are important to him: the office of stadtholder, the Council of State (*Raad van State*) and the States General (*Staten-Generaal*). The overarching questions here are what, according to Van Slingelandt, was lacking in the way that the political administration was handled in the Republic and how he would like the state to operate. The study also aims to re-evaluate the image that has been created of Van Slingelandt in the historiography of the past three centuries.

The first chapter, on historiography, discusses the history of the treatises in *Staatkundige Geschriften*, from writing to publishing and how they were received. At the end of the eighteenth century, both the Orangists and the Patriots used Van Slingelandt to defend their opposite viewpoints. In 1817, at the start of the new Kingdom of the Netherlands, Siegenbeek eulogised Van Slingelandt as a representative of the 'old system'. This was followed in 1841 by Thorbecke in his rectorial valedictory lecture to legitimise his own plans, in which he praised Van Slingelandt as a reformer of the state. In the second half of the nineteenth century, the likes

of scholars including Vitringa, De la Bassecour Caan and De Bosch Kemper elaborated on these published political addresses. Although they referred to Van Slingelandt's treatises, they did not discuss the texts in their entirety. This trend has been continued until this day. With varying success, Van Slingelandt's opinions on foreign policy (Goslinga), his attitude towards the family of Orange -Nassau (Van Arkel) and his actions as secretary of the Council of State (Van Deursen and Van Rappard) were discussed.

In addition, several biographical articles (Van Ditzhuyzen and Stork-Penning) were published. These form the basis of the second chapter on Van Slingelandt's life and career. He was born in Dordrecht on 14 January 1664 and died in The Hague on 1 December 1736. Simon was the second son of Govert van Slingelandt and his second wife Arnoudina van Beaumont. In addition to a half-brother from Govert's first marriage to Christina van Beveren, Simon had six brothers and sisters, four of whom died at a young age. His father Govert, who was from an aristocratic family, studied law and was appointed advisor and pensionary to the city council of Dordrecht in 1653. After several foreign missions in the service of the Republic, Johan de Witt invited Govert to The Hague in 1664 to become secretary of the Council of State. He would occupy this position until his death in 1690.

It is not clear whether Simon attended the Latin School in The Hague or the Illustrious School in Dordrecht. It is clear, however, that he was enrolled as a student at Leiden University in 1681. After having studied philosophy and law in Leiden for three years, he left for the University of Orléans together with his younger brother Govert Johan. Both brothers obtained their licentiate in law on 28 September 1684. In July 1685, Simon was sworn in as a lawyer at the Court of Holland (*Hof van Holland*). He probably spent the next few years preparing himself for his career. It was not unusual in those days for sons to follow in their fathers' footsteps and succeed them in their offices: in 1690, Simon was appointed secretary of the Council of State, like his father. In 1725, he became the Treasurer-General and in 1727, he was appointed grand pensionary of Holland and West-Friesland. Although he was advancing on the career ladder, he did encounter some obstacles. He had already tried unsuccessfully to become Treasurer-General in 1699 and grand pensionary in 1720.

On 31 July 1690, shortly before his appointment as secretary of the Council of State, Simon married Amsterdam-born Susanna de Wildt, daughter of Hiob de Wildt and his second wife Barbara de Neufville. Hiob de Wildt occupied high administrative positions in the Republic's navy. In 1700, his daughter and son-in-law moved into the *Huis aan den Boschkant* in The Hague, on the corner of the Prinsessegracht and the Korte Voorhout, which he had bought for them. Both Simon and Susanna would live here until their death. They had six

children, only two of whom would reach adulthood and survive their parents. Daughter Susanna died in 1737, six months after her father, and son Govert died in 1767.

After his wife Susanna died in 1722, Simon van Slingelandt married Johanna van Coesveldt on 29 September 1726. She had been the housekeeper of the family for years and she had promised mistress Susanna on her deathbed to continue to look after the gouty ‘master Simon’. The marriage proposal after a couple of years came as quite a shock, not only to Johanna, as it also shook the foundations of the whole aristocratic and diplomatic ‘world’. It put their family ties and friendship under pressure. However, Simon and Johanna went ahead with the marriage and it did not stand in the way of his appointment as grand pensionary a year later. Johanna died at the end of November 1768, surviving Simon by almost 32 years.

The third chapter explores Van Slingelandt’s criticism of the Republic’s political-administrative operation on the basis of three treatises: ‘Discours over de defecten’ (Discourse on the defects) (1716), ‘Aanwysing van de waare oorsaaken’ (Indication of the true causes) (1717) and ‘Aanwysing van een korte (...) weg’ (Indication for a short [...] path) (1722). The ‘Memorie (...) veertiende Articul’ (Memorandum [...] fourteenth Article) (1725) from the ‘Ordonnantie’ (Ordinance) of the States of Holland, which dealt with how to handle arbitration around issues which had led to irreconcilable differences, is also included in this discussion. Article 9 of the Union of Utrecht (1579) stated that stadtholders should take the final decision, but what if there were no stadtholders, as had been the case in most provinces from 1650 to 1672, and again in Van Slingelandt’s time from 1702 onwards?

To solve this deadlock, there was an increasing demand for an extraordinary meeting of the full States of the provinces, and in 1716, this led to the Second Great Assembly, following the First Great Assembly of 1651. The description of the build-up to this meeting is followed by an overview of Van Slingelandt’s criticism of the way in which the government operated. His criticism concerned seven issues: (1) the union treatise; (2) the weakening of the position of the Council of State compared to the States General; (3) the States General themselves, which, due to the lack of instructions on the basis of which the oath should be sworn, was unable to operate with sufficient power and authority; (4) the presence and authorities of stadtholders; (5) the authorities of the admiralty and (6) the militia, and the way in which they operated; and, finally, (7) the financial chaos in the Republic. Van Slingelandt’s criticism has been analysed based on these issues and the main conclusion is that, on the one hand, he was able to precisely identify the defects in the areas of government, militia, admiralty and finance; but on the other hand, he was off the mark in his judgement of the dwindling authority of the

Council of State. He was unable or not prepared to see that the power of government in the Republic had shifted more and more towards the States General.

The fourth chapter discusses Van Slingelandt's proposals for improvement. These have been analysed based on four official letters that were written by the Council of State, partly at the request of the States General, with regards to the Second Great Assembly. These letters have been included in the treatises that are addressed in the third chapter.

The first two letters, dated 7 October and 14 December 1716 respectively, covered the issues that should be discussed during the extraordinary meeting: the size of the army and solving the differences of opinion between the provinces over this issue. The letters also covered the guarantees for implementing decisions in general and financial decisions in particular, leading to renewed confidence in the seven provinces to fulfil their obligations to pay. The two other letters, dated 18 and 27 January 1717, are a continuation of the same issues relating to the army and finances. The letter dated 18 January describes how the provinces could make sure to keep up the agreed number of troops per province, and which measures could be taken in case agreements were not met. The letter dated 27 January describes how the provinces could be forced to meet their promises.

The Great Assembly did not lead to the outcome that the Council of State, presided over by secretary Van Slingelandt, had hoped for. This was not because Van Slingelandt was not persuasive enough or because, according to Geyl, he had only focused on the 'tools' of the Union. Neither was it due to the fact that, according to De Bruin, Van Slingelandt had misjudged the fundamental problem, i.e. the depletion of the treasury. Van Slingelandt had emphasised this again and again, and he had pointed to ways to solve the financial chaos. Nor did Van Slingelandt try to use the extraordinary meeting to reinstate the Council of State as the central government body, as Van Hooff suggests. The meeting was unsuccessful because the provinces were unwilling to work together on the proposed points for improvement. Apart from a decision on army issues, Van Slingelandt had to conclude that nobody was in any mood to even discuss the other proposals.

The fifth chapter describes Van Slingelandt's point of view on the person and the position of the stadtholder and his office. The central questions concern his view on the office of stadtholder, whether there was a need for these servants of the States and what harm they could do. The 'Verhandeling van de Oude Regeering' (Treatise of the Old Government) in which Van Slingelandt describes the development of the office of stadtholder from the period of the sovereign lords to the death of Willem III of Orange, is used as the starting point. This chapter also covers the position of the stadtholder in the Council of State and the instructions

that Van Slingelandt drafted for this office. He commented that it would probably be impossible to find a stadtholder who would be willing to follow these instructions. According to Van Slingelandt, the problem with stadtholders was that they combined military functions with political power. This should have been prevented with a special instruction that had been written in 1672 referring to Willem III's military offices. This was meant to prevent the same person holding the offices of both Captain-General and stadtholder. The fact that these two offices were held by one person resulted in Van Slingelandt's most scathing criticism of the office of stadtholder.

A separate section is devoted to Van Slingelandt's supposed promise, on accepting the office of grand pensionary of Holland, that he would not change anything in the current form of government in this province, which meant that he would not contribute to reinstituting the office of stadtholder. Considering Van Slingelandt's views on and antipathy towards the office of stadtholder, it must have been easy for him to fulfil this promise. An analysis of the course of events surrounding this promise also shows that this was not a unilateral promise, but part of a bilateral deal: a promise by Van Slingelandt in exchange for a promise from the States of Holland to help and support him in his plans to repair the system. His opposition to the office of stadtholder was later questioned, but this was because a remark that Van Slingelandt made to Lord Chesterfield, the English envoy who arrived in the Republic in 1728, was taken out of context. Van Slingelandt had confided to the envoy that if his fellow regents would not cooperate in restoring the political-administrative situation in the Republic, it was fairly certain that there would be another stadtholder. And this is what happened.

The sixth chapter covers Van Slingelandt's 'Verhandeling (...) Raad van Staate' (Treatise [...] Council of State). At the end of the eighteenth century, the Orangist Elie Luzac labelled this exposition a 'jewel of knowledge of the national government' and published it even before the *Staatkundige Geschriften* were published. It is true that Van Slingelandt offers the reader an in-depth insight into the governing bodies of the Republic. It is, however, mainly a 'walk' through the past based on a 'road map' full of decisions and letters from and to the governing bodies and their implementation in actual political practice. The chapter analyses Van Slingelandt's view on the instructions for the Council of State from 1583-1584, 1588 and 1651; on the state's revenues and expenses and those responsible for them; on the organisation and funding of the army and the fleet; on the administration of justice; on the relationship between the Council of State and the States General; on the Lands of the Generality; and on a number of 'special' areas.

In other words, he did look back. And when Van Slingelandt looked to the future, he saw dark clouds ahead. Yet his treatise on the Council of State can be seen as more neutral than the treatises that he wrote on the decline and improvement of other government institutions. Reading between the lines of this treatise, however, it seems that he is still holding on to his misinterpretation of the power relations between the Council of State and the States General.

Van Slingelandt writes about the States General in his treatise 'Discours over de constitutie' (Discourse on the constitution), which is covered in the seventh and last chapter. This treatise is based on how Van Slingelandt shaped his wish to give the States General more power. His method was to first explore the history of the development of this body, to examine the subjects it discussed and to describe its power relations with the councils of the Lands of the Generality. He concluded his argument with a discussion on sovereignty. But that was not all. He also developed instructions for the permanent assembly of the States General. He wrote 50 articles to describe how its operation could be improved.

These draft instructions can be seen as the conclusion that Van Slingelandt drew from the previous chapters of his 'Discours over de constitutie'. This was more than a conclusion: it was also his 'objective', his 'trademark' even. Throughout his *Staatkundige Geschriften*, Van Slingelandt emphasised that drawing up and following instructions and rules would ensure proper operation of the political-administrative system. While his other treatises focused on the reinstatement of the authorities of the Council of State, his 'Discours over de constitutie' shows that he seemed to have changed his mind. He had then become of the opinion that these authorities should be given to the assembly of the States General. Or, as he preferred to put it: to the 'Collegie der Gecommitteerden van de nader geüniëerde Provinciën' ('Council of Representatives of the further united provinces'). But this would be on the condition of instructions on which an oath had to be sworn; hence these instructions. The terminological distinction that Van Slingelandt makes between the States General as an assembly of all the States of the provinces on the one hand, and the permanent assembly of the 'Vergadering van ordinaris gecommitteerden ter Generaliteit' ['Assembly of representatives of the Generality'], or Council of Representatives, on the other hand, is confusing and irrelevant. His draft instructions for the States General remained a draft and disappeared into history, just like the instructions for the stadtholder, and were never ratified.

Despite this, Van Slingelandt went his own way, both in his private life and in politics. Friend and foe agreed that he possessed a superior mind and a biting pen. His priority was the national interest but, as French ambassador De Fénelon described it, he would be better suited as a minister for an absolute king than as a minister in a republic that relied on persuasion.

Bijlage: Volledige titels van Simon van Slingelandts traktaten in de *Staatkundige Geschriften*

1. Verhandeling van de Oude Regeering van Holland onder de Graaven, en van de verandering daar in gevallen sedert de troublen. Opgesteld in 't Jaar 1716 in: *Staatkundige Geschriften I* (Amsterdam 1784) 1-150.
2. Memorie, dienende om aan te wysen de noodwendigheid van het in practyq brengen van het veertiende Articul der Ordonnancie op de Vergadering van Holland, particulierlyk met opsigt tot het redres der financien, en tot vaststelling der jegenwoordige forme van Regeering. Opgesteld in het jaar 1725 in: *Staatkundige Geschriften I* (Amsterdam 1784) 151-169.
3. Discours over de defecten in de jeegenwoordige constitutie der Regeering van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en over de middelen van redres. Opgesteld in Januarius 1716, uitgesondert de Voorreeden, en eenige veranderingen, en byvoegsels, in het Discours selfs in: *Staatkundige Geschriften I* (Amsterdam 1784) 171-314.
4. Aanwysing van de waare oorsaaken van het jeegenwoordig groot verval in de Generale Regeering van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en van de noodige middelen van redres: met een byvoegsel, raakende de provincie van Holland en Westvriesland in het bysonder. Opgesteld in het Jaar 1717 in: *Staatkundige Geschriften II* (Amsterdam 1784) 1-90.
5. Aanwysing van een korte, en gereede, weg om te koomen tot herstel der vervalle saaken van de Republicq. Opgesteld in October 1722 in: *Staatkundige Geschriften II* (Amsterdam 1784) 91-124.
6. Discours over de constitutie der vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en over de materie, en forme, van haare deliberatien. Opgesteld in het Jaar 1719 in: *Staatkundige Geschriften II* (Amsterdam 1784) 125-282.
7. Verhandeling van de instelling, instructien, en ampt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden [z.j.] in: *Staatkundige Geschriften III* (Amsterdam 1785) 1-289.

8. Concept van instructie dienende tot het ampt van Stadhouder, of van Gouverneur, Capitein Generaal, en Admiraal over Holland en Westvriesland [z.j.] in: *Staatkundige Geschriften* III (Amsterdam 1785) 291-317.
9. Historische Verhandeling van het gesag over de Militie van den Staat der Vereenigde Nederlanden, Getrokken uit de Registers en andere publique Acten [z.j.] in: *Staatkundige Geschriften* IV (Amsterdam 1785) 1-286.
10. Memorie over het redres der saaken van de Admiraliteit. Opgesteld in Octob. 1719 in: *Staatkundige Geschriften* IV (Amsterdam 1785) 287-354.

Gebruikte afkortingen

AdL	Archives départementales du Loiret te Orléans
AGN	<i>Algemene Geschiedenis der Nederlanden</i>
AVL	<i>Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen</i>
BGN	<i>Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden</i>
BMGN	<i>Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden</i> (sinds 2006: <i>BMGN – Low Countries Historical Review</i>)
BMHG	<i>Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap</i>
BVGO	<i>Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde</i>
BWN	<i>Biographisch Woordenboek der Nederlanden</i>
HRvA	Hoge Raad van Adel te Den Haag
HUA	Het Utrechts Archief
KB	Koninklijke Bibliotheek te Den Haag
NL-DdtRAD	Regionaal Archief Dordrecht
NL-HaHGA	Haags Gemeentearchief
NL-HaNA	Nationaal Archief te Den Haag
NNBW	<i>Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek</i>
RGP	<i>Rijks Geschiedkundige Publicatiën</i>
RHCGrA	Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven
SAA	Stadsarchief Amsterdam
SAD	Stadsarchief Delft

Gebruikte termen

Annoteren	Verbeurdverklaren
Bede	Heerlijke (oorspr. vrijwillige) belasting
Berichtschrift	Instructie voor de uitvoering van een overheidsambt
Beschrijven	Bijeenroepen (schriftelijk) van een vergadering
Beurs	Fonds (gebruikt in combinatie met bede) waarvan de rente voor een bepaald doel wordt gebruikt
Bezenden	Afvaardigen ten behoeve van staatszaken
Brandschat	Onder vijandelijke dreiging van platbranden verkregen geld en goed
Collaterale Raden	Raden die (oorspr.) de landvoogd terzijde stonden
Commies	Ambtenaar belast met toezicht op (meestal) financiën/belasting
Comptabel(e)	Ambtenaar die overheidsgelden beheert
Com(p)toir	Kantoor; in combinatie met Unie ‘ministerie’ van financiën
Concerteren	Overleggen en afspraken maken (in staatszaken)
Consent(en)	Instemming of akkoordverklaring(en) met (financiële) voorstellen
Contrainte	Dwang; gebod (in combinatie met middel) van overheidswege
Contributie	Bijdrage aan oorlogs- of brandschatting
Dagvaart	Vergadering van en met gezag bekleed lichaam gevormd door uit verschillende plaatsen opgeroepen (ter dagvaart gaan)
Decisie	Beslissing
Delatie	Opdracht onder ede
Discours	Verhandeling
Domaniaal	Betrekking hebbende op het domein, dat is het geheel van goederen van openbare rechtspersonen
Emolument(en)	Ongeregelde inkomst(en)
Envoyé	Afgezant
Equipagemeester	Ambtenaar belast met beheer en uitrusting van schepen
Executie	<i>zie ook</i> Parate executie
Fortificatie	Vestingwerk
Frontier	Grens
Gedeputeerde	Afgevaardigde (gebruikt in combinatie met ter Generaliteit)
Generaliteit	Staatsmacht Republiek der zeven Verenigde Nederlanden; Staten-Generaal

Grossiergeld	Belasting op kruidenierswaren in het bijzonder op alcoholische dranken
Judicature	Rechtspraak; bevoegdheid tot berechting
Judicieel	Rechterlijk; gerechtelijk
Jurisdictie	Rechterlijke bevoegdheid
Kohier	Register belastingplichtigen en aanslagen (ook: Qohier)
Konvooi(en)	Bedrag dat verschuldigd was voor gewapend geleide te water (meestal in combinatie met licenten)
Kwartier	Onderdeel van gewest of landstreek
Landraad	Lichaam dat de soeverein bijstaat in het landsbestuur
Licent	Verlof tot handeldrijven (met de vijand) tegen betaling van rechten tbv de admiraliteiten (zie ook onder konvoeien)
Liquideren	Afwikkelen van vorderingen; vereffenen; verrekenen
Middel(en)	Staatsinkomst(en)
Missive	Ambtelijk schrijven
Mortificeren	Te niet doen; opheffen
Octrooi	Machtiging tot handelen door regering verleend
Ordinaris	Gewoon(lijk)
Ordonnantie	Verordening
Parate executie	Vonnis of beslaglegging zonder tussenkomst van een rechter
Patent(en)	Regeling(en) ten behoeve van verplaatsen en inkwartieren van troepen
Pensionaris	Lid van een plaatselijk bestuur
Peremptoir	Beslissend; definitief
Petitie	Verzoekschrift (om geld)
Plakkaat	Kennisgeving van overheidsbesluit
Plooierijen	Naam voor de twisten die in Gelderland ontstonden na de dood van Willem III in 1702
Praeadvies	Ambtelijk advies dat voorafgaat aan besluitvorming
Prejudicie	Vooroordeel
Propositie	Voorstel
Qohier	Zie onder Kohier
Redres	Herstel of verbetering van bestaande toestand
Remissie	Vermindering of vrijstelling van belastingen (ook: gratie)
Repartitie	Geheel van troepen dat door een bepaald gewest onderhouden of geleverd wordt

Reservatie van recht	Rechtsvoorbehoud (ook: reservatoire clause)
Resolutie	Beslissing; besluit
Staat van oorlog	Toelichting (ook wel als begroting opgevat) op de jaarlijkse generale petitie waarin de oorlogslasten werden beschreven
Staatsgewijs	Voltallig verschijnen van de gewestelijke Staten in vergadering
Subalterne	Lagere (ambtenaren of overheden)
Submissie	Overeenkomst om geschillen door arbitrage te laten beslechten
Superintendentie	Oppergezag (over de admiraliteit)
Suppoost	Ambtenaar, ondergeschikt aan magistraat of (rechterlijk) college
Treves	Wapenstilstand; bestand; Als 'het werk van de Treves': Twaalfjarig Bestand
Verponding	Grondbelasting

Ongedrukte bronnen en handschriften

Archives départementales du Loiret te Orléans

- toegang Série D, inv.nr [D] 222 (2 Mi[crofilm]39), Dixième livre des Procureurs de la nation Germanique, 1672-1689.
- toegang Série D, inv.nr [D] 222 (2 Mi 39), Dixième livre des Procureurs.
- toegang Série D, inv.nr [D] 185 (1 Mi 43), Registres des thèses de l'Université d'Orléans, 1587-1792.
- toegang Série D, inv.nr [D] 230 (1 Mi 63) Livre des receveurs de la nation Germanique à l'Université d'Orléans, 1508-1733.

Haags Gemeentearchief

- toegangsnr 0282-01, Kerkvoogdij der Hervormde Gemeente 's-Gravenhage, inv.nr 78, Registers van graven (1626-1838).
- toegangsnr 0321-01, Secretaris als ontvanger van impost op trouwen en begraven, inv.nr 4 (1735 okt-1746 sep); inv.nr 24 (1722 nov-1746 sep).
- toegangsnr 0372-01, Notarieel archief Den Haag, 3.162 Reinier Berckelbach, inv.nr 845 (28 oktober 1699); 3.332 Eduard van Velsen, inv.nrs 1725 (15 januari 1722), 1734 (12 september 1726); 1745 (4 oktober 1732); 3.381 Sebastiaen Thierry de Bye, inv.nr 2001 (31 juli 1717); 3.638 Joannes Huygens, inv.nr 3937 (18 januari 1768).
- toegangsnr 0377-01, Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, Scheveningen en Loosduinen, inv.nr 8, Doopboeken (1695-1702); inv.nr 47, Ondertrouwboeken (1717-1724); inv.nr 48, Ondertrouwboeken (1725-1731); inv.nrs 101, 102, 112 Kasboeken (1689, 1690, 1701); inv.nr 149, Registers van begraven lijken (1759 sep-1776 feb 19); inv.nr 172, Doopboeken (1649-1666); inv.nr 173, Doopboeken (1667-1680); inv.nr 175, Doopboeken (1693-1716); inv.nr 193, Ondertrouwboeken (1686 jul 21-1692 dec 28); inv.nr 198, Ondertrouwboeken (1725-1731); inv.nr 214, Grafboeken (1674-1808 aug 15); inv.nrs 219, 226, Rekeningen rentmeester Gecommitteerde Raden (1714-1716, 1736-1738); inv.nr 260, Ondertrouwboeken (1693-1699); inv.nr 294, Doop- en trouwboek Hoogduitse gemeente (1668-1695).

Het Utrechts Archief

- toegangsnr 26, Familie Des Tombe, inv.nr 787, Brieven van Simon van Slingelandt betreffende huwelijk met Johanna van Coesveldt.

- toegangsnr 1001, Huis Amerongen, inv.nr 3490, Slingelandt, Simon van, raadpensionaris, 1733-1736.

Historisch Archief Westland te Naaldwijk

- catalogusnr G-063, Aart Schouman (1710-1792) en zijn werk op de buitenplaatsen Zuydwind ('s-Gravezande) en Patijnenburg (Naaldwijk).

Historisch Centrum Overijssel te Zwolle

- toegangsnr 0542.1, Doesschate, A. ten, collectie, inv.nr 95 fam. Van Coesfelt.

Hoge Raad van Adel te Den Haag

Archief van de familie Van Slingelandt:

- inv.nr 5 (onderdeel 66 incl. Bijlage A) Staat van bewijsstukken bij de genealogie Van Slingelandt over 1643-1725, z.j.
- inv.nr 7, Memorie betreffende de familie Van Slingelandt over 1277-1730 van de hand van Maria Katharina van der Burch, z.j.
- inv.nr 100, Bul van de universiteit van Leiden voor hem wegens het doctoraat in de rechten, 1643; met bijlage, 1644.
- inv.nr 102, Akte van huwelijksvoorwaarden van hem met Arnoudina van Beaumont, 1661.
- inv.nr 104, Akte van aanstelling door de Staten-Generaal van hem tot secretaris van de Raad van State, 1664; met bijlage, 1664.
- inv.nr 111, Testament van hem en Arnoudina van Beaumont, 1690 [1686].
- inv.nr 112, Stukken betreffende zijn nalatenschap, 1690-1703.
- inv.nr 118, Memories van haar [Arnoudina van Beaumont] betreffende leven en sterven van Herbert van Slingelandt, haar zoon, over 1662-1674, z.j.
- inv.nr 119, Staat van haar [Arnoudina van Beaumont] nalatenschap, 1704.
- inv.nrs 144, 206, Brieven Simon van Slingelandt betreffende huwelijk met Johanna van Coesveldt.
- inv.nr 215, Autobiografie over 1702-1740.

Huisarchief Twickel te Ambt Delden

- inv.nr 922, Brieven van en aan Sicco van Goslinga.

Nationaal Archief te Den Haag

- toegangsnr 1.01.02, Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv.nr 4813, Minuten van resoluties van de tweede Grote Vergadering, met bijlagen 1716-1717.
- toegangsnr 1.10.29, Inventaris van het archief van de familie Fagel, 1513-1927, inv.nrs 127-131.
- toegangsnr 3.01.22, Inventaris van het archief van Anthonie van der Heim, (1710) 1737-1746, inv.nr 874, Manuscripten of afschriften van delen van de “Staatkundige Geschriften” van Simon van Slingelandt.
- toegangsnr 3.20.52, Inventaris van het archief van de familie Van Slingelandt-De Vrij Temminck, inv.nr 157, Correspondentie met de Engelse staatssecretaris Lord Townshend (1726-1729); inv.nr 244, Resoluties betreffende de sessie van stadhouders in de Raad van State (1707); inv.nrs 414, 415; inv.nr 415a, “Notitie van de nagelatene papieren van de heer Raadpensionaris van Slingelandt”, geschreven door A. van Slingelandt, 1769.

Regionaal Archief Dordrecht

- toegangsnr 11, Doop- trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv.nr 4 (1619-1641); inv.nr 5 (1642-1662); inv.nr 6 (1662-1680); inv.nr 20 (1642-1655); inv.nr 21 (1655-1664); inv.nr 39 (1650-1660); inv.nr 40 (1661-1670) inv.nr 41 (1671-1682).
- toegangsnr 142, Beheerders van de Sint-Odulphuskapel, inv.nr 14, Aantekening betreffende de graven van de familie Van Slingelandt.
- toegangsnr 150, Collectie van Handschriften, inv.nr 455, Graftschrift Simon van Slingelandt.
- toegangsnr 190, Sint-Anna- of Van Slingelandtkapel ter Grote Kerk, inv.nr 11, Aantekening betreffende de ruil met Barthout Govertsz van Slingelandt.

Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven

- toegangsnr 1364, Waalse gemeente Groningen, 1563-1926, Inleiding.

Stadsarchief Amsterdam

- toegangsnr 5001, Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (retroacta van de Burgerlijke Stand), inv.nr 9 (07/1651-03/1667); inv.nr 519 (07/1690 - 07/1691).

- toegangsnr 5029, Inventaris van het Archief van de Burgemeesters, inv.nr 63, Registers van uitgaande missiven van de burgemeesters aan de gedeputeerden ter dagvaart (14,19, 20 juni, 8 juli 1727); inv.nr 107, Missiven van de gedeputeerden ter dagvaart aan de burgemeesters (19, 20 juni, 9, 10 juli 1727).
- toegangsnr 5062, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters → registers van kwijtschelding (transport) van onroerend goed binnen de jurisdictie van de stad Amsterdam, inv.nr 83.

Stadarchief Delft

- toegangsnr 72, Weeskamer Delft, inv.nr 478, Register van inschrijving; inv.nrs 9938-9945, Rekening goederen Simon van Slingelandt ten behoeve van de jaarlijkse uitkering aan zij weduwe Johanna van Coesveldt.

Gedrukte bronnen en literatuur

- Aa, A. J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*. XIII dln (Gorinchem 1839-1851).
- Aa, A. J. van der, voortgezet door K. J. K. van Harderwijk en G. D. J. Schotel, *BWN*. XXI dln (Haarlem 1852-1878).
- Aalbers, J., *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. I Achtergronden en algemene aspecten* (Groningen 1980).
- Adrichem, M. C. M. van, J. Dahmeijer en H. Groenewegen, *Catalogus Aart Schouman (1710-1792) en zijn werk op de buitenplaatsen Zuydwind (Naaldwijk)* ([Naaldwijk] z.j.).
- Aerts, Remieg, *Thorbecke wil het. Biografie van een staatsman* (Amsterdam 2018).
- Aitzema, Lieuwe van, *Saken van staet en oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden*. VI dln ('s-Gravenhage 1669-1672).
- Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Zegelkunde, enz.* 3 (1886) 314-315.
- Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (1784) 546-548.
- Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (1785) 557-561.
- Amsterdams(ch)e Courant* (4, 8 en 11 december 1736; 25 november 1783).
- Ankersmit, F. R., recensie van 'H. W. Blom, *Morality and causality in politics. The rise of naturalism in Dutch seventeenth-century political thought*', *BMGN* 112 (1997) 119-121.
- Arkel, J. A. van, *De houding van den raadpensionaris Simon van Slingelandt tegen over het Huis van Oranje* (Amsterdam 1925).
- Backer, Tim de, 'Het uitvoeren van verdragen. De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1731)'. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling KUL (Leuven 2007).
- Bakhuizen van den Brink, R. C., *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren* IV (Den Haag 1877).
- Balen, Matthys, *Beschryvinge Der Stad Dordrecht*. II dln (Dordrecht 1677).
- Basnage, Jacques, *Annales des Provinces-Unies, depuis les negociations pour la paix de Munster avec la description historique de leur gouvernement* [I] (Den Haag 1719).
- Bassecour Caan, J. J. de la, *Schets van den regeringsvorm der Nederlandsche Republiek van 1515-1795* ('s-Gravenhage 1862).

- Beelaerts van Blokland, F., 'Met gecommiteerden uit den Raad van State op reis in 1691', *BMHG* 55 (1934) 176-232.
- Beliën, H. M., A.Th. van Deursen en G. J. van Setten ed., *Gestalten van de Gouden Eeuw* (2e druk; Amsterdam 1995).
- Bell, C. J. van, *De Raad van State en de beslissing van administratieve geschillen* (Leiden 1854).
- Berg, H. van den, *Proeve eener beknopte beschrijving van Naaldwijk, c.a.* (Delft 1842).
- Berkel, Klaas van, *De stem van de wetenschap. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen I: 1808-1914* (Amsterdam 2008).
- Berkel, Klaas van, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen I. De oude universiteit 1614-1876* (Hilversum 2014).
- Bloch, Camille en Jacques Soyer, *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Archives civiles série D. Instruction publique, sciences et arts* (Orléans 1917).
- Blok, P. J., *Geschiedenis van het Nederlandse volk III* (3e druk; Leiden 1925).
- Blom, Hans W., *Causality and morality in politics. The rise of naturalism in Dutch seventeenth-century political thought* (Ridderkerk z.j. [1995]).
- Bockel, Jeroen van, *Gevormde kaders. Bureaucratische en professionele regulering van het werk van ambtenaren in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden* (Delft 2009).
- Boeles, W. B. S., *De patriot J. H. Swildens. Zijn arbeid ter volksverlichting geschetst* (Leeuwarden 1884).
- Boels, Henk, *Binnenlandse Zaken. Ontstaan en ontwikkeling van een departement in de Bataafse tijd, 1795-1806* ('s-Gravenhage 1993).
- Bondam, P., 'Magistraatsbestelling. Over den regeeringsvorm van de Republiek der Vereenigde Nederlanden', *Kroniek van het Historisch Genootschap* 31, 6e serie 6 (1875) (Utrecht 1876) 335-348.
- Bor, Pieter Christiaensz, *Oorsprongk, begin en vervolg der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden. II dln* (Amsterdam, 1679 en 1680).
- Bosch Kemper, J. de, *Staatkundige geschiedenis van Nederland tot 1830 II* (Amsterdam 1868).
- Bosch Kemper, J. de, *Handleiding tot de kennis van de wetenschap der zamenleving en van het Nederlandsche staatsregt II. Tweede aflevering. Letterkundige aantekeningen* (Amsterdam 1871).
- Braake, Serge ter, *Manifest van de ware vrijheid. De Deductie van Johann de Witt uit 1654* (Arnhem 2009).

- Bradshaw, John, *The letters of Philip Dormer Stanhope Earl of Chesterfield with the characters* III dln (Londen 1893).
- Brandon, Pepijn, 'Rijk door oorlog', *Geschiedenis Magazine* 49 nr 4 (2014) 46-49.
- Brandon, Pepijn, *War, capital and the Dutch state (1588-1795)* (Leiden en Boston 2015).
- Brandt, G., *Historie der Reformatie en andre kerkelyke geschiedenissen, in en ontrent de Nederlanden* IV, 55e boek (Rotterdam 1704).
- Brants, A., *Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche Plooierijen* (Leiden 1874).
- Broeke, Martin van den, 'Kunst verzamelen, mecenaat en statusvertoon. De verzamelingen van Hendrik van Slingelandt (1702-1759) als distinctiemiddel', *Virtus* 19 (2012) 125-146.
- Broeke, Martin van den, 'Patijnenburg' in: Idem e.a., *Buitenplaatsen in het Westland. Met smaak en tot voordeel aangelegd* (1e druk; Naaldwijk en Heemstede 2018) 107-116.
- Bruggeman, Marijke, *Nassau en de macht van Oranje. De strijd van de Friese Nassaus voor erkenning van hun rechten, 1702-1747* (Hilversum 2007).
- Bruijn, J. R., *De Admiraliteit van Amsterdam in rustige jaren 1713-1751. Regenten en financiën, schepen en zeevarenden* (Amsterdam en Haarlem 1970).
- Bruin, G. de, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken tijde van de Republiek (1600-1750)* ('s-Gravenhage 1991).
- Bruin, G. de, 'Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?', *BMGN* 114 (1999) 16-38.
- [Burg, H. van den], *H. van den Burg's aanhangsel van gedigten, of derde deel zyner mengelpóëzy* (Amsterdam 1741).
- Burke, Peter, 'Cultural history: past, present and future', *Theoretische Geschiedenis* 13 (1986) 187-196.
- Bussemaker, C. H. Th., 'De Republiek der Vereenigde Nederlanden in hare staatkundige betrekkingen gedurende de eerste jaren na den vrede van Utrecht (1713-1721)', *De Gids* 63 (1899) 32-84.
- Bussemaker, C. H. Th., 'Een memorie over de Republiek uit 1728', *BMHG* 30 (1909) 96-197.
- Coing, Helmut, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte* II/1 (München 1977).
- Coxe, William, *Memoirs of Horatio, Lord Walpole, selected from his correspondence and papers, and connected with the history of the times, from 1678 to 1757*. II dln (3e druk; Londen 1820).
- Declaration du Roi, Sur l'exécution de l'Edit du mois d'Avril 1679. pour le rétablissement des Etudes de Droit. Registrée en Parlement le 31. Aoust 1682* (Parijs 1682).

- Deductie, ofte declaratie van de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt (...) dienende tot justificatie van 't verleenen van seeckere Acte van Seclusie I* ('s-Gravenhage 1654).
- Deursen, A. Th. van, 'De Raad van State en de Generaliteit (1590-1606)', *BGN* 19 (1964) 1-48.
- Deursen, A. Th. van, 'Staat van oorlog en generale petitie in de jonge Republiek', *BMGN* 91 (1976) 45-55.
- Deursen, A. Th. van, 'Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780' in: *AGN V* (Haarlem 1980) 350-387, 542-543.
- Deursen, A. Th. van, 'De Raad van State onder de Republiek 1588-1795' in: *Raad van State 450 jaar* ('s-Gravenhage 1981) 47-91.
- Deursen, A. Th. van, 'The Edition of the Resolutions of the States-General' in: A. J. Veenendaal en J. Roelevink ed., *Unlocking government archives of the early modern period* (De Haag 1995) 129-140.
- Deursen, A. Th. van, *Maurits van Nassau. De winnaar die faalde* (Amsterdam 2000).
- Deursen, A. Th. van, *De last van veel geluk. De Geschiedenis van Nederland 1555-1702* (3e druk; Amsterdam 2005).
- Deursen, A. Th. van, 'De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1579-1780)' in: J. C. H. Blom en E. Lamberts ed., *Geschiedenis van de Nederlanden* ([herziene versie] 2e druk; Amsterdam 2014) 145-220.
- [D. H.], *Public Gebedt, ofte consideratien over het Nominatim bidden in de publicque Kerken, voor de Hooge en mindere Overheden, en specialyk voor den laest overleden Heer Stadthouder* ('s-Gravenhage 1707).
- Dillen, J. G., *Van Rijkdom en Regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* ('s-Gravenhage 1970).
- Ditzhuyzen, R. E. van, 'Simon van Slingelandt. Secretaris van de Raad van State 1690-1725' in: *Raad van State 450 jaar* ('s-Gravenhage 1981) 93-102.
- Dormans, E. H. M., *Het tekort. Staatsschuld in de tijd der Republiek* (Amsterdam 1991).
- Dral, Wim, *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)* (Hilversum 2016).
- Drejer, Bert, 'Representative Government in the Dutch Provinces. The controversy over the Stadholderate (1705-1707) and Simon van Slingelandt', *Contribution to the history of concepts* 15 (2020) 76-96.
- Drentje, Jan, *Thorbecke. Een filosoof in de politiek* (Amsterdam 2004).

- Dudok van Heel, S. A. C., *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten. Hun geschiedenis en hun portreten. De Heijnen-maagschap 1400-1800*. II dln ('s-Gravenhage 2008).
- Eijnatten, Joris van, *Liberty and concord in the United Provinces. Religious toleration and the public in the eighteenth-century Netherlands* (Leiden 2003).
- Eijnatten, Joris van, 'Simon van Slingelandt (1664-1736) and the Dutch toleration debate', *Lias* 34 (2007) 249-273.
- Elias, J. E., *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*. II dln ([eerste uitgave Haarlem 1903-1905] Amsterdam 1963).
- Engelhard, J. L. F., *Het generaal-plakkaat van 31 juli 1725 op de convooien en licenten en het lastgeld op de schepen. Een studie over de heffing der in- en uitvoerrechten van de Republiek der Verenigde Nederlanden, hoofdzakelijk tijdens de achttiende eeuw* (Assen z.j. [1970]).
- Engels, P. H., *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden* Utrecht 1862).
- Fischer, F. H., 'Een Nederlandsch diplomaat uit de achttiende eeuw. Simon van Slingelandt en het machtsmoment in de Republiek der Vereenigde Nederlanden', *Algemeen Handelsblad* (7 augustus 1940).
- Fockema Andreae, S. J., *De Nederlandse staat onder de Republiek* (5e druk, Amsterdam 1973).
- Fölting, H. P., 'De landsadvocaten en raadpensionarissen der Staten van Holland en West-Friesland, 1480-1795. Een genealogische benadering' in: *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 29 (1975) 231-238.
- Fontaine, P. F. M., *De Raad van State. Zijn taak, organisatie en werkzaamheden in de jaren 1588-1590* (Groningen en Djakarta 1954).
- Frijhoff, W. Th. M., *La société néerlandaise et ses gradués, 1575-1814. Une recherche sérieuse sur le statut des intellectuels* (Amsterdam 1981).
- Frijhoff, Willem en Marijke Spies, *1650. Bevuchten eendracht* (Den Haag 1999).
- Fruin, R. ed., *Overblyfsels van geheugchenis, der bisonderste voorvallen, in het leeven van den Heere Coenraet Droste. Terwyl hy gedient heeft in veld- en zee-slaagen, belegeringen en ondernemingen. Als ook mede syn verdere bejegeningen aan en in verscheide vreemde Hoven en Landen II*, Aanteekeningen (3e druk; Leiden 1879).
- Fruin, R. en H. T. Colenbrander, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* ([1e druk 1901] 2e druk; 's-Gravenhage 1922).

- Fruin, R., *De gestie van Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink als archivaris des Rijks 1854-1865 hoofdzakelijk uit zijne ambtelijke correspondentie toegelicht* ('s-Gravenhage 1926).
- Gabriëls, A. J. C. M., *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede ten helft van de achttiende eeuw* ('s-Gravenhage 1990).
- Gelder, H. E. van, 'Haagsche Cohieren II (1674)' in: *Die Haghe* jaarboek 1914/15 ('s-Gravenhage 1915) 1-118.
- Geyl, P., *Willem IV en Engeland tot 1748 (Vrede van Aken)* ('s-Gravenhage 1924).
- Geyl, P., *Geschiedenis van de Nederlandse stam IV* (Amsterdam en Antwerpen 1962).
- Goedewaagen, T., 'Thorbecke's toelag om den Staat te hervormen', *De Telegraaf* (11 augustus 1940).
- Goslinga, A., *Slingelandt's efforts towards European peace I* (Den Haag 1915).
- Goslinga, A., 'Slingelandt en het Huis van Oranje', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 42 (1927) 354-361.
- 's Gravenhaegse Courant (3 en 10 december 1736; 2 oktober 1766).
- Groenveld, S., 'De institutionele en politieke context' in: J. Th. De Smidt e.a. ed., *Van tresorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum 1996) 55-88.
- Groenveld, S., *Regeren in de Republiek. Bestuurspraktijken in de 17e-eeuwse Noordelijke Nederlanden: terugblik en perspectief* (Leiden 2006).
- Groot, Hugo de, *Verantwoordingh van de wettelijke regering van Hollant ende West-Vrieslandt midtsgaders eeniger nabuyrige Provinciën, sulx die was voor de veranderingh, gevallen in den Iare 1618 met wederleggingh van de proceduren ende sententien, jehens den selven De Groot, ende anderen gehouden ende gewesen* (Parijs z.j. [1622]).
- Groot, Hugo de, *Annales et historiae de rebus Belgicis* (Amsterdam 1657).
- Gropp, Stefan, *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591. Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum 2004).
- Haitsma Mulier, E. O. G. en W. R. E. Velema ed., *Vrijheid. Een geschiedenis van de vijftiende tot de twintigste eeuw* (Amsterdam 1999).
- Haks, Donald, *Vaderland en vrede 1672-1713. Publiciteit over de Nederlandse Republiek in oorlog* (Hilversum 2013).
- Hallema, A., 'Simon van Slingelandt', *Het Vaderland* 73 (20 juli 1941).

- Hansma, Laurien, *Oranje driften. Orangisme in de Nederlandse politieke cultuur 1780-1813* (Hilversum 2019).
- Hart, Marjolein C. 't, *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch Revolt* (Manchester en New York 1993).
- Hering, J. H., *Tooneel der oude en nieuwe staatsgeschiedenissen des Vaderlands, vooral die van de Vereenigde Nederlanden; Beginnende met het Jaar 1555, tot op den tegenwoordigen tijd*. IV dln (Amsterdam 1789-1792).
- Hijmans, H., *Het Huis aan den Boschkant. Op den hoek van het Korte Voorhout te 's-Gravenhage* ('s-Gravenhage 1922).
- Hooff, Anton van, *Het Plakkaat van Verlatinge. De eerste onafhankelijkheidsverklaring* (Utrecht 2018).
- Houve, Mathijs vander, *Hantvest of Chartre Chronyck I* (Leiden 1636) 12-18.
- Huart, F. J. A., 'Geschiedenis der Staatsleer I. 1932-1933', *Rechtsgeleerd Magazijn* 56 (1937) 87-158.
- Huijbrecht, R., S. Scheffers en J. Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum. De advocaten van het Hof van Holland 1560-1811* (Den Haag z.j.).
- Huizinga, Johan, 'Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw' in: Idem, *Verzamelde Geschriften II* (Haarlem 1948) 412-507.
- Huussen jr., A. H., 'De Generaliteitsrekenkamer 1608-1799' in: *Van 'Camere vander Rekeningen' tot Algemene Rekenkamer: zes eeuwen Rekenkamer. Gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer* ('s-Gravenhage 1989) 67-107.
- Huygens jr., Constantijn, *Journal van 21 oktober 1688 tot 2 september 1696*. II dln (Utrecht 1876-1877).
- Idsinga, S. H. van, *Het staatsrecht der Vereenigde Nederlanden II* (Leeuwarden 1765).
- Isambert, Decrusy en Taillandier ed., *Recueil général des anciennes lois françaises, depuis l'an 420, jusqu'à la révolution de 1789 XIX* (Parijs 1829).
- Israel, Jonathan I., *De Republiek 1477-1806* (5e druk; Franeker 2001).
- Jacob, Margaret C. en Wijnand W. Mijnhardt, *The Dutch Republic in the eighteenth century. Decline, enlightenment, and revolution* (Ithaca en Londen 1992).
- Jagtenberg, Fred, *Willem IV. Stadhouder in roerige tijden 1711-1751* (Nijmegen 2018).
- Jansen, Guido, 'Portait of Barthout van Slingelandt' (2017) in: Arthur K. Wheelock jr en Lara Yeager-Crasselt ed., *The Leiden Collection Catalogue* (3e ed.; New York 2020-), <https://theleidencollection.com/artwork/portrait-of-barthout-van-slingelandt/>

- Janssen, A. E. M., 'Pieter Bor Christiaenszoon (1559-1635), geschiedschrijver van "waerheyte ende onpartijſchap"' in: P. A. M. Geurts en A. E. M. Janssen ed., *Geschiedſchrijving in Nederland. Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd*. II dln ('s-Gravenhage 1981).
- Janssens, G., 'Van de komſt van Alva tot de Unies 1567-1579' in: *AGN VI* (Haarlem 1979) 215-243.
- Japikſe, N., 'Nederlandsche hiſtorische literatuur (april-november 1915)', *BVGO*, 5e reeks, 3 ('s-Gravenhage 1916) 196-198.
- Japikſe, N., *Resolutiën der Staten-Generaal van 1576 tot 1609 IV. RGP 43* ('s-Gravenhage 1919).
- Japikſe, N., 'De instructie van den Raad van State van 1588', *BVGO*, 5e reeks, 9 (1922) 170-187.
- Japikſe, N. ed., *Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck, eerſten graaf van Portland. Eerſte gedeelte: het archief van Welbeck Abbey I* ('s-Gravenhage 1927).
- Japikſe, N. M., 'De Staten-Generaal in de achttiende eeuw (1717-1795) in: S. J. Fockema Andreae en H. Hardenberg ed., *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen 1964) 99-141.
- Jongſte, J. A. F. de, 'Een bewind op zijn ſmalſt. Het politiek bedrijf in de jaren 1727-1747' in: *AGN IX* (Haarlem 1980) 44-59, 511-512.
- Jorissen, Theod., 'Lord Cheſterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden', *De Gids* 49 (1885) afl. 1, 547-587, afl. 2, 77-146, 287-315, 436-508.
- Jorissen, Theod., 'Lord Cheſterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden' in: J. C. Matthes ed., *Hiſtorische Studiën [Laatſte Bundel]* (Haarlem 1893) 1-257.
- Kien van Citters, Johannes, *Specimen juris publici Belgici diplomaticum inaugurale, ad locum ill. Van Slingeland, Staatkundige Geſchriften T. I. p. 20. de jure comitum Hollandiae in magistratus* (Leiden 1792).
- Kloek, Joost en Wijnand Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een ſamenleving* (Den Haag 2001).
- Kluit, A., *De ſouvereiniteit der Staaten van Holland verdedigd tegen de hedendaagsche leere der volks-regering: Zoo als dezelve, onder anderen, ook voorgedraagen word in een Geſchrift, ten Tytel voerende: Grondwettige herſtelling van Nederlands ſtaatswezen, Zo voor het algemeen Bontgenootſchap als voor het beſtuur van elke byzondere Provincie* (z.p. z.j. [1e druk anoniem 1785, 2e druk 1788]).

- Kluit, A., *Historie der Hollandsche staatregering tot aan het jaar 1795*. V dln (Amsterdam 1802-1805).
- Koch, Jeroen, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013).
- Kok, Jacobus, *Vaderlandsch woordenboek XXIX* (Amsterdam 1743).
- Koopmans, J. W., *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisaties in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage 1990).
- Koopmans, Joop W., 'De vergadering van de Staten-Generaal in de Republiek voor 1795 en de publiciteit', *BMGN* 120 (2005) 379-396.
- Kort, J. C., *Het archief van de familie Van Slingelandt (420) 1438-1868* ('s-Gravenhage 2004).
- Kossmann, E. H., *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland* (Amsterdam 1960).
- Kossmann, E. H., *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België*. II dln (8e druk; Amsterdam 2006).
- Krämer, F. J. L. ed., *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau. Troisième série 1 1689-1697* (Leiden 1907).
- Leeb, I. Leonard, *The ideological origins of the Batavian revolution. History and politics in the Dutch Republic 1747-1800* (Den Haag 1973).
- L'Esprit des Journaux, françois et étrangers. Par une société de gens-de-lettres* 3 (14) (Parijs 1785).
- Leydse Courant* (3 en 7 december 1736).
- Lieburg, Fred van, 'Voor edeler staat geschapen. Herbert van Slingelandt (1662-1674)' in: Jan W. Steutel, Doret J. de Ruyter en Siebren Miedema ed., *De gereformeerden en hun vormingsoffensief door de eeuwen heen* (Zoetermeer 2009) 66-85.
- Liesker, R. en W. Fritschy, *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden IV. Holland (1572-1795)* (Den Haag 2004).
- Lijndrajer, Pieter, *De ontwikkeling der stadhouderlijke macht onder prins Frederik Hendrik* (Leiden 1859).
- Lutervelt, R. van, 'Drie portretten', *Bulletin van het Rijksmuseum* 5 (1957) 108-113.
- [Luzac, Elie], *Reinier Vryaarts openhartige brieven, om te dienen tot opheldering en regte kennis van de vaderlandsche historie; en teffens ter aanwyzing van de waare en wezendlyke oorzaaken van 's lands vervallen en kwynenden staat, mitsgaders van de middelen om tot beteren toestand te komen*. XII dln (z.p. z.j. [1781-1784]).
- L. V. A. [Lieuwe van Aitzema], *Herstelde Leeuw of discours over 't gepasseerde in de Vereenighde Nederlanden, in 't iaer 1650 ende 1651* ('s-Gravenhage 1652).

- Mak, Geert, *De levens van Jan Six. Een familiegeschiedenis* (4e druk; Amsterdam en Antwerpen 2016).
- Marel, A. van der, 'De voormalige buitenplaats Patijnenburg en haar bewoners', *De Navorscher* 95 (1954/1955) 19-29.
- Meijer, J. F., 'Voorstellen tot herziening van de heffing van de convooien en licenten in de jaren 1714-1720' in: W. Fritschy, J. K. T. Postma en J. Roelevink ed., *Doel en middel. Aspecten van financieel overheidsbeleid in de Nederlanden van de zestiende eeuw tot heden* (Amsterdam 1995) 97-113.
- Memoires et negociations secretes de la cour de France touchant la paix de Munster. Contenant les Lettres, Réponses, Memoires, & Avis secrets envoyez de la part du Roi, de S. E. le Cardinal Mazarin, & de Mr. le Comte de Brienne Secrétaire d'Etat, aux Plenipotentiaires de France à Munster, afin de leur servir d'instruction pour la Paix Générale, avec Les Dépêches & les Réponses desdits Plenipotentiaires.* IV dln (Amsterdam 1710).
- Meulen, J. ter en P.J.J. Diermanse, *Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius* (heruitgave; Zutphen 1995).
- Molhuysen, P. C., P. J. Blok en [vanaf deel VI] Fr. K. H. Kossmann ed., *NNBW*. X dln (Leiden 1911-1937).
- Molhuysen, P. C., *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*. VII dln ('s-Gravenhage 1913-1924).
- Muelen, J. C. van der, 'Registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage', *Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Zegelkunde, enz.* 3 (1886) 314-315.
- Muelen, J. C. van der, *De registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage* ('s-Gravenhage, 1887).
- Napierała, Piotr, *Simon van Slingelandt (1664-1736). Last chance of the Dutch Republic* (Krakau 2013).
- Nederland's Adelsboek* 93 ('s-Gravenhage 2008).
- Nimwegen, Olaf van, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid. Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* (Amsterdam 2002).
- Nimwegen, Olaf van, *De Veertigjarige Oorlog 1672-1742. De strijd van de Nederlanders tegen de Zonnekoning* (Amsterdam 2020).
- Noordam, N. F., *De Republiek en de Noordse oorlog 1655-1660* (Assen 1940).
- Opregte Haerlemsche Courant* (8 juni 1709; 4 en 11 december 1736).

- Ottenheym, Koen, 'Een bestek uit 1640 voor het Huis aan de Boschkant', *Jaarboek Monumentenzorg* (1993) 85-94.
- Panhuysen, Luc, *De ware vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (7e druk; z.p. [Amsterdam] 2009).
- Pater, J. C. H. de, *De Raad van State nevens Matthias* (Den Haag 1917).
- Paulus, Pieter, *Verklaring der Unie van Utrecht*. IV dln (Utrecht 1775-1777 [1779]).
- Petitot, M. ed., *Collection des mémoires relatifs a l'histoire de France, depuis l'avènement de Henri IV jusqu'à la paix de Paris conclue en 1763; avec des notices sur chaque auteur, et des observations sur chaque ouvrage* XV (Parijs 1822).
- Pleuren, Hermanus Willem van, *Specimen juris publici Belgici diplomaticum inaugurale ad insignem locum ill. Van Slingeland, Staatskundige Geschriften T. I. p. 12. de potestate legislativa comiti olim Hollandiae, qua summo imperanti, unice propria* (Leiden 1794).
- Polak, M. S., *Historiografie en economie van de 'muntchaos'. De muntproductie van de Republiek (1606-1795)* (Amsterdam 1998).
- Porta, A., *Joan en Gerrit Corver. De politieke macht van Amsterdam 1702-1748* (Assen z.j.1975]).
- Prak, Maarten, 'Republiek en vorst. De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16e-18e eeuw', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16-2 (1989) 28-52.
- Prak, Maarten en Jan Luiten van Zanden, *Nederland en het poldermodel. Sociaal-economische geschiedenis van Nederland, 1000-2000* (Amsterdam 2013).
- Quarles van Ufford, J. K. W., 'Anonyme uitgave van Simon van Slingelandt's Verhandeling over den Raad van State' in: *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht* 10, 2e serie (Utrecht 1854) 436-454.
- Stefan van Raaij en Paul Spies, *In het gevolg van Willem III & Mary. Huizen en tuinen uit hun tijd* (Amsterdam 1988).
- Ranitz, Sebastianus Mattheus Sigismundus de, *De articulo 68 legis de imperio* (Groningen 1858).
- Rappard, W. A. van, 'Welke generale petitien schreef Simon van Slingelandt?', *Nederlands Archievenblad. Tijdschrift van de vereniging van archivarissen in Nederland* 73 (1969) 30-40.
- Rappard, W. A. van ed., *Briefwisseling tussen Simon van Slingelandt en Sicco van Goslinga 1697-1731* ('s-Gravenhage 1978).

- Rappard, W. A. van, 'Een tolerant opstel van de raadpensionaris Van Slingelandt uit 1727', *Nederlandse Historische Bronnen II* ('s-Gravenhage 1980) 176-202.
- Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, De Anno 1690, 1716* (z.p. z.j.).
- Resolutien van de Heeren Staaten van Hollandt ende Westvrieslandt, In haar Edele Groot Mog. Vergaderingh genoomen in den jaare 1727, 1729, 1730 [januari-juli], 1731, 1732* (z.p. z.j.).
- Ridderikhoff, Cornelia M. en Hilde de Ridder-Symoens ed., *Les livres des procureurs de la nation Germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1602 1. Premier livre des procureurs 1444-1546* (Leiden 1971).
- [Rieu, Guilielmus du], *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV* ('s-Gravenhage 1875).
- Rooy, Piet de, *Ons stipje op de waereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland* (Amsterdam 2014).
- [Rovère van Breugel, J. J. de], *Over de belastingen, het beheer der geldmiddelen, de staatsonkosten en de bezoldiging der ambtenaren, staande de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Door Mr. D...* (Amsterdam 1837).
- Schama, Simon, *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1988).
- [Scheltema, Jacobus], *Verhandeling over den geest van het plakkaat van 31 Julij 1725, op den ophef der convooijen en licenten; met toetsing van het nieuwe concept-plakkaat aan denzelven en opgave van eenige bedenkingen door een oud-ambtenaar in dat vak* (Amsterdam 1816).
- Schepper, H. de, 'De Raad van State in de landsheerlijke Nederlanden en zijn voortgang op gescheiden wegen, 1531-1588/1948' in: *Raad van State 450 jaar* ('s-Gravenhage 1981) 1-35.
- Schöffner, I., 'Naar consolidatie en behoud onder Hollands leiding (1593-1717) in: S. J. Fockema Andreae en H. Hardenberg ed., *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen 1964) 64-98.
- Schotel, G. D. J., *De illustre school te Dordrecht. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen in ons vaderland* (Utrecht 1857).
- Schutte, O., *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584-1810* ('s-Gravenhage 1983).

- Secreete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland. Beginnende met den jaare 1713 en eindigende met den jaare 1727 inclus 7 (z.p. z.j.).*
- Siegenbeek, Matthijs, 'Lofrede op den raadpensionaris Simon van Slingelandt', *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leyden*. Derde deel, eerste stuk (Leiden 1819) 1-116.
- Siegenbeek, M., 'Over Simon van Slingelandt, als Staatshervormer' in: *Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden* VI (Dordrecht 1844) 103-121.
- Sigmond, C., 'De geslachten Van Slingeland(t) in Dordrecht en het baljuwschap Zuid-Holland in de 14e en 15e eeuw', *De Nederlandsche Leeuw* 118 (2001) 521-559.
- Silberhorn, Gertrud, 'Die Lebensgeschichte des Nordfriesen Seneca Ingersen Freiherr von Geltingen', *Jahrbuch Demokratische Geschichte* 16 (2004) 23-60.
- Slingelandt, Simon van, *Staatkundige Geschriften, opgesteld en nagelaaten door Mr. Simon van Slingelandt, gebooren den 14 January 1664, aangesteld tot Secretaris van den Raad van Staaten den 4 Augustus 1690, Raad en Thesaurier Generaal der Vereenigde Nederlanden den 27 October 1725, Raadpensionaris van Holland den 17 July 1727, overleeden den 1 December 1736* I-II (Amsterdam 1784), III-IV (Amsterdam 1785).
- Slothouwer, G. M., *De staatsman Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel* ('s-Gravenhage 1885).
- Smidt, J. Th. de e.a. ed., *Van tesorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum 1996).
- Smit, J. W., *Fruin en de partijen tijdens de Republiek* (Groningen 1958).
- Spanninga, Hotso, *Gulden Vrijheid? Politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640* (Hilversum 2012).
- Sprenger, R. M., 'De thesaurier-generaal aan zijn bureau en op dienstreis' in: J. Th. de Smidt e.a. ed., *Van tesorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum 1996) 137-222.
- Star Numan, Oncko Wicher, *Cornelis van Bynkershoek. Zijn leven en zijne geschriften* (Groningen 1869).
- Steur, Boudewijn, 'De organische staatsopvatting van Simon van Slingelandt', www.academia.edu/9473615/.
- Stork-Penning, J. G., *Het grote werk. Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710* (Groningen 1958).

- Stork-Penning, J. G., ‘Simon van Slingelandt (1664-1736)’ in: T. J. Veen, P. C. Kop en C. H. N. Kwanten ed., *Zestig juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap* (Zwolle 1987) 155-159.
- Suringar, P. H., *Biographische aantekeningen betreffende Mr. Pieter Paulus. Eerste gedeelte (1753-1784)* (Leiden 1879).
- [Swildens, Johan Hendrik], *Ontwerp, om de Republiek door eene heilzaame vereeniging der belangen van Regent en Burger, van binnen gelukkig, en van buiten gedugt te maaken. Volgens besluit der Provinciaale Vergadering van de Gewapende Corpsen in Holland, den 4 October 1785, binnen Leyden geöpend, ter kennisse der gezamenlyke Leden en verdere Ingezetenen der Provincie gebragt* (Leiden 1785).
- Sypestein, J. W. van, *Geschiedkundige bijdragen. Willem Frederik, prins van Nassau en Johan de Witt. Eene bijdrage tot de geschiedenis van de eerste stadhouderloze regering, gedurende de jaren 1650-1664 I* (’s-Gravenhage 1864).
- Temple, William, *Observations upon the United Provinces of the Netherlands* ([Londen 1672]; 2e druk; Londen 1673).
- The Caledonian Mercury* (2 december 1736).
- The Derby Mercury* (9 december 1736).
- The Monthly Review or literary journal* 71 (1784 [juli – december]).
- The Newcastle Courant* (11 december 1736).
- Thomassen, Theo, *Onderzoeksgids. Instrumenten van de macht. De Staten-Generaal en hun archieven 1576-1796. II dln* (2^e druk; Leiden 2019).
- Thorbecke, J. R., ‘Simon van Slingelandt’s toeleg om den staat te hervormen’ in: Idem, *Historische schetsen* (’s-Gravenhage 1860) 66-83.
- Uytenbogaart, Joannes, *Kerckelijcke historie, vervatende verscheyden gedenkwaardige saaken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaar vier hondert af, tot in ’t jaar sestien hondert ende negentien. Voornamelijk in deze Geunieerde Provincien* (Amsterdam 1649).
- Veen, T. J., *Recht en nut. Studiën over en naar aanleiding van Ulrik Huber (1636-1694)* (Zwolle z.j. [1976]).
- Veen, Sytze van der, *Een Spaanse Groninger in Marokko. De levens van Johan Willem Ripperda (1682-1737)* (Amsterdam 2007).
- Veenendaal, A. J. [sr.], *Het dagboek van Gisbert Cuper, gedeputeerde te velde, gehouden in de Zuidelijke Nederlanden in 1706* (’s-Gravenhage 1950).

- Veenendaal, A. J. [jr.], 'De Republiek voor het laatst als grote mogendheid, 1702-1727' in: *AGN IX* (Haarlem 1980) 16-30, 509-510.
- Velde, Henk te, 'Politieke cultuur en politieke geschiedenis', *Groniek* 137 (1997) 391-402.
- Velde, Henk te, 'The opening up of political history' in: Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holtey en Heinz-Gerhard Haupt ed., *Writing political history today* (Frankfort a/d Main en New York 2013) 383-395.
- Velde, Henk te, "'De eeuw van Van der Palm". Publieke welsprekendheid en de politieke cultuur van de Restauratie in Nederland', *BMGN* 135 (2020) 3-30.
- Velema, W. R. E., *Republicans. Essays on eighteenth-century Dutch political thought* (Leiden en Boston 2007).
- Visscher, Marja, *De dame van het Voorhout* (Utrecht 2020).
- Vitringa, C. L., 'Schets der staatkundige gesteldheid van het vaderland inzonderheid met betrekking tot Gelderland, van het bewind van Willem III, tot op de omwenteling van 1787' in: Idem, *Gedenkschrift* (Arnhem 1857) 37-146.
- Vliet, Rietje van, *Elie Luzac (1721-1796). Boekverkoper van de Verlichting* (Nijmegen 2005).
- Volbeda, Marja, 'Johanna Margaretha van Coesvelt, huishoudster (1684-1768)' in: Els Kloek ed., *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (3e druk; Nijmegen 2013) 608-609.
- Vos, J. G. de, 'De Tweede Groote Vergadering (1716-1717)', *BVGO*, 3e serie 9 (1896) 276-351.
- Vreede, G. W., *Geschied- en letterkundige herinneringen I* (Gorinchem 1836).
- Vreede, G. W., *De Regering en de Natie sedert 1672 tot 1795 (ontwikkeling van staatsrechtelijke theorieën)* (Amsterdam 1845).
- Vreede, G. W., *Voorouderlijke wijsheid in hagchelijke tijden. Het ministerie der raadpensionarissen Simon van Slingelandt, Pieter Steyn en Laurens Pieter van de Spiegel herdacht* (Utrecht 1872).
- Vries, Jan de en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 2005).
- Waelwijk, Alb. G., *Vaderlandsche remarques volgens en op de Staatkundige Geschriften van Mr. Simon van Slingelandt, over de oude regering van Holland, onder de Graaven, en de verandering daarin gevallen zeedert de troublen ('s-Gravenhage 1787).*
- Wagenaar, Jan, *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenis der Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland van de vroegste tijden af enz. VIII en XVII-XIX* (Amsterdam 1753; 1757-1758).

- Wagenaar, F. Pieter, 'Excises, postal services, oaths of office and property taxes. How small administrative adjustments led to large changes in intergovernmental relations', *Administrative Theory & Praxis* 26 (2004) 545-565.
- Wagenaar, Pieter, 'Achtttiende-eeuwse overheidsfinanciën' in: Henk Boels ed., *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk, 1600-1850* (Hilversum 2012) 119-135.
- Wijnman, H. F., en G. Roosegaarde Bisschop, 'Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners, aangevuld met gegevens over de bouwhistorische ontwikkeling' in: *Vier eeuwen Herengracht. Geveltekeningen van alle huizen aan de gracht, twee historische overzichten en de beschrijving van elk pand met zijn eigenaars en bewoners* (Amsterdam 1976).
- Wijsenbeek-Olthuis, Thera en Hans Fölting, 'Eigenaren en bewoners van de panden op het Voorhout. Middeleeuwen tot ca. 1900' in: Thera Wijsenbeek-Olthuis ed., *Het Lange Voorhout: monumenten, mensen en macht* (Zwolle 1998) 241-280.
- Wit, H. A. M. de, 'Formele positie en bevoegdheden van de thesaurier-generaal' in: J. Th. de Smidt e.a. ed., *Van tresorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum 1996) 111-135.
- Wyn, H. van e.a., *Byvoegsels en aanmerkingen op de Vaderlandsche Historie van Jan Wagenaar XVIII en XIX* (Amsterdam 1795 en 1796).
- Zandvliet, Kees, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw. Kapitaal, macht, familie en levensstijl* (Amsterdam 2006).
- Zwaardemaker, A. F., 'Partijschappen 200 jaar geleden...en thans. De nationale les der geschiedenis', *De Waag* (4 mei 1939).
- Zwaardemaker, A. F., 'De Tweede Brochure van Mr. J. Linthorst Homan: Simon van Slingelandt Redivivus!', *De Waag* (1 augustus 1940).
- Zwaardemaker, A. F., 'Wat anderen schrijven. Meeningen en commentaren', *De Weg* (10 augustus 1940).
- Zwitzer, H. L., *'De militie van den Staat'. Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Amsterdam 1991).

Index op persoonsnamen

- Aalbers, Johan 14, 44, 65, 69, 179, 292
Aerts, Remieg 32
Aitzema, Lieuwe van (L. V. A.) (1600-1669) 20, 151, 192, 262, 264
Albinus, Bernhard Friedrich (1653-1721) 66
Alefeld, Johannes (van) 58-59
Anjou, hertog Frans van (1555-1584) 112, 241, 247, 254
Anna van Hannover (1709-1759) 40
Arkel, Johan A. van 40, 46, 155-156, 161, 183-184, 296

Baerle, David van 54
Bakhuizen van den Brink, Reinier C. 25, 31
Basnage de Beauval, Jacques (1653-1723) 251
Bassecour, Jacob de la (1664-1748) 173-174, 176-177, 179
Bassecour Caan, Jakob J. de la 46, 188, 296
Bastingius, Catharina (1678-1713) 64
Baune, Jean-Baptiste de la (1688-1740) 38, 179
Beaumont, Arnoudina van (1635-1701) 50, 51, 55-56, 63, 296, 308
Beaumont, Geertruyd van 54
Beaumont, Herbert van (1607-1679) 53, 55, 253
Beaumont, Johan van (ca.1609-1695) 52
Beaumont, Magdalena van (leefjaren onbekend) 64
Beaumont, Simon van (1640-1727) 53, 55, 63-64
Beauregard, Philippus de 58
Beieren, Jacoba van (1401-1436) 140
Beliën, Herman M. 42
Bell, Christoffel J. van 187
Bem(p)den, Aegidius van den (1667-1737) 63
Bentinck, Hans Willem (1649-1709) 75-77
Berckelbach, Reinier 56, 62, 307
Berg, Hendrik van den 62-63
Berkel, Klaas van 32, 59
Beveren, Christina van (1631-1656) 49, 55, 77, 296
Beveren, Ernestina Geertruij van (1697-1722) 66, 74
Beverningh, Hieronymus van (1614-1690) 236
Bicker, Jacob 61
Bie (Bye), Joris de (ca.1570-1628) 227, 235
Bleiswijck, Elisabeth van (1663-1728) 51, 69
Bleiswijck (De Bleyswijck), Hendrik van (1628-1703) 76
Blok, Petrus J. 56, 76-77
Blom, Hans W. 19, 45
Bockel, Jeroen van 44

- Boeles, Willem B. S. 138,
- Boetzelaer, Jacob Godefroy van den
(1680-1736) 107, 173-177, 179-180
- Bondam, Pieter (1722-1800) 136
- Bolleman, Jacob Hendrikx 231
- Bor, Pieter Christiaensz (1559-1635) 19, 143, 147
- Bosch Kemper, Jeronimo de 46, 186, 188, 296
- Brants, Antoni 34, 46
- Brasser, Govert (1590-1654) 236
- Breugel, Johan 229
- Briels, Magdalena (vrouwe van Ellemeet)
(1617-1685) 53
- Bruggeman, Marijke 44, 152, 155, 157, 160-161
- Bruin, Guido de 18, 44, 109, 134, 298
- Bunge van Beateberg, familie 74
- Burch, Maria Katharina van der (1707-1764) 51, 53, 308
- Burg, Hermanus van den 48
- Burgh, Coenraad (1623-1669) 43, 79, 236
- Burke, Peter 17
- Bussemaker, Carel H. Th. 35-36, 38, 179, 292
- Buys, Abraham (1699-1760) 174
- Buys, Willem (1661-1749) 175-176
- Bye, Sebastiaen Thierry de 64, 307
- Bylandt, Leonard 66
- Cats, Jacob (1577-1660) 55
- Chalon, René van (1519-1544) 140
- Chesterfield, Lord (Philip Dormer Stanhope) (1694-1773) 35, 179-181, 291-292, 299
- Citters, Caspar van (1674-1734) 70
- Coebel, Aert (†1568) 141
- Coesveldt, Derck van (†ca.1695) 68
- Coesveldt (Coesveld, Coesvelt, Coetsveld), Johanna Margaretha van (1683/4-1768) 47, 49, 68-73, 81, 293, 297, 307-308, 310
- Colenbrander, Herman Th. 22, 38, 88, 98, 136, 154, 188, 245
- Creutz, Carel Johan baron (1725-1793) 74
- Cuyper (Cuper), Gisbert (1644-1716) 75
- Daalen, Nicolaas van 67
- Deursen, Arie Th. van 13-14, 16, 20, 39, 42-43, 46, 79-80, 83, 88, 90-91, 106, 115, 135-137, 147, 152, 154, 187-188, 190, 237, 243-245, 249, 289, 292, 296
- Dijckvelt (Van Weede van Dijkvelt), Everhard (1626-1702) 75
- Dillen, Johannes G. van 42
- Ditzhuyzen, Reinildis E. van 45, 75, 296
- Dormans, Eduard H. M. 43
- Doubleth, J(oh)an (1580-1650) 209-210, 239
- Doubleth, Philip(s) (ca.1600-1674) 209, 239
- Dral, Wim 44-45, 111
- Drejer, Bert 45, 137

- Dudley, Robert (zie Leicester)
- Eijnatten, Joris van 45, 265
- Elizabeth I (1533-1603) 189
- Engels, Pieter H. 37, 46
- Ernst van Oostenrijk (1553-1595) 231
- Eynde, Jacob van den (ca.1515-1569) 141
- Fagel, François (1659-1745) 24, 35, 54,
63, 79, 309
- Fagel, Hendrik (1617-1690) 54
- Fagel, Margareta (1695-1715) 54
- Feenstra, Robert 53, 81
- Fénelon (Gabriel Jacques de Salignac de la
Mothe-Fénelon) (1688-1746) 36,
38, 179, 181, 292, 300
- Filips de Goede (1396-1467) 140
- Filips de Schone (1478-1506) 140
- Filips II (1527-1598) 13, 171, 182
- Fockema Andreae, Sijbrandus J. 16, 42,
245, 247
- Fölting, Hans P. 56-57, 62-63, 67
- Fontaine, Petrus F. M. 187-188
- Frederik Hendrik van Oranje-Nassau
(1584-1647) 99-100, 150, 158,
163, 169, 175, 191, 236, 247, 258,
263, 270
- Frijhoff, Willem [W. Th. M.] 42, 51, 58-
59
- Fritschy, Wantje 43-44
- Fruin, Robert 22, 25, 38, 76, 88, 98, 136,
154, 188, 245, 293
- Gabriëls, Jos [A. J. C. M.] 44, 97, 136
- George I (1660-1721) 65
- Geyl, Pieter 40, 63, 88, 109, 134, 298
- Goedewaagen, Tobie 41
- Goes, familie Van der 74
- Goes, Philip Jacob van der (1728-1789)
25, 63, 74
- Goes, Simon van der (1760-1761) 74
- Gogh, Johan van (ca.1581-1637) 235,
236
- Goslinga, Adriaan 39-40, 45-46, 78, 156,
179, 292, 296
- Goslinga, Dodonea Lucia van (1702-1769)
69, 155
- Goslinga, Sicco van (1664-1731) 34-35,
45, 65, 68, 69, 155, 160, 179, 292-
293, 308
- Groenveld, Simon. 44, 79, 245, 254
- Gronovius, Jacobus (1645-1716) 57
- Groot (Grotius), Hugo de (1583-1645)
19, 104, 251, 261, 264, 275,
- Guizot, François (1787-1874) 32
- Haitsma Mulier, Eco [E. O. G.] 45
- Haks, Donald 44, 87, 148
- Hallema, Anne 40-41
- Hammonius, Wilhelmus (ca.1568-na 1602)
231
- Hardenbroek, Johan Adolf baron van
(1721-1791) 74
- Hardenbroek, Johan Govert Adolf baron
van (1752-1774) 74
- Heim, Anthonie van der (1693-1746) 23-
24, 45, 72, 178, 309

- Heinsius, Anthonie (1641-1720) 77, 79, 86
- Hendrik III, graaf van Nassau-Breda (1483-1538) 140
- Hendrik Casimir II van Nassau-Dietz (1657-1696) 93, 152
- Hering, Johannes H. 164, 165
- Hitler, Adolf 41
- Hodenpijl, Philips (ca.1627-1706) 229
- Hogendorp, Gijsbert van (1668-1750) 223, 230
- Holste, Fredericus 58
- Hooff, Anton van 109, 134, 298
- Hoornbeeck, Isaac van (1655-1727) 80, 107, 172-173, 177-178
- Hop, Jacob (1654-1725) 36-37, 43, 79-80, 236
- Houve, Mathiis (Matthijs) van der (1577-ca.1651) 171
- Huart, Frederik J. A. 15
- Huber, Ulrik (1636-1694) 15
- Huijning, Gerrit 52
- Huizinga, Johan 15
- Hulsius, Antonius (1615-1685) 57
- H. V. O. 48-49
- Huydecoper, Agatha (1695-1780) 66, 74
- Huygens, Constantijn jr (1628-1697) 54, 61, 75-76
- Huygens, Johannes 66, 307
- Idsinga, Saco H. van (1714-1779) 24
- Ingersen (af) Geltingen, Geertruida Johanna baronesse (1743-1802) 74
- Ingersen (af) Geltingen, Seneca baron (1715-1786) 74
- Israel, Jonathan I. 42, 86, 249, 254
- Jacob, Margaret C. 45
- Jagtenberg, Fred 93, 155-156, 160
- Jalin(c)k, Elske(n) (leeftjaren onbekend) 68
- Japikse, Nicolaas 39, 76, 90-91, 106, 188, 243, 289
- Japikse, Nicolaas M. 16, 292
- Jeannin, Pierre (1540-1622) 190
- Johan Willem Friso van Nassau-Dietz (1687-1711) 93, 152, 155
- Jonge, Elisabeth de (1613-1691) 55
- Jonge van Ellemeet, Cornelis de (1646-1721) 63, 210, 239
- Jongste, Jan A. F. de 13, 42
- Jorissen, Thomas T. H. 35, 179-180
- Kaan (Caan), Andries 230, 233, 261
- Karel de Stoute (1433-1477) 140
- Karel V (1500-1558) 140, 142
- Kien, Arnoldina Sebastiana (1723-1769) 74
- Kien van Citters, Johannes 29, 138, 172
- Kloek, Joost J. 42
- Kluit, Adriaan (1735-1807) 29-32, 46, 138, 165, 168, 170-172, 182, 187
- Koopmans, Joop W. 44, 141, 144, 249
- Kossmann, Ernst H. 15, 18, 45
- Laen, Geeraerd van der 191
- Lalaing, George van (zie Rennenberg)

- Leeb, I. Leonard 13, 45, 184
- Leeuwen, Hendrik van 229, 234
- Leeuwen, Simon van (1626-1682) 19
- Leicester, Robert Dudley, graaf van (1532-1588) 91, 99, 150, 166, 189, 194, 243, 247, 250, 258
- Lieburg, Fred van 49, 51-52
- Liesker, Ruud 43-44
- Limburg, Frans van 72
- Limburg Stirum, familie Van 74
- Linthorst Homan, Johannes 41-42
- Livius, Titus (59 v.Chr.-17 n.Chr.) 121, 121
- Lodewijk XIV (1638-1715) 270
- Luzac, Elie (1721-1796) 24, 28, 46, 138, 185, 299
- Margaretha van Parma (1522-1586) 31, 141
- Maria van Bourgondië (1457-1482) 140
- Matthaeus, Antonius (1635-1710) 19, 57
- Matthes, Jan C. 35
- Maurits van Oranje-Nassau (1567-1625) 90, 95, 99, 139, 147-148, 150, 158-159, 162-167, 170-172, 175, 182, 189-191, 196, 214-215, 227, 257, 265, 271
- Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519) 140, 142
- Meer, Maria van der (1674-1737) 52
- Meerman, Gerard (1722-1771) 66
- Meetkerken, Adolf van (1528-1591) 235
- Meijer, Johannes (Hans) F. 43
- Merula, Paulus (1558-1607) 19
- Meteren, Emanuel van (1535-1612) 19
- Mijl, Pieterella van der 52
- Mijnhardt, Wijnand W. 42, 45
- Mijtens, Jan (1614-1670) 49
- Muys van Holy, Arend (1625-1700) 75-77
- Napierała, Piotr 45
- Nassau, Jan van (1536-1606) 89
- Neufville, Anna Susanna de (1641-1721) 60
- Neufville, Barbara de (1643-1669) 60, 296
- Neufville, Susanna de (1644-1680) 63
- Nimwegen, Olaf van 18-19, 44, 84, 173
- Octavianus (Augustus) (63 v.Chr.-14 n.Chr.) 148
- Odijk (Nassau Odijk), Willem Adriaan van (1632-1705) 75
- Oijens, Maria (1647-1732) 63
- Oldenbarnevelt (Oldenbarneveld), Johan van (1547-1619) 41, 167, 190, 261
- Pater, Jan C. H. de 188
- Paulus, Pieter (1753-1796) 24-25, 247
- Pauw (Paeu) van Rhijnenburg, Joan (1645-1708) 62
- Peel, Robert (1788-1850) 32
- Peregrinus, Jacobus (1669-1735) 71
- Pleuren, Hermannus Willem van 29, 138, 172
- Polak, Markus S. 43-44, 259

- Poll, Jan van den (1668-1745) 173-174,
176-177, 179
- Porta, Antonio 44, 61, 137, 179, 290,
292-293
- Prousteau, Guillaume (1628-1715) 58
- Quarles van Ufford, Jacob K. W. 185-186
- Raesfelt, Adriana van 155
- Ranitz, Sebastiaan M. S. de 187-188
- Ranke, Leopold von (1795-1886) 171
- Rappard, Willem A. van 23, 34, 43, 45-
46, 65, 68-69, 75, 79, 179, 265, 296
- Reael, Laurens (1583-1637) 60
- Reael, Susanna (1637-1662) 60
- Rechteren, Adolf Hendrik graaf van (1656-
1731) 86, 88
- Reede tot Ginkel, Reinhard van (1678-
1747) 47
- Rennenberg, George van Lalaing, graaf
van (1536-1581) 89
- Renesse, Jacob Frederik van 233, 263-
264
- Renesse, Johan van 72
- Rengers, familie 74
- Rengers, Lodewijk baron (1754-1803) 63
- Roosevelt, Franklin D. 41
- Rooy, Piet de 16-17, 19
- Rosa, Margareta (1629-1706) 54
- Rovère van Breugel, Jan J. de 36-37, 46
- Ryckius, Theodorus (1640-1690) 57
- Schama, Simon 42
- Schas, Johan (1656-1726) 229
- Scheltema, Jacobus 36, 46
- Schilders (Pieter de Schilder) (1613-1689)
75
- Schimmelpenninck, Rutger Jan (1761-
1825) 19
- Schöffner, Ivo 247
- Schotel, Gillis D. J. 54, 57
- Schouman, Aart (1710-1792) 63, 308
- Schouten, Pieter 24-25
- Schouw, Kornelis 50
- Schouw, Roeland 50
- Siegenbeek, Matthijs 31-32, 46, 178-180,
187, 295
- Six, Jan II (1668-1750) 61
- Slingelandt, Aelbrecht van (1732-1801)
23, 25
- Slingelandt, Agatha (Govertsdr) van
(1724-1726) 74
- Slingelandt, Agatha (Govertsdr) van
(1726-1788) 74
- Slingelandt, Arnoudina (Simonsdr) van
(1702-1705) 63
- Slingelandt, Arnoudina Maria (Simonsdr)
van (†1699) 63
- Slingelandt, Barthout van (1590-1638) 54
- Slingelandt, Barthout (Govertsdr) van
(1654-1711) 49-51, 64, 69, 76, 81,
309
- Slingelandt, Barthout (Barthoutsdr) van
(1694-1752) 70
- Slingelandt, Constantia (Govertsdr) van
(1731-1773) 74
- Slingelandt, Elisabeth van (1671-1695)
50, 53-54

- Slingelandt, Elisabeth (Govertsdr) van
(1732-1747) 74
- Slingelandt, Geertruyd Herbertina van
(1667-1668) 50, 53
- Slingelandt, Geertruyd Herbertina van
(1670-1689) 50, 53
- Slingelandt, Godophredus (Gothofridus)
van (leefjaren onbekend) 66
- Slingelandt, Govert van (leefjaren
onbekend) 64
- Slingelandt, Govert (Govert Johansz) van
(1701-1734) 52, 64
- Slingelandt, Govert (Barthoutsz) van
(1623-1690) 48, 56-57, 75-78, 81,
296-297
- Slingelandt, Govert Johan (Godofredus,
Godefridus) van (1665-1703) 23,
50, 52, 54, 58, 64, 81, 296
- Slingelandt, Govert (Simonsz) van
(leefjaren onbekend) 63
- Slingelandt, Govert (Simonsz) (Govardus)
van (1694-1767) 63, 66-69, 74
- Slingelandt, Hendrik (Barthoutsz) van
(1702-1759) 51, 81
- Slingelandt, Herbert van (1662-1674) 49-
52, 57, 308
- Slingelandt, Jacob baron van (1822-1878)
51
- Slingelandt, Job (Hiobus) (Simonsz) van
(1697-1717) 63-64
- Slingelandt, Johan van (†1669) 50, 53
- Slingelandt, Johan Diederik (Govert
Johansz) van (1703-1757) 52-53
- Slingelandt, Kristina van (†1656) 49
- Slingelandt, Simon van (1664-1736)
passim
- Slingelandt, Sophia (Govertsdr) van (1730-
1760) 74
- Slingelandt, Susanna (Govertsdr) van
(1722-1752) 74
- Slingelandt, Susanna (Simonsdr) van
(1700-1737) 62-65, 69, 74, 297
- Slingelandt, Susanna Arnoldina
(Govertsdr) van (1729-1769) 74
- Slothouwer, Gerard M. 34-35, 65
- Soete de Laecke van Villers, François de
62
- Spies, Marijke 42, 58
- Spinoza, Benedictus (Baruch) de (1632-
1677) 19
- Spörcken, Charlotta Louise von (1733-
1816) 74
- Spörcken, Georg August von (1725-1747)
74
- Spörcken, George Lodewijk von (1722-na
januari 1768) 74
- Spörcken, Rudolph Ulrich von
(1697[1694/1695?]-1766) 65, 74
- Spörcken, Simon Adolph Frederik von
(1729-1784) 74
- Sprenger, Regina M. 43
- Staatman, Frederic 67
- Star Numan, Oncko W. 187-188
- Stork-Penning, Johanna G. 44-45, 296
- Strijen, Cornelia van (1648-1697) 53
- Suringar, Pieter H. 25
- Swildens, Johan Hendrik 27, 138

- Taets van Amerongen, familie 74
- Temple, William (1628-1699) 250-251
- Teresteyn van Halewijn, Cornelis (1641-1701) 75-76
- Teresteyn van Halewijn, Simon (1654-1727) 76-77
- Thomassen, Theo [T. H. P. M.] 44, 245-248, 267, 285
- Thorbecke, Johan Rudolf 31-32, 41, 46, 295
- Tombe, familie Des 307
- Townshend, Charles (1675-1738) 65, 180-181, 183, 292
- Val(c)k, Gerard (1652-1726) 68
- Vedders, Carolus Fredericus 57-58
- Veen, Theo J. 15, 45
- Veenendaal, Augustus (Guus) J. [jr] 14, 42, 245
- Velde, Henk te 17-18, 31, 288
- Velema, Wyger R. E. 45
- Velsen, Eduard van 62, 67, 71, 307
- Verbolt, François (1639-1699) 75
- Verhey, Magdalena (1672-1732) 70
- Visscher, Adolph (1686-1746) 36-37, 173-174, 176
- Vitriarius, Philippus Reinhardus (1647-1720) 57
- Vitringa, Campegius L. 33, 46, 296
- Voet, Johannes (1647-1713) 57
- Voorde, Elisabeth van der (1611-1677) 61
- Vos, Jacob G. de 35, 86-88, 98
- Vranck, François (ca.1555-1617) 171
- Vreede, George W. 32-34, 46
- Vries, Jan de 18, 42, 61
- Vrijaart, Reinier 28, 138, 185
- Waelwijk, Albert G. 28-29, 32, 46, 138-139, 143, 146, 164-165, 170-171, 182
- Wagenaar, Jan (1709-1773) 26, 154-155, 164
- Wagenaar, Pieter 43-44
- Walpole, Horatio (1717-1797) 292
- Wassenaer van Obdam, Jacob van 155
- Wassenaer van Obdam, Johan Hendrik van (1683-1745) 69, 155, 174, 176-177, 179-180
- Wassenaer van Obdam, Unico Wilhelm van (1692-1766) 69, 155
- Wijsenbeek-Olthuis, Thera 57
- Wildt, David de (1611-1671) 60
- Wildt, David de (Hiobsz) (1662-1729) 60
- Wildt, Hiob de (1637-1704) 36, 60-63, 78, 81, 137, 290, 296
- Wildt, Susanna de (1666-1722) 60-63, 65-66, 68, 70, 74, 78, 80, 296-297
- Willem I (de Oude) van Oranje-Nassau (1533-1584) 29, 31, 90-91, 103, 125, 137, 139, 141-143, 145-146, 150, 163-164, 168, 170-171, 182, 189, 204, 214, 242, 247, 249, 267, 271, 276
- Willem Frederik van Nassau-Dietz (1613-1664) 55, 120, 193, 236
- Willem Frederik (koning Willem I) 38

Willem II van Oranje-Nassau (1626-1650)

89, 95, 99-100, 120, 150, 159, 163-
164, 175, 192, 236

Willem III van Oranje-Nassau (1650-

1702) 33-34, 60-61, 75-79, 81, 93,
97-100, 103, 148-150, 152, 156,
159, 163, 175, 180, 182, 195, 200,
213-217, 219-220, 236, 253, 257-
258, 289, 291, 298-299, 305

Willem IV (Willem Karel Hendrik Friso)

van Oranje-Nassau (1711-1751)
40, 63, 93, 155-156, 160, 172-173,
175, 186

Witt, Cornelis de (1623-1672) 55, 77

Witt, Johan de (1625-1672) 41, 54-55,
76-77, 81, 253-254, 296

Woude, Ad van der 18, 42, 61

Wyn, Hendrik van 26

Zanden, Jan Luiten van 42

Zwaardemaker, Arnoud F. 41-42

Zwitzer, Hans L. 44, 97

Over de auteur

Arend Albert van Essen werd op 11 mei 1954 te Groningen geboren. Na het behalen van zijn diploma HBS-A in 1972 aan het Gereformeerd Lyceum (nu Gomarusschool) aldaar, volgde hij aan de Theologische Hogeschool te Kampen de vooropleiding Grieks en Latijn om in 1974 toegelaten te worden tot de studie theologie. Deze studie rondde hij in 1981 af met een doctoraalexamen aan de inmiddels tot universiteit verheven hogeschool. Na een opleiding Indonesische taal en cultuur van Zuid-Oost Azië werkte hij vanaf 1983 als missionair predikant en docent aan een middelbare theologische school onder de Dayakbevolking op West-Kalimantan (Rep. Indonesië). Van 1995 tot 2003 was hij gemeentepredikant in Nederland. In 2004 startte hij een studie geschiedenis aan de Rijksuniversiteit in Groningen (RUG) en rondde deze opleiding in 2009 af met een masterscriptie. Van 2009 tot heden, onderbroken door enkele verplichte contractuele pauzes, doceert hij daar geschiedenis. Sinds 2012 is hij tevens in dienst van het Universitair Medisch Centrum Groningen als docent professionele ontwikkeling bij de afdeling geneeskunde van de Faculteit Medische Wetenschappen. Van 2015 tot 2019 werkte hij in dezelfde functie ook bij het Centrum voor Tandheelkunde en Mondzorg. Als buitenpromovendus deed hij onderzoek aan de RUG. Op 1 mei 2021 werd hij vrijwilliger bij de Stichting Books4Life, locatie Groningen.